Иван Йорданов

ПЕЧАТИ НА ВИЗАНТИЙСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ

(971 – 1118)

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
"ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ"

Иван Йорданов

ПЕЧАТИ НА ВИЗАНТИЙСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
(971 – 1118)

ШУМЕН
2019

НАУЧЕН ЦЕНТЪР ПО ВИЗАНТИНИСТИКА КЪМ
ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ"
CENTER FOR BYZANTINE STUDIES AT *KONSTANTIN PRESLAVSKY* UNIVERSITY OF SHUMEN

Редактор: Тодор Тодоров

Рецензенти: Илия Илиев
Милияна Каймакамова

Книгата се издава с финансовата подкрепа на Национална научна програма „Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие", финансирана от Министерството на образованието и науката.

Коректори: Десислава Иванова
Цветанка Начева

ISBN 978-619-201-281-6

© Иван Йорданов Йорданов, автор, 2019
© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски", Шумен, 2019

Ivan Jordanov

SEALS OF BYZANTINE ADMINISTRATION IN BULGARIA (971 – 1118)

SHUMEN
2019

На корицата: оловен печат на Аеций, протоспатарий и стратег на Преславица (първа четвърт на XI век), открит в Преслав – вж. тук с. 106.

Посвещавам на семейството си!

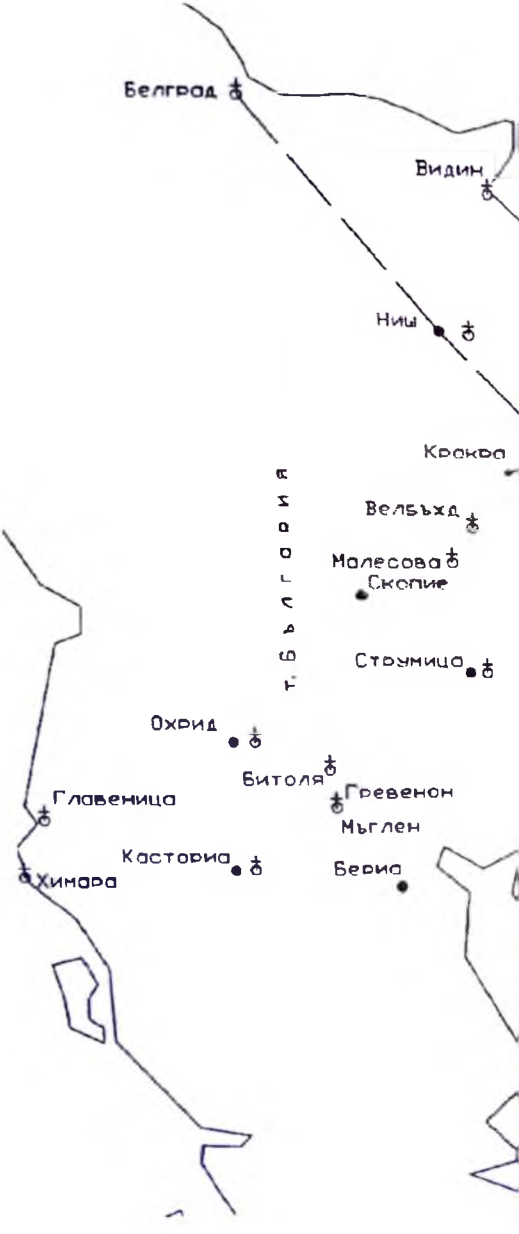
Белград
Видин
Ниш
Кракра
Велбъжд
Малесова
Скопие
т. България
Струмица
Охрид
Битоля
Гревенон
Главеница
Мъглен
Костурия
Химара
Берия

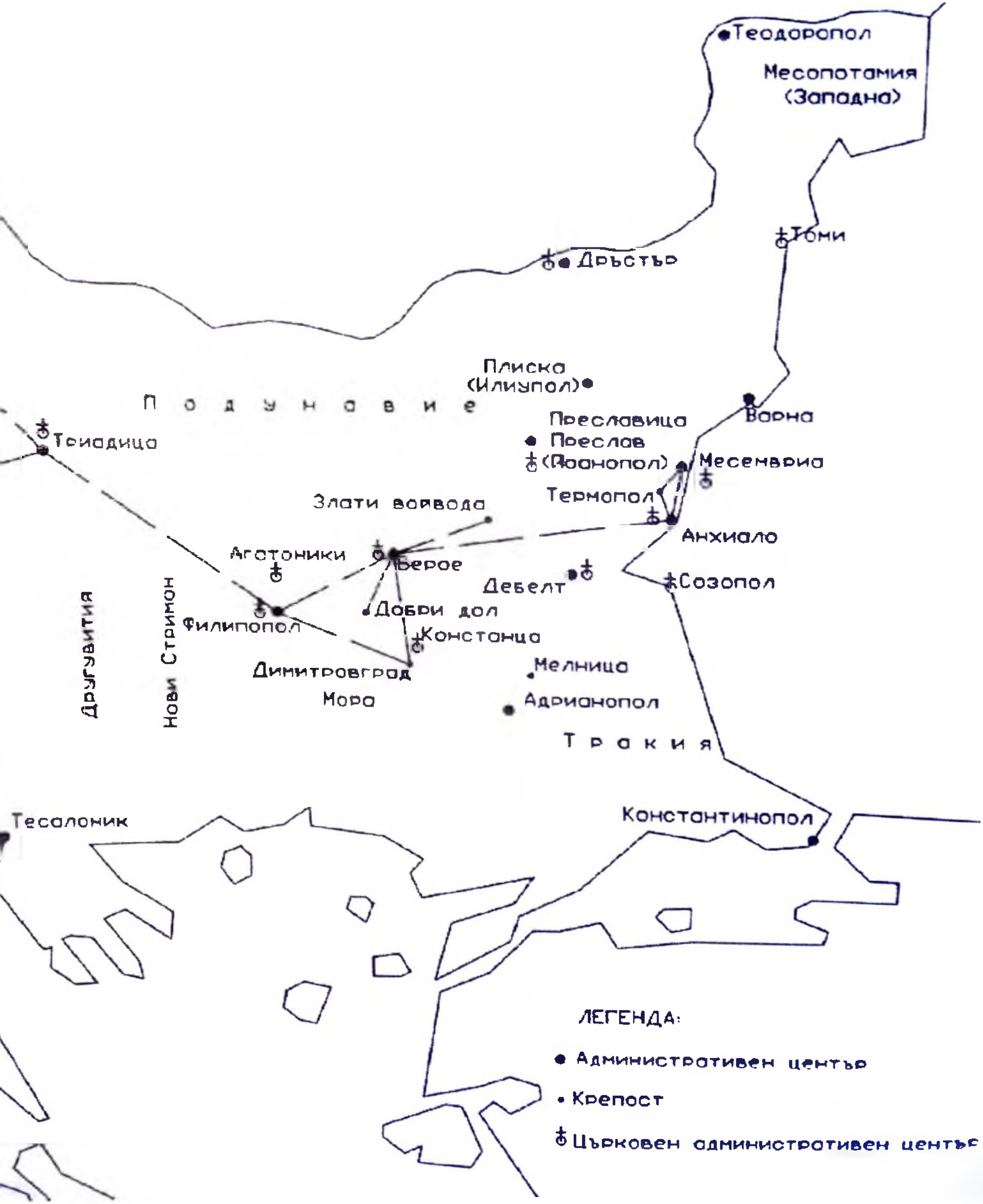
Теодорополь
Месопотамия (Западна)
Томи
Дръстър
Плиска (Илиупол)
Подунавие
Триадица
Преславица
Преслав
(Раонопол)
Варна
Месемврия
Термопол
Анхиало
Злати воявода
Агатоники
Берое
Девелт
Созопол
Филипопол
Добри дол
Констанца
Другувития
Нови Стримон
Димитровград
Мора
Мелница
Адрианопол
Тракия
Тесалоник
Константинопол
ЛЕГЕНДА:
● Административен център
• Крепост
Църковен административен център

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

Въведение 17
Introduction

Списък на съкращенията на цитираните извори, изследвания и периодични издания. 23
Abbreviations of Works Cited

ЧАСТ ПЪРВА: ВРЕМЕННА ВИЗАНТИЙСКА АДМИНИСТРАЦИЯ (970 – 990) 39
PART ONE: INTERIM BYZANTINE ADMINISTRATION (970 – 990)

Глава I: Военна, гражданска и църковна администрация 41
Chapter I: Military, civil and ecclesiastical administration
§ 1. 970 година 41
1.1. Стратег на Месемврия 41
1–2. Νικόλαος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μεσημβρίας (Х в.)
1.2. Стратег на Берое 42
3–8–10. ’Ανδρόνικος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης (970 – 971 – ?)
11. ’Ιωσὴφ β’πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρίκλίνου kaὶ στρατηγὸς Βερόης (? — 990)
1.3. Стратег на Филипопол 45
12—13. Κωνσταντῖνος Πέτρος β’πρωτοσπαθάριος kaὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως (Х–ХI в.)
1.4. Стратег на Другувития 46
14–19. ’Ισαάκιος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (70-те г. на Х в.)
1.5. Стратег на Нови Стримон 48
20–25. Στέφανος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος (971 – 976)
§ 2. 971 година 48
2.1. Стратег на Йоанопол 50
26–28. Πέτρος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς ’Ιωαννουπόλεως (971 – ?)
2.2. Стратег на Илиупол. 51
29–36. Κατακαλὼν β’πρωτοσπαθάριος καὶ

στρατηγὸς Ἰλιουπόλεως (971 – ?)
2.3. Катепан на Теодоропол 54
37–40. Σισίνιος β’πρωτοσπαθάριος καὶ
κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως (971 – ?)
2.4. Стратег на Доростол и стратег на Йоанопол и Доростол. 55
41–42. Λέων Σαρακινόπουλος β’πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)
43–63. Λέων Σαρακινόπουλος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (971 – ?)
2.5. Дук на Тракия и Месопотамия 57
64–66. Δαμιανός Δοβρομιρὸς ἀνθύπατος, πατρίκιος
καὶ δοὺξ Θράκης καὶ Μεσοποταμίας (70-те години на X в.)
2.6. Стратег на (Западна) Месопотамия 61
67–71. Λέων β’σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ
τουρμάρχης Μεσοποταμίας (X в.)
2.7. Стратег на Месемврия 61
2.8. Стратег на Берое 61
2.9. Стратег на Филипопол 61
2.10. Стратег на Другувития 61
2.11. Стратег на Нови Стримон 61
§ 3. 975 година 62
3.1. Стратег на Тракия и Йоанопол 62
72–86. Λέων Σαρακινόπουλος β’πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Θράκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (975 – ?)
87–91. Θεοφάνης β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)
92. ’Ισαάκιος β’πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς Θράκης
καὶ ’Ιωανουπόλεος (70-те г. на X в.)
93–94. Σταυράκιος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
Θράκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X век)
95—96. Νικηφόρος Ξιφίας β’πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Θράκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (? — 986)
97.’Αδράλεστος β’πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου
Θράκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (последната четвърт на X в.)
3.2. Стратег на Дристра – Доростол 67
98. Μαριάνος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστολου (971 – ?)
99. ’Αρκάδιος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)
100–101. Πέτρος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
Δίστρας (X–XI в.)
3.3. Стратег на Западна Месопотамия 69
3.4. Катепан на Месопотамия .... .69
3.5. Стратег на Берое 69
3.6. Стратег на Филипопол 69

102. Δημήτριος β’πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως (X–XI в.
3.7. Стратег на Другувития 70
3.8. Стратег на Нови Стримон 70
§ 4. Коментар на военноадминистративната уредба (970 – 990) 70
§ 5. Църковна администрация – митрополит на Йоанопол 72
103–105. Στέφανος μητροπολίτης ’Ιωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)

Глава II: Византийско присъствие в Преслав (971 – 990) 77

Chapter II: Byzantine presence in Preslav (971 – 990)

§ 1. Печати с името Йоанопол 77
1.1. Светски 77
1.2. Църковни 78
§ 2. Според намерените в града византийски печати 82
2.1. Императорски печати 82
2.2. Служби към двореца 82
2.3. Служби в централната администрация 85
2.4. Провинциална администрация 91
2.5. Църковни 93
2.6. Частни лица 93
2.7. Печати с непълни текстове 94
§ 3. Византийци, пребивавали в Преслав (971–990) според наративните източници 94

ЧАСТ ВТОРА: ВИЗАНТИЙСКА АДМИНИСТРАЦИЯ (1000 – 1118)...101
PART TWO: BYZANTINE ADMINISTRATION (1000 – 1118)..........103

Глава I: Военна и гражданска администрация 105

Chapter I: Military and civil administration

§ 1. 1000 – 1059 година 105
1.1. Стратег на Преслав 106
1.2. Стратег на Преславица 106
106–114.’Αέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа четвърт на XI век)
115–118. ’Ανδρόνικος Δούκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
τῆς μεγαλης Πραισθλάβας (30-те – 40-те г. на XI в.
119–127. ’Ιωάννης β’πρωτοσπαθάριος καὶ
στρατηγὸς Περσκλάβας (X–XI в.)
128–129. ’Ιωάννης Μαλέας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς
Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)
130. ’Ιωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ
στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (40-те г. на XI в.)

131–137. Κωνσταντῖνος Καραντηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας (първа четвърт на XI в.)
138–145. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (около 1018 г.)
146. Μάλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (XI в.)
147–148. Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (XI в.)
149. Νικήφορος Συναδινὸς πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας (50-те г. на XI в.)
1.3. „Пътуване” на печатите с топонима Преслав и Преславица през първата половина на XI в. 120
1.4. Византийското присъствие в Преслав (1000 – 1053) 125
1.5. Стратег на Плиска (1000 – 1067) 128
150. Φιλόθεος πρωτοσπαϑάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου kaὶ στρατηγὸς Πλίσκοβα (XI в.)
1.6. Стратег на Дръстър (1000 – 1059) 134
151–152. Βασιλιανης/Βασιλάκης ? β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X–XI в.)
153–154. Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας (X–XI в.)
155. Θεόδωρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας (X–XI в.)
156–157. Δαυὶδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Δρίστρας (1000 – ?)
158 – 158а. Λέων Δρῦμις ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας (1050 – ?)
1.7. Стратег на Варна 142
158б. Ἀσωτης ἀντύπατος,πατρίkιος kaὶ στρατηγὸς Βαρνας (50-те г. на XI в.)
1.8. Комеркиарии на: Дебелт; Дръстър; Преславица (1000 – 1059) 144
159. Ἀνδρόνικος β'σπαθάριος ? καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)
160. Διονύσιος σπαθαροκανδῖδατος καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)
161. Ἰωάννης κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)
162. Ἰωάννης Σπονδύλης kομμερkιάριος Δρίστρας (XI в.)
163. Εὐστράθιος Μυτᾶς χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσϑλαβίτζας (XI в.)
164–165. Εὐστράτιος Ῥωμανιάκης σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας (XI в.)
166. Ἰωάννης κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας (XI в.)
167–169. Σέργιος χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Πρεσθλαβίτζας (XI в.)
170. Βασίλειος kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)
171. Ἰωάννης Ν., kaὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)
172. Ν., Ν., kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)
173–182. Κωνσταντῖνος Συροπουλος σπαϑαροkανδιδᾶτος

kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)
§ 2. 1018 – 1118 година 154
2.1. Тема България 154
183. ᾿Ανδρόνικος Φιλοκάλης πατρίκιος, ἀνθύπατος,
βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (1065 – 1066)
184. Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς
καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)
185–186. Βασίλειος Μοναχός σύγκελλος
καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας(1048 – ?)
187. Γρηγόριος πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.)
188–189. Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος
πρόεδρος (70-те – 80-те г.на XI в.)
190–193. ᾿Ιωάννης Τριακοντάφυλλος πρωτοπρόεδρος
καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας, (80-те г. на XI в.)
194–196. ᾿Ιωάννης πρόεδρος κρητης τοῦ βήλου
καὶ προνοητής Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)
197–209. Κωνσταντῖνος (50-те – 60-те г. на XI в.)
197–198. πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺυς Βουλγαρίας
199–200. ἀνθτύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας
201–206. βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης
καὶ ἀναγραφεὺυς πάσης Βουλγαρίας
207–208. βεστάρχης καὶ προνοητὴς πάσης Βουλγαρίας
209. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης,
Βουλγαρίας καὶ Σερβίας
210. Λέων Δρίμυς βέστης καὶ κατεπάνω
Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в
211–212. Μιχαὴλ Σαρονίτης βεστάρχης καὶ κατεπάνω
Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)
213–217. Νικήτας Καρίκης πρωτοπρόεδρος καὶ
δοὺζ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.)
218–221. Νικηφόρος Βατάτζης πρόεδρος καὶ δοὺξ
Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)
222. Χριστόφορος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω
Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)
223. Χριστόφορος ? πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος
καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)
2.2. Тема Другувития 181
224. Βασίλειος Τζιρίθων ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς
τοῦ βήηλου καὶ Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)
225–226. Γρηγορᾶς Σαυλοιωάννης πρωτοσπαθάριος,
κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (X–XI в.)
227. Θεόδοτος ἀσηkρῆτης kαὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (XI в.)
228. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου
kαὶ Δρουγουβιτείας (40-те – 50-те г. на XI в.)

229–231. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (средата на XI в.)
232. Θωμᾶς δικαστὴς Δρουγουβιτείας (последна четвърт на XI в.)
233. Ἰωάννης Ν., πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτις, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (XI в.)
234–235. Ἰωάννης Ἐλεσβαάμ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)
236. Κωνσταντῖνος πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτης, κριτὴς, δημάρχος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)
237–240. Λέων Ν., ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς.... Δρουγουβιτείας (X–XI в.)..
241–255. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.)
256. Μιχαὴλ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)
257. Νικόλαος β'πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας (995 г.)
258. Πέτρος σπαϑάριος kaὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας, (първа половина на IX в.)
259. Πέτρος Μόσχος σπαϑαροkανδιδᾶτος kaὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας (XI в.)
260. Χριστοφόρος ἀσηκρῆτις, κριτὴς Δρουγουβιτείας (καὶ)... (XI в.)
261. Ν (Никита?)., ... καὶ κριτὴης Δρουγουβιτείας (XI в.)
261a. N., . καὶ κριτὴης Δρουγουβιτείας (последна четвърт на XI в.)
2.3. Стратег на Струмица 196
262. Φαραζμάνης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Στρουμίτζας (40-те 50-те г. на XI в.)
263.Θεώδοτος ὁ Στυπειότης σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς Στρουμβητζας (30-те – 40 те г. на XI в.)
2.4. Стратег на Кастория 200
264 Ἰωάννης Δουκίτζης ὕπατος kaὶ στρατηγος Καστορίας (50-те г. на XI в.)
265. Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας (XI в.) или Θεόδωρος ἐπισκεπτίτης Καστορίας (?)
2.5. Стратег на Ниш 202
266. Νικηφόρος ὁ Λαλάκων или Λυκάων πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Νήσου (XI в.)
2.6. Архонт на Печенегия.. 203
267–268.Ἰωάννης Κεγένης μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας (1050 – 1051)
2.7. Катепан на Подунавието (1059 – 1067) 209
269–275. Δημήτριος Κατακαλὼν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (50-те г. на XI в.)
276–277. Θεόδωρος Πηγονίτης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβιτον (50-те – 60-те г. на XI в.)
278–280. Συμεὼν βέστης καὶ κατεπάνω

Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)
281–284. Μιχαὴλ βεστάρχης καὶ κατεπάνω
Παραδουνάβου (60те г. на XI в.)
285. Βασίλειος ἐκ προσώπου
Παραδουνάβου (50-те – 60-те г. на XI в.)
286. Ἰωάννης τουρμάρχης Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)
2.8. Византийското присъствие в Дръстър (1059 – 1097) 228
2.9. Византийското присъствие в Преслав (1059 – 1087) 233
§ 3. Южна България – буферна зона между Византия и нахлуващите номади през втората половина на XI в. Линията: Месемврия; Анхиало; Берое; Филипопол; Триадица; Ниш; Белград 243
3.1. Ек просопо на Месемврия 247
287–288. Ἀντρόνικος διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου
Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (трета четвърт на XI в.)
289. Λέων N., πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου
Ἀρκαδιουπόλεος καὶ Μεσημβρίας (XI в.)
290. Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος καὶ
ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в.)
291. Ἰωάννης σπαθαροκανδιδᾶτος, β’νοτάριος τοῦ εἰδikου λόγου καὶ
ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в.)
292. Κυριακός σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου καὶ
ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в)
293. Ἰμέριος Σολομὼν πρωτοσπαθάριος, β’νοτάριος καὶ
ἐκ προσώπου Μεσημβρίας. (XI в.)
294. N., σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτριγκλίνου
καὶ ἀναγραφεὺς Μεσημβρίας ὁ ἄνθροπος τοῦ βασιλέος (XI в.).
3.2. Катепан на Месемврия 251
295–297. Συμεὼν βεστάρχης καὶ κατεπάνω ’Αδριανουπόλεως
καὶ Μεσημβρίας (60-те г. на XI в.)
298–299. Βλαδτζερτης/Βαλατζέρτης μάγιστρος
καὶ κατεπάνω Μεσημβρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)
3.3. Дук на Анхиало и крепостта Терми (Акве Калиде) 253
3.4. Катепан на Берое и крепостите при с. Злати войвода и крепостта „Калето“ при Димитровград 262
300. Ῥωμανὸς N., μάγιστρος, βέστης καὶ κατεπάνω
Βέροης (третата четвърт на XI в.)
3.5. Дук на Филипопол и крепостта при с. Добри дол 270
301. Ἰωάννης σπαθαροκανδιδᾶτος β’ νοτάριος τοῦ εἰδικος λογος καὶ
ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)
301а. Νικόλαος ἐκ προσώπου Μώρας καὶ
Φιλιππουπόλεως (средата на XI в.)
302а. Ροῦσος σπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας
καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)
303а. N.N., ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)
303б. N., ... κρίτης τῆς Φιλιππουπόλεως (XI в.)
303в. Λέων χαρτουλάριος Μώρρας (XI в.)

301б–303. ’Αργυρός Καρατζᾶς πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ Φιλιππουπόλεως (1092 – 1095)
3.6. Катепан на Триадица и крепостта Кракра 283
304–305. Νηκηφόρος Μελισσηνός μάγιστρος καὶ δοὺξ Τριαδίτζης
306. Νηκηφόρος Μελισσηνός μάγιστρος καὶ κατεπάν(ω) Τριαδίτζης
3.7. Дук на Ниш 289
307–308. Νικηφόρος Δεκανός κουροπαλάτης, δοὺξ καὶ ἀναγραφεύς Νίσος (XI–XII век)
3.8. Дук на Скопие 291
308а – 308б. ’Ιωάννης Κομνηνος σ εβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων
3.9. Турмарх на Мъглен 297
309 ’Ιωσὴφ Μανιάκης τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν (последна четвърт на XI в.)

Глава II: Църковна администрация (1020 – 1118) 299
Chapter II: Ecclesiastical administration (1020 – 1118)
§ 1. Архиепископия България 299
1.1. Статут 299
1.2. Територия 300
1.3. Хронологически списък на архиепископите на България (1018 – 1185) 300
1.4. Печати на архиепископи на България (1018 – 1185) 302
309а. Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας
310–313. Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1084/1092 – 1107/08)
314–317. ’Ιωάννης μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας
318–321. ’Ιωάννης ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (втора половина на XI в.)
322–324. ’Ιωάννης ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (втора половина на XI в.)
325–326. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (XII в.)
327. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (втора половина на XII в.)
328–329. Μιχαὴλ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (XII в.)
1.5. Печати на епископи от архиепископия България (1019 – 1118) 307
330. Δημήτρηος ἐπίσκοπος Βελεγράδων (краят на XI в.)
331–333. Νικήφορος ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (последна третина на XI в.)
334. Γαβριὴλ ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (XII в.)
335. ’Ιωάννης ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (втора половина на XII в.)
336. N., ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (краят на XI в.)
337. Βασίλειος σύγκελλος καὶ ἐπίσκοπος Βερίας (последна четвърт на XI в.)
338–339. Κωνσταντίνος ἐπίσκοπος Βιδίνης (втора половина на XI в.)
340. ’Ιωάννης ἐπίσκοπος Βιδίνης (последна четвърт на XI в.)

341. Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Γλαβενίτζης (последна четвърт на XI в.)
342. Κωνσταντῖνας Καβάσιλας ἐπίσκοπος Γρεβενόν (XII в.)
343–344. Λεόντιος μοναχὸς καὶ
ἐπίσκοπος Δρίστρας (средата на XI в.)
345–346. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Καστορίας
καὶ πρωτοθρόνος (втора половина на XI в.)
347. Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος (XII в.)
347а. Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας (XI в.)
348. N., ἐπίσκοπος Μαλέσοβας (XI в.)
349. Συμεὼν ἐπίσκοπος Νίσου (втора половина на XI в.)
350. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Νίσου (XII в.)
351. Στέφανος ἐπίσκοπος Πελαγονίας (краят на XI в.)
352. Δημήτριος ἐπίσκοπος
Στρούμμιτζης (последната четвърт на XI в.)
353. Βασίλειος ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης (краят на XI в.)
354. Κλήμης ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης (първа половина на XII в.)
355. Δημήτριος ἐπίσκοπος Τριαδίτζης (последната четвърт на XI в.)
356–360. Νικήτας ἐπίσκοπος Τριαδίτζης (XI–XII в
361–363. Λεόντιος ἐπίσκοπος Χιμάρας (втора половина на XI в.)
§ 2. Митрополия Дръстър 326
364–368. Χριστοφόρος μητροπολίτης Δρίστρας
καὶ πρωτοσύγκελλος (80-те г. на XI в.)
§ 3. Епархии по българския черноморски бряг 327
3.1. Митрополия Томи 328
369. Ἀνικήτῳ μητροπολίτης Τόμεως (X–XI в.)
370. Βασίλειος μητροπολίτης Τόμεως (X–XI в.)
3.2. Архиепископия Месемврия 329
371–375. Ἰλαρίων ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (XI в.)
376. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (XI в.)
377. Μιχαὴλ ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (втора половина на XI в.)
3.3. Архиепископия Анхиало 331
378–384. Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XI в.)
385–390. Νικηφόρος ἀρχιεπίσκοπος
Ἀγχιάλου (70-те – 90-те г. на XI в.)
391. Στέφανος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XII в.)
3.4. Епископ на Созопол 337
392. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος. (XI в.)
393. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος. (XI в.)
394. Στέφανος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος. (XI–XII в.)
395. Μαθέος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος. (XI–XII в.)
3.5. Епископ на Девелт 338
396–398. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Δεβελτοῦ (X–XI в.)
§ 4. Митрополия Филипопол 339
399–404. Βασίλειος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в. ≈1050 г.)
405. Θεόγνωστος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (X–XI в.)
406. Θεόφυλος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в.)
407. Ἰωάννης μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Ῥωμανίας (X–XI в.)

408–409. Κωνσταντῖνος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в.)
410. Μιχαὴλ Ἰταλικός μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XII в.)
411. Νῶε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI–XII в.)
412. Ν., ἐλάχιστος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (X–XI в.)
4.1. Епископ на Агатоники 345
413. Βασίλειος ἐπίσκοπος Ἀγαθονικίας (XI в.)
4.2. Епископ на Ахрид 345
414–415. Θωμᾶς ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (X–XI в.).
416. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)
417–418. Εὐσταθιος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)
419. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)
4.3. Епископ на Великия 348
420. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в.)
421. Βασίλειος ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в.)
422–423. Στέφανος ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в. – втора половина)
4.4. Епископ на Йоаница 349
424 Συμεὼν ἐπίσκοπος Ἰωανίτζις (XI в.)
4.5. Епископ на Констанция 349
425. Μεθόδιος ἐπίσκοπος Κωνστάντειας (X–XI в.)
426–427. Ν., ἐπίσκοπος Κωνστάντειας (XI–XII в.)
4.6. Епископ на Берое 351
428–430. Χριστοφόρος πρόεδρος Βερόης (XI–XII в.)

Заключение 355
Conclusion

Abstract 359

Индекс 361
Index

Табла 377
Plates

ВЪВЕДЕНИЕ

Вече четири десетилетия откакто издирвам, документирам и публикувам византийски печати от територията на днешна България. Резултатът е налице! През 2009 г. публикувах тритомния корпус на византийските печати, който, заедно с добавките, включва над 3500 моливдовула, 500 неотпечатани ядра, 10 калъпа за отливане на ядра и два или три булотириона. Това не бе самоцелно, а с оглед на тяхното използване като извори за историята на нашите земи. Византийската администрация в българските земи е една от приоритетните теми, най-малкото поради факта, че 2/3 от намерение у нас печати (2547 екз.) се отнасят към този период и самите печати са част от тази администрация.

Византийската администрация в България винаги е била в полезрението на всички изследователи на средновековната българска държава поради факта, че за повече от две столетия България е част от Византия и в нея е установена византийска администрация. Сведенията за нея са най-общи и откъслечни във връзка с едно или друго събитие и участниците в него.

В това отношение е безспорно предимството на сфрагистиката. Печатите, касаещи средновековните български земи, са участници в тази администрация. Чрез тях са били подпечатвани и узаконявани стотици и хиляди документи от ежедневието на нашите предшественици. Печатите, освен че са живи свидетели от това време, ни дават възможност да реконструираме тази административна система – те ни съобщават имената на административните единици, техния ранг и йерархия, и нещо повече. Те ни съобщават имената на служителите, които са ги ръководели, техните фамилии, родственици и пр.

Това значение на печатите за съдбата на българските земи под византийска власт е било оценявано още от първите ни медиевисти и византинисти и в частност от патриарха на българската медиевистика и византинист – **проф. Васил Златарски**. Той има особен афинитет към печатите, а и самият е автор на няколко публикации по византийска сфрагистика[1].

Обобщителен характер за византийската администрация в българските земи има изследването на румънския византинист **проф. Н. Бънеску**[2]. Неговите наблюдения бяха продължени от **П. Дякону, Й. Барня** и др., а в България особена пристрастност към тази информация проявяваше **проф. Иван Божилов**.

Ползването на печатите като източници на обективна и достоверна информация е тясно свързано с развитието на византийската сфрагистика у нас.

Първите публикации на византийски печати, намерени у нас, са с европейско измерение: автор на първата публикация е основоположникът на византийската сфрагистика – **Гюстав Шлюмберже** (1844 – 1929). По всяка вероятност той установява контакти с директора на Археологическия музей в

---

[1] **Златарски,** *Избрани 2*, 141–159; 172–185.

[2] **Banescu**, *Duches*.

София – Вацлав Добруски (1858 – 1916), тъй като през 1900 г. на страниците на списание *Rèvue des études grècques* Шлюмберже публикува няколко екземпляра от колекцията на АИМ, според преписи, които му е изпратил Добруски[3]. Изглежда преписите са били точни, тъй като определенията на Шлюмберже са верни и от днешна гледна точка. Въпросните печати се съхраняват и до ден днешен в колекцията на НАИМ при БАН.

Следващата публикация е отново в резултат на международно сътрудничество. Отнася се до печатите и монетите, открити от първата археологическа експедиция в Абоба-Плиска (1899 – 1900). Автор на тази публикация е видният руски византинист и сфрагист **Б. А. Панченко** (1878 – 1920)[4].

Въобще изводът, който може да се направи, е, че началото на обнародването на печатите от България е дело на учени с международен авторитет.

Постепенно се формира колекцията на Народния археологически музей от печати. Нейното обогатяване и публикуване е свързано с личността на **Н. Мушмов** (1869 – 1942)[5].

Той започва с компилации[6] и постепенно преминава към публикуване на оригинали от България. При това започва със сензационно откритие. Отнася се до закупения през 1926 г. булотирион, намерен в землището на с. Алванларъ (дн. с. Ябланово), Омуртагско. Това е наистина уникална находка (преди това е известен само един друг булотирион), за която музеят е заплатил 10 000 лв., една немалка за времето си сума. През следващата 1927 г. Н. Мушмов прави и първичната му публикация у нас на български[7] и в чужбина на френски[8]. Коректив в четенето на Мушмов още същата година предлага отец **В. Лоран**, приемникът на Шлюмберже, който започва изготвянето на библиографски преглед на публикациите по византийска сигилография[9]. Корекции в датировката и сведения за личността на собственика на печата Врионий Ватаци са предложени в няколко мои публикации[10].

През 1934 г. Н. Мушмов обнародва и първата обобщителна публикация за византийските печати от колекцията на Народния музей[11]. Като се има предвид нивото на развитие на византийската сфрагистика по това време и подготовката на Н. Мушмов, публикацията му е направо подвиг. Тя включва интересни печати, за прочита и идентифицирането на които се дискутира и до днес. Единственият недостатък на тази публикация е, че голяма част от печатите са закупени от Истанбул и нямат пряка връзка с българските земи.

---

[3] **Schlumberger,** Sceaux byzantins, nos. 146–203.

[4] **Панченко,** Абоба-Плиска, 291–300.

[5] За него вж. **Гайдаров,** Никола Мушмов, 3–8; **Юрукова,** Никола Мушмов, 9–25.

[6] В издадения от него монографичен труд *Монетите и печатите на българските царе*. София, 1925, той привлича и публикуваните в **Schlumberger**, *Sig*., византийски печати, които са свързани с България. От подобен характер е и публикацията му *Два оловни печата на Охридски архиепископи – Македонски преглед*, 3 1927, 71–74.

[7] **Мушмов,** Отчет, 1–8.

[8] **Mouchmov,** Un nouveau boullotirion, 189–191.

[9] **Laurent,** Bulletin, 581–582, 638.

[10] **Йорданов,** Още веднъж, 387–393; **Jordanov**, *Corpus* II, no. 89; **Jordanov**, *Corpus* III, no. 1025.

[11] **Мушмов,** Византийски оловни печати, 162–183.

Друга колекция от печати се формира около средновековния Дръстър. Там инициатор на тяхното събиране и публикуване е директорът на местния лицей Перикле Папахаджи в сътрудничество с проф. Н. Бънеску[12]. След възвръщането на Силистра към България през 1940 г. тази колекция е евакуирана и днес се съхранява в Националния исторически музей на Румъния. Въобще Силистра, или средновековният Дръстър се явява поле за изява на румънските изследователи като Н. Бънеску, Й. Барня, П. Дякону и пр.

В София в Националния археологически музей за приемник на Н. Мушмов е назначен **Тодор Герасимов** (1903 – 1974), който до пенсионирането си в 1972 г. поддържа инвентарната книга и попълването на колекцията с нови находки, които идват предимно от старите български центрове Плиска и Преслав. Герасимов извършва и една невидима дейност, обхождането на музеи и частни колекции, от които документира чрез направа на гипсови отливки всички печати, до които е имал достъп. Навярно е имал намерението и да ги публикува, но времето не му е позволило[13].

От този период са няколко публикации на печати от Плиска и Преслав, съответно от Т. Герасимов[14], С. Маслев[15] и Т. Тотев[16].

Ново явление са печатите от крепостта Кракра до днешния Перник, публикувани от **Йорданка Юрукова**[17]. Остава открит въпросът кой или кои са били получателите на кореспонденцията тук – частни лица или представители на византийската провинциална администрация, и в частност намиращият се тук гарнизон през третата четвърт на XI в.[18].

Може да се твърди, че до откритието в 1978 г. от територията на днешна България са регистрирани не повече от стотина екземпляра, съхранявани в различни музеи и частни колекции.

Преломът настъпи в 1978 г., когато при археологически разкопки във Втората средновековна българска столица Велики Преслав бяха разкрити основите на сграда, служила за архив на местния византийски стратег от периода 971 – 1088 г. Във и около тази сграда бяха намерени повече от 500 византийски печата, над 250 оловни пломби и 4 калъпа за тяхното изливане. Всички тези находки бяха включени и коментирани в отделно монографично издание[19].

---

[12] **Banescu,** Silistrie, 321–331; **Banescu, N.-Papahagi,** Plombs, 601–604.

[13] За нея вж. **Йорданов,** Колекцията, 521–536.

[14] **Герасимов,** Византийски оловни печати, 169–171; **Герасимов,** Български и византийски печати, 125–142.

[15] **Маслев,** Печати, 445–462.

[16] **Тотев,** Новооткрити печати, 287–292.

[17] **Юрукова,** Нумизматични и сфрагистични паметници, 102–165.

[18] **Йорданов,** Перник, 11–39, а също и в част втора на настоящото изследване, гл. I, § 3.6.

[19] **Йорданов,** *Преслав.*

Паралелно с работата върху печатите от Преслав си поставих за задача издирване, документиране и публикуване на всички средновековни печати от територията на цялата страна.

Следващо значително откритие бе разкриването при редовни археологически разкопки на комеркиарията на Византия за България в периода 815 – 917 г.[20]

Особено място при свързването на печатите с византийската администрация имат поселищните публикации.

Три групи печати могат да бъдат използвани при възстановяване историята на конкретно селище. Първата група са тези, върху които са изписани имената на съответното селище или регион. Втората група са печатите, открити в съответното селище. Там, където ги намираме днес, някога е била получена кореспонденция, скрепена с печата на съответното лице. След като знаем кой е изпратил тук своята кореспонденция и при по-големи количества, ние можем да търсим и отговор на въпроса кой е бил получателят на тази кореспонденция, що за институция е резидирала тук и по какъв повод е била разменена кореспонденцията.

Третата група са печати на лица, за които ние знаем от други източници, че са се намирали в съответното селище за по-продължителен или по-кратък период от време. От техните печати ние допълваме информацията относно тяхната кариера и в качеството си на какви са пребивавали тук.

Съчетаването на тези три групи води до отговора на редица въпроси, свързани с историята на съответното селище. Могат да бъдат дадени много примери, но най-типичен е Преслав. На практика ние не знаехме нищо за византийската администрация в Преслав. Сега, на базата на намерените тук печати, знаем що за институция е резидирала тук, имената на повече от 18 нейни титуляри и имената и позициите на близо 500 персони, които са писали до Преслав.

Постепенно тези публикации доведоха до натрупвания на материал и необходимост от обобщения, и съответно до формулирането на „Корпус на византийските печати от България". Първият вариант на корпуса бе готов в 1991 г. и ми послужи за докторска теза. В него бяха включени и класифицирани 800 печата. През 1998 г. вече бе готов и вариантът за публикуване. Количеството на печатите нарасна на 1200 екземпляра. Това бе и една от причините България и конкретно Преслав да са домакини на VI Международен симпозиум по византийска сфрагистика.

Желанието ни (моето и на издателите) бе този Корпус да бъде обнародван на английски. За съжаление, не можахме да акумулираме средства и започнахме на части.

Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria, volume 1: *The Byzantine Seals with Geographical Names* излезе през 2003 г. Изборът на заглавие донякъде бе инспириран от проекта със същото име от печатите на Дъмбъртън Оукс – най-голямата колекция в света – над 17 000 екземпляра.

---

[20] **Йорданов, И.** *Девелт.*

Той съдържа 1 булотирион и 421 оловни печата (моливдовули) на различни длъжностни лица в провинциалната администрация (гражданска и военна). Те принадлежат на 232 различни титуляри от 80 административни единици. По-голямата част от тях са свързани пряко с византийската администрация в нашите земи.

Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria, volume 2: *The Byzantine Seals with Family Names* бе публикуван през 2006 г. Той включва над 800 моливдовула с имената на повече от 400 личности, които са представители на повече от 300 различни фамилии, играли важна роля в живота на империята. Изборът на заглавието донякъде бе продиктуван от появата на проекта „Просопография на византийския свят 1025 – 1261 г.", разработван от екип към Кралския колеж в Лондон.

Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria, volume 3: Part one and two излезе през 2009 г. Той включва всички (над 3200) оловни византийски печати, намерени в днешна България.

С финализирането през 2009 г. на проекта *Корпус на византийските печати от България* не приключи намирането на нови печати. Те бяха публикувани в три добавки[21], при което количеството им нарасна на повече от 3500 екземпляра, две трети от тях се отнасят към периода на византийското владичество.

Материалът от България предлага редица приноси в областта на византийската сфрагистика и просопография, а също така и в българската средновековна история, най-общо и в частност за живота в отделните селища.

Първият основен принос е самият комплекс от печати. Чрез тях ние научаваме имената на близо 3000 персони от VI–XIII в., които са играли важна роля в живота на Византия и които са писали до неизвестни за нас адресати в днешните български земи.

Те са свързани със събития и личности в България. Съобразно периодизацията на средновековната българска държава тези 3200 печата могат да се разграничат в следните хронологически групи: 491 – 681 г.; 681 – 971 г.; 971 – 1185 г. и след 1185 г. В различните периоди те се явяват в различни качества.

През периода 491 – 681 г. те илюстрират контактите между централната администрация в Константинопол и една от нейните периферии.

Печатите от периода 681 – 971 г., намерени в територията на средновековна България, илюстрират отношенията между двете държави Византия и България.

Печатите от периода 971 – 1185 г. отново отразяват вътрешна за империята кореспонденция между центъра и една от нейните периферии и между различните административни центрове в днешна България. Именно те са свързани с разглежданата тема.

Този масив от близо 2550 печата е използван като документален източник за историята на българските земи от разглеждания период. В рамките на това изследване ще бъдат привлечени само тези, които са пряко свързани с провинциалната администрация на българските земи и това е илюстрирано с изписаните върху тях топоними от средновековна България, което, изразено в цифри, е 430 моливдовула. Зад тях стоят близо 200 титуляри, управлявали тези градове и области – имената на 200 сановници, за много от тях научаваме единствено от печатите.

---

[21] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), 189–228; **Йорданов**, Addenda et corrigenda (2), 223–306; **Йорданов**, Addenda et corrigenda (3), 124–164.

Освен класическото използване на информацията, изписана върху тях, в изследването са коментирани и други факти, произтичащи от намирането на печатите днес:

- пътуването на печатите от дадена административна единица до неизвестен адресат, който след издирвания от различен характер понякога излиза от своята анонимност;
- византийското присъствие в даден регион от намирането в него на значителни количества.

При подреждането на материала имах намерението да се съобразявам с историческата периодизация, а именно: периода на византийското владичество 971 – 1185 г. Оказа се обаче, че сфрагистични паметници с имената на български градове или области през XII в. няма. Най-късните са от времето на Алексий I Комнин (1081 – 1118). По тази причина приех за долна граница 970/71, а за горна 1118 г.

Също така не е възможно да се следва и вътрешната периодизация. Единствено съвпадение имаме за периода 970 – 990 г., който наричаме и период на временна администрация. Временна, но за кого? За Византия това си е ординарна администрация.

Проблем съществува и за периода 1000 – 1018 г., тъй като датирането на печатите не е прецизно и не е възможно те да бъдат свързани с конкретен исторически период.

Това наложи да разглеждаме печатите на съответните теми от учредяването им до тяхното закриване, въпреки че се нарушава установената историческа хронология. Всичко това води до известно хронологическо разминаване в първоначалния замисъл и крайната реализация. Да се надяваме на снизходителността на уважавания читател.

Специална благодарност дължа на колегата си Тодор Тодоров за техническата помощ в уеднаквяването на тези различни текстове.

Гр. Шумен,
ноември 2018 г.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА НА ЦИТИРАНИТЕ ИЗВОРИ, ИЗСЛЕДВАНИЯ И ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ

АДСВ: *Античная древность и средние века*

Аладжов, *Селища*: **Аладжов, Д.** *Селища, паметници, находки. Материали за археологическа карта на Хасковски окръг.* Хасково, 1974.

Аристакэс Ластивертци: *Повествование вардапета Аристакэса Ластивертци*. перевод **К. Н. Юзбашян**. Москва, 1968.

Бартикян, Критические заметки: **Бартикян, Р. М.** Критические заметки о завещании Евстафия Воилы (1059). – *Виз.Вр.*, 19, 1961, 26–37.

Бешевлиев, *Първобългарски*: **Бешевлиев, В.** *Първобългарски надписи.* София, 1979.

Божилов, Сарацинопул: **Божилов, И.** Печатът на Леон Сарацинопул – стратег на Йоанопол и Доростол. – *ИПр.*, 1970, 5, 98–109.

Божилов, *Хазе*: **Божилов, И.** *Анонимът на Хазе. България и Византия на Долния Дунав в края на X век.* София, 1979.

Божилов, Бележки: Божилов, И. Бележки върху византийската администрация в Североизточна България (971–1000). – *Сборник в чест на акад. Христо Христов*. София, 1988, 18–27.

Божилов, *Българите*: **Божилов, И.** *Българите във византийската империя.* София, 1995.

Божилов, *Българската архиепископия*: **Божилов, И.** *Българската архиепископия XI–XII век. Списъкът на българските архиепископи.* София, 2011.

Божилов, *История*, 2: **Божилов, И.** *История на средновековна България. Том II. Християнска България.* София, 2017.

Божилов, Гюзелев, *История*: **Божилов, И., В. Гюзелев**. *История на средновековна България (VII–XIV в.).* София, 1999.

Божилов, Гюзелев, *Добруджа,* 2: **Божилов, И., В. Гюзелев.** *История на Добруджа,* 2. София, 2004.

Василий Болгаробойца: Император Василий Болгаробойца, извлечение из летописи Яхъи Антиохийского, издал, перевел и объяснил, **бар. Розен, В. Р.**, Санкт-Петербург, 1873.

Виз.Вр.: *Византийский временник*

Гайдаров, Никола Мушмов: **Гайдаров, Н.** Никола Мушмов – основоположник на нумизматичната наука в България. – *Нумизматика*, 1, 1975, 3–8.

Гевондян, *Армения*: **Арам Тер Гевондян**. *Армения и арабский халифат.* Ереван. 1977.

Герасимов, Византийски оловни печати: **Герасимов, Т.** Византийски оловни печати от Плиска. – *ИАИ*, 14, 1940–1942, 169–171.

Герасимов, Български и византийски печати: **Герасимов, Т**. Български и византийски печати от Преслав. – *Преслав, 2,* 1976, 125–142.

ГИБИ, V: *Гръцки извори за българската история*. Т. V. София, 1964.

ГИБИ, VI: *Гръцки извори за българската история*. Т. VI. София, 1968.

ГИБИ, VII: *Гръцки извори за българската история*. Т. VII. София, 1968.

ГИБИ, VIII: *Гръцки извори за българската история*. Т. VIII. София, 1972.

ГНИМ: Годишник на Националния исторически музей

ГНМ: Годишник на Народния музей

ГСУ–НЦСВП „Иван Дуйчев“: Годишник на Софийския университет. Научен център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“

Господинов, К. Певтингеровата карта: **Господинов, К**. Данните на Певтингеровата карта за района около съвременния Бургас. – *ИМЮИБ*. Т. XVIII. Стара Загора, 1995, 39–52.

Гюзелев, Констанция: **Гюзелев, В.** Средновековната българска крепост Констанция. – *ИНИМ*, 3, 1981, 1–15.

Данчева-Василева, *Пловдив*: **Данчева-Василева, А.** *Пловдив през Средновековието (IV–XIV в.)*. София, 2009.

Димитров, Моливдовул на Теогност: **Димитров, В.** Моливдовул на Теогност, митрополит на Филипопол от X–XI в., намерен в землището на с. Клокотница, Хасковско – *Нумизматика и сфрагистика*, 2, 1998, 90–93.

Димитров, Западното: **Димитров, Х.** Западното черноморско крайбрежие на юг от Балкана през 20-те – 60-те години на X век. – В: *България в световното културно наследство*. Материали от Третата национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България“ – Шумен, 17–19.05.2012 г. Шумен, 2014, 303–310.

Дражева, Момчилов, Акве Калиде: **Дражева, Ц., Д. Момчилов.** Акве Калиде – любимите бани на владетелите. – В: *Морето – граница или врата*. Научна конференция „Морето – граница или врата. Черноморски брегове и безбрежия“. Бургас, 2009, 48–50.

Златарски, *История, I-III*: **Златарски, В. Н.** *История на българската държава през средните векове*, I.2 (София, 1971); II-III, (София, 1972) [фототипни издания].

Златарски, *Избрани 2*: **Златарски, В. Н.** *Избрани произведения*, 2. София, 1984.

ЗРВИ: *Зборник радова Византолошког института*

ИБАД: *Известия на Българското археологическо дружество*

Иванов, Разкопки: **Иванов, Й**. Разкопки на Хисарлъка до Кюстендил. – *ИБАД*, 7 [1919–1920], 112–113.

Иванов, *БСМ*: **Иванов, Й**. *Български старини из Македония*. София, 1970 [фототипно издание].

Иванов, Иванов. Византийски моливдовули: **Иванов, Р, Р. Иванов.** Византийски моливдовули от XI – XII в., открити при археологически разкопки в Пловдив. – *ИНИМ*, 2018, 168–171.

ИМЮИБ: *Известия на музеите от Югоизточна България*

ИНИМ: *Известия на Националния исторически музей*

ИНМВ: *Известия на Народния музей-Варна*

ИПр.: *Исторически преглед*

ИРАИК: *Известия русского археологического института в Константинополе*

Йорданов, Симеон Метафраст: **Йорданов, И.** Оловен печат на Симеон Метафраст, магистър и логотет от Велики Преслав. – *Векове*, 1, 1981, 16–19.

Йорданов, Печати на Леон Сарацинопул: **Йорданов, Й.** Печати на Леон Сарацинопул от Велики Преслав. – *Археология*, 1982, 1, 12–23.

Йорданов, Силистра I–IV: **Йорданов, И.** Неиздадени византийски печати от Силистра: (I). – *ИНМВ*, 19, 1983, 97–110; (II). *ИНМВ*, 21, 1985, 98–107; (III). *ИНМВ*, 24, 1988, 88–104; (IV). *ИНМВ*, 28, 1992, 229–245.

Йорданов, Преславица: **Йорданов, И**. Моливдовули на стратези на Преславица от XI в. – *Нумизматика*, 1, 1984, 5–12.

Йорданов, Дамян Добромир: **Йорданов, И.** Моливдовули на Дамян Добромир, дук на Тракия и Месопотамия. – *ИНМВ*, 20, 1984, 99–105.

Йорданов, Тунджа и Марица: **Йорданов, И.** Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. – *Марица Изток*, 1, Раднево, 1991, 125–139.

Йорданов, И. *Девелт*: **Йорданов, И.** *Печатите на комеркиарията Девелт*. София, 1992.

Йорданов, Още веднъж: **Йорданов, И.**, Още веднъж за булотириона от Археологическия музей в София. – *ГНМ*, 8, 1992, 387–393

Йорданов, *Преслав*: **Йорданов, И**. *Печатите от стратегията в Преслав (971–1088)*. София, 1993.

Йорданов, Берое: **Йорданов, И.** Берое (X–XII в.) – според данните на сфрагистиката. – *ИМЮБ*, 15, 1993, 57–79.

Йорданов, Никифор Декан: **Йорданов, И.** Новооткрит моливдовул на Никифор Декан – куропалат, дук и анаграф на Ниш от колекцията на НИМ–София. – *ГНИМ*, 9, 1994, 75–79.

Йорданов, Името на Преслав: **Йорданов, И.** Името на Преслав в документалните източници. – В: *Плиска-Преслав*, 7, 1995, 71–81.

Йорданов, Василий Апокап: **Йорданов, И.** Печатите на Василий Апокап от втората половина на XI в. – *Нумизматика и сфрагистика*, IV, 1995–1997, 106–114.

Йорданов, Печат на Фаразман: **Йорданов, И.** Печат на Фаразман, стратег на Струмица, от колекцията на Археологически музей при БАН в София. – *Сб. в чест на Василка Тъпкова-Заимова*. София, 1997, 151–156

Йорданов, Йоан Кеген: **Йорданов, И.** Печати на Йоан Кеген, магистър и архонт на Печенегия. – *Нумизматика и сфрагистика*, 1, 1998, 96–101.

Йорданов, Севасти: **Йорданов, И.** Печати на византийски севасти от територията на България. – *Нумизматика и сфрагистика*, 2, 1998, 6–49.

Йорданов, Византийски комеркиарии: **Йорданов, И.** Византийски комеркиарии за България. – *Договори, хора, съдби*, Варна, 2000, 17–25.

Йорданов, Монети и печати: **Йорданов, И.** Монети и печати от Плиска 1899 – 1999 г. – *Плиска-Преслав*, 8, 2000, 135–167.

Йорданов, Леон Дрим: **Йорданов, И.** Печатите на Леон Дрим и византийската администрация в българските земи през XI в. – *Сборник в чест на проф. Иван Божилов*, София, 2002, 145–150.

Йорданов, Девелт. Addenda: **Йорданов, И**. Печати на комеркиарията Девелт. Addenda et corrigenda. – *Нумизматични и сфрагистични приноси към историята на Западното Черноморие (Acta Musei Varnensis, II)*. Варна, 2004, 230–246.

Йорданов, Отново: **Йорданов, И**. Отново за печатите на Дамян Добромир – дук на Тракия и Месопотамия. – *Acta Musei Varnensis, III-1. Българските земи през Средновековието (VII-XVIII в.)*. Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев. Варна, 2005, 263–271.

Йорданов, Перник: **Йорданов, И.** Средновековният Перник (XI–XII в.) според данните на сфрагистиката. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 3.2, 2007. Сборник в чест на Йорданка Юрукова, 11–39.

Йорданов, Анхиало: **Йорданов, И**. Анхиало според данните на сфрагистиката (VI–XII в.). – *Bulgaria Mediaevalis*, 1, Sofia, 2010, 325–381.

Йорданов, Злати войвода: **Йорданов, И.** Византийски печати от крепостта „Калето" при село Злати войвода, Сливенска област. – *Историкии*, 4. Научни изследвания в чест на проф. дин Иван Карайотов по случай неговата 70-годишнина. Шумен, 2011, 132–165.

Йорданов, „Пътуване": **Йорданов, И.** „Пътуване" на печатите с топонима Преслав и Преславица през първата половина на XI в. – *ИПр.*, 2011, 1–2, 16–22.

Йорданов, Addenda et corrigenda (1): **Йорданов, И.** Jordanov. I. *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, Volume 1–3, Sofia, 2003, 2006, 2009. Addenda et corrigenda. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 7, 2011, 189–228.

Йорданов, Печат на неизвестен стратег: **Йорданов, И**. Печат на неизвестен стратег на Тракия и Йоанопол (70-те – 80-те г. на X в.). – *ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ*. Изследвания в чест на Иля Прокопов по случай неговата 60-годишнина. Велико Търново, 2012, 651–656.

Йорданов, Кой е Алиат стратилат: **Йорданов, И.** Кой е Алиат стратилат от надписа в Кръглата преславска църква. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 8, 2012, 151–163.

Йорданов, Византийското присъствие: **Йорданов, И.** Византийското присъствие в Преслав (971 – 986). Приносът на сфрагистиката. – *Преслав* VII. Велико Търново, 2013, 265–301.

Йорданов, Констанция: **Йорданов, И.** Средновековният град Констанция (IV–XIII в.). Приносът на сфрагистиката. – *Градът в българските земи (по археологически данни)*. Шумен, 2014, 341–352.

Йорданов, Наблюдения: **Йорданов, И.**. Наблюдения върху датировката и идентифицирането на византийските печати (IV–XIV в.) според *Корпус на византийските печати от България*. – *VII Национална конференция "От регионалното към националното"*. Велико Търново, 2014, 156–174.

Йорданов. Addenda et corrigenda (2): **Йорданов, И.** I. Jordanov. *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria*, volume 1–3, Sofia, 2003, 2006, 2009. Addenda et corrigenda (2). – В: *България в европейската култура, наука, образование, религия*, ч. 1. Материали от Четвъртата национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България", Шумен, 14–16.05.2014 г. Шумен, 2015, 223–305.

Йорданов, Никифор Синадин: **Йорданов, И**. Печат на Никифор Синадин – патриций и стратег на Преславица (50-те г. на XI в.). – *Добруджа*. 30. 2015. 104–106.

Йорданов, Плиска: **Йорданов, И**. Плиска (IX–XI в.) според данните на сфрагистиката. – *Плиска-Преслав*. XI. София. 2015. 47–60.

Йорданов. Доросторум–Доростол–Дръстър: **Йорданов, И.** Доросторум–Доростол–Дръстър според данните на сфрагистиката (VI–XIV в.). – *Добруджа*. 30. 2015. 49–103.

Йорданов, И. Акве Калиде–Термополис: **Йорданов, И.** Печатите от Акве Калиде–Термополис. – *Известия на Бургаския музей*. том V. В памет на Цоня Дражева. Бургас. 2015. 274–294.

Йорданов, Печати на епископи: **Йорданов, И.** Печати на епископи от архиепископия България (XI–XII в.). – *Bulgaria Mediaevalis* 6/2015. 103–121.

Йорданов, *Корпус*: **Йорданов, И.** *Корпус на средновековните български печати*. – *Плиска – Преслав*. 12. 2016.

Йорданов. Addenda et corrigenda (3): **Йорданов, И.** I. Jordanov. *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria*, volume 1–3. Sofia. 2003. 2006. 2009. Addenda et corrigenda (3). – В: *Писменост, книжовници, книги: българската следа в културната история на Европа*. Материали от Петата национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България". Шумен. 26-28.04.2016 г. Шумен. 2018. 124–164.

Йорданов, Григорий Куркуа: **Йорданов, И.** Григорий Куркуа – дук на Филипопол 1090–1091 г. Приносът на епиграфиката и сфрагистиката. – *Сборник в памет на проф. Йорданка Юрукова* (под печат).

Йорданов, Колекцията: **Йорданов, И.** Колекцията от гипсови отливки на византийски печати от България на проф. Тодор Герасимов. – *Сб. в памет на проф. Василка Герасимова*. София. 2013. 521–536.

Йорданов, Аладжов, Хасковско (I): **Йорданов, И., Д. Аладжов.** Непубликувани оловни византийски печати от Хасковско (I). – *Археология*. 1. 1991. 44–56.

Йорданов, Топалилов, Добри дол: **Йорданов, И., И. Топалилов.** Средновековни оловни печати от крепостта при с. Добри дол, Пловдивско. – В: *Проф. д-р Борис Д. Борисов. ученици и приятели*. Велико Търново. 2016. 831–844.

Йотов, Археологически приноси: **Йотов, В.** Археологически приноси към историята на Варна през Средновековието (I). – *Numismatic and Sphragistic Contributions to History of the Western Black Sea Coast*. Varna. 12-13.09.2001. – *Acta Musei Varnaensis*, Варна 2004. 318–340.

Каждан, Йоан Мавропод: **Каждан, А. П.** Йоан Мавропод. печенеги и русские в середине XI в. – *ЗРВИ*, VIII, 1963. 177–84.

Каждан, *Армяне*: **Каждан, А. П.** *Армяне в составе господствующего класса Византии, XI–XII вв.*, Ереван, 1975.

Калић, Ниш: **Калић, J.** Ниш у среднем веку. – *Историјски часопис*, 31. 1984. 5–11.

Кекавмен: *Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века.* Подготовка текста, введение, перевод и комментарий. **Литаврин, Г. Г.**, Москва, 1972.

Кузев, *Градове и крепости*: **Кузев, А.** *Български средновековни градове и крепости.* Варна, 1981.

Кънев, Новооткрит печат: **Кънев, Н.**. Новооткрит печат от Плиска на византийски стратег на Преслав. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика,* 13, 2017, 307–311.

Лев Дякон, *История*: **Лев Дякон**. *История.* Перевод М. М. Копыленко. Статья М. Я. Сюзюмова. Коментарий М. Я. Сюзюмова, С. А. Иванова. Москва, 1988.

ЛИБИ, III: *Латински извори за българската история*, т. III. София, 1965.

Литаврин, *България – Византия*: **Литаврин, Г.** *България – Византия (XI–XII век).* София, 1987.

Лихачев, *Историческое значение*: **Лихачев, Н. П.** *Историческое значение итало-греческой иконописи: изображения Богоматери в произведениях итало-греческих иконописцев и их влияние на композиции некоторых прославленных русских икон.* Санкт-Петербург, 1911.

Маслев, Печати: **Маслев, С**. Византийски оловни печати от Плиска и Преслав. – *ИАИ*, 20, 1955, 445–462.

Мутафчиев, *Избрани 2*: **Мутафчиев, П.** *Избрани произведения*, 2, София, 1973.

Мушмов, Отчет: **Мушмов, Н.** Отчет на Нумизматичния отдел. – *ИБАИ,* 8, 1927, 1–8.

Мушмов, Византийски оловни печати: **Мушмов, Н.** Византийски оловни печати от сбирката на Народния музей. – *ИБАИ*, 8, 1934, 162–183.

Недков, *Идриси*: **Недков, Б.** *България и съседните ѝ земи през XII в. според Идриси.* София 1960.

Николов, Ниш: **Николов, Г.** Политико-административно и църковно развитие на град Ниш (IV–VI в.). – *ГСУ – НЦСВП „Иван Дуйчев“*, 1, 1987, 181–191.

Овчаров, Стоименов, Перперикон: **Овчаров, Н., Д. Стоименов,** Новооткрити византийски епископски моливдовули от Перперикон. – *Civitas Divino-Humana. Сборник в чест на професор Георги Бакалов.* София, 2004, 307–320.

Панченко, Абоба-Плиска: **Панченко, Б. А.** Абоба-Плиска. Монеты и печати. – *ИРАИК*, 10, 1905, 291–300.

Панченко, Коллекции: **Панченко, Б. А.** Коллекции русского археологического института в Константинополе. Каталог моливдовулов. – *ИРАИК,* 8 , 1903, 199–246.

Панченко, Коллекции 2: **Панченко, Б. А.** Коллекции русского археологического института в Константинополе. Каталог моливдовулов. – *ИРАИК,* 13, 1908, 78–151.

ПВЛ: *Повесть временных лет.* Ч. I. Текст, перевод. Москва, 1950.

Рашев, Радева, Спасителни разкопки: **Рашев, Р., М. Радева.** Спасителни разкопки на крепост и средновековен некропол при село Злати войвода. Сливенска община. – *Годишник на Регионален исторически музей Сливен,* том I. Сливен, 2008, 63–83.

Сахаров, *Дипломатия*: **Сахаров, А. Н.** *Дипломатия Святослава*. Москва, 1982.

Снегаров, *Охрид.* I: **Снегаров, И.** *История на Охридската Архиепископия. Том I. От основаването и до завладяването на Балканския полуостров от турците*. София, 1995 (второ, фототипно издание).

Станков, В. Моливдовули: **Станков, В.** Моливдовули с топонима Филипопол. – *Литермедия*, 2013: http://litermedia.com/index.php?ind=downloads&op=entry_view&iden=150.

Степаненко, Цицикии: **Степаненко, В. П.** Цицикии в Тао и Византии в конце X–XI вв. – *Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на Черноморското крайбрежие. Acta musei varnensis*, VII–2. Варна, 2008, 186–195.

Стоименов, Временна: **Стоименов, Д.** Временна византийска военна администрация в българските земи (971–987/89). – *ГСУ–НЦСВП „Иван Дуйчев"*, 82 (2),1988, 53–55.

Стоименов, Моливдовул: **Стоименов, Д.** Моливдовул на неизвестен стратег на Филипопол. – *История и книгите като приятелство.* Сборник в памет на Митко Лачев. София, 2007, 54–55.

Тодоров, Византийски печати: **Тодоров, Т.** Византийски печати от Вътрешния град на Велики Преслав. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 8, 2012, 135–142.

Тотев, Новооткрити печати: **Тотев, Т**. Новооткрити византийски печати от Преслав. – *ИНМВ*, 8, 1972, 287–292.

Тъпкова-Заимова, *Долни Дунав*: **Тъпкова-Заимова, В.** *Долни Дунав – гранична зона на византийския Запад. Към историята на северните и североизточните български земи, края на X–XII в.* София, 1976.

Филов, Новооткрити старини: **Филов, Б.** Новооткрити старини. Находки в Айтоските бани. – *ИБАД*, I, 1910, 216–217; *ИБАД*, II, 1911, 283–284.

Шандровская, Исторические деятели: **Шандровская, В. С.** Некоторые исторические деятели "Алексиады" и их печати. – *Палестинский сборник,* 23, 1971, 28-45.

Шандровская, Сфрагистика: **Шандровская, В. С.** Сфрагистика. – Сб. *Искусство Византии в собраниях СССР. Каталог выставки*, 1–3. Москва, 1977.

Шандровская, Поправки и дополнения: **Шандровская, В. С.** Поправки и дополнения к „Каталогу моливдовулов" Б. А. Панченко. – *Виз. Вр*., 38, 1977, 102–119.

Шандровская, Моливдовулы: **Шандровская, В. С.** Моливдовулы как исторический источник. – В: *Българско средновековие.* Българо-съветски сборник в чест на 70-годишнината на проф. И. Дуйчев. София, 1980, 147–152.

Шандровская, Из истории: **Шандровская, В. С.** Из истории Болгарии X–XI вв. по даным сфрагистики. – *Byzantinobulgarica*, 7, 1981, 455–459.

Шандровская, *Синадинов*: **Шандровская, В. С.** Печати представителей рода Синадинов в Эрмитаже. – *Виз.Вр*., 51, 1990, 174–182; 246–247.

Шандровская, Протевонах: **Шандровская, В. С.** Что известно о Протевонах. – *Византийские очерки*. Москва, 1995, 217–225.

Юрукова, Никола Мушмов: **Юрукова, Й**. Никола Мушмов и българската нумизматика. – *Нумизматика*, 1, 1975, 9–25.

Юрукова, Нумизматични и сфрагистични паметници: **Юрукова, Й**. Нумизматични и сфрагистични паметници (867 – 1195/1203). – *Перник*, 2, София, 1983, 102–165.

Actes d'Iviron: **Lefort, J., Oikonomides, N., Papachryssantou, D., avec la collaboration de Metreveli, H.** *Actes d'Iviron [Archives de l'Atos XIV]*. Paris, 1985.

Acta et diplomata IV: **Miklosich, F., J. Müller**. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*. Vol. IV. Vindobonae, 1865.

Acta et diplomata V: **Miklosich, F., J. Müller.** *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*. Vol. V. Vindobonae, 1890.

Actes de Lavra. I: **Lemerle, P., N. Svoronos, A. Guillou, D. Papachryssantou.** *Actes de Lavra. I: Des origrines au milieu du XIe siècle [Archives de l'Athos V]*. Paris, 1970.

Adontz, *Notes*: **Adontz, N**. *Notes armeno-byzantines*. Lisabon, 1965.

Ahrweiler, Recherches: **Ahrweiler, H.** Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles. – *BCH*, 84, 1960, 1–111.

Alexiade: *Anna Commene. Alexiade*, I–III, ed. **B. Leib,** Paris, 1937–1945.

Ananiev. Lead Seals: **Ananiev, J.** Byzantine Lead Seals Found in the Republic of Macedonia. *SBS* . 7. 2002. 59–65.

Αποστολίδου. *Φιλιππουπόλεως*: **Αποστολίδου, Κ. Μ.** *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία ἀπό τῶν ἀρχαιότατων μεχρί τῶν καθ' ἡμας χρόνος*, Αθηνάς,1959.

Asdracha. Thrace: **Asdracha, C**. La Thrace Orientale et la Mer Noire: géographie ecclésiastique et prosophographie (VIIIe-XIIe s.). – *Géographie historique du monde Mediterraneen*. Paris, 1988, 221–309.

Attaleiates: *Michelis Attaleiatae, Historia,* CB, ed. **I. Bekkeri,** Bonn, 1853.

Avramea-Feissel. Inscriptions: **Avramea, A. et D. Feissel,** Inventares en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. – *TM*, 10, 1987, 359–398.

Banescu, Katakalon: **Banescu, N**. Sceau inédit de Katakalon katepano de Paradounavon. – *EO*, 35, 1936, 405–408.

Banescu, Silistrie: **Banescu, N.** Les sceaux byzantins, trouvés à Silistrie. – *Byzantion*, VII, 321–331.

Banescu, N. *Les duches*: **Banescu, N.** *Les duches byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*. Bucuresti, 1946.

Banescu, La signification: **Banescu, N.** La signification des titres ΠΡΑΙΤΟΡ et ΠΡΟΝΩΗΤΕΣ à Byzance aux XIe et XIIe siècles. – *Studi e testi*, 123 (Miscellanea Giovanni Mercati). Vatican, 1964, 395–396.

Banescu, N.-Papahagi, Plombs: **Banescu, N.-Papahagi, P.** Plombs byzantins découverts à Silistrie. – *Byzantion*, X, 1935, 601–604.

Barnea. Dinogetia: **Barnea, I.** Apropos de découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia. – *Dacia*, 2, 1958, 473–478.

Barzos, *Κομνηνῶν*: **Barzos, K.** *Ἡ γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν*, I–II, Thessalonica, 1984.

BCH: *Bulletin de correspondance héllénique*

Beck, *Vademecum*: **Beck, H. G.** *Vademecum des byzantinischen Aristokraten*. Graz, Wien, Koln, 1956.

Βλάχος, *Φιλιππουπόλεως*: **Βλάχος, Θ.** *Ἡ ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον*. Θεσσαλονίκη,1972.

Bryennios: *Nicephori Bryennii historiarum libri quattuor*. Introduction, texte, traduction et notes par P. Gautier. *CFHB*, IX, séries Bruxellensis. Bruxelles, 1975.

Burgurlu, *Bizans*: **Burgurlu, V.** *Bizans Kurşun Mühürleri*, Istanbul, 2007

Bury, *System*: **Bury, J.** *The Imperial Administrative System in the Ninth Century with a Revised Text of the Kletorologien of Philotheos*. London, 1911.

BZ: *Byzantinische Zeitschrift*

CFHB: *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*

Charanis, The Armenians: **Charanis, P.** The Armenians in the Byzantine Empire. – *Byzantinoslavica*, 22, 1961, 213–227.

Cheynet, Du stratège: **Cheynet, J.-C.** Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle. – *TM*, 9, 1985, 181–194.

Cheynet. Patronym: **Cheynet**, **J.-C.** Du prénom au patronyme: Les étrangers à Byzance (XIe–XIIe siècles). – *SBS*, 1987, 57–66.

Cheynet. Antioche et Tarse: **Cheynet, J.-C.** Sceaux byzantins des musées d'Antioche et de Tarse. – *TM*, 12, 1994, 391–478.

Cheynet, *Sceaux de la collection Zacos*: **Cheynet, J.-C.** *Sceaux de la collection Zacos (Bibilothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin*. Paris, 2001.

Cheynet, Par Saint George: **Cheynet, J.-C.** Par Saint George, par Saint Michel.– *Mélanges Gilbert Dagron*. – *TM*, 14, 2002, 115–134.

Cheynet, *La société byzantine*: **Cheynet**. **J.-C.** *La société byzantine. L'apport des sceaux*. Paris, 2008.

Cheynet, Theodoridis. *Collection D. Théodoridis*: **Cheynet, J.-Cl., D. Theodoridis.** *Sceaux Byzantins de la Collection D. Théodoridis: Les Sceaux Patronymiques*. Paris, 2010.

Cheynet, Gökyildirim, Bulgurlu, *Les sceaux*: **Cheynet, J.-C. Gökyildirim, T. Bulgurlu, V.** *Les sceaux byzantins du Musée archéologique d'Istanbul*. Istanbul, 2013.

Darrouzes, *Epistoliers*: **Darrouzes, J.** *Epistoliers byzantine du Xe siècle*. Paris, 1960.

Darrouzes, *Notitae*: **Darrouzes, J.** *Notitae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitane*. Texte critique, introduction et notes. Paris, 1981.

Dated greek minuscule manuscripts: *Dated greek minuscule manuscripts to the year 1200, fasc 3: Manuscripts in the monasteries of Mount Athos and in Mila*, edited by Kirsopp and Silva Lake. Boston, 1935.

De Adm. Imp.: *Constantin Porphyrogenete. De Administrando Imperio*, ed. **Gy. Moravcsik** and **R. J. H. Jenkins,** Washington, 1967.

Dedeyan, Mleh le Grand: **Dedeyan, G.** Mleh le Grand – *Révue des études arméniennes* 15 (1981), 73–102.

De Cer.: *Constantini Porphyrogeniti, De cerimoniis aulae Byzantinae*, ed. **I. I. Reiske**. Bonn, 1829.

De Them.: *Constantino Porfirogenito. De thematibus*, ed. **A. Pertusi**. Cita del Vaticano. 1952.

Diaconu, Citeva: **Diaconu, P.** Citeva consideratii pe marginea unui sigiliu descoperit la Preslav. – *SCN*, 5, 1971, 207–210.

Diaconu, Campia: **Diaconu, P.** Campia Romana si Bizantul in sec. X (note preliminarii) – *Istros*, 5, 1987, 217–220.

Diaconus: *Leonis Diaconi, Historiae*, ed. **C. B. Hase**. Bonn, 1828.

Diehl, De la signification: **Diehl, C.** De la signification du titre "proèdre" à Byzance. – *Mélanges G. Schlumberger*, I, Paris, 1924, 105–117.

DOP: *Dumbarton Oaks Papers*

Dölger, *Regesten*: **Dölger, F.** *Regesten der Kaiserurkunden des Ostromischen Reiches von 565–1453*. München-Berlin, 1924–1965.

Dujcev, Dragvista-Dragovitia: **Dujcev, I.** Dragvista-Dragovitia. – *REB*, 22, 1964, 215–221.

Dusanic, Prilog **Dusanic, Sv**. Prilog sfragistici Ohridske arhiepiskopije. – *Zbornik Narodnog muzeja*, 8, 1975, 315–325.

Ebersolt, *Constantinople*: **Ebersolt, J**. Sceaux byzantins du musée de Constantinople. – *RN*, IV.18, 1914, 207–243; 377–409.

ΕΦΣ: *Ελληνικὸς Φιλολογικὸς σύλογος Κωνσταντινοπόλεως*

EO: *Echos d'Orient*

Ficker, *Erlasse*: **Ficker, G**. *Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites*. Festschrift der Universität Kiel. Kiel, 1911.

Filov, Archaologische Funde: **Filov, B.** Archaologische Funde im Jahre 1911. – *AA*, XVII, 1912, 558–576; *AA*, XVIII, 1913, 344–363.

Friderici imperatoris, *Historia*: *Historia de expeditione Friderici imperatoris*. – *MGH, SS, Nova Series*, 5, ed. **Chroust, A**. Berlin, 1928.

Gautier, Blachernes: **Gautier, P**. Le Synode des Blachernes (fin 1094). Etude prosopographique. – *REB*, 29, 1971.

Georgiev, Georges de Bulgarie: **Georgiev, P.** Au sujet de l'interpretation des sceaux de plomb de l'archevèque Georges de Bulgarie. – *Etudes Balkaniques*, 1980, 3, 120–129.

Georgiev, L'organisation: **Georgiev, P**. L'organisation religieuse dans les terres bulgares du Nord-Est après l'an 971. – *Dobrudza* , Sofia, 1987, 146–159.

Goullard, Le procès: **Goullard, J**. Le procès officiel de Jean l'Italien les actes et leurs sous-entendus. *TM*, 9 (1985), 137–141.

Gray Birch, *Catalogue*: **Gray Birch, W.** *Catalogue of Seals in the Departement of Manuscripts in the British Museum*. London, 1898.

Gregoriou-Ioanidou: Gregoriou-Ioanidou, M. Παρακμη και πτωση του θεματικου θεσμου. Thessalonica, 1985.

Grumel, *Regèstes*: **Grumel, V.** *Les regèstes des Actes du Patriarcat de Constantinople*. I. Actes des patriarches, fasc.1–3. Les regèstes de 381 a 1206. Paris, 1932–1947.

Grünbard, Die Familie Apokapes: **Grünbart , M.** Die Familie Apokapes im Lichte neuer Quellen. – *SBS*, 5 (1998) 29–43.

Guilland, *Recherches I–2*: **Guilland, R**. *Recherches sur les institutions byzantines*, I–2, Berlin–Amsterdam, 1967.

Hunger, Beamten–Siegel: **Hunger, H.** Zehn Unedierte Byzantinische Beamten–Siegel. – *JÖBG*, 17, 1968, 179–188.

Iviron, I, II: *Archives de l'Atos XIV et XV. Actes d'Iviron*, ed.: **J. Lefort, N. Oikonomides, D. Papachryssantou**, avec la collaboration de **V. Kravari et H. Metreveli** (Paris, 1985, 1990).

Jean Skylitzès: Jean Skylitzès. *Empereurs de Constantinople*, texte traduit par Bernard Flusin et annoté par Jean-Claude Cheynet, éditions P. Lethiellieux, 2003.

JÖB: *Jahrbuch für Österreichische Byzantinistik*

JÖBG: *Jahrbuch für Österreichische Gesellschaft*

Jordanov, Sceaux: **Jordanov, I.** Sceaux de deux notables byzantins de la fin du XIe s. – *Etudes Balkaniques*, 3, 1981, 92–97.

Jordanov, Grégoire Kourkouas: **Jordanov, I.** Sceau et inscription de Grégoire Kourkouas – duc de Philippopolis. – *Etudes Balkaniques*, 1, 1983, 103–107.

Jordanov, Sceau d'archonte de Patzinakia: **Jordanov, I.** Sceau d'archonte de Patzinakia du XIe siècle. – *Etudes Balkaniques*, 2, 1992, 79–83.

Jordanov, Zlati Voyvoda: **Jordanov, I.** Unpublished Byzantine Seals from tje village of Zlati Voyvoda. – *SBS*, 3, 1993, 69–84.

Jordanov, Plovdiv: **Jordanov, I.** Medieval Plovdiv, According to the Sphragistic Data. – *SBS*, vol. IV, Washington, 1995, 111–138.

Jordanov, Dobri dol: **Jordanov, I.** Byzantine lead seals from the stronghold near Dobri Dol, Plovdiv region. – *Révue numismatique*, 6, 2001, 443–469.

Jordanov, Melnitsa I: **Jordanov, I.** Byzantine Lead Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria). – *SBS*, 7, 2002, 21–57.

Jordanov, *Corpus*, I: **Jordanov, I.** *Corpus of the Byzantine Seals from Bulgaria, volume 1: The Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003.

Jordanov, Paradounavon: **Jordanov, I.** The katepano of Paradounavon according to the Sphragstic Data. – *SBS*, 8, 2003, 63–75.

Jordanov, *Corpus*, II: **Jordanov, I.** *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, Volume 2, *Seals with Family Names*, Sofia, 2006.

Jordanov, Kale fortress: **Jordanov, I.** Byzantine Seals from the Kale fortress near present-day Dimitrovgrad.– *Hypermachos. Festschrift fur Werner Seibt zum 65.Geburstag*, Wien, 2008, 89–105.

Jordanov, *Corpus*, III: **Jordanov, I.** *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria*. Vol. III, Part 1-2. Sofia, 2009.

Jordanov, Epi tou maglaviou: **Jordanov, I.** The Lead Seals of epi tou maglaviou from Bulgaria. – *АДСВ*, 39, Екатеринбург, 2009, 171–182.

Jordanov, Melnitsa II: Byzantine Lead Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria), part II. – *SBS*, 10, 2010, 33–61.

Jordanov, Observations: **Jordanov, I.** Observations on Dating of Byzantine Seals (Fourth to Fourteenth Century) According to the *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. – *Byzantine and Rus' seals*. Proceding of the international Colloquium on Rus' byzantine sigillography Kyiv, ukraine, 13-16 September 2013, (Kyiv 2015), 143–158.

Jordanov, Zhekova. *Catalogue*: **Jordanov, I., Zh. Zhekova.** *Catalogue of Medieval seals at the Regional Historical Museum of Shumen*. Shumen, 2007.

Koltzida-Makre, *Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα*: **Koltzida-Makre, I.** *Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα. συλλογης Ορφανίδη-Νικολαΐδη Νομισματικού Μουσείου 'Αθηνών*, Athens, 1996.

Konstantopoulos, *'Αθήναις 'Εθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*: **Konstantopoulos, K. M.** *Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν 'Αθήναις 'Εθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*, Athens, 1917.

Konstantopoulos *'Αναστασίου*: **Konstantopoulos, K.M.** *Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα. 'Η συλλοςὴ 'Αναστασίου Κ. Π. Σταμούλη*, Athens, 1930.

Kühn, *Armee*: **Kühn, H.-J.** *Die byzantinische Armee in 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien, 1991.

Laurent, Bulletin: **Laurent, V.** Bulletin de sigillographie byzantine. Quinze années de découvertes et d'étude (1915–1929). – *Byzantion*, 5, 1929–1930, 571–654.

Laurent, *Les bulles métriques*: **Laurent, V.** *Les Bulles Métriques Dans La Sigillographie Byzantine*. Athens: Typographeion "Estia," 1932.

Laurent, Bulgarie: **Laurent, V.** Bulgarie et prince bulgares dans la sigillographie byzantine.- *EO*, 33, 1934, 413–427.

Laurent, Argyros Karatzas: **Laurent, V.** Argyros Karatzas protocuropalat si duc de Philipopolis. – *Revista istorica*, 29.1934, 203–210.

Laurent, 'Ο Βαρδαριωτῶν: **Laurent, V.** 'Ο Βαρδαριωτῶν ητοι Τουρκων. Perses, Turcs asiatique ou Turcs hongrois. – *ИБИД*, 16–17, 1934, 275–289.

Laurent, Un nouveau gouverneur: **Laurent, V.** Un nouveau gouverneur de la Bulgarie byzantine, Geordien Tzourbaneles. – *Buletinul societatii numismatice Romane*, XXXVIII-XLI, 1944–1947, 7–15.

Laurent, *Orghidan*: **Laurent, V.** *Documents de sigillographie byzantine. La collection C. Orghidan*, Paris, 1952.

Laurent, Le thème: **Laurent, V.** Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle. – *REB*, 15, 1957, 185–195.

Laurent, *Vatican*: **Laurent, V.** *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*. Vatican, 1962.

Laurent, *Corpus*, V: **Laurent, V.** *Le Corpus des sceaux de l'Empire byzantin. Tome V: L'église, partie*, 1–3. Paris, 1963–1972.

Laurent, Deux nouveaux: **Laurent, V.** Deux nouveaux gouverneurs de la Bulgarie byzantine. Le proèdre Nicephore Batatzes et le protoproèdre Grégoire. – *RESEE*, 7, 1969, 143–150.

Laurent, *Corpus*, II: **Laurent, V.** *Le Corpus des sceaux de l'Empire byzantin. Tome II: L'administration centrale*, Paris, 1981.

Lemerle, *Cinq études*: **Lemerle, P.** *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*, Paris, 1977.

Leo the Deacon: *The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, by **A.-M. Talbot and D. F. Sullivan**. Washington, 2005.

Leontiades. *Die Tarchaneiotai*: **Leontiades, I.** *Die Tarchaneiotai: eine prosopographisch-sigillographische Studie*. Thessalonike, 1998.

Magearu, Paradunavon: **Magearu, Al.** The Military Organization of Paradunavon. – *Byzantinoslavica*, 60, 1999, 2, 421–446.

Magearu, Restavration: **Magearu, Al.** The Restavration of the Byzantine Rule on the Danube. – *RESEE*, 38, 1–2, 1999–2000, 5–23.

Magearu, Organizarea: **Magearu, Al.** Organizarea bisericeasca la Dunarea de Jos in perioda 971-1020. – *Studii si Materale de Istorie Medie*, XIX, 2001, 9–22.

Maksimović, **Popović**, Les sceaux byzantins: **Maksimović, L., V. Popović.** Les sceaux byzantins de la région Danubienne en Serbie. – *SBS*, 3, 1993, 113–143.

Mandić, **Mihailovski**. Heraclea: **Mandić, L, R. Mihailovski**. A XIth century byzantine seal from Heraclea near Bitola. – *REB*, 58, 2000, 273–277.

Mathew of Edessa: *The Chronicle of Matew of Edessa.* Translated from the Armenian with a Commentary and Introduction by **A. Edmond Dostourian**, New York, London, 1993.

Mathieu d'Edesse: *Chronique de Matthaus d'Edesse continuée par Grégoire le prètre*, par **M. E. Dulaurier**. Paris, 1858.

Middle Byzantine Era: The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261, New York, 1997.

Miguel Attaliates. *Historia*: **Miguel Attaliates**. *Historia*. Madrid, 2002.

Mihajlovski, Fortress "Kale": **Mihajlovski, R.** A Collection of Medieval Seals from the Fortress "Kale" in Skopje, excavated between 2007 and 2012. – *Byzantion*, 86 (2016), 261–316.

Moravcsik, *Byzantinoturcica* I-II: **Moravcsik, G.** *Byzantinoturcica: I. Die Byzantinische Quellen der Geschichte der Turkvollker; II. Sprachreste der Turkvolker in den byzantinischen Quellen.* Berlin, 1958.

Mordtmann, Περὶ βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων: **Mordtmann, A. D.** Περὶ βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων. – *ΕΦΣ*, 7, 1872–1873, 57–81; 297–298.

Mordtmann, Εὐρώπης: **Mordtmann, A. D.** Μολυβδόβουλλα βυζαντινὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Εὐρώπης. – *ΕΦΣ*, 17, 1882–1883, 144–152.

Mouchmov, Un nouveau boullotirion: **Mouchmov, N.** Un nouveau boullotirion byzantin. – *Byzantion*, 4, 1927 (1928),189–191.

Mullett, *Theophylact of Ochrid:* **Mullett, M**. *Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Archbishop*, Birmingham, 1999.

Nesbitt, Saronites: **Nesbitt, J**. The Seals of the Saronites Family. – *Siegel und Siegler. Akten des 8. Internationalen Symposions fur Byzantinische Sugillographie. Berliner Byzantinische Studien*, 7. Frankfurt am Main, 2005, 115–121.

Nesbitt, Spondyles Family: **Nesbitt, J.** The Seals of the Spondyles Family. – *Hypermachos. Festschrift fur Werner Seibt zum 65.Geburstag*, Wien, 2008, 249–257

Nesbitt-Oikonomides, *DOS*, 1: **Nesbitt, J. W., N. Oikonomides**. *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, vol. 1: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*. Washington, D. C., 1991.

Nesbitt-Oikonomides, *DOS*, 2: **Nesbitt, J. W., N. Oikonomides**. *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, vol. 2 : *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, Washington, D. C., 1994.

Nesbitt, McGeer and Oikonomides. *DOS.* 4 : **E. McGeer, J. Nesbitt and N. Oikonomides.** *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art.* vol. 4 : *The East.* Washington, D. C., 2001.

ODB: The Oxford Dictionary of Byzantium. I–III (Chief-editor: **A. P. Kazhdan**). New York–Oxford, 1991.

Oikonomides. Rechères: **Oikonomides, N.** Rechères sur l'histoire du Bas-Danube aux X–XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident. – *RESEE.* 3, 1965, 57–79.

Oikonomides. *Listes:* **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et comentaire*. Paris, 1972.

Oikonomides. L'évolution: **Oikonomides, N.** L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin au XIe siècle (1025–1118). – *TM.* 6, 1976, 125–152.

Oikonomides. Presthlavitza: **Oikonomides, N.** Presthlavitza, the Litle Preslav. – *Südost-Forschungen*. 42, 1983, 1–9.

Oikonomides. Silk Trade and Production: **Oikonomides, N.** Silk Trade and Production in Byzantium from Sixth to the Ninth Century: The Seals of Kommerkiarioi. – *DOP*. 40, 1986, 33–53.

Oikonomidès. A propos: **Oikonomidès, N.** A propos d'une nouvelle publication de sceaux byzantins. – *REB* . 44, 1986, 263–267.

Oikonomides. *Dated:* **Oikonomides, N.** *A collection of dated Byzantine Seals*. Washington, 1986.

Oikonomides. Un décret: **Oikonomides, N.** Un decret synodal inédit du patriarche Jean VIII Xiphilin concérnant l'élection et l'ordination des évêques. – *REB*. 18 (1960), 57–60

Oikonomides, Première occupation: **Oikonomides, N.** A propos de la première occupation byzantine de la Bulgarie (971 – ca 986). – *ΕΥΨΥΧΙΑ. Mélanges offerts à Hélène Ahrwiler*. Série BYZANTINA SORBONENSIA. 16, Paris, 1988, 581–589.

Peri, Velika: **Peri, V.** Velika (Dragvista) e il primo vescovo della chiesa Bulgara. *Boll. Grot.*, 1992, 159–187.

PG: **Migne, J. P.** *Patrologiae cursus completus. Series Graeca.*

PL : **Migne, J. P.** *Patrologiae cursus completus. Series Latina.*

PmBZ. II: *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (867–1025)* Herausgegeben von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. Nach Vorarbeiten F. Winkelman. Erstellt von: Ralph-Johannes Lilie: Claudia Ludvig: Thomas Prastch: Beate Zielke. Unter Mitarbeit von: Harald Bichlmeier: Betina Krönung: Daniel Föller. Sowie: Alexander Beihammer: Günter Prinzing. Walter de Gruyter GmbH. Berlin, Boston 2013.

Polemis. *Doukai*: **Polemis, D.** *The Doukai. A contribution to Byzantine Prosopography*. London, 1968.

Psellos: Psellos, Michaelis. *Scripta minora magnam partem adhuc inedita*. ed. **E. Kurtz - F. Drexel**. vol. II. Milano, 1936-1941.

Pselos. *Επιστολαί*: **Michael Pselos.** *Επιστολαί*. εκδ. K. N. Σάθας. *MB*. 5. Athens, 1874.

REB: Révue des études byzantinines

RESEE: Révue des études sud-est Européennes

SBS: Studies in Byzantine Sigillography

Schlumberger, *Sig.*: **Schlumberger, G**. *Sigillographie de l'Empire byzanin*. Paris, 1884.

Schlumberger, *Mélanges*: **Schlumberger, G.** *Mélanges d'archéologie byzantine. Monnaies, médailles, méreaux, jetons, amoulettes, bulles d'or et de plomb, poids de verre et de bronze, ivoires, objéts d'orfevrerie, bagues, reliquiaires etc*. Paris, 1895.

Schlumberger, Sceaux byzantins: **Schlumberger, G**. Sceaux byzantins inédits (Quatrième série). – *REG*. 13, 1900, 467–492.

Seibt, *Die Skleroi*: **Seibt, W**. *Die Skleroi. Eine prosopographische Studie*, Wien, 1976.

Seibt, *Bleisiegel*: **Seibt, W**. *Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich*. 1 Teil. Wien, 1978.

Seibt, Bishop of Belgrade: **Seibt, W.** The Seal of Demetrios, the Bishop of Belgrade, during the Late 11th Century. – *Macedonian Studues*, 3, 1989, 25–32.

Seibt, Sigillographische: **Seibt, W.** Sigillographische beiträge zur Bulgarischen Geschichte. – *Dobrudja*, 12, 1995, 224–232.

Seibt, Datierung: **Seibt, W.** Aspekte der genaueren Datierung byzantinischer Bleisiegel. Hindernisse auf dem Weg zur Erstellung verlasslicher Datierungsgeruste. – *SBS*, 2, 1990, 17–26.

Seibt, Seibt: Siegel: **Seibt, N. und W. Seibt.** Siegel der Samlung Orghidan. – *JOB*, 53, 2003, 195–203.

Seibt, *August Kestner*: **Seibt, W.** *Ein Blick in die Byzantinische Gesellschaft. Die Bleisiegel im Museum August Kestner*. Rahden/Westf., 2011.

Seibt, Zarnitz, *Bleisiegel*: **Seibt, W, Zarnitz, L.** *Das byzantinische Bleisiegel als Künstwerk*. Wien, 1997.

Seyrig: *Les sceaux byzantins inédits de la collection Henri Seyrig*, ed. by **Cheynet, J.-C., Morrisson, C. and Seibt, W**, Paris, 1991.

Skoulatos, *Personnages*: **Skoulatos, B.** *Les personnages byzantins de l'Alexiade. Analyse prosopographique et synhèse*. Louvain, 1980.

Skylitzes: Scylitzae Ioannis. *Synopsis historiarum*, ed. **I. Thurn,** CFHB, 5. Berlin-New York, 1973.

Skylitzes Continuatus: Ἡ Συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη, (Ioannes Skylitzes Continuatus), ed.: **E. T. Τσολακῆς**. Thessalonica, 1968.

Sode, *Berlin*,II: **Sode, C.** *Byzantinische Bleisiegel in Berlin*, II. – ΠΟΙΚΙΛΑ BYZANTINA, 14. Bonn, 1997.

Stamoules *Θρακικά*: **Stamoules, A.** Ἀρχιερατικοὶ κατάλογοι τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θρᾴκης. – *Θρακικά*, 14, 1940, 61–193.

Stavrakos, Synadenoi: **Stavrakos, Ch.** Sigillographische Beitrage zur Familie Synadenoi. – *SBS*, 7, 2002, 167–180.

Stephenson, *Frontier*: **Stephenson. P.** *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge, 2000.

Swiencicky, Byzantinische Bleisiegel: **Swiencicky, D.** Byzantinische Bleisiegel in Sammlungen von Lwow. – *ИБИД*, 16-18, 1940, 434-441.

Szemioth,Wasilewski. Sceaux byzantins: **Szemioth, A., T. Wasilewski.** Sceaux byzantins du Musée National de Varsovie. – *Studia Zrodlpznawze*, 11, 1966, 1–38.

Theophylacte d'Achrida. *Lettres*: **Theophylacte d'Achrida**. *Lettres. introduction, texte, traduction et notes* par **Gautier, P.**. *CFHB*. XVI/1. séries Thesalonicensis. Thesalonique. 1986.

TIB: *Tabula Imperii Byzantini*

Touratsoglou, Les sceaux: **Touratsoglou, J.** Les sceaux byzantins en plomb de la collection Michel Ritsos au musée de Thèssalonique. – *Byzantina*. 5, 1973. 269–287.

TM: *Travaux et Mémoire*

Villehardouin: Villehardouin. *La conquête de Constantinople*. ed. E. Farai. Paris, 1961.

Wasilewski, Les titres: **Wasilewski, T.** Les titres du duc. de catépan et pronoétes dans l'Empire byzantin du IXe–XIIe s. – *Actes du XIIe Congrès International des études byzantines*. I. Beograd. 1964, 233–239.

Wassiliou-Seibt, Neue Siegel: **Wassiliou-Seibt, A-K.** Neue Siegel der 1. Hälfte des 9. Jh. aus Südostbulgarien. Mit einem Appendix zu den Drugubiten. – In: *Sphragistik and Epigraphic Contributions to the History of the Black Sea Coast. Acta Musei Varnaensis II.* Varna 2004. 246–252.

Wassiliou-Seibt, Paratereseis: **Wassiliou-Seibt, A.-K.** Paratereseis schetika me ten idrysi tou thematos Paradounabou kai tous anotatous stratiotikous dioiketes tou (Remarks about the creation of the theme Paradunabon and its highest military officials). – In: *Holokotinon. Studi es in Byzantine Numismatics and Sigilography in Memory of Petros Protonotarios (Bibliotheca of the Hellenic Numismatic Society 10).* Athens 2013. 181–195.

Wassiliou-Seibt. *Metrischen Siegel*: **Wassiliou-Seibt, A-K** *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden. Teil 1. Einleitung, Siegellegenden von Alpha bis inklusive My. WBS* 28/1. Wien 2011.

Wassiliou-Seibt. *Metrischen Siegel,* II : **Wassiliou – Seibt. A.-K.** *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden. Teil 2. Siegellegenden von Ny bis enklusive Sfragis* WBS 28/2. 2016.

Wassiliou-Seibt. Beroe: **Wassiliou-Seibt, A-K.** Beroe als militärisches Zentrum in der mittelbyzantinischen Zeit – Ein Beitrag zur Verwaltungsgeschichteл – *Studia academica Shumenensia*, vol. 5, 101–107.

Wassiliou, Seibt, *Bleisiegel*: **Wassiliou, A.-K., W. Seibt.** Die *Byzantinischen Bleisiegel in Österreich.* 2 Teil. Wien, 2004.

Zacos, *Seals*, I: **Zacos, G.** *Byzantine Lead Seals*, I. Basel, 1972.

Zacos, *Seals*, II: **Zacos, G.** *Byzantine Lead Seals*, II. Berne, 1984.

ЧАСТ ПЪРВА:
ВРЕМЕННА ВИЗАНТИЙСКА АДМИНИСТРАЦИЯ
(970 – 990)

ГЛАВА I: ВРЕМЕННА ВОЕННА, ГРАЖДАНСКА И ЦЪРКОВНА АДМИНИСТРАЦИЯ

Това е администрацията, въвеждана в процеса на завладяване на българските земи от византийците. Най-добре това е илюстрирано в случая с Преслав след завладяването му през пролетта на 971 г.: *Императорът прекарал няколко дни в града, укрепил пострадалите му части, оставил достатъчно стража, нарекъл го Йоанопол по собственото си име и с цялата войска тръгнал срещу Доростол. ... а императорът завладял градовете по пътя си и поставил в тях стратези*[1].

Съществуват два периода в тази администрация, която ние наричаме временна: 970 – 990 и 1000 – 1018 г.

В настоящата част ще бъде разгледан първият период, т.е. обликът на военната, гражданската и църковната администрация, установена в периода 970 – 990 година. и византийското присъствие в Преслав в същата хронологическа рамка.

Достигналите до нас сфрагистични паметници и анализът на събитията ни позволяват да приемем, че завладяването на Източна България и установяването на византийска администрация се извършва на два етапа: 970 г. и 971 г.

§ 1. 970 година

През 970 г. превантивно срещу руската инвазия са завладени градове и крепости на юг от Стара планина и са назначени стратези.

1.1. Стратег на Месемврия

Средновековна Месемврия е древен град, наследник на тракийското селище и гръцката колония Месамбрия. Разположена е на малък скалист полуостров, значително вдаден в морето на изток и свързан посредством тесен провлак с материка. През цялото Средновековие Месемврия е значим административен, военностратегически и християнски център.

Въпреки усилията на Византия да запази важната крепост, на 4 ноември 812 г. след двуседмична обсада хан Крум успява да завладее Месемврия. От 864 г. градът отново е в териториалните граници на Византия. След неуспешна война с Византия през 863 г. по силата на сключения мирен договор княз Борис Михаил връща областта на Месемврия на Византия и се задължава да приеме християнството от Константинополската патриаршия. Открит е строителен надпис от времето на Василий I Македонец (867 – 886), датиран в 879 г., в който се споменава, че *градът, разрушен от ръцете на езичниците, се построи наново из основи...* По сигилографски данни, след укрепването си Месемврия става център на клисура и в нея се настанява голям военен гарнизон. Коментарът на наративните източници и най-вече сфрагистичните паметници дават основание да се приеме тезата за непрекъснато византийско владичество на града през X в.[2]

---

[1] **ГИБИ**, V, с. 265; **ГИБИ**, VI, с. 266.

Въпросът, който възниква, е кога клисурата Месемврия е придобила ранга на стратегия? Анализът на събитията преди експедицията в Източна България и наличните сфрагистични паметници дават основание да се приеме, че Месемврия е придобила такъв статут през 970 г. и в нея гарнизонът е увеличен. Ключова роля в това отношение заемат двата печата на Никола, императорски протоспатарий и стратег на Месемврия. Наистина, тяхната датировка е относителна, те могат да се датират както преди 971 г., така и след нея.

1-2. Νικόλαος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μεσημβρίας (X в.)

1. Съхранява се в колекцията на НИМ–София. Неустановен произход. Размери: 23-24 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1344.

2. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 60. Намерен е при разкопки на обект „Владетелска църква" във Вътрешния град на Преслав, Югоизточен сектор, кв. 289, дълб. 0.35 м, 6 юли 2006 г. Размери: 27-30 (над 27) 3 мм, тегло 12 г. Прегънат на две моливдовул и деформиран. Четенето правим от сравняването на двата екземпляра.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1345.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци, които достигат до втората пресечка на раменете. От кръговия надпис: . . . . ЄITωCωΔ'.

Опако. Петредов надпис:

1. +NIK | ΟΛΑωR'A'| CΠΑΘ'SCT | PAT'Γ'MЄ | CIMRPI'

2. +NIK | ΟΛΑωR'A'| CΠΑΘ'S . . | PAT'Γ'M . | . . MRPI'

[+ Κ(ύρι)ε βοήθ]ει τῷ σῷ δ(ούλῳ) Νικολάῳ β'(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) [στ]ρατ(η)γ(ῷ) Μ[εσι]μβρί(ας).

Намирането на единия, а може би и на двата екземпляра в Преслав ги свързва с участието на стратега на Месемврия във войната в Източна България през 971 г.

1.2. Стратег на Берое

Градът е наследник на античната Августа Траяна и има важно значение за българо-византийските отношения. Крепостта е възстановена от императрица Ирина в 784 г. и е наречена Иринопол. Присъединен е към българската държава по време на военните кампании на хан Крум в 812 – 813 г. Отново е завладян от византийците в 970 г. В Ескуриалската тактика от 975 г. е съобщен стратег на Берое. Печатите на стратези на Берое, представени по-долу, се отнасят към същото време. В същата тактика отсъства името на тема Македония. Вместо нея виждаме Берое. Би могло да се приеме, че стратиотите от тема Македония са изтеглени напред и дислоцирани в Стара Загора[3].

---

[2] **Димитров,** Западното, 303–310.

Известни са имената на следните стратези:

3-8-10. Ἀνδρόνικος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης (970–971– ?)

А) στρατηγὸς Βερόης

Пет екземпляра са намерени при разкопки на стратегията в Преслав.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав,* № 208–212; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 18.1Aa-e; **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1136–1140.

Един, шести екземпляр се съхранява в АМ–Преслав, п. инв. № 22252. Намерен е в насипа в Южната част на Вътрешния град на Преслав на 4.04.1984 г. Размери: 25-27 (17) 3 мм. Пълен, но зле съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 18.1Af; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1141.

Шестте екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Кръстообразен инвокативен монограм (**Jordanov**, *Corpus,* III, pl. I.18). В четирите отреза: ТѠ-CѠ || Δ8-ΛѠ.

Опако. Петредов надпис:

+AN | ΔPѠNH | KѠCTPA | TIΓѠRЄ | POIC

+K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀνδρωνήκῳ στρατιγῷ Βερόις;

Б) πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης

Един екземпляр се съхранява в АМ–Преслав, п. инв. № 17640. Кв. 173-144, 29.08.1979 г. Размери: 26-26.5(21)2 мм, тегло 7.26 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* I, no .18.1Ba; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1142.

Вторият отпечатък се съхранява в АМ–Преслав, п. инв. № 18080. Кв. 173.34-144, 29.08.1979 г. Размери: 23-26 (21) 3 мм, тегло 10.75 г. Непълен отпечатък. Почти половината от част от текста не е излязла, но буквите са отчетливи. В средата ядрото е пробито и проядено от корозия.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав* № 214; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 18.1Bb; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1143.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на св. Никола, с дясна ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: ʘ-NK| ....: Ὁ ἅ(γιος) N(ι)κ(ό)[λα(ος)]. Част от кръговия надпис с инвокацията: .. Є .ТѠ.....

---

[3] **Laurent,** *Corpus,* V.3, p. 155; **Oikonomides,** *Listes,* p. 361; **Йорданов,** Берое, 57–69; **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, p. 149.

Опако. Четириредов надпис:

ΑΝΔΡΟΝ | .ΚΟΑ'CΠΑΘ | ΑΡSCΤΡΑΤ | .ΓRЄΡΟΗ

[+Κ(ύρι)]ε[βοήθει] τω [σῷ δούλῳ] 'Ανδρον[ί]κο (πρωτο)σπαθαρ(ίῳ) (καὶ) στρατ[η]γ(ῷ) Βερόη(ς).

Основният въпрос, който възниква от двете групи печати, е на какво се дължи това различие. Няма две мнения, че са на едно и също лице. Посъщественият въпрос е дали са употребявани едновременно или в различни периоди от кариерата на Андроник. Само можем да гадаем. Палеографията и оформлението на буквите при двете групи печати свидетелства за работа на двама различни гравьори или за продукция на две различни ателиета. В сферата на предположението би могло да се помисли дали Андроник, стратегът на Берое, който е участвал във войната през 971 г., не е загубил булотириона си и спешно е поръчал нов на някой майстор, който е участвал в похода като член на императорската канцелария.

Ако допуснем стандартните ситуации, ще трябва да приемем, че двете групи печати свидетелстват, че Андроник е заемал длъжността си стратег на Берое в продължителен период от време. Относно времето, когато е стратег на Берое, Ал. Василиу приема, че ще е било след 1000 г.[4], което не отговаря на профила на разпространението на печатите на Андроник. В големи количества са представени печатите на стратезите, участници във войната в 971 г. А и след 1000 г. функцията на фортпост на Византия срещу България е поета от Филипопол. Откъдето тръгват и свършват много експедиции.

11. 'Ιωσὴφ β'πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρίkλίνου kaὶ στρατηγὸς Βερόης (? – 990)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. 347). Размери: 24-24 (21) мм, тегло 10.54 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 64.1.

Лице. В средата на изображението е представена буквата Θ, от нея излизат осем радиални лъча, в края им е изписана по една буква. Започвайки отгоре R-C-IЄ-Λ-W-Δ-K-T: Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Опако. Петредов надпис:

IWCIΦ | R'A'CΠΑΘ' |SЄΠ'Τ' ΧΤΚ | SCTPAT | RЄΡΟΙC

Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωσὶφ β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα(θαρίῳ) (καὶ) ἐπ(ὶ) τ(ου) Χρ(υσο)τ(ρι)κ(λίνου) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Βερόϊς.

Този стратег на Берое е непознат от наративните източници. Фактът, че негови печати не са намерени в Преслав, ни дава основание да приемем, че същият е заемал длъжността след Андроник, а навярно и след времето на Ескуриалската тактика, но докога? Допускам, че ще е преди 990 г. А. Василиу приема, че Йосиф ще е бил стратег на града след повторното му завоюване от византийците в 1000 г.[5], но иконографията му е характерна за края на X в.

---

[4] **Wassiliou-Seibt.** Beroe, 101–107.

[5] Ibid.

Във втората колекция на Г. Закос се съхранява екземпляр на Μιχαὴλ β'σπαθαροκανδιδατος καὶ τουρμάρχης ΒΕΡΟΙΟΙϹ[6]. Необичайният топоним е причина за различни мнения в интерпретацията на локализацията му. Според Закос печатът се датира в началото на XI в. и може да се идентифицира с Берoя в Македония. Никос Икономидис коригира четенето Βερόης, предлага датиране в X–XI в., локализира тази турма с дн. Стара Загора и приема, че тя е била към тема Филипопол[7], но кога? Самият Филипопол отсъства. Ал. Василиу-Зайбт предпочита датиране в X в., локализира турмата в дн. Стара Загора във времето на Ескуриалската тактика[8]. Не са ми известни турмарси на новите малки теми, които обхващат съответния град и неговите околности.

1.3. Стратег на Филипопол

Липсват преки сведения кога точно е създадена стратегията Филипопол. Известно е, че Светослав е превзел града след ожесточена съпротива и *набил на кол двадесет хиляди от заловените в града*. Не е известно кога точно византийците са го отвоювали, но факт е, че Йоан I Цимисхий (969 – 976) заселва в него павликяни като гранично население. Заедно с това обаче името на Филипопол отсъства от Ескуриалската тактика (975 г.). Отсъствието от същата тактика и на тема Македония ми дава основание да предположа, че те са били подменени от дукство Адрианопол.

Представените по-долу печати на стратези на Филипопол, датирани най-общо в X–XI в., подсказват възможността градът да е бил център на стратегия в периода 970 – 975 г.

Името на града е съобщено отново в 986 г. във връзка с похода на император Василий II срещу Сердика. Тук е оставен да пази тила на византийската армия магистър Леон Мелисин. Интересно в какво качество – стратег на града или командир на отряд от тагмата? Този въпрос ще виси в пълна сила и след 1000-ата година, когато тук с подобна роля са оставени и други пълководци[9]. За ролята и администрацията на града в този период ще стане дума по-нататък.

12-13. Κωνσταντῖνος Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως (X–XI в.)

Един екземпляр се съхранява в колекцията на АМ–Преслав, инв. № 2395. Намерен е при археологически разкопки на двореца в Преслав през 1927 г. Размери: 21-25 (19) 3 мм, тегло 8.00 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Някои от буквите не са излезли или са изтрити.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 321; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.1.

---

[6] **Zacos**, Seals, II, no. 240.

[7] **Oikonomidès,** A propos, 263–267.

[8] **Wassiliou-Seibt.** Beroe, 101–107.

[9] **Αποστολίδου**, Φιλιππουπόλεως; **Βλάχος**, Φιλιππουπόλεως; **Γρηγορίου-Ιωανίδου**, 66.90, 68; **Laurent**, *Corpus*, V.1, 518—519; **Jordanov**, Plovdiv, 111–135. **Данчева-Василева**, *Пловдив*.

Друг екземпляр се е съхранявал в колекцията на Schlumberger. Преминал е в колекцията на Лихачов. Сега е притежание на Ермитажа (М-7431)[10]. Диаметър на ядрото 26 мм, на зрънчестия кръг 18 мм. Отпечатъкът е леко децентриран. На лицевата страна началото и краят на кръговия надпис не са излезли или са изтрити, поради което Шлюмберже не е успял да разчете личното име. На реверса надписът е пълен и отлично съхранен.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig*., p. 115, no. 1.

Лице. Разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис може да се разчете:

. . . . ωΔ8Λ . . . CTA˙

. . . R˙Θ˙CωΔ8Λ . . . . . Λ˙ (по Шлюмберже)

Опако. Петредов надпис:

R˙A˙CΠA | . SCTPA | . IΓ˙ΦHΛ . | ΠOΠ˙ω . . | TPOC

R˙A˙CΠA | ΘSCTPA | TIΓ˙ΦHΛH | ΠOΠ˙ωΠЄ | TPOC

[+ K(ύρι)ε β(οή)ϑ(ει)] (τῷ) σῷ δούλ(ῳ) [**Κων**]στα(ντίνῳ) β˙(πρωτο)σπαϑ(άριος)] (kαὶ) στρατιγ(ὸς) Φηλ[η]ποπ(όλεως) ὠ Πέτρος

Константин Петрос е неизвестен от наративните източници. Основният въпрос остава – кога е бил стратег на Филипопол? Намирането на единия екземпляр в Преслав ми дава идеята дали и той не е бил участник във войната в 971 г. След като допускаме верига от стратегии към България, тръгвайки от морето на запад, съвсем нормално е в тази верига да влиза и Филипопол.

През предходната 970 г. Светослав разорява Филипопол, който към онзи момент е български град. Вероятно от пролетта или лятото на 970 г. градът вече е византийско владение и би следвало там да е назначен стратег, но в изворите няма податки кога точно се случва това[11]. Можем да допуснем, че Константин Петрос е първият или един от първите стратези на Филипопол след 970 година.

1.4. Стратег на Другувития

За пръв път името на Другувития като военен и административен център е засвидетелствано в тактикона на Икономидис (971 – 975)[12]. Чрез печатите си е известен само един стратег. Намирането в Преслав и в Североизточна България на повече от шест негови моливдовула свидетелства, че той е участвал във военната експедиция на Йоан I Цимисхий (969 – 976) по завладяването на България[13]. В похода не участват войски от Солун (не са засвидетелствани и по печати), но вместо тях участват двама стратези, чиито подвластни територии са съседни на Солун – на Другувития и Нови Стримон[14]. Солун по това време е център на дукство и навярно си има своите задачи по защитата на тази част от империята.

---

[10] Изображението на този и други екземпляри се публикуват със специалното разрешение на ръководството на Държавния Ермитаж – Санкт-Петербург, Русия. Фотограф: Павел Демидов. Изказвам своята благодарност за сътрудничеството!

[11] **Данчева-Василева**, *Пловдив*, 41–42 и цит. лит.

[12] **Oikonomides**, *Listes*, p. 276.6.

[13] Навярно това е стратегът, представен в Ескуриалската тактика (971 – 975) – вж. **Oikonomides**, *Listes*, p. 276.6.

Вероятно във връзка с войната срещу българите са учредени две нови теми, засвидетелствани чрез печатите си – Другувития и Нови Стримон. След завладяването на България те изчезват от административната карта на Византия и старата администрация е била възстановена.

14-19. Ἰσαάκιος β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 6 екземпляра, намерени предимно в Преслав и отпечатани чрез един и същ булотирион.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1180–1185.

Те имат следното описание:

Лице. Патриаршески разцъфнал кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци, които достигат до второто рамо на кръста. Около изображението – кръгов надпис, който започва долу вдясно: +KЄROHΘЄITѠCѠΔOVΛѠ.

Опако. Шестредов надпис:

+HCA | KHOR’A’ | CΠAΘ’S | CTPAT’ | ΔPOΓȣ | RHT’

+K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ ’Ισακήο β’(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Δρο(υ)γουβητ(είας).

С името на същия стратег се свързват няколко групи печати:

А. β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης (70-те г. на X в.). Засвидетелстван чрез три екземпляра, намерени в Преслав и отпечатани чрез един и същ булотирион[15].

Б. β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ ’Ιωανουπόλεος (след 975 г.). Засвидетелстван е чрез един-единствен екземпляр, намерен в Поморие[16], откъдето произхождат други близо сто екземпляра[17].

В. πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (70-те – 80-те г. на X в.). Засвидетелстван чрез един-единствен екземпляр, намерен в Преслав[18].

Г. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου (80-те г. на X в.). Засвидетелстван чрез един-единствен екземпляр, намерен в Преслав[19].

Навярно Исак ще е бил един от първите стратези на Другувития, ако ли не единственият. Той ще е бил назначен за стратег на Тракия след Другувития и ще е заемал тази позиция до 975 г. Навярно по това време (преди 975 г.) обединението Тракия и Йоанопол все още не е съществувало.

---

[14] Засвидетелстван чрез 8 печата, намерени в Преслав – вж. **Йорданов,** *Преслав*, № 283–288.

[15] **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1235–1237.

[16] **Йорданов,** Печат на неизвестен стратег, 651–656.

[17] **Йорданов,** Анхиало, 325–381.

[18] **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1237.

[19] **Ibid**., nos. 1057.

След учредяването на Тракия и Йоанопол в 975 г. Исак ще е бил преназначен за стратег на това обединение.

След 975 г. (може би около 980 г.) е бил повишен в титул патриций и назначен за стратег на една от важните теми Македония.

Ако приемем, че тези 4 групи печати са на едно и също лице, той има кариера, свързана с управлението на съседни теми, и след значителен престой в провинцията (970 – 980) е повишен в титул антипат и назначен на служба в Двореца, където заема една все пак почетна длъжност – началник на императорската конюшня (преди 986 г.).

1.5. Стратег на Нови Стримон

Името на тази стратегия е засвидетелствано в един-единствен източник – Ескуриалската тактика, където са посочени: ὁ Στρυμόνος ἤτοι Χρυσάβας и ὁ τοῦ Νέος Στρυμόνος[20].

Според Н. Икономидис те са производни на старата тема Стримон. Стратегията Нови Стримон според същия автор би могла да се ситуира в района на изток от р. Места и на юг от Родопите. Твърде е възможно да е учредена още през 970 г. и да е просъществувала до смъртта на Йоан I Цимисхий в 976 г. След което старата тема Стримон е била възстановена[21]. Представените по-долу печати са единственото материално доказателство за съществуването на темата.

20-25. Στέφανος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος (971 – 976)

Засвидетелстван чрез шест екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион. Намерени в стратегията Преслав.

Публикация: **Йорданов.** *Преслав*, № 283–288; **Jordanov.** *Corpus*, I, no. 53.1; **Jordanov.** *Corpus*, III, nos. 1360–1365.

Лице. Бюст на св. Пантелеймон, държи в дясната си ръка мъченически кръст, а в лявата неидентифициран предмет. Може би медицинска кутия. От двете му страни вертикален надпис: ⵙ-Π-A-N||T-Є-Λ-Є'. Около изображението кръгов надпис: +AΓΠANTЄΛ...RTΔ'.

Опако. Петредов надпис:

+CTЄ | ΦAN(ω)R'A'| CΠAΘ'SCTP'| THΓ(ω)T8N'| CTPVM(ω

+˜Aγ(ιε) Παντελ[εήμ(ων)] β(οήθει) τ(ῷ σῷ) δ(ούλῳ) Στεφάνῳ β'(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρ(α)τηγῷ τοῦ Ν(έος) Στρυμώ(νος).

§ 2. 971 година

В резултат на военна кампания начело с императора Йоан I Цимисхий през 971 г. Източна България е завладяна и включена във византийската административна система. Все пак каква точно администрация е била учредена и какъв е нейният характер – липсват данни.

---

[20] **Oikonomides.** *Listes*, 265.33, 269.4.

[21] **Oikonomides.** *Listes*, p. 357; **Стоименов.** Временна, 52–53.

В достигналите до нас сведения от хрониките информацията е твърде обща. Според Лъв Дякон императорът *върнал Мизия на ромеите… после, като оставил там достатъчно войска … се върнал в Константинопол*[22], а според Йоан Скилица *след като русите отплували, императорът се погрижил за крепостите и градовете по крайбрежието на реката и като им оставил достатъчно охрана, върнал се в пределите на ромеите*[23].

В това отношение конкретна информация предлага т.нар. тактика на Икономидис, датирана в 975 г., където са съобщени имената на някои български градове и области в рамките на Византийската империя[24].

Богата информация относно административновоенното устройство на българските земи, както и имената на титулярите, които са ги ръководили, предлагат намерените печати в архива на византийския управител на Преслав в периода 971 – 1087 г.[25]

Ключова роля в тази връзка имат печатите на Лъв Сарацинопул, чиято кариера и дейност са тясно обвързани с българските земи за доста дълъг период от време.

Той е непознат в наративните източници и като компенсация богато засвидетелстван чрез своите печати. Първият негов печат стана известен в далечната 1967 г. Намерен е при археологически разкопки на Малкия дворец в Преслав, ръководени от проф. Тотю Тотев, и веднага влезе в научно обращение. Бе ползван активно от наши[26] и чужди изследователи[27]. Намирането на печата съвпадна с откриването на Ескуриалската тактика, наречена впоследствие на името на своя откривател – проф. Никос Икономидис. Тя бе първият конкретен паметник, който съобщава имената на някои византийски административни единици от завладените български земи[28]. Появиха се печати на Лъв Сарацинопул и в друго качество[29].

Разбира се, апогеят бе разкриването на архива на преславския стратег, в който бяха намерени повече от 46 екземпляра с името на Лъв Сарацинопул[30].

Според изписаните върху тях титли и длъжности те се разпределят в шест групи:

1. β’ πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων τῆς Δύσεως (? – 971);
2. β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?);

---

[22] **ГИБИ**, V, с. 274.
[23] **ГИБИ**, VI, с. 274.
[24] **Oikonomides,** *Listes*.
[25] **Йорданов,** *Преслав*.
[26] **Божилов**, Сарацинопул, 98–109; **Тъпкова-Заимова,** *Долни Дунав*; **Божилов**, *Хазе*.
[27] **Laurent, V.** рец. *BZ*, 62.1, 1969, S, 230; **Diaconu,** Citeva, 207–210.
[28] **Oikonomides,** Recheres, 57–79.
[29] **Шандровская,** Из истории, 455–459; **Laurent,** *Corpus*, II, no. 922.
[30] **Йорданов,** Печати на Леон Сарацинопул, 12–23.

3. β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (971–?);

4. β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (975–?);

5. πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου (80-те г. на X в.)[31];

6. πατρίκιος, κόμης τοῦ σταύλου καὶ πρωτοστράτωρ (80-те г. на X в., преди 986 г.).

В по-голямата си част те са свързани с византийската администрация в българските земи и ще бъдат използвани при нейната реконструкция.

На 13 април 971 г. – Великата сряда – Преслав е завладян от византийците. Двата основни източника представят последвалите събития така:

Лъв Дякон: *а самият той прекарал няколко дни в града, укрепил пострадалите му части, оставил достатъчно стража, нарекъл го Йоанопол по собственото си име и с цялата войска тръгнал срещу Доростол.... между другото по пътя императорът превзел така наречената Плиска (Плискова) Динея и много от градовете, които се отцепили от скитите и минали на страната на ромеите*[32].

Йоан Скилица[33]: ... *По такъв начин бил превзет градът, без да е могъл да устои дори цели два дни. Императорът възстановил завладения град и поставил силна стража. После доставил съестни продукти в изобилие и след като отпразнувал празника Възкресение и преименувал града на своето име Йоанопол, потеглил на другия ден към Доростол, който се нарича и Дристра... а императорът завладял градовете по пътя си и поставил в тях стратези.*[34] Тук, за разлика от изложението на Лъв Дякон, не е изрично посочено името на Плиска, но се подразбира, че и старата столица е попаднала в обхвата на завоеванието.

2.1. Стратег на Йоанопол

За пръв стратег на Йоанопол, както личи от печатите му, е бил назначен Петър, императорски протоспатарий:

26-28. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως (971 – ?)

26. Съхранява се в АМ–Преслав, п. инв. № 18094. Намерен е при археологически разкопки в кв. 173/134-144 на 29.08.1979 г. Размери: 28-28 (20) 3 мм, тегло 14.50 г. Добре оформено ядро и центриран отпечатък, но е непълен.

---

[31] **Laurent,** *Corpus,* II, no. 922.

[32] Ексцерпирани сведения от превода в **ГИБИ**, V, с. 265.

[33] Ексцерпирани сведения от превода в **ГИБИ**, VI, 263–266.

[34] В описанието на Скилица са налице доста противоречия в текста и действията на императора: В Преслав бил и Светослав!... Светослав, като научил за превземането на Преслав... Руситe, от една страна, се построили срещу ромеите, а от друга, били изненадани, докато правели военни упражнения.

Самият моливдовул е добре съхранен, отворен на две места над линията на канала за шнура на опаката страна.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 257; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.2 a; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1289.

27. Частно притежание, произхожда от стратегията. Имах възможност да го документирам (без заснемане). Размери: 27-28 (20) 3 мм. Същата характеристика, както при по-горния екземпляр.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 258; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.2 б; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1290.

28. Частно притежание. Навярно също произхожда от Преслав. Размери: 23–26.5 мм. Непълен отпечатък. Нямах възможността да го документирам и да прерисувам буквите.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.2c; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1291.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис: +KЄROHΘЄITωCωΔOVΛ˙.

Опако. Петредов надпис:

ΠЄTP | OR˙A˙CΠA | Θ˙SCTPA | TIΓωIA. | . 8ΠOΛ˙

+ K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ) Πέτρο β’(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατιγῷ Ἰωα[νν]ουπόλ(εως).

2.2. Стратег на Илиупол

Първата българска столица. Градът запазва значението си на голям административен и военен център и след преместването на столицата в Преслав, а също така и в годините на византийското владичество. Името на града е изрично съобщено от Лъв Дякон в описанието на похода на Йоан I Цимисхий в 971 г.: *Императорът прекарал няколко дни в града, укрепил пострадалите му части, оставил достатъчно стража, нарекъл го Йоанопол по собственото си име и с цялата войска тръгнал срещу Доростол... а по пътя си завладял Плиска и Динея...* Йоан Скилица добавя: *и поставил в тях стратези.* Представените по-долу печати принадлежат на един такъв стратег.

29-36. Κατακαλῶν β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰλιουπόλεως (971 – ?)

Печатите на този стратег се разпределят на две групи:

А.

29. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17095. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173–142, 13. 07. 1979 г. Размери: 26-29 (23) 3 мм, тегло 13.30 г. Добре оформено ядро и центриран отпечатък, но части от матриците не са излезли.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 252; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.a; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1283.

30. Съхранява се в АМ Велики Преслав, п. инв. № 17248. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173–143, 19.07.1979 г. Размери: 27-31 (23) 1.5 мм. Отпечатъкът е бил по-сполучлив от горния, но запазеността на моливдовула е по-малка. Половината му е проядена дълбоко от корозия и буквите са унищожени. Този факт навярно е отразен в намаленото тегло, 12.25 г.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 253; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.б; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1284.

31. Съхранява се в АМ Велики Преслав, п. инв. № 18064. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173-142, 28.08.1979 г. Размери: 15-27 (23) 3 мм. Некачествен отпечатък. Части от горната и долната матрица не са излезли, краят на неотпечатаната част е като че ли отрязан. Самият екземпляр е половинка.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 254; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38. c; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1285.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице: В средата на изображението, Θ. В нея се събират осем лъча, върху долните краища на четирите от тях са гравирани малки сфери, а върху останалите четири – насочени навътре стрелки. От другата страна тези осем лъча завършват с по една буква. Съединени, те съдържат инвокацията: + KCRΘTωCωΛ'.

Опако: Петредов надпис:

+ KATA | KAΛOR'A | CΠAΘ'SC | TPATIIA | N8ΠOΛ'

+ KATA | KAΛOR'A | CΠAΘ'SC | TPATIIA | H8ΠOΛ'

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) Κατακαλό(ν) β'(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Η(λ)ιουπόλ(εως).

Б.

32. Частно притежание (Н. Николов от Разград). Произход от Преслав. Размери: 29-31 мм. Непълен отпечатък.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.d; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1286.

33. Съхранява се в АМ Велики Преслав, п. инв. № 18037. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173–156, 30.08.1979 г. Размери: 25-26 (23) 5 мм. Тегло 14.05 г. Добре оформено ядро и центриран отпечатък, но недостатъчен удар или прилепване на ядрото към матриците, поради което подутината от канал за шнура не е премачкана и някои от буквите не са отчетливи.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 255; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38B.c; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1287.

34. Съхранява се в АМ Велики Преслав, п. инв. № 17603. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173–142, 11.08.1979 г. Размери: 26-26 (23) 3 мм. Тегло 13.40 г. В този случай отпечатъкът е по-отчетлив, но части от изображението и някои от буквите не са излезли или са изтрити.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 256; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 38.Bb; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1288.

35. Съхранява се в АМ Преслав, п. инв. № 30367. Намерен е при археологически разкопки около сградата на архива в сектор Северо-Запад, кв.

27, дълбочина 1.40 м, 24.09.2008 г. Размери: 20-27 (?) 3 мм. Фрагмент от някога добър отпечатък.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1288А.

36. Частно притежание. Намерен е в Преслав. Размери: 25-26 (23) 3.8 мм, тегло 13.20 г. Добре центриран и добре съхранен отпечатък. С липсващи букви от текста на реверса.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1288Б.

Петте екземпляра са отпечатани от един и същ булотирион.

Лице. Пентаграма, заемаща цялото поле на изображението. В центъра е гравирана по една малка сфера. С подобни сфери завършва всеки един лъч на пентаграмата. С други пет сфери са гравирани полетата между лъчите.

Опако. Петредов надпис:

+КАТА | КАΛОR'А'| СПАΘ'SC | ТРАТІ НΛ | Н8ПОΛ'.

Прави впечатление, че отпечатъците са нанасяни върху големи и добре оформени ядра.

Възникват няколко проблема, които се нуждаят от коментар. Имаме две различни матрици на аверса и една и съща на реверса. Това, макар и рядко, но се среща. По някаква причина – повреда, износване или предпочитания на собственика, се сменя матрицата. Подмяната на лицевата матрица би могла да се обясни с факта, че върху тази страна се нанася удар с чука и тя се износва по-бързо. Не можем да кажем коя е по-старата.

Основен проблем е как да разчетем топонима. Той е изписан на 4-ти и на 5-ти ред.

Ще започнем с това, че е необичаен завършекът на длъжността стратег. Ако е съкратен, обикновено завършва на съгласна: СТРАТІГ'. В този случай завършва на гласна и липсва знак за съкращение: СТРАТІ.

Въпреки че вече имаме осем екземпляра, то разчитането на топонима остава под съмнение. Първата буква е Н, следващата, която е последна от този ред, е запазена в контур и би могла да е А или Λ. Първата буква от последния пети ред е също неясна, запазена е в контур. Тя е най-добре съхранена при последния екземпляр, макар и размазана, и наподобява N. По-нататък е 8ПОΛ'

И така, възможни са два варианта на разчитане: НА | N8ПОΛ' или НΛ | Н8ПОΛ', при което топонимът би могъл да се развърже като Ἡ(ω)αν(ν)ουπόλ(εος) или Ἡληουπόλ(εος). Аз самият в различно време съм давал предимство на единия или на другия вариант, зад които стоят имената на два различни града – Плиска или Преслав. В полза на Йоанопол бе името Ἡανής = Ἰωάννης, което намираме в един прабългарски надпис[35]. Но това не е достатъчно за категоричен извод.

И нещо, което ще коментираме по-нататък – тези затруднения в разчитането идват от необичайното изписване на текста от печатите, което свидетелства за неопитност на гравьора и за недобро познаване на гръцкия език. Т.е. за един местен гравьор. Същия проблем ще видим и при катепана на

---

[35] Вж. **Бешевлиев**, *Първобългарски*, № 47, 18–19.

Теодоропол (Преславец), което навежда на мисълта, че двата булотириона или матриците за тях са дело на местен гравьор.

Намирането в Преслав на осем моливдовула свидетелства, че Катакалон ще е участвал в обсадата на Дръстър и ще е писал повече от 8 пъти до логистичния център, намиращ се тук.

2.3. Катепан на Теодоропол (Преславец)

По-горе цитирахме Лъв Дякон, който съобщава, че по пътя си за Дръстър *императорът превзел така наречената Плиска (Плискова) Динея и много от градовете, които се отцепили от скитите и минали на страната на ромеите.* Скилица допълва *…а императорът завладял градовете по пътя си и поставил в тях стратези.* Сред тези градове, които минали на страната на ромеите и императорът поставил стратези, е Преславец. Къде точно се е намирал, няма едно мнение сред изследвачите, но катепанатът Теодоропол би трябвало да е по границата.

37-40. Σισίνιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως (971 – ?)

Засвидетелстван от четири екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион.

37. Съхранява се в АМ–Преслав, п. инв. № 17592. Намерен е при разкопки в кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 23.5-26 (22) 2 мм, тегло 10.08 г.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no.1208.

38. Съхранява се в АМ–Преслав, п. инв. № 17578. Намерен е при разкопки в кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 25-26 (22) 2.2 мм, тегло 10.40 г. При разпечатване на кореспонденцията е разкъсан каналът за шнура откъм страната с текста.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1209.

39. Съхранява се в АМ–Преслав, п. инв. № 17584. Намерен е при разкопки в кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 24-25 (22) 5 мм, тегло 10.20 г. Части от матриците и от двете страни в полетата едно срещу друго са неотпечатани.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1210.

40. Съхранява се в АМ–Преслав, п. инв. № 17617. Намерен е при разкопки в кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 24-26 (22) 2 мм, тегло 10.25 г. Моливдовулът е пропукан по линията на канала, но от лицевата страна.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1211.

И тук е любопитно, че четирите екземпляра са отпечатани върху еднакви ядра, имат приблизително еднакви тегла и са намерени на едно и също място на една и съща дата.

Лице. Равнораменен кръст под формата на розета. Краят на всяко рамо е разклонен в повлеци. В центъра, където се пресичат раменете, се е получила буква, или пък това е декоративен елемент.

Опако. Петредов надпис:
+CICI | NIOR΄A΄C | ПAΘ΄SKAT | ЄПAΘЄO | ΔȣPOП΄
+Σισινίω β΄(πρωτο)σπαθ(αρίω) (καὶ) κατεπά(νω) Θεοδουροπ(όλεως).

И тук, както при печатите на Катакалон, наблюдаваме нестандартно завършване на длъжността катепан: KATЄПA, завършва на гласна и липсва знак за съкращение.

Може би не е случайно и изображението на лицевата страна – розета, заемаща цялото изображение, а при Катакалон – пентаграма, което ми даде основание да допусна, че гравьорът на матриците от булотириона на Катакалон и Сисиний е един и същ.

2.4. Стратег на Доростол и стратег на Йоанопол и Доростол

Кога е учредена първата стратегия само можем да разсъждаваме: дали още преди капитулацията на русите, или след като те се оттеглят.

Не можем да сме категорични и кой е първият стратег. Известни са печати на няколко стратези на Доростол – Мариан, императорски протоспатарий, и Лъв Саракинопул. Последният е познат и като стратег на Йоанопол и Доростол. Въпросът е дали печатите му в качеството само на стратег на Доростол не са от времето, когато е стратег на Йоанопол и Доростол. Такава практика е констатирана при Тракия и Йоанопол.

41-42. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)

41. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17589. Намерен е при разкопки в кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 27-28 (21) 3 мм, тегло 14.20 г. Отпечатъкът е нанесен на два пъти в перпендикулярно различни посоки. Разтворен е по линията на канала.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав,* № 215; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 231a; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1164.

42. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 18521. Намерен е при разкопки в кв. 173/156, 31.08.1979 г. Размери: 24-25 (21) 3.6 мм, тегло 14.10 г. Непълен отпечатък, дължащ се на слаб удар или слабо сцепление между ядро и булотирион. Навярно някои от буквите са изтрити и повредени по-късно.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав,* № 216; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 231b; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1165.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Четириредов надпис:
А. - . - | +ΛЄ . | R΄A΄CП . . | SCTP . . | НГ. |- . -
Б. | . . ЄO | R΄A΄CПAΘ' | SCTPAT | . . .

Опако. Четириредов надпис:
А. - . - | ΔOPOC | . OΛOV | . . APAK | .NOПȣ
Б. | ΔOP . . | TOΛOV | CPAPAK | . . . Пȣ

+ Λεο(ν) β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατηγ[ό(ς)] Δοροστόλου ὁ Σαρακ[ι]νόπου(λος).

43-63. Λεων Σαρακινόπουλος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (971 – ?).

Засвидетелстван е чрез 21 екземпляра, отпечатани чрез два булотириона или две различни двойки матрици.

А. Тринадесет екземпляра, намерени в Преслав.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 259–271; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 38a.3; **Jordanov**, *Corpus*, II, nos. 604–616. **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1292–1304.

Лице. Петредов надпис:

. . . |+ ΛЄON | R'Λ'CΠΑΘ'S | CTPATΓΓ'| IΩANѲΠ | OΛ'

Опако. Четириредов надпис:

. . . |+SΔOP | OCTOΛO | OCAPAK | INOΠVΛ

+ Λεον β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατιγ(ὸς) Ἰωανουπόλ(εως) (καὶ) Δοροστόλο(υ) ὁ Σαρακινόπυλ(ος).

Б. Седем екземпляра, намерени в Преслав и един – в Силистра.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 272–277; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 38B.3; **Jordanov**, *Corpus*, II, nos. 617–623; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1305–1310A.

Лице. Петредов надпис:

. . . |+ ΛЄON | R'Λ'CΠΑΘ'S | CTPATΓΓ'| IΩANѲΠ | OΛ'

Опако. Четириредов надпис:

. . . |+SΔOP | OCTOΛO | OCAPAKI | NOΠVΛ

Основният въпрос от намирането на тези 21 екземпляра в Преслав е кога е съществувало това обединение. Изказани са десетки хипотези, тъй като това бе първият печат от тази серия, който даде храна за дискусии относно византийската администрация в България след 971 г. Отправна точка за дискусията е отсъствието на това обединение в Ескуриалската тактика, което означава, че то е съществувало преди или след нея. Съществуването след 975 г. е невъзможно, тъй като по това време е регистрирано обединението Тракия и Йоанопол, от което са известни най-малко петима титуляри и те запълват периода 975 – 990 г.[36]. При което остава възможността стратегията Йоанопол и Доростол да е съществувала преди 975 г., но кога?

Лъв Саракинопул идва на Балканите в качеството си на доместик на западните иканати. В това си качество той участва в обсадата на Дръстър и изпраща най-малко пет кореспонденции до Преслав. Вероятно след завладяването на Дръстър той е назначен за стратег на Доростол. От тази позиция той пише на два пъти до Преслав. Кога е получил новото си назначение стратег на Йоанопол и Доростол? Ако приемем, че длъжността му стратег на Доростол е преди стратег на Йоанопол и Доростол, то това ще е станало след завръщането на Цимисхий в Преслав, *където арестувал българския владетел и се погрижил за крепостите и градовете по крайбрежието на реката и като им оставил достатъчно охрана, върнал се в пределите на ромеите*[37]. В това разсъждение смущава много краткото му управление само на Доростол. Пак се връщаме на възможността тази му група печати да са паралелни с Йоанопол и Доростол.

---

[36] За него вж. тук № 72–86

При всички случаи обаче това обединение ще е съществувало между 971 г. и времето на Ескуриалската тактика.

Обединението на Преслав с Доростол е имало за цел да подсили отбраната на империята от евентуална опасност от север. Въпреки че главният град на обединението е бил бившата столица Йоанопол, то Лъв Саракинопул ще е стоял през всичкото време на северната граница в Доростол, откъдето е изпратил най-малко 21 кореспонденции до Преслав. То ще е съществувало от края на войната, август 971 г., до неизвестно кога точно, когато е било заменено с новото административно и военно обединение Тракия и Йоанопол. Негов стратег е отново Лъв Саракинопул.

2.5. Дук на Тракия и Месопотамия

Засвидетелстван е единствено по сфрагистични паметници.

64-66. Δαμιανός Δοβρομιρὸς ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας (70-те години на X в.)

64. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 20152. Намерен е в сектор Юг, кв. 1, на 16 август 1982 г. Има размери 28-28 (27) 4.5 мм. Отпечатъкът е бил пълен и добър, но някои от буквите са изтрити, а опаката страна е проядена на две места.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 237; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 35 A. 14.; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1248.

Лице. Петредов надпис:

- . - |+ΔΑΜΙ | ΑΝѠΑΝ | ΘVΠΑΤѠ | ΠΑΤΡΗ | ΚΙѠ

Опако. Петредов надпис:

ΚЄΔ8 | . ΗΘΡΑ | . . CSMЄ | CΟΠΟΤΑ | ΜΗΑC

+Δαμιανῷ ἀνθύπατῳ πατρηkίῳ kὲ δου[k]ὴ Θρά[kη]ς (καὶ) Μεσοποταμήας.

65. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. 16915. Намерен е в квадрант 173/142, на 6 юни 1979 г. Размери: 26-28 (22 ?) 2 мм, 6.58 г. Непълен отпечатък, крайните букви от текста не са излезли, а някои са по-късно изтрити.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 238; *Corpus*, I, no. 35Б.14.; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1249.

Лице. Петредов надпис:

+ΔΑΜΝ | .Ν'ΑΝΘV | ..Τ'ΠΑΤΡΙ |.ΚЄΔΟV | ΚΗ

Опако. Петредов надпис:

ΘΡΑΚΗ. | .ЄΜЄCΟΠ. | ΤΑΜΗΑCѠ | ΔΟRΡΟΜ. |-ΡΟ-

---

[37] **ГИБИ**, VI, с. 274.

+Δαμη[α]ν(ῷ) ἀνθυ[πά]τ(ῳ) πατρι[k(ίῳ)] kὲ δουkὴ Θράkη[ς k]ὲ Μεσοπ[ο]ταμήας (τ)ῷ Δοβρομ[ι]ρο.

66. Съхранява се в колекцията на АМ–Плиска. Намерен на 01.08.2011 г. при редовни разкопки на обект *Дворцов център. Цитадела – източна половина*, ръководител Я. Димитров. Пол. инв. № 37, кв. 346. С: 4.30 м. И: 1.60 м. д. 0.10 м. насип от стари разкопки. Размери 2.8 x 2.9 x 0.5 см. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*. III. no. 1249A.

Лице. Четириредов надпис:

- : - |+ΔΑΜΙ | . ΑΝѠΑΝΑΝΘV | ΠΑΓΠΑΤΡΙ |K'SΔOVKH | - : -

Опако. Петредов надпис:

- . - | ΘΡΑΚΙC | SMЄCOΠO | TAMIACT'| ΔORPOMI | * POC *

+Δαμιανῷ ἀνθυπάτ(ῳ) πατρικ(ίῳ) (καὶ) δουκὶ Θράκις (καὶ) Μεσοποταμίας τ(ῷ) Δοβρομιρὸς.

Очевидно е, че трите екземпляра са отпечатани с три различни булотириона. Двата са намерени в Преслав, а третият в Плиска.

Изказани са голям брой хипотези за характера на това обединение[38]. Изходната им база е отсъствието му от Ескуриалската тактика и наличието на обединението Тракия и Йоанопол в периода 975 – 990 г., при което съществуването на Тракия и Месопотамия се поставяше след 971 г. и преди Ескуриалския тактикон. Към този период се отнасяха и стратегиите Йоанопол и Доростол и Теодоропол. Другата лансирана възможност е датирането на това обединение след 1000-ата година.

А сега накратко ще представя по-характерните интерпретации на текста на тези печати:

Най-напред ще започна от себе си. През 1984 г. аз приех, че Дамян Добромир е бил назначен за дук на присъединените към тема Тракия източнобългарски земи след завладяването им от византийците в 971 г. В качеството си на такъв се явявал наместник на императора за всички завладени източнобългарски земи и е резидирал в бившата българска столица Преслав (Йоанопол)[39].

Хронологически най-близка бе публикацията на Д. Стоименов. Той приема моето предположение, че поради някаква опасност за империята катепанатът Месопотамия е бил обединен с тема Тракия и е включвал всички завладени източнобългарски земи, но не приема моята датировка – от юли-август 971 г. до съставянето на Ескуриалската тактика. Той предпочита да датира времето на съществуване на това военноадминистративно обединение след съставянето на тактикона, т.е. след 976 г., във връзка с някаква голяма външна опасност за империята и тази опасност според него е породена от движението на комитопулите[40].

Следващата публикация, в която се интерпретира това административно обединение, е на И. Божилов. Според него през 1000-ата година след завладяването на Големия и Малкия Преслав и Плиска, в земите на юг от река Дунав византийската власт била възстановена, а тези отвъд Дунав, които дотогава били управлявани от византиец (автор на т.нар. аноним на Хазе), били присъединени към империята и така е било създадено голямо териториално обединение, обхващащо всички източнобългарски земи. За пръв дук на това обединение Тракия и Месопотамия е бил назначен Дамян Добромир[41].

---

[38] **Йорданов,** Отново, 263–271.

[39] **Йорданов,** Дамян Добромир, 99–105.

[40] **Стоименов**, Временна, 53–55.

В следващата си публикация[42] авторът продължава тази своя теза, че през 1000-ата г. Василий II всъщност повторил действията на своя предшественик, като създал едно сравнително голямо териториално обединение, което включвало на юг българските земи в Тракия до отвъддунавските територии на север. За пръв дук на Тракия и Месопотамия, както била наречена новата административна област, бил назначен антипатът Дамян Добромир, без съмнение от български произход[43].

Що се отнася до времето на съществуване и обхвата на дукство Тракия и Месопотамия, подобно е предположението и на румънския ни колега А. Маджару, според когото стратегията Западна Месопотамия просъществувала като провинция няколко години след антибългарската офанзива през 1000 – 1001 г., защото само в този период патрикият и антипат Дамян Добромир би могъл да бъде дук на Тракия и Месопотамия. Той получава титула антипат, след като предава града Верия на византийската армия в 1000 или 1001 г. За Маджару това е безспорен факт, смущава го донякъде твърдението на българските учени, които приемат, че Дамян Добромир е българин, ето защо той предполага, че Дамян Добромир е влах от Македония, подобно на Никулица. Името Добромир, заявява авторът, е било също използвано от власите[44].

Тезата си за романо-влашкия произход на Дамян Добромир Маджару доразвива в следващата си публикация[45].

Мнение относно печатите на Дамян Добромир изказа и П. Дякону[46]. Според него ... *немного след 975 г. тагмата от Западна Месопотамия и Тракия*

---

[41] **Божилов,** Бележки, с. 27.

[42] **Божилов, Гюзелев,** *История*, с. 352.

[43] И съответно препраща читателя към своето просопографско изследване за българите във Византия. Там е разгледана личността на Дамян Добромир, като се изразяват съмнения, че е възможно Дамян Добромир да бъде идентифициран с Добромир, Самуилов велможа, който през 1001 г. предал на Василий II управляваната от него крепост Верия и бил почетен с високия титул антипат. Вж. **Божилов, И.** *Българите*, 303–304, N 334.

[44] **Magearu,** Paradunavon, p. 422.

[45] **Magearu,** Restavration, 17–18, заявявайки, че двете имена Дамян и Добромир са наистина славянски, но те също са били използвани от романите-власи. Градът Верия е разположен в Македония в район, населяван от власи. Името Добромир, според Маджару, е носил и един друг влах, известният Добромир Хриз, независим владетел в Македония през 1192 – 1202 г. По-нататък Ал. Маджару обръща внимание на факта, че император Василий II предоставя известни привилегии на власите тук, за да ги противопостави на българите. В тази връзка той обяснява и учредяването на специална епископия за власите в архиепископия България.

[46] **Diaconu,** Campia, p. 219.

е била поставена под командата на един човек, катепанът Драгомир, който е имал титула хипат. Този факт е известен от намирането на 4 печата в Преслав, България[47].

Тези проблеми са разгледани и в книгата на П. Стивънсън, който приема, че Самуиловият роднина Добромир и Дамян Добромир, познат от печат, открит в Преслав, са едно и също лице[48].

Според Никос Икономидис, Дамян Добромир е славянин, вероятно българин по произход, сътрудник на византийците, назначен от императора на този важен пост през 971 г. или малко след това. Подобно на другите дукове от това време, той е командир на отряд от тежката кавалерия от византийската тагма, изтеглен доста на север, някъде в делтата на река Дунав, срещу противник, застрашаващ империята от север, и който в никакъв случай не може да се идентифицира с българите, а по-скоро с русите. Под негово командване са били поставени и войските на тема Тракия. Това му назначение ще е било за кратко време, тъй като имаме само два негови печата[49].

В моята обобщителна работа за печатите на Дамян Добромир аз бях склонен да приема коментара на проф. Икономидис[50], но наличието на три булотириона или три двойки матрици свидетелства за съществуването на това обединение в продължителен период от време[51]. Титлата на Дамян Добромир, антипат и патриций, го откроява в сравнение с останалите участници във войната в Източна България. Така например почти всички стратези имат титул императорски протоспатарий. Тази титла е притежание и на катепана на Теодоропол. Разбира се, става дума за един дук, който в Ескуриалската тактика е преди дука на Солун и Адрианопол, който би могъл да е патриций и антипат.

Трудно е да съвместим съществуването едновременно на Тракия и Йоанопол и Тракия и Месопотамия[52]. Те са съществували в различни времена – или преди съставянето на Ескуриалския тактикон, или след 1000-ата г., както приема Иван Божилов. Мисля, че идеята на Н. Икономидис би могла да се развие, тя е свързана с въпроса какви войски са били настанени на гарнизон в завладените български земи, който ще бъде коментиран по-долу. Тук само ще вметнем, че навярно в катепаната Месопотамия е била дислоцирана войска от стратиоти от тема Тракия срещу някакъв евентуален противник от север. След като опасността от север е преминала и такава се е появила от югозапад, стратиотите от Тракия са преместени в Йоанопол и така се учредява обединението Тракия и Йоанопол.

---

[47] Доста странно е, че учен от ранга на П. Дякону е допуснал две фактически грешки в рамките на едно изречение. Нарича Дамян Добромир – Драгомир, и говори за 4 негови печата, намерени в Преслав.

[48] **Stephenson,** *Frontier*, p. 67.

[49] **Oikonomides,** Premiere occupation, 581–589.

[50] **Йорданов,** Отново, 263–271.

[51] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (2), с. 250.

[52] Макар че става дума за дук, той не е еквивалентен на стратег, не е и негов началник и няма административни функции. При военни конфликти и експедиции той има върховното командване в региона и на негово подчинение местните стратези.

Поставянето на първо място на Тракия и в двата случая се дължи на факта, че Тракия е най-старата тема на Балканите и синоним на ромейската държава. Ако приемем, че дукство Тракия и Месопотамия е от периода след завладяването на Източна България, то съществуването му ще трябва да се вмести между 971 и 974 г., но как да обясним наличието на три булотириона?!

2.6. Стратег на (Западна) Месопотамия

67-71. Λέων β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Μεσοποταμίας (X в.)

67-69. Намерени в Силистра. Двата са от колекцията на д-р В. Харалanов, а третият е намерен на брега на Дунав от Александър Боев от Силистра.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1353–1355.

70. Намерен е с металически детектор от Валери Йотов при разкопки в Силистра на ул. *Капитан Мамарчев* в края на септември 2015 г. в ненапълно проучена сграда от XI в., която е възседнала рушевините на езическото капище, размери: 18.2-17.9 мм. Тегло: 4.34 г.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1355a.

71. Намерен е при същите обстоятелства. Размери: 18.3-20 мм, тегло: 3.23 г. Непълен отпечатък. Липсват части от изображението и от надписа. Непълен и леко деформиран отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1355б.

Лице. Бюст на Архангел Михаил с владетелски инсигнии, в дясната ръка държи скиптър, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. Около изображението надпис:

. ....R'TωCωΔ'
.... . .   ωCωΔ'

Опако. Петредов надпис:

70. +ΛЄ | ωN'R'CΠA | Θ'KANΔΔ'S | T . . . . . X. | . . . . .
67-69. +ΛЄ | ωN'R'CΠ . | Θ'KANΔΔ' . | TȢPMAPX' | MЄC'Π
71. +ΛЄ | ωN' R' . ΠA | Θ'KANΔΔ' . | . . . . . . PX' | . . . .Π

[+ K(ύρι)ε βοήθει] τῷ σῷ δ(ούλῳ) Λέων(τι) β'σπ[α]θ(αρο)κανδ(ι)δ(άτῳ) [(καὶ)] τουρμάρχ(ῃ) Μεσ(ο)π(οταμίας).

Получаването в Дръстър на най-малко пет кореспонденции на този турмарх на Месопотамия поставя още веднъж въпроса дали датировката им е преди 971 г.?

Дали Лъв не е участник в похода в 971 г. и всъщност да е турмарх на Месопотамия в устието на Дунав?

При стратегиите Месемврия, Берое, Филипопол, Другувития и Нови Стримон няма промени в статута и титулярите им.

§ 3. 975 година

3.1. Стратег на Тракия и Йоанопол

Това е периодът, отразен в Ескуриалската тактика. Обединението е засвидетелствано чрез печатите на петима титуляри. Хронологическото им подреждане е невъзможно. Донякъде някакви аргументи имаме за първия и за последния. Първият ще е бил Лъв Саракинопул, преди това стратег на Йоанопол и Доростол.

72-86. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (975 – ?)

Засвидетелстван чрез 15 екземпляра, почти всички произхождат от Преслав и са отпечатани чрез 5 различни булотириона.

72-74. Три екземпляра от един и същ булотирион, намерени в Преслав.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 239; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 35B.15Aa; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 623. **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1250–1251–1251a.

Лице. Четириредов надпис:

- . - |ΛЄΩΝ | R'Α'CΠΑΘ' | SCΤΡΑΤΗ | Γ'ΘΡΑΚΗ | - ? -

Опако. Петредов надпис:

- . - | SIΩ | ΑΝΝ8ΠΟ | Λ'ΟCΑΡΑ | ΚΙΝΟΠ8 | - Λ -

Λέων β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατηγ(ὸς) Θρᾴκη(ς) (καὶ) Ἰωαννουπόλ(εως) ὁ Σαρακινόπουλ(ος).

75. Един-единствен екземпляр.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no 1252.

Лице. Четириредов надпис:

- . -| . ЄΟΝ | R'Α'CΠΑΘ'S | CΤΡΑΤΙ .'| ΘΡΑΚΙC | - . -

Опако. Петредов надпис:

- . -| ΚЄ . . | . ΝΟΠΟΛЄ'| . CΑΡΑΚΙ | . Ο . 8Λ' | - . -

[Λ]έον β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατι[γ(ὸς)] Θρᾴκης κὲ [Ἰωα]νο(υ)πόλε(ως) [ὁ] Σαρακι[ν]ό[π]ουλ(ος).

76-82. Седем екземпляра от един и същ булотирион, намерени в Преслав.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 241-243; **Jordanov**, *Corpus*, I, no .35B.15B; **Jordanov**, *Corpus*, II, nos. 625-629. **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1253-1257–1257a-б.

Лице. Четириредов надпис:

- . -|+ΛЄΟ | R'Α'CΠΑΘ'| SCΤΡΑΤ | ΗΓΩ | - . -

Опако. Петредов надпис:

+ΘΡΑ | ΚΙCSΙΑΝ | ΟΠΟΛ'ΟCΑ | ΡΑΚΙΝΟ | Π8ΛΟ'

+Λέο(ν) β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατηγω(ς) Θρᾴκις (καὶ) Ἰανοπόλ(εως) ὁ Σαρακινόπουλο(ς).

83-85. Три екземпляра от един и същ булотирион, намерени в Преслав, и един в Силистра.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1258–1261.

Лице. Четириредов надпис:

– ΛЄΟ | R΄A΄CΠAΘ΄ | SCTPAT | HΓω

Опако. Петредов надпис:

+ΘΡΑ | KICSIAN8 | ΠΟΛЄΟCΟ | CAPAKIN | ΟΠ8Λ΄

+ Λέο(ν) β΄(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατηγῶ(ς) Θράκις (καὶ) Ἰανουπόλεος ὁ Σαρακινόπουλ(ος).

86. Екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-1806) от бившата колекция на ИРАИК. Местонахождение неизвестно. Би могъл да е от Константинопол, но също и от България.

Публикация: **Шандровская.** Из истории, 460–461, фиг. 6.

Лице. Четириредов надпис:

- . - ΛЄΟΝ | R΄A΄CΠAΘ΄S | CTPAT .. ΄ | . PAKHC

Опако. Петредов надпис:

KAIω | AN8ΠΟΛЄ΄ | .CAPAKI | ΝΟΠ8Λ

Λέον β΄(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατ[ηγ(ὸς) Θ]ράκη(ς) κα(ὶ) Ἰωανουπόλε(ως) [ὁ]Σαρακινόπουλ(ος).

Наличието на пет различни булотириона предполага или много активна дейност на този стратег, когато са били необходими четири или пет инструмента едновременно, или че Лъв Саракинопул е заемал длъжността за продължителен период от време. Интересно, че същата е ситуацията на печатите от дукство Тракия и Месопотамия.

87-91. Θεοφάνης β΄πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)

87. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 20145. Намерен е при разкопки в сектор Север, кв. 6 през 1982 г. Размери: 24-27 (21?) 2 мм, тегло 6.80 г. Непълен отпечатък. Неотпечатани и добре запазени са най-вече буквите от средата. Моливдовулът е счупен на две части, които са намерени в различни дни (24 и 26 юли 1982 г.).

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1261.

88. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 22128. Намерен е при разкопки в сектор Запад, рампа, 21.06.1984 г. Размери: 13-22 (21?) 2 мм. Отпечатъкът може би е бил качествен, но е зле съхранен. Половинка, която е била допълнително дялана с нож.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1262.

89. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 24658 . Намерен е на рампата през август 1985 г., четвъртинка от може би добър отпечатък. Размери: 15-21(21 ?) 2 мм.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1263.

90. Съхранява се в АМ Велики Преслав, н. инв. № 20204. Намерен е при разкопки в сектор Запад-юг по пътеката на 24.08.1982 г. Фрагмент, по-малък от четвъртинка.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*. III, no. 1264.

Четирите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

91. Частна колекция (В. Пантелеев от Варна). Неизвестен произход (Преслав?). Размери: 15-28 мм, тегло: 3.8 г. Половинка от някога добър отпечатък. Реверсът е отпечатан с различна матрица.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*. III, no. 1265.

Лице. Петредов надпис:

87-90. +KЄRO | .Θ"TωCω | . 8ΛωΘЄO . | AN'R'A'C | ΠAΘ'P'

91. . KЄRO | . .'TωCω | . . . ωΘЄ . . | . .'R'A'C | . . Θ'P'

Опако. Четирипредов надпис:

87-90. CTPAT | ΓOΘPA. | .SIωΠO | ΛЄOC |

91. - . - | KЄCT . . | TIΓO . . | ANN . . . | OΛ . . .

87-90. +K(ύρι)ε βο[ή]θ(ει) τῷ σῷ [δ]ούλῳ Θεο[φ]άν(ῃ) β'(πρωτο)σπαθ(α)ρ(ίῳ) (καὶ) στρατ(η)γο Θρᾴ[κ(η)ς] (καὶ) Ἰω(αννου)πόλεος.

91. [+] K(ύρι)ε βο[ηθ(ει)] τῷ σῷ [δού λ]ῳ Θε[οφάν(ῃ)] β'(πρωτο)σ[πα]θ(ά)ρ(ίῳ) κὲ στ[ρα]τιγο [Ἰω]αννουπ[όλ]εος].

Новият екземпляр предлага нова информация за печатите на този стратег. Въпреки че е запазен в половинка, някои констатации са категорични. Безспорно, аверсът е отпечатан чрез една и съща матрица. Реверсът обаче е от две различни матрици. Той е непълен, но няма как в липсващите букви да се вмъкне името на стратегията Тракия. Следователно това е печат само на стратегията Йоанопол (Ἰωαννουπόλεος).

Как можем да обясним това? Че печатът е на Теофан от времето, когато е стратег само на Йоанопол и впоследствие е назначен на обединението след неговото учредяване, и той е първият стратег на Тракия и Йоанопол, или обратното: Теофан е последният стратег на това обединение и след разпадането му той си остава стратег само на Йоанопол.

Или третата възможност – този печат да е паралелен с другите и да е предназначен само за специфични адресати. Двете теми да са обединени и в същото време разединени.

92. Ἰσαάκιος β'πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωανουπόλεος (70-те г. на X в.)

Частно притежание. Намерен е бил в Поморие, откъдето произхождат други близо сто екземпляра[53]. Отпечатъкът е добре центриран и отлично съхранен. Размери: диам. на ядрото 25-26 мм, тегло 13.44 г.

---

[53] **Йорданов,** Анхиало, 325–381.

Публикация: **Йорданов,** Печат на неизвестен стратег, 651–656.

Лице. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци, които достигат до второто рамо на кръста. Около изображението има кръгов надпис, който започва долу вдясно: +KЄROHΘ˙TѠCѠΔOV˙

Опако. Шестредов надпис:

+ICAKI˙ | R˙A˙CΠAΘ˙| SCTPAT˙ | ΘPAKHCS | IѠANOΠ | OΛЄOC

+K(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Ἰσακί(ῳ) β’(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Θρᾴκης (καὶ) Ἰωανο(υ)πόλεος.

Стратег на Тракия и Йоанопол с това име е неизвестен от източниците. За печатите, вероятно на същата личност, но свързани с други назначения, вече стана дума по-горе при представянето на стратегия Другувития.

93-94. Σταυράκιος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X век)

93. Съхранява се в колекцията на АМ–Преслав, п. инв. № 22938. Намерен е при разкопки на сектор Запад на рампата на 17.08.1984 г. Размери: 12-21 (над 20) 1.5 мм. Половинка – запазената част е изтрита и трудно се виждат изображението и буквите.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 249; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 35.17; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1266.

94. Частно притежание. Предложен на аукцион Pecunem no. 35, отворен на 10.08.2015 г. и закрит на 06.09.2015 г., артикулен № 896. Пълен и добре съхранен отпечатък. При всички случаи е от България, и най-вероятно е от Преслав. Размери: диам. 26 мм, тегло 8.04 г.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1266a.

Лице. Права фигура на Архангел Михаил, с дясната ръка се подпира върху лабарум с дълга дръжка, а в лявата държи кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни вертикален надпис: M-I-X || .A-P-X-A.

Опако. Шестредов надпис:

. . . |. . TAV |. . . K’R’A’C | . . . . SCT. | . T. .’Θ . A . | . . AN . | . .Λ’

... | + CTAV | RPAK’R’A’C | ΠAΘ’SCTP | ATIΓ’ΘPAK | . HAN8 | .OΛ’

+Σταυβράκ(ιος) β’(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατιγὸς Θρᾴκ(ης) [(καὶ)] Ἠ(ω)ανου[π]όλ(εως).

Новият екземпляр, който е по-добре съхранен, в общи линии потвърждава направения от мен прочит на половинката от Преслав и това ме удовлетворява. Трябва да си призная, че винаги съм имал резерви към този стратег на Тракия и Йоанопол. Сега тези резерви отпадат.

95-96. Νικηφόρος Ξιφίας β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (? – 986)

95. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав. п. инв. № 18512. Намерен е при разкопки в кв. 173/39. 16.05.1980 г. Размери: 27-28 (22?) 2.1 мм. тегло 11.00 г. Някога отпечатъкът навярно е бил добър, сега моливдовулът е зле запазен. Счупен е на две части, като в горната половина има липсващо парче. Повърхността му е покрита с оловен окис и това затруднява четенето на текста, най-вече на аверса. Текстът на реверса е стандартен, което позволява с по-голяма сигурност да се попълнят липсващите букви.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*. № 250; **Jordanov**. *Corpus*. I. no. 35.18; **Jordanov**, *Corpus*. III, no. 1267.

96. Частно притежание (Н. Николов от Разград). Закупен след декември 2007 г. Информацията на Николов е Хасковско. По-вероятно е Преслав. Размери: 30-30 (23) 4 мм, тегло 15.62 г. Некачествен отпечатък на аверса, което прави несигурно разчитането на надписа. Реверсът е по-добър и четенето не е проблем, въпреки че има отчупени фрагменти.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus*. III, no. 1268.

Двата екземпляра са отпечатани с един и същ булотирион.

Лице. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис, който е отчасти унищожен и не може да се разчете. С . . . РОС || . . НМІ и който продължава в четирите полета между раменете на кръста: О..-РΩ || KAI - T.. = Σ[ταυ]ρός [ε]ἡμι ο...ρω καὶ τ...

Опако. Седемредов надпис:

1. + NIK . |ΦOP' . . . A | Θ'SCTP . . . . | ΘPAKH . . . . | ANΩΠOΛЄ | OCOΞIΦЄ |-Λ .-

2. . NIKI | . OP'A'CΠA | Θ'SCTPATI . | ΘPAKHCK . . | ANΩΠO . . | OCOΞIΦ . |- AC -

+ Νικιφόρ(ος) β'(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατι[γ(ὸς)] Θράκης κ[ὲ Ἰ(ω)]ανωπό[λε]ος ὁ Ξιφέας.

В наративните източници е известно лице с тези имена[54].

Името му се съобщава за пръв път в 999/1000 г.

В 6508 г., 13 индикт, императорът (който се намирал във Филипопол) изпратил силна войска срещу българските крепости оттатък Хемус под предводителството на патриций Теодорокан и на протоспатарий Никифор Ксифиа. Ромейската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плискова и се върнала невредима и победоносна[55].

По-нататъшното участие на Никифор Ксифиа във войната срещу България ще представя в резюме. През 1003 г. протоспатарий Никифор Ксифиа сменя Теодорокан във Филипопол, който се оттегля поради старост[56]. През 1014 г. участва активно във военните действия срещу България, начело на един отряд той се явява в гръб на армията на Самуил при Беласица и допринася за поражението на българите. За тази блестяща операция е повишен в ранг на патрициите[57]. През 1016 г. е един от най-активните пълководци на Василий в българските земи и участва в превземането на редица градове и крепости.

---

[54] PmBZ, no. 25661

[55] **Skylitzes**, p. 344; **Jean Skylitzes**, p. 287: превод в **ГИБИ**. VI, с. 280.

[56] **Skylitzes**, p. 345; **Jean Skylitzes**, p. 289: превод в **ГИБИ**. VI, с. 282.

След покоряването на България името му вече не се свързва с българските земи. Според арабските източници е бил стратег на Анатолик, където през 1022 г. заедно с патриций Никифор Фока, син на Варда Фока, организира заговор срещу императора. След като съзаклятието е разкрито, един от ходовете на Никифор Ксифиа е да убие съратника си и да изпрати главата му на императора. Изглежда тази постъпка е имала ефект, защото при съдебното дирене единствено Никифор Ксифиа е пощаден и заради заслуги във войната му с българите. Но имуществото му е конфискувано, той самият е замонашен и изпратен в Студитския манастир, където умира в годините на Роман III Аргир (1028 – 1034)[58].

Въпросът, който възниква, е може ли собственикът на печатите да се идентифицира с Никифор Ксифиа от изворите?

Обединението Тракия и Йоанопол е съществувало до 986 – 990 г., при което Никифор Ксифиа би могъл да е последният му стратег. Другата възможност е за съвпадение в имената на две различни лица, което е малко вероятно, но сме длъжни да го допуснем.

97.’Αδράλεστος β’πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Θράκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (последната четвърт на X в.)

Един-единствен екземпляр, намерен в Преслав. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17262. Намерен е при разкопки в кв. 173/152, 30.07.1979 г. Размери: 15-24 (20?) 2 мм. Половинка от не особено качествен отпечатък.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 290; **Jordanov,** *Corpus*, I, no. 35.19; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1269.

Лице. Четириредов надпис:
- . -| +ΑΔ.. | ΛЄC... | Α᾽CΠ... | ΡΗ.. | - . -
Опако. Петредов надпис:
...ΚΠ | ....Π8 | .....ΑΚ. | ....ΑΝΟ |..Λ
+ ’Αδ[ρά]λεσ[τος] (πρωτο)σπ[αθά]ρη[ος (καὶ) ἐ]κ π[ροσώ]που [τῆς Θρ]άκ[ης (καὶ) ’Ιω]ανο(υ)[πό]λ(εως).

3.2. Стратег на Дристра-Доростол

98. Μαριάνος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστολου (971-?).

Съхранява се в колекцията на АМ–Плиска, п. инв. № 70. Намерен е при разкопки на обект „Дървена крепост”, изкоп XVIII, кв. 1а, дълб. 0.70 м, 27.07. 2009 г., ръководител на разкопките П. Георгиев. Размери: 22-27 (23?) 4 мм.

---

[57] **Skylitzes**, p. 349; **Jean Skylitzes**, p. 292; превод в **ГИБИ**, VI, 283–284.

[58] **Skylitzes**, 366–367. 45; **Jean Skylitzes**, 304–305.

тегло 12.90 г. Непълен отпечатък, има разминаване на лицевата и опаката страна. Някои от буквите не са отпечатани, други са повредени от дебелата корозия, с която е покрит моливдовулът. Това затруднява окончателното четене.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1269.

Лице. Четириредов надпис:

. . ЄRO | . . . TѠ | . Ѡ . S'M | . . IAN'

Опако. Петредов надпис:

R'A'C . . | ΘAP' . . | PATI . . | O . OC' .

[+K(ύρι)]ε βο[ήθει] τῷ [σ]ῷ [δ]ού(λῳ) Μαριαν(ῷ) β'(πρωτο)σ[πα]θαρ(ίῳ) [(καὶ)] στ[ρατ]ηγ(ῷ) Δ[ο]ρ[οσ]τ(όλου)].

Четенето на името на стратегията не е сигурно, но е възможно. Известни са печати на Μαριανὸς β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου, намерени в Преслав[59]. Не е изключено това да са печати на същия сановник. Той е придружавал императора по време на похода и след превземането на Дръстър да е бил назначен за стратег на града.

99. Ἀρκάδιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)

Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 22172. Размери: 11-20 (20?) 4 мм. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 217; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.2; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1166.

Лице. Четириредов надпис:

+K.... | . . H . . . . | . ѠΔ . . . . | A P . . . .|..

Опако. Петредов надпис:

...ΠA | ...'SCT | ... TI . . | ..OCT. | ...

+ K[ύριε βο]ή[θ(ει) τῷ σ]ῷ δ[ούλῳ] Ἀρ[καδίῳ β'(πρωτο)σ]πα[θαρ(ίῳ) (καὶ)] στ[ρα]τιγ[ῷ Δορ]οστ[όλου].

100-101. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Λίστρας (X–XI в.)

100. АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17545. Произхожда от стратегията Преслав. Размери: 23-25 (19) 3 мм, тегло 10.30 г.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 218; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.5a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1170.

101. АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17630. Произхожда от стратегията Преслав. Фрагмент половинка от непълен отпечатък.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 219; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.5b; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1171.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

---

[59] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 315–316.

Лице. Патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци, които достигат до второто пресечно рамо. Кръгов надпис: +ΚЄΒΟΗΘΙΤѠϹѠΔȢΛ’

Опако. Петредов надпис:

+ΠЄ | ΤΡ’R’Α’ϹΠΑ | Θ’SϹΤΡΑΤ’ | ΔΙϹΤΡΑ | Ϲ

+ Κ(ύρι)ε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δούλ(ῳ) Πέτρ(ῳ) β’(πρωτο)σπα[θ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Δίστρας.

3.3. Стратег на Западна Месопотамия

Такава стратегия не е засвидетелствана по сфрагистични паметници. За локализирането ѝ се дискутира: устието на р. Дунав или между р. Арда и р. Марица[60].

3.4. Катепан на Месопотамия

Такъв катепанат не е засвидетелстван по сфрагистични паметници. За връзката му с дукство Тракия и Месопотамия вж. по-горе.

3.5. Стратег на Берое

Ἰωσήφ β’πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρiκλίνου kαὶ στρατηγὸς Βερόης (?-986)

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 64.1.

Описание и коментар вж. по-горе.

3.6. Стратег на Филипопол

102. Δημήτριος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιπουπόλεως (X–XI в.)

Частна колекция. Неизвестен произход. Размери: 21-21 (19) 2 мм. Отпечатъкът е леко децентриран. Началните букви на почти всички редове са останали извън ядрото, но цялостното четене не е проблем, с изключение може би на първата буква от топонима.

Публикация: **Стоименов,** Моливдовул, 54–55; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1438.

Лице. Бюст на св. Никола, благославя с дясна ръка, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: . . . || Κ-Ο-Λ

Опако. Петредов надпис:

. ΔΗΜΤ | .Γ’Α’ϹΠΑ . | . ϹΤΡΑΤ . | Φ̣ΗΛΗΠΟ | ΛЄΟ

---

[60] **Seibt,** Mesopotamia, 100–114.

[+]Δημ(η)τ[ρ]ί(ος) (πρωτο)σπα[θ](άριος) [(καὶ)] στρατ[ιγ](ὸς) Φηληπο[πο]λεο(ς).

Стратег с такова име е неизвестен в наративните източници и попълва списъка на управителите на Филипопол. Кога е заемал длъжността си, ни е трудно да отговорим. Дали през 970 или след 971, но преди 975 г., или пък след периода на Ескуриалската тактика, но преди 986 г., за да поделили позициите срещу комитопулите.

3.7. Стратег на Другувития

Дали все още е Ἰσαάκιος β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (70-те г. на X в.) и докога е съществувала стратегията, липсва информация, но в 995 – 996 г. вече се управлява от съдия[61]

3.8. Стратег на Нови Стримон

Дали все още е Στέφανος β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος (971–976). В Плиска е намерен печат със същото име, иконография и длъжност, но без топоним и без титла[62].

§ 4. Коментар на военноадминистративната уредба (970 – 990)

Констатираме, че са преименувани по-значимите центрове: Йоанопол – Преслав; Илиупол – Плиска; Теодоропол – Преславец, и е възстановено името на Дръстър – Доростол.

По-горе бе подчертано, че това е администрация, въвеждана в движение след завладяването на някои от по-големите селища. Стратегът на съответния град след встъпването си в длъжност се е присъединявал с контингента си към императора и участвал в битката при Дръстър. Тези стратези са писали регулярно до Преслав във връзка със снабдяването си с провизии и въоръжения. Само така можем да обясним големия брой техни печати, намерени в Преслав. При първичната публикация на печатите от Преслав допуснахме възможността, че тези промени и назначения са станали, след като русите са отпътували, и някои от градовете носят имената на светии, които са помогнали на византийците да победят – св. Илия; св. Теодор и пр. Ако е така, то няма как да обясним намирането в Преслав на такъв значителен брой печати. Няма сведение, че в Преслав резидира наместник на императора, на когото да са подчинени тези управители.

Друг въпрос, който възниква, е с каква войска са останали тези стратези? Това е кардинален въпрос. Във войната участват сухопътна армия и флот.

---

[61] *Iviron, I*, nos. 9–10. Вж. също и тук – в частта за тема Другувития.

[62] Само стратег – вж. **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1586.

Византийската сухопътна армия е съставена от тагма (професионална войска) и темна войска, рекрутирана от стратиоти. Възниква въпросът с каква войска участват тези стратези.

Тагма е малко вероятно. Тази крупна военна единица си има командване, състав и предназначение. Едва ли нейни подразделения биха останали на гарнизон в завладените български центрове.

Другата възможност е темна войска от стратиоти. Възможно е, но от коя тема и в какво количество? Малко е вероятно местното население да е включено веднага в стратиотски списъци. От друга страна, знаем, че когато в рамките на една тема има създаване на нова административна единица, отначало клисура, впоследствие и тема, то стратиотите на тази нова административновоенна единица идват от темата-майка. Така след създаването на клисура Стримон в нея се зачисляват 1000 стратиоти, които преди това са се водели в списъците на тема Македония[63]. Подобна е ситуацията и с клисурата Месемврия. След учредяването ѝ в последната четвърт на IX в. тя получава контингент от тема Тракия.

И в нашия случай е възможно новите стратегии, макар и скромни по територия, да са получили стратиоти от съседните стари теми – Тракия и Македония, чиито ресурси не са неограничени. Според изчисленията на Треадголд към 911 г. тези теми имали по 4000 стратиоти[64]. Може би изпадането под някакъв санитарен минимум да е една от причините в Ескуриалската тактика да не е представен стратег на тема Македония. Вече стана дума, че дукство Тракия и Месопотамия включва катафракти и войска от тема Тракия, изнесени на Северната граница на империята, а също и случаят Тракия и Йоанопол.

Анализът на представените по-горе факти ни дава основание да заключим, че е изградена защитна линия, ориентирана на север, откъдето се очаква опасност, от следните военноадминистративни единици: стратегията Доростол; катепанатът Теодоропол, намиращ се на десния бряг на Долни Дунав; дукството Месопотамия и стратегиятя Западна Месопотамия, намиращи се в делтата на р. Дунав.

Докога е просъществувала тази конфигурация и кога е учредена стратегията Йоанопол и Доростол?

Ако приемем, че Лъв Саракинопул наистина е бил стратег само на Доростол, то в определен момент Доростол е бил обединен с Йоанопол и стратег на това обединение е бил назначен бившият такъв на Доростол – Лъв Саракинопул.

В противен случай трябва да приемем, че Мариан е бил стратег на Доростол за кратко време след превземането на Дръстър. Има само една кореспонденция, и то до Плиска. Лъв Саракинопул се е завърнал с тагмата си в Константинопол по някакви причини, които ние не знаем, било е формирано обединението Йоанопол и Доростол и за негов стратег е назначен Лъв Саракинопул. Той пребивава на Долни Дунав някъде до към 974 г., като през всичкото време е извън Преслав, навярно в Дръстър, откъдето е изпратил близо 23 разпореждания до своя заместник в Преслав. Някъде към 974 г., във всички случаи преди 975 г., възниква опасност от югозапад, за неутрализирането на която е създадено обединението Тракия и Йоанопол (представено в Ескуриалската тактика), чийто стратег е отново Лъв Саракинопул. От бившето обединение Йоанопол и Доростол, Дръстър остава самостоятелна сруктура, която е представена в Ескуриалския тактикон. В същия тактикон са представени катепанатът Месопотамия, стратегията Западна Месопотамия. Съшевременно отсъстват Илиупол и Теодоропол от Североизточна България. Интересно е съвпадението, че техните моливдовули бяха обект на специално внимание, поради отклонения от стандартните печати. От стратегиите на юг от Балкана липсват: Месемврия; Македония и Филипопол.

---

[63] **Treadgold,** The Army,87-88

[64] Ibid.,132-133

Според печатите след 975 г. в Североизточна България остават да функционират Тракия и Йоанпол, и Дръстър.

Някъде преди 975 г. последвала реорганизация, с оглед опасността от югозапад, т.е. от комитопулите. Тя е отразена в Ескуриалската тактика. Изграден е обръч около България с отделни фортпостове: стратегия на Тракия и Йоанопол, чийто стратег не е в Преслав, а в Тракия; дукство Адрианопол, където квартирува тагма (катафракти); стратегия Берое: стратегия Другувития; дукство Солун; стратегиите Стримон, Нови Стримон, Дирахион и др.

Същевременно северната граница не остава оголена. Нейната защита е поверена на стратега на Дръстър, стратега на Западна Месопотамия и на катепана на Месопотамия.

§ 5. Църковна администрация – митрополит на Йоанопол

За църковната администрация никъде не се споменава. Ако за светската, макар и с общи фрази, все пак хронистите дават някакви сведения, то за църковната няма и дума. Безспорно, такава е била въведена. Дотогава Българската църква е имала ранг на автокефална патриаршия, като патриархът е резидирал в Дръстър. Сведения за него намираме единствено в т.нар. Дюканжов списък на българските архиепископи: *Дамян, който светителствувал в Доростол, сега наричан Дристра. При него и България била почетена за автокефална. Той бил провъзгласен за патриарх от императорския синклит по заповед на император Роман Лакапин, а сетне низведен от Йоан Цимисхий*[65].

Дали това е било съпроводено с отнемане на предишната църковна автономия и дали са били изпратени в Източна България гръцки епископи, засега остава неизвестно, заявява патриархът на българската медиевистика проф. В. Златарски преди близо столетие[66].

Това мълчание бе нарушено от сфрагистичните паметници.

При археологически разкопки в Плиска през 1974 г. на обект „Голямата базилика" бяха намерени два печата на Георги, архиепископ на България. Те бяха обнародвани и коментирани от единия от разкопвачите. Той ги датира в края на X в. и ги свърза с известния архиепископ на България, засвидетелстван в епархийски списък от времето на Йоан Цимисхий, и достига до извода, че в 971 г. Цимисхий е понижил Българската църква в ранг на автономна архиепископия [67].

---

[65] **Божилов,** *Българската архиепископия*, с. 104.

[66] **Златарски,** *История, I.2*, с. 597.

Тази хипотеза не издържа на новите открития. Количеството на печатите нарастна – от територията на днешна България бяха намерени повече от 29 екземпляра, разпределени в две хронологически групи. Това позволи да се прецизира датировката им в последната четвърт на IX в. Новото критично издание на въпросния епархийски списък го отнесе по-късно от времето на Цимисхий, в XI в. Съвсем логично печатите на Георги, архиепископ на България, се свързаха с българската държава от времето, когато Плиска е столица и Голямата базилика е катедрален храм на българския архиепископ Георги [68].

При разкопки във втората българска столица Велики Преслав през 1978 г. бе намерен печат, който може да се свърже с църковната организация на българските земи след завладяването им в 971 г.

103-105. Στέφανος μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)

103. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17252. Намерен е при разкопки в стратегията, кв. 173/155 на 21.07.1979 г. Размери: 20.5-23 (21) 2.1 мм, тегло 5.70 г. Добре запазен екземпляр, отпечатан с изправни уреди. Ядрото е тънко и добре формирано, но поради факта, че е било приблизително равно на диаметъра на матриците, то части от тях, особено периферията, не са отчетливи.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 389; **Jordanov,** *Corpus,* I, no. 38.4a; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1722.

104. Съхранява се в РИМ–Шумен, инв. № 1212/б. Информацията е, че произхожда от Плиска, но без всякакви уточнения. Инвертиран е заедно с друг фрагмент – на Василий Глава, протовест. В Преслав са намерени значителен брой печати от различни периоди от кариерата на този сановник. Това ми дава основание да се усъмня, че е от Плиска. Най-вероятно е от Преслав. Размери: 12-23 (21) 2 мм, тегло 2.23 г. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Йорданов**, Плиска, № 30; **Jordanov,** *Corpus,* I, no. 38.4b; **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1723.

105. Съхранява се в АМ–Велики Преслав. Намерен е по време на разкопки на обект *Дворцова църква*, кв. 52/53, на границата между двата квадрата, на север от застланата с плочи пътека на дълб. 0.10 м, т.е. почти на самата повърхност. Екземплярът е добре съхранен с размери: на ядрото 23.5-28.5 мм, на самия печат 23 мм и дебелина 4 мм. Самият отпечатък е бил пълен и добре центриран, но най-интересното е, че е препечатан върху друг моливдовул, от който се виждат някои букви.

Какво точно е било изображението на лицевата страна на препечатания моливдовул не можем да кажем, тъй като не се виждат никакви следи. Изглежда той е изцяло препокрит от по-късното отпечатване. От опаката страна обаче има

---

[67] **Georgiev,** Georges de Bulgarie, 120–129.
[68] **Йорданов**, *Корпус,* 161–171.

запазени букви от три реда. Матрицата е била с по-голям диаметър, тъй като буквите започват извън полето на сегашния отпечатък и завършват в другия му край. Направен е косо и от него могат да бъдат разчетени следните букви: .....|
K O C . . . . H | N T . . . . . . | ЄN . . . . .

Публикация: **Jordanov**, *Corpus* III, no. 1724.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци, които достигат до първото пресечно рамо. Около изображението е изписан кръгов надпис, съдържащ инвокацията: +KЄROHΘЄITωCωΔOVΛ.

Опако. Шестредов надпис:

1. +CTЄ | ΦAN'ΘЄOΦ | ΛЄCT'T'MH | TPOΠ'Λ'Iω | AN8ΠOΛ | . ωC
2. +CT . | ΦAN' . . . . | ΛЄCT' . . . . | . PO . . . . | . N . . . . | . . .
3. +CTЄ | ΦAN'ΘЄOΦ | ΛЄCT'T'MH | TPOΠ'Λ'Iω | AN8ΠOΛ | . ωC

+ K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δο[ύλ(ῳ)] Στεφάν(ῳ) θεοφ(ι)λεστ(ά)τ(ῳ) μητροπ(ο)λ(ίτῃ) Ἰωανουπόλ[ε]ως.

Относно личността на Стефан не може да се каже нищо конкретно.

Кога е съществувала тази митрополия? Въпреки че има различия в интерпретацията на писмените паметници, свързани с времето, когато градът е носил името Йоанопол, то най-общо се очертава в границите между 971 – 990 г.

След като зад това име стои бившата българска столица Преслав, логично е митрополията Йоанопол да е била подчинена пряко на патриаршията в Константинопол. По този начин се е демонстрирало връщането на временно заетите от българите ромейски земи към метрополията – Константинопол. Също така логично изглежда тя да включва всички завладени от византийците през 971 г. български земи, т.е. дн. Източна България, още повече, че не е засвидетелствана друга църковна административна единица, включваща тези територии[69].

Кога Стефан е бил титуляр? Логично е да приемем, че той ще е бил първият митрополит на Йанопол. Кога точно е станало това? Съществуват две възможности: веднага след превземането на Преслав през април 971 г. или след завършване на военните действия през лятото на същата година, при което възниква дилемата дали Стефан е съпровождал императора по време на военния поход, и съответно да е бил назначен за църковен глава на завладените земи, или по-късно е бил назначен от Константинополския патриарх и съответно изпратен тук.

През 1991 г. в първия том на печати от колекцията на Дъмбъртън Оукс с географски имена бяха публикувани два печата на митрополити на Томи, датирани в X–X I и XI в. Издателите са били затруднени с локализирането на тази митрополия, тъй като липсват сведения за такъв митрополитски център през византийския период. В Lequien, Oriens няма имена на прелат след VI в. В нотициите Томи е засвидетелстван само в IX в. Липсват по-късни сведения за тази митрополия. Поради отсъствие на друга възможност те приемат, че това е градът недалеч от дн. Констанца в Румъния[70].

---

[69] Хипотезата за съществуването на архиепископия България след 971 г. не издържа на критиката и не се поддържа вече и от нейния автор – **Georgiev**, Georges de Bulgarie. 120–129; **Georgiev**, L'organisation. 146–159.

Тази идея допадна на мнозина румънски изследователи и те приеха, че това е църковният център на Добруджа. Струва ми се, че този ентусиазъм е неоправдан и Томи като старохристиянски център е имал локално значение. Възможно е, както приема А. Маджару, след 990 г., когато българите си възстановяват господството над Преслав, катедрата да е била преместена в Томи[71].

---

[70] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, nos. 80.1-2.

[71] **Magearu,** Organizarea, p. 12.

ГЛАВА II: ВИЗАНТИЙСКО ПРИСЪСТВИЕ В ПРЕСЛАВ (971 – 990)

Когато се говори за византийско присъствие в Преслав, на първо място се отнася до византийската администрация – гражданска, военна и църковна. Тя бе представена по-горе и потвърждава ролята и мястото на Преслав на бивша столица на българската държава. Тук ще ги повторим за по-голяма пълнота.

§ 1. Печати с името Йоанопол

1.1. Светски

Стратег на Йоанопол:

1. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως ? (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион. Намерени в Преслав[72].

Стратег на Йоанопол и Доростол:

2. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (? – 975).

Засвидетелстван чрез 21 екземпляра, отпечатани чрез два булотириона или две различни двойки матрици[73].

Стратези на Тракия и Йоанопол:

3. Θεοφάνης β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ιωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 5 екземпляра, намерени в Преслав и отпечатани чрез два различни булотириона, единият от които се отнася само до Йоанопол[74].

4. 'Ισαάκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)

Според един-единствен екземпляр, намерен в Поморие (Анхиало)[75].

5. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (975 – ?)

Засвидетелстван чрез 13 екземпляра, намерени в Преслав и отпечатани чрез 5 различни булотириона[76].

6. Νικηφόρος Ξιφίας β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (? — 986)

---

[72] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1289–1291.

[73] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1292–1310A, 929.

[74] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1261–1265.

[75] **Йорданов**, Печат на неизвестен стратег, 651–656.

[76] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1250–1260, 1251A.

Засвидетелстван чрез 2 екземпляра, намерени в Преслав и отпечатани чрез един и същи булотирион[77].

7. Σταυράκιος β΄ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, намерени в Преслав[78].

8. Ἀδράλεστος β΄ πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (последна четвърт на X в.)

Според един-единствен екземпляр, намерен в Преслав[79].

Чрез печатите си са известни 8 титуляри, засвидетелствани чрез 47 моливдовула.

1.2. Църковни

Известен е един-единствен титуляр, което е нормално, имайки предвид църковните традиции.

9. Στέφανος μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 3 екз., два от които са намерени в Преслав при разкопки, а за третия се твърди, че е от Плиска[80].

С името на Преслав от последната четвърт на X в. се свързва една група печати на турмарх на Преслав.

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява печат (DO.47.2.136), чиято интерпретация има връзка с византийската администрация в българските земи след завладяването им в 971 г.

Отпечатъкът е пълен и сравнително добре съхранен. Има размери на ядрото 20-20 мм, а на самия печат 15 мм, тегло 6.98 г.

На лицевата страна е представен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около него между два зрънчести кръга е изписана инвокацията +KЄROHΘHTωCωΔOVΛ .

На опаката страна е изписан петредов надпис:

+AΔPH | ANR΄CΠA | Θ΄KANΔ΄S | TȣPMAPX΄ | ΠЄPC΄AR΄

+K(ύρι)ε βοήθη τῷ σῷ δούλ(ω) Ἀδρηανῷ β΄σπαθ(αρο)κανδ(ιδάτῳ) καὶ τουρμάρχ(ῃ) Περσ(λ)άβ(ας).

Първата му публикация е на отец В. Лоран в сборника в чест на проф. П. Ников. Авторът приема, че последната буква от топонима е C - ΠЄPCAC = Πέρσας, и свързва печата с настаняването от император Теофил през 835 г. в долината на р. Вардар на тюркско население в качеството им на стратиоти, за да пазят Солун и хинтерланда му от напиращите на юг българи. Той приема, че печатът се датира в IX в. и че Адриан ще е бил един от първите управители на тази турма. В същата публикация той представя и други печати, свързани с това население[81].

---

[77] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1267–1268.

[78] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1266–1266a.

[79] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1269.

[80] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1722–1724.

Следващата публикация е на колегите проф. Никос Икономидис и д-р Джон Несбит от Дъмбъртън Оукс. Те внасят няколко корекции: в прочита, датировката и интерпретацията на името на турмата.

Според тях последната буква от топонима е R, пред нея А или Λ и четат ΠЄΡϹ'AR' = Περσ(λ)άβ(ας)[82]. Без всякакви аргументи те предлагат датиране в X в. От коментара към печата се подразбира, че става дума за последната му четвърт и че печатът се свързва с византийската администрация в българските земи след завладяването им от Византия през 971 г. За да избегнат противоречието между информацията от хронистите, според които Йоан I Цимисхий след завладяването на Преслав го преименувал на Йоанопол, и данните на печата, те допускат, че преименуването е станало малко по-късно[83].

Всъщност и аз допусках подобна възможност – преименуването да е станало по-късно, тъй като е налице разминаване между декларациите на Цимисхий и действията му.

Според хрониста Лъв Дякон *...казват че тогава бил пленен и Борис царят на мизите, който имал червеникава брада, заедно с жена си и с двете си деца и бил заведен при императора. Той го приел с почести като го нарекъл владетел на българите и казал че е дошъл да отмъсти за злините, които мизите са претърпели от скитите...*[84]

Същата информация предлага и Йоан Скилица близо сто години по-късно: *Той се отнесъл човеколюбиво с него назовавайки го цар на българите, той казал че не е дошъл да пороби българите, а напротив за да ги освободи*[85].

Противоречи на логиката да преименуваш столицата на освободения български владетел на името на освободителя. Навярно този акт се е състоял по-късно в края на юли 971 г., след превземането на Дръстър и отплаването на русите, когато е била установена византийска администрация в българските земи[86].

С публикацията на Икономидис-Несбит се запознах своевременно, но още от пръв поглед датировката на печата се различаваше от предложението на авторите и не можеше да се свърже с византийската администрация в България след 971 г., поради което не го използвах при разглеждането на печатите от стратегията в Преслав, където има доста екземпляри с топонима Преслав[87].

---

[81] **Laurent,** Ὁ Βαρδαριωτῶν, 275–289.

[82] Навярно те са били повлияни от наличието в същата колекция на печат на стратег на Преслав, където името на града е изписано по същия начин.

[83] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 69.2.

[84] **ГИБИ**, V, с. 263.

[85] **ГИБИ**, VI, с. 265.

[86] В една предварителна публикация бях допуснал, че градът е продължавал да носи името Преслав и че византийският стратег от това време е бил Йоан, протоспатарий и стратег на Перкслава. Вж. **Йорданов,** *Преслав*, № 291–297.

[87] **Йорданов**, *Преслав*, № 291–312.

В резултат на [illegible] от патриаршеската [illegible] специалистът проф. Вернер Зайбт [illegible] в края на IX в. и началото на X в. [illegible] в Преслав [illegible] [illegible] на император Теофил (829 – 842).[84]

Данните от тези печати бяха използвани от проф. Иван Божилов при представянето на византийската администрация в Добруджа. [illegible] Преслав [illegible] 971 г. той е преименуван на Йоанопол [illegible] на византийската администрация [illegible] Тракия и Македония. За да избегне преименуването Преслав – Йоанопол, [illegible] турмарх на Преслав [illegible] Йоанопол [illegible] печата към началото на XI в. [illegible] на Североизточна България от византийците. [illegible] турмархът на Преслав [illegible] Велики Преслав [illegible] стратегът.[85]

Така интерпретиран е и печатът [illegible].

Въпросът, който възниква, е каква е тази турма и кога е съществувала.

За да отговорим на този въпрос, ние трябва да обосновем датировката на печата и да установим идентифицирането на турмата.

Датирането на византийските печати е сериозен проблем. Все пак византийската сфрагистика е с повече от 100-150-годишна история. Има изработени критерии и в датирането. [illegible] изследователи внасят своя принос в изграждането на критерии за по-точно датиране на достигналите до нас печати.

Един от датиращите елементи върху печатите през IX–X в. е иконографията на представянето на патриаршеския кръст върху постамент. Известни са три варианта, в които има хронологически различия.

При първия надписът с инвокацията на лицевата страна е изписан между два рамената на кръста. При втория типа вътрешният [illegible] кръст, а при третата група е представен т.нар. разцъфнал кръст. Първата група се датира в последната четвърт на IX в., втората в IX–X в. и третата в началото на X в.

Разглежданият от нас печат се отнася към първата хронологическа група.

В сферата на предположенията би могло да се допусне датиране в началото на X в. [illegible] датиране в последната четвърт на X в., да не говорим за началото на XI в.

Така че този печат не може да бъде свързан с византийската администрация в българските земи. Все пак за какво става дума и какъв е проблемът? Проблемът се крие в датирането, а и в името на турмата! По-горе бе посочено, че според издателите от „[illegible]" последната буква от топонима е R, през нея A или Λ, и те четат Περσ(λ)άβ(ας). Последната буква е неясна и би могла да е R или P със знак за съкращение – P'. В. Зайбт приема, че е P и чете Персар(мения).

---

[84] [illegible]

[85] Божилов, Гюзелев [illegible]

[86] [illegible] Jordanov [illegible] 147–154.

Възможно ли е съществуването на такава турма?

Няколко думи за това военноадминистративно обединение.

Турмата е подразделение на темата и турмархът има под свое подчинение около 1000 човека. Обикновено една тема има три турми. Турмархът е административен и военен управител на турмата и е подчинен на стратега. Много често първата турма се намира в резиденцията на стратега. Турмата може да включва и заселени в региона федерати[91].

Относно съществуването на турма с името Персармения.

Persarmenia е била част от Велика Армения, разположена на запад от езерото Urmia, което сега се намира в Иран. След разделянето на Велика Армения през 387 г. на две части между Римската империя и Сасанидското царство, територията под сасанидско влияние е известна като Persarmenia. Първата част съдържа около една пета от Армения и бързо се абсорбира във Византийската империя, докато Persarmenia преминава в арабско владение и се съхранява като географско понятие[92]. Административна единица с такова име не е засвидетелствана във византийските автори, а също и в тактиконите – на Успенски (842 – 843), Филотей (899) и др.

Възможно ли е през втората половина на IX в. да е съществувала подобна византийска административна единица – стратегия с това име, и съответно нейна турма? Въпросът остава открит. По това време започва византийското отвоюване на Мала Азия, Сирия и Месопотамия от арабите. Ако се допусне съществуването на подобна военноадминистративна единица, то ще е било за кратко време. А и самият прочит Персар(мения) изглежда неестествен.

Какви други възможности остават?

Ако приемем прочита на Несбит-Икономидис, че наистина става дума за турмарх на Преслав или Преславец, то възможно ли е съществуването на подобна единица на територията на Византия през последната четвърт на IX в.?

Едната възможност е свързана с Преславец на Дунав, знаменития търговски център за търговия с варварите на границите на империята. Би могло да се допусне, че през втората половина на IX в. (след 864 г.) българският град Преславец е владение на Византия и в него да има турма. Известен факт е, че след българо-византийската война в 864 г. доста византийски територии в Южна България, включително и Филипопол, са върнати на империята. В сферата на предположенията би могло да се допусне, че Византия контролира прочутото тържище „Переяславец на Дунае", където по думите на киевския княз Светослав ... *туда стекаются все блага: из Греческой земли – золото, паволоки, вина, различные плоды, из Чехии и из Венгрии серебро и кони, из Руси же меха и воск, мед и рабы*, и в което съответно се намира византийски представител, а също и турмарх!

---

[91] **Oikonomides,** *Listes*, p. 341; *ODB*, p. 2100.

[92] **Арам Тер Гевондян.** *Армения и арабский халифат*.Ереван. 1977.

Другата малко белетристична възможност е жители на Преслав или Преславец да са емигрирали във Византия и да са заселени някъде в качеството им на федерати. Именно те да съставляват турмата Преслав.

Разбира се, това си остават само предположения. С категоричност може да се каже, че печатът на Адриан няма нищо общо с византийската администрация в Преслав след завоюването му от византийците в 971 г.

§ 2. Според намерените в града византийски печати

С тях е била скрепена кореспонденция, получена в Преслав в посочения период. Документирани са повече от 250 екземпляра, повече от половината от всички намерени в Преслав византийски печати. Датировката на печатите в този отрязък от време до известна степен е предположителна. Някои обаче имат характеристики, които позволяват по-точно датиране и дори идентифициране с личности от наративните източници.

Подредени са според структурата в *Corpus*, III, където са публикувани.

Интересно е кой е писал до Преслав?

2.1. Императорски печати

Не са известни печати на Йоан I Цимисхий. Документирани са два, на Василий II и Константин VIII[93], които би следвало да се датират най-общо в 976 – 1025 г. и теоретично те биха могли да бъдат получени в разглеждания период 976 – 990 г.

2.2. Служби към двореца

Цивилни:

1. Βασίλειος ἐνδοξοτάτος πρόεδρος τῆς συγκλήτου καὶ παρακοιμώμενος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (963 – 976)

Засвидетелстван чрез 8 екземпляра, отпечатани с един и същ булотирион. С изключение на един, който произхожда от Силистра, останалите седем са намерени в Преслав[94].

Никой досега не е изразил съмнения относно свързването на тези печати с личността на Василий Лакапин. Той имал изписаните върху печатите му позиции от 963 – 985 г. Нашите печати, при които надписът на опаката страна завършва с τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου, се отнасят до един владетел, следователно те могат да бъдат датирани от 963 г. до 976 г., а като имам предвид кога Василий Лакапин е пребивавал в България, и в частност в Преслав, т.е. датирането им би могло да се стесни в рамките на 971 г. Въпреки че не е изключено да е писал и в един по-ранен период във връзка с българо-византийските отношения при Никифор II Фока, които са доста динамични.

---

[93] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 86–87.

[94] **Йорданов**, *Преслав*, № 80; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 257–261; **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), nos. 261а-г.

Печатите на Василий Лакапин, намерени в Преслав, пораждат немалко въпроси. Например до кого и кога е писал в Преслав. Дали е последвал императора в похода към Дръстър, или е останал в Преслав да координира снабдяването на армията и да пази тила на византийците[95]. И малко белетристика: как се е чувствал той тук. Ако настина майка му е била българка, това е била нейната родина. Той е бил в родствени връзки и с българските владетели. Те са му били племенници. Разбира се, това са въпроси без отговор и подходящи за белетристично съчинение.

2. Θεόδωρος ὁ ἐπὶ τῆς β'τραπέζης (Χ в.)

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[96]. Не са точно датирани. Биха могли да са от времето на пребиваването на Цимисхий в Източна България, но биха могли да са и от по-късния период до 986 г.

Военни:

ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου

Прави впечатление значителната концентрация на печати на ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου, намерени в Преслав. Като се има предвид, че членовете на този охранителен корпус придружават императора във всяка една негова публична изява или експедиция, то намирането на значително количество печати на членове на този корпус в Преслав, датирани през седемдесетте години на Х в., свидетелства за тяхното участие в експедицията като охрана на императора. Фактът, че повечето от тях се датират по едно и също време и са в качеството на β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου, е още едно косвено доказателство, че това са не началници на този корпус от охраната на императора, а по всяка вероятност високопоставени чрез произхода си и титлите си членове на този корпус[97]. На тях се възлагат деликатни мисии от името на императора или пък при необходимост се назначават за стратези на новозавладени територии.

3. Λέων Μουκατης β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου (Χ в.)

Засвидетелстван чрез 31 екземпляра, намерени в Преслав[98]. Трудно е да се обясни каква е била причината за тази активна кореспонденция (това е рекорд) и до кого е била адресирана. Но безспорно Лъв Мукат ще е бил един от участниците в похода като член или командир на корпуса на манглавитите.

4. Μαριανός β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου (Χ в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[99].

---

[95] Навярно му е било поверено и почетното пленничество на българското владетелско семейство!

[96] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 273–275.

[97] **Jordanov**, Epi tou maglaviou, 171–182.

[98] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 285–314.

[99] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 315–316.

В Плиска е намерен печат на Μαριάνος β'πρωτοσπαθάριος και στρατηγός Δοροστόλου (971 – ?)[100]. Не е изключено това да са печати на един сановник. Той е придружавал императора по време на похода и след превземането на Дръстър да е бил назначен за стратег на града.

5. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος και επι τοῦ ρογιαβίου (X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[101].

6. Φηλομάτης β'πρωτοσπαθάρος και επι τοῦ ρογιαβίου (X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[102].

επι τῆς μεγάλης εταιρείας

7. Δημήτριος β'σπαθαροκανδιδάτος και επι τῆς μεγάλης εταιρείας (X в.)

Засвидетелстван чрез един екземпляр, намерен в Преслав[103].

8. Θεόγνωστος β'σπαθαροκανδιδάτος και επι τῆς εταιρείας (X в.)

Засвидетелстван чрез един екземпляр, намерен в Преслав[104].

9. Μανασσής β'πρωτοσπαθάρος και επι τῆς μεγάλης εταιρείας (X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани с един и същ булотирион, намерени в Преслав[105].

10. N., πρωτοσπαθάρος επι τοῦ χρυσοτρικλίνου και επι τῆς μεγάλης εταιρείας (X в.)

Засвидетелстван чрез един екземпляр, намерен в Преслав[106].

Изброените печати на членове на този гвардейски корпус имат една датировка – последната четвърт на X в. Някои от тях, ако ли не всичките, са свързани с участието им в похода на Йоан Цимисхий. Наличието на повече от един ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας по едно и също време потвърждава предположението, че те са не командири на този корпус, а негови високо поставени членове.

Притежатели на титли:

11. Βάρδας Λοξ ? ανθύπατος πατρίκιος (X в.)

Засвидетелстван чрез три екземпляра, намерени в Преслав[107].

12. Ιωάννης πατρίκιος ανθύπατος (X в.)

Засвидетелстван чрез един екземпляр, намерен в Преслав[108].

13. Γρηγόριος Κιλβανας πρωτοσπαθάριος (X в.)

---

[100] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), no. 1165A.

[101] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 319-320.

[102] **Ibid.**, nos. 321-322.

[103] **Ibid.**, no. 352.

[104] **Ibid.**, no. 353.

[105] **Ibid.**, nos. 355-356.

[106] **Ibid.**, no. 357.

[107] **Ibid.**, nos.365-367.

[108] **Ibid.**, no. 370.

Засвидетелстван чрез три екземпляра, намерени в Преслав и Плиска[109].

14. Θεόδωρος Γατοῦκας β'πρωτοσπαθάριος (Х в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, намерени в Преслав[110].

2.3. Служби в централната администрация

15. Συμεὼν μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου (969 – 976)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез различни булотириони, намерени в Преслав[111]. Идентифицира се с известния византийски хронист и агиограф Симеон Магистър и Логотет[112]. Според анализа на различни наративни и сфрагистични източници, той има следния cursus honorum:

1. асикрит след 959 г.[113]
2. протоспатарий, протонотарий на дрома и анаграф на Армениакон, преди 963 г.[114]
3. протоспатарий и велик хартуларий на стратиотика, преди 969 г.[115]
4. патрикий и протоасекрит (963 – 969)[116].
5. магистър и логотет на дрома (969 – 976).

Според Яхъя Антиохийски, в четвъртата година от царуването на Василий II (980 г.) той все още бил жив и известен като агиограф[117].

За нас е от значение да отговорим на въпроса кога е била получена кореспонденцията му в Преслав. Не е изключено писма, запечатани с печата на Симеон, магистър и логотет на дрома, да са пристигнали и преди завладяването на Преслав от византийците в 971 г. Известно е, че тогава византийската дипломация предприема много комбинативни ходове, за да изолира или привлече българите, според политическата конюнктура. Все пак по-голяма е вероятността кореспонденция тук да е получена във връзка с войната, да информира императора или негов представител за обстановката и събитията.

16. Βασίλειος β'οστιάριος, ἀσηκρῆτης καὶ ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγελῶν (Х в.).

Засвидетелстван чрез 7 екземпляра, последният от които е от друг булотирион. Всички те са намерени в Преслав[118]. Логотетът на стадата отговаря за големите центрове по скотовъдство в Мала Азия и Родопа, където се отглеждат коне и мулета, необходими за двореца, администрацията и най-вече за армията. По време на война той ги събира и предава на κόμης τοῦ στάβλου. Бил помощник и заместник на логотета с ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγελῶν. Намирането на 7 негови печата в Преслав навярно е свързано със задълженията му по снабдяването на армията с коне и мулета.

---

[109] **Ibid.**, nos. 545–545а-б.

[110] **Ibid.**, nos. 553–554.

[111] **Йорданов**, *Преслав*, № 128; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 851-852.

[112] **Йорданов,** Симеон Метафраст, 16–19.

[113] Според данните на моливдовул от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO.58.106.1145), вж. **Laurent**, *Corpus*, II, no. 70.

[114] С тези си титул и длъжности е съобщен в едно писмо до митрополита на Цезарея – Василий, който е починал в 969 г. Вж. **Darrouzes**, *Epistoliers*, 145–146.

[115] Според моливдовул от колекцията на Дъмбъртън Оукс, вж. **Laurent**, *Corpus*, II, no. 554.

[116] Според различни документи, под които стои подписът му от 963, 964 и 967 г. Вж. **Dölger**, *Regesten*, nos. 691, 699–712.

[117] *Василий Болгаробойца*, с. 14.

[118] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 866–871.

17. Γρηγόριος σπαθαροκανδιδάτος καὶ νομικός (70-80 г. на X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, намерени в Преслав. При единия е документирано препечатване върху печат на Лъв Саракинопул, стратег на Йоанопол и Доростол[119]. Григорий е един от подчинените служители на епарха на Константинопол. В случая по-важното е препечатването. Той е съвременник на времето, когато Лъв Саракинопул е бил стратег на Йоанопол и Доростол. По някакъв начин Григорий е свързан с Преслав и Лъв Саракинопул. Би могло да се допусне, че последният е писал до Григорий, който е преизползвал моливдовула му.

18. Πέτρος δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван е чрез 31 екземпляра, намерени в българските земи, и най-вече в Преслав.

Според титлите, които притежава собственикът им, те се разделят на две групи:

1. β' πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν Θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως

Тази група е представена чрез седем екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав. Не са известни техни паралели от другаде[120].

2. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως – 24 екземпляра

Според своя текст, разположението на буквите и иконографията тези 24 екземпляра се разпределят в две или три групи:

А. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν Θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως

Засвидетелствана чрез дванадесет екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав. Не са известни техни паралели от другаде[121].

Б. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως

Засвидетелствана чрез девет екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион[122]. Единствено при тази група три моливдовула са намерени извън Преслав: единият в с. Одърци, Добричко[123], другият в Плиска[124], а третият в Акве Калиде[125].

---

[119] **Ibid.**, nos. 929–930.

[120] **Ibid.**, nos. 967–972, 3183.

[121] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 973–982; **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), no. 982А; **Йорданов**, Addenda et corrigenda (2), no. 982 Б.

[122] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 983–989.

[123] **Ibid.**, no. 986.

[124] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), no. 989А.

[125] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (2), no. 989 Б.

B. N., πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως

Засвидетелствана чрез три екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[126]. При тази група печати личното име не е съхранено, но всички останали характеристики водят към печатите на Петър.

Всичките 31 или 28 екземпляра, както бе посочено по-горе, се разделят на две основни групи според титлите, които Петър притежава: протоспатарий и патриций.

I. Петър протоспатарий

Петър ще е пристигнал в България в качеството си на β' πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως. Седемте му кореспонденции ще са били получени в Преслав след завладяването на града от византийците (13.04.971 г.), и по-конкретно след като византийската армия се насочва към Дръстър. Именно в Дръстър, но не знаем точно кога (дали при обсадата или след влизането в града), за определени заслуги той е бил повишен в титул патриций.

II. Петър патриций

По-голямата част от писмата му са получени в Преслав, след като вече е с новия си титул.

В това си качество той има печати от два или три булотириона, общо около 24 екземпляра. Възниква въпросът дали булотирионите са функционирали едновременно или в различно време. В първия случай те свидетелстват за активна кореспонденция, за нуждите на която са необходими повече от един булотирион, а във втория за продължителен период от време, когато булотирионът се е захабил или повредил и е бил сменен с друг. Но през всичкото това време Петър е изпращал кореспонденции до Преслав. Как да си обясним тази активност след завладяването на града от византийците? Вече бе допусната възможността в Преслав да се намира някакъв координиращ и снабдителен отдел на византийската армия.

Кой е този Петър? Възможно ли е да се идентифицира с известния от изворите Петър стратопедарх?

При обсадата на Дръстър той командвал тракийци и македонци. В качестовото си на какъв? Едва ли като стратег на Тракия и Македония. По-долу са представени стратезите на Тракия и Македония. Най-вероятно е да се отнася до тагмата, дислоцирана в тези две теми. Той е стратопедарх, което го доближава повече до доместика.

По време на военната кампания в България се изявяват двамата пълководци: магистър Варда Склир и евнух и стратопедарх Петър. Единият командва източните войски, а какво командва другият, който често се представя като антипод, при Дръстър се внася известна яснота – тракийци и македонци.

Едно от възраженията, че е евнух, не бива да се абсолютизира. Известни са редица случаи, когато на подобна длъжност се назначават евнуси. В случая се имат предвид не толкова воинските качества на титуляря, колкото предаността му към императора. Най-близък във времето пример е с патриций

---

[126] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 990-991A.

Николай, придворен евнух, който след възцаряването на Цимисхий (969 г.) приел командването над източните войски и спрял нашествието на агаряните[127], а и самият Петър е назначен в 976 г. за доместик на Източната тагма, т.е. върховен командващ, тъй като са му били предоставени всички подразделения, квартирувани на изток: схоли, ескувити, хиканати и пр.

По-трудно е да преодолеем разминаването в неговите титли и отсъствието на длъжността стратопедарх върху печатите.

И така, евнухът Петър стратопедарх пристига в България като протоспатарий. Длъжността му стратопедарх не е изписана върху печатите, защото тя, както вече посочихме, донякъде се дублира с тази на доместика на схолите[128]. При обсадата на Дръстър е повишен в ранг на патриций, най-високата титла, която се присъжда на евнуси, и той продължава да изпълнява задълженията си като доместик на западните схоли.

След приключване на похода (август – септември 971 г.) навярно е освободен от длъжността доместик и се връща в позициите си на стратопедарх.

Към подобно заключение, че е доместик на западните схоли само по време на войната в България, насочва и фактът, че не е известен нито един негов печат извън българските земи. А както бе констатирано по-горе, в България и конкретно в Преслав е засвидетелствана активна кореспонденция (най-малко 27 пъти той е писал до града).

Ако приемем, че печатите са на Петър стратопедарх, то неговият cursus honorum би придобил следния вид:

πριμικήριος καὶ τραπέζητης – преди 968 г.;
πρωτοσπαθάριος καὶ στρατοπεδάρχης – след 968 г.;
πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (970 – 971);
πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (971 – ?);
πατρίκιος στρατοπεδάρχης καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς (976 – 977).

19. Στέφανος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (? – 17.08.986 г.)

Засвидетелстван е чрез 2 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[129]. Идентифицира се със Стефан Контостефани, участник в похода на Василий II към София. Предполага се, че последният е бил снет от поста си след катастрофата при Траянови врата (17.08.986 г.). Следователно кореспонденцията му до Преслав ще е била получена преди тази дата във връзка с координиране на общи действия. Навярно гарнизонът от Йоанопол е бил извикан да участва в похода.

---

[127] **Diaconus**, VI, § 8, 103.8-10. **Leo the Deacon**, p. 153; **Лев Дякон**. *История*, с. 55.

[128] И трябва да добавим, че тя не се среща върху печатите от X в., а през XI в. в единични случаи.

[129] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 992–993.

20. Λέων Μελισσηνὸς μάγιστρος, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (80-те г. на X в.)

Засвидетелстван е чрез две групи печати, при едните е магистър, а при другите антипат и патриций[130]. Следователно той ще е писал до Преслав през два етапа от кариерата си. Като имаме предвид събитията, в които той е участвал, изглежда логично да е наследил изпадналия в немилост Стефан Контостефани. В такъв случай обаче кореспонденцията му в Преслав би следвало да се получи известно време след 986 г., отначало като антипат и патриций, а впоследствие след като е повишен в титул магистър. По време на похода към София през 986 г. той е съобщен като магистър. Тогава по-логично е да приемем, че той ще е бил предшественик на Стефан Контостефани, а не приемник. Няма сведения дали е бил възнаграден след показаната лоялност към императора, но факт е, че скоро (988 – 989) той е в лагера на узурпатора Варда Фока и в решителното сражение при Абидос (април 989 г.) той командва дясното крило на въстаническата армия, т.е. може би отново е доместик на западните схоли, но на страната на узурпатора.

В един още по-ранен период е писал до Преслав в качеството си на патриций и стратег на Анатооликон (вж. 41).

21. Νικηφόρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐξκούβιτος (X в.)

Засвидетелстван чрез един екземпляр от Преслав[131]. Не е изключено да е участвал в похода заедно с императора Йоан Цимисхий, като командир на един от корпусите на тагмата.

3.22. Λέων Σαρακινόπουλος β' πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων της Δύσεως (971-?)

Засвидетелстван чрез 7 екземпляра, намерени в Преслав[132].

Според длъжността, изписана върху печатите, Лъв Саракинопул е стоял начело на корпуса от императорската гвардия, създаден от Никифор I Геник (802 – 811) през 809 г., като лична охрана на неговия син и съимператор Ставракий. Отначало в него влизали само членовете на най-благородните семейства. По време на похода на Никифор I и Ставракий в България (811 г.) корпусът на иканатите е бил напълно изтребен. Името му е засвидетелствано и в по-късните извори, което ни дава основание да приемем, че вече е бил обикновен кавалерийски корпус от тагмата[133].

Командир на корпуса е δομέστικος τῶν ἱκανάτων. Според *Книгата за церемониите* на Константин Багренородни[134], в 949 има тагма от иканати *оттатък нейра*, т.е. на Изток, и логично *отсам*, т.е. на Запад.

Лъв Саракинопул ще е бил доместик на иканатите, резидиращи на Балканите в Тракия и Македония, и се включва в експедиционната армия на императора Йоан Цимисхий. Какъв е бил техният състав, не знаем. Изследователите предлагат различни цифри. Според Холдън корпусът на иканатите наброява 900 – 1020 човека[135], следователно западните ще са около 500 човека. Ако приемем обаче изчисленията на Тредголд, че всеки от корпусите има числен състав от 4000[136], то западните ще са 2000. Като че ли последното е по-приемливо. Стратезите на Тракия и Македония имат под своя команда по 4000 войници (стратиоти). След завладяването на Преслав той е придружил императора до Дръстър и е участвал в боевете. Навярно е писал до Преслав във връзка с координиране на снабдяването на отряда си. В една от първите си публикации допуснах, че Лъв Саракинопул ще е бил доместик на иканатите и на Запада[137]. Тогава датировката на печатите ще е след 980 г., преди да е постъпил на служба в двореца.

---

[130] **Ibid.**, nos. 994–996.

[131] **Ibid.**, no. 1029.

[132] **Ibid.**, nos. 1031–1037;

[133] **Bury**, *System*, 63-64; **Oikonomides**, *Listes*, p. 332; **Kühn**, *Armee*, 116–119.

[134] *De Cer.* p. 666.

23. Θεόδωρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων (X в.)

24. Κωνσταντῖνος β'πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων (X в.)[138]

25. Νικηφόρος Τζουράκης / Τζυράκης πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων (X в.)[139].

Прави впечатление, че в последната четвърт на X в. до Преслав са писали 4 доместици на иканати, което предполага, че кавалерията, която те са командвали, е пребивавала тук по различни поводи.

26. Κυριακὸς πατρίκιος καὶ δρουγγάριος τῆς βῆγλης (X в.)

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион[140].

27. Λέων πατρίκιος, πραιπόσιτος, βέστης καὶ δρουγγάριος τῶν πλοΐμων (X в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез различни булотириони, намерени във Велики Преслав[141]. Намирането на втория екземпляр при разкопки в Преслав предоставя по-голяма увереност при идентифициране на собственика им Лъв патрикий, препозит, вест и друнгарий на флота с лице от наративните източници.

По време на похода на Цимисхий в Североизточна България Лъв бил оставен от императора да управлява столицата[142].

Именно той разкрива и осуетява заговора на Лъв Фока (брат на Никифор II Фока) и неговия син Никифор от 971 г. Намирането на печатите му в Преслав свидетелства, че Лъв е поддържал контакти с императора или с друга висша институция, намираща се в Преслав.

---

[135] **Haldon,** Theory and Practice, 332–333

[136] **Treadgold,** The Army, 132–133.

[137] **Йорданов**, Лъв Саракинопул, № 24–28.

[138] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1038.

[139] **Ibid.**, nos. 1040–1041.

[140] **Ibid.**, nos. 1042–1044.

[141] **Ibid.**, no. 1049; **Тодоров,** Византийски печати, обр. 1.

[142] **Diaconus,** IX, § 4, 147.5-7; **Leo the Deacon,** 191, n. 24; **Лев Диакон** *История*, IX, 77 § 4; **Scylitzes,** p. 303.54-56; **Jean Scylitzes,** p. 253.

28. Ῥωμανὸς β'πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τοῦ τείχους (X в.)

Засвидетелстван чрез 2 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[143].

29. Ἰσαάκιος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου (80-те г. на X в.)[144]

2.4. Провинциална администрация

Техният брой е най-голям. Повече от една пета от всички намерени в Преслав печати (над 114 екз. 48 + 66).

Те могат да се разделят на две основни групи:

1.Участници в похода на византийците през 971 г. – 48 екземпляра

30. Διογένης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῶν 'Ανατολικῶν (971 – ?)

Засвидетелстван чрез 4 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[145].

31. 'Ανδρόνικος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης (970/971 – ?)

Засвидетелстван чрез 8 екземпляра. отпечатани чрез два различни булотириона[146].

32. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)

Засвидетелстван чрез 2 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[147].

33. 'Ισαάκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (970 – ?)

Засвидетелстван чрез 6 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[148].

34. Σισίνιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως (971 – ?)

Засвидетелстван чрез 4 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[149].

35. 'Ισαάκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра. отпечатани чрез един и същ булотирион[150].

36. Κατακαλὼν β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ηλιουπόλ(εως) (971 – ?)[151].

---

[143] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1053–1054.

[144] **Ibid.**, no. 1057.

[145] **Ibid.**, nos. 1114–1117, 1053–1054.

[146] **Ibid.**, nos. 1136–1143, 1053–1054.

[147] **Ibid.**, nos. 1164–1165.

[148] **Ibid.**, nos. 1180–1185.

[149] **Ibid.**, nos. 1208–1211.

[150] **Ibid.**, nos. 1235–1237.

[151] **Ibid.**, nos. 1283–1288. 1288б.

37. Ρωμανὸς ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (последна четвърт на X в.)

Засвидетелстван чрез 4 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион[152].

38. Νικόλαος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μεσημβρίας (X в.)

Засвидетелстван чрез 2 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, единият от които е намерен при разкопки в Преслав[153].

39. Στέφανος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος (971 – ?)

Засвидетелстван чрез 6 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион[154].

40. Κωνσταντῖνος Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως (X в.)[155]. Засвидетелстван чрез 2 екземпляра от Ермитажа (вж. тук № 12).

Количествата печати от съответния титуляр свидетелстват за активна и регулярна кореспонденция. Навярно стратезите на тези теми са участвали в превземането на Преслав и след това са придружили императора и в обсадата на Дръстър, откъдето са писали до Преслав.

2. Писали до стратега на Преслав в периода 972 – 990 г.

41. Λέων Μελισσινός πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῶν 'Ανατολικῶν (70–80-те г. на X в.)[156]

42. 'Αρκάδιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971 – ?)[157]

43. Μαριάνος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστολου (971 – ?)[158]

44. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X в.)[159]

45. Λέων β'σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ βασιλικὸς 'Αρκαδιουπόλεως (последна четвърт на X в.)

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион[160].

46. Νικήτας β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (последна четвърт на X в.)[161]

47. Δαμιανός Δοβρομιρὸς ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας (971 – ?)

---

[152] **Ibid.**, nos. 1329–1332.

[153] **Ibid.**, nos. 1344–1345.

[154] **Ibid.**, nos. 1360–1365.

[155] **Ibid.**, no. 1437.

[156] **Ibid.**, no. 1118.

[157] **Ibid.**, no. 1166.

[158] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), no. 1165A.

[159] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1170–1171.

[160] **Ibid.**, nos. 1119–1121.

[161] **Ibid.**, no. 3151.

Засвидетелстван чрез 3 екземпляра. отпечатани с 3 различни булотириони. Двата са намерени в Преслав. а третият в Плиска[162].

48. Πέτρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)[163]

49. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (?- 975)[164]

50. Θεοφάνης β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ιωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)[165]

51. 'Ισαάκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (70-те г. на X в.)[166]

52. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (975 – ?)[167]

53. Νικηφόρος Ξιφίας β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (? — 986)[168]

54. Σταυράκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (70-те – 80-те г. на X в.)[169].

55. 'Αδράλεστος β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (последна четвърт на X в.)[170]

56. 'Ισαάκιος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (70-те – 80-те г. на X в.)[171]

2.5. Църковни

Броят им е ограничен. Като изключим тези на митрополита на Йоанопол – Стефан, остават на епископа на Севериада и един императорски клирик.

57. Στέφανος μητροπολίτης 'Ιωαννουπόλεως (971 – ?)[172]

58. Γρηγόριος ἐπίσκοπος Σεβεριάδος (последна четвърт на X в.)[173]

59. Γρηγόριος β'κληρικὸς (последна четвърт на X в.)[174]

2.6. Частни лица

Ограничен брой. От две или три персони.

---

[162] **Ibid.**, nos.1248–1249a.

[163] **Ibid.**, nos. 1289–1291.

[164] **Ibid.**, nos. 1292–1310A, 929.

[165] **Ibid.**, nos. 1261–1265.

[166] **Йорданов,** Печат на неизвестен стратег, 651–656.

[167] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1250–1260.

[168] **Ibid.**, nos. 1267–1268.

[169] **Ibid.**, III, no. 1266–1266a.

[170] **Ibid.**, no. 1269.

[171] **Ibid.**, no.1327.

[172] **Ibid.**, nos. 1722–1724.

[173] **Ibid.**, nos. 1745–1747.

[174] **Ibid.**, nos. 1775–1777.

60. Βασκινὸς Γρηγόριος (края на X в.)[175]

61. Λέων (X-XI в.)[176]

2.7. Печати с непълни текстове

Датират се в X в., след 971 г. Включени са само като допълнение към задачата колко печата от периода 971 – 990 г. са намерени в Преслав.

61. Ἀναστάσιος β'σπαθάριος καὶ ...[177]

62. Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος. . . . . . .[178]

63. Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Ἑλλάδος[179]

64. Μανουὴλ ἀνθύπατος, πατρίκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ ...[180]

65. N., πραιπόσιτος[181]

§ 3. Византийци, пребивавали в Преслав (971 – 990) според наративните източници

66. Императорът Йоан I Цимисхий (969 – 976)

Според двата основни източника превземането на Преслав се дължи на неговата предвидливост и военен талант.

Сутринта на другия ден [сряда] той вдигнал лагера, построил войската в колони като заповядал тръбите непрестанно да свирят за настъпление, да удрят кимвалите и да бият барабаните, потеглил за Преслав... Смут, страх и ужас обзели поразените от изненада тавроскити ... но въпреки това те бързо грабнали оръжието и наредени в стегнат строй, излезли срещу ромеите в равното поле пред града ... оцелелите след като се заключили в града, се биели храбро от крепостните стени.

На другия ден пристигнала и останала войска със стенобойните машини (този ден бе така нареченият Велики четвъртък). Императорът ... наредил отредите си, ... и настъпил към крепостната стена, за да превземе с един пристъп града ... скитите напускали зъберите и позорно се наблъскали в царския дворец, ограден с яка стена, където се намирало и съкровището на мизите ... ромейската войска навлязла в града[182].

Императорът прехвърлил Хемус с евзони, около пет хиляди пехота и четири хиляди конници, нахлул ненадейно в неприятелската земя и разположил лагера си близо до града Велики Преслав, който бил столица на българите. Неочакваното му пристигане ужасило и сковало скитите. ... Русите се скрили зад стените и от там отблъсквали настъпващите ромеи. Настъпилата нощ

---

[175] **Ibid.**, nos. 1828–1829

[176] **Ibid.**, nos. 2177–2182.

[177] **Ibid.**, no. 2588.

[178] **Ibid.**, no. 2648.

[179] **Ibid.**, no. 2649.

[180] **Ibid.**, no. 2676-2677.

[181] **Ibid.**, no. 2974.

[182] Ексцерпирани сведения от превода в **ГИБИ**, V, 259–264.

прекратила обсадата. Но призори се показал проедър Василий с цялата следваща войска. Императорът се зарадвал много от неговото пристигане и се изкачил на една височина, за да го виждат скитите. А войските (ромейските) се съединили и обкръжили града.

Скитите на брой 8000 завзели едно укрепление във вътрешността на дворците в столицата ... хванали и убили мнозина ромеи. Императорът изпратил срещу тях силна войска и повел лично атаката. След подпалването на укреплението русите са сломени ... По такъв начин, заключава Скилица, *бил превзет градът, без да е могъл да устои дори цели два дни. Императорът възстановил завладения град и поставил силна стража ... и след като отпразнувал празника Възкресение, и преименувал града на своето име Йоанопол, потеглил на другия ден към Доростол, който се нарича и Дристра*[183].

67. Ἀλυάτης στρατηλάτης

В Преслав върху една от колоните на Кръглата църква, която е съставлявала част от тържествения портал, водещ от атрия в нартекса, е издраскан надпис:

+ KЄ BOHΘH TON ΔOVΛON C8 AΛHATHN || CTPATЄΛATHN

+Κ(ύρι)ε βοήθη τον δούλον σου Ἀληάτην στρατηλάτην.

В превод: *Господи помагай на твоя раб Алиат стратилат*[184].

Кой е този Алиат стратилат?

В специално изследване бе направен опит той да се идентифицира с Анти Алиат от историята на Йоан Скилица. Името му е съобщено във връзка с опита на Варда Склир да заеме престола след смъртта на своя зет Йоан I Цимисхий (969–976): *Той* (Варда Склир) *незабавно изпратил в столицата някого си на име Анти Алиат, който бил един от най-близките му помощници, да се опита да отвлече сина му Роман, който по това време живеел в столицата, и да го заведе при баща му. Когато пристигнал в столицата, Анти разпространил неблагоприятни слухове за Склир, като правел всичко възможно да заблуди хората. По този начин той успял незабелязано да се добере до Роман и да го заведе при Склир*[185]*... После Склир продължил за Кесарея като изпратил разузнавачи и наблюдатели да го информират за вражеските приготовления както и да подготвят пътя, по който ще мине. Той поставил Анти Алиат начело на този отряд, който в един тесен проход (наричат това място Кукувича скала) се натъкнал на отделение от императорската армия под командването на магистър Евстатий Малеин*[186].

Би могло да се допусне, че надписът, поради своето ограничено поле, предлага съкратена информация, изписвайки само фамилното име на автора на надписа и най-характерното за длъжността му. През 971 г. по време на похода на Йоан Цимисхий в Източна България активно участие в него взима магистър

---

[183] Ексцерпирани сведения от превода в **ГИБИ**, VI, 283-266.

[184] **Йорданов,** Кой е Алиат стратилат, 151-163.

[185] **Skylitzes,** 15.98-5.

[186] **Ibid.**, 318. 59-65.

Варда Склир, който в качеството си на стратилат командвал и източните войски. Съответно той е имал топотирит. Възможно е тази длъжност да е заемал Анти Алиат и в това си качество да е пребивавал в Преслав.

Поради ограниченото пространство за надпис той да е изписал само фамилията си и длъжността стратилат.

68. Βάρδας Σκληρός (около 920 – 991)

Варда е вероятно най-значимата личност в рода Склири, изтъква авторът на просопографското изследване за тази фамилия[187].

За пръв път името му се съобщава в Лъв Дякон и Скилица във връзка с войната срещу русите. *След това повикал магистър Варда по прякор Склир, брат на Мария, покойната съпруга на този император, деен мъж и прочут с храбростта си, а също и патриций Петър... На тези именно военачалници императорът заповядал да преминат заедно с войските си в пограничната и близка на Мизия област, там да прекарат зимата, като обучават войската и пазят страната да не пострада от нападенията на скитите; да изпращат в становете и селищата на неприятеля мъже двуезични, облечени в скитска носия ... Като получили от него тези нареждания, те пристигнали в Европейските области*[188].

И така чрез писмо той в кратко време прехвърлил на Запад източните войски, като им поставил за началник магистър Варда Склир, когото назначил за стратилат (στρατηλάτης)[189].

През пролетта на 971 г. е отново на Балканите и взима участие в похода на Цимисхий в България. Сражава се срещу руси и българи при превземането на Велики Преслав.

Според Лъв Дякон, Варда Склир и командваният от него отряд имат решително участие при превземането на двореца в Преслав, където се били затворили русите на брой 7000: *Те излезли от сградите, събрали се открито пред вратите на Двореца и се приготвили да се бранят срещу нападателя. Императорът изпратил срещу тях магистър Варда Склир с надежден отряд. Склир ги заобиколил със своя отряд ... и почнал сражението ... русите се биели упорито ..., обаче ромеите благодарение на своята храброст и военна опитност избили всички*[190].

69. Βασίλειος πρόεδρος τῆς συγκλήτου καὶ παρακοιμώμενος

Василий Лакапин е емблематична фигура във Византия. Незаконен син на император, евнух, заемал високи длъжности в империята с реално участие в управлението на няколко императори, а също така и в основата на смяната на някои от тях.

След възцаряването си Никифор II Фока (963–969) възстановява Василий Лакапин в званието му паракимомен и в знак на благодарност го удостоява със специално учредения за него титул – проедър на сената[191]. Василий Лакапин служи на Никифор II Фока шест години. През 969 г. спомага за убийството на Никифор от Йоан Цимисхий, който отново го обявява за паракимомен.

---

[187] **Seibt,** Die Skleroi, no. 10.

[188] **Diaconus,** VI, § 11; **Leo the Deacon,** 158; **Лев Дякон**, *История*, с. 57. Превод в **ГИБИ**, V, с. 254.

[189] **Skylitzes,** p. 288 § 4.12. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 260.

[190] **Diaconus,** VIII, § 7, 137.15-20; **Leo the Deacon,** 182-183; **Лев Дякон**, *История*, с. 72. Превод в **ГИБИ**, V, с. 268.

През 971 г. участва в похода срещу Светослав и улеснява завладяването на Велики Преслав[192].

След като Цимисхий навлязъл в проходите с авангарда, то паракимоменът Василий го последвал с обоза, стенобитните машини и резервите. Той пристигнал навреме в Преслав на следващия ден след първото сражение и с неговата помощ градът бил превзет. Той, заедно с императора, прекарал в Преслав няколко дни и тук отпразнували Великденските празници[193]. Би могло да се предполага, че Василий е бил оставен в Преслав да пази тила на византийците и да координира снабдяването с провизии на византийската армия, обсаждаща Дръстър.

70. Θεόδωρος ὁ ἐκ Μιστέας

След Преслав *императорът завладял градовете по пътя си (за Дръстър) и поставил в тях стратези ... А понеже разузнавачите му съобщили, че идват някакви скити, той пратил срещу тях избрана войска, като поставил начело на това множество Теодор от Мистея ..., а самият той идвал отзад в боен ред с цялата войска*[194].

На 20 юли 971 г. е решителната битка с русите при Дръстър. Византийците прилагат тактика на бягство и после се обръщат срещу неприятеля.

... Тогава се завързал жесток бой, в който конят на стратега Теодор от Мистея бил прободен с копие и той паднал на земята. Около него настанала ожесточена борба, защото русите се стремели да го убият, а ромеите да не бъде погубен. Като паднал от коня си, Теодор хванал един скит за колана и със силната си ръка го размахвал натам и насам, като някакъв малък и лек щит, с който отблъсквал запращаните върху него копия...и отстъпвал малко по-малко ... до ромеите. Накрая ромеите наблегнали силите си, отблъснали скитите и спасили стратега от опасността[195].

Кой е този Теодор? Липсват сведения. Името му отсъства и в Лъв Дякон. Вероятно Скилица е черпил информация от някъде другаде. Не е ясно и какви са били позициите му. В първия случай той командва авангарда, следователно би трябвало да е командир на някой отряд от тагмата. В решителната битка при Дръстър от 20 юли 971 г. е съобщено, че е стратег, но не е посочено чий. Може би подобно на срещаното върху печатите, когато е изписана длъжността стратег, но името на стратегията липсва. В такива случаи приемаме, че той е на разположение на императора и командва части от тагмата. Теодор навярно е притежавал титула патрикий или протоспатарий. В Преслав е намерен печат на Теодор, императорски протоспатарий и стратег[196]. Той би могъл да се идентифицира с нашия Теодор. Наистина липсва патронимът Мистея, но това не му е фамилно име или прозвище. Той произхожда от Мистея. (Θεόδωρος ὁ ἐκ Μιστέας)[197].

---

[191] Тъй като дотогава Василий притежавал най-високата титла, която можело да се дава на евнуси – патриций, то, за да се подчертае благосклонността на императора, е учредена нова длъжност – проедър (председател) на сената. През XI в. тази длъжност ще се превърне в титул, вж. **Leo the Deacon**, p. 99, n. 56; **Diehl,** De la signification, 105–106; **Oikonomides,** *Listes*, p. 292.

[192] **Diaconus,** p. 132.22; **Leo the Deacon**, p. 179; **Scylitzes,** 295–296.

[193] Вж. превода в **ГИБИ**, V, 261–262; VI, 263–264.

[194] **Skylitzes,** 298–299 § 11 21. Превод в **ГИБИ**,VI, с. 266.

[195] **Skylitzes,** p. 307 § 15.65-75. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 272.

71. Θεοδόσιος ὁ Μεσονύκτης или Μεσανύκτης

На втория ден от щурма на Преслав (на 13.04.971 г.) в решителния момент ... *един храбър младеж, чиято брада едва била обрасла със златист мъх, по произход от тема Анатолик по име Теодосий и по прозвище Месоникт, изтеглил с едната си ръка меча, а с лявата издигнал щита над главата си ... и се покатерил по стълбата. Когато стигнал близо до един от зъберите, той се прицелил в един скит, който се подавал от крепостната стена и го отблъсквал с копието си. Месоникт ударил скита по врата. Отсечената му глава се търкулнала заедно с шлема на земята вън от стените ... При този подвиг ромеите надали викове и последвали първия ... А Месоникт, след като се изкачил на стената и овладял зъбера ... нанасял удари върху повечето от русите ... и ги събарял от стените. Така външната крепостна стена е била преодоляна*[198]. Докато Скилица не съобщава име, и той в общи линии предава същата случка: ...*Един храбър войник, който държал с дясната си ръка меч, а с лявата си издигнал щита над главата си, пръв се изкачил по една от стълбите ... Така се изкачил по един от зъберите и разпръснал всички намиращи се там ... по негово подражание се изкачил втори, трети и после мнозина други*[199].

В *Историята* на Йоан Скилица намираме подобно име (Θεοδόσιος ὁ Μεσανύκτης) на един от съучастниците в метежа на Варда Фока (987-989), който след битката при Абидос е пленен и хвърлен в затвор[200].

Същото име (Θεοδόσιος ὁ Μεσανύκτης) е на един от командирите на тагмата, който участва в заговора на Михаил Керуларий и Йоан Макревмолит срещу императора. След разкриване на заговора през 1040 г. той бил ослепен[201].

За едно и също ли лице се отнася? В Лъв Дякон е посочено, че това е прозвище. В Скилица това е вече патроним, при това е Μεσανύκτης, а не Μεσονύκτης. При търсене на етимологията му би могло да се допусне, че произхожда от μεσονύκτιος – полунощна служба или лице, изпълняващо полунощна служба.

---

[196] **Йорданов,** *Преслав*, № 355.

[197] Мистея е селище в тема Анатолик, днешно Beyşehir в Турция.

[198] **Diaconus,** VIII, § 6, 135.19-21; **Leo the Deacon**, 182–183 § 6: **Лев Диакон,** *История*, с. 71.6. Превод в **ГИБИ,** V, с. 263.

[199] **Skylitzes,** p. 297.65-70. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 265.

[200] **Skylitzes,** p. 338.33.

[201] **Skylitzes,** p. 412, § 26.82.

Като преодолеем различията между Μεσανύκτης и Μεσονύκτης, би могло да се допусне, че Теодосий Месоникт, героят от Преслав, е едно и също лице с Теодосий Месоникт, сподвижникът на Варда Фока. Трудно обаче би могло да се приеме, че той е едно и също лице с участника в заговора в 1040 г. Хронологическата дистанция е твърде голяма. Ако в 971 г. той е юноша под 18 г., то в 1040 г. би следвало да е близо 90-годишен. Въпреки че на теория е възможно, все пак оставам резервиран.

72. Ἰωάννης Κουρκούας

Йоан Куркуа е от арменски произход. Етимологията на фамилията се свързва с арменското име Гурген. Известни са доста нейни представители от X и XI в. Императорът Йоан I Цимисхий (969-976) е в тесни роднински връзки с тази фамилия[202].

Основни извори за личността му са Лъв Дякон и Скилица. Прави впечатление, че Лъв Дякон е доста злъчен при описване на действията му: *Магистър Йоан Куркуа, родственик на императора, охранявал ромейските съоръжения, които нанасяли поражения на скитите. Те излезли от крепостта и се насочили към тях. Като видял настъплението на неприятеля, въпреки че главата му тежала от изпитото вино и му се спяло (това било след обяда, средата на юли д.м.), качил се на кон и, последван от избрани войници, се спуснал срещу тях. Но конят му хлътнал в един ров и свалил магистъра от гърба си. А скитите като видели блестящото му въоръжение, украшенията на юздите на коня му и цялата сбруя, които били великолепно изработени и богато украсени със злато, помислили, че той е самият император. Те веднага го заобиколили с оръжията си и го насекли безпощадно. След това набучили главата му на копие и я забили на стените, надсмивайки се над ромеите, че заклали като добиче техния император. Така магистър Йоан, като станал жертва на варварската ярост, получил това възмездие за своите кощунства в божиите храмове. Казват, че той разорил много храмове в Мизия и си присвоил техните одежди и утвари*[203]. Последното навярно обяснява яростта на Лъв Дякон.

Несъмнено като родственик на императора ще е пребивавал в Преслав и след това в Дръстър. Не е изключено ограбените църкви да са от Преслав.

73. Καλοκυρος

След това (Никифор II Фока) *удостоил с чин патриций и известния Калокир, буен и смел човек, и го изпратил при таврокитите, наричани в обикновения говор рос. Той му дал 15 кентинарии злато, за да го разпредели между тях*[204]*. Патриций Калокир ... пристигнал в Скития. Той се сприятелил с предводителя на таврите ... и го склонил да потегли с голяма войска срещу мизите. Калокир му предложил, като победи мизите, да завоюва страната им и да я притежава като свое собствено владение, но Светослав да му помогне*

---

[202] **Каждан,** *Армяне*, 13–14, № 4; *ODB*, p.1156.

[203] **Diaconus,** IX, § 5, 148.15; **Leo the Deacon,** p. 192; **Лев Диакон.** *История*, 77–78. Превод в **ГИБИ**, V, с. 268.

[204] **Diaconus,** IV, § 6, 63, 7; **Leo the Deacon,** 111–112; **Лев Диакон.** *История* 36–37 § 6. Превод в **ГИБИ**, V, с. 247.

за да завземе царския престол[205] … *казват че патриций Калокир, който тогава се намирал в Преслав* (по време на обсадата на Преслав) … *излязъл тайно от града късно през нощта и отишъл при Светослав, който се намирал с войската си в Доростол, наречен сега Дръстър*[206].

966 – 967 г.: *Никифор изпратил сина на херсонския протевон – Калокир, като го почел с титлата патриций, при руския княз, за да го убеди с обещания за дарове и немалко почести да предприеме поход срещу българите*[207].

Русите пренебрегнали сключения с император Никифор договор и сметнали да останат в страната и я завладеят. Към това ги подтиквал още Калокир, който казал, че ако го провъзгласят за император на ромеите, той щял да напусне България и да сключи траен договор[208].

Април 971 г. – при обсадата на Преслав: *А Калокир, причинителят и виновникът на тези беди … като научил, че императорът е пристигнал … измъкнал се тайно от града и избягал в лагера на русите* (при Дръстър)[209].

Странно защо липсват сведения за него при обсадата на Дръстър. Няма сведения каква е била съдбата на Калокир след капитулацията на русите.

74. Κωνσταντῖνος Σκληρος (930? – 991)

Брат на Варда Склир. Женен е за София, дъщерята на куропалата Лъв Фока, племенница на императора Никифор II Фока (963–969) и сестра на узурпатора Варда Фока.

Той през цялото време придружава брат си. Възможно е да го е придружавал и при превземането на Преслав.

75. Νικηφόρος ὁ Ἐροτικός πατρίκιος

След като русите отказали да се върнат в родината си, императорът Никифор II Фока изпратил в България посолство (през есента на 969 г.) начело с патриций Никифор, по прякор Еротик и Евхаитския проедър Филотей, с цел подновяване на мирния договор, и предложил чрез родство да се укрепи ... *приятелството между ромеи и мизи* (българи) *и поискал девойки от царския род, за да ги ожени за синовете на император Роман. Мизите с радост посрещнали пратениците … и изпратили принцесите при император Никифор*[210].

76. Φιλόθεος σύγκελλος καὶ μητροπολίτης Εὐχαΐτων

Името му е споменато за пръв път в 963 г., когато Никифор Фока се обявил за император и предприел поход към столицата Константинопол. Той изпратил послание до патриарха, сената и народа. Пратеник с това послание според хрониста Лъв Дякон бил епископът на Евхаита Филотей. Името му отново е съобщено през 968 – 969 г. във връзка с пратеничеството му в българската столица Преслав. Тук той е наречен проедър на Евхаита[211].

---

[205] **Diaconus**, V, § 1, 77–78; **Leo the Deacon**, V § 1, 128–129; **Лев Диакон**, *История*, V § 143–144. Превод в **ГИБИ**, V, с. 248.

[206] **Diaconus**, VIII, § 5, p. 134.11; **Leo the Deacon**, 180–181. 34; **Лев Диакон**, *История*, с. 71 § 5. Превод в **ГИБИ**, V, с. 262.

[207] **Skylitzes**, p. 277, §20;29. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 259.

[208] **Skylitzes**, p. 288, § 5, 2. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 260.

[209] **Skylitzes**, p. 295, § 9, 27. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 264.

[210] **Diaconus**, V, § 3, 79.15-16; **Leo the Deacon**, p. 130 § 3; **Лев Диакон**. *История*, V, 45 § 3. Превод в **ГИБИ**, V, с. 249.

Името на този евхаитски архиерей се съобщава и по-късно, отново във връзка с тези събития. Мирният договор между Византия и Русия според автора на *Повесть временных лет*, е бил съставен *при Светослав, велик княз на русите, и при Свенальд, писано при Фефле синкел и при Йоан, наречен Цимисхий, месец юли, индикт 14 в година 6479 от сътворението на света*[212]. Според този договор Византия се задължавала да пропусне Светослав и дружината му и да я снабди с провизии за далечния ѝ път до Киев.

Продължението на договора е съобщено от друг хронист – Йоан Скилица. По молба на Светослав императорът проводил пратеници до печенегите да позволят на русите да минат свободно през земите им. С това пратеничество е бил натоварен Теофил, евхаитският архиерей[213].

Поради обстоятелството, че се отнася до пратеничество и преговори относно взаимносвързани събития, до прелати на една и съща катедра и чиито имена са близки по звучене, то всички изследвачи са приели, че този евхаитски архиерей е съобщеният от Лъв Дякон – Филотей[214].

В настоящия параграф бяха привлечени повече от 250 оловни печата, датирани в периода 971 – 986 г., които имат връзка с византийското присъствие в Преслав. Привлечени са и сведения от различни източници за близо 76 персони, които са пребивавали в Преслав или са писали до Преслав. Съпоставени, трите групи документални източници ни правят съпричастни на драматичните събития в Преслав през разглеждания период и ни приближават до ежедневието на жителите му.

---

[211] **Diaconus**, V, § 3. 79.15-16; **Leo the Deacon**, p. 130 § 3; **Лев Диакон.** *История*. V. 45 § 3. Превод в **ГИБИ**, V, с. 249.

[212] *ПВЛ*, с. 53.

[213] **Skylitzes**, 309–310.45-50.

[214] **Laurent**, *Corpus*, V.1, p. 587; **Сахаров,** *Дипломатия*, с. 192.

ЧАСТ ВТОРА:
ВИЗАНТИЙСКА АДМИНИСТРАЦИЯ
(1000 – 1118)

ГЛАВА I: ВОЕННА И ГРАЖДАНСКА АДМИНИСТРАЦИЯ

§ 1. 1000 – 1059 година

Започваме със сведението на Йоан Скилица: *В 6508 г. 13-и индикт* (1000-ата г.), *императорът изпратил силна войска срещу българските крепости оттатък Хемус под предводителството на патриций Теодорокан и протоспатарий Никифор Ксифиа. Ромейската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плиска, и се върнала непобедима и победоносна*[1].

Това на практика е повторното завладяване на Източна България. Навярно е възстановена и административната структура от преди 986 г. Единствената разлика, която виждаме, е връщане на старите им имена.

Въпросът, който възниква, е с каква войска? Той е породен от факта, че в Преслав са намерени печати на патриций Теодорокан в качеството му на дук на Адрианопол и на протоспатарий Никифор Ксифиа в качеството му на стратег на Тракия и Йоанопол, които биха могли да се идентифицират с посочените от Скилица пълководци.

Под определението *силна войска* и *ромейска войска* би следвало да се подразбира, че при всички случаи има тагма и някаква темна войска.

Всъщност патриций Теодорокан е дук на тагма от тежка кавалерия, дислоцирана в Адрианопол. Темната войска от Македония е под командата на стратега на темата. Какви са функциите на протоспатарий Никифор Ксифиа? Кога е бил стратег на Тракия и Йоанопол? Преди 986 или след 1000-ата година? Ако е преди 986 г.[2], то той ще е бил последният стратег на Тракия и Йоанопол, който в 1000 г. възстановява управлението си в темата с помощта на тагма, командвана от патриций Теодорокан.

Какви военноадминистративни единици са учредени? Скилица заявява, че ромейската войска се е завърнала непобедима и победоносна. Няма две мнения, че са били оставени гарнизони и съответно стратези, които да ги ръководят.

Явно административните структури са същите, както преди 986 г., но българските имена са възстановени. Това се дължи на промените във Византия. До 986 г. империята се управлява от паракимомена Василий Лакапин, който продължава политиката на Йоан I Цимисхий, насочена към скъсване с всичко българско, включително и имената на градовете. Докато политиката на Василий (особено след катастрофата в 986 г.) е била насочена към приобщаване на българите в империята. Една от мерките е съхраняването на българските традиции и имена.

Административните единици са изброени в сведението на Скилица: Големия и Малкия Преслав, Плиска и пр. Към тях добавяме и Дръстър.

Би могло да се допусне, че Никифор Ксифиа е възстановен на длъжността си – стратег, вече на Преслав, но събитията, в които той участва до окончателното завладяване на България, го определят не като стратег на тема, командващ стратиоти, а като един от бляскавите пълководци на императора, командващи тагми. Също така от изложението по-долу е видно, че стратегът на Преслав е друг.

---

[1] **ГИБИ,** VI, с. 280.

[2] Тази дата е условна. Някои автори датират евакуацията на византийците от Североизточна България след 986 – 990 г. – вж. **Божилов**, *История*, 2, с. 171.

1.1. Стратег на Преслав

След цитираното по-горе кратко известие, информиращо за завладяването на Преслав от византийците, името на града изчезва от хрониките. След близо половин век мълчание следващото известие е от 1053 г.

Привлечени са две групи печати: на византийската администрация в Преслав и печати, намерени в града, които са свързани с тази администрация и въобще с лица, пребивавали или живели в Преслав.

Информацията от печатите на тази администрация попълва празното поле в наративните източници, но са налице и някои проблеми при използването на данните от сфрагистиката:

1. Проблемът Преслав-Преславица

Няма категоричност в тяхното локализиране. Отнася се най-вече до Преславица. В специална статия[1] по този проблем аз приех, че се касае за два топонима, разположени един до друг – Външния и Вътрешния град на Преслав. Единственият сериозен аргумент за локализирането на Преславица на Дунав е наличието на печати на комеркиарии на Преславица. Макар че този аргумент не е непоклатим. Такава комеркиария би могло да има и в Преслав. Няма съмнение, че „Переяславец на Дунай“ на Светослав се отнася до българската столица Преслав.

2. Не върху всички печати можем да определим за кой град се отнасят.

3. Липсата на точна хронология на отделните титуляри. Тя е относителна. Не можем да сме категорични кои печати са в периода 1000 – 1018 г. и кои са в следващия: 1018 – 1059 г. Поради което печатите са подредени според азбучния списък на личните имена на собствениците им.

1.2. Стратег на Преславица

106–114. Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първия четвърт на XI век)

Засвидетелстван чрез 9 екземпляра, отпечатани чрез три или четири различни булотириони:

А. Намерени в Преслав, с. Кладенци, община Добрич, или Силистра.

Публикации: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1385–1386.

Лице. Бюст на св. Теодор, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-ΘЄ-O || Δ-ω-PO-C.

Опако. Шестредов надпис:

---

[1] **Йорданов**, Името на Преслав, 71–81.

-·:·- |+ΑЄΤΗ | Ο'Α'CΠΑΘ'| SCΤΑΡΤΙΓ'| ΠЄΡΘΛΑ | RΙΤΖΑ | C

+ 'Αέτηο(ς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) σταρτιγ(ὸς) Περ(σ)θλαβίτζας

Б. Намерени в Преслав; в района на Сливен, колекцията на Дъмбъртън Оукс [Fogg A. M. 2284].

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1387–1390; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 69.1.

Лице. Бюст на св. Теодор, както по-горе, но все пак различно. Вертикален надпис: ⊙-ΘЄ-Ο || Δ-ω-ΡΟ-C.

Опако. Четириредов надпис:

-·:·- |+ΑЄΤΙΟ | Α'CΠΑΘ'SC | ΤΡΑΤ'ΠЄ | ΡCΘΛ'R | -·:·-

+'Αέτιο(ς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατ(ηγὸς) Περσθλ(α)β(ίτζας).

Издателите на екземпляра от колекцията на Дъмбъртън Оукс приемат, че топонимът ΠЄΡCΘΛ'R' следва да се развърже като Πρεσθλάβας. В рецензията си на моя „Корпус" с географски имена В. Зайбт приема този прочит и отбелязва, че Преслав и Преславица са различни селища[4]. Тогава би следвало Аеций да е стратег последователно на Преслав и на Преславица.

Кой е този Аеций и кога е бил стратег на Преслав и на Преславица? Нямаме никакви сведения! Негови печати със същия иконографски сюжет и текст са намерени в Преслав. При тях отсъства името на топонима[5]. Остава открит въпросът дали са били използвани паралелно с тези с топоним. Прави впечатление големият брой печати на този стратег, намерени в Преслав и отпечатани най-малко с 6 булотириона. Следователно неговата кореспонденция не е била инцидентна, а продължителна.

Към Аеций, стратег на Преславица, се отнасят още два екземпляра, намерени в Преслав, които са фрагментирани и зле съхранени[6]. Друг екземпляр, достигнал до нас в половинка, бе открит през 2017 г. в Плиска[7].

115–118. 'Ανδρόνικος Δούκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας или Πραισθλάβίτζας (30-те – 40-те години на XI в.)

Засвидетелстван чрез четири екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав и Плиска.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1394–1396.

---

[4] *BZ*, 98, p. 133.

[5] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1496–1502.

[6] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos.1391–1392.

[7] Съхранява се в НИАР Плиска, п. инв. № 38. Намерен е при археологически разкопки в Плиска на 01.10.2016 г. в обект Дворцов център – Цитадела в изкоп II кв. 309, дълб. 0.30-0.35 м. Ръководител: Янко Димитров. Размери: 15-23 (20) 3 мм. Половинка от някога добре центриран, но слаб отпечатък.

Лице. Бюст на св. Теодор, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-ΘЄ-. || Δ - ... : Ὁ ἅ(γιος) Θε[ό]δ[ωρ(ος)].

Опако. Шестредов надпис:

| .ΝΔΡΟΝ | Α'CΠΑΘ'S | CΤΡΑΤΙΓ'| ΤΗCΜΠΡЄ |CΘΛΑΒ'ω | ΛȣΚ'

[᾽Α]νδρόν(ικος) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατιγ(ὸς) τῆς μ(ε)γ(άλης Πρεσθλάβ(ας)ω Λούκ(ας).

Това е единственият печат, при който е изписан епитетът „Велики" към името Преслав. При него има фамилно име и това е възможност да се направи опит за идентифициране на собственика на печата. Заедно с това фамилното име е много популярно и са известни доста представители на тази фамилия с името Андроник[8]. В предишните публикации бяха допуснати различни възможности – баща на бъдещия император Константин Х Дука (роден около 1006 г., император 1059 – 1067)[9]; син на кесаря Йоан Дука и пр. Датировката на печата не бива да надхвърли 1059 г., когато е създаден катепанатът Подунавие, който изключва стратегии на своята територия.

119–127. Ἰωάννης β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβα (X–XI в.)

На информацията на печатите на този стратег обръщаме специално внимание, тъй като правим опит да го идентифицираме с конкретна историческа личност.

Известни са 9 екземпляра, отпечатани с един и същ булотирион:

119. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. № 1722 Намерен е в кв. 173/143 на 04.07.1979 г. Размери: 26-28 (22) 3 мм, тегло 11.29 г Добре запазен екземпляр, но отпечатан с разхлабени матрици, поради което лицевата и опаката страна са се разминали с 2 мм. По същата причина първите букви от втория и третия ред не са излезли. Ударът върху булотириона е би нанесен от опаката страна.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1397.

120. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. № 1704 Намерен е в кв. 173/143 на 04.07.1979 г. Размери: 26-29 (22) 3 мм, тегло 14.40 г Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък. Ядрото е било препечатано на два пъти в посоки, перпендикулярни една на друга, поради което буквите са размазани и неясни.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1398.

121. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. №1756 Намерен е в кв. 173/142 на 11.08.1979 г. Размери: 26-28 (22) 3 мм, тегло 13.12 Отлично запазен екземпляр. Същият дефект на булотириона, както при №11 Отпечатъкът на лицевата страна се е подхлъзнал и зрънчестият кръг е удвоен.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1399.

---

[8] **Polemis**. *Doukai*, no. 11.

[9] Ibid., no. 12.

122. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17607. Намерен е в кв. 173/142 на 11.08.1979 г. Размери: 24-27 (22) 4 мм, тегло 14.75 г. некачествен отпечатък излезли са само средните части на матриците.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1400.

123. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17620. Намерен е в кв. 173/143 на 30.07.1979 г. в погребение № 1, между черепа и раменната кост. Размери: 18-19.5 (22) 2-7 мм, тегло 4.40 г. Ядрото е било по-малко от диаметъра на матриците, въпреки това отпечатъкът е почти пълен.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1401.

124. Съхранява се в колекцията на АМ–Велики Преслав, п. инв. № 17559. Намерен е в кв. 173/153 на 11.08.1979 г. Размери: 23–25 (22) 4 мм, тегло 11.90 г. Най-характерното за този моливдовул е, че върху него е бил препечатан друг с диаметър 15 мм.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1402.

Върху опаката страна на моливдовула на Йоан е препечатано изображение на разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Около него кръгов надпис : +KЄROΘ'TѠC'Δ8Λ'.

Върху лицевата страна на печата на Йоан е препечатан четириредов надпис: o o o |+RACH | Λ'ΔOMЄC | T..T8Δ | ....Δ

+K(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σ(ῷ) δούλ(ῳ) Βασηλ(είῳ) δομεστ[ίκ(ῳ)] τοῦ δ[ουκ(ὸς) ʹΑ] δρ(ιανουπόλις).

125. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 24001. Намерен е в сектор Североизток на рампата на 14.08.1985 г. Съхранен е в половинка.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1403.

126. Съхранява се в НИМ–София, инв. № 11137. Намерен е на брега на р. Дунав от Александър Боев през 1997 г. Размери: 22-24 мм. От него е откъснат фрагмент.

Публикация: **Йорданов**, Силистра, II, № 6; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 63. 3h; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1403a.

127. Съхранява се в НИАР–Плиска. пол. № 373/2016 г. Намерен е при разкопките в обект „Сграда в югозападния сектор на Вътрешния град на Плиска", в кв. 293 – XLIV от общата план-квадратна мрежа на Вътрешния град, дълб. 174,76 м. (0,70 м от съвременния терен), С – 3,27 м, И – 3,70 м. Размери: диаметър 22 мм, дебелина 2,5 мм и тегло 7,41 г. Запазен в много добро състояние. Отпечатъкът е качествен, но, за съжаление, не е бил добре центриран, поради което част от изображението и легендата са останали извън оловното ядро.

Публикация: **Кънев,** Новооткрит печат, 307-311; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1403 б.

Какво прави впечатление? В по-голямата си част намерените в Преслав печати са открити близо един до друг в кв. 173 / кв. 142; 143 и 153, дори по едно и също време. Това свидетелства, че са били на една купчина или, по-точно, на една такава от документи от канцеларията на стратега на Преслав. Когато сградата се е разрушила, документите са изгнили, а печатите се разпилели наблизо един от друг.

Ето описанието на иконографията и надписите:

Лице. Патриаршески разцъфнал кръст върху постамент от две стъпала. Растителните повлеци достигат до върха на кръста. Кръгов надпис: +KЄROHΘIΤϢCϢΔ8Λ'

Опако. Петредов надпис:

+ IϢR'A'| CΠΑΘ'KЄ | CΤΡΑΤΗ | ΓΟΠЄΡC | KΛAR

+K(ύρι)ε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δοὺλ(ῳ)'Ιω(άννῃ) β'(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) κὲ στρατηγο Περσκλάβα(ς).

Кой е този Йоан и кога е бил стратег на Персклава? Този въпрос сме си задавали неведнъж. Датировката на печата на Йоан, стратег на Персклава в X–XI в., позволява допускане на две хронологически възможности, когато той е бил стратег на Преслав:

1. април–юли 971 г., т.е. по време на руско-византийската война и обсадата на Дръстър;

2. началото на XI в., при което той навярно е бил първият стратег на Преслав след завладяването му от ромеите, водени от патриций Теодорокан.

Отговор на въпроса кой е този Йоан ще се опитаме да дадем, след като коментираме препечатването в екземпляр № 124.

Интригата е кой е този Василий, доместик на …? Задоволителен отговор на въпроса и на този етап няма. Според В. Зайбт той е доместик на дука на България (δομέστκιος τοῦ δουκὸς Βουλγαρίας)[10].

Ще започна с това, че подобен текст трудно би могъл да бъде развързан от наличните букви. Бих обърнал внимание, че печатът на Йоан, стратег на Преслав, се датира в последната четвърт на X в., евентуално в началото на XI в., когато дукство България все още не съществува.

Тази идея на Зайбт ме подсеща да потърсим доместик на някое друго дукство, разположено във времето и мястото по-близо до печата, например доместик на дука на Адрианопол (δομέστκιος τοῦ δ[ουκὸς] Ἀ[δρ(ιανοπόλις) или доместик на дука без топоним (δομέστκιος τοῦ δ[ουκο]ῦ).

Дук на Адрианопол преди 990 г. или след 1000-ата г. е арменецът патриций Теодорокан, според неговия печат от Преслав.

В наративните източници намираме още едно сведение, че Теодорокан е дук в Адрианопол. Това са няколко маргинални бележки от едно изящно евангелие на арменски, поръчано в Адрианопол през 1006 – 1007 г. Тъй като то съдържа интересна информация, ще си позволя по-подробен коментар.

Притежание е на Арменската мекхтиарска конгрегация във Венеция. Закупено е през 1883 г. от арменската ръкописна библиотека на мекхтиарската арменска конгрегация „Сан Лазаро" във Венеция от Ermonia Khiwrkhipashen, която твърдяла, че е от баба ѝ.

---

[10] *BZ*, 98, p. 13.

Бележките в него ни дават имената на поръчителя, изпълнителя, точното място, дата, а също така името на по-късния собственик: *Аз Йоан (Ованес) императорски протоспатарий и проксим на дука То торокан ... поръчах това свято Евангелие ... Аз нищожният раб Кириак преписах това свято Евангелие в 456 г. по арменското летоброене в тема Македония, в града, наречен Адрианопол, при царуването на Василий, който заемаше престола в Константинопол*[11].

Ръкописът съдържа 280 фолиа, разпределени в 35 коли по 8 фолиа с текст, написан в две колонки с по 20 реда на всяка една от тях. На 7-8 фолиа са представени: ктиторът, прав, облечен във военна униформа – туника и ризница, полуобърнат наляво, поднася на св. Богородица евангелието. Последната е седнала на престол и държи Младенеца на лявото си рамо[12]. (Обр. 1-2). Интересно е, че погледът на Младенеца не е обърнат към ктитора, а в обратна посока. Това е може би индикация, че по всяка вероятност портретът е изработен по-късно. Илюстрациите свидетелстват за работа на гръцки художници.

На височината на главата на ктитора от двете му страни е разположен надпис на гръцки език:

+ΘΚЄ ΒΟΗΘ'ΤΟΝ – CΟΝ ΔΟVΛ' ΦѠΤ'ΔΙCVΠΑΤ'

+Θ(εοτό)κε βοήθ(ει) τὸν σὸν δουλ(ὸν) Φωτ(ίῳ) δισυπάτ(ῳ).

В превод: *Богородице, помагай на твоя раб Фотий дисипат* – името на по-късния му притежател, най-рано след 1040 г.

Но да се върнем на текста от препечатания моливдовул.

Какви са функциите на доместика на дука? Нямаме пряка информация, но по аналогия с доместика на темата, вероятно е командвал отряд от тагмата, предоставена на дука[13].

Няма конкретна информация за статута на доместика на дука, но последният командва тагма. За пример взимаме първия корпус от тагмата – схолите. Тя има следния команден състав: доместик; топотирит; комес командир на една схола; доместик – с нисък ранг, подчинен на комеса[14]; проксим – произход от цивилната администрация, началник на куриерите[15].

Подобен ще е бил щабът и на дука. Той е имал свой доместик – нещо като адютант или топотирит на дука. Той е от нисък ранг и затова няма титла.

Би могло да се приеме, че патриций Теодорокан, дук на Адрианопол или само дук, е получил някакво донесение или молба на Йоан, императорски протоспатарий и стратег на Персклава, за помощ. Дукът е разпоредил това на своя доместик, последният взема писмото, вижда, че моливдовулът е качествен и добре съхранен, и го преизползва, изпраща го и като доказателство, че е получил писмото.

---

[11] **Adontz,** *Notes,* p. 153.

[12] *Middle Byzantine Era*, no. 239, 357–358.

[13] За доместика на темата вж. **Oikonomides,** *Les listes,* p. 341

[14] **Oikonomides,** *Les listes,* p. 329.

[15] **Oikonomides,** *Les listes,* p. 330.

Кой е стратегът? Би могъл да е всеки, но след като потърсихме връзката с дук Теодорокан и обкръжението му, си задаваме въпроса, не е ли възможно това да е Йоан, протоспатарий и проксимос на дука Теодорокан. Известно ни е, че длъжността на проксим е от много нисък ранг, той е подчинен на доместика на съответната тагма и командва куриерите, но случаят е някакво изключение, тъй като той е протоспатарий и има същия ранг, както стратегът на Преслав. Въпросът, който си задаваме, е: не е ли възможно стратегът на Преслав и притежателят на арменското евангелие да са едно и също лице.

След завладяването на Големия и Малкия Преслав е трябвало да се назначат стратези. Никифор Ксифия, бившият стратег на Преслав, е бил в полезрението на императора и предвиден за други мисии и операции (Скилица е категоричен, че войската се завръщала при императора). Съвсем логично е проксимът на дука Теодорокан, който го придружавал и е бил негов помощник в администрацията[16], да е предложен за стратег на Преслав.

От своя страна след престоя си в Преслав (един мандат на стратег е между три и пет години) Йоан (Оваеян) се е върнал в Адрианопол, където поръчал евангелието към 1006 – 1007 г. и се афишира като проксим на дука Теодорокан, който вече се е бил оттеглил от активна служба поради старост, но запазил длъжността си като почетна или титул. Интересен е изборът на закрилник на Йоан – Богородица Одигитрия, покровителка и закрилница на Преслав.

Допълнителни аргументи за идентифицирането на стратега на Преслав с Оваеян е конструкцията на бележката: ... *аз императорският протоспатарий Йоан проксимос на моя дук То'торокан*, по същество отговаря на текста от печата: *аз Василий доместик на дука* (+ Βασίλειος δομέστκιος τοῦ δουκος).

Така печатите на Ἰωάννης β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περοκλαβας са на първия стратег на Преслав след завладяването му от византийците в 999/1000 г.

128–129. Ἰωάννης Μαλέας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав.

1. Съхранява се в АМ–Велики Преслав. П.инв. № 21522. Намерен е при разкопки в сектор Запад на 10.08.1983 г. Размери: 24-25 (22) 3.5 мм, тегло 8.80 г. Изображението и текстът свидетелстват за работа на опитен гравьор. Части от матриците не са излезли, а някои букви са изтрити.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 308.

2. Съхранява се в АМ–Велики Преслав. П. инв. № 28625. Намерен е при разкопки на обект Южна крепостна стена на Вътрешния град, кв. 49, на 12.04.1989 г. Размери: 25-26 (22) 3 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

---

[16] В арменския надпис в евангелието проксим би могло да има значение на адютант, помощник вж. **Adontz,** *Notes*, p. 153.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав,* № 308а.

Лице. Бюст на св. Никола, благославя с дясната ръка, а в лявата държи евангелие. Вертикален надпис: ⊙-NI-KO || ΛΑ-ΟC : Ὁ ἅ(γιος) Νικόλαος

Опако. Седемредов надпис:

+ΚЄR῾Θ῾|ΤѠCѠΔ8῾|ΙѠΑ῾CΠΑΘ῾S | CΤΡΑΤΙΓ῾| ΠЄΡCΘΛ῾R῾| Τ.ΜΑΛЄ |-Α-

+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Ἰω(άννῃ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατηγ(ῷ) Περσθλ(ά)β(ας) τ[ῷ] Μαλέᾳ.

130. Ἰωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (40-те г. на XI в.)

Съхранява се в РИМ–Силистра, инв. № 87. Намерен е на брега на Дунав от Александър Боев. Размери 20-30 (24) 2.5 мм. Половинка от отличен отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** Силистра, IV, № 5; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 63.5; **Jordanov**, *Corpus,* II, no. 412.

Лице. Бюстове на двама военни светии – вляво св. Теодор, вдясно – св. Георги. Държат на раменете си копия, а в дясната ръка щит. Надпис с имената им: вляво ΘЄΟΔΟΡ. , и вдясно: ⊙ | Γ | Є | .... : Ὁ ἅ(γιος) Γε[ώργιος]

Опако. Петредов надпис:

...ΠΑ | .....CΤΡΑ | ....ЄCΘΛΑ | ...ΖΑCΟ | ..ЄCΙ

[+ Ἰω(άννης)] πα[τρίκ(ιος) (καὶ)] στρα[τ(η)γ(ὸς) Πρ]εσθλα[βίτ]ζας ὁ [Μα]λέσι(ς).

В Преслав е намерен моливдовул на същата персона със същата иконография и текст, но липсва топонимът[17]. Дали е по-ранен, по-късен от представения тук, или пък е съвременен, са открити за отговор въпроси.

131–137. Κωνσταντῖνος Καραντηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας (първа четвърт на XI в.)

Засвидетелстван чрез 7 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион. Всички те са намерени в Преслав. Наистина, има един екземпляр[18], за който се твърди, че е от Маркеле до Карнобат, но допълнителните справки ни дават основание да приемем, че е пренесен в наши дни от Преслав.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1407–1413.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, мафорион и химатион с ръце, поставени в молитвен жест пред гърдите. От двете страни сигла: Μ-Ρ || ΘV: Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ. Кръгов надпис: +ΘΚЄROΗΘЄΙΤѠCѠΔ8Λ᾽.

Опако. Шестредов надпис:

ΚѠΝ | Α᾽CΠΑΘ᾽Є | ΟΙΤ8Χ᾽SC | ΤΡΑΤΙΓΟ | ΠЄΡΔCΚΛ᾽ | ΤѠΚΑΡ᾽Δ᾽

---

[17] **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1546.

[18] **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1412.

+ Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ) Κων(σταντίνῳ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) ἐπὶ τοῦ χρ(υσοτρικλίνου) (καὶ) στρατηγο Περδσ(λά)βα(ς) τῷ Καρ(αν)δ(ηνῷ).

В две свои рецензии на първите два тома на моя „Корпус" В. Зайбт приема, че фамилното име е Кардам[19]. Той не прилага аргументи. Замяната на Т с Д е често срещано явление във византийската сфрагистика. Изображението на Богородица с ръце в молитвен жест пред гърдите е засвидетелствано върху печатите и на други членове на фамилията Карантини[20], което ми даде основание да допусна, че фамилията е притежавала някоя чудотворна икона с тази иконография и я представя върху печатите си, молейки за закрила Божията майка.

В писмените източници се съобщава за лице с подобни имена – Константин Карантин, зет на императора Роман III Аргир (1028 – 1034), съпровождал го в похода срещу Алеп през 1030 г., който завършва катастрофално за византийците. По същото време е бил назначен за кратко време за дук на Антиохия, на мястото на разбунтувалия се Михаил Спондил. По време на описаните събития е патриций[21].

Това съвпадение позволява да допуснем, че собственикът на представените печати и патрицият Константин Карантин, зет на императора, са едно и също лице. Освен съвпаденията в имената, в полза на това предположение са и някои косвени доказателства. В Преслав са намерени 5 печата на Анна Карантина. Кореспонденцията ѝ има регулярен характер. Тя би могла да е съпругата на Константин Карантин, негова сестра или дъщеря (ако възрастта не е противоречаща). При омъжването си във Византия съпругата твърде често приема името на съпруга си, но има случаи, когато тя съхранява фамилното име на баща си, ако е знатно и с древен произход и превъзхожда това на съпруга ѝ. Не мога да кажа дали и в нашия случай е така и кога са сключили брак.

До Преслав през 20-те години на XI в. (1017 – 1021 г.) е писал (най-малко два пъти) и Василий Аргир, патриций и стратег на Тракия, брат на бъдещия император на Византия. Получател би могъл да е неговият зет – Константин Карантин.

138–145. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (около 1018 г.)

Засвидетелстван чрез осем екземпляра. Отпечатани чрез един и същ булотирион с изключение на един[22], при който е сменена едната матрица. Намерени са в Преслав (2), Силистра (2), неизвестно местонамиране (1), Плиска (1), Истанбул (2).

---

[19] *BZ*, 98, S. 133 и *BZ*, 101, p. 820.

[20] **Jordanov**, *Corpus*, II, p. 185.

[21] **Skylitzes**, p. 377.15.

[22] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1419.

Публикация: **Jordanov**. *Corpus*. III. nos. 1414–1419; **Шандровская**. Из истории. 461–462. рис. 8); **Nesbitt-Oikonomides**. *DOS*. 1. no. 78.4.

Лице. Четириредов надпис:

-※- | +KЄR˙Θ˙| TωCωΔ˙| Λ˙ΛЄONT | Α˙CΠΑΘ˙|-※-

Опако. Четириредов надпис::

-※- SCTPA | T˙ΠPЄCΘ˙| RIT˙TωΠH | ΓONIT˙|-※-

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ού)λ(ῳ) Λέοντ(ι) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ) Πρεσθ(λα)βίτζ(ας) τῷ Πηγονίτ(ῃ).

Разчитането на текста и по-точно на топонима претърпя промени. При публикуването на първия екземпляр Н. Бънеску и П. Папахаджи четат Πρεσθλάβας μεγάλης; В. С. Шандровская πρεσθλαβίτ(ων); Несбит-Икономидис Πρεσθ(λα)βίτζ(ας).

В Преслав са намерени 6 моливдовула[23] на същата персона, но без топоним. Особен интерес представлява екземплярът, при който отпечатъкът е направен не върху оловно ядро, а върху прегъната на две оловна пластинка[24], т.е. това е пробен отпечатък и притежателят на булотириона се е намирал в Преслав. Кога? Дали когато е бил титуляр тук и това означава, че двата булотириона са били използвани едновременно? Какъв е бил принципът за скрепяване с топоним и без топоним? По-важното е, че ако е бил титуляр в Преслав, то след това на Преславица стават много съвпаденията и като че ли е по-приемливо да се отнася за един и същ град Преслав (Преславица).

През 1018 г. в Преслав е получено писмо от патрикия Никита Пигонит, стратег на Дирахион и убиец на последния български цар Иван Владислав. Дали той не е бил родственик на преславския стратег?

146. Μάλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (XI в.)

Съхранява се в АМ–ВеликиПреслав, п. инв. № 21529. Намерен е при разкопки на *Стратегията*. В сектор Запад, кв. 7, на 05.08.1983 г. Размери 21-23.5 (21) 2 мм, тегло 7.80 г. Добре съхранен, но непълен отпечатък .

Публикация: **Йорданов**. *Преслав*. № 312; **Jordanov**. *Corpus*. I. no. 63.8.

Лице. Разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Кръгов надпис: . . ЄROHΘITωCωΔ..

Опако. Петредов надпис:

+OMA | ΛICA’CΠA | Θ’SCTPAT’ | Π.ЄCK.. | .ITZ..

+ Ὁ Μάλις (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατ(ηγὸς) Π[ρ]εσκ[λαβ]ίτζ[ας] или + Ὁμάλις (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρατ(ηγὸς) Π[ρ]εσκ[λαβ]ίτζ[ας].

147–148. Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (XI в.)

Засвидетелстван чрез два екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион:

---

[23] Ibid., nos. 1560–1565.

[24] Ibid., no. 1560.

147. Археологически музей – Велики Преслав, п. инв. № 17046, намерен е при разкопки на стратегията Преслав в кв. 173/142, на 04.07.1979 г. Размери: на ядрото 25-26 мм, на самия печат 20 мм, дебелина 4 мм и тегло 16.00 г. Добре центриран и добре съхранен екземпляр, но някои части, най-вече от надписите, не са отпечатани или пък са допълнително изтрити.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 311; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 63.9; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1421.

Лице. Бюст на св. Теодор с къдрава коса и нимб, облечен в мантия, закопчана с фибула. В дясната ръка държи копие, а в лявата придържа щит. От двете му страни е изписано: .- Є-О || Δ-.-РО-.

Опако. Петредов надпис:

- : - |+МЄΛІ | .А˙СПАΘ’. | .ТРАТІГ | .РЄСΘΛ˙| R’

+ Μελί[α(ς)] (πρωτο)σπαθ(άριος) [(καὶ) σ]τρατιγ(ὸς) [Π]ρεσθλ(ά)β(ας).

148. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 298. Намерен е на повърхността при разкопки на обект „Владетелска църква”, кв. 162/123–133 . Екземплярът е добре съхранен с размери: на ядрото 26.5-26.5 мм, на самия печат 22 мм и дебелина 4 мм. Самият отпечатък е бил пълен и добре центриран, но най-интересното при него е, че е препечатан върху друг моливдовул.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1422.

Ще представим последователно описанието на долния и на горния печати.

Горният:

Лице. Бюст на св. Никола в архиерейско одеяние. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От дясната му страна е изписан вертикален надпис: О-А-ГІ-О || . От лявата му страна би трябвало да е изписано името, но запазените там букви не са от този печат. Отдясно на св. Никола, долу, започва кръгов надпис с инвокацията, от която е съхранено: + KЄROH . . . .

Опако. Първите два реда от надписа не са съхранени:

. . . . . | . . . . . . | . . ZAPX | . CTPARW | TPHXAP’

. . . . τα]ζ(ι)άρχ(ης) [ὁ] Στραβωτρηχάρ(ης).

От долния печат е съхранено името и това ни дава възможност да го идентифицираме с по-добре запазен екземпляр, който ще представим по-долу, но още сега можем да си позволим по-голяма категоричност при описанието:

Лице. От изображението се вижда само част от къдрицата на св. Теодор и нимбът му. Отляво на св. Никола се вижда буквата Δ от името на св. Теодор.

Опако. Могат да се идентифицират само първите два реда:

- : - |+МЄΛІ | АА’ СП . . . |

+ Μελία(ς)] (πρωτο)σπαθ(άριος) . . . . .

Наблюдава се необяснимо повторение два пъти на буквите: СП . .СП. Не може да бъдем категорични дали това са буквите от долния или от горния отпечатък.

И така, налице е препечатване на печата на Мелиас, протоспатарий и стратег на Преслав, от неизвестен с личното си име таксиарх от фамилията Стравотрихарис.

Информационната банка от печати, намерени в Преслав, ни позволява да идентифицираме горния и долния печат и съответно да коментираме личностите им, за да достигнем до въпроса защо се е стигнало до това препечатване и какво е значението му.

Името Μελίας е навярно от арменски произход. В наративните източници са засвидетелствани византийски пълководци с това име от 896 и 973 г.[25]

I. Мелий, на гръцки Млех, е арменски аристократ, преминал на служба във Византия[26] между 886 и 896 г., участва в битката при Булгарофигион с българите, където византийците са разбити. Участва и в злополучната за византийците битка при Ахелой в 917 г., начело на отряд арменци, и изглежда се е спасил, както и отрядът му, защото името му и отрядът арменци са съобщени сред участниците в превземането на Мелитена на 19 май 934 г. Има продължителна военна кариера от 896 – 934 г. По всичко личи, че е опитен войн. Участва в две сражения срещу българите и двата пъти византийците търпят поражения, но той и неговите арменци се спасяват[27].

II. Мелий, магистър и доместик на Изтока, заедно с императора Йоан I Цимисхий воюва срещу арабите в 972/973 г. Сведения за него и за събитията идват предимно от арабските хронисти[28].

Печатът от Преслав се датира най-общо в 30-те – 40-те години на XI в. и очевидно става дума за съименник на първите двама. Нищо повече не може да се каже за него.

В Преславския архив може да бъде намерен паралел и на горния печат. Той е на неизвестен с личното си име таксиарх, с патроним или фамилно име Стравотрихарис. П. инв. № 22119, намерен е в сектор Изток върху плочника на 20.06.1984 г. Размери: на ядрото 20–20 мм, на самия печат над 20 мм, дебелина 3 мм и тегло 6. 95 г. Добре съхранен, но непълен отпечатък. Ядрото е било по-малко от диаметъра на матриците, поради която причина части от изображението и от надписа са останали извън ядрото.

На лицевата страна е представен бюст на св. Никола, благославя с дясната си ръка, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: .-A-ΓΙ-O’ || .-I-KO-Λ-A’ Ако е имало кръгов надпис с инвокацията, то той е останал извън ядрото.

На опаката страна е изписан петредов надпис, от който първият ред и първите две букви от втория ред са останали извън ядрото:

---

[25] **Charanis**, The Armenians, p. 213, 227.

[26] Основен източник на информация за дейността му е *De Adm, Imp.* 226–227; *De Them.* XII, 6-9-16 и съобщенията на хронистите – византийски, арабски, сирийски и пр., касаещи периода. Обобшен коментар за личността му вж. **Dedeyan**, Mleh le Grand, 73–102 и *PMBZ*, II, no. 25041.

[27] *PMBZ*, II, no. 25041.

[28] *PMBZ*, II, no. 25042.

..... | . ΑΚ'ΤΑΞ. | ΑΡΧΟCΤΡΑ | RΟΤΡΗ | ΧΑΡΙC
. . . . . | . . . . | . . ΖΑΡΧ | . CΤΡΑRW | ΤΡΗΧΑΡ'

Навярно буквите АК са завършек на личното име на този таксиарх и то би могло да е [+Λεοντι]άκ(ιος) /[+Βασιλ]άκ(ιος) / [Θεοφυλ]άκ(ιος) ταζ[ι]άρχ(ης) ὁ Στραβοτριχάρης[29].

Длъжни сме обаче да отбележим, че в двата печата има различия и те са от различни матрици или различен булотирион, което ще рече, че този таксиарх или е заемал въпросната длъжност доста продължителен период от време, или пък че кореспонденцията, която е водил, е била толкова активна, че е използвал два различни булотириона. Факт е обаче, че той е писал до стратега на Преслав най-малко два пъти.

Най-напред да видим дали може да се потърси подобно име в наративните източници.

В *Историята* на Йоан Скилица се съобщава за голямо нашествие на печенеги през 1036 г. Опитите на византийската администрация да ги спре се оказали безуспешни, нещо повече, печенегите пленили петима стратези, сред които се съобщава и името на един от тях – Михаил Стравотрихарис[30]. Последните букви от името на собственика на нашия печат не ни позволяват да го идентифицираме с този стратег. Различна е и длъжността му (за нея вж. по-долу).

Очевидно е, че стратегът Михаил Стравотрихарис е различен от собственика на печатите, писал най-малко два пъти до Преслав до местния стратег от арменски произход Мелиас.

Не е изключено и той да е имал арменски произход, към това насочва евентуалното име – Леонтак, отрядът му да е бил съставен от арменци и той да е бил изпратен в Долни Дунав в операции срещу нашествията на печенегите. Съгласно с изнесеното по-горе, във военни операции той е подчинен на главнокомандващия на пехотата, а в мирно време – на местния стратег, където се е намирала на гарнизон частта му[31]. Не е изключено таксиархията на Стравотрихарис да се е намирала някъде по Долни Дунав и той да е писал до стратега на Преслав в изпълнение на някакви служебни дела, или пък, няма да ни изненада, ако и двамата са били арменци и родственици и да са разменяли помежду си кореспонденция.

Какво е значението на препечатването е трудно да се отговори – дали е случайно или целенасочено. Би могла да се предположи следната логическа последователност: стратегът на Преслав Мелиас е писал до таксиарха Стравотрихарис. Последният или не е разполагал с ядро и е използвал това на своя кореспондент, или пък е искал по този начин да подчертае, че е получил писмото на Мелиас и сега му връща отговора.

---

[29] **Йорданов,** *Преслав*, № 189; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 671; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1078.

[30] **Skylitzes**, 309.12.

[31] За длъжността таксиарх вж. **Jordanov,** *Corpus*, III, p. 384, no. 12 и цитираната л-ра.

149. Νικήφορος Συναδινὸς πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας (50-те г. на XI в.)

Печатът е намерен през септември 2015 г. от Валери Йотов при археологически разкопки в Силистра на обект на ул. „Капитан Мамарчев“, в ненапълно проучена сграда от XI в., която е възседнала рушевините на езическото капище. Размери: 30.30-32.50 (?) 5 мм, тегло 26.48 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** Никифор Синадин, 104–106.

Лице. Св. Никола с нимб, хитон и химатион в цял ръст прав насреща. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис:

⊙ . . . || Λ-ΑΟ-C : Ὁ ἅ(γιος) [Νικό]λαος.

Опако. Седемредов надпис:

+ΚЄR'Θ'| ΤѠCѠΔȣ' |ΝΙΚΗΦΟ . | ΠΡΙ'SCΤΡΑ | ΤΙΓ'ΠΡЄCΚΛ | RΙΤΑCΤ'CV | ΝΑΔΙΝ'

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Νικηφό[ρ(ῳ)] π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) στρατιγ(ῷ) Πρεσκλ(α)βίτ(ζ)ας τ(ῷ) Συναδιν(ῷ).

Стратег на Преславица с такова име е непознат. Печатът се датира в 50-те г. на XI в. Тогава най-рано се появява върху печатите съкращението ΠΡΙ'= π(ατ)ρί(κιος)[32]. Горната граница не бива да надхвърля 1059 г., когато е учреден катепанатът Подунавие, който изключва съществуването на стратегии в него. Патрицият Никифор Синадин е най-късният (засега) стратег на Преславица.

В наративните източници и сфрагистични паметници е известна личност с тези имена.

В „Алексиадата“ на Анна Комнина се съобщава на няколко пъти за Никифор Синадин. Отнася се към царуването на Никифор III Вотаниат (1078–1081), който нямал наследник. Изборът му паднал върху някой си Никифор Синадин, според повечето изследователи негов племенник, син на сестра му. Анна Комнина говори за него с ентусиазъм, че бил с красива външност, дълбок ум и голяма сила. Не станал наследник на вуйчо си, убит е от норманите в сражение под Дирахиум на 18 октомври 1081 г.[33]

С името на Никифор Синадин са известни няколко групи печати:

а) патрикий – 50-те г. на XI в., според 3 екземпляра, от колекциите на Ермитажа (М-2996)[34]; Zacos (BnF 523-524)[35].

Лице. Права фигура на св. Димитър като воин.

Опако. +ΚЄR'Θ'| ΤѠCѠΔȣ' |ΝΙΚΗΦΟΡ | ΠΡΙ'ΚΙѠΤ' |CVΝΑΔΙ | Ν'.

б) антипат, патрикий и стратег на Кападокия – 50-те – 60-те г. на XI в.[36]

---

[32] **Jordanov,** Observations, 143–158.

[33] **Skoulatos,** *Personnagues*, 1980, no. 153.

[34] **Шандровская,** Синадинов, с. 175, рис. 1.2.

[35] **Cheynet,** La société byzantine, 619–620.

Лице. Бюст на св. Димитър като воин.

Опако. +NIKH | Φ'ΠΡΓΑΝ | ΘVΠΑΤΟC | SCTPATΓ'| ΚΑΠΑΔ' | . CVN. . | . NO .

в) вест и катепан – 60-те г. на XI в., според 3 екземпляра, съхранявани в колекциите: Thiery no. 58: Zacos (BnF) 522: Zarnitz, no. 523[37].

Лице. +KЄR'Θ'| TωCωΔ8' |NIKHΦOP' | RЄRCTH

Опако. KAIKA | TЄΠANω | TωCVNA | ΔHNω.

г) куропалат – 80-те г. на XI в., според екземпляр от Ермитажа (М-21)[38]

Лице. Права фигура на св. Димитър като войн.

Опако. +| NIKH | ΦOPωK8 | ΡΟΠΑΛΑ | THTωCV | NAΔH | Nω.

д) частно лице – последна четвърт на XI в., според екземпляр от Ермитажа (М-8091).[39]

Лице. Права фигура на св. Георги като войн.

Опако. +| ΑΘΛΟΦΟ | PЄΑΓΙЄΝΙ | KHΦOPONΦV | ΛΑΤЄCVNΛ | ΔHNONCON | Δ8ΛΟΝ.

На едно и също лице ли са тези печати?

Хронологическата амплитуда от 50-те г. на XI в., когато е стратег на Преславица, до 1081 г. е доста голяма. Преди битката, в която е загинал, е съобщен от Анна Комнина в групата на младите пълководци и според нея е юноша.

Печатът с титлата куропалат навярно е принадлежал на племенника на Никифор Вотаниат.

Останалите три биха могли да се отнасят към едно и също лице, което има следния cursus honorum: патрикий; патрикий и стратег на Преславица; антипат, патрикий и стратег на Кападокия; вест и катепан.

1.3. „Пътуване" на печатите с топонима Преслав и Преславица през първата половина на XI в.

Известен факт е, че печатите пътуват заедно със скрепената от тях кореспонденция. За начална точка на отпътуването се счита мястото (градът, офисът), в което е издаден документът. За крайна точка се приема мястото, където днес намираме печатите. Те са скрепявали документация, получена на мястото, където намираме печата. Следователно те „пътуват" заедно с документа от мястото му на издаване до мястото на получаване.

В рамките на този раздел ще се направи опит да се проследи разпространението на печатите на длъжностните лица в Преслав и Преславица през първата половина на XI в[40].

---

[36] **Schlumberger**, *Sig*., p. 705; **Stavrakos**, Synadenoi, 174–175; **Gheynet**, La société byzantine, p. 621.

[37] **Stavrakos**, Synadenoi, 173–174; **Cheynet**, La société byzantine, p. 621.

[38] **Шандровская**, Синадинов, 175–176, рис. 1.3.

[39] **Шандровская**, Синадинов, 174–175, рис. 1.1.

[40] **Йорданов,** Пътуване, 16–22.

Основният проблем от тяхното наличие е дали зад тях стоят две различни селища, идентифицирани съответно с Преслав (Велики Преслав) и Преславица (Малък Преслав)[41], или са две различни форми на изписване на едно и също селище – бившата българска столица Преслав в годините на византийското владичество, и в частност първата половина на XI в.[42].

Най-напред ще приведем в наличност печатите на длъжностни лица с топонимите Περσθλάβας и Περσθλαβίτζας[43].

Привлечени са 48 екземпляра на две групи титуляри: стратези и комеркиарии.

Печати на стратези

Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа четвърт на XI в.)

А.

1. [1385. Намерен е в Преслав.
2. [1386. Намерен е в с. Кладенци, обл. Добрич.

Б. Възможно четене и Περσθλάβας.

3. [1387. Намерен е в Преслав.
4. [1388. Намерен е в района на Сливен.
5. [1389. Намерен е в Преслав.
6. [1390. Намерен е в крепостта при с. Мелница, Елховско.
7. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс [Fogg A. M. 2284]. Намерен е в Истанбул[44].

7а. [Намерен е в Плиска[45].

В.

8. [1391. Намерен е в Преслав.

Г.

9. [1392. Намерен е в Преслав.

Печатите на Аеций са пътували до неизвестни за нас получатели в селищата до дн. Кладенци, Мелница, Сливен и Константинопол. Свързването им с Преслав изисква категоричност в името на селището, дали е Преслав или Преславица.

---

[41] В публикацията на печатите от Дъмбъртън Оукс те са разграничени на Преслав, и на Преславец или Малкия Преслав. Вж.: **Oikonomides,** Presthlavitza, 1–9; **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, 178–179.

[42] Това бе мое предположение – вж. **Йорданов,** Името на Преслав, 71–81; **Jordanov**, *Corpus*, I, 144–148.

[43] Намерените в България печати са представени според мястото им в **Jordanov**, *Corpus*, III, със съответния пореден номер; тези извън България са посочени според техните публикации.

[44] **Nesbitt-Oikonomides**, *DOC*, 1, no. 69.1.

[45] Непубликуван. Информация от д-р Янко Димитров, за която му благодаря!

Ако е Преслав, то наличието им там би могло да се обясни с технологически брак или че са скрепявали документи, които са се съхранявали в архива на стратега на Преслав.

Ако е Преславица и това е Малкия Преслав, то трудно ще обясним намирането в Преслав на 4 печата. Ако приемем, че са различни градове, то Аеций ще е бил последователно стратег и на двата града.

’Ανδρόνικος Δούκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας (30-те – 40-те г. на XI в.)

10. [1393. Намерен е в Преслав.

11. [1394. Намерен е в Плиска.

12. [1395. Намерен е в Преслав.

13. [1396. Намерен е в Преслав.

Андроник Дука, стратег на Велики Преслав, е изпратил веднъж кореспонденция до своя колега – стратега на Плиска. Намирането на три от общо четирите печата в Преслав има същото обяснение, както по-горе.

’Ιωάννης β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας (X – XI в.)

14–20. [1397–1403. Намерен е в Преслав.

21. [1403А. Намерен е в Силистра.

21а [1403Б. Намерен е в Плиска.

Йоан е писал до колегите си в Дръстър и Плиска. Останалите му печати са от Преслав.

Особен интерес представлява препечатването от Василий, доместик на дука на Адрианопол. В коментара, направен по-горе, предположихме, че кореспонденцията му е била адресирана до дука на Адрианопол (Теодорокан), който възложил отговора на доместика си.

’Ιωάννης Μαλέας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

22. [1404. Намерен е в Преслав.

23. [1405. Намерен е в Преслав.

Намирането на двата печата в Преслав свързва Йоан Малеас с този град, а не с Преславица.

’Ιωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (30-те – 40-те г. на XI в.)

24. [1406. Намерен е в Силистра.

И в този случай писмото е било до стратега на Дръстър. Близостта в имената поставя въпроса дали се отнася до един и същ човек, който е имал последователно назначение в Преслав и след това в Преславица?

Κωνσταντῖνος Καραντηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας (първа четвърт на XI в.)

25. [1407. Намерен е в Преслав.
26. [1408. Намерен е в Преслав.
27. [1409. Намерен е в Преслав.
28. [1411. Намерен е в Преслав.
29. [1412. Намерен е в Преслав.
30. [1413. Намерен е в Преслав.

Няма нужда от коментар!

Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (средата на XI в.)

31. [1414. Намерен е в Преслав.
32. [1415 Намерен е в Преслав.
33. [1416. Намерен е в Силистра.
34. [1417. Неизвестно намиране.
35. [1418. Намерен е в Плиска.
36. [1419.Намерен е в Силистра.
37. Паралел от колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. 860). Намерен е в Истанбул[46].
38. Паралел от колекцията на Ермитажа (М-12178). Намерен е в Истанбул[47].

Лъв Пигонит е писал до своите колеги в Преслав, Дръстър и Плиска. Кореспонденцията му до Константинопол би могла да има служебен характер, но също така би могла да е адресирана и до неговите близки, които са живеели в столицата.

Μαλέσιος β'πρωτοσπαθάριος kaὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

39. Засвидетелстван чрез екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-6096). Намерен е в Истанбул[48].

Μάλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (началото на XI в.)

40. [1420. Намерен е в Преслав.

Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (началото на XI в.)

41. [1421. Намерен е в Преслав.
42. [1422. Намерен е в Преслав.

Νικήφορος Συναδινὸς πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας (50-те г. на XI в.)

---

[46] **Nesbitt-Oikonomides**, *DOC*, 1, no 78.4

[47] **Шандровская**, Из истории, 461–462, рис. 8.

[48] Вж. **Йорданов**, Преславица, № 7.

43. Намерен е в Силистра.

Комеркиарии

Εὐστράτιος Ῥωμανιάκης σπαϑαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσϑλαβίτζας

44–45. Засвидетелстван според екземпляри от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 47. 2.2. 2128 и Fogg A. M., 1750. Навярно произхождат от Константинопол (Истанбул)[49].

Ἰωάννης κομμερκιάριος Περσϑλαβίτζας,

46. Засвидетелстван чрез екземпляр от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 47.2.137). Навярно произхожда от Константинопол (Истанбул)[50].

Σέργιος χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Πρεσϑλαβίτζας

47–48. Засвидетелстван чрез два екземпляра от колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M., 860)[51] и Zacos. II[52]. Навярно произхождат от Константинопол (Истанбул). При разкопки на „Калето“ в Скопие е намерен един трети екземпляр[53].

Εὐστράθιος Μυτᾶς χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσϑλαβίτζας (първа половина на XI в.).

49. Според екземпляр, съхраняван в колекцията на Археологическия музей в Истанбул, инв. № 193. Навярно произхожда от Истанбул (Константинопол)[54].

Какви констатации можем да направим относно намирането днес на печатите и следователно за местата, където са получени кореспонденциите?

Колко са на Преслав и колко на Преславица?

Отправна точка са били градовете Преслав и Преславица.

Прави впечатление, че тези с топоним Преславица се срещат често и извън Преслав. Ситуацията при тези с изписан сигурен топоним Преслав е по-различна. Те твърде рядко напускат Преслав[55]. Дали тази констатация има място при локализирането и идентифицирането на топонимите, не можем да сме категорични[56]. Но очевидно тенденцията е, че печатите на стратези на Преславица пътуват най-често до Преслав, но и до много други места.

---

[49] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.1

[50] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.2.

[51] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.3.

[52] **Zacos**, Seals, II, no. 1043.

[53] **Mihajlovski,** Fortress “Kale”, no. 57. Любопитство предизвиква кореспонденцията на Сергий, комеркиарий на Преславица. Какъв характер е имала: личен или служебен? Последното е твърде вероятно. До 1059 г. (учредяването на катепаната Подунавие) все още дн. Северна България е под юрисдикцията на управителя на тема България, който резидира в Скопие.

[54] **Burgurlu,** *Bizans*, no. 134.

Тези на комеркиариите се намират изключително в Константинопол, което е обяснимо.

Комеркиариите на Преславица са се отчитали пряко в столицата пред фиска и са получавали пряко оттам разпореждания.

1.4. Византийското присъствие в Преслав (1000 – 1053)

Освен представителите на византийската администрация, които резидират в Преслав, косвена връзка с византийското присъствие в града имат печатите, намерени в Преслав. Те ни съобщават лицата, които са писали до града.

Подредени хронологически, те ни предлагат следната картина и информация:

XI в., което на практика означава датиране от началото на века до неговата среда. В тази група по принцип би трябвало да се включат и датираните най-общо X–XI в., което означава последната четвърт на X и първата четвърт на XI в., но в конкретния случай, като игнорираме X в., остава това да са печати от началото на XI в., т.е. след 1000-ата г.

1–2. [86, 87. Βασίλειος, Β’ καὶ Κωνσταντῖνος (976–1025).

3–7. [88–91. 102. Βασίλειος, Β’ (1000 – 1025).

8. [361. Πόθος πριμικήριος, κοιτῶνος καὶ μέγας ἑταιρειάρχης (XI в.).

9. [363. Μανουὴλ Τζηντζιλύκης πρωτοσπαθάριος, πανθεώτης καὶ πριμικήριος (XI в.).

10. [555. Ἰωάννης Ταρσίτης β’πρωτοσπαθάριος (XI в.).

11–13. [690– 692. Θεόδοτος Στουπειότης σπαθαροκανδιδᾶτος (XI в.).

14. [721. Γεώργιος Μαλεῖνος ? ἀσηκρῆτις (XI в.).

15. [735. Νικήτας Μιτυλήναιος ἀσηκρῆτης (XI в.)

16. [860. Ἰωάννης (?) β’πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου (XI в.).

17. [998. Νικηφόρος μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν (1000-ата г.).

18. [1026. Ἰωάννης πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητής τοῦ στρατηλάτου (XI в.).

---

[55] Същата е картината и при печатите на Преслав, когато градът носи името Йоанопол. Почти всички печати с името Йоанопол са намерени в Преслав. Вж. **Jordanov,** *Corpus*, III, nos. 1250-1260; 1261-1265; 1266; 1267-1268; 1269; 1283-1288; 1289-1290; 1292-1310.

[56] Може би за по-голяма яснота би трябвало да се върнем отново на предишното идентифициране – Преславица – Малкия Преслав. Това се потвърждава най-добре от печатите на комеркиариите. При тях ясно е изписано „Преславица” и всички те произхождат от Истанбул.

1021. Συνέσιος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τοποτηρητής τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (XI в.).

19–20. [1060–61. Βραχάμιος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ταξιάρχης (XI в.).

21–22. [1063–64. Ἐλπίδιος Βραχάμιος ταξιάρχης (XI в.).

23. [1069. Κούρτος πρωτοσπαθάριος καὶ ταξιάρχης (XI в.).

24. [1077. N., Κατακαλὼν ταξιάρχης (XI в.).

25–26. [1078–79. N., Στραβοτριχάρης ταξιάρχης (XI в.).

27. [1081. Μιχαὴλ μονοστρατηγὸς (XI в.).

28–29. [1102–1103. Βάρδας πρωτοπαπάς καὶ β'κουράτωρ Ἀγχιάλου (XI в.).

30–31. [1123–1124. Ἀντρόνικος διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (XI в.).

32. [1125. Λέων N., πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεος καὶ Μεσημβρίας (XI в.).

33. [1202. Νικήτας Πηγονίτης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Δυρραχίου (1018 г.).

34. [1243. Κατακαλῶν σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Θρᾴκης (XI в.).

35–36. [1238–1239. Βασίλειος Ἀργυρός πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (20-те – 40-те години на XI в.)

37–43. [1397–1403. Ἰωάννης β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας (X–XI в.).

44–48. [1407–1411. Κωνσταντῖνος Καραντηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας (първата четвърт на XI в.)

49–51. [1393. 1395–96. Ἀνδρόνικος Δούκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας (30-те – 40-те години на XI в.).

52–56. [1385, 1387, 1391, 1392. Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа четвърт на XI в.)

57–58. [1404–1405. Ἰωάννης Μαλέας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.).

59–60. [1414–1415. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (около 1018 г.).

61. [1420. Μάλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (XI в.)

62–64. [1421–1422, 1422A. Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (XI в.).

65–66. [1427–1428. Θεόφυλος Ἁγιοζαχαρίτης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Σάμος (30-те – 40-те години на XI в.).

67–71. [2150-2154.'Ιωάννης (частно лице XI в.).

72. [1429. Χριστόδουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Σάμος (XI в.).

73. [1433. Νικόλαος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοτριγκλίνου καὶ στρατηγὸς Σωτηρουπόλεως καὶ Ἀνακουπίας (XI в.).

74. [1434. Φαραζμάνης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Στρουμίτζας (40-те години на XI в.)

75–82. [1495–1498, 1500–1502. Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (първа четвърт на XI в.).

83–87. [1505–1509. Ἀντρόνικος στρατηγὸς (XI в.).

88. [1536. Θεόδωρος Κασσητερᾶς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

89–91. [1540–1542. Θεοδώρητος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

92. [1546. Ἰωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (30-те – 40-те на XI в.).

93. [1550. Κωνσταντῖνος Κασιανός πρωτοσπαθάριος-ὕπατος καὶ στρατηγὸς (40-те години на XI в.).

94. [1552. Κωνσταντῖνος Ὠπός πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (30-те – 40-те години на XI в.).

95. [1556. Λέων Γουδέλης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (30-те – 40-те години на XI в.).

96–98. [1576–1578. Νικήτας Κασνίτζης πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς (XI в.).

99–104. [1560–1562–1563–65. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (20-те години на XI в.).

105. [1571. Μιχαὴλ Ταρχανειώτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.) .

106. [1579. Νικήτας/Νικηφόρος Ἰασίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

107–111. [1590–1592–94 Τζυορβανέλης Ἀποχαρπης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (1000-ата г.)

108–109. [1595–1596. Βάλς или Βαλσάρ..................... καὶ στρατηγὸς (XI в.)

110. [1601. Ν., Μαλέσης πρωτοσπαθάριος-ὕπατος καὶ στρατηγὸς (40-те години на XI в.).

111. [1790. Στέφανος μοναχὸς (XI в.).

112. [1791A. Ἰωάννης μοναχὸς (XI в.).

113. [1826. Abraham bar Bakos (XI в.).

114–116. [1904–1906. Καζάνης Ν., (XI в.).

117–122. [1915–1920–1920 a Καραντηνὴ Ἄννα (XI в.).

123. [2020. Παξηνός (?) Κωνσταντῖνος (XI в.).

124. [2022. Παξηνός Νικήτας (XI в.).

125–126. [2184–2185. Λέων (XI в.).

127. [2201. Μιχαὴλ (XI в.).

128–129. [2203–2204. Μιχαὴλ (XI в.).

130. [2211. Νικήτας / Νικηφόρος/Νικόλαος (XI в.).

131. [2555. Анонимен (XI в.).

132. [2586. Анонимен (XI в.).

133. [2555. Анонимен (XI в.).

134. [2586. Анонимен (XI в.).

135. [2596. Ν., Βατάτζης β’πρωτοσπαθάριος, ταγματοφύλαζ καὶ στρατηγὸς (XI в.).

136. [1535. Θεόδωρος Κασνίτζης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

137. [1598. Λέων или Θεόδωρος N., σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγός (XI в.).

138–139. [1762–1763. Κωνσταντῖνος N., (XI в.).

140. [2699. Νικηφόρος .... (XI в.).

141. [2862. Βασίλειος πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Ἀδριανουπόλεως?

142. [2866. N., XI в.

143. [2975. N., XI в.

144. [3025. N., XI в.

145. [3163. N., XI в.

146. [3172. N., XI в.

147. [3173 N., XI в.

Датировката за много от представените печати е относителна и поради съществуването на хронологическа група X–XI в., границата между тях е въпрос на усет.

Ще започнем с императорските печати. Всички те са свързани с личността на Василий II. При два от тях той е заедно с брат си и теоретично те биха могли да се отнасят и към този период, но по-голяма е вероятността да са от периода преди 990 г. Вече тези, при които Василий II е сам, със сигурност са скрепявали кореспонденция след 1000-ата година и получаването ѝ тук ще е било във връзка с повторно завладяване на града и мерките, които взимат византийците за установяване на византийска администрация. Навярно към този период се отнасят и печатите на гвардията в двореца.

Със сигурност към този период се отнася и печатът на Никифор. доместик на схолите.

Масираното присъствие на печати на таксиарси – на повече от 6 персони, свидетелства, че Долни Дунав се превръща в трайна граница на империята, покрай която са дислоцирани тези специфични гранични военни подразделения. Те координират действията си и са подчинени на местния стратег. Само така можем да си обясним това количество.

Незначителният брой печати на служители от централната администрация, при това не титуляри, а второразредни служители, свидетелства, че на града се е разчитало преди всичко като на военна сила.

Съвсем оправдано е присъствието на печати на стратези, повече от 30. при някои са изписани имената на стратегиите, които те управляват, но също така при доста от тях (17) липсва топоним.

На първо място по количество са печатите на Преслав и Преславица – десет различни персони с повече от 30 печата. Картината донякъде напомня 971 г.

1.5. Стратег на Плиска (1000 – 1067)

Името на града е съобщено в хрониката на Йоан Скилица: *В 6508 г. 13-и индикт* (1000-ата г.), *императорът изпратил силна войска срещу българските крепости оттатък Хемус под предводителството на патриций Теодорокан и протоспатарий Никифор Ксифия. Ромейската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плиска, и се върнала непобедима и победоносна*[57].

В този период Плиска не е засвидетелствана чрез печати с името на града, но е един от двата или три града, изрично упоменати от Скилица, че са завоювани в 1000-ата година.

Това не е случайно. В Плиска са намерени повече от 150 моливдовула – български и византийски. От тях към периода X–XI в., за които имаме основание да допуснем, че са пристигнали тук след 1000-ата г., се отнасят повече от 50 екземпляра, което е над една трета от всички печати, намерени в Плиска, близо половината от византийските и две трети от тези от периода на византийското владичество.

Засвидетелстван е печат с името на града от 30-те г. на XI в.

150. Φιλόθεος Φραγκοπούλος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Πλίσκοβα (XI в.)

Съхранява се в РИМ–Шумен, инв. № 14716. Закупен е от иманяр, който твърди, че е от Плиска. Размери: 26-27 (25) 4 мм, тегло 10.50 г. Добре центриран, но нецълен отпечатък. Крайните букви са изтрити. Повърхността на моливдовула е великолепно съхранена.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1384.

Лице. Бюст на Арахангел Михаил с владетелски инсигнии. Държи в дясната ръка скиптър, а в лявата – кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни: .|| X-Λ-Λ.

Опако. Седемредов надпис:

+KЄR'Θ' | ΦΗΛ'ΘЄΟ | Α'CΠ'ΘΑΡΙЄ | Π'Τ8ΧΓΚ | Λ'Ν"SCTP |Τ'Γ' ΠΛΚΑ | Τ'Φ'Ρ'Κ'

+Κ(ύρι)ε β(οή)ϑ(ει) Φηλ(ο)θέο (πρωτο)σπ(α)ϑαρί(ῳ) ἐπ(ὶ) τοῦ Χρ(υσοτρι)γκλ(ί)ν(ου) (kαὶ) στρ(α)τ(η)γ(ῷ)] Πλ(ίσ)κ(οβ)α τ(ῷ) Φρ(αγ)κ(οπούλῳ).

Всички букви от текста на печата са добре съхранени. Проблемът е как да бъдат разчетени съкращенията, които очевидно са повече от обикновеното. Навярно граверът е изпитвал затруднение как да побере този значителен текст върху сравнително малкото пространство на печата и се е принудил на чести съкращения. Как да се прочете топонимът, изписан чрез четирите букви: ΠΛΚΑ? Възприел съм, че зад този топоним се крие името Πλ(σ)κα или Πλ(ίσ)κ(οβ)α, както е във византийските извори. В единствения домашен паметник, където се среща името на старата българска столица (Чаталарската колона), е изписано ПΛСКА[58]. По подобен начин е изписан и топонимът ПЄРΔCRA = Περδσ(λά)βα(ς), при една друга група печати[59].

---

[57] **ГИБИ**, VI, с. 280. Защо отсъства Дръстър? Според Станеску и Дякону Дръстър е останал извън контрола на българите, на което опонира П. Мутафчиев, че едва ли градът е останал византийски, отдалечен от Византия, което изглежда логично, но все пак не обяснява защо името на града не е споменато от Скилица. Цитирано по **Стоименов**. Временна, с. 57. Може би Дръстър наистина е бил анклав.

Освен този печат, в Плиска са намерени близо 90 византийски печата, които се отнасят след 1000-ата година. В долните редове е представен техният хронологически анализ[60]:

За съжаление, точното датиране на печатите е все още невъзможно. Поради което сме затруднени да предложим отчетливи хронологически граници и да ги свържем с историческата периодизация на Плиска. По тази причина повечето от печатите преливат от една група в друга.

X–XI в. (последната четвърт на X и първата на XI в.)

Със сигурност към началото на този период се отнасят:

1. Πέτρος πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως. (971 – ?)

2. Μαριάνος β' πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστόλου (971 – ?).

3. Στέφανος στρατηγὸς (971–?).

4. Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (70-те г. на X в.).

5. Δαμιανός Δοβρομιρὸς ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θράκης καὶ Μεσοποταμίας (971–?).

6. Καλοκυρὸς Σαρακηνόπουλος πρωτοσπαθάριος καὶ κλεισουριάρχης (X–XI в.).

7. Στέφανος μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως (70-те г. на X в.).

Останалите са най-общо X–XI в., което по принцип означава последната четвърт на X и първата четвърт на XI в., но в конкретния случай като че ли трябва да игнорираме X в. Остава това да са печати от началото на XI в., т.е. след 1000-ата г.

1–3. [24-25-26. Βασίλειος Β' (976–1025).

4–5. [35-36. Ἀρκάδιος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου (X–XI в.).

6. [69. Ν.. β'πρωτοσπαθάριος καὶ χαρτουλάριος (X–XI в.).

7. Ἰωσὴφ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ταξιάρχης (X–XI в.).

8. [75. Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X–XI в.).

9. [77. Δαυὶδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Δρίστρας (1000-?)

10. [78. Εὐστάθιος πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς Μοσυνόπολεως (XI в.)

11–12. [85-86. Ἀρκάδιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X–XI в.)

13. [104. Εὐφήμιος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτριγκλίνου. (X–XI в.)

14–15 [107-108. Μιχαὴλ πρωτοσπαθάριος . . . . . (X–XI в.)

16. [110. Πέτρος Γυμνὸς ? πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X–XI в.)

---

[58] За етимологията и изписването му вж. **Бешевлиев.** Първобългарски надписи. с. 217.

[59] **Jordanov.** *Corpus.* III. nos. 1407–1413.

[60] **Йорданов,** Плиска. 47–60.

17. [111. N., πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.)
18. [113. N. (X–XI в.).
19. [114. N., β'πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).
20. [115. N., β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X–XI в.).
21. [116. N., πρωτοσπαθάριος . . . . . (X–XI в.).
22. [117. N., πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου . . . . . . (X–XI в.).
23. [119. N., (X–XI в.).
24. [120. Δαμιανός β'πρωτοσπαθάριος ? (X–XI в.)
25. [121. N., (X–XI в.).
26. [122. Νικήτας σπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς τὸν ... (X–XI в.).
27. [123. N. (X–XI в.)
28. [124. N. (X–XI в.).
29. [126. N. (X-XI в.).
30. [127. Βασίλειος πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μέγας .... (X–XI в.).
31. [128. Μιχαὴλ или Μανουὴλ . . . . . . (X–XI в.).
32. [129. Βασίλειος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς.... (X–XI в.).
33. [130. Λέων . . . (X–XI в.).
34. [131. Κατακαλὸν N., β'πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τὸν ἱκανατον (X–XI в.).
35. [132. N. (X–XI в.).
36 [133. N. (X–XI в.).
37. [134. N. (X –XI в.).
38. [135. N. (X –XI в.).
39. [136. N. (X–XI в.).
41. [138. N. (X–XI в.)
42. [139. N. (X–XI в.).
43. [140. N. (X–XI в.).
44. [141. N., σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ . . . . . . (X–XI в.).
45 [142. N. (X–XI в.).
46. [143. N., β'πρωτοσπαθάριος καὶ κοιαίστωρ . . . (X–XI в.)
47. [144. N. (X–XI в.)
48 [147. N. (X–XI в.)
49. [148. N. (X–XI в.)
50. [149. Αλέξιος? σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας (X–XI в.).
51 [150. Γρηγόριος Κλιβανας πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).
52. [151.Λέων τοποτηρητη (X–XI в.).
53. [152. Δημήτριος ? (X–XI в.).

Повече от 50 екземпляра, което е над една трета от всички печати, намерени в Плиска, близо половината от византийските и две трети от тези от периода на византийското владичество.

За съжаление, не повече от 15 екземпляра могат да бъдат разчетени със сигурност. Те са от периода, когато животът в Плиска е най-активен. Не може да не впечатлява намирането тук на три екземпляра от Василий II.

Прави впечатление, че веднага се появяват печати на служители от провинциалната администрация и то често от българските земи.

Всичко това предполага, че в града е резидирал гарнизон и представител на централната власт, но с какъв ранг? Към 20-те – 30-те г. на XI в. имаме стратег. Дали има такъв след 1000-ата г., или от по-нисък ранг – ек просопо, турмарх, таксиарх и пр.? Засега това са въпроси без отговор.

XI в., преди всичко в първата му половина

1. [. 'Αέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа четвърт на XI в.).

2. [11405а. Ἰωάννης β' πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας (1000 – ?)

3. [75. Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X–XI в.).

4. [77. Δαυὶδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Δρίστρας (1000 – ?).

5. [27. Γεώργιος σεβαστοφόρος καὶ πρωτοβεστίαριος (XI в.).

6 [34. Θεόδωρος Κασταμονίτης πρωτοσπαθάριος (XI в.).

7 [78. Εὐστάθιος πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς Μοσυνόπολεως (XI в.)

8. [80. Φιλόθεος Φραγκοπούλος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Πλίσκοβα (XI в.)

9. [81. 'Ανδρόνικος Δούκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας или Πραισθλάβίτζας (30-те – 40-те г. на XI в.)

10. [82. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (до средата на XI в.)

11–13. [89-91. Θεοδώρητος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.)

14. [93. Λέων N или Θεόδωρος N., σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

15. [95. Λαύρας τοῦ κῦρ 'Αντωνίου (XI в.).

16. [97. Κοσμᾶς ἐπίσκοπος Προύσης (XI в.)

17. [99. Νικόλαος πρεσβύτερος (XI в)

18. [100. Ἁγιοζαχαρίτης Στυλιανὸς (XI в.).

19. [101. Δούκαινα Πατρίκια (XI в.)

20 [103. Анонимен (XI в.).

21. [111. N., πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

22. [144. N., (XI в.)

23. [145. N.,πρωτοβεστιάριος (XI в.).

Повече от 20 екземпляра. От тях половината на стратези, като при 8 са известни и градовете, които те управляват. Сред тях и този на самата Плиска. Тук е получавана кореспонденция от четирима преславски стратези, което говори за регулярност, на двама от Дръстър и пр. Новост е появата и на църковни печати – 3 броя; появяват се анонимни и на частни лица с две имена.

От средата до третата четвърт на XI в.

1. [33. Βασίλεος Γλαβᾶς πρωτοβέστης (60-те г. на XI в.).

2. [64. Βασίλειος Καματηρὸς κτημάτηνος (трета четвърт на XI в.).

3-4. [71-72. Βασίλειος ’Αποκάπης βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βαασπρακανίας (? – 1064).

5. [73. Βασίλειος ’Αποκάπης μάγιστρος βέστης καὶ δοὺξ (1064 – 1066)

6. [76. Χασάνης ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (средата на XI в.).

7. [79. Μιχαὴλ βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)

8–9. [1375-1375a. Δημήτριος Κατακαλὼν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (50-те г. на XI в.)

10–11. [83-84. Κατακαλὼν /Καμένος/ Κεκαυμένος ανθύπατος, πατρίκιος καὶ κατεπάνω (50-те – 60-те г. на XI в.).

12–13. [87-88. Βαρδάνιος Βαλνέας πρωτοσπαθάριος kaὶ στρατηγὸς (средата на XI в.).

Общо 13 екземпляра. Почти всички са на лица от военногражданската администрация, едни с изписани топоними, а други без такива, на разположение на императора или изпращани при конкретни поводи. Сред получаваните тук кореспонденции са и на катепани на Подунавието, новата военно-административна единица, създадена след средата на XI в. Катепаните на Парадунавон са писали по конкретни поводи на своя подчинен тук, вероятно началник на гарнизона, за координиране на военни действия.

Ако попълването на липсващите букви е вярно и собственикът на № 73 се идентифицира с магистър Василий Апокап, то това ще е най-късният намерен тук печат, т.е. от 1064 – 1066 г. Същата картина се наблюдава и при монетите. Последните монетни находки са от периода 1059 – 1067 г.[61]

Преустановяването на живота тук ние свързахме с нашествието на узите. За отблъскване на тяхната инвазия пристига Василий Апокап, отначало все още като катепан на Вааспуракан. Именно тук на Балканите той е повишен в титул магистър, и назначен за дук (командващ) на изпратената от империята армия. Известно е, че той попада в плен при узите и след освобождаването му се оттегля от Балканите в Едеса.

Изглежда нашествието на узите е поставило и края на византийската администрация в Плиска. По същото време изчезват и печатите на управителите на Парадунавон. След 1066 г. тук няма никакви печати, а монетите са изолирани и само свидетелстват за някаква форма на живот на това място.

---

[61] **Йорданов**, Монети и печати, 136–137.

1.6. Стратег на Дръстър (1000 – 1059)

Дръстър е стратегически център и винаги е бил начело на военно-административна единица.

През разглеждания период името на Дръстър почти отсъства от наративните източници. Единственото изключение е в 1017 г.: ... *защото той* (Василий II) *получил писмо от доростолския стратег Цицикий, син на патриция Тевдат, иверец*[62], *който му съобщавал, че Кракра бил събрал твърде многобройна войска и се съединил с Ивана: те били привлекли и печенеги и възнамерявали да нападнат ромеите ....*[63]

Повече информация има относно църковната му администрация, тъй като Василий II му обръща специално внимание в едната от грамотите си.

Градът отново е в центъра на вниманието на хронистите във връзка с нашествието на печенегите през 40-те г. на XI в.: *След като бил победен от Тирах и обърнат в бягство, Кеген и хората му решили да избягат при императора. Затова дошъл в Доростол и изпратил известие до местния управител Μιχαὴλ πατρίκιος καὶ ἄρχοντα τῶν παριστρίων πόλεων*[64].

Името на същия е съобщено без патроним, което затруднява идентифицирането му. Той е известен във византийското общество повече чрез баща си Анастасий логотет (Μιχαὴλ ὁ τοῦ ᾿Αναστασίου λογοθετου ὑιὸς).

а) πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δυραχίου – през 1042 г., когато неговата армия е била разбита от сърбите[65].

б) πατρίκιος καὶ ἄρχοντα τῶν παριστρίων πόλεων, през 1048 г. във връзка с печенежкото нашествие[66].

в) μάγιστρος през 1057 г. във връзка с узурпацията на Исак I Комнин[67].

Не са много и сфрагистичните паметници. Поради несигурната им датировка не знаем къде да ги включим. Дали преди 986 или след 1000 година.

Все пак сме направили едно разграничение. Тук са изложени тези, за които считаме, че са след 1000-ата година.

151–152. Βασιλιανης/Βασιλάκης ? β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X–XI в.)

151. Частна колекция (Ж. Бюлбюлев от Харманли). Произхожда от Силистра. Размери: 24–27 (21) 2 мм. Непълен отпечатък, най-вече в средата на ядрото. Отворен по линията на канала.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1167.

---

[62] **Skylitzes**. 356.27; За него и произхода му вж. **Степаненко,** Цицикии, 186–195 и цит. там литература.

[63] **ГИБИ**, VI, с. 289.

[64] **ГИБИ**. VI. с. 313.

[65] **Skylitzes,** 424.66-68.

[66] **Skylitzes**. 457.31-32.

[67] **Skylitzes**. 498.31-32.

152. Съхранява се в колекция, Zacos, III, no.1660. Неизвестен произход, с голяма вероятност от Истанбул. Сравнително добър отпечатък.

Публикация: **Seibt,** Sigillographische, N.1.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Чрез нашия екземпляр ние правим корекции в прочита на личното име на този стратег на Дръстър.

Лице. Бюст на св. Никола във фас. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: ⊙ || NI-K. Около изображението кръгов надпис с инвокацията: .....COΔOVΛO

Опако. Четириредов надпис:

.RAC . . | .NIA'CΠAΘ | . I. SCTP'| . . . CTP
.RACIΛ | .NIA'CΠAΘ | PIoSCTP'| TPICTP (Zacos collection)

[+Κ(ύρι)ε βοήθει το] σο δούλο Βασιλ[.]νι (πρωτο)σπαθαρίο (καὶ) στρ(ατιγῷ) Τρίστρ(ας).

153–154. Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας (X–XI в.)

153. Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. № 73. Намерен е в Плиска от руската археологическа експедиция през 1900 г. Размери: 27–28 (22) 3 мм, тегло 10.56 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Панченко,** Абоба-Плиска, 296-297, Табл. LVIII.3; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.4; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1168.

154. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-2338). Произхожда от Константинопол. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Панченко,** Коллекции, № 66 .

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион

Лице. Бюст на св. Теодор като воин. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ⊙- ..-. ||Δ-Ѡ-P'

Опако. Петредов надпис:

+ |.ЄOΔѠ | .PIMIK | .SCTPA |.IΓ'ΔIC | TPAC
+ [Θ]εόδω(ρος) [π]ριμικ(ή)[ρ(ιος)] (καὶ) στρα[τ]ιγ(ὸς) Δίστρας.

155. Θεόδωρος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на ИМ–Несебър, инв. №1948. От бившата колекция на Климент Атанасов от Бургас. Неизвестен произход. Размери: 12–24 (22) 2 мм, тегло 2.98 г. Фрагмент по-малък от половинка от някога непълен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1169.

Лице. Част от бюст на св. Теодор В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ⊙- ΘЄ -. || . . .

Опако. Петредов надпис:

· · · · · · | . . . . ΠA | . . . . TPAT | . . WΔIC | TP. .

| + Θεοδώρῳ β'(πρωτο)σ]πα[θ(αρίῳ) (καὶ) σ]τρατ[ηγ]ῷ Δίστρ[ας].

Ако попълването на липсващите букви е вярно, то този печат отразява нов етап от кариерата на този дръстърски стратег. Досега той притежава титула πριμικήριος. При последния той е повишен в ранг протоспатарий, предназначен за евнуси.

156–157. Δαυὶδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Δρίστρας (1000 – ?)

156. НАИМ при БАН–София, инв. № 115. Намерен е сред монетите от Плиска през 1949 г. . Размери: 27–29 (27) 2.5 мм, тегло 9.83 г. Непълен и зле съхранен отпечатък.

Публикация: **Маслев**, Печати, 448–450; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 35. 20a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no 1270.

157. РИМ–Силистра, инв. № 46. Намерен е на брега на Дунав от Александър Боев. Размери: 12-24 (?) 2.5 мм. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 35.20b; **Jordanov**, *Corpus*, III, no 1271.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Силно повреден бюст на военен светия, може би св. Теодор. Зле съхранен вертикален надпис, който може би съдържа буквите: ⊙-ΘЄ-O|| .....

Опако. Петредов надпис:

156) +.ΑΔΑ'| СПАΘАР'| . . . РАТ'| . . A... | ΔPICTP'

157) . . . . . | . ΠΑ . . . | SCTP . . | Θ'PA... | ΔPI . . .

156+157: +[Δ]α(υὶ)δ (πρωτο)σπαθάρ(ιος) (καὶ) στρατ(ηγὸς) Θρά[κης (καὶ)] Δρίστρ(ας).

158. Λέων Δρύμις ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας (1050 – ?)

Засвидетелстван чрез единствен екземпляр, участвал в Аукцион Münz Zentrum, Köln, 100, 8-10 Sept. 1999, no. 105[68].

Лице. Петредов надпис:

KЄRO | HΘЄITω | . ωΔ8Λω | ΛЄONTI | ΠPIKIω

Опако. Петредов надпис:

ANΘVΠ . |TωSKAT . | ΠAN'ΔPI . | TPACTω | ΔPM

+ K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντι π(ατ)ρικίῳ ἀνθυπάτῳ (καὶ κατεπάν(ω) Δρίστρας τῷ Δρ(ι)μ(εῖ).

---

[68] За един друг екземпляр, съхраняван в колекцията на Ермитажа ми съобщи Елена Степановна. Ползвам се от възможността да ѝ благодаря за сътрудничеството!

Леон Дрим е неизвестен от наративните източници[69]. Засвидетелстван е само чрез сфрагистични паметници. Те определят следния cursus honorum[70]:

1.σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατιγὸς (30-те г. на XI в.)[71]
2. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατιγὸς (40-те г. на XI в.)
2. πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητης . . . (40-те г. на XI в.)[72]
3. ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας (1050 – ?)
4. βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те години на XI в.)[73]

Не е възможно да се установи точната хронология на различните групи печати с топонима Дръстър или Доростол. Последен би трябвало да е на Леон Дрим, катепан на Дръстър. Той ще е след средата на XI в. и ще предшества появата на катепаната Подунавие. След завладяването на Дръстър и въобще на Източна България в 971 г. е последвала административна уредба, при което са променени имената на по-важните български градове. На Дръстър е възстановена старата форма Доростол!

При това положение печатите с топонима Доростол би трябвало да са от периода непосредствено след завладяването на града от византийците, но докога?

В тактикона на Икономидис, датиран най-късно в 975 г., е изписана формата Δρίστρας[74].

В *Историята* на Лъв Дякон и тази на Йоан Скилица често се уточнява *Доростол, наречен сега Дристра*, или *който се нарича и Дристра*[75]! Но кога е това *сега*? За Скилица би могло да се каже, че е към негово време (във втората половина на XI в.), но как стои въпросът с Леон Дякон? Дали времето на написването на неговата история е около 992 г.?

Най-малко при три групи печати е изписано името Доростол.

Все пак, с по-голяма сигурност можем да приемем, че към разглеждания период (1000 – 1018) се отнася най-вече този на Давид, протоспатарий и стратег на Тракия и Дръстър. Видимо това обединение наследява Тракия и Йоанопол, което съществувало до 990 г. Въпросът, който възниква, е това обединение включва ли Преслав и други стратегии в Североизточна България, или ги изключва.

Дали просто става дума за една персона, стратег на Тракия, на който възложено и управлението на Дръстър, или това е една административна територия от Тракия до Дунав.

Интересно е колко и какви печати са намерени в Силистра, отнасящи се за периода X–XI в., което означава последната четвърт на X и началото на XI в.[76]

---

[69] **Йорданов,** Леон Дрим, 145–150.
[70] **Jordanov,** *Corpus,* II, no. 209.
[71] **Wassiliou, Seibt,** *Bleisiegel*, N. 292.
[72] **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 3184.
[73] **Wassiliou, Seibt,** *Bleisiegel*, N. 278.
[74] **Oikonomides,** *Les listes*, p. 269.9.
[75] Виж превод на пасажа в **ГИБИ**, V, с. 262, **ГИБИ**, VI, с. 266.
[76] **Йорданов,** Доросторум-Доростол-Дръстър, 49–103.

84. Ἰωάννης, Α' (969 – 976)

259. Βασίλειος ἐνδοξότατος πρόεδρος τῆς συγκλήτου κα παρακοιμώμενος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (963 – 976).

1667. Νικόλαος μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (70-те г. на X в.).

1718. Φιλόθεως σύγκελλος καὶ μητροπολίτης Εὐχαΐτων (70-те г. на X в.).

94–95: Βασίλειος, Β' (976 – 1025).

96. Βασίλειος, Β'(976 – 1025).

979–980.Πέτρος πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.(971 – ?).

1260. Λέων Σαρακινόπουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (975 – ?).

995. Λέων Μελισσηνός ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (17.08.986 – ?).

226. Βάρδας πριμικήριος καὶ κοιτωνίτης (X–XI в.).

249. Ἰωάννης β'ὀστιάριος (X–XI в.)

256. Παῦλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ μέγας παπίας (X–XI в.).

318. Νικόλαος β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου (X–XI в.).

486. Θεόδωρος πριμικήριος (X–XI в.).

488. Νικόλαος πριμικήριος (X–XI в.).

544. Γεώργιος β'πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).

546. Εὐφύμιος β'πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).

551. Θεόδωρος Κλάδων πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).

562 . Μανουὴλ β'πρωτοσπαθάριος (X–XI в.).

570. Ν. Κυριώτης πρωτοσπαθάριος (?)(X–XI в.).

586. Ἀρκάδιος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου (X–XI в.).

594. Γρήγορα β'πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου (X–XI в.).

698–699. Ἰωάννης Ῥωμανάκης σπαθαροκανδιδᾶτος (X–XI в.).

700–701. Παλατῖνος σπαθαροκανδιδᾶτος (X–XI в.).

724–726. Θεόδωρος ἀσηκρῆτις (X–XI в.).

729. Λέων β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἀσηκρῆτις (X–XI в.).

734. Μύρων β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἀσηκρῆτις (X–XI в.).

736. Στέφανος ἀσηκρῆτης (X–XI в.).

737. Στέφανος πρωτοσπαθάριος καὶ ἀσηκρήτης (X–XI в.).

757. Νικήτας β'νοτάριος (X–XI в.).

834. Νικόλαος β'οἰκιστικός (X–XI в.).

863. Χριστοφόρος πριμικήριος καὶ χαρτουλάριος τοῦ δρόμου τῆς Δύσεως (X в.)

912. Ἰωάννης β'νοτάριος τῆς μέγας κουράτωρ (X–XI в.).

951. Ν., σπαθαροκανδῖδατος καὶ ἐκ προσώπου (X–XI в.).

952–953. Εὐφήμιος πρωτοσπαθάριος καὶ μέγας χαρτουλάριος .(X–XI в.)

956. Δημήτριος χαρτουλάριος (X–XI в.).

1052. Κωνσταντῖνος κόμης τοῦ στόλου (X–XI в.).

1065. Θεόδωριος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ταξιάρχης (последна четвърт на X в.).

1074. Μιχαὴλ Φυτιανός β'πρωτο/σπαθάριος καὶ ταξιάρχης (X–XI в.).

1430. Χριστόδουλος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Σάμος (X–XI в.)

1443. Ἰωάννης χαρτουλάριος, γεννηματικὸς Χρυσοπόλεως καὶ τῶν Πόρον (X в.)

1604. Κωνσταντῖνος τουρμάρχης καὶ κουμμερκιάριος... (X–XI в.).

1607. Νικήτας β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης (X–XI в.).

1611. Χριστοφόρος β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης (X–XI в.).

1612. Χριστοφόρος N., β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης (X–XI в.).

1635. Λέων κουβουκλήσιος (X–XI в.).

1637–1638. Νικήτας κουβουκλήσιος (X–XI в.).

1639. Νικήτας (μοναχὸς) καὶ κουβουκλήσιος(X–XI в.).

1674. Στέφανος ἀρχιεπίσκοπος 'Αρκαδιουπόλεως (X–XI в.).

1745; 1747. Γρηγόριος ἐπίσκοπος Σεβεριάδος (X–XI в.).

1764. Νικόλαος ἐπίσκοπος. . . . .(X в.).

1765. Νικόλαος μητροπολίτης . . . .(X–XI в.).

2099. Γεώργιος (X–XI в.).

2107. Δαμιανὸς (X – XI в.).

2137. Ἴσυς ? (X–XI в.).

2163A. Κωνσταντῖνος (X–XI в.).

2196. Μανούλης (X–XI в.)

2597. Γεώργιος. . . . . (X в.).

2609. Γρηγόριος N., πρωτοσπαθάριος καὶ................ (X–XI в.).

2613. Εὐγένιος καὶ Ἰωάννης μαρδαῖται (X–XI в.).

2620–2621. Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος καὶ.... (X–XI в.).

2630. Θεοφάνης / Θεοφάνος или Θηριάνος ... (X–XI в.).

2666. Λέων β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός? (X–XI в.).

2692. Νικήτας N., ... (X–XI в.).

2711. Ῥωμανὸς ..... (X–XI в.).

2716. Στέφανος πρωτοσπαθάριος καὶ . . . . . . (XI в.).

2742. N. (X – XI в.).

2756. N. (X – XI в.).

2760. N. (X–XI в.)

2761–2763. N. (X–XI в.).

2767. N. (X–XI в.).

2772. N. (X–XI в.).

2773. N. (X–XI в.).

2922. N. (X–XI в.).

2969. Νικήτας (X–XI в.).

2970. N. (X–XI в.).

2971. N. (X–XI в.).

От намерените в Силистра повече от 280 печата 87 екземпляра се отнасят най-общо към X–XI в. За съжаление, от тях близо 20 са с непълно разчетени текстове. Това е значителен дял – повече от 30% от всички византийски печати, намерени в Силистра. Това е най-активният период на града според данните на сфрагистиката. Кой е писал до Дръстър? Трудно е да се отговори еднозначно. Някъде през последната четвърт на X в. тук са писали участниците в експедициите по завладяването на града и региона. Като се започне от самите императори, командващи редовна и темна войска, клирици и пр

Все пак на нас ни трябва едно разграничаване: преди 990 г. и след 1000-ата г.

971 – 976 г. със сигурност 7 персони, при смазващо количество над 250 в Преслав.

84. Ἰωάννης, Α’ (969 – 976).

259. Βασίλειος ἐνδοξοτάτος πρόεδρος τῆς συγκλήτου καὶ παρακοιμώμενος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (963 – 976).

979–980. Πέτρος πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.(971 – ?).

995. Λέων Μελισσηνός ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (17.08.986 – ?).

1260. Λέων Σαρακινόπουλος β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ ’Ιωαννουπόλεως (975 – ?).

1667. Νικόλαος μητροπολίτης ’Αδριανουπόλεως (70-те г. на X в.).

1718. Φιλόθεως σύγκελλος καὶ μητροπολίτης Εὐχαΐτων (70-те г. на X в.).

Със сигурност след 1000 г.:

94–96. Βασίλειος, Β’ (1000 – 1025).

997. Νικηφόρος μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν (1000 г.)

1403A. ’Ιωάννης β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας (1000 – ?.).

1167. Βασιλιανης/Βασιλάκης β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (X–XI в.).

1271. Δαυὶδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Δρίστρας (1000 – ?).

Със сигурност 7-8 екземпляра императорски; на командващ схолите и местни стратези и от Преслав.

Прави впечатление намирането в Дръстър на три печата на императора Василий II, които се датират след 1000-ата година. В каква връзка? Или във връзка с военните действия, за които нямаме никаква информация, или във връзка с църковното устройство.

XI в. – отнася се за периода от началото до средата на века.

464. Μαρία πατρικία ζωστή (XI в.).

557. Κωνσταντῖνος πρωτοσπαθάριος (XI в.).

571. Ν., Σκάρανος πρωτοσπαθάριος (?) (XI в.).

593. Γεώργιος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου (първа половина на XI в.)

755. Λέων Χρυσοβαλαντίτης νοτάριος (XI в.)

832. Ν., ἀσηκρῆτης, β᾽νοτάριος τῶν οἰκειακῶν (XI в.)

955. Πολύευκτος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱποδρόμου καὶ χαρτουλάριος τοῦ... (XI в.)

1020. Μιχαὴλ Κορδίλης πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς τῶν σχολῶν (XI в.)

1051. Ἰωάννης Προβατᾶς σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κόμης τοῦ στόλου (XI в.)

1072. Λέων Πεδιάσιμος ταξιάρχης (XI в.).

1101. Ἰωάννης Ν., πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ κομμερκίαριος Ἀβύδου (XI в.).

1153. Βασίλειος ? κομμερκιάριος Δεβελτοῦ (XI в.).

1154-1155. Κωνσταντῖνος Συρόπουλος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.).

1172.᾽Ανδρόνικος β᾽σπαθάριος ? καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.).

1240. Βασίλειος ᾽Αργυρός πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (20-те – 40-те години на XI в.).

1274. Στέφανος ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας (XI в.).

1371. Νικήτας πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου, τοῦ βήλου καὶ αναγραφεὺς τοῦ ᾽Οφικίου (XI в.).

1381. Ῥωμανός πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Παφλαγονίας (XI в.).

1406. ᾽Ιωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (30-те – 40-те години на XI в.).

1416,1419. Λέων Πηγονίτης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (средата на XI в.)

1424-25. Θεοφάνης .....καὶ διοικιτὴς τοῦ Ῥυνδάκου καὶ τῶν Ἀνατολικῶν (XI в.).

1532. Εὐστάθιος Ἀλακσεύς σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

1539. Θεοδώρητος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

1557–1558. Λέων Κρατερὸς σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

1559. Λέων Πάρδος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.).

1603. Ἰωσὴφ Ν., τουρμάρχης (XI в.).

1616. Θεόδωρος Φιλιππούπουλος πρωτοσπαθάριος καὶ κόμης (XI в.).

1757. Μονῆς τῆς Θεοτόκος τῆς Χρυσοκεφαλου (XI в.)

1789. Πέτρος μοναχὸς (XI в.).

2114. Εὐστάθιος (XI в.)

2129. Θεόδωρος (XI в.).

2209. Μύρον (XI в.).

2217. Πόθος (XI в.).

2625. Θεόδωρος . . . . (XI в.).

2590. Βαρτα Κουνηνος ? (XI в.).

2641. Ἰωάννης Ξηρὸς (XI в.).

2679. Μιχαὴλ ? (XI в.).

2744. N. (XI в.).
2745. N. (XI в.).
2746. N. (XI в.).
2747. N. (XI в.).
2757–758. N. (XI в.).
2781. N. (XI в.).
2784. N.(XI в.).
2863. N. (XI в.).
2920. N. (XI в.).
2921. N. (XI в.).
2923. N. (XI в.).
2925. N. (XI в.).
2966. N. (XI в.).
2967. N. (XI в.).
2968. N. (XI в.).
2972. N., (XI в.)
3161. Βασιλείος δεσπότης (XI в.).
58 екземпляра, почти колкото от периода X–XI в.

След началото на XI в. преобладават печатите на чиновниците от централната администрация и на частни лица (представени само чрез титлите си).

Печати на съседни или по-далечни провинциални центрове. Новост е появата на печати на комеркиарии на Абидос, Дебелт, Преславица и самия Дръстър. Те илюстрират факта, че Дунав се превръща в трайна граница на империята и по нея има митнически служби.

И в този случай печатите илюстрират контактите вътре във Византия, между центъра и една от периферииите и между различни центрове в провинцията!

1.7. Стратег на Варна

Дн. град Варна, античният Одесос. Малко е известно за средновековния град Варна. Според археолозите първите признаци на живот в някогашния Одесос датират от края на IX в., или по-скоро от X в., когато тук било създадено малко българско селище, от което са открити две-три землянки[77]. Нов период настъпва с включването на Варна в границите на Византия след 971 г., когато се възвръща градският живот. При археологическите разкопки са намерени повече от 120 монети, датирани от 976 г. до 1081 г., които свидетелстват, че за разлика от редица градове в Североизточна България, които западнали или дори били разрушени и напуснати завинаги поради опустошителни печенежки и кумански нашествия през XI–XII в., Варна останала незасегната и се развила като цветущ град. Нищо не се знае за мястото на града във византийската провинциална административна система. Някак си изненадващо е съобщението на Скилица, че през 1043 г. Κατακαλὼν Κεκαυμένος βέστης καὶ ἄρχων ὢν τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων разбива при Варна руските войски при тяхното завръщане от Константинопол[78]. Това сведение се коментира различно. Едни изследователи приемат, че става дума за крепост, други допускат, че това е река. Представеният по-долу печат е единственият паметник, който може да се свърже с византийската администрация на Варна и да подкрепи сведението на Скилица[79].

---

[77] **Кузев,** Градове и крепости. 293–315.

158а. ᾿Ασωτης ἀντύπατος,πατρίkιος kaὶ στρατηγός Βαρνας (50-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията Зайбт, инв. № 389. Предложен е на Аукцион Münz zentrum 101.15-18 1999 и 105. 10-12 2001. 2132. Произхожда от България. Размери: 25-29 (22.5) мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Seibt,** Sigillographische, no. 1.; **Jordanov**, *Corpus*, III. no. 1134; **Wassiliou, Seibt**, Bleisiegel, II, no. 304.

Лице. Св. Прокопий прав насреща. С дясната ръка се подпира върху дълго копие, а в лявата държи щит, опрян в земята. От двете му страни вертикален надпис: О-А-ГІ-О-С || П . Р-ОК-О-П’

Опако. Петредов надпис.

+ KЄROH | ΘЄΙΑCOTΗω | ΠΡΙΑΝΘVΠΑ | TωSCTPAT'Γ' | RAPNAC

+ Κ(ύρι)]ε βοήϑει ᾿Ασοτήῳ π(ατ)ρι(κίῳ) ἀντυπάτῳ (kaὶ) στρατ(η)γ(ῷ) Βαρνας.

Датировката на печата е след средата на XI в. Името Ашот определено говори за арменски произход, но е недостатъчно за идентифициране с личност от наративните извори.

По-съществениият въпрос е кога е била създадена тази стратегия. Дали във връзка с цялостната административна структура през XI в. или инцидентно. Разбира се, този въпрос ще остане без категоричен отговор. Все пак трябва да потърсим някаква връзка със сведението на Скилица за 1043 г. Ако е учредена след 1043 г., то сражението с руската войска е било една индикация за необходимостта тук от един опорен пункт срещу противници в различни направления. Не бива да забравяме, че в 1048 г. започва печенежката инвазия и една подобна крепост с морска връзка със столицата е била от огромно значение.

Значението ѝ не намалява през годините, но навярно тя има съдбата на останалите административни и военни центрове между Дунав и Стара планина, които са погълнати от катепаната Подунавие след учредяването му в 1059 г.

---

[78] **Каждан**, *Армяне*, № 8:4

[79] **Кузев**, Градове и крепости, 293–315; **Йотов**, Археологически приноси, 312–340.

1.8. Комеркиарии на: Дръстър: Преславица, Дебелт (1000 – 1059)

След повторното завладяване на Североизточна България от византийците през 1000-ата година Долни Дунав се превръща в трайна северна граница на империята[80]. Наличието на граница предполага изграждане на два вида византийски учреждения. Едното – за защита от нашественици – това са стратегиите, и другото – за контакти, икономически, политически и духовни, със съседите на империята на север от Дунав – това са комеркиариите.

Тяхната задача, освен фискална, да събират 10% мито (комеркион) от преминаващите в двете посоки стоки, е и коридор на духовни, културни и политически контакти между империята и нейните съседи на север от реката Дунав.

Докато за отбранителните формации от десния бряг на реката Дунав има все пак някакви сведения в наративните източници, то за съществуването на митници (комеркиарии) няма никакви. Сфрагистичните паметници са единствените доказателства за съществуването и функционирането и на такива институции.

През XI в. чрез сфрагистични паметници са засвидетелствани две стратегии на Долни Дунав – Дръстър и Преславица. В същите две селища са регистрирани и комеркиарии.

Митници съществуват във всички държавни формации до наши дни. Съществували са и в Римската империя. Византия, която наследява Източната Римска империя, наследява и тези институции. Все пак първите сведения за съществуването им са от V–VI в. Те възникват най-напред в големите центрове на търговия и производство на копринени изделия в Антиохия и Тир, а впоследствие и по целия Изток, като резиденциите им се намирали в големите търговски средища, стоящи на пътищата на коприната. Коприната и копринените изделия са били държавен монопол и стриктно контролирани от империята чрез комеркиариите.

След 800 година поради арабските нашествия постепенно търговията с коприна и копринени изделия западнала и тогава на преден план в задълженията на комеркиариите излязло събирането на 10% данък от вноса, износа и от търговията със стоките в територията на империята. Този данък се наричал комеркион.

Този нов вид комеркиарий наследява традиционните по места, но възникват и нови, като единственото важно условие било те да се намират на търговски (морски или сухоземни) пътища. Комеркиарият бил прикрепен към едно от най-важните финансови ведомства на империята - логотезия на геника, където се отчитали събраните такси, но навярно е имал контакти и задължения и с другите централни и провинциални институции[81]. Тези си функции комеркиариите са съхранили до края на XI в.

---

[80] **Тъпкова-Заимова**, *Долни Дунав*, 80–81.

[81] **Oikonomides**, Silk Trade and Production, 33–53.

Печати на комеркиарии на Дръстър

Като граничен град на империята, намиращ се на воден път, в Дръстър съвсем естествено е била учредена комеркиария, в която се събирали такси от внесените и изнесените от империята стоки. За съществуването и съдим от достигналите до нас печати на нейни титуляри.

159. Ἀνδρόνικος β᾽σπαθάριος ? καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Регионален исторически музей – Шумен, инв. № 14205. Закупен е от Николай Георгиев от Шумен, който бе прекупвач на различни антики. Той твърди, че печатът е намерен в Силистра. Размери: 22-23, на самия печат над 22, и дебелина 2 мм, тегло 5.12 г. Отпечатъкът някога е бил добър, но сега моливдовулът е зле съхранен. Липсват части от изображението и някои букви. Не е сигурен титулът на този Андроник – спатарий или протоспатарий.

Публикация: **Йорданов,** Силистра, III, № 1; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.6; **Jordanov**. *Corpus*, III, no. 1172.

Лице. Бюст на неидентифициран военен светия, голобрад, с къса къдрава коса, държи в дясната си ръка копие на рамо, а в лявата щит.

Опако. Петредов надпис:

. . ΔΡ . Ν |. ΚѠ . CΠ | .ΘΑΡ'SΚΟ | ΜЄΡΚΗΑΡ' | ΔΡ'CΤΡ

[Ἀν]δρ[ο]ν[ί]κῳ [β']/[(πρωτο)]σπ[α]θαρ(ίῳ) (καὶ) κομερκηαρ(ίῳ) Δρ(ί)στρ(ας).

160. Διονύσιος σπαθαροκανδῖδατος καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Регионален исторически музей – Шумен, инв. №14697. Закупен е от Николай Николов от Разград, който е прекупвач на различни антики. Няма информация за намирането му, не бива да се изключва и Силистра. Размери: 22-24 (22.5) 2.5 мм, тегло 8.00 г. Добре съхранен, но непълен отпечатък.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.7; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1173.

Лице. Бюст на неидентифициран военен светия, голобрад с къса къдрава коса, държи в дясната си ръка копие на рамо, а в лявата щит. От името му има неясни букви: || . Γ-ΟΙ-C

Опако. Шестредов надпис:

.ΚЄR'.. | Δ̲ΙΟΝVC.. | CΠΑΘΚΑΝ̲ | ΚΟΜЄΡΚΙ | ΑΡ'ΔΡΙ | .ΤΡ

[+] Κ(ύρι)ε β(οή)[θε(ι)] Διονυσ(ί)[ῳ] σπαθ(αρο)καν(διδάτῳ) (καὶ) κομερκιαρ(ίῳ) Δρί[σ]τρ(ας).

161. Ἰωάννης κομμερκιάριος Δρίστρας (XI в.)

Неизвестно местосъхранение. Документирал съм гипсова отливка на същия от колекцията на проф. Тодор Герасимов. На гърба на отливката е написано, че оригиналът е от колекцията на инж. Таков и годината на изработване на отливката е 1963. Някога е бил отличен отпечатък с размери: на ядрото 23–24 мм, а на самия зрънчест кръг над 22 мм.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*. I, no. 23.8; **Jordanov**, *Corpus*. III, no. 117

Лице. Бюст на св. Никола, представен като архиерей във фас. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-N-I || K-O-ΛΑ˙

Около изображението кръгов надпис: + KЄROHΘ˙TωC . . . .

Опако. Четириредов надпис:

+IωKO | MЄPKHA | PHωΔP | CTPAC | - . -

+ K(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σ[ῷ δούλ(ῳ)] Ἰω(άννῃ) κομερκηαρή(ῳ) Δρ(ί)στρας

162. Ἰωάννης Σπονδύλης kομμερkιάριος Δρίστρας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1.3333) и навярно произхожда от Истанбул. Размери: на ядрото 29-29 мм, на самия зрънчест кръг 25 мм, тегло 9.44 г. Добре центриран, но непълен отпечатък. Части от изображението и някои букви не са отпечатани. Самият моливдовул е добре съхранен.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*. 1, no 65.2; **Nesbitt,** Spondyles Family, no. 2.

Лице. Бюст на св. Никола, представен като архиерей във фас. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-N-I || . . . . Около изображението кръгов надпис: KЄROHΘ˙TωCωΔȣΛ˙

Опако. Петредов надпис:

-.- |+IωKO | .ЄPKIAP˙ | .PICTPAC | ωCΠON|ΔVΛH | - . -

[+] K(ύρι)ε βοήθ(ει)] τῷ σῷ δούλ(ῳ)᾽Ἰω(άννῃ) κο[μ]ερκιαρ(ίῳ) [Δ]ρίστρας [τ]ῷ Σπονύλῃ.

Като се има предвид, че при двете групи печати са еднакви имената, длъжностите и изображението на лицевата страна на св. Никола и пр., би могло да се допусне, че става дума за печати на едно и също лице, като във втория случай е изписано и неговото фамилно име.

Изображенията на св. Никола са така близки, че би могло да се помисли дали не е използвана една и съща матрица за аверса на двата вида печати! За съжаление, от отливката и от снимката на екземпляра от Дъмбъртън Оукс не можем да бъдем категорични.

В наративните източници не намираме сведения за Йоан Спондил през XI в.

Отново в колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява екземпляр (DO. 55. 1. 3332), който принадлежи на същото лице, но в качеството му на хартуларий, диокет и хорейарий:

Лице. + KЄR˙Θ’ | TѠCѠΔȢ ’| IѠXAPTȢ | ΛAPIѠ | - ⁘-

Опако. - ⁘- ΔIOIKH|T’SѠPЄI|API’TѠC|ΠONΔV|-Λ˙-

Този печат навярно отразява по-късен етап в кариерата на Йоан Спондил, когато е притежавал длъжностите хартуларий, диокет и хорейарий и навярно е бил изтеглен на служба в столицата след изтичане на мандата му в Дръстър[82].

И така, чрез печатите са известни имената на три или четири комеркиарии на Дръстър. Не е възможно да се установи точно времето, когато всеки един от тях е заемал длъжността. Датират се най-общо в XI в. и по-вероятно в първата му половина. Не знаем нищо за дейността на тази институция. Би могло да се предполага, че получените в Силистра писма на техни колеги са били адресирани именно до тях за размяна на мнения или пък за конкретни дейности.

В Силистра са намерени следните печати на комеркиарии:

1. Ἰωάννης Ν., πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ κομμερκίαριος Ἀβύδου (XI в.)[83];

2. Βασίλειος ? κομμερκιάριος Δεβελτοῦ (XI в.)[84];

3–4. Κωνσταντῖνος Συρόπουλος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Δεβελτοῦ (XI в.)[85].

Намирането тук на най-малко три печата на комеркиарията Девелт свидетелства за известна регулярност на размяна на кореспонденция. Въобще Дръстър и Девелт като че ли си дублират дейността, тъй като съществуват по едно и също време. Възобновяването на комеркиарията Девелт навярно се свързва с несигурността на живота в днешна Северна и Южна България, когато Девелт играе ролята на граничен пункт! Единствено византийската администрация се съхранява по поречието на р. Дунав и съвсем естествено в Дръстър е функционирала комеркиария, още повече, че тя има пряк свободен път до столицата по вода.

Печати на комеркиарии на Преславица

163. Εὐστράθιος Μυτᾶς χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας (XI в.)

---

[82] За останалите представители на фамилията Спондили, засвидетелствани чрез печати, вж. **Nesbitt,** Spondyles Family, 249–257.

[83] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1101.

[84] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1153.

[85] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1154-55.

Съхранява се в колекцията на Археологическия музей в Истанбул, инв. № 193. Навярно произхожда от Истанбул (Константинопол). Размери: 26-26 (20) мм. Пълен и добре съхранен отпечатък!

Публикация: **Burgurlu**, *Bizans*, no. 134.

Лице. Петредов надпис:

+ KЄRO | . ΘЄITѠ | . ѠΔȣΛѠ | ЄVCTA | - Θ -

Опако. Петредов надпис

XAPTȣ | . SKȣMЄP | KIA᾿ ПРIC | . ΛARHTZ | TѠMVT᾿

+ Κ(ύρι)ε βο[ή]θει τῷ [σ]ῷ δούλ(ῳ) Εὐσταθ(ίῳ) χαρτου[λ(αρ(ίῳ)] (καὶ) κουμερκια(ρίῳ) Πρ(ε)ισ[θ]λαβήτζ(ας) τῷ Μυτ(ᾶ).

Не е известен такъв комеркиарий на Преславица. Не ми е позната и тази фамилия. По-познато ми звучи Μύτζ(η), съответно Μύτζης – името на един, макар и спорен, български цар.

164–165. Εὐστράτιος Ῥωμανιάκης σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας (XI в.)

164. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 47. 2.2. 2128). Навярно произхожда от Истанбул (Константинопол). Размери: 19-19 мм, тегло 5.00 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Ядрото е било доста малко и части от матриците са останали извън него.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.1a.

165. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M., no. 1750) и навярно произхожда от Истанбул (Константинопол). Размери: 23-23 мм, тегло 7.05 г. Добре центриран, но все пак непълен отпечатък. Някои от буквите не са излезли или не са пълни.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.1b.

Лице. Бюст на Богородица, държаща Младенеца на лявото си рамо. От двете ѝ страни титули: МР || Θ

Опако. Шестредов надпис:

- . - | ЄVC . . . | СПАΘ’К . . | SKOM . . . . | ПЄРС . . . | . ТА . . . | . . . . . .

- . - | ЄVCTP. | СПАΘ’К.Δ . | SKOMЄPK . | ПЄРСΘΛΑ | . ТАСТО | . ѠМ . . .

Εὐστρ[α(τίῳ)] σπαθ(αρο)κ(αν)δ(ι)δ(άτῳ) (καὶ) κομερκ(ια)[ρ(ίῳ)] Περσθλα [βή]τζας το [Ρ]ωμ[αν(ά)κ(η)].

Евстратий Романак е неизвестен от други източници. Недалеч от гр. Балчик, между селата Църква, Рогачево и Оброчище е намерен печат на Евстратий Романак в качеството му на комеркиарий, без да се упоменава в коя комеркиария[86]. Печатът се датира в XI в. и навярно е на същото лице. Защо не е изписано мястото, където е комеркиарий Евстратий Романак, нямам категоричен отговор! Дали в това си качество той не е на разположение на централната власт и да е изпращан по необходимост в едно или друго място, или просто да е бил в очакване за назначение на конкретно място. Трудно ни е да установим хронологията между двете групи печати.

---

[86] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1614

166.'Ιωάννης κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 47. 2. 137) Навярно произхожда от Истанбул (Константинопол). Размери: 23-23 мм, тегло 9.47 г. Добре центриран и относително пълен отпечатък въпреки малките размери на ядрото. Добре съхранен.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 78.2.

Лице. Бюст на св. Йоан Предтеча във фас. С дясната ръка благославя. а в лявата държи дълъг кръст. От двете му страни вертикален надпис: .- .Ѡ-ο || Π-ΔΡ'-Μ'. : [Ὁ ἅ(γιος) Ἰ]ω(άννης) ὁ Πρ(ό)[δρ(ο)μ(ο)[ς]. Около изображението кръгов надпис: ΚЄRΟΗΘ'ΤѠCѠΔ8Λ'.

Опако. Петредов надпис:

. ΚЄ . . | . ѠΚ8Μ'Ρ | ΚΙΑΡΙΟ | ΠЄΡCΘΛ . | R'ΤζΗC | - . -

[+] Κ(ύρι)ε [β(οή)θ(ει) Ἰ]ω(άννῃ) κουμ(ε)ρκιαρίο Περσθλ[α]β(ί)τζης

167–169. Σέργιος χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Πρεσθλαβίτζας (XI в.)

167. Съхранява се в колекция G. Zacos, II. Произхожда от Истанбул. Размери: 21-21 мм. Пълен и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Zacos,** *Seals*, II, no. 1043.

168. Намерен е при разкопки на "Калето" при дн. град Скопие, в сектор 15, през 2011 г. Диам. 27 мм, тегло 8.71 г. Добре центриран и съхранен, но непълен отпечатък. Излезли са само средата на матриците.

Публикация: **Mihajlovski.** Fortress "Kale", 261-316.

169. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A.M.. no. 860) и навярно произхожда от Истанбул (Константинопол). Размери: на ядрото 25-25, на самия печат 19 мм, тегло 10.95 г. Добре центриран, но непълен отпечатък. Доста от буквите не са отпечатани.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 78.3.

Третият екземпляр е отпечатан чрез различен булотирион.

Лице. Четириредов надпис:

+ ΚЄR'Θ'| ΤѠCѠΔ'| CЄΡΓΙ'Χ | Τ8ΛΑΡ'

+ ΚЄR' . | ΤѠCѠ . | . ЄΡΓΙ' . | . . ΛΑΡ'

+ . . R'Θ'| . ѠCѠΔ8'| CЄΡΓΙѠ |ΧΤ8Λ . Ρ'

Опако. Четириредов надпис:

? | SK8MЄ | PKIAPIO | ПPЄCΘΛA | RITZAC | ?
- - | . K8MЄ | . . IAP. . | . . ЄCΘΛ. | R. TZA . | -.-
- - - | . KOV | . . . PKHA . | . ЄCΘΛ˙ | .R . TZA. . -
. - | SKOV | MЄPK . A . | . PЄCΘΛ˙ | . ITZAC | - . -

+ Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) Σεργ(ίῳ) χ(αρ)τουλαρ(ίῳ) (κα κομμερκιαρίω Πρεσθλαβίτζας.

Наличието на два булотириона предполага или по-продължително заемане на длъжността, или пък по-голяма активност на комеркиарията.

Любопитство предизвиква кореспонденцията на Сергий, комеркиари на Преславица до Скопие. Какъв характер ще е имала кореспонденцията: личен или служебен? Последното е твърде вероятно. До 1059 г. (учредяването на катепаната Подунавие) все още дн. Северна България е под юрисдикцията на управителя на тема България, който резидира в Скопие.

И в този случай не е възможна хронология на отделните титуляри. Прави впечатление, че при всичките печати е изписан топонимът Преславица! Няма случай на комеркиарий на Преслав. Ако Преславица не е някаква видоизменена форма на Преслав[87], това е едно косвено доказателство, че Преславица е може би Преславец или Малкия Преслав и е едно косвено доказателство за локализирането на последната някъде на Долни Дунав.

Ако приемем буквално думите на княз Светослав, че се отнасят до Преславец, то той настина е изявен търговски център и в него наистина има необходимост от митница (комеркиария)[88].

Представените печати са единственото материално свидетелство, достигнало до нас от този някога цъфтящ град!

Комеркиарии на Девелт, XI в.[89]

Проблемът е дали да включим и комеркиарията Девелт, сред печатите на която има и такива, датирани в годините на византийското владичество.

Анализът на сфрагистичните паметници, свързани с комеркиарията Девелт, определят три периода в дейността ѝ: 815/816 – 40-те г. на IX в.; 50-те г. на IX в. – 913/917 г.; и най-общо X–XI в[90]. Коментарът на последната група внася някои проблеми. Трудно се разграничават датираните в X в. от тези в X–XI в.

---

[87] **Jordanov**, *Corpus*, I, p. 148.

[88] *В годината 969, каза Светослав на своята майка и своите боляри "Не желая да бъда в Киев, а желая да живея в Преславец на Дунав ..., тук се стичат всички блага: от гръцката земя – злато, тъкани, вина и различни плодове; от Чехия и Унгария – сребро и коне, от Русия пък – кожи, восък, мед и роби"* вж. *ПВЛ*, с. 48.

[89] **Йорданов,** Девелт. Addenda, 230–246.

[90] Трудно е да се разграничат печатите между двата последни периода. По-точно, трудно се очертава хиатусът между 917 и 971 г., когато Девелт е в територията на България. Ако приемем тази периодизация, възниква въпросът кой поема функциите на комеркиарията Девелт след 917 г., и най-вече след подписването на мирния договор в 927 г. Би могло да се допусне, че дейността на комеркиарията Девелт или българо-византийските търговски

Също така не регистрираме хиатус между 917–971 г. Изглежда комеркиарията е продължила дейността си и след битката при Ахелой до 971 г. След смъртта на Симеон по всяка вероятност Византия възстановява господството си по Западното Черноморие. Няма информация каква е била съдбата на комеркиарията Девелт след завладяването на Източна България от Цимисхий. Би могло да се допусне, че е продължила дейността си, като единствена комеркиария между Византия и България, до ликвидирането на византийската власт в 990 г. Но дали е продължила да функционира и след повторното завоюване на Източна България в 1000-ата г.? Тогава Дунав е вече трайна граница на империята и съвсем естествено се появяват новите комеркиарии Дръстър и Преславица.

Другата възможност е така както гарнизоните се евакуират на юг от Стара планина и формират лимеса Месемврия – Белград, да е възобновена дейността на комеркиарията Девелт.

Следователно най-общо датираните печати на комеркиарии в X–XI в. ще трябва да се предатират до 990 г., но ако са свързани с дислокацията на юг от Хемус, би трябвало да се отнесат към последната четвърт на XI в.

Към тази група принадлежат:

170. Βασίλειος kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.).

Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. №13587. Закупен е от Н. Георгиев от Шумен. Информацията е, че произхожда от Силистра, но като имаме предвид личността на Н. Георгиев и неговите снабдители (например Е. Косев), то не е изключено екземплярът да произхожда и от Преслав. Размери: 25-26 (22) 4 мм, тегло 14.85 г. Непълен и зле съхранен отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** *Девелт*, VI.11; **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 22.7; **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1153.

Лице. Неизвестен военен светия, в дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: O-A-ΓΙ-O || .-.-M'

Опако. Четириредов надпис:

.ACI | .ЄΙω.. | .ЄPKIA | .ΔЄRЄΛ | -T8 -

[Β]ασι[λ]είῳ [κομ]ερκια[ρ(ίῳ)] Δεβελτοῦ.

171. 'Ιωάννης Ν., kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-8442), преди това е бил притежание последователно на Шлюмберже и Лихачев. Отпечатъкът не е пълен, зле съхранен, с унищожени букви и всичко това затруднява четенето на текста, поради което са предложени различни четения:

отношения са преминавали през комеркиарията τῆς Δύσεως, която би трябвало да се намира в някой разположен близко до границата на България град, например в Адрианопол. Вж. **Йорданов,** Византийски комеркиарии, 17–25.

Лице:

а. Г. Шлюмберже +KЄR| OΗΘЄΙ ΙѠ | KOVM | . ΗΑ | ѡ

б. Ив. Йорданов +KЄR.| .Θ.Ι ΙѠ | .OVR .| . . . 8 |

в. В. Шандровска[91] +KЄR˙| ΗΘ.Ι ΙѠ| .OVR. | . ΛΗC

Опако:

а. Г. Шлюмберже KOMЄP | KΙΑΡΗѠ | ΔЄRЄΛΤ | ΡΟΜ | Α

б. Ив. Йорданов KOMЄ. | KΙΑΡΗΟΤ | ΔЄRЄΛ . |.ΦΟΗ | K.

в. В. Шандровска KOMЄP | KΙΑΡΗѠΤ| .ЄRЄΛ. |ΡΟΜ...| K

а) +Κ(ύρι)ε βοήθει Ἰω(άννῃ) kουμ(ερκ)ηα(ρή)ῳ kομερκιαρήῳ Δεβελτ(οῦ) Ῥομα(νίας).

б) +Κ(ύρι)ε β[οήθ[ει] Ἰω(άννῃ) [β' k]ουβ(ικου)[λάρι]ους (kαὶ) kομε[ρ]κιαρήο τ(ῆς) Δεβελ[τ(οῦ) τ(ῷ)]) Φοη.κ.

в) +Κ(ύρι)ε β[ο]ήθ[ε]ι Ἰω(άννῃ) [k]ουβ[ουκ]λησ(ίῳ) kομερκιαρήῳ τ(ῆς) [Δ]εβελ[τ(οῦ)] ρ(ω)μ[αι]κ[ου].

172. N., N., kομμερkιάριος Δεβελτοῦ (X–XI в.)

Според единствен екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-321, РАИК). За пръв път е публикуван от В. Шандровска. Размери: 18-18 мм, тегло 4.22 г. Отпечатъкът е непълен. Двете му страни се разминават и е зле съхранен.

Лице. Бюстово изображение на Богородица, държаща пред себе си медальон с лика на Младенеца. Титули: М-Р ΘV.

Опако. Петредов надпис, от който е съхранено:

... .V. | 8MЄΡΚ | ..Ρ˙ΔЄR˙Λ -| .ΟΑΚΑ.Π˙

= ....υ [κ]ουμερκ[ια]ρ(ιος) Δεβ)ε)λ[τ(ου)] ὁ Ἀκα.π....

За съжаление, личното име на титуляра не е запазено, а съхранените букви от патронима не са достатъчни за цялостното му разчитане.

173-182. Κωνσταντῖνος Συροπουλος σπαθαροkανδιδᾶτος kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ(X–XI в.)

173. Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. №. 154. От колекцията на д-р Васил Хараланов и произхожда от Силистра. Размери: 17-20 (над 20) 3 мм, тегло 5.30 г. Непълен отпечатък поради малкото ядро.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 22.8a; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 688; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1154.

174. Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. № 12389/3. Закупен от Ал. Боев, който го е намерил на брега на Дунав. Размери: 19-20 (над 20) 3 мм, тегло 5.07 г. Много прилича на горния, но все пак е различен. Много от буквите са останали извън ядрото.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 22.8b; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 689; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1155

175. Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. № 14650. Закупен е от Н. Николов от Разград. Неизвестен произход. Размери: 18-20 мм, тегло 6.28

---

[91] **Шандровская,** Печати коммеркиариев Девельта, 150–151.

г. Непълен отпечатък. Почти всички ядра са били по-малки от диаметъра на матриците.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 22.8g; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 694; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1156.

176. Съхранява се в колекцията на ИМ–Поморие, инв. № 9. Намерен е в рамките на града. Размери: 20-21 (?) 3 мм. Некачествен и непълен отпечатък. Доста от буквите са останали извън ядрото.

Публикация. **Йорданов**, *Девелт*, VI.12.3; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 22.8c; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 690; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1157.

177. Частно притежание (колекцията на Иван Йотов от Ямбол) и навярно произхожда от региона. Печатите от тази колекция са предимно от крепостите при с. Мелница, Ямболско, и с. Злати войвода, Сливенско. Размери: 20-21 мм. Непълен отпечатък[92].

Публикация **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1158.

178. Частно притежание (колекцията на Върбан Върбанов от Елхово, сега в Националния исторически музей–София). Произхожда от крепостта до с. Мелница, Елховско. Размери: 21-22 мм. Непълен отпечатък[93].

Публикация **Jordanov**, *Corpus*, III, no.1159.

179. Частно притежание (колекцията на Н. Николов от Разград). Неизвестен произход. Размери: 18.5-19 (?) 3 мм. Непълен отпечатък, както по-горните екземпляри.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1160.

180. Частно притежание (колекцията на Н. Николов от Разград, сега в колекцията на РИМ–Шумен). Неизвестен произход. Размери: 18-20 мм. Непълен отпечатък, както по-горните екземпляри.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1161.

181. Частно притежание (кол. В. Пантелеев, Варна). Неизвестен произход. Размери 20-21 мм, тегло 6.60 гр. Непълен отпечатък, както по-горе.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1162.

182. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-5141), преди това е бил в колекцията на Лихачев. Размери: 18-18 мм, тегло 6.00 г. Двете страни на отпечатъка се разминават, някои от буквите са повредени. Отпечатан е чрез друг булотирион или друга двойка матрици. Името на титуляря е изписано съкратено. KWN. Публикува се за пръв път в статията на Шандровска[94].

В предишната ми публикация бяха известни 3 екземпляра. Сега количеството им нарасна на девет. Те са намерени в различни селища на дн. Източна България: с. Мелница, Елховско, гр. Анхиало и гр. Силистра. Деветият екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-5141) е отпечатан чрез друг булотирион или друга двойка матрици. Голямото разпространение на печатите на Константин Сиропул свидетелства за активността на комеркиарията по това време.

---

[92] **Jordanov, Melnitsa I**, no. 36.

[93] **Ibidem**, no. 37.

[94] **Шандровская**, Печати коммеркиариев Девельта, с. 150.

§ 2. 1018 – 1118 година

2.1. Тема България

През 1018 г. България е окончателно завладяна от Византия. Вместо държавата България се появява тема с това наименование. За създаването и не разполагаме с изворов материал, така както се е появила архиепископия България, поради което съществуват много неясноти относно нейната хронология, териториален обхват и администрация. Поколения изследователи дискутират по тези проблеми и все още сме далеч от решаването им.

Данните на сфрагистиката имат своя реален принос в изясняването на тези проблеми. Нещо повече, печатите на различните титуляри в тема България, достигнали до нас, ни съобщават имената и позициите на лицата, които са я управлявали. Те са елемент от административната практика на тази тема, част от нейното ежедневие.

Тъй като представените по-долу печати не са точно датирани, е невъзможно тяхното хронологическо подреждане. Ето защо отделните печати са подредени според азбучния списък (на гръцки език) на личните имена на собствениците им.

Накрая след представянето на печатите ще бъде направен опит за хронологически списък на управителите на тема България, като бъдат привлечени и сведения от други източници.

Печати на управители на тема България

183. Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (1065 – 1066)

Съхранява се в колекцията на Theodoridis, no. 165. Диам. 28 мм. Неточно центриран отпечатък, особено на реверса.

Публикация: **Cheynet, Theodoridis**, *Collection D. Theodoridis*, no. 167.

Лице. Св. Богородица права във фас. Държи наляво Младенеца. От двете страни титули: Μ-Ρ || ΘV.

Опако. Седемредов надпис:

ΚЄΡ'Θ'| ΝΔΡΟΝΙΚΟ | . ΡΓΑΝΘVΠΑΤ| . ЄCΤΗSΚΑΤЄ ΑΝΘΡΒΑΓΑ | . ΑCΤΘΦV| ΛΟΚΑΛΗ

[Θ(εοτό)]κε β(οή)θ(ει) [Α]νδρονίκῳ [π(ατ)]ρι(κί)ῳ, ἀνθυπάτ(ῳ) [β]έστ(ῃ) (καὶ) κατε[π]άνω Βουλγα[ρί]ας τῷ Φιλοκάλῃ.

Известна е още една група печати на същия сановник в качеството му на βεστάρχης καὶ κατεπάνω[97].

---

[97] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1444.

В писмените източници е засвидетелствана личност с тези имена. В „Стратегиона" на Кекавмен се съобщава, че във връзка с бунта на българското население около град Лариса начело с Никулица през 1066 г. Андроник Филокалес, катепан на България, е бил натоварен с неговото умиротворяване или потушаване[96]. Кекавмен не съобщава каква титла или титли е притежавал той. От представения тук печат ние установяваме, че той е бил вест, антипат и патриций. Следващата група печати, при които е вестарх и катепан, би следвало да се датира след 1066 г. Мандатът му в България навярно е изтекъл и той е бил на разположение на централното правителство, като междувременно е бил повишен от вест в титула вестарх.

В цитираната по-горе публикация на Шейне и Теодоридис се предлага датиране на печата в средата на XI в., което поражда конфликт с писмения извор. Авторите допускат едно по-продължително управление на Андроник Филокалес до 1066 г.

Последната и най-висока титла вест, която е изписана върху печата на Андроник Филокалес, е традиционна и за другите титуляри в България, Подунавието, Адрианопол и пр. през 60-те г. на XI в.

184. Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)

Съхранявал се е в колекцията на Г. Закос, II. диам. 28 мм. Отпечатъкът (особено на реверса) е направен малко встрани. Самият моливдовул е добре съхранен, но като че ли пречупен на две.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 370.

Лице. Бюст на св. Богородица с нимб, химатион и мафорион, държаща пред себе си медальон с лика на Младенеца. Титули: M-P || ΘV.

Опако. Петредов надпис:

+ RAPΔ' | A'CΠAΘ'S | . TPATHΓ' | S . NAΓP' | . 8ΛΓAP'

+Βάρδ(ας πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) [σ]τρατηγ(ὸς) (καὶ) [ἀ]ναγ(ραφεὺς) [Β]ουλγαρ(ίας).

Това е единственият печат на стратег на България. Той е неизвестен от писмените източници. Освен стратег, той е и анаграф. Подобни позиции имат и други титуляри на България – случаят с Василий, монах и синкел. Има подобни практики и при по-късния период, когато длъжността стратег еволюира в дук. Подобен е случаят с Никифор Декан, дук и анаграф на Ниш от началото на XII в.[97]

Датировката на печата ще е най-общо след двадесетте години на XI в. и Варда ще е бил един от първите титуляри, може би след Давид Арианит.

---

[96] *Кекавмен*, с. 284. 17-18.

[97] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1367-1367A.

185–186. Βασίλειος Μοναχὸς σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (1048 – ?)

185. Съхранява се в колекцията на Национален исторически музей – София, инв. № 15028. Намерен е на брега на р. Дунав при Силистра. Размери: 30×31 (25)×3 мм. Добре запазен екземпляр с някои неотпечатани или пък изтрити букви, но попълването им не ни затруднява.

Публикации: **Йорданов,** Силистра I, № 4; **Jordanov**, *Corpus* III, no. 1144.

186. Съхранявал се е в колекцията на Г. Закос. Н. диам. 28 мм. Добре центриран и пълен отпечатък. Повърхността му е нарушена на отделни места и буквите са неясни.

Публикации: **Zacos**, *Seals*, II, no. 959.

Двата екземпляра са отпечатани чрез различни двойки матрици или различни булотириони.

Лице: Четириредов надпис:

|+ ΘΚЄR'Θ'| ΤΩϹ ΩΔ8'| RAϹΙΛЄΙΩ | ΜΟΝΑΧ'
|+ ΚЄR'Θ'| ΤΩϹ ΩΔ8'| RAϹΙΛЄΙΩ | ΜΟΝΑΧ'

Опако: Четириредов надпис:

|. VΓЄΛΛ'| . ΑΝΑΓΡ' | . ЄΙR8Λ | . ΑΡΙΑϹ | - . -
|ϹVΓЄ . . . |SΑΝΑΓΡΑ | ΦЄΙRΟVΛ | ΓΑΡΙΑϹ | - . -

+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Βασιλείῳ μοναχ(ῷ), [σ]υγ(κ)έλλ(ῳ) [(καὶ)] ἀναγρ(α)[φ]εῖ Βουλ[γ]αρίας

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Βασιλείῳ μοναχ(ῷ), συγ(κ)έ[λλ(ῳ)] (καὶ) ἀναγραφεῖ Βουλγαρίας.

Ето накратко във връзка с какви събития се споменава подобно име. През зимата на 1048 г.[98], когато Дунав замръзнал на дълбочина 15 лакти, огромни пълчища печенеги (около 800 000 на брой[99]) начело с Тирах преминали реката и започнали да грабят и опустошават. Управителят на крайдунавските градове патриций Михаил, след като разбрал, че няма да може да се справи сам с опасността, се обърнал за помощ към императора. Той наредил на магистър Константин Арианит, дук на Адрианопол, да вземе македонските войски, а на управителя (ἡγεμών) на България Василий Монах – да отиде с българската войска да се съедини с Михаил и Кеген и заедно да се борят срещу печенегите. Ромеите се възползвали от настъпилата сред печенегите епидемия и ги разбили напълно, като голяма част от тях пленили. Пленените печенеги били предадени на Василий Монах, който ги заселил в равнините около Средец, Ниш и Овчо поле. След известно време (около 1050 г.) императорът наредил те да бъдат използвани като войници срещу селджуките в Мала Азия. Печенегите се разбунтували и отново се превърнали в реална опасност, за чийто характер и размери съдим по мерките, които византийското правителство е взело. Срещу бунтовниците били изпратени източните и западните войски под общото началство на етнарха Константин. Обединената армия пристигнала и се укрепила край Адрианопол. Докато командващият се съвещавал с пълководците си откъде да започнат настъплението, на 8 юни 1050 г. печенегите внезапно нападнали лагера на византийците. В завързалото се сражение паднал убит и магистър Константин Арианит. В този критичен за ромеите момент на помощ от Адрианопол пристигнал протоспатарий Никита Глава. Печенезите го взели по погрешка за Василий Монах, т. е. помислили, че са пристигнали българските войски (от тема България) и се разбягали. Следователно Василий Монах е бил все още начело на управлението на тема България. Третият случай, във връзка с който се упоменава още веднъж името му, е в 1053 г. *Заповядал и на синкел Василий да вземе българските войски и двамата да тръгнат срещу печенегите.* Пак по нареждане на императора съединените войски на Михаил Аколут и Василий Монах преминали през един от старопланинските проходи и се озовали пред Преслав, където се укрепили в лагер с валове и палисади. В скоро време византийската армия се оказала обсадена от множество печенеги, припасите на ромеите започнали да привършват и те решили да се оттеглят. По време на отстъплението през една нощ (по-точно, още на излизане от лагера) те били нападнати и съвършено разбити. Една малка част от византийската армия се опитала да избяга през проходите. По време на това бягство бил убит и Василий Монах. Успял да се спаси само Михаил Аколут, който с остатъци от армията се добрал до Адрианопол. Направеният дотук коментар е по сведенията на Й. Скилица[100]. Малко по-различна е версията на хрониста Михаил Аталиат. Той като че ли има по-особено отношение към личността на Василий Монах. *Той наредил и сатрапът на българите, който бил станал монах като скопец, но бил измъчван от желание за слава...* Според него, когато Василий Монах пристигнал в Преслав с поверените му войски, заварил командващия Михаил Аколут да се съвещава с пълководците си за по-нататъшната тактика, тъй като било пристигнало писмо от императора, забраняващо на ромеите да настъпят. Командващият, въпреки че бил на мнение да се настъпи, се колебаел. Василий Монах, който завиждал на командващия и интригантствал срещу него, подкрепил становището на императора и се наложил на съвета. При отстъплението през нощта, за което печенегите своевременно узнали, ромеите били сразени още на излизане от лагера. При бягството Василий Монах паднал от коня си и бил убит от противника[101]. Близка до версията на Скилица е и тази на Кекавмен. Той съобщава, че ромеите били победени поради неопитността на пълководците си, които не нападнали веднага, а изчаквали, докато им се привършат хранителните припаси. За разлика от другите двама хронисти Кекавмен посочва за командващ Василий Монах и го нарича проноит на България[102].

---

[98] По въпроса за точната дата на това нашествие има разногласия. Едни автори приемат посочената 1048 г. (**Златарски,** *История, II*, с. 91 и сл.; **Тъпкова-Заимова,** *Долни Дунав*, 75–76), докато други автори (**Каждан,** Йоан Мавропод, 177–184), изтеглят събитията малко по-назад, като датират въпросното нашествие през януари 1046 г., а разгрома на печенегите – през пролетта на същата година.

[99] Към тази цифра, както и към всички други, отнасящи се до подобни варварски нашествия, хронистите, както и изследвачите, се отнасят скептично, но все пак тя сочи ръста и размера на нашествието.

---

[100] **ГИБИ, VI**, 315–324.

[101] **ГИБИ, VI**, 170–171. **Златарски**, *История, II*, 107, бел. 1.

От представеното дотук възниква въпросът имаме ли основание да приемем, че собственикът на разглеждания от нас печат е идентичен с посочения в изворите Василий Монах. Струва ми се, че да. На първо място, съвпадат името и прозвището, съвпада и титлата синкел, а също съвпадение е и фактът, че длъжността му е свързана с тема България. Различие се наблюдава само в наименованието на длъжностите му. Според печата той е анаграф на България, а в изворите според Скилица е ἡγέμων и ἄρχων, според Аталиат е σατράπης, а според Кекавмен е προνοήτης. Равностойна ли им е анаграф, или е от един по-ранен период в кариерата му? Формално погледнато, би трябвало да отговорим, че е от по-ранен период в кариерата му, тъй като според изворите е управител на България, а на печата само анаграф. Но по-точно на този въпрос можем да отговорим, след като изясним съдържанието на всяка една от посочените в хрониките длъжности. Игемон, архонт и сатрап са твърде общи, отнасящи се до всяка една епоха, и вероятно са анахронизми, с каквито често си служат византийските хронисти от посочения период. Единствено длъжността проноит е представена върху печати и то отнасящи се до тема България. Коментарът на длъжностите проноит и анаграф (направен по-долу) не изключва възможността представените тук печати да се отнасят именно към Василий Монах. Въпросът, който възниква и остава открит, е дали длъжността му анаграф е от един по-ранен период, преди 1048 г., или се отнася за времето, което се разглежда (1048 – 1053) и отразява една от длъжностите му? Все пак как да свържем участието му в сражения, ако заема единствено тези граждански позиции – анаграф и проноит!

187. Γρηγόριος πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58. 106. 5301). Диам. 23 мм, тегло 14.69 г. Непълен отпечатък. Ядрото е било по-малко от размера на матриците.

Публикация: **Laurent,** Deux nouveaux. 148–150; **Nesbitt-Oikonomides.** *DOS*, 1. no. 29.2.

Лице. Бюст на св. Богородица оранта с нимб, химатион и мафорион. На гърдите си носи медальон с лика на Младенеца. Над вдигнатите ѝ в оранс ръце титули МР || ..

Опако. Петредов надпис:

. . R'Θ'| . . ΗΓΟΡΙΩ | . . ΩΤΟΠΡΟ | . . ΡΩSΔ8ΚΙ | . . ΛΓΑΡΙ

|Θ(εοτό)κε| β(οή)θ(ει) |Γρ|ηγορίῳ |πρ|ωτοπρο|έδ|ρῳ (καὶ) δουκὶ |Βου|λγαρ(ίας).

---

[102] *Кекавмен*. 165–166, 401–402.

Не е известен дук на България с това име. Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници[103].

188–189. Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος πρόεδρος (70-те – 80-те г. на XI в.)

Засвидетелстван чрез две групи печати. Тъй като липсват техни илюстрации, не можем да сме сигурни в техния прочит. Възниква и подозрението дали не се отнася до печати на Йоан Триаконтафил. Но тъй като изследването има амбицията да приведе в наличност всички печати на тема България, възпроизвеждаме текста и прочита на първоиздателя му – Мордтман.

а) κρητῆς τοῦ βήλου καὶ τῆς Βουλγαρίας.

188. Съхранявал се е в колекцията на Суби паша. В момента е може би в колекцията на Британския музей! Диам. 30 мм.

Публикация: **Mordtmann**, Εὐρώπης, 145.6.

Лице. Права фигура на Богородица Одигитрия, държаща пред гърдите си медальон с лика на Младенеца.

Опако: Шестредов надпис:

+KЄR˙Θ˙ | ΘЄΟΔȣΛω | ΠΡΟЄΔΡωΚΡ | . . ΤΟVRΗΛωΚΑΙ | ЄΠΙΤΗCRȣΛ | ΓΑΡΙΑC Τω | . . . .

+ Κ(ύρι) β(οή)θ(ει) Θεοδούλῳ προέδρῳ, κρ[ητ(ῇ)] τοῦ βήλου καὶ ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας τῷ [Τριακοντ(α)φύλλῳ].

б) πραίτωρ Βουλγαρίας

189. Съхранявал се е в колекцията на Хаджи Агоп. Липсва негова илюстрация и не можем да сме сигурни в прочита на текста му. От преписа оставаме с впечатлението, че екземплярът е бил добре съхранен. Личното име е много несигурно.

Публикация: **Mordtmann**, Εὐρώπης, 145.5.

Лице. Права фигура на Богородица Одигитрия, държаща пред гърдите си медальон с лика на Младенеца.

Опако: Седемредов надпис:

- + - | KЄR˙Θ˙| . . . ΔȣΛ˙ΠΡΟЄ | ΔΡωSΠΡΑΙ | . ωΡΙΡΟVΛ | ΓΑΡΙΑCΤω | ΤΡΙΑΚΟΝΤ | ΦVΛΛω |

+ Κ(ύρι) β(οή)θ(ει) [Θεο]δούλ(ῳ) προέδρῳ (καὶ) πραί[τ]ωρι Βουλγαρίας τῷ Τριακοντ(α)φύλλῳ.

---

[103] При разкопки на калето при град Скопие в сектор 9 през 2007 г. е намерен печат на Григорий, проедър и дук на Солун, който се датира в 60-те – 70-те г. на XI в. Той вероятно е на същия, но в един по-ранен период. Вж. **Mihajlovski**, Fortress "Kale", p. 261-316, no. 4.

190–193. Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.)

190. Съхранява се е в колекцията на Schlumberger, сега в Ермитажа (М-5501). От печата е отчупен фрагмент, по-малък от половина.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig.*, 241, no. 5.

191. Съхранява се в колекцията на Британския музей. Бил е придобит преди 1875 г. Непълен отпечатък. Някои букви са изтрити или неотпечатани.

Публикация: **Gray Birch**, *Catalogue*, no. 17780/17782.

192. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58. 106. 5354). Диам. 25 мм, тегло 8.91 г. Корозирал, ядрото е било малко за диаметъра на матриците.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 29.4.

193. Съхранява се в колекцията на Д. Теодоридис от Мюнхен (Германия), инв. № 121. Диам. 24 мм. Непълен отпечатък.

Публикация: **Cheynet, Theodoridis**, *Collection D. Theodoridis*, no. 204.

Лице: Св. Димитър прав в цял фас. С дясната ръка се подпира върху дълго копие, а в лявата държи меч на кръста си. От двете му страни вертикален надпис: ⊙ Α Η || Μ Η ΤΡ Ι Ο ὁ (ἅγιος) Δημήτρι(ος).

Опако: Седемредов надпис:

а) ΚЄR . | . ωΑΤΗΡΟ . | . ΡωSΗΡ . . | . ωΡΙRΟ . . | . ΑΡΙΑC . . | . ΡΙΑΚΟΝ . . | ΦVΛΛω |

б) . . . . | . ωΑΤΗΡΟ . | ΑΡωS . . ΑΙ | ΤωΡΙRΟVΑ | ΓΑΡΙΑCΤω | ΤΡΙΑΚΟΝΤ | ΦVΛΛω |

в) . . . . | . . ΑΤΗΡΟC | . ΡωSΗΡΑΙ | . ωΡΙRΟ. Α | ΓΑΡΙΑCΤ . | ΤΡΙΑΚΟΝ . . | ΦVΛΛω |

г) . . . . | . ωΑΤΗΡΟ . | ΑΡωSΗΡΑ . | ΤωΡΙRΟVΑ| ΓΑΡΙΑC Τ . | ΤΡΙΑΚΟ . | ΦVΛ . . |

† Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Ἰω(άννῃ) (πρωτο)προέδρῳ καὶ πραίτωρι Βουλγαρίας τῷ Τριακοντ(α)φύλλῳ.

Известни са други две групи печати на същия сановник, при едната е куропалат, а при другата е частно лице само с имената си[104]. Със сигурност тези, при които е куропалат, отразяват един по-късен етап в кариерата му. За тези като частно лице е невъзможно да установим хронологическата връзка.

С личността на Йоан Триакондафил се свързва още една група печати, при които е изписана длъжността му, но липсва фамилно име (вж. по-долу).

---

[104] За тях вж. **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 728 и цитираната там литература.

194–196. Ἰωάννης πρόεδρος κρητης τοῦ βήλου καὶ προνοητής Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)

194. Съхранявал се е в колекцията на Schlumberger. От рисуваната илюстрация констатираме, че е бил добре центриран и пълен отпечатък с отчупени фрагменти.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig.*, 241, no. 3.

195. Съхранявал се в колекция Г. Закос. II. диам. 20 мм. Добре центриран, пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 988.

196. Намерен е при разкопки на калето при гр. Скопие в сектор 8 през 2007 г. Диам. 22 мм, тегло 10,66 г. Добър отпечатък, от който е откъснато парче.

Публикация: **Mihajlovski,** Fortress "Kale", no. 6.

Лице. Петредов надпис:

194) | ΘΚЄR˙Θ˙| ΤѠCѠΔ8 | ΛѠΙѠΠΡΟ | ЄΔΡѠΚΡΙ | - ΤΗ -
195) | ΘΚЄR˙Θ˙| ΤѠCѠΔ8 | ΛѠΙѠΠΡΟ | ЄΔΡѠΚΡΙ | -ΤΗ -
196) | ΘΚЄR˙Θ˙| ΤѠCѠΔ . | ΛѠΙѠΠ . . | ЄΔΡѠΚΡΙ | -ΤΗ -

Опако. Петредов надпис:

194) - : - | ΤΟVRΗ | Λ8ΚΑΙΠΡΟ | ΝΟΗΤ˙R8Λ | ΓΑΡΙΑC | - : -
195) - ; - | ΤΟVRΗ | Λ8ΚΑΙΠΡΟ | ΝΟΗΤ˙R8Λ | ΓΑΡΙΑC | - : -
196) - ; - | . ΟVRΗ | . . ΚΑΙΠΡΟ | . . ΗΤ˙R8Λ | ΓΑΡΙΑC | - : -

Θ(εοτό(κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλῳ . Ἰω(άννῃ) προέδρῳ, κρητῇ τοῦ βήλου καὶ προνοητῇ Βουλγαρίας.

Не можем да бъдем категорични в свързването на тези печати с Йоан Триаконтафил. Ако допуснем такава възможност, то той отразява по-ранен етап от кариерата му, когато е проедър.

197–209. Κωνσταντῖνος (50-те – 60-те г. на XI в.)

а. πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.)

197. Съхранява се в колекцията на Нумизматичния музей в Атина. Диам. 30 мм. Добре съхранен.

Публикация: **Konstantopoulos**, Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, no. 119; **Schlumberger**, *Melanges*, 227–228, no. 50.

198. Съхранява се в колекцията на Г. Закос. II. Добре центриран екземпляр, повърхността му е леко замацана, но като цяло текстът се чете.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 423.

Двата екземпляра са отпечатани чрез различни двойки матрици или различни булотириони.

Лице. Бюст на св. Димитър, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ʘ-ΔΗ-Μ-Η || Τ-ΡΙ-Ο-C ˙Ο ἅ(γιος) Δημήτριος

Опако. Шестредов надпис:

а) +KЄRΟΗΘ | ΤΩϹΩΔ | VΛ | ΚΩΝΠΡΙ'VΠ | ΤΩSΑΝΑΓΡΑ | ΦЄΑΝRΟVΛ | ΓΑΡΙΑϹ

б) +KЄRΘ' | ΤΩϹΩΔ8ΛΩ | ΚΩΝΠΡΙ'VΠΑ | ΤΩSΑΝΑΓΡΑ | ЄΑΝRΟVΛ | ΓΑΡΙΑϹ

+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Κων(σταντίνῳ) π(ατ)ρι(κίῳ), ὑπάτῳ (καὶ) ἀναγραφέαν Βουλγαρίας.

Според моите наблюдения съкращението ПРІ = π(ατ)ρι(κίῳ) се появява след средата на XI в. Следователно датировката ще е след 50-те г. на XI в.

б. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.)

199. Съхранявал се е в колекцията на Schlumberger. Добре центриран отпечатък, но все пак някои букви са останали извън ядрото или е било отчупено.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig.*, 240, no. 1.

200. Съхранявал се е в колекция Г. Закос, II, диам. 30 мм. Добре центриран отпечатък, но първият ред от текста на реверса е останал извън ядрото.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 409.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на св. Димитър, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-Α-Γ-Ι-Ο || Δ-ΗΜ-Τ: Ὁ ἅγιο(ς) Δημήτ(ριος).

Опако. Шестредов надпис:

199. KЄ . . . | ΤΩϹΩΔ . | ΚΩΝ'ΑΝΘ' . . | ΠΡΙ'SΔ8Κ' | R8ΛΓΑ | -Ρ-'

200. . . . . . . | . ΩϹΩΔ8' | ΚΩΝ'ΑΝΘ'Π | ΠΡΙ'SΔ8Κ' | R8ΛΓΑ | -Ρ-'

[+] Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Κων(σταντίνῳ) ἀνθυπάτ(ῳ) π(ατ)ρι(κίῳ) καὶ δουκ(ὶ) Βουλγαρ(ίας).

в. βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας (60-те години на XI в.)

201. Металическо копие, което се съхранява в колекцията на Ватикана.

Публикация: **Laurent,** Bulgarie, 414–419; **Laurent,** *Vatican*, no. 95.

202. Металическо копие, което се съхранява в колекцията на Националния музей във Варшава, инв. № 105310. Диам. 26-26.5 мм.

Публикация: **Laurent,** Bulgarie, 414–419; **Szemioth, A., T. Wasilewski.** Sceaux byzantins, no. 48.

Къде е оригиналът на тези две копия? Няма информация! Илюстрациите им са близки до екземпляра от Солун, който е илюстриран чрез гипсова отливка.

203. Оригинал. Съхранява се в колекцията на М. Ritsos в музея на Солун. Диам. на ядрото 27 мм, на отпечатаното поле 25 мм. Добре центриран отпечатък, но някои букви от текста не са отпечатани или са изтрити.

Публикация: **Touratsoglou,** Les sceaux, 273–274.

204. Оригинал. Съхранявал се е в колекцията на Zacos. II. Диам. 25 мм. Добре центриран, но все пак непълен отпечатък. Почти всички първи букви от редовете са останали извън ядрото. Като че ли са отрязани. Екземплярът е отлично съхранен.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 422.

205. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58. 106. 5614). Диам. 29 мм, тегло 17.88 г. Пълен и добре съхранен отпечатък. Все пак първата буква на почти всички редове е останала извън ядрото.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 29.1.

206. Предложен е бил на аукциона Dortheum. Sale 446, no.108 (April 1990), във Виена (вж. и *SBS*, 1993, 183). Липсват негова илюстрация и метрични данни.

Лице. Бюст на св. Димитър, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис:

⊙-Δ-Η-Μ' || . Ρ . Ο : Ὁ ἅ(γιος) Δημ(ή[τ|ρ|ι|ο(ς)

⊙-Δ-Η-Μ-Η || Τ-Ρ-Ι-Ο' : Ὁ ἅ(γιος) Δημήτριο(ς)

Опако. Шестредов надпис:

201. +ΚЄR'Θ'| ΤωCωΔ8Λ'| . . ΝΠΡΓΑΝ | . . . . Τ'RЄCΤ' | ΛΟΓΑΡΙΑCΤ'| ΚΑΙΑΝΑΓΡΑ | . ЄΙΠΑCΗC | R8ΛΓΑΡΓ

202. +ΚЄR'Θ'| ΤωCωΔ8Λ'| . . ΝΠΡΓΑΝ | . . . . Τ'RЄCΤ' | ΛΟΓΑΡΙΑCΤ'| ΚΑΙΑΝΑΓΡΑ | . ЄΙΠΑCΗC | R8ΛΓΑΡΓ

203. +ΚЄR'Θ'| ΤωCωΔ8Λ'| . . ΝΠΡΓΑΝ | . . . . Τ'RЄCΤ' | ΛΟΓΑΡΙΑCΤ'| ΚΑΙΑΝΑΓΡΑ | . ЄΙΑΠΑCΗC | . . 8ΛΓΑΡΓ

204. +ΚЄR'Θ'| ΤωCωΔ8Λ'| ΚωΝΠΡΓΑΝ | ΘVΠΑΤ'RЄCΤ' | . ΟΓΑΡΙΑCΤ'| . ΑΙΑΝΑΓΡΑ | . ЄΑΠΑCΗC | . 8ΛΓΑΡΓ

205. . ΚЄR'Θ'| . ωCωΔ8Λω | . ωΝΠΡΓΑΝ | ΘVΠΑΤ'RЄCΤ | ΗΛΟΓΑΡΙΑCΤ'| . ΑΙΑΝΑΓΡΑ | . ЄΑΠΑCΗC | . 8ΛΓ'ΡΓ

+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Κων(σταντίνῳ) π(ατ)ρι(κίῳ), ἀνθυπάτ(ῳ) βέστῃ, λογαριαστῇ καὶ ἀναγραφέα πάσης Βουλγαρίας.

г. βεστάρχης καὶ προνοητής πάσης Βουλγαρίας (60-70 г. на XI в.)

207. Печат от бившата колекция на Д. Мордтман. Съхранява се в колекцията на Нумизматичния кабинет на Виена (MK 198). Размери: 29 мм на ядрото, на зрънчестия кръг 25 мм. Добре центриран и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Mordtmann,** Εὐρώπης, 145, no. 3 (без илюстрация); **Schlumberger**, *Sig*., 240, no. 2; **Wassiliou, Seibt** *Bleisiegel*, no. 220.

208. Печат от бившата колекция Schlumberger. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (M-6866). Добре центриран и добре съхранен екземпляр.

Публикации: **Schlumberger**, *Sig*., 240, no. 2; **Шандровская,** Сфрагистика, № 701.

Лице. Бюст на св. Димитър, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис:

207. Ο-Α-ΓΙ-ΟC || Δ-Η-ΜΗ-ΤΡΙ-ΟC : Ὁ ἅ(γιος) Δ]η[μή]τριος

208. . - . -. Ι- . C || Δ-Η-ΜΗ-ΤΡΙ-ΟC : Ὁ ἅ(γιος) Δ]η[μή]τριος

Опако. Седемредов надпис:

207. + ΚЄR˙Θ˙|ΚѠΝRЄC | ΤΑΡΧΗΝ | ΚΑΙΠΡΟΝΟ | ΗΤΗΝΠΑ | CΗC . . Λ | ΓΑΡ . .

208. + ΚЄR˙Θ˙|ΚѠΝRЄC | ΤΑΡΧΗΝ | ΚΑΙΠΡΟΝΟ | ΗΤΗΝΠΑ | CΗC R8Λ | ΓΑ . . .

+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Κων(σταντῖνον) βεστάρχην καὶ προνοητὴν πάσης Βουλγαρίας.

Представените дотук печати на Константин са от четири различни групи:

1. πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.).
2. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.).
3. βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας (60-те години на XI в.).
4. βεστάρχης καὶ προνοητής πάσης Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.).

Навярно на същия принадлежи и следващата пета група:

д. Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας (50-те г. на XI в.)

209. Съхранявал се е в музея на град Лвов, инв. № 25128/729. Диам. 37-39 (?) мм, тегло 28.2 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Swiencicky,** Byzantinische Bleisiegel, no. 11.

Лице. Бюст на св. Димитър, държи в дясната ръка копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис: Ο-Α-ΓΙ-Ο || Δ-Η-ΜΗ-Τ˙: Ὁ ἅγιο(ς) Δημήτ(ριος).

Опако. Шестредов надпис:

+ΚЄR˙Θ˙| ΚѠΝ˙ΑΝΘ˙Π˙| ΠΡΙ˙SΔ8Κ˙| ΘЄCΑΛѠΝ | R8ΛΓΑΡ˙S| CЄΡRΑC

Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Κων(σταντίνῳ) ἀνθ(υ)π(άτῳ) π(ατ)ρι(κίῳ καὶ δουκ(ὶ) Θεσσαλων(ίκης) Βουλγαρ(ίας) (καὶ) Σερβ(ί)ας.

Той би трябвало да се датира във времето, когато е печатът му и като дук само на България. Дали едновременно е заемал двете длъжности, или има хронологическа разлика, остава открит въпрос.

210. Λέων Δρίμυς βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Нумизматичния кабинет на Виена (МК 194). Размери: 29.5 мм на ядрото, на зрънчестия кръг 26 мм. Непълен отпечатък. Някои букви са останали извън ядрото.

Публикация: **Mordtmann**, Εὐρώπης, 145, no. 4; **Laurent**, Bulletin, 611–613; **Banescu, N.** Les duches, 115; **Wassiliou, Seibt**, *Bleisiegel*, no. 278.

Лице. Петредов надпис:

. . . . . | ΘЄΙ Τ . | CωΔȢΛ. | ΛЄΟΝΤΗ | RЄCΤΗ |

Опако. Петредов надпис:

. . . . . | . ЄΠΑΝ . | . ΟVΛΓΑ | ΡΙΑCΤω | ΔΡΙΜV

[+Κ(ύρι)ε βοή]θει τ[ῷ] σῷ δούλ[ῳ] Λέοντι βέστῃ [καὶ κα]τεπάν[ω Β]ουλγαρίας τῷ Δριμ(εῖ).

Леон Дрим е непознат от изворите. С името на същия са засвидетелствани няколко групи печати[105]:

а. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατιγὸς (40-те г. на XI в.), според екземпляр, съхраняван в колекцията на Виенския нумизматичен кабинет (МК, no. 383)[106];

б. πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς (40-те – 50-те г. на XI в.)[107];

в. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατιγὸς (40-те – 50-те г. на XI в., според екземпляр съхраняван в колекцията на IFEB (no. 164)[108];

г. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατιγὸς (50-те г. на XI в.), според непубликуван екземпляр от колекцията на L. Zarnitz, no. 153[109];

д. ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας (? - 1059), според екземпляр, предложен на аукциона Münz Zentrum, Cologne, 100 (08-10. 09. 1999), Lot 818, S.62, no. 105;

е. βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в.);

ж. частно лице, според екземпляр, съхраняван в колекцията на Дмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 4848) и датиран най-общо във втората половина на XI в.[110]

Кариерата на Леон Дрим е свързана с управлението на провинцията, и в частност с българските земи. В случаите, когато върху печатите му не е изписан топоним, то той е бил или свързан с тагмата, или на разположение на правителството, за да бъде изпращан там, където има необходимост.

---

[105] **Jordanov**, *Corpus*, II, no.209.

[106] **Wassiliou, Seibt**, *Bleisiegel*, no.292.

[107] **Jordanov**, *Corpus*, III:, no.3184.

[108] **Cheynet**, Par saint George, p. 117.

[109] За неговия препис виж. **Wassiliou, Seibt**, *Bleisiegel*, no. 278, n.194.

[110] Виж **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 209.

211–212. Μιχαὴλ Σαρονίτης βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)

211. В неизвестност. Публикуван е без илюстрация, но ако съдим по прениса му, е бил добре съхранен отпечатък. Диам. 30 мм.

Публикация: **Mordtmann,** Εὐρώπης, 145, no. 2.

212. Съхранява се в непубликуваната колекция на Zacos, III, no. 1606.

Лице. Права фигура на Архангел Михаил.

Опако. Седемредов надпис:

+ KЄR'Θ'| MIXAHΛ | RЄCTAPXH | SKATЄΠAN'|R8ΛΓAPIA'| TѠCAPO | NITH

+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Μιχαὴλ βεστάρχη (καὶ) κατεπάνω Βουλγαρίας τῷ Σαρονίτῃ.

С името на същия са известни следните групи печати:

а. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (средата на XI в.), според екземпляр от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58.106. 2536)[111];

б. πατρίκιος ἐπὶ τοῦ στάβλου след средата на XI в., според печат от колекцията на Ермитажа (М 12049)[112];

в. ἀνθύπατος καὶ κατεπάνω (50-те г. на XI в.), според екземпляр, съхраняван в колекцията на Г. Закос[113];

г. βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.);

д. μάγιστρος καὶ δοὺξ Ἐδέσσης (70-те г. на XI в.), според печат от колекция Zacos, III, no. 573[114];

е. μάγιστρος καὶ δοὺξ πάσης Δύσεως (70-те г. на XI в.), според екземпляри от колекцията на Дъмбъртън Оукс (58.106. 4317, Fogg 498)[115] и частна колекция от Македония, намерен в Битоля[116];

ж. πρόεδρος καὶ δοὺξ (последна четвърт на XI в.), според печат от колекцията на D. Theodoridis[117].

В Продължителят на Скилица се съобщава, че след като въстаналите българи начело с Константин Бодин разбили ромейската войска, императорът изпратил срещу него *Саронит, за да побърза да потуши злото... Той пратил с него и силна войска, съставена от македонци, ромеи и франки*[118]. Наличието на печата на Михаил Саронит с длъжността катепан на България е дало основание на изследователите да приемат, че той е същият Михаил Саронит в това си качество. Никъде в изворите не е съобщено неговото лично име, за да сме сигурни в подобно твърдение. Дори и да се идентифицира с него, изразът, че „пратил с него силна войска, съставена от македонци, ромеи и франки“ съответства повече на един дук на целия Запад (каквато позиция има Михаил Саронит при печат „е“), отколкото на един катепан на България.

---

[111] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 43. 30; **Cheynet,** *Sceaux de la collection Zacos*, p. 62.

[112] **Nesbitt,** Saronites, p. 119.

[113] Ibid., 119, n. 9.

[114] **Cheynet,** *Sceaux de la collection Zacos*, no. 31; **Nesbitt,** Saronites, 119, n. 11.

[115] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 1. 20.

[116] **Mandić, Mihailovski.** Heraclea, 273–277.

[117] **Cheynet, Theodoridis.** *Collection D. Theodoridis*, no. 167.

[118] **ГИБИ,** VI, с. 336.

213–217. Νικήτας Καρίκης πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.)

213. Съхранява се в колекцията на РИМ–Хасково, инв. № 385, предаден е от ученик в Свиленградската гимназия. Размери: 20.5-21(20) 3.1 мм. Сполучлив отпечатък, но този от лицевата страна е все пак малко отместен поради подхлъзване на ядрото в булотириона. Много добре запазен моливдовул.

Публикация: **Йорданов, Аладжов,** Хасковско (I), № 13; **Jordanov,** *Corpus,* I, no.19.2; **Jordanov,** *Corpus,* II, no. 288.

214. Съхранява се в колекцията на Нумизматичния кабинет във Виена (MK 191). Диам. 18 мм. Ядрото е било по-малко от размера на матриците поради което отпечатъкът не е пълен, но е отлично съхранен.

Публикация: **Mordtmann,** Περὶ βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων, 35; **Hunger,** Beamten-Siegel, no. 9; **Wassiliou, Seibt,** *Bleisiegel,* no. 250a.

215. Съхранява се в колекцията на проф. Вернер Зайбт от Виена. Преди това е бил притежание на колекцията на академик Херберт Хунгер. Добре центриран и пълен отпечатък. Размери: 18-19.5 (18) мм.

Публикация: **Hunger,** Beamten-Siegel, no. 9; **Wassiliou, Seibt,** *Bleisiegel,* no. 250b.

216. Непубликуван екземпляр от колекцията на Zacos, III, no. 1436.

217. Намерен е при разкопки на обект „Калето“ при Скопие. Отлично съхранен екземпляр. Отпечатъкът е направен малко встрани, поради което някои от крайните букви са изрязани. Д. 23 мм, тегло 10.10 г.

Публикация: **Mihajlovski,** Fortress "Kale", no. 8.

Петте екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Петредов метрически надпис:

+ ΠΡѠ | ΤѠΠΡΟЄ | ΔΡȣΝΙΚΗ | ΤΑΤȣΚΑ | ΡΙΚΝ˙

Опако. Петредов метрически надпис:

ΓΡΑΦΑϹ | ϹΦΡΑΓΙΖ˙ | ΤȣΔȣΚΟϹ | RȣΛΓΑΡ˙| - ΑϹ -

+ Πρωτωπροέδρου Νικήτα τοῦ Καρικν Γραφὰς σφραγίζ(ω) τοῦ δουκὸς Βουλγαρ(ί)ας.

В колекцията на O'Hara, no. 33, се съхранява екземпляр, който би могъл да се свърже със същата персона.

Лице. - . - | ΚЄRΟΗ | ΘΗΤѠϹѠΔ˙| ΛѠΝΙΚΗ | ΤΑΠΡΙS

Опако. ΔΟ . | ΜЄϹΤΙΚ˙| ΤΟΝΑΘΑΝ . | ΤΟΝΤѠΚ. | ΡΗΚΗ| - . -

Той се отнася към един по-ранен период от кариерата на Никита Карики, когато е притежавал титлата патриций и е изпълнявал длъжността δομέστικος τῶν ἀθανάτων, т.е. командир на един от елитните корпуси от императорската гвардия, наречен „безсмъртните". Този корпус е бил създаден от императора Йоан I Цимисхий (969–976) и впоследствие възстановен при император Михаил VII Дука (1071–1078)[119]. Следователно печатът на Никита Карики като δομέστικος τῶν ἀθανάτων би следвало да се датира през 70-те г. на XI в.

Във връзка с идентифицирането на собственика на печата, върху основата на наличните писмени източници се правят две предположения, които взаимно се изключват:

а) почти всички изследвачи са склонни да приемат, че той е един и същ със съобщения от западните хронисти Nichita dux et principem Bulgarorum, който в 1096 г. посрещнал и съпровождал участниците в Първия кръстоносен поход от Белград до Адрианопол[120].

б) някои автори обаче допускат възможността той да е идентичен със съобщения от Анна Комнина и Йоан Зонара някой си Καρίκης, който през 1092/1093 г. се отцепил от централната власт на о. Крит[121].

Възраженията против първата хипотеза са следните: В нито един от западните хронисти не е посочен патронимът на въпросния Никита. Титлата му, съобщена от тях – princeps, трудно може да се свърже с πρωτοπρόεδρος.

При втората хипотеза следва да се отчетат обстоятелства, че цитираните хронисти навярно съобщават патронима на този сановник и би могъл да е всеки един друг представител на тази фамилия; той е загинал в 1092/1093 г. и не би могъл да се идентифицира с дука на България от 1096 г.

Не е изключено също така собственикът на представения печат да е различен от двамата посочени по-горе сановници.

218–221. Νικηφόρος Βατάτζης πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)

218. Съхранява се в частна колекция и произхожда неизвестно точно къде от България. Размери: 24-24 (19) 4 мм, тегло 14.80 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 98; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1146.

219. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-2950). Преди това е бил в колекцията на Руския археологически институт в Константинопол. Диам. на ядрото 26 мм, на самия печат 19 мм. Добре центриран и пълен отпечатък, от който като че ли е отчупен фрагмент. С нарушена повърхност.

Публикация: **Шандровская,** Моливдовулы, 148; рис. 3.

220. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 5695). Размери: диам. на ядрото 27 мм, на зрънчестия кръг 19–20 мм, тегло 18.02 г. Добре центриран и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Laurent,** Deux nouveaux, 144-148; **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no.29.3.

---

[119] **Oikonomides,** *Listes*, 332–333.

[120] **Златарски,** *История*, *II*, 224–226; **Banescu**, Les duches,149–150.

[121] **Skoulatos,** *Personnagues*, no.100.

221. Съхранява се в колекцията на Националния музей в Белград. Намерен е в античното селище Маргум. Размери: 24-24 (16) мм, тегло 18.75 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък, макар че е направен малко встрани.

Публикация: **Maksimovic, Popovic,** Les sceaux byzantins, no. 14.

Лице. Св. Димитър прав във фас с дясната ръка се подпира върху дълго копие, а с лявата придържа щит, опрян в земята. От двете му страни вертикален надпис: ⵙ-ΔΗ-Μ-Η || Τ-ΡΙ-Ο-C: Ὁ ἅ(γιος) Δημήτριος

Опако. Шестредов надпис:

- . - | + KЄROHΘ | NIKHΦOPѠ | ΠPOЄΔPѠS | ΔOVKIR8Λ | ΓAPIACTѠ | RATATξH | - . -

+ Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) Νικηφόρῳ προέδρῳ (καὶ) δουκὶ Βουλγαρίας τῷ Βατάτζῃ.

Никифор Ватаци е неизвестен от наративните източници. С името на същия са известни седем групи печати, които определят доста подробно неговия cursus honorum:

1. βεστάρχης καὶ στρατηγός (50-те – 60-те г. на XI в.). Според екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-6652)[122].

2. βεστάρχης καὶ κατεπάνω – (60-те г. на XI в.). Според екземпляр, намерен в Силистра. Съхранява се в колекцията на РИМ–Силистра, инв. № 36[83][123].

3. μάγιστρος, βέστης καὶ δοὺξ πάσης Δύσεως (60-те г. на XI в.). Засвидетелстван чрез два екземпляра, единият от България[124]. Другият от колекцията на Fogg A. M. no. 1300[125].

4. μάγιστρος, βεστάρχης, δοὺξ καὶ πραίτωρ Αἰγαίου Πελάγους (60-те – 70-те г. на XI в.). Според моливдовул от колекцията на Ермитажа (М-2974)[126].

5. πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.). Според разгледаните по-горе моливдовули.

6. κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.). Според пет екземпляра, съхранявани в колекциите на Ермитажа (М-2598 и М-3074)[127], Британския музей[128], IFEF и Виена (МК 360)[129].

7. частно лице (последна четвърт на XI в.). Според непубликуван моливдовул от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55. 1. 4172), останал встрани от вниманието на изследователите. Навярно същият или друг екземпляр

---

[122] **Шандровская,** Моливдовулы, 151, фиг. 1.

[123] **Йорданов,** Силистра I, № 14.

[124] **Jordanov,** *Corpus,* II, no. 97; **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1001.

[125] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 1.21.

[126] **Панченко,** Коллекции, № 241; **Шандровская,** Поправки и дополнения, с. 111.

[127] **Панченко,** Коллекции 2, № 350; **Шандровская,** Моливдовулы, 148–151, рис. 5.

[128] **Gray Birch,** *Catalogue,* no. 17913.

[129] **Seibt,** Bleisiegel, no. 113.

от същия тип е бил публикуван от Мордтман[130]. За съжаление, не съм имал достъп до първичната публикация, а в цитираната липсва илюстрация. Навярно тази група печати би могла да се свърже с времето, когато Никифор Ватаци се е оттеглил от активна военна и държавна служба. Единствено той е в стихотворна форма и навярно най-късен.

Обобщение:

Очевидно е, че седемте групи печати принадлежат на едно и също лице – Никифор Ватаци. Общото между тях, освен имената, са приемственост в титулатурата, длъжностите и иконографията (при по-ранните печати имаме бюст на св. Димитър, а при последните – права фигура). Те определят следния му cursus honorum:

а) βεστάρχης καὶ στρατηγὸς (50-те – 60-те г. на XI в.);

б) βεστάρχης καὶ κατεπάνω (60-те г. на XI в.);

в) μάγιστρος, βέστης καὶ δοὺξ πάσης Δύσεως (60-те г. на XI в.);

г) μάγιστρος, βεστάρχης, δοὺξ καὶ πραίτωρ Αἰγαίου Πελάγους (60-те 70-те г. на XI в.);

д) πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.);

е) κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.);

ж) частно лице, в края на XI в.

Безспорно кариерата на Никифор Ватаци е била свързана с армията.

222. Χριστόφορος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)

Съхранявал се е в колекцията на Г. Закос, II. Диам. 28 мм. Добре центриран и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 969.

Лице. Петредов надпис:

. ΘΚЄRΟ | ΗΘЄΙΤѠ | CѠΔ'ΧΡΙC | ΤΟΦΟΡѠ | Α'CΠΑΘ'

Опако. Шестредов надпис:

ЄΠΙΤȢ | ΚΟΙΤѠΝ'| SΚΑΤЄΠΑ | Ν'ΘЄCΑΛΟ | Ν''SΒΟΛ | ΓΑ'

[+] Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῷ δ(ούλῳ) Χριστοφόρῳ (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος (καὶ) κατεπάν(ω) Θε(σσ)αλον(ίκης) (καὶ) Βο(υ)λγα(ρίας).

223. Χριστόφορος ? πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Националния музей в Белград, инв. № 1066. Намерен е в античното селище Маргум. Размери: 22 мм, тегло 7.95 г. Непълен отпечатък, като че ли е отчупено парче.

Публикация: **Maksimovic, Popovic**, Les sceaux byzantins, no. 15.

---

[130] **Schlumberger**, *Sig.*, p. 54, no. 19; p. 712, no. 1.

Лице. Неясен бюст на Архангел Михаил, държи скиптър в дясната си ръка.

Опако. Шестредов надпис:

. . . . . . | . . ΠΑΘ'Є . | . . ȣK'SKA | . . Π'ΘЄCCA | . . N'SRȣ | . . API

[+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Χριστοφόρῳ (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ) ἐ[πὶ τ]οῦ κ(οι)τῶνος) (καὶ) κα[τε]π(άνω) Θεσσα[λο]ν(ίκης) (καὶ) Βου[λγ]αρί(ας).

Екземплярът е зле съхранен, липсват доста букви и цели редове, това прави четенето несигурно. Сравняването с горния екземпляр дава идеята, че може би е на същото лице, но от друг булотирион.

В цитираната по-горе публикация на печата на Христофор, авторът Г. Закос съобшава, че в Chronica Siculo-Saracena на с. 86 за годината 1028 е изписана маргинална бележка: *καὶ ἐτράπι Χριστόφορος Βούργαρις εἰς τὸ Ρήγιον*. Според Закос Христофор е бил византийски офицер, назначен за катепан на Лонгобардия през 1028 г. Много скоро след това е бил изтласкан от арабите в Калабрия и през 1029 г. заменен от Пот Аргир. Ето зашо той датира времето, когато Христофор е бил катепан на Солун и България, между 1018 и 1028 г.[131]

Личността на Христофор и времето, когато е бил катепан на Солун и България, бе обект на специално изследване от Иван Божилов[132].

Той свързва личността на Христофор с ктиторския надпис в църквата „Св. Богородица Халкеон" в Солун, издълбан на мраморния горен праг на входната врата, където се съобщава името на Христофор, неговата титла протоспатарий и длъжността му катепан на Лонгобардия. Изписани са имената на съпругата му Мария и децата – Никифор, Ана и Катакали. Надписът е датиран през септември 1028 г., когато е построена църквата.

В друг ктиторски надпис, намираш се в същата църква, върху триумфалната арка отново е съобщено името Христофор, титлата му протоспатарий и длъжността катепан без уточнения чии.

И. Божилов е привлякъл сведения и от италианските хроники и достига до извода, че Христофор е бил катепан на Солун и България за кратък период от време, когато е започнал строежа на църквата. Тя е била завършена и осветена, когато вече е бил катепан на Лонгобардия.

Според Божилов Христофор, който в Италия има прозвището или патронима Вулгарос, е бил българин от първото поколение, сложило оръжие през 1018 г. и постъпило на византийска служба.

Относно хронологията на длъжностите, които е заемал Христофор, не можем да не проявим резервираност. Има доста неясноти и разминавания. Така например във втория ктиторски надпис, когато е започнало строителството на църквата, не е посочено чий катепан е Христофор. Незадоволително е и обяснението в различието между титлите при печата и при надписите: в единия случай е протоспатарий при китонитите, а в другия е само протоспатарий. Логично е печатът, при който е протоспатарий при китонитите, да е по-късен от 1028 г.

---

[131] Zacos, *Seals*, II, no. 969.

[132] Божилов, *Българите*, № 248.

Длъжности в тема България

Преди да пристъпим към коментар и списък на чиновниците от тема България, да видим какви длъжности са регистрирани чрез печатите и какво е тяхното значение.

ἀναγραφεύς

Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.).

Βασίλειος Μοναχὸς σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (1048 г.).

Κωνσταντῖνος πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας.

Κωνσταντῖνος βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, [illegible] καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας (60-те години на XI в.).

Длъжността се отнася до фискални служители, изпращани от централната власт в провинциите, за да проверяват и правят опис на поземлените владения и да определят размера на данъка, който трябва да плащат техните собственици. Интересно е, че не са засвидетелствани в тактиконите от IX–X в. В писмените източници най-рано за анаграф се съобщава в документ на Лаврата от 941 г.[illegible] и най-късно в 1189 г.[illegible] Длъжността на анаграфа е винаги свързана с конкретна тема, една или няколко. В края на XII в. длъжността се наследява от апографеус.[illegible]

По-горе са представени титуляри, които изпълняват тази длъжност самостоятелно или съвместено с други. Това не е изключение и такива случаи са засвидетелствани и при други теми. Интерес представлява определението πάσης Βουλγαρίας. Дали се отнася до пълномощия върху цялата територия на тема България или, както се допуска за примера по-долу, пълномощие в цялата архиепископия България. В случая няма съмнение, че поземлените имущества на църквата също са проверявани и описвани. В писмата си Теофилакт Охридски постоянно се оплаква от дейността на анаграфите, нарича ги истински разбойници.[illegible]

[illegible] *Actes de Lavra* I, 95–96, no. 4.

[illegible] *Acta et diplomata*, p. 120.

[illegible] **Литаврин,** *България и Византия*, 222–224; *ODB*, p. 84.

[illegible] **Литаврин,** *България и Византия*, с. 224.

δοὺξ и κατεπάνω

Имат сходни функции и развитие. Δοὺξ има латински произход, докато κατεπάνω гръцки. Употребяват се според специфичните особености на дадения регион и съобразно времето, за което става дума.

Най-общо означават военачалник, който до IX в. е бил командващ на намиращите се на гарнизон в дадена тема войници. През втората половина на X в. и в частност при царуването на Никифор II Фока (963 – 969) тази длъжност придобива нов смисъл. Това най-добре е илюстрирано в Ескуриалската тактика (975 г.). Отначало на източната граница, а след това и на западната с България се образуват нови военноадминистративни единици начело с катепани или дукове, които обединяват във военно отношение и по-малките съседни стратегии. На Балканите дукства са Адрианопол и Солун.

През XI в. и най-вече през втората му половина се наблюдава еволюция в длъжността на стратега. Тя прераства в дук или катепан. Еволюционно това се обяснява с факта, че в съответните теми постепенно нараства ролята на наемната войска за сметка на стратиотите и съответно на катепана или дука. Наблюдава се също така, че през 70-те – 80-те г. постепенно дукът измества термина катепан. Често се съобщава за дукства, които най-често включват по-големи градски центрове и тяхната околност[137].

δοὺξ

Κωνσταντῖνος ἀνθτύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας;

Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης Βουλγαρίας καὶ Σερβίας;

Νικηφόρος Βατάτζης πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.);

Γρηγόριος πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.);

Νικήτας Καρίκης πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺζ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.).

κατεπάνω

Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (1065 – 1066);

Λέων Δρίμυς βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в.);

Μιχαὴλ Σαρονίτης βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.);

---

[137] **Ahrweiler,** Recherches, 52–67; **Oikonomides,** *Listes*, p. 342, 344, 349, 354; **Wasilewski,** Les titres, 233–239; **Oikonomides,** L'évolution, 148–149; **Cheynet,** Du stratège, 181–194; **Kuhn,** *Armée*, 159-169.

Χριστόφορος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (около 1028 г.).

κρητὴς Βουλγαρίας

Граждански управител на темата. От края на X в. в изворите все по-често се среща терминът претор, който има същите функции.

Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος πρόεδρος κρητὴς τοῦ βήλου καὶ τῆς Βουλγαρίας (70-те – 80-те г. на XI в.).

πραίτωρ Βουλγαρίας

Различава се от ранновизантийския претор на провинция. В разглеждания период е по-скоро съдия на тема, т.е. граждански управител на провинция[138]. Интересно е развитието на тази длъжност и отношението ѝ с дук-катепаните. Особено в годините на Алексий I Комнин се наблюдава тенденцията дуковете да акумулират задълженията и на преторите[139].

Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος πρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας.

Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.).

προνοητὴς Βουλγαρίας

Пронoит – технически термин, разпространен предимно в XII в. Означава знатен човек, който е получил от императора земя или други доходи (най-често пожизнено) срещу задължения (най-често военни) към императора.

Върху печатите очевидно този термин има друго значение.

Според едни автори той има значението на управител на тема България[140], според други той не е равностоен на стратег, дук, или катепан, а има значението на началник на гарнизон[141]. Н. Банеску предполага, че той е имал фискални задължения[142] и допълва, че се отнася до управляващ императорските домени в България[143].

В друга посока са разсъжденията на Н. Икономидис[144]. Според него проноит е термин, обичайно означаващ администратор на собственост или личност с позиции, аналогични на ефор или харистикарий на манастир. Но също така се срещат и проноити с широки териториални юрисдикции, както в случая с проноита на цяла България. Прави впечатление, че става въпрос за лица, които имат юрисдикция над църковни, а не светски/граждански провинции. От друга страна, формулата цяла България се открива и върху печатите на архиепископите на България, което води Икономидис до идеята, че става дума за регион, който е далеч по-обширен от тема България. Има се предвид цялата архиепископия България от Дунав до Адриатика. Той си задава въпроса дали това не са администратори на църковна собственост, които можели в същото време да съвместяват заемането и на военни постове (както в случая с управителя на България – Василий Монах).

---

[138] **Oikonomides,** *Listes*, p. 344; *ODB*, p. 1710.

[139] **Oikonomides,** L'évolution, 148–149.

[140] **Литаврин,** *България – Византия*, с. 266.

[141] **Wasilewski,** Les titres, 233–239.

[142] **Banescu,** La signification, 395–396.

[143] **Beck,** *Vademecum*, p. 157.

[144] **Oikonomides,** L'évolution, 149–150.

Обаче има анаграфи и на цяла България. Означава ли това, че те са преброители отново на собствеността на архиепископия България? Може би ще трябва да се върнем към началото и да преосмислим още веднъж тази специфична за българската администрация длъжност.

Ἰωάννης πρόεδρος, κρητὴς τοῦ βήλου καὶ προνοητὴς Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.).

Κωνσταντῖνος βεστάρχης καὶ προνοητὴς πάσης Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.).

στρατηγός

Върховен управител на дадена тема, подчинен единствено на императора, що се отнася до административните дела на дадена област. През IX–X в. той обединява военната и гражданската власт. От втората половина на X и началото на XI в. се наблюдават някои съществени промени, това е най-добре илюстрирано в Ескуриалската тактика. Наред със стратезите на старите и утвърдени големи теми са посочени и стратези на по-малки теми, най-често по границите или в новозавладените земи. Много често териториите на тези теми се покриват с територията на даден град и неговите околности. Нови тенденции в длъжността на стратезите се наблюдават в XI в. Най-напред се констатира, че начело на гражданската администрация стои съдия, а във връзка с тагматизацията на темите постепенно стратезите еволюират в дук или катепан[145].

В тема Бългрия е засвидетелстван един-единствен стратег: Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.).

Това изключение ли е или е свързано с ранга на тема България?

Хронологически списък на титулярите от тема България

Списъкът е съставен върху основата на информацията от наративните източници и печатите. Неговото попълване е затруднено от обстоятелството, че датировката на печатите е все пак относителна и не е така конкретна, както би ни се искало. Заедно с това има някои титуляри, които са заемали различни длъжности в България в различно време.

---

[145] **Ahrweiler,** Recherches, 52–67; **Oikonomides,** *Listes*, p. 342, 344, 349, 354; **Oikonomides,** L'evolution, 148–149; **Cheynet,** Du stratège, 181–194; **Kühn,** *Armée*, 159–169.

1. Δαβίδ Ἀριανίτης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς-αὐτοκράτωρ (1018 – ?)

Според Йоан Скилица след превземането на Скопие василевсът оставил в града за стратег-автократор патриций Давид Арианит, а Михаил Деволски добавя *когото провъзгласил за катепан на България*[146].

Тези му длъжности внасят разногласия в коментара на изследователите. В единия случай става дума за военачалник, а в другия за управител на конкретна военноадминистративна единица. И. Божилов се опитва да ги преодолее, допускайки, че Давид Арианит е съвместявал двете длъжности: на военачалник и на катепан на България[147], което не е изключено. Единственото ми смущение е относно статута на тема България! След учредяването си тя е тема и е нормално начело на темата да е стратег, така както е при печата на следващия титуляр – Варда. Може би Михаил Деволски е повлиян от обстоятелството, че през третата четвърт на XI в. длъжността стратег еволюира в катепан или дук и начело на тема България са катепани или дукове.

Давид Арианит бил един от заслужилите византийски пълководци във войната срещу България. Известно време е бил управител на Солун (1000 – 1001 г.), когато градът е форпост във военните действия срещу българите. Неговото назначение за стратег-автократор и стратег на тема България е съвсем удачно.

Не се знае нищо за действията на този първи управител на България, изворите мълчат, но според Божилов той ще е останал сравнително дълго време, до 1026 г., когато за дук на България е бил назначен патриций Константин Диоген, също активен участник във войната срещу българите.

В този промеждутък от време от 1018 – 1026 г. бихме могли да поставим мандата на:

2. Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.).

За него вж. по-горе.

3. Κωνσταντῖνος Διογένης πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (1026 – 1028)

Константин Диоген също е бил стратег на Солун между 1014 и 1018 г.[148], но повече е популярен във връзка със завладяването на Сирмиум[149].

Дук на България или стратег ще е бил до към 1028 г., когато е обвинен в заговор или в открит бунт и изпратен в Мала Азия, в тема Тракезион[150].

На същия се приписва печат в качеството му на антипат, патриций и дук на България[151]. За печата или печатите на този Константин вж. по-горе, при

---

[146] **Skylitzes**, p. 358.85-87.

[147] **Божилов, Гюзелев**. История, с. 348.

[148] **Skylitzes**, p. 352.24.

[149] **Skylitzes**, p. 352.24; 365–366; **Kühn**. *Armée*, p. 211; **Божилов, Гюзелев**. История, с. 344.

[150] **Skylitzes**, p. 384.13-15.

[151] **Божилов, Гюзелев**. История, с. 344.

№197–209. При тях липсва фамилното име Диоген, а датировката им е след 50-те г. на XI в. и нямат нищо общо с Константин Диоген.

С личността на Константин Диоген, но в качеството му на стратег на Сервия, се свързва един друг печат от колекцията Fogg, A. M., no. 562. В публикацията на В. Лоран[152], където се съобщава за този паметник, печатът не е документиран. Не съм имал възможността да прегледам оригинала, но самият факт, че той не е включен в поредицата на Дъмбъртън Оукс за печати с географски имена, прави тази възможност малко вероятна. Очевидно, засега от Константин Диоген не са достигнали до нас негови печати.

4. **Χριστόφορος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (след 1028 г.).** За него вж. по-горе.

5. **Βασίλειος Μοναχὸς σύγκελλος ἀναγραφεὺς /προνουτής Βουλγαρίας (1048 – 1053).** За него вж. по-горе.

6. Νικηφόρος Πρωτεύων (1054 – 1055 г.)

С управлението на България, без да се знае на каква точно длъжност, е съобщен Никифор Протевон. Името му става известно, когато дворцовите служители започнали да търсят приемник на Константин IX Мономах (1042 – 1055) *...всички решили, че за тази цел е подходящ Никифор Протевон. Те изпратили веднага куриер в България....защото той бил тогава управител на България.* След смъртта на императора, когато на престола се възцарила Теодора, Протевон е задържан в Солун и оттам отведен в Тракезия в Кузиновия манастир, където го заточили[153].

Пребиваването му в България ще е било за кратко време. Той вероятно наследил Василий Монах и е бил извикан във връзка с очакваната смърт на императора Константин IX Мономах.

В колекцията на Ермитажа (М-6673) се съхранява печат на Никифор Протевон в качеството му на частно лице:

Лице. Бюст на Архангел Михаил с нимб, криле и владетелски инсигнии.

Опако. Петредов надпис:

+KЄR'Θ'| TωCωΔ8 | NIKHΦOPω | TωΠPω . | RON

Издателката му[154] не изключва възможността това да е печат на същия Никифор Протевон. Ако е така, възниква въпросът от кой период от живота му е? Може би от времето, когато е заточен!

7. Κωνσταντῖνος (50-те – 70-те г. на XI в.)

Тук някъде трябва да вместим пребиваването в България на някой си Константин, при когото са засвидетелствани повече от пет различни длъжности:

---

[152] **Laurent**, Le thème, p. 190.

[153] **Skylitzes**, p. 478.85-95.

[154] **Шандровская**, Протевонах, с. 221.

а. πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.);

б. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.);

в. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας;

г. βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας (60-те г. на XI в.);

д. βεστάρχης καὶ προνοητὴς πάσης Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.).

8. Λέων Δρίμυς βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

9. Νικηφόρος Βοτανειατης (1064 – 1065)

Във връзка с войната срещу узите му се приписва длъжността архонт на България, което не се потвърждава от печатите. Двамата пълководци – магистър Василий Апокап и магистър Никифор Вотаниат, не са се справили и са били пленени. От достигналите до нас печати констатираме, че единият, Василий Апокап, е бил магистър и дук, т.е. изпратен тук с тагма[155]. Би могло да се предполага, че и Никифор Вотаниат е имал същите позиции[156].

10. Ανδρόνικος Φιλοκάλης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (1065 – 1066). За него вж. по-горе.

11. Μιχαὴλ Σαρονίτης βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

12. Νικηφόρος Βρυέννιος δοὺξ της τῶν Βουλγάρων (1074 – 1075)

Вероятно се има предвид Никифор Вриений, който през 1077 г. е претендент за престола[157]. Известни са две групи печати с името на Никифор Вриений в качеството му на куропалат и протонобелисим[158].

13. Νικηφόρος Βατάτζης πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те – 80-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

14. Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος πρόεδρος (70-те – 80-те г. на XI в.):

а) κρητὴς τοῦ βήλου καὶ τῆς Βουλγαρίας.

б) πραίτωρ Βουλγαρίας.

За него вж. по-горе.

---

[155] **Jordanov**, *Corpus*, II, nos. 43–45; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1449–1451A.

[156] За неговата кариера и печати вж. **Zacos**, *Seals*, I, 1464–1465.

[157] *Nicephori Bryennii*, p. 106.6-7; **Златарски**, *История, II*, с. 12; **Banescu, N.** Les duchés, p. 149, 173.

[158] **Seibt,** Bleisiegel, no.153.

15. Ἰωάννης πρόεδρος κρητης τοῦ βήλου καὶ προνοητής Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

16. Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

17. Γρηγόριος πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

18. Νικήτας Καρίκης πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺζ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.). За него вж. по-горе.

По отношение на титулярите, засвидетелствани в изворите на длъжността дук на Скопие, за които е отделен специален раздел, съществува сериозно съмнение те да са били управители на България. С по-голяма доза вероятност те би следвало да се причислят към новата категория дукове на по-големи и важни градски центрове и прилежащата им околност[159]. Поради тази причина смятам, че те нямат място в горния списък.

Някои изследователи поставят в списъка на стратезите на тема България и Цурванел, патрикий и стратег на България[160]. Печатът е в неизвестност. Единствената илюстрация, при това от не особено добро качество, е публикувана в Бънеску. Ж.-К. Шейне има куража да предложи различен прочит. Печатът според него е принадлежал на Константин Цурванел, антипат и стратег на Велеград (Βελεγράδων, дн. Берат в Албания)[161].

Пътуване на печатите на тема България

В горното изложение бяха представени и коментирани 40 моливдовула, които ни представят 14 или 15 титуляри на тема България. Ето тяхното движение според местонамирането им:

1. Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (1065 – 1066). Неизвестен произход.

2. Βάρδας πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.). Константинопол[162].

3. Βασίλειος Μοναχός σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (1048 – ?):

а. Дръстър.

б. Константинопол.

---

[159] **Oikonomides,** L'évolution, p. 148.

[160] **Laurent,** Un nouveau gouverneur, 7–15; **Banescu, N.** Les duches, 157–158.

[161] **Cheynet,** Du stratège, p. 184, n.21.

[162] Публикуваните печати от A. D. Mordtmann, G. Schlumberger, G. Zacos и от Dumbarton Oaks и Fogg Museum of Art, които са най-често от колекцията на Г. Закос, априори приемаме, че са намерени в Константинопол.

4. Γρηγόριος πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те г. на XI в.) Константинопол.

5. Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος πρόεδρος (70-те – 80-те г. на XI в.)

а) κριτὴς τοῦ βήλου καὶ τῆς Βουλγαρίας. Константинопол.

б) πραίτωρ Βουλγαρίας. Константинопол.

6. Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας. (80-те г. на XI в.)

а. Константинопол.

б. Константинопол.

в. Константинопол.

г. ?

7. Ἰωάννης πρόεδρος κριτὴς τοῦ βήλου καὶ προνοητὴς Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)

а. Константинопол.

б. Константинопол.

в. Скопие.

8. Κωνσταντῖνος (50-те – 60-те г. на XI в.)

А. πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.)

а. Атина?

б. Константинопол.

Б. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (50-те г. на XI в.)

а. Константинопол.

б. Константинопол.

В. βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας (60-те г. на XI в.)

а. ?

б. ?

в. колекция М. Ritsos в музея на Солун.

г. Константинопол.

д. Константинопол.

е. ?

Г. βεστάρχης καὶ προνοητὴς πάσης Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)

а. Константинопол.

б. Константинопол.

Д. Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας (50-те г. на XI в.) Неизвестен.

9. Λέων Ἀρίμμος βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (50-те – 60-те г. на XI в.) Константинопол.

10. Μιχαὴλ Σαρωνίτης βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)

а. Константинопол.

б. Константинопол.

11. Νικήτας Καρίκης πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (80-те – 90-те г. на XI в.)

а. Хасково.
б. Константинопол.
в. ?
г. Константинопол.
д. „Калето" при Скопие.

12. Νικηφόρος Βατάτζης πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας (70-те г. на XI в.)
а. неизвестно точно къде от България.
б. Константинопол.
в. Константинопол.
г. античното селище Маргум в Сърбия.

13. Χριστόφορος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.), Константинопол.

14. Χριστόφορος ? πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας (20-те г. на XI в.), намерен е в античното селище Маргум.

До средата на XI век няма сфрагистични паметници, които да свидетелстват за специалната роля на тема България, която включва всички български земи, а е една част от тях. Това не се подкрепя и от разпространението на печатите. Те показват регулярна връзка със столицата Константинопол. С останалите селища кореспонденцията има инцидентен характер.

Възможно е Василий II да е назначил Давид Арианит за стратег-автократор, който във военните действия да е имал под командването си войската от цялата българска територия, която по това време се е покривала със Самуилова България, но в административно отношение е нямало как да се случи. Не ми е познат друг прецедент. Практиката е всеки стратег да е подчинен на централната власт, а не на междинни началници. Дори Василий II да е имал подобен замисъл, той след смъртта му е бил забравен.

2.2. Тема Другувития

Наименованието на темата се свързва със славянското племе драговити, които населявали областта северно от Солун отначало като федерати, впоследствие след християнизацията им са били покръстени и включени в епископия с името Другувития, подчинена на Солунския митрополит[163].

Името на Петър, епископ на Другувития, е засвидетелствано на т.нар. Лъжлив Фотиев събор от 879 г. В епархийските списъци от IX–XI в. се съобщава епископ на Другувития, подчинен на митрополит на Солун[164].

За пръв път името на Другувития като военен и административен център е засвидетелствано в тактикона на Икономидис (971 – 975)[165].

---

[163] **Dujcev**, Dragvista-dragovitia, 215–221; **Oikonomides**, *Listes*, 357–358; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1. p. 84.

[164] **Darrouzes**, *Notitae*, 7.299; 9. 185; 10. 218; 13. 228.

[165] **Oikonomides**, *Listes*, p. 276.6.

Информация за статута на Другувития намираме в два документа на атонския манастир Ивирон, датирани в 995 г. и 996 г.[166]

Първият, датиран най-общо през декември 995 г., е подписан от Νικόλαος πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης[167]. От него виси печат на същия съдия, но вместо Солун е добавено името на Другувития[168].

Вторият документ, датиран през ноември 996 г., е подписан от Νικόλαος πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος, Θεσσαλονίκης καὶ Δρουγουβιτείας[169].

Следователно имаме три етапа от кариерата на този Никола: при първия е съдия на Стримон и Другувития; при втория – на Стримон и Солун, а при третия – на Стримон, Солун и Другувития.

Едно от писмата на Михаил Псел е адресирано до съдията на Другувития – τῷ κριτῇ Δρουγουβιτείας[170].

Оскъдната информация за тази тема се допълва от значителен брой сфрагистични паметници. Учудващо е, че по-голямата част от тях са намерени в днешна България!

Тъй като е трудно, по-точно невъзможно да установим тяхната хронология, печатите ще бъдат подредени по азбучния списък на личните им имена (на гръцки език).

След представянето на материала ще бъдат коментирани данните.

224. Βασίλειος Τζιρίθων ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)

Частна колекция. Неизвестен произход. Размери: 22-37 (30) 7 мм. Добър отпечатък върху голямо ядро, от което липсва близо половината. Това затруднява цялостното четене на текста.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.1; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1175.

Лице. Богородица права, държаща наляво Младенеца.

Опако. Осемредов надпис:

. . . ЄR˙Θ˙| . . . ωΔ8Λω | . . . . ΛЄΙωΠΡΙ | . . . . ΠΑΤωΚΡΙ | . . . .
| . . . .ΔΡ8Γ8R | . . ΙΑCΤω . | . ΡΙΘωΝ

[+Θ(εοτό)κ]ε β(οή)θ(ει) [τῷ σ]ῷ δούλῳ [Βασι]λείῳ π(ατ)ρι(κίῳ) [ἀντυ]πάτῳ κρι[τῇ τοῦ βήλου ... [καὶ] Δρουγουβ[ιτ]είας τῷ [Τζι]ρίθων.

Василий Циритон е известен както от наративните източници, така и чрез неговите печати. Те определят следния му cursus honorum:

---

[166] *Actes d'Iviron*, nos. 9–10.

[167] *Ibid*., no. 9.

[168] **Oikonomides**, *Dated*, no. 72.

[169] *Actes d'Iviron*, no. 10.

[170] *Psellos*, p. 118.24.

1. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ β'νοτάριος τοῦ εἰδικοῦ λογοθέτου според документ от 1045 г.[171];

2. ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (50-те г. на XI в.);

3. ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ γηροτρόφος (50-те – 60-те г. на XI в.)[172];

4. πρωτοβεστάρχης κριτὴς τοῦ βήλου καὶ τῶν Κιβυρρειωτῶν (60-те – 70-те г. на XI в.)[173];

5. πρωτοπρόεδρος, δικαιοφύλαξ καὶ ἐξισωτὴς τῆς Δύσεως (80-те г. на XI в.)[174];

6. ἐξισωτὴς τῆς Δύσεως според документ от 1082 г.[175];

7. πρωτοπρόεδρος καὶ ἔπαρχος (80-те г. на XI в.)[176];

8. πρωτοπρόεδρος според документ от октомври 1089 г.[177]

Текстът на представения печат ни съобщава неизвестна досега длъжност на Васил Циритон – съдия на Другувития.

225-226. Γρηγορᾶς Σαυλοιωάννης πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

225. Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. № 30424. Закупен е от Д. Димитров от Перник. Намерен е в м. *Градището* до с. Любимец, Хасковско. Размери: 26-26 (21-22) 2.8 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1176.

226. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 2195). Д. 23 мм, тегло 5.86 г. Ядрото е било по-малко от диаметъра на матриците, поради което части от изображението и надписът не са отпечатани. Това е затруднило издателите на екземпляра при разчитането му.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 21.3.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на св. Григорий Таматург в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: .... || Ο-ΘΑ-ΜΑ-Τ' = [ὁ ἅγιος Γρηγόριος] ὁ Θα(υ)ματ(ουργός).

Опако. Седемредов надпис:

225. – : –| ΓΡΗΓΟ | ΡΑΑ'CΠΑΘ' | ΚΡΙΤ'ЄΠΙΤ | ΙΠΠΟΔΡoΜ | SΤΗCΔΡ8Γ' | RΗΤΙΑCΤ . | CΑVΛΟΙW

---

[171] *Acta et diplomata V*, no. I, p. 2.

[172] **Konstantopoulos,** *'Αναστασίου*, no. 812.

[173] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 2, no. 59.7.

[174] **Шандровская,** Сфрагистика, № 721.

[175] *Actes de Lavra I,* no. 44.16–17.

[176] **Konstantopoulos,** *'Αθήναις 'Εθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου,* no. 483; **Шандровская,** Сфрагистика, № 747; **Laurent,** *Corpus*, II, no. 1032.

[177] *Actes de Lavra I,* no. 49.14.

226. … | … | ΛΛ'ϹΠΑ | ΡΙΤ€ΙΗΙ | ΗΗΟΑΡΘΜ | ΤΗϹΑΡ8Γ | … ΙΑϹΤW | … VΛΟΗW

Γρηγορίῳ (πρωτο)σπαθ(αρ)ί(ῳ) κριτ(ῇ) ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς Ἀρουγ(ου)βητίας τῷ Σουλουμανάνῃ

Непълният и зле съхранен екземпляр от Дамбъртън Оукс е затруднил издателите си при разчитането. Те приемат, че на аверса е представен св. Никола, на реверса липсва инвокация, а фамилията е [Χρ]υσοβολᾶ[178]

227. Θεόδοτος ἀσηκρῆτις καὶ κριτὴς Ἀρουγουβιτείας (XI в.)

Съхранява се в Исторически музей Радево. Намерен е при археологически разкопки на средновековно селище в землището на с. … Размери: 23-24 (22) 2 мм. Непълен отпечатък. Повечето букви от надписа са останали извън ядрото, което затруднява пълния прочит.

Публикации: **Йорданов**, Гулийка и Марина, № 18; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1177. В първата публикация допусках и друг прочит в края на текста: ΚΙΡΤ | ΑΡ8Γ | … [σπαθαρο]κ[ανδ]ιδάτ(ῳ) τῆς δρουγ(γα)ρ[ί]α[ς].

Лице. Петредов надпис:

.ΚϹRΟ | .ΘϹΙΙΘ | . ΘΔΟVΛ' | ϹΟΛΘ | Ι

Опако. Четиредов надпис:

ο – | ΑϹΗ | ΚΡΗΤΙ | ΚΙΡΤ | ΑΡ8Γ. |

[+] Κ(ύρι)ε βο[ή]θει τῷ [σ]ῷ δούλ(ῳ) [Θ]εοδότ(ῳ) ἀσηκρῆτι [καὶ] κριτ(ῇ) Ἀρουγ[ου]β(ι)τ(ε)ί(ας)].

228. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Ἀρουγουβιτείας (40-те – 50-те г. на XI в.)

Намерен е при разкопки в Акве Калиде до Бургас. Липсват данни за намирането му и размери. Илюстрация от печата ми бе изпратена от покойната Цоня Дражева, ръководител на разкопките. Пълен и отлично съхранен отпечатък.

Непубликуван.

Лице. Богородица права с нимб, химатион и мафорион върху туника с издигнати в оранс ръце. От двете й страни сигли: ΜΡ || ΘV.

Опако. Седемредов надпис:

+ΘΚϹR'Θ'|ΘϹΟΔ8ΛΘ |Α'ϹΠΑΘΑΡ… | ϹΞΑΚΤΟ… | ΚΡΙΤ'Τ8Β… |Λ8'ΚΑΡ8Γ. | ΒΙΤΙΑϹ

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Θεοδούλῳ (πρωτο)σπαθα[ρί]ῳ ἐξάκτο[ρ]ι κριτ(ῇ) τοῦ β[ή]λ(ου) (καὶ) Ἀρ(ου)γ[ου]βιτ(ε)ί[ας].

---

[178] **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 21.3

Собственикът на печата, писал до адресат в Акве Калиде, е Теодул, протоспатарий, екзактор, съдия на велума и Другувития. От същия са известни други три печата в качеството му на πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας, които се датират в средата на XI в. и ще бъдат представени по-долу.

За съжаление, липсва информация за конкретното им намиране, но не е изключено същото място, особено за този от бившата колекция на Климент Атанасов от Бургас[179].

Новият печат отразява един по-ранен етап, когато Теодул е само протоспатарий. Заедно с това той е член на още една съдебна колегия в качеството си на екзактор.

И в този случай възниква въпросът до кого е писал. Дали до свой колега тук, или до лекуващ се близък. Съдията на Другувития няма юрисдикция в този регион. Но също така доста често титуляри от Другувития пишат до различни адресати на територията на днешна България, без да имат служебни задължения по тези земи!

229-231. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (средата на XI в.)

229. Частно притежание (В. Пантелеев от Варна). Произход – неизвестен. Размери: 25-23 (23) 3 мм. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.10; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1199.

230. Частно притежание (В. Станков от Батак). Произход от района на Пловдив или Пазарджик. Размери: 25-27 мм. Добър отпечатък, от който е отчупен фрагмент.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1200.

231. Исторически музей–Несебър, инв. № 1933. Преди това в колекцията на Климент Атанасов от Бургас. Произход неизвестен, не е изключено Акве Калиде. Размери: 27-27 (25) 3.5 мм, тегло 12.37 г. Великолепен екземпляр, от който е отрязано или отчупено парче.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1201.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Богородица права с нимб, химатион и мафорион върху супендиум, с вдигнати в оранс ръце. От двете ѝ страни титули: M-P || ΘV.

Опако. Седемредов надпис:

+ΘKЄR'Θ'| TѠCѠΔ8Λ'| ΘЄΟΔΟVΛѠΑ'| CΠΑΘΑΡΙѠV |. . TѠKPIT | . 8RHΛ'SΔP | . 8RITIA

+ΘKЄR'Θ'| TѠCѠΔ8Λ'| ΘЄΟΔΟVΛѠΑ'| CΠΑΘΑΡΙѠV |. ΔTѠKPIT | . . RHΛ'SΔP | . . . ITIA

---

[179] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1201.

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Θεοδούλῳ (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ) ὑ[π]άτῳ κριτ(ῇ) τ[οῦ] βήλ(ου) (καὶ) Δρ(ου)[γ]ουβιτ(ε)ία(ς).

232. Θωμᾶς δικαστής Δρουγουβιτείας (последна четвърт на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Alexandra Wassiliou-Seibt, no. 116. Добре центриран и пълен отпечатък, но като че ли е деформиран.

Непубликуван. Информация за същия намерих в статията на Andreas Gkoutzioukostas „The theme of Drougoubiteia", чието публикуване предстои[180].

Лице. Петредов надпис:
ΓΡΑΦΑC | CΦΡΑΓΙΖѠ | SΛΟΓΟVC | T8CЄΓΓ | ΡΑΦ 8Γ
Опако. Петредов надпис:
ΘѠΜΑ | ΔΙΚΑCΤ8 | ΔΡΟVΓΟV | RΙΤΙΑC | ΟΛΗC
Γραφὰς σφραγίζω καὶ λόγους τοὺς ἐγγράφου(ς)
Θωμᾶ δικαστοῦ Δρουγουβιτ(εί)ας ὅλης

Ἰσαάκιος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (70-те г. на X в.)

Засвидетелстван чрез 6 екземпляра, намерени предимно в Преслав и отпечатани чрез един и същ булотирион. Те са представени и коментирани в първата част на настоящото изследване.

233. Ἰωάννης N., πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτις, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (XI в.)

Съхранява се в Исторически музей–Елхово, инв. № 3669. Произхожда от района, може би с. Мелница. Размери: 24-25 мм. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1178.

Лице. Част от бюст на св. Йоан Предтеча. Вертикален надпис: ..... || Π-ΡΟ-ΔΡ'-Μ:
[ὁ ἅ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ] Πρόδρ(ο)μ(ος)
Опако. Седемредов надпис:
+ΚЄR . | ΙѠΑ'CΠΑ . . | CΗΚΡ'Τ'Κ . . . . | ЄΠΙΤ8 . . . . . | ΔΡ8Γ8 . . . . | ΤѠΚ . . . .
+ Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)] Ἰω(άννῃ) (πρωτο)σπα[θ(αρίῳ) ἀ]σηκρ(ῆ)τ(ι) κ[ριτῇ] ἐπὶ τοῦ [ἱππ(ο)δρ(όμου) (καὶ)] Δρουγου[βητία(ς) τῷ Κ . . . .

За съжаление, не сме в състояние да прочетем фамилията на този съдия на Другувития.

---

[180] Благодаря на колегата, който ми предостави ръкописа си!

234-235. Ἰωάννης Ἐλεσβαάμ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)

234. Частна колекция (В. Пантелеев от Варна). Произход неизвестен. Размери: 28-30 (28) 3 мм. тегло 21.8 г. Пълен, но зле съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 211; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1178A.

235. Съхранява се в колекция Н. П. Лихачев и навярно произхожда от Истанбул. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Лихачев,** *Историческое значение*, с. 27, VII.12.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на Богородица Оранта с медальон на гърдите.

Опако. Седемредов надпис:

+ KЄR'Θ'| TωCωΔ8Λ'| IωΠPI ANΘV | ΠAT'SKPITH | ΔP8Γ8RIT'| ЄΛЄCRA | -AM -

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Ἰω(άννῃ) π(ατ)ρι(κίῳ) ἀνθυπάτ(ῳ) καὶ κριτῇ Δρουγουβιτ(είας) τῷ Ἐλεσβαάμ.

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява печат, при който той е вест и съдия на Тракия и Македония[181]. Моливдовулът отразява по-късен етап в кариерата на Йоан Елесваам. Последният е навярно от абисински произход.

236. Κωνσταντῖνος πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτης, κριτὴς, δημάρχος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, ИМШ/НЗ № 14206. Преди това в колекцията на Н. Георгиев от Шумен. Произхожда от стратегията Преслав. Размери: 12-24 (21) 1.5 мм, тегло 2.69 г. Половинка от някога добър отпечатък, което прави четенето несигурно. Съществуват две различни предложения за попълване на липсващите букви.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 477; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.6; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1186.

Лице. Част от декоративен кръст. В полето вдясно XC. Следи от кръглия надпис с инвокацията: .... ωCωΔOVΛ'

Опако. Шестредов надпис:

+K . . . . | ΠAΘ . . . . . | PHΓK . . . . . | AKMA . . . . . | NAΓP. . . . | ΔPO . . .

+K . . . . | ΠAΘ . . . . . | PHT'K . . . . . | ΔHMA . . . . . | NAΓP . . . . | ΔPO . . .

---

[181] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 43.8.

[+Κ(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῷ δούλ(ῳ) Κ[ων(σταντίνῳ) (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ) (καὶ) [ἐπὶ τ(οῦ) χρ(υσο)τ]ρηγκ[λίνου … (καὶ) ἀ]ναγρ[αφεῖ(ς)] Δρο[υγουβ(ι)τείας).]

[+Κ(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῷ δούλ(ῳ) Κ[ων(σταντίνῳ) (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ), [ἀσηκ]ρῆτ(ῃ), κ[ριτῇ], δημά[ρχῳ (καὶ) ἀ]ναγρ[αφεῖ] Δρο[υγουβ(ι)τείας)] или τ(οῦ) δρό[μου][182].

Ако приемем втория вариант на прочит – анаграф на дрома, длъжност, която ми е непозната, тогава той не е свързан с темата Друтувития.

237–240. Λέων Ν., ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς.... Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

237. АМ–Велики Преслав, п. инв. № 5986. Намерен е при разкопки на обект Южна порта на Вътрешния град в кв. 173/175 на 12.10.1968 г. Размери: 20-22 (26?) 3.5 мм, тегло 7.23 г. Некачествен отпечатък, добре съхранен.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 222; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.7a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1187.

238. АМ–Велики Преслав, п. инв. № 21539. Намерен е при разкопки на обект Административна сграда, сектор Запад, кв. 6, 09.08.1983 г. Размери: 24-25 (26?) 3 мм, тегло 11.00 г. Непълен отпечатък, покрит с окиси.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 223; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.7б; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1188.

239. Съхранява се в колекцията Orphanidi-Nikolaidi от Нумизматичния музей в Атина, инв. № 366. Размери: 22 мм, тегло 8.39 г. Непълен, но добре направен отпечатък, излязъл малко встрани.

Публикация: **Koltzida-Makre,** *Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα*, no. 45.

240. Съхранява се в частна колекция. Намерен е в местността „Калето“ при Димитровград. Размери: 30-30 (28-19) мм, тегло 10.83 г. Голямо ядро и въпреки това отпечатъкът е непълен, и най-вече кръговият надпис. Някои от буквите са останали извън ядрото. Препечатан е върху друг екземпляр.

Публикация: **Jordanov,** Kale fortress, no. 12.

Въпреки наличието вече на четвърти екземпляр, все още краят на текста е неразчетен. Там навярно е било изписано фамилното име или патронимът.

Лице. Бюст на Архангел Михаил, държи в дясната ръка скиптър, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни сигли: M-I || X-A. Между два зърнчести кръга е изписано:

. . . . ωΔ' ΛЄΟΝΤΙΑCΗ . . . . .
. . . . ωΔ' ΛЄΟΝΤΙΑCΗ . . . . .
. ΚЄRΟΗΘ . . . . ΑCΗΚΡΙΤ'

---

[182] Това е предположение на В. Зайбт – вж. *BZ*, 89, 1996, р. 137.

Опако. Бюст на св. Никола благославя с десница, а в лявата ръка държи евангелие. Вертикален надпис: ⊙-N-I || K-O-Λ'. Между два зърнчести кръга е написано:

. . . . . ΔΡȣΓȣRITIAC . . . .
SKPITHΔ . . . .
[+] Κ(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ σ]ῷ δ(ούλῳ) Λέοντι ἀση[κρητῃ (καὶ) κρητῃ] Δρουγουβιτείας . . . .

241–255. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.)

241. АМ–Велики Преслав, п. инв. № 19752. Произхожда от стратегията Преслав. Размери: 23.9–24.9 (20) 4 мм, тегло 12.95 г.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 224; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24. 8a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1189.

242. РИМ–Стара Загора, инв. № 10 СЗ-8. Произхожда от града. Размери: 24-25 (20) 3 мм.

Публикация: **Йорданов,** Берое, № 8; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8b; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1190.

243. РИМ–Шумен, ИМШ/НЗ № 14202. Намерен е в крепостта при с. Кипилово, обл. Сливен. Размери: 21-22 (?) 3.5 мм, тегло 4.58 г.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8c; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1191.

244. Частно притежание. Произхожда от крепостта при с. Злати войвода. Размери: 21-21 (?) 3 мм. Непълен и зле съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8d; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1192.

245. Частно притежание (Д. Димитров от Перник). Произхожда от крепостта до Симеоновград. Размери: 23-25 (?) 4 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8e; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1193.

246. Частно притежание (М. Лаков от София). Произхожда от Ахтопол. Размери: 24-25 (?)3.6 мм.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8f; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1194.

247–250. Четири екземпляра от различни частни колекции с неуточнен произход

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.8g-j; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1195–1197A.

251. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1.3313). Размери: 22 мм, тегло 8.71 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 21.1a.

252. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 2360). Размери: 26-26 (21) мм, тегло 11.27 г. Добре центриран отпечатък, но част от полето на реверса е изтрито.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 21.1b.

253. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. 1503). Размери: 26 мм, тегло 11.65 г. Текстът на реверса е слабо отпечатан.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 21.1c.

254. Съхранява се в РИМ–Бургас. Намерен е при разкопки в Акве Калиде АКм 301/17; 11.06.2017 г. Размери: 22.3-21.7 мм, тегло 8.86 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък, въпреки че е направен малко нагоре[183].

Всичките 14 екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

255. Частна колекция (В. Пантелеев от Варна). Неизвестен произход. Размери: 20-21(?) 4 мм, тегло 8.00 г. Добре центриран, но непълен отпечатък.

С булотирион, различен от горните четиринадесет екземпляра.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus,* I, no. 24.8к; **Jordanov**, *Corpus,* III, no 1197B.

Лице. Бюст на Богородица Оранта с медальон на гърдите. Над вдигнатите в оранс ръце титули: M-P || ΘV: M(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ. Около изображението кръгов надпис: + ΘΚЄRΟΗΘ'

Опако. Шестредов надпис:

241–254. +ΜΙΧΑΗΛ | ΑτΠΡΟЄΔΡѠ | ΚΑΙΑΝΑΓΡΑ | ΦЄVCΔΡȣΓȣ | RITIACTѠ | CΚΛΗΡ'

255. . . . . | . . . ЄΔΡѠS | . . ΑΓΡΑΦЄVC | . . ȣΓȣRITIA | . . CΚΛ | ;

+Θ(εοτό)κε βοήθ(ει) Μιχαὴλ (πρω)τ(ο)προέδρῳ καὶ ἀναγραφεῖς Δρουγουβιτίας τῷ Σκληρ(ῷ).

256. Μιχαὴλ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κριτῆς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на Археологическия музей в Истанбул, инв. № 721. Диам. 23 мм. Непълен отпечатък, пояден от окисни гнезда. Великолепно изображение на грифона.

Публикация: **Cheynet, Gökyildirim, Bulgurlu,** *Les sceaux*, no. 3.55.

Лице. Грифон в ход наляво. Следи от инвокативния надпис.

Опако. Шестредов надпис

– . –| ΜΙΧΑΗ . | CΠΑΘ. . . | ΚΑΝΔ' . . | ΡΙΤΗΔΡ | ΟVΓΟRΙ | – Τ –

Μιχαὴ[λ] σπαθ[αρο]κανδ(ιδάτῳ) [(καὶ)] κ]ρητῃ Δρουγουβιτ(είας).

257. Νικόλαος β'πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας (995 г.)

Съхранява се в архива на манастира Ивирон. Размери: 30 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Виси от документ, датиран през декември 995 г.[184]

---

[183] Снимката и данните ми бяха предоставени от Йото Йотов, на когото благодаря!

Публикация: **Oikonomides,** *Dated*, no. 72.

Лице. Бюст на св. Димитър като войн. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис:. . . . . || Δ-Η-ΜΗ-Τ'

Опако. Шестредов надпис:

. . . . . | R'A'CΠA . | AP'SKPIT . | CTPVM . . | SΔP8Γ . | RIT

[Νικόλ(αος)] β'(πρωτο)σπα [θ]άρ(ιος) (καὶ) κριτ[ὴ(ς)] Στρυμ[όν(ος) (καὶ) Δρουγ[ου]βιτ(είας).

258. Πέτρος σπαθάριος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας, (първа половина на IX в.)

Частно притежание (кол. Л. Зарниц, Германия), инв. № 568. Произхожда от Югоизточна България. Размери: 27-27 мм, на зрънчестия кръг 24 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък, но направен малко встрани. Ядрото се е подхлъзнало в булотириона при отпечатването.

Публикация: **Wassiliou-Seibt,** Neue Siegel, 246–252, № 4.

Лице. Кръстообразен инвокативен монограм. В четирите полета: TW – CW || Δ8-ΛW

Опако. Четириредов надпис:

ΠЄTP'| R'CΠAΘ'S | APX'ΔPOV | ΓOVR

+ Θεοτόκε βοήθη τῷ σῷ δούλῳ Πέτρ(ῳ) β σπαθ(αρίῳ) καὶ ἄρχ(οντι) Δρουγουβ(ιτείας).

Издателят му го датира в първата половина на IX в. Не съм работил с оригинала, илюстрацията в публикацията е лоша и не мога категорично да потвърдя това датиране, но изглежда приемливо.

259. Πέτρος Μόσχος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 1752). Диам. 23 мм, тегло 5.26 г. Непълен отпечатък с очупени краища.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 21.2.

Лице. Петредов надпис:

+ KЄRO | HΘЄIΠ . | TPW'CΠ . | ΘAPO . . | ΔIΔ . .

Опако. Петредов надпис:

APXON . | . POVΓ8 | . . TIA . | . . MOC | - XW -

+ Κ(ύρι)ε βοήθει Π[έ]τρῳ σπ[α]θαρο[καν]διδ[άτ(ῳ) (καὶ)] ἄρχον[τ(ι) Δ]ρουγου [βι]τία[ς τῷ] Μόσχῳ.

---

[184] За документите и печата вече стана дума в началото на настоящия параграф.

Печатите му датират почти най-общо в XI в., при което длъжността архонт е показала анахронизъм.

260. Χριστοφόρος ἀσηκρῆτις, κριτὴς Ἀρουγουβιτείας (καὶ)... (XI в.)

Съхранява се в колекцията на РИМ Шумен, ИМШ/НГ1 № 12340/5. Намерен е на брега на р. Дунав край Силистра. Размери: 18-22 мм, тегло 3,65 г. Непълен отпечатък, зле съхранен. Пробит е на две места и липсва близо една трета част. Всичко това затруднява четенето.

Публикации: **Jordanov**, *Corpus*, I, no.2.4.9; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1198.

Лице: Четириредов надпис:
.... | ..... | .CTOΦ | .ΗΚΡΗ |
Опако: Четириредов надпис:
.... | ΑΡȣΓΒ... | ΤΙΑC Σ.. | ..... |
[+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Χρ(ι)[στοφ(όρῳ) [ἀσ]ηκρ[ήτ(ῃ) κριτῇ] Ἀρουγου[β]ι[τίας (καὶ) Στρυμόνος.

261. N (Никита?)... .... καὶ κριτὴς Ἀρουγουβιτείας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на НИМ София, инв. № 30438. Преди това в колекцията на Д. Димитров от Перник. Произхожда от м. Градището до Симеоновград (Констанция). Размери: 26-29 мм. Непълен и зле съхранен отпечатък, поради което името и титулът на собственика са неизвестни.

Публикации: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 24.4; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1179.

Лице: Четириредов надпис:
+ΚЄRΟ | ΗΘЄ... | CѠΔ... | .ΙΛ.
Опако: Четириредов надпис:
....C | ..ΡΙΤΗ | ..ΒΙΟV | ..ΤΙΑ
+Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δ[ούλῳ]............ [(καὶ) κ]ριτῇ [Ἀρ]ουγου[β]ι[τ]ία(ς).

261а. N... καὶ κριτὴς Ἀρουγουβιτείας (последна четвърт на XI в.)

Съхранява се в ИМ Перник, инв. № 1693, намерен е при сондажни разкопки на крепостта Кракра през 2002 г., квартал XVII, сондаж 7, квадрат 91, дълбочина 0,10 м. Размери: 17-18 мм, дебелина 2 мм. Непълен отпечатък, но изображението на лицевата страна е почти цяло. На опаката не може да се каже колко са били редовете и колко букви влизат във всеки един ред. Самият отпечатък е обезличен, очукан, с попределени ръбове и унищожени букви. Все пак, с доста въображение би могло да се прочете, че се отнася до съдия на Другувития?

Публикация: **Йорданов,** Перник, № 28.

Лице: Бюст на Богородица с нимб, химатион и мафорион във фас. На гърдите си носи медальон с образа на Христос. Над вдигнатите ѝ в оранс ръце са изписани титули: M || Θ.

Опако: Четири или петредов надпис:

....| .H....ФH . | .... KPIT. | . . . .RIT. | . . ΦΙΛΙ

В настоящия параграф са привлечени печатите (повече от 40 екземпляра) на седемнадесет титуляри, заемали различни длъжности в Другувития: анаграф, архонт, съдия и стратег.

А. Архонт

Хронологически най-ранна е групата на архонтите. Имаме двама титуляри, единият от IX, а другият от XI в.

Терминът архонт има многопластово предназначение, като се започне от чужди владетели, чиито титли са непознати във Византия, и се стигне до граждански управител на ранновизантийски град[185].

В случая се отнася до архонт начело на славянското племе другувити, в качеството им на федерати. Най-вероятно той е подчинен на стратега на Солун. Известни са чрез печатите си архонти на славянски етнически общности, заселени на територията на тема Солун също в качеството си на федерати[186]. Те са организирани съобразно своите традиции, а техните вождове или предводители са представителите им пред византийската администрация. Те имат титула архонт на съответния народ или административна област, в която живеят.

Постепенно те са християнизирани и асимилирани от византийците и тяхното представителство изчезва. В най-добрия случай регионът им да е включен в една от турмите на съответната тема.

Печатът на Петър, спатарий и архонт на Другувития, е от този начален период. Петър е или покръстен славянин, или грък.

Как да осмислим наличието на печат на Петър Мосх, архонт на Другувития през XI в.? На фона на византийската администрация през XI в. това е анахронизъм. Дали в Другувития не са се били заселили други етноси от новите номадски народи (печенеги, узи и пр.), отново в качеството на федерати, и Петър Мосх да е техен представител?

Б. Стратег

Засвидетелстван е само един стратег, което е повече като изключение. Намирането в Преслав и в Североизточна България на повече от 6 негови моливдовоула свидетелства, че той е участвал във военната експедиция на Йоан I Цимисхий (969 – 976) по завладяването на България[187].

---

[185] *ODB*, p. 160.

[186] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, 56–57.

[187] Навярно това е стратегът, представен в Ескуриалската тактика (971 – 975) – вж. **Oikonomides,** *Listes*, p. 276.6.

В. Съдия

Най-голям е броят на печати на съдии на Другувития, повече от 12 титуляри. Те се датират от края на X до последната четвърт на XI в. Обикновено се счита, че престоят на един съдия в съответната тема е около три години. Той е граждански управител и отговаря за нейното състояние. Навярно е натоварен и с фискални задължения[188]. Прави впечатление, че в по-голямата си част тези съдии са асекрети. Това е навярно техният титул. Те са от не особено висок ранг, като изключим тези след 50-те г. на XI в.

Г. Анаграф

Засвидетелствани са един или двама титуляри. Техните задължения са свързани с фиска. Те са изпращани от централната власт, за да извършват описи на поземлените владения в дадена тема и да определят размера на даньците, които трябва да заплати техният собственик[189].

Д. Димарх

Засвиделестван при един титуляр (№ 236). Димарсите са свързани с организацията на димите в Константинопол. В случая може би става дума за една почетна длъжност[190].

Къде са резидирали тези титуляри? Въобще, кой е центърът на тема Другувития? Нямаме сведения. Не е изключено да са пребивавали в Солун и да са се появявали в темата си периодично.

Представените печати са на светската администрация. Навярно е имало и такива на епископията с това име.

Пътуване на печатите на тема Другувития

В изследването са привлечени 44 екземпляра. От тях 33 са от България и още десетина в Константинопол. Веднага възниква въпросът – защо такова подавляващо количество от България? Не са само от един титуляр. Дали съдията на Другувития не е имал някаква допълнителна юрисдикция в днешните български земи? Въпрос, който ще остане открит.

1. Βασίλειος Τζιριθων ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήηλου καὶ Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)

България – неизвестен произход.

2. Γρηγορᾶς Σαυλοιωάννης πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

А. м. Градището до с. Любимец, Хасковско;

Б. Константинопол.

3. Θεόδοτος ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (XI в.)

с. Полски градец.

4. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (40-те – 50-те г. на XI в.)

---

[188] **Литаврин.** *България – Византия*, 224–225.

[189] Пак там, 223–225.

[190] За нея вж. **Oikonomides.** *Listes*, p. 326; **Bury.** *System*, 105–106.

Акве Калиде до Бургас.

4а. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (средата на XI в.)

А. Произход неизвестен. България;

Б. Пловдив или Пазарджик;

В. Акве Калиде?.

5. Θωμᾶς δικαστὴς Δρουγουβιτείας (последна четвърт на XI в.)

Неизвестен.

6. Ἰσαάκιος β΄πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας (70-те г. на X в.)

6 екземпляра, намерени предимно в Преслав

7. Ἰωάννης N., πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτις, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας (XI в.)

с. Мелница. ?

8. Ἰωάννης Ἐλεσβαάμ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (50-те – 60-те г. на XI в.)

А. Произход неизвестен. България;

Б. Истанбул.

9. Κωνσταντῖνος πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτης, κριτής, δημάρχος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

Преслав.

10. Λέων N., ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς.... Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

А. Велики Преслав;

Б. Велики Преслав;

В. Атина.

11. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.)

А. Велики Преслав;

Б. Стара Загора;

В. с. Кипилово, обл. Сливен;

Г. с. Злати войвода;

Д. крепостта до Симеоновград;

Е. Ахтопол;

Ж-Й. Четири екземпляра от различни частни колекции с неуточнен произход;

К. Константинопол;

Л. Константинопол;

М. Константинопол;

Н. Акве Калиде;

О. България.

12. Μιχαὴλ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (X–XI в.)

Истанбул.

13. Νικόλαος β΄πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας (995 г.)

Ивирон.

14. Πέτρος σπαθάριος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας (първа половина на IX в.)

Югоизточна България.

15. Πέτρος Μόσχος σπαθαροκανδιδάτος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας (XI в.)

Константинопол.

16. Χριστοφόρος ἀσηκρῆτις, κριτὴς Δρουγουβιτείας (καὶ)... (XI в.)

На брега на р. Дунав край Силистра.

17. N., ... καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (XI в.)

м. Градището до Симеоновград (Констанция).

18. N., ... καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (XI в.)

2.3. Стратег на Струмица

Името на крепостта Струмица[191] е обект на вниманието на хронистите във връзка с военните действия на Василий II срещу българите и конкретно с отбраната на преградата при клисурата Ключ и поражението на българите при Беласица през 1014 г. Тя е една от важните крепости, на която Самуил и неговите приемници разчитат. Именно тук през 1018 г. официално капитулира България. Под стените на Струмица пристига българският патриарх Давид, който предава писмото на българската царица Мария с включените в него условия на тази капитулация[192].

Навярно крепостта е запазила стратегическата си роля и след завладяването на България от византийците.

Представените по-долу печати са единственият документален източник, свидетелстващ, че Струмица е имала ранг на стратегия, досега тя бе известна предимно като епископия, подчинена на архиепископа на България.

262. Φαραζμάνης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Στρουμίτζας (40-те – 50-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. № 156. Преди това в колекцията на д-р Васил Хараланов, което предполага, че е от Североизточна България, най-често от Силистра, и по-рядко от Преслав. Размери: 27-28 (27) 4 мм, тегло 18,17 г. Неплен, но добре съхранен отпечатък. Някои от буквите или не са отпечатани, или са изтрити.

Публикация: **Йорданов,** Печат на Фаразман, 151–156; **Jordanov**, *Corpus* II, no. 730A; **Jordanov**, *Corpus* III, no. 1434.

---

[191] Според **Златарски,** *История*, I.2, 692–693, тя е построена на един твърде висок връх югозападно от дн. град.

[192] **Златарски**, *История*, I.2, 732–733; **Божилов**, *История*, 2, с. 181.

Лице. Бюстов образ на Богородица с нимб, химатион и мафорион. Държи пред себе си медальон с образа на Христос. Сигли : M-P ||ΘV.

Опако. Петредов надпис:

- o - | ΦΑΡΑΖ | .ΑΝΑ'CΠΑ | ΘΑΡ'SCΤΡ | .ΙΓ'CΤΡ. | ΜΙΤΑC | - o -

φαραζ[μ]άν(ης) (πρωτο)σπαθάρ(ιος) (καὶ) στρ(α)[τ]ιγ(ὸς) Στρ[ου]μίτζας.

Кой е този Фаразман и кога е бил стратег на Струмица? Това са въпросите, които съвсем естествено възникват от прочита на този кратък текст.

Името Φαραζ[μ]άν(ης) е очевидно негръцко. Според А. Каждан то е от ирански произход и през Античността е било разпространено сред грузинците, но също така се среща и сред арменците, поради което той го включва в анкетата си за арменците във Византия[193].

В различни писмени източници са засвидетелствани няколко негови притежатели:

1. През 1043 г. монахът Теодосий преписал ръкописа на хомилий на Йоан Златоуст, съхраняван в Ивирон, за спатарокандидата и таксиарха Фарисман (τοῦ κύρου σπαθαροκανδιδάτου καὶ ταξιάρχου τοῦ Φαρισμάνου)[194].

2. В завещанието на Евстатий Воила от 1059 г. са упоменати магистър Василий и вестархът Фарасман, деца на дука Михаил, като не е посочен техен патроним (ἔτι δὲ τὸν λαμπρότατον μάγιστρον κῦρ Βασίλεον καὶ τὸν περίβλεπτον βεστάρχην κῦρ Φαρεσμάνην τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ)[195]. Последното обаче не е било пречка за повечето от изследователите да приемат, че се отнася до братята Апокап[196].

3. При управлението на Роман IV Диоген (1059 – 1071) се съобщава името на веста Фарасман Апокап, грузинец (според Продължителя на Скилица – τὸν Φαρασμάνην βέστην τὸν Ἀποκάπην ἐξ Ἰβήρων τὸ γένους) или арменец (според Михаил Аталиат – Φαρασμάνιον βέστην τὸν Ἀποκάπην ἐξ Ἀρμενίων τὸ γένους)[197]. По време на сирийския поход на същия император му е било възложено да завземе акропола на Хиерапол (дн. Мембидж).

4. По-горе бе посочено, че това име е било разпространено и сред грузинците. В типика на манастира Ивирон се споменават няколко грузински аристократи с подобно име, но те като че ли не са били на служба във Византия, за да се имат предвид в анкетата[198].

Чрез печати са известни:

---

[193] **Каждан,** *Армяне*, 69–70.

[194] *Dated greek minuscule manuscripts*, n. 102, pl. 178.

[195] **Lemerle,** *Cinq études*, p. 29.275-276.

[196] **Lemerle,** *Cinq études*, 51–52, no. 3; **Бартикян,** Критические заметки, 26–37; **Grünbard,** Die Familie Apokapes, 30–31, 40–41.

[197] **Skylitzes Continuatus,** p. 131.15.

[198] **Attaleiatae,** *Historia,* p. 116.10-11; **Miguel Attaliates**. *Historia*, p. 88.6.

1. Симеон Фаресман, частно лице, според три негови моливдовула, съхранявани в колекциите на Лихачев[199], Дъмбартън Оукс 58.106.2042 и ИЕВ, по 671 (последните два са непубликувани). Ето тяхното описание:

Лице. Богородица права, полуобърната наляво, с ръце, насочени към представената горе Божия десница. От двете страни е написано: Η-ΑΓΙ-ΟС-Ο||ΡΙ Η-С-Α – ἡ Ἁγιοσορίτισσα

Опако. Четириредов надпис:

+ – |CWTHP|PACWZ.. |CVMEWN | ΦΑΡΕCΜΑ|...

+ – |Σῶτηρ σῴζ[οις] Συμεὼν Φαρεσμά[νην]

2. В колекцията Оргидан е включен печат с метрически текст, екземплярът е недобре запазен, поради което четенето му е несигурно и се предлагат различни варианти:

Лице. Бюст на св. Никола, благославящ с десница, а в лявата ръка държи евангелие. От двете му страни надпис: ⊙ ΝΙ-ΚΟ || Λ-Α-Ο-С

Опако. Четириредов надпис:

СФΑΓ | ΚWΝСΤΑΝ | ΤΙΝ8ΤΑΡΧ | .Ν...

Първоиздателят му е разчел фамилното име Ταρχανειώτου[200]. Авторът на просопографското изследване на фамилията Тарханиоти е приел това четене и включва Константин Тарханиоти в анкетата, но си задава въпроса дали печатът не се касае до Φαρησμάνου[201]. В рецензията си за печатите от колекцията Оргидан двамата автори Натали и Вернер Зайбт акцентират още веднъж върху тази възможност[202]. Очевидно е, че този печат ще остане извън анкетата.

3. В колекция Тиери, според информацията на Жан-Клод Шейне (Thierry, по. 1968, (4) 96) се съхранява непубликуван печат, чието четене допуска и името Апокаф Фарасман[203].

Лице. Бюст на Богородица без медальон с ръце, поставени пред гърдите в молебствена поза. От двете ѝ страни сигли: Μ-Ρ ||ΘV

Опако. Шестредов надпис: +ΚЄR'Θ'| ΑΠΟΚΑΦ | Α'СΠΑΘ'S | СΤΡΑΤΗ'| ΤΟΦΑΡ'|Μ'

И така, възможно ли е собственикът на нашия печат, намерен в Североизточна България, да има нещо общо с някои от представените по-горе личности с името Фарасман?

Върху печата е изписано само личното име Фарасман. По същия начин (макар и с някои различия) то е изписано в датираната преписка от 1043 г., а също и в завещанието на Евстатий Воила с уточнението, че е син на дука Михаил. В Продължителят на Скилица е добавено и фамилното име Апокап.

---

[199] **Лихачев,** *Историческое значение*, с. 60, № 1; **Laurent,** *Les bulles métriques*, no. 719.

[200] **Laurent,** *Orghidan*, no. 469.

[201] **Leontiades,** *Die Tarchaneiotai*, p. 115, N. 1.

[202] **Seibt, Seibt:** *Siegel*, p. 202, N. 469.

[203] Ползвам се от възможността да благодаря на проф. Жан-Клод Шейне за колегиалното сътрудничество.

Доста е привлекателна идеята собственикът на нашия печат да се идентифицира със спатарокандидата и таксиарха от 1043 г. Фаресман, който в един по-късен период, навярно към края на 40-те г., е бил повишен в ранг на протоспатарий и назначен за стратег на Струмица. Може би същият, вече в 1059 г. да е бил въведен в ранг на вестарх, а не е изключено отново да е участвал в сирийския поход на императора Роман Диоген в 1069 г. в качеството си вече на вест, когато е добавено и фамилното име Апокап. Другите личности с името Фарасман, стоящи зад печатите, представени по-горе, не би трябвало да се свързват пряко с личността му. Апокап и Симеон Фаразман биха могли да са негови синове или внуци.

263. Θεώδοτος ὁ Στυπειότης σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς Στρουμβητζας (30-те – 40 те г. на XI в.)

Съхранява се в колекция Г. Закос, III, по. 1668.

Лице. Бюст на св. Мина. От двете му страни е изписано: A-ΓI-O ‖ M-A-NA-C

Опако. Шестредов надпис:

+ΘWΔo.| CΠAΘ'KAN | .SCTPAT'Γ'| ..P8MRH | .ACOCTV | ΠIOTH |

= + Θ(ε)ώδο(τος) σπαθ(αρο)καν[δ(ι)δ(ᾶτος)] (καὶ) στρατ(η)γ(ὸς) [Στ]ρουμβη[τζ]ας ὁ Στυπ(ε)ιότη(ς).

Въпросният Теодот от фамилията Стипеоти би могъл да е предшественик на Фаразман. Той ни е познат от два други негови моливдовули, намерени в стратегията Преслав[204], които имат следното описание:

Лице. Бюст на св. Мина с къса къдрава коса и брада. Облечен е в дивитисион и хламида. В дясната ръка държи мъченически кръст. От двете му страни надпис: O-A-ΓI-O' ‖ M-H-N.-.

Опако. Петредов надпис:

+| ΘЄOΔW | T'CΠAΘA | POKANΔΔ'| TOCT8ΠI | -OTI -

+Θεόδωτ(ος) σπαθαροκανδ(ι)δ(ᾶ)τ(ος) ὁ Στουπ(ε)ιότι(ς).

Един трети екземпляр, отпечатан чрез същия булотирион и навярно произхождащ също от България, се съхранява в колекцията на Луиза Зарниц[205].

И така, съществуването на стратегията Струмица е несъмнено. Кога е била учредена тя?

Трудно е да се даде еднозначен отговор, но като се има предвид датировката на представените печати – 40-те г. на XI в., събитията в българските земи, свързани с въстанието начело с Петър Делян, началото на нашествията на печенегите и пр., би могло да се допусне, че подобни малки теми като тази на Струмица, Кастория, Траянопол и пр., са били създадени именно тогава.

---

[204] **Йорданов**, *Преслав*, № 116–117.

[205] **Seibt, Zarnitz**, *Bleisiegel*, 128–129, N. 3.2.7.

2.4. Стратег на Кастория

Днешна Кастория е недалеч от езерото със същото име в Гръцка Македония. Повече е известна с църквите си[206]. Била е владение на българите от 998 г. до 1018 г. Скилица нарича крепостта непревземаема[207]. За стратег на Кастория се съобщава в Продължителят на Скилица в началото на управлението на Михаил VII (1071 – 1078) във връзка с въстанието на българите начело с Георги Войтех.

След обявяване на въстанието армията се разделила на две – едната начело с Бодин и другата с някой си Петрила. Той потеглил към Костур, където се били събрали ромеите. Петрила превзел Охрид, Девол и се насочил с бърза скорост към Кастория. Там привържениците на ромеите охридският стратег Марин, деволският – патриций и антипат Теогност Вурц и стратегът на Кастория, укрепвали града[208].

264 Ἰωάννης Δουκίτζης ὕπατος kαὶ στρατηγος Καστορίας (50-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на *Дъмбъртън Оукс* (Fogg A. M. no. 845). Диам. 29 мм, тегло 18.33 г. Корозирал екземпляр.

Публикация: **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 23,1.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, химатион и мафорион, държи пред себе си медальон с лика на младенеца. От двете ѝ страни сигла : .. || ΘV.

Опако. Шестредов надпис:

ΘKЄR'Θ'| IωVΠΑΤω | SCΤΡΑΤΗΓ. | .ΑCΤΟΡΙ. | .ωΔ8K. | ΤΖ

Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Ἰω(άννῃ) ὑπάτῳ (kαὶ) στρατηγ[ῷ Κ]αστορί[α τ]ῷ Δουκ[ί]τζ(ῃ).

С тези имена са засвидетелствани и други печати:

1. В колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 2530) се съхранява печат на Ἰωάννης Δουκίτζης πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου (30-те – 40-те г. на XI в.), който има следното описание:

Лице. Бюст на Богородица, държаща Христос на дясното си рамо.

Опако. Шестредов надпис:

.KЄR'Θ'| .ωΑ'CΠΑ | Θ'Ρ'ЄΠΗΤ | ΜΑΓΛΑR | ΤΟ Δ8K | -Ts-

[Θ(εοτό)]κε β(οή)θ(ει) [Ἰ]ω(άννῃ) (πρωτο)σπαθ)αρίῳ ἐπὴ τ(οῦ) μαγλαβ(ίου) το Δουκ(ί)τζ(ῃ).

---

[206] **Nesbitt, Oikonomides:** *DOS*, 1 :23, p. 86.

[207] 1017 г. *след това той (императорът) продължил напред и като стигнал до Кастория, опитал се да завладее крепостта, но разбрал, че е непревземаема и се върнал.* – вж. **ГИБИ**, VI, с. 289.

[208] **ГИБИ**, VI, с. 336.

2. На Ἰωάννης Δουκίτζης πατρίκιος (50-те – 60-те г. на XI в.). Намерен е при разкопки във Вътрешния град на Преслав в местността „Под манастира“. Размери: 23-25 (22?) 3 мм. тегло 9.90 г. Добър отпечатък, покрит с бяла патина.

Публикация: **Маслев,** Печати, 455-456; **Тотев,** Новооткрити печати, с. 290, № 3; **Йорданов.** *Преслав,* № 78; **Jordanov,** *Corpus,* II, no. 297.

Лице. Богородица права върху супендиум в полупрофил надясно. Ръцете ѝ са пред гърдите, насочени към Божията десница, която би трябвало да е в полето горе вдясно, но точно тук е отчупено парче. Сигла: МР || .. : Μ(ήτη)ρ [Θ(εοῦ)].

Опако. Четириредов надпис:

-+-|. KЄR . | HΘЄIIΩ | ΠΡΙΤΩΔ8 | KITZI| - o -

+[Θ(εοτό)]κε β[ο]ήθει Ἰω(άννῃ) π(ατ)ρι(κίῳ) τῷ Δουκίτζι.

Освен общите имена, при трите групи печати имаме един и същ иконографски сюжет – Богородица.

Най-ранната група ще е тази, при която е протоспатарий при манглавитите. Тя може да се датира в края на 30-те и началото на 40-те години.

Втората група ще е тази, при която е ипат и стратег на Кастория. Титлата хипат се датира най-рано през 40-те г. на XI в.

Най-късна ще е тази, при която е патриций. Съкращението ПРІ се датира най-рано в средата на XI в.

В завещанието на Евстатий Воила от 1059 г. е съобщено името на Йоан Дукица – катепан на Едеса. Това навярно е същият човек. Той ще е притежавал титлата антипат-патриций или вест[209].

265. Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας (XI в.) или Θεόδωρος ἐπισκεπτίτης Καστορίας (?)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. no. 1575). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 20 мм. тегло 6.06 г. Добре центриран и съхранен отпечатък.

Публикация: **Laurent,** *Corpus.* V.2, no. 1500; **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS.* I, no. 23.2.

Лице. Бюст на св. Никола, представен като архиерей във фас. В лявата ръка държи евангелие, а с дясната благославя. От надписа с името е запазено: ⊙-NI||...

Опако. Петредов надпис:

ΘЄΟΔW | Ρ˙ЄΠΙCΚ | ΟΠΤΠΠ | ΚΑCΤΟ | . . . .

Θεόδωρ(ος) ἐπίσκοπ(ος) τ(ῆς) π(όλεως) Καστο[ρίας].

Прочитът на Лоран е необичаен за църковните печати. При всички останали печати на епископи на Кастория се изписва и епитетът πρωτοθρόνος.

---

[209] **Polemis.** *Doukai,* no. 13, pp. 35, 207; **Lemerle,** *Cinq,* p. 40, n. 6.

Авторите на последната публикация предлагат ново четене на втория и третия ред, което променя принадлежността на печата.

ΘЄΟΔW | Ρ'ЄΠΙСΚ | ЄΠΤΠΠ | ΚΑСΤΟ | . . . .

Θεόδωρ(ος) ἐπισκεπτίτι(ς) Καστο[ρίας].

И в това четене има неясноти. Как да си обясним изписването на ПП вместо ΠΤΙ?

2.5. Стратег на Ниш

Νίσος се намира на десния бряг на р. Нишава, под основите на дн. град Ниш в Сърбия. Важен градски център през Античността. Особено нараснала ролята му по времето на император Константин I Велики (306 – 337), който бил родом оттам, и когато градът е бил превърнат в държавна резиденция и християнски център[210].

Почти нищо не се знае за Ниш от времето на Първото българско царство, освен че е бил епископски център и е бил завладян от византийците в началото на XI в.

Името му отново привлича вниманието на хронистите, когато е център на важни събития в империята и извън нея. През 1071 г. градът е превзет и плячкосан от маджарите. Отмъкната е и ръката на съхраняваните в него мощи на св. Прокопий[211].

През есента на 1072 г. в Скопие избухнало въстанието на българите. За цар бил избран Константин Бодин, който приел династичното име Петър III. Веднага след това войската се разделила на две и едната част от нея – начело с Бодин-Петър, потеглила за Ниш. Скоро градът бил превзет и превърнат в резиденция на новия владетел[212].

Особено нараснала ролята на Ниш във връзка с кръстоносните походи, когато той е една от важните крепости по пътя им, за което свидетелстват твърде подробните сведения на западните хронисти, описващи преминаването през българските земи на участниците в кръстоносния поход от 1096 г. На тях дължим и името на дука на града от това време – Никита [213].

Все пак, кога е учредена темата Ниш?

В *Алексиада* е посочено, че в 1114/1115 г. вече е съществувала темата Ниш (τὸ θέμα τοῦ Νίσου)[214].

Според данните на някои сфрагистични паметници и косвени сведения на хронисти имаме основания да предполагаме, че подобна административна единица е съществувала в значително по-ранен период[215].

---

[210] **Николов,** Ниш, 181–191.

[211] **Калић,** Ниш, 31, 1984, 5-11.

[212] **Златарски,** *История, II*, 143–146.

[213] **Алберт Аквенски.** История на Ерусалимския кръстоносен поход – **ЛИБИ**, III, София, 1965, 146–150.

[214] *Alexiade*, III, p. 178.1.

[215] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, p. 320, nos. 32.1-2.

Да се върнем към събитията по време на въстанието през 1072 г. Другата част от войската начело с Петрила се насочила към Кастория. Той превзел Охрид, Девол и се насочил с пълна скорост към Кастория. Там привържениците на ромеите охридският стратег Марин, деволският – патриций и антипат Теогност Вурц и стратегът на Кастория укрепвали града[216]. Това са стратези на малки военни теми. Навярно такъв военен център е бил и Ниш. Тези логически предположения се потвърждават от достигнали до нас печати на управители на Ниш.

266. Νικηφόρος ὁ Λαλάκων или Λυκάων πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Νήσου (XI в.)

Засвидетелстван е чрез един-единствен екземпляр, съхраняван в колекцията на *Дъмбъртън Оукс* (DO. 58. 106. 1562). *Диаметър* 23 мм, тегло 8.42 г. Като цяло отпечатъкът е пълен. Лицевата страна е отпечатана малко вляво.

Публикации: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, no. 32.2.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, химатион и мафорион. Ръцете ѝ са поставени пред гърдите с отворени длани в молитвен жест. От двете ѝ страни сигли: MP || ΘV Μ(ήτη)ρ Θ(εο)ῦ.

Опако. Хоризонтален надпис в пет реда:

+ NIKHΦ'| Α'CΠΑΘ'|SCTP'THΓ'T'| NHCOVO | -ΛΑ'-

+ Νικηφ(όρος) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) στρ(α)τηγ(ὸς) τ(ῆς) Νήσου ὁ Λ(αλ)ά(κων) или Λ(υκ)ά(ων).

Тъй като фамилното име е изписано съкратено ΛΑ', авторите са предложили два варианта на разчитане: Λ(αλ)ά(κων) или Λ(υκ)ά(ων). Необходимо е да се подчертае, че и в двата случая подобна личност е неизвестна от писмените източници. Това е нов факт както за византийската просопография, така и за историята на Ниш през XI–XII в.

За съжаление, печатът не е точно датиран. Издателите му са предложили най-общо XI в., лигатурното изписване на титула на Богородица MP: Μ(ήτη)ρ насочва към датиране след средата на XI в.

2.6. Архонт на Печенегия

Единственото доказателство за съществуването му са печатите на магистъра Йоан Кеген. Навярно и други печенежки вождове са били удостоявани с тази титла. Очевидно става дума за федерати, настанени на територията на империята със задача да пазят границите ѝ от други нахлуващи номади. Сведенията на хронистите за настаняването на Кеген и хората му в пределите на Византия отговарят за получаване на статут на федерати.

---

[216] ГИБИ, VI, с. 336.

267–268. Ἰωάννης Κεγένης μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας (1050 – 1051)

267. Съхранява се в колекцията на РИМ–Силистра, инв. № 4. Произхожда от Силистра. Предаден е в музея от Д. Чолаков. Размери: диам. 28-30 мм, на зрънчестия кръг 20 мм; дебелина 2-5 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Ядрото се е подхлъзнало в булотириона и части от матриците не са излезли.

Публикация: **Jordanov**, Sceau d'archonte de Patzinakia, 79–83; **Йорданов**, Йоан Кеген, 96–101; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 59.1; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 307; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1380.

268. Екземпляр, който се съхранява в колекцията на Луиза Зарниц. Навярно има същия произход, тъй като много от моливдовулите от тази колекция имат български произход. Размери: диам. 33 мм, тегло 18.46 г. Отпечатъкът на лицевата страна е отличен. Този на реверса е добре центриран, но непълен. Периферните букви са отрязани или изтрити.

Публикация: **Seibt**, **Zarnitz**, *Bleisiegel*, no. 3.2.9.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на св. Йоан Предтеча, представен във фас, с дълга къдрава коса и брада, падаща на гърдите му. Облечен е в химатион. С дясната ръка благославя, а в лявата държи кръст на рамо. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-IW | ο-Π-ΔΡ-Μ : Ὁ ἅ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ Πρ(ό)δρ(ο)μ(ος)].

Опако. Шестредов надпис:

+KЄR˙ ⁚ | IѠMAΓ . . | TP˙SAPX˙ ⁚ | T˙ΠAT . . . | KIAT . . | - . . . . -
+KЄR˙Θ˙ | . ѠMAΓIC | TP˙SAPX˙N˙ | T˙ΠATꞔNA | KIATѠK | - ΓЄN -

+Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει) Ἰω(άννη) μαγίστρ(ῳ) (καὶ) ἄρχ(ο)ντ(ι) Πατζ(ι)νακία(ς) τῷ Κ(ε)γέν(ῃ).

Собственикът на печата, изпратил своята кореспонденция до средновековния Дръстър, е Йоан Кеген. Очевидно се отнася до печенег по произход, който след покръстването е приел християнското име Йоан, но преди това е притежавал езическото име Кеген. Следователно е необходимо да привлечем всички сведения, където се съобщава това име.

Оказва се, че те не са така много.

Името на Кеген се съобщава в *Кратката история* на Йоан Скилица, преразказана в съкратен вариант от Йоан Зонара, а също и в едно писмо на император Константин IX Мономах (1042 – 1056), писано от Михаил Псел.

По-долу са ексцерпирани сведения за личността на Кеген от най-подробния източник – българския превод на Скилица-Кедрин[217]:

Вожд на този народ (печенегите) *бил Тирах [Τυραχ], син на Килтер (Κίλτερ) Кеген, [Κεγένης], син на Балцар [Βαλτζαρ], произхождал от незначителен и почти неизвестен род, но бил извънредно способен във военното дело [което породило и конфликт между двамата].*

---

[217] **ГИБИ**, VI, 312–323.

По-нататък хронистът продължава:

Затова той (Тирах) изпратил една войска със заповед да хванат този човек и да го убият. Но Кеген предугадил покушението и избягал при блатата на Бористен и така се спасил от гибел ... изпратил тайно известия до роднините си и до племето си и успял да отцепи от властта на царя своя род, който се казвал Велемарнис, а с него и един друг – Пагуменис. Като събрал войски, той излязъл с двата рода срещу Тирах, който имал единадесет рода на своя страна ...

[Кеген], надвит от множеството, бил обърнат в бягство. И докато бродел из мочурищата и търсел спасение, той разбрал, че за него и хората му има само един изход – да избяга при императора на ромеите. Затова дошъл в Доростол и за да не му бъде устроена някаква засада, оградил се с хората си (те били около 20 000 души) в едно островче на реката и пратил известие до местния управител Михаил, син на Анастасий, в което му съобщавал кой е той, гонен от каква съдба идва и също, че иска да дойде доброволно при императора ... Управителят бързо препратил на императора съобщението и веднага получил нареждане да приеме този човек с хората му, да ги снабди с припаси, а него да изпрати с почести в Цариград. Той постъпил съгласно със заповедта и Кеген оттътувал в столицата. Когато се явил пред императора, той бил приет любезно и благосклонно. Като обещал да приеме светото кръщение и да склони хората си да направят същото, бил издигнат в сан патриций и получил три крепости от тези, които се намират по бреговете на Истър, както и много стадии земя, и изобщо бил причислен към приятелите и съюзниците на ромеите. А освен това Кеген обещавал да приеме светото кръщение с дружината си, изпратен бил един благочестив монах на име Евтимий, който извършил обреда на светото кръщение край река Истър и всички приобщил към светото кръщение.

Относно кръщението на Кеген сведения намираме и във вече цитираното писмо от името на император Константин IX Мономах до новопокръстения Кеген, написано от самия Михаил Псел[218]: *Като прочетох писмото ти, душата ми се възрадва и от неизразимата красота, и от остротата на мисълта, и от разнообразието на риторическите похвати*[219]. *За деня на тържеството е определен неделният ден след празника на първоапостолите.*

От това писмо разбираме, че за деня на кръщението е бил определен празникът на св. св. Петър и Павел (29 юни 1048 г.). То е трябвало да се извърши от патриарха, а кръстник е бил самият император.

---

[218] Пак там, 122–123.

[219] Остава ни само да гадаем как този навярно неграмотен варварин е успял така силно да впечатли чрез писмото си (*с остротата на мисълта* и с *разнообразието на риторическите похвати*) един такъв интелектуалец и съвършен естет, какъвто е Михаил Псел.

Султанът на селджуките започнал подготовка за война срещу елините. Мономах, който бил чул за това от по-рано, побързал да излезе срещу врага със свои войски, а и от печенезите въоръжил 15 000. Поставил им начело и четири военачалници от пребиваващите в Константинопол, а именно Сулча, Селте, Караман и Каталим, като ги почел с немалко дарове и им дал много голямо въоръжение и чудесни коне. Като ги прехвърлил в Хризопол, императорът им дал за водач патриция Константин Адровалин, който трябвало да ги отведе в Иверия. И тъй, като преминали морето, те се качили на коне и тръгнали по пътя за Изток. Повървели няколко мили и се спрели до тъй наречения Даматрис, сбрали и направили съвет, който у тях се нарича комент. След бурни разисквания те се върнали обратно и преплували морето, който както намерили, и се завърнали при своите хора при Триадица. Те пратили известия на печенезите, които живеели в други места, и като се обединили, се въоръжили с подръчно оръжие. Скоро стигнали Филипопол, а оттам през Хемус се установили на лагер в крайдунавската равнина, около реката, наречена Осъм. Сам Селте останал да си почине в Ловеч. А Арианит веднага събрал македонската войска и тръгнал да ги преследва...

От тази и други хроники научаваме, че печенегите се настанили в така нареченото Стохълмие, на север от Стара планина, и се превърнали в постоянна опасност за империята.

Връщайки се отново към разказа на Йоан Скилица, разбираме, че императорът повикал Кеген за съвещание в столицата. *Той отишъл веднага с цялата си войска и се разположил на лагер в полето Маитас. Но преди още да се срещне с императора, той станал жертва на заговор от страна на трима печенези, които го нападнали същата нощ в леглото му с мечове и му нанесли удари, но не смъртоносни. Те ... били веднага усетени от телохранителите и били заловени с помощта на Кегеновия син Балцар. На сутринта Балцар положил баща си на четириколка, като вкарал зад колата заговорниците в окови, и така отишъл при императора с цялата конна войска, като сам вървял пеша зад колата, теглена от два коня. Като стигнал до хиподрума, спрял колата там, а самият той отишъл при императора. Когато бил въведен, императорът го попитал защо не е наказал убийците на баща си. Той отговорил: Защото непрекъснато се позоваваха на твоето име. Тогава императорът изпаднал в неуместна подозрителност и пратил да извикат незабавно вързаните. Попитал ги по каква причина са се опитвали да убият патриция. Те отговаряли: Защото злоумишляваше срещу твоето царство и столицата и рано сутринта щеше да нахлуе и да избие всички вътре, а града щеше да ограби и да избяга при печенезите. Въпреки че трябвало да се проверят тези думи ... императорът не направил това ... въвел Кеген в двореца и под предлог, че ще се грижи за него и ще го лекува, затворил го в Елефантиновата кула, а синовете му изпратил на различни места отделно от него. Ордата от печенези пък удостоили с разни видове ядене, пиене, за да даде вид, че е благоразположен към тях и се стремял, ако може, да им отнеме оръжието и така да ги задържи и хвърли в затвор. А тези, които се били* *опитали да извършат убийството, той заповядал да бъдат оставени да си живеят необезпокоявани и свободни където и както си искат – тези му постъпки не останали скрити за печенежкия народ. Както наближила нощта, те се вдигнали от лагера, без някой да подозре нещо, вървели непрекъснато цяла нощ и като преминали на третия ден Хемус, присъединили се и те към ордата на печенезите.*

От Йоан Скилица и други хроники за това време научаваме за неуспешните опити на империята да се справи с печенегите. След поражението при Ямбол, последвано от това недалеч от Стохълмището, накрая императорът сключил с печенегите 30-годишен мир. Тирах от заложничеството си в Константинопол заедно с хората си се върнал при племето си. Мирът обаче не бил траен. През 1050 г. последвало ново поражение на византийците, вече под стените на Адрианопол. Това наложило спешни мерки от страна на империята.

Императорът, който обмислял как ратоборците си да надвият печенегите, извел Кеген от затвора и го пратил при тях, след като той обещал да внесе разцепление сред тях и да ги разположи благосклонно към императора... При тръгване Кеген проводил пратеници до печенезите и понеже те му обещавали под клетва, че ще одържат каквото иска, той повярвал на клетвите им и отишъл при тях. Но те веднага го убили, като го нарязали на малки парчета.

Така завършил живота си този печенежки вожд.

Основният въпрос, който възниква от тези сведения и наличието на печата на Йоан Кеген, магистър и архонт на Печенегия, е дали е възможно тъждество между двете личности – от хрониката и от печата.

Текстът на печата и неговото изображение не изключват такава възможност. Дори я правят много привлекателна. На лицевата страна на печата е представен св. Йоан Кръстител. На опаката са изписани християнското и езическото име на този новопокръстен номад, който е архонт на Печенегия. Всичко това напълно съвпада със сведенията за Кеген. Необходимо е да изтъкнем, че от горепривеления текст констатираме, че твърде често Кеген е изпращал и получавал послания до императора и други сановници.

Единственото различие, което намираме между сведенията на хронистите и текста от печата, е фактът, че от 1048 г., когато Кеген е приет за приятел и съюзник на ромеите, до хвърлянето му в затвора през 1049 г. той е патриций. Йоан Кеген от печата е магистър. Ако приемем, че Кеген от хрониките и Йоан Кеген от печата са едно и също лице, в този ранг навярно той е бил въведен през 1050 г., когато се е оказал единствената възможност на византийците да се противопоставят на печенегите чрез техен сънародник. От печата научаваме, че той не само е бил въведен в ранга на магистрите[220], но е бил утвърден от императора за архонт на Печенегия, т. е. автономен владетел на всички печенеги, настанени на територията на империята в качеството им на *приятели и съюзници на ромеите*. Навярно тази е била причината за жестокото му убийство. Както стана ясно по-горе, след подписването на 30-годишния мирен договор между печенегите и империята Тирах като върховен вожд, наричан от византийците и цар (василевс), се е завърнал при народа си. В такъв случай чрез провъзгласяването на Кеген за архонт на Печенегия на практика е бил детрониран Тирах и империята пряко се е намесвала във вътрешните работи на печенегите. Заради тази и други причини е последвало жестокото убийство на Кеген.

---

[220] Един изключително висок титул, даван само на чужди владетели, приемани на служба във Византия (в този ранг е въведен българският цар Борис II през 971 г., в този ранг е въведен престолонаследникът и навярно вече владетел на българите през 1018 г. Пресиян, и пр.).

Както вече бе посочено, единият моливдовул е намерен в Силистра и следователно той някога (1050/1051 г.) е скрепявал кореспонденцията на Йоан Кеген, магистър и архонт на Печенегия, до неизвестен за нас получател в Дръстър. Кой е този адресат на Кеген? Нямаме преки сведения относно положението в Дръстър. Дали градът все още е бил в ръцете на византийците, като самотен остров, или там са се били настанили печенежките вождове, известни от по-късно? Като се има предвид, че от това време и малко по-късно са известни печати на катепани на Парадунавон, какъвто е Деметрий Катакалон, ще трябва да приемем, че Дръстър се е съхранил като ромейски форпост. Навярно Йоан Кеген е писал до управителя на Дръстър. Не е изключено това да е бил все още патрицият Михаил, син на логотета Анастасий, с когото за пръв път Кеген е влязъл в контакти през 1047 г. Чрез писмото си от 1050/1051 г. Йоан Кеген навярно е координирал бъдещите си действия за неутрализиране на неприятеля. Съдбата, както вече посочихме, му предопределила друго.

Разбира се, в края на повествованието съм длъжен да допусна и другата възможност – Йоан Кеген, магистър и архонт на Печенегия, да е някой от синовете или внуците на Кеген на служба във Византия. Знаем, че единият от синовете на Кеген се е наричал Валцар (на името на дядо си), другият Гулин. Не е изключено да е имало трети или пък техен потомък. Практиката във Византия е такава: преминалият на служба в империята чужденец става основател на род и неговото, най-често езическо име по-късно се превръща в патроним на неговите потомци.

2.7. Катепан на Подунавието (1059 – 1067)

Няколко поколения медиевисти дискутират по проблемите: кога е учреден този катепанат, какви са неговите граници и докога е съществувал[221].

Данните на византийската сфрагистика са в състояние да подпомогнат тази дискусия, още повече, че са налице известни натрупвания.

За целта на изследването са привлечени следните групи източници:

1. Писмени сведения за съществуването на катепаната и за неговите титуляри:

---

[221] **Златарски,** *История, II,* с. 112; **Banescu,** Les duches, 5–44; **Божилов,** *История,* 2, 203–207 и цит. л-ра.

2. Печати на византийски сановници, чиито длъжности са свързани с катепаната Παραδουνάβου.

3. Византийските печати, намерени на територията на катепаната.

Данните на тези три групи източници ще бъдат интерпретирани и съпоставяни. Доколкото е възможно, ще бъде изработен cursus honorum на лицата, свързани по някакъв начин с катепаната, било според изворите, било според данните на печатите, с цел да се установи времето на тяхното пребиваване в разглеждания регион и дали те са били свързани или не с неговата администрация.

Сведения за съществуването на катепаната и за неговите титуляри

1. Κατακαλὼν Κεκαυμένος

Най-рано името на управителя на подобна военноадминистративна единица се съобщава през 1043 г. и се отнася до Κατακαλὼν Κεκαυμένος βέστης καὶ ἄρχων ὢν τῶν περὶ τὴν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων.

За личността на този византийски сановник изобилстват сведения в наративните източници[222]. Допуска се дори, че съществуват повече от едно лице с тези имена. Родом е от града Колонея[223].

През 1039 г., Κατακαλὼν Κεκαυμένος πρωτοσπαθάριος καὶ τοῦ τάγματος ἄρχων τῶν Ἀρμενιακῶν се отличил при отбраната на Месина[224].

През 1042 г. императорът Михаил V (1041 – 1042) му възложил потушаване на народните вълнения в столицата Константинопол.

През 1043 г. Κατακαλὼν Κεκαυμένος βέστης καὶ ἄρχων ὢν τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων разбива при Варна руските войски при тяхното завръщане от Константинопол[225].

През 1044 – 1048 г. Κατακαλὼν Κεκαυμένος βέστης καὶ δοὺξ Ἀνίου καὶ τῆς Ἰβηρίας воюва заедно с Аарон срещу селджуките[226].

Около 1050 г. е повишен в στρατηλάτης τῆς Ἀνατολῆς и е изпратен да воюва срещу печенегите в Северна България[227].

През 1056 г. е μάγιστρος καὶ δοὺξ Ἀντιοχείας[228]. От това време е и неговият печат[229].

Той е един от близките сътрудници на Исак Комнин и след неговото възцаряване в 1057 г. е бил въведен в ранг на κουροπαλάτης[230].

---

[222] **Каждан.** *Армяне*, № 8:4.

[223] Пак там.

[224] **Skylitzes**, 406–407.

[225] **Ibid.**, p. 433.27-28.

[226] **Ibid.**, p. 438.62, p. 448.54-55.

[227] **Ibid.**, p. 467, 4-5.

[228] **Ibid.**, p. 483.2-3.

[229] **Swiencicky.** Byzantinische Bleisiegel, No 10.

Липсват сфрагистични паметници, които да потвърждават свързването на Катакалон Кекавмен с византийската администрация на Парадунавон. Въобще не са намерени негови печати на територията на Подунавието.

Изключение са може би двата екземпляра на Κατακαλὼν Κεκαυμένος или Κατακαλὼν Καμεν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω, намерени в Плиска[231], които с известна резервираност биха могли да се свържат с личността му. Според текста на тези печати се отнася до военачалник, изпратен в региона начело на тагма с определена задача, а не свързан с управлението на Подунавието. Не може да не ни прави впечатление, че в Плиска е пристигнала на два пъти кореспонденция от Катакалон Кекавмен: Димитрий Катакалон: Василий Апокап, катепан на Вааспуракан, и Михаил, вестарх и катепан на Парадунавон. Това свидетелства за една регулярност между командването в Дръстър и гарнизона в Плиска. Последната кореспонденция, получена тук, е в 1067 г., когато гарнизонът е евакуиран[232] и повече не се завръща в града.

2. Μιχαὴλ πατρίκιος καὶ ἄρχοντα τῶν παριστρίων πόλεων е съобщен през 1048 г. във връзка с печенежкото нашествие.

Името на същия е съобщено без патроним, което затруднява идентифицирането му. Той е известен във византийското общество повече чрез баща си Анастасий логотет (Μιχαὴλ ὁ τοῦ Ἀναστασίου λογοθετου ὑιός).

В Скилица той е съобщен като участник в следните събития:

а) πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δυραχίου – през 1042 г., когато неговата армия е била разбита от сърбите[233]:

б) πατρίκιος καὶ ἄρχοντα τῶν παριστρίων πόλεων, през 1048 г. във връзка с печенежкото нашествие[234]:

в) μάγιστρος през 1057 г. във връзка с узурпацията на Исак I Комнин[235].

С личността на същия някои автори свързват и една група печати, при които е βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου[236], за тях ще стане дума подолу. В последното не можем да бъдем категорични. Времето, когато Μιχαὴλ πατρίκιος ὁ τοῦ Ἀναστασίου λογοθετου ὑιός е свързан със събитията в Подунавието, е 1048 г. и той притежава титула патриций, а през 1057 г. е вече магистър. Следователно вестарх ще е бил по-скоро преди 1057 г., отколкото през 1048 г. Като имаме предвид ранговете на останалите титуляри на Парадунавон, то датировката на печата е около 60-те – 70-те г. на XI в.

---

[230] **Skylitzes**, p. 500.86.

[231] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1465–1466.

[232] Проучванията на находки от Южна България показват, че византийската армия на север от Стара планина е била дислоцирана в крепостите и градовете на юг от планинската верига.

[233] **Skylitzes**, p. 424.66-67.

[234] **Ibid.**, p. 457.31-32.

[235] **Ibid.**, p. 498.31-32.

[236] **Magearu**, Paradunavon, p. 423: **Wassiliou-Seibt**, Paratereseis, 181–195.

3. Ρωμανὴς Διογένης ἄρχων τῶν περὶ τὴν Ἴστρον πόλεων

Отнася се до бъдещия император Роман IV Диоген (1068 – 1071). Нито е възможно, нито е необходимо да проследим цялостното му управление и неговия жизнен път. Те са били обект на по-общи или по-частни изследвания. Все пак обаче сме задължени да проследим известното за него преди възцаряването му, за да установим в кой точно период е притежавал изписаните върху печатите титли и длъжности и връзката му с Подунавието.

Сведенията на хронистите за Роман Диоген преди възцаряването му са противоречиви, оттук и коментара на изследвачите. Неясни са сведенията и относно месторождението му. Според Михаил Псел това е станало в Константинопол[237], докато Михаил Аталиат твърди, че е бил роден в Кападокия[238]. Според някои косвени сведения се предполага, че се е родил във Велбъжд, по време на управлението на баща му в тема България[239]. Със сигурност обаче се знае, че е бил женен за една от дъщерите на Алусиан, втори син на последния български цар Иван Владислав[240], и имал от нея син Константин, оженен в 1068 г. за Теодора Комнина, сестра на бъдещия император Алексий Комнин.

Сведенията, които ни предлагат отделните хронисти за кариерата на Роман Диоген, свързана с българските земи преди възцаряването му, са:

М. Аталиат: *Един от благородниците вдигнал въстание, именно вестархът, Роман по прякор Диоген ... Когато по времето на император Дука му е било поверено управлението на Сердика, той намислил да вземе савроматите за съратници ... те имали доверие в този човек поради това, че го познавали още от предишния му военен поход, когато той като τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἄρχων πόλεων воювал срещу тях*[241].

От горния пасаж научаваме: 1. че вестархът Роман Диоген вдигнал бунт срещу императора; 2. че по времето на император Константин Дука (1059 – 1067) му е било поверено управлението на Сердика, но в качеството на какъв, не е ясно; 3. че преди това той воювал срещу савроматите в качеството си на τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἄρχων πόλεων, което е стандартен термин, с който са характеризирани Катакалон Кекавмен, Василий Апокап и пр.

Й. Скилица: ... *затрудненото положение налагало да има император... за тази цел бил издигнат вестархът Роман, син на Константин Диоген [ὁ βεστάρχης Ῥωμανὸς ὁ Κωνσταντίνος τοῦ Διογένους υἱός]. Диоген бил назначен за дук на Сердика и понеже бил патриций, помолил императора Константин Дука да му даде титлата вестарх. Императорът ... го изпратил ... без да изпълни молбата му. Когато Диоген тръгнал и стигнал до Сердика, той срещнал печенеги, излезли да плячкосват страната, и ги победил. Като пратил*

---

[237] **Pselos.** *Επιστολαί*, 222–223.

[238] **Attaleiates**, p. 170.16-17

[239] **Златарски,** *История, II*, с. 113, б. 2

[240] Пак там, с. 127.

[241] **ГИБИ, VI.** 179–180.

до императора много живи пленници и главите на избитите, той получил титлата вестарх и писмо от императора[242].

Кекавмен: *След като умрял императорът, вместо него започнал да управлява Роман Диоген, ... блаженопаметният Диоген бил негов приятел от времето, когато бил катепан*[243].

От съпоставянето на тези сведения и имайки предвид достоверността на различните източници на информация, би могло да се констатира, че за император бил издигнат вестархът Роман Диоген, който преди това е бил патриций и дук на Сердика. Молбата му за повишение в титула вестарх отначало била отклонена, но след победата му над печенегите е била удовлетворена. Преди възцаряването си Роман Диоген, неопределено кога точно, е бил катепан.

Коментарът, който може да се направи, е:

а) ако приемем буквално текста, то той е пожелал от патриций да стане вестарх, т.е. да прескочи ранговете – антипат, вест и протовест, и ако инициативата за повишение е излязла от него, то желанието му изглежда нескромно;

б) не можем да бъдем сигурни в сведението на Аталиат относно τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἄρχων πόλεων, което е стандартно и се *пришива* към дейността на мнозина други пълководци;

в) досегашните случаи ни убеждават, че заслужават доверие сведенията на Кекавмен, а той заявява, че преди възцаряването си Роман Диоген е бил катепан. Ако беше катепан на конкретна военноадминистративна единица, Кекавмен не би пропуснал да я съобщи.

Според Аталиат, Скилица и Кекавмен преди 1067 г. Роман Диоген е имал следната кариера:

а) ἄρχων τῶν περὶ τῆν Ἴστρον πόλεων;

б) πατρίκιος καὶ δοὺξ Σαρδικῆς;

в) βεστάρχης καὶ κατεπάνω.

Известни са и няколко групи печати с името на Роман Диоген[244]:

1. πατρίκιος καὶ στρατηγος (50-те г. на XI в.) според непубликуван екземпляр от колекцията на Fogg A. M., no. 1396 и Zacos, III, no. 1532/8.

2. ὕπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Βουκελλαρίων (50-те г. на XI в.) според непубликуван екземпляр от колекцията на Дъмбъртън Оукс DO. 58. 106. 3049.

3. βέστης ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγος (50-те – 60-те г. на XI в.) според екземпляр от колекцията на Атинския нумизматичен музей.

4. βεστάρχης καὶ κατεπάνω (? – 1067) според два екземпляра, намерени в Дръстър и недалеч от Дръстър – с. Ветрен (III 1490-1491)[245].

Би могло да се приеме, че и четирите групи печати принадлежат на едно и също лице – Роман Диоген. Освен еднаквите имена е налице и хронологическа приемственост в титулите и длъжностите от 50-те до края на 60-те г. на XI в. Възможно ли е те да се свържат с личността на бъдещия император? Съвпаденията са според имената, времето и не на последно място титлите и длъжностите, които са изписани върху печатите.

---

[242] **ГИБИ, VI**, с. 333.

[243] **Кекавмен**, с. 266.7-8.

[244] **Jordanov**, Paradounavon, 65-66; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 167.

[245] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1490–1491.

Длъжността на Роман Диоген и при трите групи печати не е свързана с конкретна военна или административна единица. Оставаме с убеждението, че той е бил на разположение на императора и изпращан начело на тагмата в район, където е необходимо.

Два от печатите му в качеството на βεστάρχης καὶ κατεπάνω, намерени на брега на Дунав в Силистра и с. Ветрен, би трябвало да отразяват някаква негова мисия в тази част на империята начело на тагма, към която са били прикрепени и местни войски, при което той действително се явява в качеството си на ἄρχων τῶν περὶ τὴν Ἴστρον πόλεων.

Изводът е, че данните от печатите могат да се свържат с личността на бъдещия император Роман IV Диоген, но няма нито един, който да го свързва пряко с управлението на Парадунавон.

4. Βασίλειος Ἀποκάπης

Известен както от наративните източници, така и от сфрагистични паметници. От съпоставянето им би могло да се предложи следният му cursus honorum.

През 1054/1055 г. той ръководил успешно отбраната на Манцикерт срещу обсаждащите го селджуки начело със султана Тогрул-бек в качеството си на *шихан на града*[246], *игемон на ромеите*[247] и е притежавал титула πατρίκιος[248].

Преди 1064 г. е βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βασπρακανίας, според пет екземпляра, четири от които от България (2 от Плиска, 1 от с. Малка Попина, област Силистра, и 1 най-общо от Североизточна България) и един от Истанбул[249].

През 1064/1065 г. според Михаил Аталиат и Продължителя на Скилица, магистър Василий Апокап бил началник на градовете край Истър (ἐπάρχοντος τῶν κατὰ τὸν Ἴστρον πόλεων) и се опитал да спре нашествието на узите, но бил победен и пленен. *След освобождаването му от плен Василий Апокап отначало се върнал в Константинопол, по-късно пристигнал при баща си в Едеса*[250].

През 1064/1065 г. е μάγιστρος βέστης καὶ δοὺξ, според 6 печата от един и същ булотирион, 5 от които са намерени в района на Долни Дунав (два от

---

[246] **Аристакес Ластивертци**, гл. XVI, с. 101

[247] **Attaleiates**, p. 46.

[248] **Skylitzes**, p. 462.61-62.

[249] **Йорданов**, Василий Апокап, с. 107, обр. 2; **Grünbard,** Die Familie Apokapes, 35–36; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1330–1333.

[250] **Attaleiates**, p. 83; **Skylitzes Continuatus**, 113–114.

Силистра: един от с. Брадвари. Силистренско: един от Преслав.: един от Нуфарул) и един от Истанбул.[251]

И в този случай печатите му не са свързани с управлението на Подунавието. Той е пристигнал на Балканите в качеството си на вестарх и катепан на Вааспуракан. Като такъв пребивава тук известно време, тъй като е успял да изпрати своята кореспонденция до Плиска (на два пъти), с. Попина и неизвестно точно къде в Североизточна България. Именно в района на Долни Дунав той е бил повишен в титул магистър и назначен за дук на изпратената тук императорска армия със задача да прегради пътя на преминаващите през Дунав узи.

Повишаването му в ранг и длъжност е било продиктувано и от йерархични причини. Той е вестарх и катепан на Вааспуракан. Идвайки тук, той трябва да си сътрудничи с местния катепан на Паристрион. Това навярно е Михаил, вестарх и катепан на Подунавието (за него вж. по-долу). Той има същия титул и длъжност, както Василий Апокап, и е негов колега, а не подчинен. За да се избегне това неудобство и спази субординацията, а навярно и по други причини, Василий Апокап е повишен в титула магистър и е назначен за дук на тагмата, изпратена тук[252], като в този случай местните стратези и катепани са му подчинени. В това си качество той изпраща разпореждания до Дръстър – 3, Преслав, Нуфарул, и донесение до Константинопол.

След събитията в България дейността му се свързва с Едеса, където починал в 1083 г. и бил погребан в арменската църква Готевор Сурб Георг[253].

От този период в живота му са известни 4 групи печати:

а. πρόεδρος καὶ δοὺξ Ἐδέσης според 3 екземпляра[254];

б. πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Ἐδέσης според 3 екземпляра[255];

в. πρωτονωβελλίσιμος καὶ δοὺξ Ἐδέσης според 1 екземпляр[256];

г. σεβαστὸς καὶ δοὺξ Ἐδέσης според 1 екземпляр от колекцията на музея в Антиохия, no. 2349[257].

5. Νέστωρ βεστάρχης καὶ κατεπάνω τῆς Δρίστρας или δοὺξ Παριστρίων.

Името и позициите му са известни от хрониките на Продължителя на Йоан Скилица и Михаил Аталиат.

---

[251] **Йорданов,** Василий Апокап, с. 108, обр. 3; **Grünbard,** Die Familie Apokapes, 37–38; **Jordanov**, *Corpus,* III, nos. 1449-1451.

[252] В Продължителят на Скилица е казано: *Към 5-и индикт (1064), когато на Запад земите край Истъра били управлявани от магистър Василий Апокап и магистър Никифор Вотаниат, узите масово преминали Дунава ... те победили с изненада войниците, а именно българи, ромеи и други. Българите са под командата на магистър Никифор Вотаниат, а ромеите, т.е. тагмата, е под началството на Василий Апокап.*

[253] **Mathieu d'Edesse,** 180–181.

[254] **Йорданов,** Василий Апокап, 108–109, обр. 4; **Grünbard,** Die Familie Apokapes, 38–39.

[255] **Grünbard,** Die Familie Apokapes, p. 39.

[256] **Ibid.,** p. 40.

[257] **Cheynet,** Antioche et Tarse, no. 53.

Представените по-долу моливдовули са материални доказателства, свързани пряко с личността на този Нестор. Те безспорно допълват сведенията от хрониките и ги материализират.

Νέστωρ πατρίκιος καὶ πραιπόσιτος (втора половина на XI в.)

Частно притежание (кол. Ст. Билик – София). Неуточнен произход. Предишният собственик е съобщил, че моливдовулът произхожда от Велико Търново! Дали е така, само можем да гадаем. Размери: 17-20 мм, 3.804 г. Добър отпечатък и добре запазен екземпляр.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 263.

Лице. Вертикален надпис: . . Γ-Ι ‖ Δ-Ι-ΜΙ-Τ'

Св. Димитър е представен прав, като войн във фас. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а с лявата придържа щит, опрян на земята.

Опако. Петредов надпис:

+ Κ Є R'Θ' | Ν Є C Τ Ο Ρ Ι | Π Ρ Ι Κ Α Ι | Π Ρ Α Ι Π Ο | C Ι Τ ω

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Νέστορι π(ατ)ρι(κίῳ) καὶ πραποσίτῳ.

Собственикът на печата, с който е била скрепена кореспонденция до неизвестен за нас адресат в Северна България, е Νέστωρ πατρίκιος καὶ πραιπόσιτος.

Кой е този Нестор и какви са неговите позиции в обществото?

Нестор е притежавал титлата патриций и е заемал длъжността препозит. Титулът патриций е добре познат и не се нуждае от коментар.

Препозит е евнуска длъжност. Една от най-важните в двореца. Задълженията му са свързани с дворцовите тържества: религиозни ритуали, шествия и церемонии при приемане на посолства. Препозитът е едно от най-доверените лица на императора. Взимал е активно участие в назначаването на висшите сановници. Считал се е за началник на целия щат от евнуси в двореца, които обслужвали императора и образували неговата непосредствена свита – cubiculum, а самият той се явява prepositus sacri cubiculi[258].

И тази ефективна длъжност има еволюция, подобна на останалите. През IX–X в. има двама титуляри, натоварени с административни, финансови и церемониални задължения, като единият е протопрепозит. Постепенно се превръща в титла, отначало предназначена само за евнуси. Изчезва от документите към края на XI в.[259]

Представеният по-горе печат се датира най-общо във втората половина на XI в. и би могло да се предполага, че препозит е още една почетна титла, но като се има предвид личността на собственика на печата – Нестор, то възможността да се отнася до ефективна длъжност е по-голяма.

---

[258] **Bury**, *System*, 123–124; **Guilland**, *Recherches I*, 333–380.

[259] **Oikonomides,** *Listes*, p. 300, n. 77–78; **Seibt,** *Bleisiegel*, p. 172.

На въпроса за длъжността и идентифицирането на Нестор ще се спра понататък, след като представя печатите му и от втората група.

Νέστωρ ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα (1068 – 1071).

а. РИМ–Ямбол. Предложен е бил за изкупуване от Ж. Бюлбюлев от Харманли. Произхожда от Силистра. Размери: 23-27 (22?) 3 мм. Непълен и некачествен отпечатък. Разминаване между лицевата и опаката страна и двойно препечатване.

Публикация: **Йорданов**. Силистра, IV, № 14; **Jordanov**. *Corpus*, III, no. 2005.

б. НИМ–София, инв. № 13141. Произхожда от Силистра. Запазена е половинка от отпечатъка с размери 16-22 мм. Некачествен отпечатък, при което се наблюдава същото удвояване на образите.

Публикация: **Йорданов**. Силистра, IV, № 15; **Jordanov**. *Corpus*, III, no. 2006.

в. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 4713). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: на ядрото 26-26 мм, а на самия печат 21 мм.

Публикация: **Oikonomides**, Dated, no. 95.

Не можем да сме сигурни дали двата екземпляра от България са отпечатани чрез един и същ булотирион. Този от DO със сигурност е отпечатан с различен от нашите екземпляри булотирион.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, полуобърната наляво към представения горе вляво в медальон образ на Христос. От двете ѝ страни са изписани титули: .. |ΘV. Отдясно на медальона CX. Около изображението е изписан кръгов надпис: + Θ K Є....Є I T ω C ω Δ 8...T O P I =+ Θ(εοτό)κε [β(οή)θ]ει τῷ σῷ δού(λῳ) [Νέσ]τορι.

Опако. На опаката страна надписът продължава: T ω .... O V K A

В затворения кръг са представени двама военни светци, прави във фас. Вляво е св. Димитър, а вдясно св. Нестор. С десници те се подпират върху дълги копия, а с лявата ръка придържат щит.

След съпоставянето на текста от трите печата може да се прочете следното: + Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νύστορη τῷ ἀνθρώπῳ ἄνακτος τοῦ Δούκα.

В превод: *Богородице помагай на твоя раб Нестор антропос – хранен човек, човек на императора Дука.*

Според издателя на екземпляра от Дъмбъртън Оукс, проф. Никос Икономидис, собственикът на печата е същият Нестор, който в качеството си на вестарх е бил изпратен за катепан на Дръстър през 1072/1073 г., за да умиротвори разбунтувалото се местно население. Същият автор приема, че под определението *императора Дука* се крие личността на Михаил, син на Константин X Дука (1059 – 1067) и негов съимператор, който е бил запазил титлата си на император и при Роман IV Диоген (1067 – 1071), а от 1071 – 1078 е моновасилеве. Следователно печатът според проф. Икономидис се датира между 1067 и 1071 г.

Но да се върнем на въпроса – кой е Нестор?

Най-напред трябва да изтъкна, че двете групи печати принадлежат на едно и също лице. Основание за това е, че и при двете имаме едно и също лично име, налице е приемственост в датировката, близост в длъжностите, иконографския сюжет и пр.

Ще представим сведенията на хронистите и след това ще направим опит да ги свържем с данните от печатите.

Основният извор за личността на Нестор е *Историята* на Михаил Аталиат. Според него *...Нестор водел потеклото си от илирите и бил служител на императоровия баща*[260]. По това време – 1072/1073 г., император е Михаил VII Дука (1071 – 1078), следователно смисълът на съдържанието на текста на печата ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα би могъл да се отнася именно до бащата на императора – Константин X (1068 – 1071).

Какво още за Нестор ни съобщава Михаил Аталиат: ... *полуварварското население, което живеело край Истъра, започнало да негодува. ... Хората на императора, желаейки да изпратят за сатрап някой измежду неговите най-близки, решили да назначат за катепан на Дристра някой си Нестор, който бил почетен с достойнството вестарх. Той водел потеклото си от илирите и бил служител на императоровия баща (δοῦλον πατρῷον γεγονότα τοῦ βασιλεύντος)* [т.е. Константин X Дука (1059 – 1067)]. По-нататък хронистът разказва, че след като пристигнал в Дръстър, Нестор установил, че жителите му *никак не обръщали внимание на господството на ромейския император, а напълно предали властта над крепостта в ръцете на своя вожд, по прякор Татуш. Нестор се приобщил с договор и клетви към техния план и намерения било от страх пред тях, било че харесал решението им поради племенна близост с рода им, било че до него дошъл и смутил духа му слух, че къщата и имотът му били конфискувани от държавното съкровище под предлог, че не бил изразходвал за целта даденото му от императорското съкровище злато.*

... Нестор приобщил и печенежкото племе и се споразумял с тях да започне непримирима война с ромеите ... Той нахлул в Македония ... и се разположил на лагер близо до Византион.

Обсадата и преговорите се затегнали. Навярно е била пусната в ход традиционната византийска дипломация, вследствие на което Нестор научил, че срещу него се готви покушение от собствените му съюзници, поради което ... *вдигнал войската си и тръгнал назад ... и избягал към селищата и лагерите около Истъра ...*

Другият основен извор за събитията и личностите, участващи в тях, е Продължителят на Й. Скилица. Той съобщава следното: ... *В градовете по крайбрежието на Истър ... бил изпратен вестархът Нестор, който бил служител на императоровия баща (δοῦλον πατρῷον γεγονότα τοῦ βασιλεύντος), и бил назначен за дук на Паристрион. Той влязъл в съюз с Татуш, като със свой*

---

[260] **ГИБИ, VI,** с. 183.

съмишленик и заедно с него тръгнал към столицата заедно с много печенеги ... тъй като собствените му хора направили заговор против него, Нестор напуснал тези места, ограбил Македония и Тракия и земите в съседство с България и се прехвърлил в страната на печенегите.

И в двата източника се съобщава, че Нестор е бил близък на императора Константин Х Дука и негов служител, но в качеството си на какъв те не уточняват: δοῦλον πατρῶν γεγονότα τοῦ βασιλεύντος според Аталиат, и δοῦλος γεγοωνὼς τοῦ πατρῆς τοῦ βασιλέως според Продължителя на Скилица.

Данните от представения печат допълват тази информация. По време на управлението на Константин Х Дука той е притежавал титула πατρίκιος и изпълнявал ефективната длъжност πραιπόσιτος. А както бе посочено по-горе, препозитът е едно от най-доверените лица на императора. В този смисъл той наистина е бил и служител на императора, и един от най-близките му евнуси.

Представеният тук печат в качеството му на патриций и препозит отразява именно периода 1059 – 1067 г.

Втората група печати с текста: Νέστωρ ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα навярно отразява периода след смъртта на Константин Х Дука и преди назначаването на Нестор за катепан на Дръстър. Това е време на драматични промени, в които се преплитат амбиции и легитимност: след смъртта на Константин Х Дука на 29 май 1067 г. управляват – отначало регентство, впоследствие вдовицата императрица Евдокия, а от 1068 – 1071 г. Роман IV Диоген. През всичкото време обаче синовете на Константин Дука са съимператори и въобще афиширането ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα е една добра инвестиция за в бъдеще, което е било оценено след възцаряването на Михаил VII в 1071 г. Той, или по-точно неговите съветници удостоили Нестор с титула вестарх и го изпратили за катепан на Дръстър и дук на Паристрион.

Съпоставянето на текста от печатите и хрониките очертава следния cursus honorum на Нестор:

а) πατρίκιος καὶ πραιπόσιτος (? – 1067 г.);

б) ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα (1067 – 1071) – навярно тогава е бил в ранга на антипатите;

в) βεστάρχης καὶ κατεπάνω τῆς Δρίστρας или δοὺξ Παριστρίων, (1072/1073 – ?) – навярно след възцаряването на Михаил VII е бил повишен в ранг на вестарх, прескачайки титула вест, като по този начин се е подчертавало благоволението на императора към него.

Какво по-нататък става с Нестор, изворите мълчат – някои историци правят опити да свържат освободителното движение през 1185 г. с наследниците на Нестор и пр.

Намерените в българските земи печати на Нестор са в пряка връзка с личността му. От намирането в Дръстър на два печата в качеството му на **ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα** (*хранен човек, човек на императора Дука*) може да се направи изводът, че той е държал връзка с определени лица в града и пристигането му тук е може би не съвсем случайно, а подготвяно. Не са случайни и мерките, които предприемат към него управляващите в Константинопол.

Нестор не е бил назначен за катепан на Дръстър или дук на Подунавието след Михаил вестарх и катепан на Парадунавон.

6. Λέων Νικερίτης [κουροπαλάτης] καὶ δοὺξ Παραδουνάβου

Сведения за него намираме най-вече в *Алексиада* на Ана Комнина. Тя го определя като евнух, който от детство бил възпитан сред войните, и като уважаван човек. За пръв път името му се съобщава във връзка с преговорите между императора и печенегите през 1087 г., преди похода на ромеите към Дръстър. Същият съпровождал печенегите по пътя им към Константинопол, където трябвало да бъдат задържани като заложници. При Малка Никея те се освободили и Леон Никерит едва се спасил от тях. Преживял е катастрофата при Дръстър, защото през 1091 г. го срещаме като дук на Парадунавон: ... *А Георги, синът на Декан бил изпратен с писмо при тогавашния дук на Паристрион Лъв Никерит (πρὸς Λέοντα τὸν Νικερίτην δοῦκα τῷ τότε τοῦ Παραδανουβίου)*. През 1108 г. е отново сред приближените на Алексий I пълководци. На Леон Никерит е поверена защитата на Дебър[261].

За последен път името на Леон Никерит е съобщено през 1116 г. във връзка с военна експедиция на императора срещу селджуките.

С името на Леон Никерит са известни и няколко групи печати. Съпоставени с наративните извори, те определят следния cursus honorum на Леон Никерит[262]:

а. βεστάρχης (70-те г. на XI в.):

б. πρόεδρος (70-те – 80-те г. на XI в.);

в. πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεύς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου (80-те г. на XI в.). В житието на св. Милетий е посочено, че е бил и πραίτωρ;

г. на разположение на императора в преговорите с печенегите;

д. [κουροπαλάτης] καὶ δοὺξ Παραδουνάβου (1091 г.);

е. πρστονοβελλίσιμος (1103 г.);

ж. πρστονοβελλίσιμος καὶ μέγας δοὺξ καὶ ἀναγραφεύς Κύπρος (след 1103 г.);

з. командир на гарнизона в Дебър по време на войната срещу норманите в 1108 г.;

и. командир на авангард по време на военна експедиция срещу селджуките в 1116 г.

Тъй като е бил евнух, не бил удостоен с ранга севаст и навярно е завършил кариерата си като протонобелисим. При отсъствието на негов печат с длъжността дук на Парадунавон си задаваме въпроса дали през 1091 г. Леон Никерит е бил наистина дук на Подунавието, или и в този случай е бил изпратен като командир на тагма с длъжността дук да наблюдава Подунавието от нашествието на варварите.

---

[261] **Skoulatos,** *Personnages*, no. 116, 179–180

[262] **Seibt,** *Bleisiegel*, no. 99.

В заключение, общото на разгледаните дотук византийски сановници, които се определят от наративните източници като управители на градовете край Истър (ἄρχων ὧν τῶν περὶ τὴν Ἴστρον πόλεων καὶ χωρίων) е, че не са засвидетелствани от техни печати в това им именно качество. С тях биха могли да се свържат някои печати, но най-често в качеството им на началници на тагма (катепан или дук), изпратена тук за конкретни военни операции, и като такива те са поемали командването на всички намиращи се тук византийски войски.

Печати на лица, чиито длъжности се свързват с катепаната Παραδουνάβου

269–275. Δημήτριος Κατακαλὼν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω **Παραδουνάβου (50-те г. на XI в.)**

269. Съхранява се неизвестно точно къде в Румъния. Намерен е в Силистра. Размери: 23-4 (20) мм. Някога добър отпечатък, зле съхранен с отчупен фрагмент.

Публикация: **Banescu,** Katakalon, 405–408; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 58.1a; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 302; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1373.

270. Съхранява се в колекцията на НИМ–София, инв. № 13131. Намерен е на брега на р. Дунав при Силистра от Ал. Боев. Размери: 21.5-24 (20)3 мм. Добър отпечатък, но малко встрани от центъра. Отлично съхранен екземпляр.

Публикация: **Йорданов**, Силистра, I, № 8; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 58.1b; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 302; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1374.

271. Съхранява се в НИАР–Плиска. Намерен е при разкопки на Дворцовия площад – Северозапад, кв. 137Н, дълбочина 0.40-0.60 м, на 10.10.2007 г. Размери: 25-26 (22 ?) 4 мм, тегло 12.75 г. Добре центриран и относително пълен отпечатък, но ядрото е било деформирано и с дефект при изливането. Първият ред от опакото е останал извън ядрото.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1375.

272. Частно притежание. Предложен на аукцион Pecunem no.35, отворен на 10.08.2015 г. и закрит на 06.09.2015 г. Артикулен № 903. Пълен отпечатък, повреден с острие, навярно при намирането му. При всички случаи е от България. Навярно от Силистра. Размери: диам. 26 мм, тегло 11.00 г.

273. Съхранява се в НИАР–Плиска, п. инв. № 134. Намерен е при археологически разкопки в Плиска на 28.07.2012 г. в обект Кръгла каменна площадка в Южния профил ККП на дълбочина 0. 22 м. Ръководител Андрей Аладжов. Размери: 21-21 (20 ?) 4 мм. Тегло 10.10 г. Някога добър отпечатък, сега е повреден от корозия с отчупени парчета.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1375a.

Това е вторият намерен при разкопки в Плиска печат на този катепан на Подунавието. В Плиска са намерени печати и на други катепани на този катепанат, следователно кореспонденцията не е инцидентна, а регулярна между катепана и намиращото се тук военно подразделение.

274. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58. 106. 4797). Размери: диам. 21 мм, тегло 6.52 г.

Добър отпечатък, но малко встрани от центъра. Отлично съхранен екземпляр. Първият ред от текста на реверса е останал извън ядрото поради малките му размери.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**. *DOS*, I. no. 67.1.

275. Съхранява се в колекция Zacos. III. Липсват метрични данни.

Публикация: **Wassiliou-Seibt,** Paratereseis. p. 186.

Осемте екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюст на св. Димитър като воин. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни вертикален надпис:

⊙ ΔΗ-Μ˙ || Τ-ΡΙ-Ο˙ : Ὁ ἅ(γιος) Δημ(ή)τρι(ος).

Опако. Седемредов надпис:

+KЄR˙Θ˙| ΔΗΜΗΤΡ. | ΑΝΘVΠΤ˙ΠΡΙ | SKATЄΠΑΝȣ | TȣΠΑΡΑΔ˙R˙| TONKAT˙K˙ |-Λ-

+K(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) Δημητρ[ί(ῳ)] ἀνθυπ(ά)τ(ῳ) π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) κατεπάνου τοῦ Παραδ(ουνά)β(ου) τὸν Κατ(α)κ(α)λ(ών).

Деметрий Катакалон не е известен от наративните източници. Засвидетелстван е единствено чрез печатите си. Те определят следния негов cursus honorum[263]:

а) σπαθαροκανδιδάτος καὶ τουρμάρχης (30-те – 40-те г. на XI в.) според непубликуван моливдовул от колекцията на DO. 55. 1. 3091;

б) πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те г. на XI в..) според 2 моливдовула[264];

в) ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (50-те – 60-те г. на XI в.) според осем негови моливдовула (вж. по-горе);

г) βέστης ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω (60-те г. на XI в.) според негов моливдовул, намерен в Силистра[265];

д) πρόεδρος (70-те г. на XI в.) според негов ктиторски надпис на църквата св. Никола в Тесалия[266];

е) πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ (70-те – 80-те г. на XI в.) според негов моливдовул, намерен в Истанбул[267].

---

[263] **Jordanov**. *Corpus*. II, nos. 302–303.

[264] **Iatrus-Krivrina, I.** no. 508; **Jordanov,** Sceaux. 92–93, и един непубликуван, намерен в Силистра.

[265] **Йорданов.** Силистра. III. № 3.

[266] Върху горния мраморен праг на църквата Св. Никола в Тесалия е изписано: + Δημήτριος πρόεδρος κὲ κτήτορ ὁ Κατακαλόν, вж. **Avramea-Feissel**. Inscriptions. no. 14. 370–371.

Кариерата на Δημήτριος Κατακαλὼν е ординарна. Той преминава през почти всички стъпала в ранговата йерархия: от σπαθαροκανδιδᾶτος до πρωτοπρόεδρος, и в длъжности – от τουρμάρχης до δοὺξ. Засега липсват печати за времето, когато е бил πρωτοσπαθάριος, βεστάρχης и μάγιστρος. Не е изключено обаче тези йерархични стъпала да са били прескочени за някакви изключителни заслуги или близки връзки с двореца.

Служебната му кариера е била свързана с командването на войската в провинцията. Ако се съди от обстоятелството, че почти всички негови моливдовули са намерени в Дръстър и други селища на Североизточна България и че за определени периоди е бил и катепан на Подунавието, би могло да се предположи, че за един доста продължителен период от време (над 20 г.) животът му е бил свързан с българските земи и той е споделял тяхната несигурност.

През 70-те г. се е оттеглил в Тесалия, където е ктитор на църква, през 80-те г. е отново на военна служба, но дали тя е свързана с българските земи, е открит въпрос, тъй като от този период от кариерата му моливдовули не са намерени в България.

276-277. Θεόδωρος Πηγονίτης πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβιτον (50-60 г. на XI в.)

276. Съхранява се в частна колекция (Н. Николов от Разград). Намерен е в землището на с. Изворово, област Силистра. Размери: 30-30 (27) 4 мм, тегло 15.16 г. Пълен и сравнително добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 58.2; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 573; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1376.

277. Съхранява се в музея Август Кестнер в Хановер, L 14 2009. Има голяма вероятност да е от България, тъй като идва от колекция Зарниц, в която има много български находки. Размери: 30 мм, тегло 14.2 г. Добре центриран и отлично съхранен екземпляр.

Публикация: **Seibt,** August Kestner, no. 20. Авторът предлага датиране от 1050 – 1057 г.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Шестредов надпис:

+KЄR'Θ'| TωCωΔȣ'| ΘЄOΔωPO | ΠPI'ANΘV | ΠAT'RЄC | TH

Опако. Шестредов надпис:

-※- | KAIKA | TЄΠANω | TωNΠAPA | ΔȣNARIT'| TωΠHΓO |-NIT'-

---

[267] Според данните на моливдовул от Османския музей в Истанбул, инв. № 222. Препис от същия се съхранявал в архива на отец В. Лоран, вж. **Avramea-Feissel**. Inscriptions, no. 14, 371.

+ Κ(ύρι)ε β(ο)ήθ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Θεοδώρο π(ατ)ρι(κίῳ) ἀνθυπάτ(ῳ) βέστῃ καὶ κατεπάνω τῶν Παραδουνάβιτ(ων) τῷ Πηγονίτ(ῃ).

Теодор Пигонит е непознат от наративните източници. Той е представител на фамилията Пигонити. Известни са три групи печати с тези имена:

а) πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.) според печат от колекция В. Зайбт, Виена, № 170[268];

б) πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω τὸν Παραδουνάβιτον (50-те – 60-те г. на XI в.);

в) μάγιστρος καὶ δοὺξ Εδεσης преди 1066/1067 г. според печат от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106 4919)[269]. Според хрониката на Матей Едески някой си Пигонит, дук на Едеса, заговорничел срещу дука на Антиохия и същият имал връзка с нападенията на селджуките. По тази причина той бил снет от поста си от императора Дука[270].

278-280. Συμεὼν βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)

278. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, инв. № 2382. Намерен е при разкопки на Двореца през юни 1927 г. Размери 26.5-28. 5 (23) 4 мм, тегло 16.60 г. Отпечатъкът е бил качествен и добре центриран, но моливдовулът е преизползван. В средата му е пробит голям отвор с диам. над 6 мм. Вероятно е преизползван за тежест. Повредени са части от надписа и изображението.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 289; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 58.3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1377.

279. Съхранява се в колекцията на Археологическия музей в Истанбул. Инв. № 527. Размери: 25 мм. Добре центриран и пълен отпечатък, но повърхността му е грапава.

Публикация: **Mordtmann,** Εὐρώπης, σ. 144, no. 1; **Cheynet, Gökyildirim, Bulgurlu**, *Les sceaux*, no. 3.92.

280. Съхранява се в Букурещ, намерен е при разкопки на Диногеция през 1951 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Barnea**, Dinogetia, I, 332–335.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Права фигура на св. Никола, благославя с десница, а в лявата ръка държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: O-AΓ-I-O-C || N-I-KO-ΛA`

Опако. Шестредов надпис:

+KЄR'Θ'| . VMЄωN | . . . . . . KA | . . . . . . .T8 | . . PAΔ8 | . AROV |- o -

---

[268] **Wassiliou, Seibt**, *Bleisiegel*, no. 290.

[269] **Nesbitt, McGeer and Oikonomides**, *DOS*, 4, no. 73.2.

[270] **Mathieu d'Edesse**, p. 131.

+KЄR'Θ'| CVMЄωN | . ЄCTHSKA | . ЄΠΑΝωΤ8 | ΠΑΡΑΔ8 | NAROV

+Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Συμεὼν [β]έστῃ (καὶ) κα[τ]επάνου τοῦ Παραδουνάβου.

Засвидетелстван е единствено чрез сфрагистични паметници.

Отделните изследователи предлагат различна датировка на печатите му като катепан на Подунавието, според датировката, която предлагат за съществуването на тази административна структура.

Н. Бънеску приема, че Симеон вест е бил катепан на Подунавието през 1020 – 1025 г. и го идентифицира с приближения на император Константин VIII (1025 – 1028) евнух Симеон[271].

В. Златарски приема, че Симеон е бил катепан на Подунавието през 60-те – 70-те години на XI в.[272]

При разкопки в стратегията Преслав са намерени два моливдовула на Симеон с титлата вестарх и длъжността катепан на Адрианопол и Месемврия [273]. Те отразяват по-късен етап в кариерата му.

В колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 47 2 1182) се съхранява печат на Симеон Логариаст, проедър и катепан на Адрианопол. Издателите му не коментират данните и не предлагат идентифициране[274]. Това правят в много категорична форма издателите на екземпляра от Истанбул[275].

Очевидно, че желанието е по-силно от фактите. При досегашните групи печати отсъства фамилното име. На аверса е права фигура на св. Никола, докато върху екземпляра от Дъмбъртън Оукс липсва изображение. Различни са и титлите: вестарх – магистър – проедър.

Не се изключва възможността собственикът на трите групи печати да е едно и също лице, но вероятността е твърде малка.

281–284. Μιχαὴλ βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)

281. Съхранява се в частна колекция (В. Пантелеев от Варна). Неизвестен произход. Размери 30-33 (25) 3 мм, тегло 8.40 г. Зле съхранен екземпляр. Изглежда е бил счупен и след това отпечатан.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1378.

282. Съхранява се в колекция Закос II. Добре центриран отпечатък, но някои букви и части от изображението не са отпечатани. Диам. 32 мм.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 602.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

---

[271] **Banescu,** Les duches, 70–73.

[272] **Златарски,** *Избрани, 2,* 141–146.

[273] Напоследък един трети екземпляр се появи на аукцион Пекуниум. Той навярно също има произход от Преслав.

[274] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, 44.4.

[275] **Cheynet, Gökyildirim, Bulgurlu,** *Les sceaux*, no. 3.92.

283. Съхранява се в колекцията на НИАР-Плиска. Намерен е при разкопки на Дворцовия площад, кв. 160, в североизточния ъгъл, на дълб. 0.20 м под лежащите камъни, на 05.09.2006 г. Размери: 30.5-31.5 (27 ?) 3 мм, тегло 10.83 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Крайните букви на почти всички редове не са отпечатани.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1379.

284. Съхранява се в колекция Зайбт. Несполучлив, но добре съхранен отпечатък. Части от изображението и най-вече буквите от текста не са отпечатани или подредени. Хубав и висок релеф на изображението.

Публикация: **Wassiliou-Seibt,** Paratereseis, p. 184, обр. 1а.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион и взаимно се допълват.

Лице. Бюст на Архангел Михаил, в дясната ръка държи скиптър, а в лявата сфера, увенчана с кълбо.

Опако. Шестредов надпис:

281. ΜΙΧΑ | ΗΛR . . Τ | ΑΡ . ' . ΚΑ | ΤЄΠ . Ν . | . . . . | . . .
282. ΜΙΧΑ | ΗΛRЄCΤ | ΑΡΧ'SΚΑ | ΤЄΠΑΝⲰ | ΠΑΡΑ . . | . ΑR'
283. . ΜΙΧΑΗ. | . ЄCΤΑΡ | . SΚΑΤ . | . ΑΝ'ΤΠ . | . ΑΔ8 . | -R'-
284. . ΜΙΧ . Η. | . ЄCΤΑΡ | ΧSΚΑΤЄ | . . . . ΠΑ | . ΑΔ8Ν | -R'-

281. Μιχαὴλ β[εσ]τάρ(χη) [(καὶ)] κατεπ[ά|ν[ω [Παραδουνάβ(ου)].
283. Μιχαὴ[λ] βεστάρ|χ(η)] (καὶ) κατ(επάνω) Π|α|ραδου|ν(ά|β(ου).

Наличието на два булотириона, ако са ползвани едновременно, свидетелства за активна дейност на този катепан или, ако са от различно време, за по-продължителен период, през който Михаил е бил на този пост.

Засвидетелстван е единствено чрез печатите си. По-горе отделих място на възможността той да се идентифицира с управителя на Дръстър – Михаил, син на логотета Анастасий от 1048 г.

285. Βασίλειος ἐκ προσώπου Παραδουνάβου (50-те – 60-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Закос II, навярно произхожда от Истанбул. Непълен отпечатък. Някои букви не са излезли, тъй като ядрото е било по-малко от диаметъра на матриците. Прояден е от корозия. Диам. 22 мм.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 956.

Лице. Четириредов надпис:

+ΚЄRΟ | ΘЄΙΤⲰ | . . Δ8ΛⲰ | RΑCΙΛ'

Опако. Четириредов надпис:

- . - | . ΚΠΡΟ . | ⲰΠ8Τ8 | . ΑΡΑΔ8 | . ΑR8

+ Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βασιλ(είῳ) [ἐ] κ προ[σ]ώπου τοῦ [Π]αραδου[ν]άβου.

Василий е ек просопо на Подунавието. Длъжността ек просопо означава пълномощник на императора за по-малки теми или пък пълномощник на титуляра на темата. В случая би трябвало да приемем, че Василий е пълномощник на някого от изредените дотук титуляри. Той няма титла или е от много нисък ранг, ето защо върху печата е изписана само длъжността му. Отсъствието на титла още веднъж потвърждава, че не е пълномощник пряко на императора (какъвто всъщност е стратегът или катепанът), а на местния титуляр.

От своя страна Александра Василиу-Зайбт коментира, че печатът ни разкрива или втория по ред висш военен сановник на темата след катепана, или военен сановник с извънредни правомощия в района. Вторият вариант предполага, че печатът е изработен преди 1037 г. Тя датира печата в периода 1030 до преди 1050 г.[276]

Мисля, че датировката на този ек просопо трябва да е паралелна на тази на титулярите, т.е. най-рано 50-те г. на XI в. Няма индикации, даващи основание да приемем, че Василий, ек просопо на Подунавието, е бил военен сановник с извънредни правомощия в района. Нямаме печат на титуляр преди 50-те г. на XI в., за да е негов ек просопо Василий.

286. Ἰωάννης τουρμάρχης Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.)

Съхранява се в колекцията на музея в Женева, инв. № CdN 2004-420. От бившата колекция Закос II. Диам. 33.92-33.46 мм. Отпечатъкът е направен в единия край на ядрото, а последният ред от текста на реверса е размазан, което поражда проблеми в разчитането.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 530.

Лице. Права фигура на военен светия, в дясната ръка държи дълго копие, а в лявата – щит, опрян в земята. От вертикалния надпис от двете му страни е съхранено: . . . . || . . П-О-С

Опако. Петредов надпис:

- : - | +KЄR˙Θ˙| TѠCѠΔȣ | IѠTȣPMAP | XITȣ ПAP | . ΔȣNAR˙ | - : - или | XITȣNAR | ΔȣPIEN|

+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Ἰω(άννῃ) τουρμάρχι τοῦ Παραδουνάβ(ου) τοῦ Ναβ(α)δουριεν.

Досега всички изследователи, включително и аз, приемаха четенето на Закос. В своята рецензия на каталога на Женевския музей В. Зайбт изрази съмнения в прочита и добави, че светецът в аверса е св. Прокопий. На моето запитване все пак какво предлага, той ми съобщи Ναβ(α)δουριεν, което има арменски произход *navwatorin* на флот[277].

---

[276] **Wassiliou-Seibt,** Paratereseis, p. 188.

[277] Ioannes Turmarches: Barnea published the seal of Zacos. Paradunabon is surely nonsense. I would think about Nab(a)durien or –durium or similar. In Armenian nawatorm means the fleet, navy. So it could be the fleet of the katepanate of Bulgaria or better of Paradunabon.

Наистина, досегашният прочит създаваше известен проблем при интерпретацията на данните му. Турмарх на Подунавието? Обикновено се приема, че в темата има три турми и това са имена на градовете, в които те резидират. В случая името на турмата съвпада с това на катепаната. И. Божилов предположи, че това е първата турма, която резидира в столицата на катепаната[278]. Тогава защо не е турмарх на Дръстър?

Очевидно ще трябва да се върнем към текста. На четвъртия ред след определителния член се изписва името на турмата (топонима) или, макар и порядко, фамилното име (патронимът).

В нашия случай след Т следващата буква е П или ? . Не можем да сме категорични. Следващата е безспорно А и ключът е в третата буква. Тя не е цяла, горната ѝ половина липсва. Закос и приемници допускат, че това е Р и понататък разбираемо ПАР | . Δ8NAR'.

Публикацията на колекцията на Закос в Женева е с великолепна илюстрация и двойно увеличение на размера на печатите. При № 153 ясно се вижда, че третата буква е съставена от две вертикални хасти и в никакъв случай не може да е Р за ПАР | . Δ8NAR'.

Не мога категорично да подкрепя и Зайбт. Очевидно ще трябва да се изчака по-добре съхранен екземпляр, който да сложи край на колебанията.

Освен хронологията на отделните титуляри на Paradounavon и неговата структура, какво друго ни предлагат документираните печати?

Върху тях е изписан топонимът Παραδουνάβου и Παραδουνάβιτον, което е превод на славянското Подунавие и навярно това е било официалното наименование на катепаната. Παριστρίων, което се среща изключително в хрониките, е по всяка вероятност литературен термин.

Прегледът на достигналите до нас печати с топонима Парадунавон води до една противоположна на по-горе направената констатация.

Нито един от титулярите, заемали длъжности в катепаната, известен ни от сфрагистични паметници, не е засвидетелстван от писмените източници.

2.8. Византийското присъствие в Дръстър (1059 – 1097)

Третата група информация идва от византийски печати, намерени на територията на катепанат Парадунавон, и в частност от неговия главен град Дръстър[279].

По-горе в частта за Дръстър ние представихме печатите, открити в Силистра, които се датират до 1059 г. Сега ще привлечем информацията на датираните след учредяването на катепаната Подунавие. Най-общо от втората половина на XI в.

---

[278] **Божилов**, *История*, 2, 208–209.

[279] Документация на намерените в Дръстър византийски печати в: **Йорданов**, Доросторум–Доростол–Дръстър, 49–103. Тук само ползваме тяхната поредна номерация. Втората номерация е от **Jordanov**, *Corpus*, III.

Тук следва една компактна група, където не при всички е възможно точно датиране. Това се отнася най-вече до тези на частни лица с патроним или без такъв, анонимни и пр. Те са датирани най-общо във втората половина на XI в.

Ето защо най-напред са представени тези, за които има някакви датиращи белези и след това всички, които се отнасят най-общо към втората половина на XI в.

XI в. (след 1050 г.)

10] 231. Κωνσταντῖνος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ φύλαξ (средата на XI в.)

39] 612. Ἰωάννης Πενταιλας πρωτοσπαθάριος-ὕπατος (средата на XI в.)

40] 613. Μιχαὴλ πρωτοσπαθάριος-ὕπατος (средата на XI в.)

105] 1380. Ἰωάννης Κεγένης μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας (1050 - 1051)

125] 1517. Βαρδάνιος Βαλνέας πρωτοσπαθάριος kaὶ στρατηγὸς (средата на XI в.)

126] 1522. Βάρδας Καζάνης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.)

127] 1524. Γρηγόριος Ἀλανός πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (1050 – 1060)

128] 1527A. Γρηγόριος Μαυροκατακαλὼν πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те – 60-те г. на XI в.)

129] 1531. Δημήτριος Κατακαλὼν πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те години на XI в.)

150] 1709. Λέοντιος μοναχός καὶ ἐπίσκοπος Δρίστρας (50-те години на XI в.).

Тази група от 10-11 екземпляра е предимно на местни управители, които са участници в събитията около номадската инвазия и опитите на империята да я спре. Изключителен интерес представлява печатът на архонта на Печенегия.

XI в. (60-те – 70-те г.)

103-104] 1373-1374. Δημήτριος Κατακαλὼν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (50-те години на XI в.)

8] 111. Κωνσταντῖνος, Κ’ (1059 – 1067), (1062 – 1064)

17] 386. Γρηγόριος ’Αρτοκληνης (?) βεστάρχης (трета четвърт на XI в.)

18] 411. Βάρδας γαμβρός τοῦ δουκὸς Παῦλου βεστάρχης (трета четвърт на XI в.)

22] 475. Κοτζίλος ὁ τοῦ Μιλκοῦ πατρίκιος (50-те – 60-те на XI в.)

72] 1000. Λέων Περηνός μάγιστρος kaὶ δοὺξ πάσης Δύσεως (трета четвърт на XI в.)

74] 1050. Κωνσταντῖνος βεστάρχης καὶ δρουγγάριος τῶν πλωΐμων (трета четвърт на XI в.)

90] 1203. Μιχαὴλ Μαύριξ βεστάρχης καὶ κατεπάνω Δυρραχίου (1065 – 1068)

101] 1366 Ἰωάννης Πηγονίτης στρατηγὸς Νικοπόλων (трета четвърт на XI в.)

116–117] 1450–1451. Βασίλειος Ἀποκάπης μάγιστρος καὶ δοὺξ (1064 – 1065)

118–120] 1455; 1459; 1461. Γρηγόριος Μαυροκατακαλὼν ἀνθύπατος καὶ κατεπάνω (50-те – 60-те г. на XI в.)

121] 1462. Δημήτριος Κατακαλὼν βέστης. ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω (60-те г. на XI в.)

123] 1487. Νικηφόρος Βατάτζης βεστάρχης καὶ κατεπάνω (трета четвърт на XI в.)

124] 1491. Ῥωμανὸς Διογένης βεστάρχης καὶ κατεπάνω (трета четвърт на XI в.)

143] 1617. Κάλος Μαῦρος κόμης (трета четвърт на XI в.)

147] 1642. Ἀπλασάκης πρωτοσύγκελλος (трета четвърт на XI в.)

179-180] 2005-06. Νέστωρ ἄνθρωπος ἄνακτος τοῦ Δούκα (1068-1071).

Тази група включва 21 екземпляра и илюстрира важен период, когато според данните на сфрагистиката функционира и катепанатът Подунавие. Почти всички печати са на пълководци от редовната армия (тагма). Били са изпращани по различни поводи на Долни Дунав и са контактували с катепаните на Подунавието, които са били получателите на тази кореспонденция за координиране на общи действия. Сравненението с Преслав е следното: 26 печата от 13 лица. Следва да се има предвид, че генерално преславските печати са в съотношение 2:1, а тук са почти равни. Това свидетелства, че Дръстър наистина е главен град на катепаната и през този период кореспонденцията е доста активна.

XI в. (последна четвърт)

19] 444. Νικηφόρος Χρυσοτζεφούδης κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.)

20] 457. Πολύευκτος μάγιστρος (последна четвърт на XI в.)

26] 507. Πολύευκτος πρόεδρος (последна четвърт на XI в.)

27] 520B. Ῥουπένιος Θεόδωρος πρωτονωβελλίσιμος (краят на XI в.)

122] 1482. Κωνσταντῖνος Οὐμπερτοπούλος (80-те – 90-те г. на XI в.)

132] 1547. Ἰωάννης Νεστόγγος πρόεδρος καὶ στρατηγὸς (70-те – 80-те г. на XI в.)

151–152] 1711; 1714. Χριστοφόρος μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος (80-те г. на XI в.)

174] 1926. Κίνδυνος Νικήτας (краят на XI в.)

175] 1939. Κομνηνὸς ? Νικηφόρος (краят на XI в.)

176] 1953. Κουρτίκιος Βασίλειος (краят на XI в.)

183] 2059. Ταρχανειώτης Κατακαλὼν (1074 – 1095).

Тази група включва 12 екземпляра. Те се датират най-общо в последната четвърт на XI в. Вероятно са свързани с похода на Алексий I Комнин тук през 1087 г. и въобще с опитите на империята да си възстанови контрола над този регион в края на XI в. За съжаление, не можем да посочим със сигурност дали през втората половина на XI в. съществува някакъв хиатус, т.е. време, когато тук не е получавана кореспонденция и когато византийското присъствие е ликвидирано.

Последната група моливдовули се датира най-общо през втората половина на XI в. По-прецизна хронология е невъзможна, тъй като се отнася най-вече до печати на частни лица с едно или две имена, а също и такива, чиито имена не са изписани (анонимни).

14] 262. Λέων πραιπόσιτος (втора половина на XI в.)
163] 1801. Ἁγιοζαχαρίτης Στυλιανὸς (втора половина на XI в.)
164–165] 1844–45. Βῆκενης Παγκράτιος (втора половина на XI в.)
166] 1851. Βερροΐτης Κωνσταντῖνος (втора половина на XI в.)
168] 1876. Εἰρινικός Θεόδωρος (втора половина на XI в.)
169–172] 1891–92; 1895–96. Θεοδωροκάνος Κωνσταντῖνος (втора половина на XI в.)
173] 1907. Καινοχωρίτης Μιχαὴλ (втора половина на XI в.)
177] 1991. Μελιγαλᾶς Γρηγόριος (втора половина на XI в.)
178] 1993. Μελισσοπετριώτης Εὐστράτιος (втора половина на XI в.)
181] 2013. Πακουριάνης N.. (втора половина на XI в.)
182] 2023. Πάρδος Γεώργιος (втора половина на XI в.)
184] 2062. Τζιντζιλύκης Λέων (втора половина на XI в.)
188] 2111. Δημήτριος (краят на XI в.)
191] 2132. Θεόδωρος (краят на XI в.)
194] 2170. Κωνσταντῖνος (втора половина на XI в.)
200] 2225. Στέφανος (краят на XI в.)
201] 2227. Χριστόφορος (краят на XI в.)
209] 2456 .Анонимен (краят на XI в.)
210] 2470. Анонимен (краят на XI в.)
211] 2479. Анонимен (краят на XI в.)
212-213] 2488-89. Анонимен (краят на XI в.)
214] 2521. Анонимен (втора половина на XI в.)
215] 2525. Анонимен (втора половина на XI в.)
216[2527. Анонимен (втора половина на XI в.)
217] 2528. Анонимен (втора половина на XI в.)
218] 2533. Анонимен (втора половина на XI в.)
219] 2534. Анонимен (втора половина на XI в.)
220] 2535. Анонимен (втора половина на XI в.)
259] 2965. N. (краят на XI в.).

Картината от Дръстър може да бъде сравнена с тази от Преслав, където са намерени повече от 1000 византийски печата. От тях датираните в годините на византийското владичество са повече от 800 екземпляра. Близо 150 от тях могат да бъдат поставени във втората половина на XI в.[280] Със същата датировка откритите в Силистра са 76.

Най-късните византийски печати, намерени в Дръстър и въобще от територията на катепаната, са от края на XI или началото на XII в., т.е. времето на император Алексий I Комнин, което не ни изненадва, тъй като знаем, че той е заангажиран пряко с този регион. Изненадата е, че от цяла дн. Северна България не са известни византийски печати от XII в., с изключения на 1 оловен печат на Исак II Ангел (1185 – 1195), намерен в Новиодунум, и няколко (3–4) от района на Търново, датирани в последната четвърт на XII в. Последното е обяснимо и е във връзка с възникването на новия център на българската държава.

Накрая да се опитаме да отговорим на поставените в началото два основни въпроса:

Кога е учреден катепанатът Парадунавон?

В литературата битуват две мнения относно времето, когато е учреден катепанатът:

А) темата Паристрион е създадена след завладяването на българските земи от Византия в 1018 г., като съществуват някои варианти, които се застъпват от румънските изследователи, че темата Паристрион вече е съществувала в 971 г.;

Б) Паристрион е учредена като самостоятелно обединение през 1059 г. във връзка с печенежките нашествия.

Според документираните по-горе сфрагистични паметници катепанатът с името Парадунавон се появява най-рано след 50-те г. на XI в. Би могло да се възрази, че не са открити печати от по-ранния период, но фактите са тези.

Тези факти биха могли да бъдат подпомогнати и от някои косвени доказателства.

Ако допуснем хипотезата, че в 1018 г. всички завладени български земи са включени в една военноадминистративна единица – тема България, то са налице някои съответствия:

1. Всички завладени български земи, включително и Дръстърската епархия, са обединени в една църковноадминистративна единица - архиепископия България.
2. След 50-те г. на XI в. е регистрирана появата на митрополията Дръстър, подчинена не на архиепископа на България, а пряко на Константинополския патриарх.
3. Именно след 50-те г. на XI в. констатираме и появата на печати с името на катепаната Парадунавон.
4. Известен факт е, че във византийската административна система тези две неща: териториалния обхват и главния град на гражданската и църковната административна структури, е желателно да съвпадат.

---

[280] По-подробно вж. следващия параграф.

5. След средата на XI в. не са известни по печатите си стратези и на Преслав, Преславица, Плиска и пр. Тяхното *изчезване* е свързано със създаването на катепаната Парадунавон, който изключва по-малки административни формирования.

Приведените доказателства – преки и косвени, насочват към извода, че катепанатът Парадунавон е учреден след средата на XI в. във връзка с нашествията на номадите, най-вече печенегите, срещу които трудно се организират военни експедиции от тема България и нейния главен град Скопие.

От друга страна, длъжни сме да отчетем факта, че земите от Долни Дунав винаги са били организирани в някаква военноадминистративна единица, която най-често е носила името на най-големия тук град Дръстър.

До кога е съществувал катепанатът Парадунавон?

Според сфрагистичните паметници – от 50-те до 70-те г. на XI в.

Много или малко е това? Реформи се правят за заздравяване на ситуацията и когато положението се стабилизира промените се прекратяват, и на тяхно място идват нови реформи.

2.9. Византийското присъствие в Преслав (1059 – 1087)

В края на 40-те – началото на 50-те години на XI в. земите между Дунав и Стара планина били подложени на масирани печенежки нахлувания, които поставили на изпитание византийската власт не само тук, но и в други части на империята. Ходът на събитията, представени по-долу, е предаден според информацията, дадена ни от Йоан Скилица.

През зимата на 1048 г., когато Дунав замръзнал, печенегите преминали масово границата (според Йоан Скилица повече от 600 000) начело с техния вожд Тирах. С много усилия и с помощта на техния сънародник Кеген, Скилица добавя – и поради тяхната лакомия, те са разбити в едно нощно сражение и Тирах заедно с вождовете били пленени. Кеген посъветвал византийците да изколят тази тълпа, за да си нямат проблеми в бъдеще и сторил това със своите пленници. Империята приложила традиционни мерки и заселила печенегите в качеството им на федерати в пустеещите земи около Триадица, Ниш и Овче поле.

През следващата година те са въоръжени и използвани срещу сродните им селджуки, които нахлували в Ивирия. След като прекосили Босфора и поели на Изток, те се разбунтували, свикали съвет и се завърнали в местоживелищата си около Триадица. Оттук те се разбунтували и нахлули през Хемус в т.нар. „Стохълмие”, където се превърнали в реална опасност за Византия. Предприетите от нея опити да се справи с тях през периода 1049 – 1053 г. са неуспешни.

Най-напред срещу тях е изпратена армия начело с доместика на Запада магистър Константин Арианит. След като излязла от Адрианопол, византийската армия е разбита при Ямбол (1049 г.). Неуспешен бил и опитът на правителството да ги отрази с помощта на източната армия под командването на ректора Никифор.

На следващата 1050 г. магистър Константин Арианит отново предприема военни действия, излизайки от Адрианопол и построявайки вал, но бил изпреварен от печенегите, които нахлули в Източна Тракия. В сражението загинал командващият магистър Константин Арианит. Лагерът на византийците бил обсаден и яростно атакуван, навярно е щял да бъде превзет, но в този момент пристигнала войска от Адрианопол, командвана от протоспатария Никита Глава, топотирит на схолите[281]. Печенегите по погрешка помислили, че това е синкелът Василий с войската на тема България и се разбягали.

След поредицата от неуспехи на византийците императорът събрал чуждестранните наемници (франки, варяги и др.) и им поставил за предводител патриция Никифор Вриений. Насочил ги към Адрианопол да охраняват селищата от набезите на печенегите. Тук бил изпратен и командващият на цялата войска патриций Михаил Аколут (Μιχαὴλ πατρίκιος ὁ Ἀκολούθος) със заповед да не влиза в голямо сражение, а да възпира и отблъсква нападенията[282]. Като отишъл и се съединил с Вриений, той (Михаил) започнал да действа. Най-напред се натъкнал на една печенежка част в Голое[283], обърнал я в бягство и я затрил. След това при Топлица (крепост при Еврос) той отново срещнал друга откъсната част от печенегите и я унищожил. Оттогава печенегите престанали да ограбват селищата в подножието на Хемус и насочили целия си устрем срещу Македония (Одринска Тракия). Там, в близост до град Хариопол, Вриений и Михаил причакали печенегите, изненадали ги през нощта в лагера им и ги избили всичките. Това, заключава Йоан Скилица, възпряло и уплашило печенегите. Затова те не правели вече набезите си безогледно, а по-рядко през четвърти и пети индикт (1051 и 1052 г.)[284].

Но и Михаил не бездействал. През 1052 г. започнало нашествието на селджуките в Мала Азия, които унищожавали и плячкосвали всичко по пътя си. Те превзели град Карс и навлезли в Ивирия. Срещу тях е изпратен Михаил Аколут начело на отрядите от наемници – франки и варяги. Неговото пристигане тук респектирало султана на селджуките и той се оттеглил[285].

Императорът се окуражил, събрал войски откъдето могъл, от Изток и от Запад, и ги поверил на патриция Михаил Аколут. Заповядал и на синкела Василий (управител на тема България) да вземе българските войски и двамата да тръгнат срещу печенегите. Щом научили това, печенегите направили вал при Велики Преслав и го укрепили с дълбок ров и колове. Когато дошли ромеите, те се затворили вътре и били обсадени. Но понеже за ромеите времето минавало напразно и те не извършили нищо значително, а били измъчвани от липсата на необходимите храни. свикали съвет, за да решат какво да правят. Всички решили да се върнат и в полунощ, като заповядали мълчание, те отворили вратите на лагера и започнали да се оттеглят. Но това не останало скрито за Тирах, който, щом разбрал, че те искат да бягат, извел от вала колкото можел повече войска и я пратил в проходите, през които ромеите щели да минат. Самият той пък ги нападнал още при излизането им. Ромеите претърпели страшно поражение: едни били избивани от идващите отзад, а други били хващани и унищожавани от тези, които предварително били заели теснините. Паднали много войници, паднал и самият синкел, а останалите, заедно с Михаил, се спасили в Адрианопол[286].

---

[281] Негов печат е намерен в Преслав, но от по-късен период – вж. **Jordanov**, *Corpus*. III, no. 1486.

[282] **Skylitzes**, p. 472.40-41; **ГИБИ, VI**, с. 323.

[283] За локализацията на това селище се дискутира, но най-общо се приема, че това е крепостта при с. Лозарево (Комарево), Карнобатско. Вж. *TIB*, 1991, p. 203.

[284] **Skylitzes**, 472–473. **ГИБИ, VI**, с. 323.

[285] **Skylitzes**, 474–475.

Събитията около това поражение са описани и от Михаил Аталиат с редица подробности, но без да съобщава имената на военачалниците[287].

С личността на този командващ (Михаил Аколут) се свързват две групи печати[288]. При едната е ἀνθύπατος, πατρίκιος . . . . ἀκολούθος καὶ ἄνθρωπος τοῦ κρατεοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως (датира се в средата на XI в.)[289], а при другата протостратег или моностратег, т.е. главнокомандващ[290], засвидетелстван чрез два екземпляра, единият от които намерен в Преслав[291].

От територията на дн. България и конкретно от Силистра произхожда печат на Василий, монах, синкел и анаграф на България[292]. Той с голяма сигурност може да се идентифицира с управителя на България, но дали е точно от тези събития, или по-рано е открит въпрос, тъй като е анаграф, а не стратег, катепан или дук.

С катастрофата на византийците при Преслав може да се свърже и намереният недалеч от събитията булотирион на Вриений Ватаци, хипат, патриций и стратилат на Запада[293].

Какво последвало?

При пълната невъзможност да се справят с оръжие с многобройните маси византийците прилагат традиционната алтернатива на меча – мира. Сключен бил 30-годишен договор с печенегите, които били оставени да се заселят отвъд Хемуса, между Дунав и Стара планина, а на Изток – до морето.

Какво трябва да се разбира под настаняването на печенегите на север от Стара планина, задава си въпроса Василка Тъпкова-Заимова, и отговаря, че вече не става дума за население, заселено в пустеещи земи, а до положение, наподобяващо образуването на българската държава, няколко века по-рано. С други думи, византийското правителство е предоставило гранична земя на печенегите при известни условия, отразени в тридесетгодишния мирен договор[294].

---

[286] **Skylitzes**, 475–476. **ГИБИ**, VI, с. 324; **Златарски**, *История, II*, 106–108.

[287] **Attaleiates**, 37–40.

[288] **Йорданов**, 2011, 114–122.

[289] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1083.

[290] Йоан Скилица посочва, че тук бил изпратен и командващият на цялата войска патриций Михаил Аколут (Μιχαὴλ Πατρίκιος ὁ Ἀκολούθος) – **Scylitzae**, p. 472.40-41.

[291] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1081–1082.

[292] **Ibid.**, no. 1144.

[293] **Ibid.**, no. 1025.

Естествено следва и другият въпрос, който възниква: какво е станало с византийската власт тук? Според В. Тъпкова тези земи формално не са били загубени от империята, а само временно поверени на определен съюзник. Запазени ли са византийската администрация и гарнизони? В отговор нашите предшественици изследователи можеха да предложат само логически разсъждения.

Донякъде разрешаване на тези въпроси може да предложи информацията за намерени в Преслав византийски печати преди 1053 г. и след нея. Ще ги представя, следвайки макар и относителната хронологическа последователност.

50-те г. на XI в. – до 1053 г.

12-15. Βασίλεος Γλαβᾶς πρωτοσπαθάριος-ὕπατος (средата на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 608-611);

16. Ἀναστάσιος Πολὺς πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1503);

17. Γεώργιος πατρίκιος (средата на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 468 а);

18-20. Ἀνδρόνικος Δοὺκας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός τῆς μεγαλης Πραισθλάβας (средата на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1303; 1396);

21. Ἰωάννης Δουκίτζης πατρίκιος (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 471);

22. Ἰωάννης Λοῦλος πατρίκιος (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 472);

23. Βρυένιος Βατάτζης πατρίκιος-ὕπατος καὶ στρατηλάτης τῆς Δύσεως (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1205);

24. Μιχαὴλ μονοστρατηγὸς (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1081);

25. Νικόλαος (?) πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1582);

3214. Νηκήτας πατρίκιος . . . . . (след средата на XI в.);

538. 466. Ἀναστάσιος Σολομῶν πατρίκιος (1050 – 1060);

2803. Ν.. πατρίκιος (1050 – 1060).

В тази първа група са включени 25 екземпляра на 12 лица, почти всички са на длъжности, свързани с командването на армията. Само двама от тях са свързани с конкретен град – Велики Преслав и Преславица. Андроник Дука е може би последният стратег на Велики Преслав. В 1059 г. е учреден катепанатът Подунавие и в него няма стратегии[295].

---

[294] **Тъпкова-Заимова**, *Долни Дунав*, с. 80.

1053 – 1059 г.

Ἀντρόνικος, διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (**Jordanov**. *Corpus*. III. nos. 1123-1124);

Ἀντρόνικος, στρατηγὸς (**Jordanov**. *Corpus*. III, nos. 1505-1509);

26. Γρηγόριος Κλάδων πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1526);

27. Γρηγόριος Μαυροκατακαλὼν πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1527);

28. Νικηφόρος Φιλοκάλης στρατηγὸς (50-те – 60-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1580);

29. Βαρδάνιος Βαλανέας δισύπατος καὶ κατεπάνω (50-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1445);

30. Βαρδάνιος Βαλανέας πατρίκιος καὶ κατεπάνω (50-те – 60-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. nos. 1447);

31. Κωνσταντῖνος Κρατερὸς ἀνθύπατος-πατρίκιος (50-те – 60-те г. на XI в.) (**Jordanov**. *Corpus*. III. no. 373);

32. Κωνσταντῖνος πατρίκιος, πραιπόσιτος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ φύλαξ (средата на XI в.).

Четиринадесетте печата от тази втора група са на 7 сановници, свързани с командването на отряд от тагмата в качеството им на стратези и катепани. До кого в Преслав са писали? Имало ли е стратег на Преслав по това време и въобще имало ли е византийска администрация в града? Това е труден въпрос. Ще започнем с това, че съществува неяснота какво е положението в града още преди 1053 г. Скилица съобщава, че печенегите направили вал при Велики Преслав и го укрепили с дълбок ров и колове. Когато дошли ромеите, те се затворили вътре и били обсадени. Не се съобщава нищо за положението в града преди 1053 г. и след това. Не е изключено след подписването на 30-годишния мирен договор да е съществувала някаква симбиоза между византийско присъствие и печенежко доминиране, каквато е ситуацията и в Дръстър през 1087 г.

Ако е имало стратег на Велики Преслав, то единствената кандидатура е Андроник Дука.

1059 – 1067 г.

Този период се маркира от две събития: възстановяването на византийската власт между Дунав и Стара планина през 1059 г. и създаването на катепаната Подунавие, и нашествието на узите през 1065 – 1066 г. с последствията от това. Византийската армия не е в състояние да ги спре, пленени са двамата пълководци – магистър Василий Апокап и магистър Никифор Вотаниат. В резултат на това нашествие гарнизонът в Плиска е евакуиран и византийското военно присъствие там приключва. Последните печати в Плиска са от 1067 г.[296]

---

[295] Jordanov. Paradounavon. 63–75.

32. Μιχαὴλ Ταρχανειώτης πατρίκιος, πρωτοανθύπατος καὶ στρατηγὸς (60-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1572);

33. Βασίλεος Γλαβᾶς βεστάρχης (трета четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 381);

34-35. Βραχάμιος Ἀρσακίδης βεστάρχης (трета четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 383-384);

36-41. Θεόδωρος Δοβρομιρός βεστάρχης (70-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 387-394);

42. Βασίλειος Γολοτυ βέστης (60-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 405a);

43-44. Γρηγόριος Μαυροκατακαλὼν ἀνθύπατος καὶ κατεπάνω (60-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1454, 1456);

45-49. Βασίλεος Γλαβᾶς πρωτοβέστης (60-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 509-513);

50-51. Ἰωάννης Φιλοκάλης ὕπατος (трета четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 713-714);

52. Συμεὼν βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου (60-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1377);

53-54. Συμεὼν βεστάρχης καὶ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (преди 1067) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1109-1110)

55. Ἰωάννης Ῥαδηνὸς βεστάρχης, κριτὴς τοῦ βήλου, Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας (преди 1067 г.) (**Jordanov**, *Corpus* III, no. 1273);

56. Μιχαὴλ βεστάρχης καὶ κατεπάνω Μεσοποταμίας (преди 1067 г.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1349);

57. Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης βεστάρχης καὶ κατεπάνω (преди 1067) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1444);

58. Νικήτας Γλαβᾶς μάγιστρος καὶ κατεπάνω (60-те – 70-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1486).

Печатите от тази хронологическа група са 26, чрез които са представени 13 лица. Вместо стратези имаме катепани. Именно в този период са трансформациите от стратег в катепан. Освен свързаните с армията катепани без топоним и с топоним, налице е и значителен брой на лица, представени само с техните титли. Те навярно са писали до местния представител на администрацията в качеството си на частни лица.

---

[296] **Йорданов,** Плиска, 47–60.

Някои са представени в различни етапи от кариерата им, техният кореспондент тук е продължавал пребиваването си. Налице са трима представители на фамилията Филокали. Навярно техен роднина е служил тук.

Възниква въпросът що за институция е резидирала в Преслав. След 1059 г. не са известни печати на управители. Вече казахме, че катепанатът Подунавие има за подразделения стратегии, а относно турма, която носи името на катепаната, са изказани съмнения[57].

В Преслав несъмнено е имало армейски контингент, реципрочен на този в крепостите в Южна България, но дали това е турма?

1067 – 1081 г.

59. Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ σύγκελλος (трета четвърт на XI в.) (Jordanov, *Corpus*, III, no. 1642).

60. Θεοδοῦλος μοναχός, σύγκελλος καὶ οἰκονόμος τῆς Νέας (трета четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1650).

61-66. Ἰωάννης – частно лице (трета четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2150-2155).

67. Γρηγόριος Κουρκούας πρόεδρος (70-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 491).

68-73. Θεόδωρος Δοβρομιρὸς πρωτοπρόεδρος (1070 – 1080) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 529-532, 535-536).

74. Θεόδωρος Δοβρομιρὸς (60-те – 70-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1868).

75. Μιχαὴλ Σκληρὸς πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1189).

76-77. Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς καὶ μέγας δομέστικος (1078 – 1081) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1006-1007).

Броят на печатите в тази група възлиза на 19, чрез които са представени [illegible] лица. Новост са църковните печати, чието датиране е несигурно. Печатите на Теодул са от два различни периода на неговата кариера. Останалите са на притежатели на титли и появата на частни печати. От армията само един е на великия доместик – Алексий Комнин.

По-важното е, че и след 1067 г. тук е получавана кореспонденция, т. е. от византийски представител. Другата възможност е тази група да е погрешно датирана и тя да е от следващия хронологически отрязък (1075 – 1087 г.).

1075 – 1087 г.

78-80. Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081 – 1118) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 122-123, 133).

---

[57] Вж. тук в частта за Парадунавон, печатът на Йоан, турмарх на Подунавието, и резервираността на В. Зайбт.

81. Νικηφόρος Διογένης (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1868a);

82. Κομνηνὸς Ἀδριανός (1087 – 1105) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1032a);

83. Κρατένης (краят на XI в.)(**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2162);

84. Μοναστρᾶς Μιχαήλ (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1977);

85-86. Κωνσταντῖνος Ἀντίοχος κουροπαλάτης (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III no. 437-438);

87. Νικηφόρος Χρυσοτζεφούδης κουροπαλάτης (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 441);

88. Κωνσταντῖνος Οὐμπερτοπούλος πρωτονοβελίσσιμος καὶ δούξ (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1480);

89. Γεώργιος N., πρωτονοβελίσιμος . . . (XII в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 3171);

90. Σπονδύλης Κωνσταντῖνος (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2041);

91. Μαγγάνης Γεώργιος (последна четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1971);

92. Χοιροσφάκτης Λέων (последна четвърт на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2081);

93. Νικόλαος Ἀβύδος (последна четвърт на XI) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1657);

94. Χριστοφόρος μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος (80-те г. на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1711);

95-98. Ἱλαρίων ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (преди 1092 г.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1731-1735);

99a. Κωνσταντῖνος– частно лице (края на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 3095);

99. Μιχαήλ – частно лице (края на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2208);

100-101. Анонимен (края на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2461-2462);

102. Анонимен (края на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2468);

103-108. Анонимен (края на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2471-2475-75a);

109. Анонимен (XI в. – последна четвърт) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2483);

110-117. Анонимен XI в. – последна четвърт (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2485-2491a).

Тази група включва повече от 30 екземпляра на 20 лица. Печатите се датират в последната четвърт на XI в., но несъмнено някои от тях, ако ли не повечето, са свързани с похода от 1087 г. Отделни екземпляри могат да бъдат идентифицирани с лица от „Алексиада": Алексий I Комнин, Никифор Диоген, Адриан Комнин, Михаил Монастрас, куропалатът Константин Антиох, протонобелисимът и дук Константин Умбертопул и Константин Спондил.

Необходимо е да се подчертае, че няма печат, който със сигурност да се датира след 1087 г. Как да ги свържем със събитията през лятото на 1087 г.? В тази кампания Преслав има особено място.

След възцаряването си през 1081 г. Алексий Комнин има други приоритети: нашествието на норманите, които завземат редица градове в Западните Балкани и се насочват към втория по големина град – Солун. Едва през 1087 г. императорът отделя необходимото внимание на печенегите, които са господари на Подунавието. След няколко успешни акции на негови пълководци в Южна България срещу печенегите императорът решил да се справи с тях и в Северна България.

На военния съвет, свикан преди войската да премине през Хемус, се оформили две крила: групата стари и опитни пълководци (Никифор Вриений и Григорий Маврокатакалон), които не били съгласни да се воюва в Паристрион, и групата от по-млади (Георги Палеолог, Николай Маврокатакалон), които поддържали желанието на императора и го съветвали да преминат теснините на Хемус. На тяхна страна били и синовете на самодържеца Диоген – Никифор и Лъв.

След като преминал Хемус, императорът пристигнал до една река близо до Дръстър и построил лагер. Преди решителното сражение той отново свикал съвет дали трябва да нападне печенегите. Георги Палеолог и Григорий Маврокатакалон искали да се отложи сражението и съветвали императора да се отправят в пълно въоръжение за *Велики Пристлава* и *оттам да нападаме всеки ден скитите*. Докато се водели тези разговори, Диогеновите синове като млади (на около 17-18 години) и още невкусили от ужасите на битките извадили мечове и извикали *не се бой, царю! Сами като извадим мечовете си, ще ги направим на късове*. Това подтикнало императора да започне битката[298].

Съществува мнение, че Анна Комнина е сбъркала Преслав с някой друг град, намираш се на Дунав, недалеч от Силистра, но има единствен град с това име, и това е днешният Преслав.

За особената роля на Преслав в тази кампания свидетелстват и намерените в него византийски печати. Не само идентифицираните, но и останалите. Те свидетелстват, че дори и градът да не е бил използван като изходна база за византийски нападения срещу печенегите, то несъмнено в него е бил оставен гарнизон, за да пази тила на византийците и да е база за снабдяване с припаси и въоръжение. Именно до началника на гарнизона тук са писали въпросните лица. Донякъде ситуацията се повтаря с тази от 971 г., когато след завладяването на Преслав Цимисхий се придвижва към Дръстър, а в Преслав е оставен гарнизон начело с паракимомена Василий Лакапин.

Специален интерес представляват църковните печати на архиереи на Дръстър, Месемврия, Абидос и др. До кого са писали – дали до техен подчинен събрат, местния архиерей, до началника на гарнизона или до някой техен родственик?

---

[298] **ГИБИ, VIII**, с. 63.

След катастрофата на императорската армия при Дръстър през 1087 г. в Преслав няма намерени печати. Наистина има група от двадесетина екземпляра, които се отнасят най-общо във втората половина на XI в., а за други е посочена дата в края на XI в., но те са в повечето случаи анонимни, чиято датировка е относителна.

Втора половина на XI в.

118. Βατάτζης Βρυένιος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1830);

119-120. ᾿Χουσένις Βῆκενης (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1840-1841);

121-122. Βῆκενης Παγκράτιος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1842-1843);

123-124. ᾿Εξαβούλιτης Βασίλειος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1878-1879);

125-126. Θεοδωροκάνος Κωνσταντῖνος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos.1893-1894);

127. Κίνναμος ᾿Ιωάννης (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1927);

128-129. Κυρίτζης ᾿Αναστάσιος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1958-59);

Μοναστρᾶς Μιχαὴλ (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1977);

130-131. Μουσάραφ Κοσμᾶς (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1997-1998);

132. Παξηνός Νικήτας (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2022);

133. Φαρακοπούλος Νικόλαος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2070);

134-137. Χαψέ или Χαψᾶς Εὐγένιος (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2077-2078-2079-2080);

138-140. Анонимен (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 2453-2454-2454a);

141-142. Анонимен (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III. nos 2495, 2500);

143. Анонимен (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2512);

144. Анонимен (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2519);

145. Анонимен (втора половина на XI в.) (**Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2586).

Групата е от близо 30 екземпляра на 17 лица. Напълно е възможно някои от тях да се отнесат към последната четвърт на XI в., и по-точно към 1087 г.

И така, в 1067 г. гарнизонът в Плиска е евакуиран, а през 1087 г. и от Преслав. Според изворите византийската власт между Дунав и Стара планина е възстановена след битката при Левунион. В Дръстър е изпратен Лъв Никерит.[299] Намерените в Силистра печати потвърждават това, т.е. има и такива от края на XI в. Последният печат е на севаста Йоан Таронит, датиран в XI–XII в.

§ 3. Южна България – буферна зона между Византия и нахлуващите номади през втората половина на XI в. Линията: Месемврия; Анхиало; Берое; Филипопол; Триадица; Ниш; Белград

От средата на XI в. нашествията на номадските народи, живеещи на север от р. Дунав, са неудържими и се превръщат в реална опасност за империята. Последва катастрофата при Преслав в 1053 г. и трайното настаняване на печенегите в дн. Северна България. През 60-те години на века нова варварска вълна залива Подунавието:

Към 5-и индикт (1064/1065 г.), *когато на Запад земите край Истъра били управлявани от магистър Василий Апокап и от магистър Никифор Вотаниат, узите, които са също скитско племе и са по-благородни и по-многобройни от печенезите, масово преминали Истър с покъщнината си на дълги кораби, на еднодръвки и мехове. Те победили с изненада войниците, които пречели на преминаването им, а именно българи, ромеи и други, които били с тях, и отвели в плен вождовете им Василий Апокап и Никифор Вотаниат*[300]. *Така те изпълнили Дунавската равнина. Наистина, както твърдят очевидци, този народ наброявал до 600 000*[301] *мъже, подготвени да носят оръжие и годни за бой. Една не твърде малка част от тях се отделила и стигнала чак до Солун и самата Елада, като опустошавала и опожарявала всичко по пътя си, но когато те се връщали при своите, настигнала ги тежка зима и те загубили не само чуждото, но и почти всичко свое и се върнали мизерно в лагера.*“[302]

---

[299] **ГИБИ,** VIII, с. 97. След разкриване на заговора на Гавра (1091 г.) един от заподозрените – Георги, синът на Декан, бил изпратен с писмо при тогавашния дук на Паристрион Лъв Никерит, за да пазел уж и той заедно с него крайдунавските земи, а всъщност по-скоро да бъде наблюдаван от Никерит. Все пак в какво качество? Подчинен или колега? Последното е по-вероятно. И двамата имат титула куропалат (**Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 529, 161). Вероятно и Георги Декан е дук, но без топоним. Т.е. на разположение на императора и изпращан където е необходимо.

[300] Според Михаил Аталиат (**Attaleiates**, p. 83) и Продължителя на Скилица (**Skylitzes Continuatus**, 113–114), магистър Василий Апокап бил началник на градовете край Истър (ἐπάρχοντος τῶν κατὰ τὸν Ἴστρον πόλεων) и се опитал да спре нашествието на узите, които според някои наброявали 600 000, но бил победен и пленен.

[301] Това е любимата цифра на византийските хронисти, когато съобщават за численост на варвари. Тя е съобщена и за печенегите в 1048 г.

[302] **ГИБИ, VI,** с. 331.

Въпреки чудодейното спасение от тази напаст (лакомия, епидемия и мор)[303] и освобождаването на военоначалниците[304], в много от селищата между Дунав и Стара планина наблюдаваме промени.

След 1066/67 г. не са известни печати на катепани на Подунавието. От това време почти липсват византийски печати в Дръстър, а в Плиска те са последните.

От друга страна, в много селища на юг от Балкана се наблюдава рязко увеличаване броя на намираните печати. Това дава основание да се направи изводът, че византийските гарнизони се евакуират в тази територия и именно там се формира следващата защитна линия, която започва от Месемврия и завършва на брега на Дунав при Белград (вж. картата в началото на книгата). Възниква въпросът защо византийците не са се възползвали от проходите в Стара планина, която е една естествена преграда. Не бива да се забравя, че тук ромеите никога не са се чувствали като у дома си. Местното население е било враждебно настроено към тях и навярно планината и проходите са били извън контрола на империята[305]. Ето защо Византия предпочита да има работа с територии, които познава и на които империята е разчитала преди създаването на българската държава. Съвпадението на защитната линия с отсечки от основния път от Европа към Константинопол не е случайно. По тази магистрала придвижването на войска е било улеснено.

Тази защитна линия предполага учредяването на няколко катепаната или дукства в по-изявени и заемащи стратегически места градски центрове и между тях укрепени места (крепости) с настанени в тях гарнизони.

Кога е била създадена, кой е инициаторът, как и докога е функционирала?

Всъщност, не става дума за изграждане на нови съоръжения, това империята едва ли можела да си позволи тогава, а до въвеждане на войска във вече съществуващите градове, крепости и прегради. Съответно те били ремонтирани и заздравени, доколкото обстоятелствата са позволявали, но факт е, че е била изградена една защитна линия, започвайки от морето при Месемврия и достигайки до Дунав при Белград.

Кога е влязла в действие?

Сфрагистичните паметници насочват към периода 1067 – 1071 г. По това време начело на империята е Роман IV Диоген, император войн, който е бил катепан на Сердика, дълги години е служил на Балканите и е познавал отлично региона, неговите силни и слаби места (за него вж. информацията в частта за катепаната Подунавие, и Сердика, Триадица). Именно пълководец като него е зрял за идеята да се възползва от съществуващите ресурси и те да се използват максимално.

---

[303] Друг любим прийом на хронистите. Същата ситуация намираме и при печенегите, десетина години по-рано.

[304] След освобождаването му от плен Василий Апокап отначало се върнал в Константинопол, по-късно пристигнал при баща си в Едеса .

[305] Както може да се види от примера по-долу, местното население подпомага нашествениците, с които е твърде близко по дух и манталитет, и им показва пътища, непознати за византийците.

Докога е съществувала тази преграда и изпълнила ли е функциите си?

Отново единствени аргументи са сфрагистичните паметници, т.е. времето, когато наситеността с печати намалява или изчезва. Това не става изведнъж. В отделните градове и крепости този процес е различен. Както появата на печати не е едновременна на всички места, така и преустановяването на кореспонденцията няма рязка хронологическа граница. Най-общо може да се каже, че тази наситентост с печати продължава до края на XI в. или до първата половина от управлението на Алексий I Комнин (1081 – 1118). След което империята се стабилизира и дори преминава в настъпление за опразване на територията си от настанените в нея варвари. Така в Дръстър отново е изпратен дук и това е Лъв Никерит.

Била ли е ефективна тази защитна линия?

Трудно може да се отговори еднозначно, но след третата четвърт на XI в. пробивите са по-редки. Империята е изоставила земите между Дунав и Хемус. Един от опитите за справяне с печенегите е в 1087 г., когато след известни победи по защитната линия[306] императорът преминава Хемус и достига до Дръстър, където претърпява жестоко поражение, за една нощ пробягва разстоянието от Дръстър до Голое (дн. Лозарево, Карнобатско) и оттам се оттегля в Берое (защитната линия Месемврия – Белград), където започва подготовката за следващата битка, изкупувайки пленените ромеи[307] и търсейки съюзници срещу печенегите.

Използването на защитната линия за презимуване в някои от градовете и крепостите и в подготовка за нови сражения, е регистрирано и при императорите след Алексий I: Йоан II (1118 – 1143), Мануил I (1145 – 1180) и пр.

В долните редове ще дам един пример за ефективно действие.

Отнася се до поредното нашествие на номади от север – този път кумани, в 1093 г. След като те са съюзници на империята в решителната битка с печенегите при хълма Левунион през 1091 г., впоследствие куманите се превръщат в новата заплаха за Византия. Този път повод за нашествието им било предложението на Лъжедиоген да го възстановят на престола. Научавайки за това, императорът взел мерки и укрепил проходите, които местното население наричало клисури (във Византия това е малка тема). След известно време, когато той узнал, че куманите нахлули в Паристрион, свикал съвет, за да вземат решение какво да се предприеме. Изходът бил война срещу куманите. *И след като свикал цялата войска и стигнал до Анхиало, императорът извикал зетя си кесаря Никифор Мелисин, Георги Палеолог* (баджанак на императора) *и племенника си Йоан Таронит и ги изпратил в Берое, за да бдят и осигурят безопасността на града и околностите му. После, като разделил войската, поставил ѝ за военачалници останалите вождове Даватин, Георги Евфорвин и*

---

[306] Например случаят с Татикий при Филипопол на брега на Марица. Вж. **ГИБИ**, VIII, с. 56.

[307] Пак там, с. 66.

Константин Хумбертопул, и ги изпратил да охраняват клисурите, разположени по Зигос. След това се отправил за Хортарея (така се наричала тази клисура на Зигос), обиколил цялата планина Зигос, за да провери дали тези, които са поели стражата са изпълнили всички негови предишни заповеди, и да оправи, ако има нещо необходимо, за да не могат куманите да минат лесно през тези проходи. И тъй като уредил всичко, той се върнал оттам и се разположил на стан при така нареченото Свещено езеро, което се намира близо до Анхиало. Когато през нощта дошъл някакъв си влашки първенец Пудил и известил, че куманите са преминали Дунава[108]*, се взело решение, че трябва да отидат в Анхиало. Той веднага изпратил в така наречените Терми Кантакузин и Татикий*[109] *с някои наемници, а също така Скалиарий, Ухан и други първенци за да пазят тамошните земи. Самият той се отправил за Анхиало. А когато се научил, че куманите се насочват към Адрианопол, извикал всички адрианополски първенци и им заповядал да държат врага на разстояние от града, и им обещал много благодеяния.*

Но когато куманите узнали от власите пътищата през проходите и по този начин преминали лесно през Зигос и бързо се приближили до Голое ... Жителите му приели с радостни възклицания куманите и им предали града, оттам се насочили към Дямпол (Ямбол) и други околни градове, които ги посрещали и ... *приветствали Лъжедиоген. А той като станал господар на цялата област, вдигнал всичките кумани и се отправил за Анхиало, като искал да нападне неговите стени. Императорът, който бил вътре ... като видял, че местоположението пречи на куманите да нападнат и същевременно защитава стените* ...

Според Анна Комнина Анхиало имал следното разположение – от дясната страна е морето, а от лявата стена неравна и непроходима земя, покрита с лозя, която е неудобна по нея да препускат конници.

Последвала твърда отбрана от страна на защитниците, цели три дни те излизали от крепостта и заставали в боен строй. Същото правели и куманите. Накрая те се отчаяли (все пак приоритет е плячката), отказали се от обсадата и потеглили за Адрианопол. Междувременно Лъжедиоген бил подмамен и пленен. След 48-дневна обсада на Адрианопол защитниците излезли навън и нападнали неприятеля. Последвало ожесточено сражение, паднали доста ромеи, но и били избити много неприятели. Императорът продължавал да стои в Анхиало и да следи внимателно събитията и движението на противника. Куманите се отказали от обсадата на Адрианопол и тръгнали да плячкосват. В подходящ момент императорът ги нападнал и разгромил. Били убити 7000 и пленени около 3000[310].

---

[108] По-горе тя съобщава, че куманите нахлули в Паристрион, а сега преминали Дунава: това поражда различен коментар, че може би става дума за различни отряди куманска войска, но факт е, че Алексий I Комнин дори и не помислял да си покаже носа на север от Хемус.

[109] Сега става ясно кой е бил получателят на част от кореспонденцията с печати от Акве Калиде, датирана по това време. Ако не друг, най-вероятно намереният тук печат на протонобелисима Михаил Манастър е скрепявал кореспонденция до Татикий и Кантакузин.

Коментар: Гореописаните събития се развиват в Югоизточна България. Тази територия е засвидетелствана и чрез печатите: имаме дук на Месемврия; Анхиало; Берое и Адрианопол. В тази територия попадат и крепостите, наситени с печати от последната четвърт на XI в. – Акве Калиде (Терми), с. Злати войвода и с. Мелница.

Защитната линия: Месемврия; Берое; Филипопол; Триадица; Ниш

Тя започва с Месемврия. Изборът е удачен. През вековете градът винаги е бил форпост на империята срещу нашественици. Освен това има и пряка връзка със столицата по море.

Градът е отново център на вниманието на византийското правителство през третата четвърт на XI в., когато защитната линия на империята по Дунавския лимес е преодоляна и византийските гарнизони от дн. Северна България са преместени на юг от Стара планина. Според данните на печатите от това време в Месемврия резидира *ек просопо* или като наместник на стратега на тема Тракия, или Месемврия е имала ранг на малка тема. По-късно тя прераства в катепанат, отначало обединен с Адрианопол, а по-късно и самостоятелен. Единствен източник за тези административни промени са достигналите до нас печати на титуляри на различни военноадминистративни единици.

От това време е и строителният надпис от управлението на Константин X Дука (1059 – 1067), който съобщава за възстановяване на крепостните стени, разрушени при голямото земетресение от 1063 г., което засегнало и Константинопол.

Същевременно XI в. и най-вече втората му половина е времето на големите нашествия на узи, печенеги и кумани, които опустошават всички балкански провинции на империята. Западният бряг на Черно море не е подминат. Тези нашествия заплашват и сигурността на Месемврия. През 1080 г. в града е изпратен византийският сановник Леон Диаватин, който сключва договор с печенеги и кумани и умиротворява областта.

До 1078 г. пристанището на Месемврия е постоянно седалище на византийската черноморска флота, а след това тя се премества в пристанището на Анхиало.

Много от съществувалите византийски институции в града са ни известни само по сигилографски данни. За съжаление, въпреки многогодишните археологически разкопки в Несебър, все още не сме в състояние да локализираме точно къде са се намирали сградите на тези учреждения.

3.1. Ек просопо на Месемврия

Длъжността не е добре дефинирана. Представена е както в централната, така и в провинциалната администрация[311]. В столицата едни ведомства имат ἐκ προσώπου, а други нямат. Но върху печатите е задължително посочването на кого е ἐκ προσώπου съответният собственик. В провинцията всеки стратег на тема е фактически ἐκ προσώπου на императора, но заедно с това съществуват теми или други административни единици, в които не се назначава стратег, а само ἐκ προσώπου.

---

[310] **ГИБИ, VIII**, 103–111.

Това поставя въпроса относно идентичността на представените по-долу печати. На кого са ἐκ προσώπου техните собственици?

В нашия случай навярно става дума за представител, пълномощник на стратега на Тракия или по-вероятно на съдията на тема Тракия, тъй като са представени лица, свързани с гражданската администрация, а не с военната. По-долу са разгледани печатите на шест титуляри. Те ще са заемали длъжността значителен период от време (обикновено престоят на един съдия е три години). Следователно тази институция не е била временна, а постоянна – за близо двадесет години.

287–288. 'Αντρνικος διοικητής καὶ ἐκ προσώπου 'Αρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (трета четвърт на XI в.)

287. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, инв. № 20176. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав, сектор Юг, кв. 2, на 19.08.1982 г. Размери: 26-27 (21?) 3-4 мм, тегло 9.85 г. Като отпечатък е бил добър, макар че се наблюдава известно разминаване на двете страни на текста. Зле запазен моливдовул, прояден от корозия и пречупен.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 206; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 10.3a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1123.

288. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, инв.№ 18559. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав, кв. 2 173/171, на 29.05.1980 г. Размери: 20-22 (21?) 2.5 мм, тегло 6.95 г. Непълен отпечатък. Ядрото е било по-малко от размера на матриците. Ударът на булотириона не е бил достатъчно силен и каналът за шнура не е премазан.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 207; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 10.3b; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1124.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Петредов надпис:

+KЄR. | HΘ'TωCω| Δ'ANTPO | NIK'Δ8 | K. .

. KЄR. | . . Tω . . | . . NTPO | . .K'Δ8 | . . .

Опако. Петредов надпис :

. K . . ЄK | Π . OCωΠ'| APKAΔI8 | ΠOΛ'SMЄ | CHMRPI | . .

. . . . . . | . . OCωΠ'| . . KAΔ .. | . OΛ'SM. | CHMR .. | . .

+K(ύρι)]ε β[o]ήθ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) 'Αντρονίκ(ῳ) δ(ι)ουκ[ήτ(ῃ)] κ[αὶ] ἐκ [π]ροσώπ(ου) 'Αρκαδιουπόλ(εως) (καὶ) Μεσημβρί[ας].

---

[311] За тази длъжност вж.: **Bury**, *System*, 46–47; **Ahrweiler,** Recherches, 38–39; **Oikonomides**, *Listes*, p. 342; *ODB*, p. 683.

Антроник е всъщност *ек просопо* на стратега на тема Тракия в два града – Аркадиопол (столица на тема Тракия) и Месемврия[312]. Същото име е изписано върху печата на Антроник стратег, засвидетелстван чрез 5 екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в Преслав[313]. Навярно става дума за едно и също лице в различни периоди от кариерата му[314].

289. Λέων Ν., πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεος καὶ Μεσημβρίας (XI в.)

Съхранява се в АМ–Велики Преслав, инв. № 29210. Намерен е при разкопки на стратегията Преслав, сектор С, кв. 13, на 05.06.2006 г. Размери: 22-26(21) 2.1 мм, тегло 6.24 г. Непълен и зле съхранен отпечатък. Счупен на две части, с липсващ фрагмент. Всичко това затруднява четенето на текста.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no.1125.

Лице. Четириредов надпис:

+ KЄR˙Θ˙| . . . . Δȣ | . . Λ . ωN | . . . AΘ˙| - . -

Опако. Шестредов надпис:

. ЄK | ΠPOC . AP̲ | . AΔI . . . | . MЄCI . . | .˙T . . . . . | K

+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [τῷ σῷ] δού[λῳ] Λ[έ]ων [(πρωτο)σπ]αθ(αρίῳ) [(καὶ)] ἐκ [π]ροσ[ώ(που)] Ἀρ[κ]αδι[ουπ(όλεος) (καὶ)] Μεσι[μβρ(ίας)] τ[ῷ . . . κ.

290. Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg, A. M. no. 1891). Диам. 25 мм. Тегло 7.14 г. Пропукан по линията на канала. Корозирал.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 77.4.

Лице. Петредов надпис:

+ KЄR˙Θ˙| . ωCωΔ˙Θ | ЄOΔω . . | . . ωTω . . | . .

Опако. Петредов надпис:

KЄЄK | ΠPOCω|ΠOVMЄ|CЄMRP˙| AC

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [τ]ῷ σῷ δ(ούλῳ) Θεοδώ[ρῳ πρ]ωτω[σπαθ(αρίῳ)] κὲ ἐκ προσώπου Μεσεμβρ(ί)ας.

291. Ἰωάννης σπαθαροκανδιδᾶτος, β'νοτάριος τοῦ εἰδικου λόγου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Henri Seyrig, no. 422. Навярно произхожда от Константинопол. Диам. 20 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък.

Публикация: *Seyrig*, no.185.

---

[312] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1505–1509.

[313] **Йорданов**, *Преслав*, № 342–346.

[314] **Seibt**, *BZ*, 89, p. 136.

Лице. Петредов надпис:

+ KЄR'Θ'| IωCΠAΘ | POKANΔΔ| SR'NOT'. | Γ'HΔ'K

Опако. Петредов надпис:

. OΓ8 | . . KΠPO |CωΠ8MЄ |CIMRPH| AC

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Ἰω(άννῃ) σπαθ(α)ροκανδ(ι)δ(άτῳ) (καὶ) β'νοτ(α)|ρ(ίῳ)| τ(οῦ) ἠδ(ι)κ(οῦ) [λ]όγου [(καὶ) ἐ]κ προσώπου Μεσιμβρίας .

292. Κυριακός σπαθαροκανδιδάτος ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в)

Предложен на Аукцион *Münz Zentrum*. 98, 5-7.05.1998 г., no. 648.

Лице. Бюст на св. Богородица, държаща Младенеца на лявото си рамо.

Опако. Седемредов надпис:

ΘKЄR'Θ'| KVPIAK . | CΠAΘ'KΔΔ | . . IΓ'MAΓ | SЄKA'CωΠ'MЄ | CHMRPI | AC

+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Κυριακῷ σπαθ(α)ροκ(αν)δ(ι)δ(άτῳ) [ἐπ]ὶ τ(οῦ) μαγλαβίου (καὶ) ἐκ (προ)σώπ(ου) Μεσημβρίας.

Интересно как е съчетавал задълженията си този член на императорската гвардия с пребиваването си в Месемврия. Очевидно принадлежността към манглавитите е било още едно почетно звание.

293. Ἱμέριος Σολομὼν πρωτοσπαθάριος, β'νοτάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Нумизматичен кабинет към Музея за изкуство във Виена, инв. № 53 (бившата колекция „Д. Мордтман"). Навярно произхожда от Константинопол. Диам. 23 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Първите букви в почти всички редове не са отпечатани.

Публикация: **Wassiliou, Seibt,** *Bleisiegel*, no. 268.

Лице. Бюст на св. Георги, в дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата – щит. От двете му страни вертикален надпис: ⦿- Γ-Є || ω-P-Γ'

Опако. Шестредов надпис:

. MЄPI . | Δ'CΠAΘ'R'N | TAP'SЄKΠP'| CωΠ'MЄCIM | . PIACTω | CωΛOM'

[Ἱ]μερί[ῳ] (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) β'ν(ο)ταρ(ίῳ) (καὶ) ἐκ πρ(ο)σώπ(ου) Μεσιμβρίας τῷ Σωλομ(ῶντι).

Името на Имерий, заедно с това на баща му Соломон и на чичо му Георги Соломон, е съобщено в юридическия сборник (Peira XLIX 4).

Същият е засвидетелстван и чрез две групи негови печати:

1. πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ μυστολέκτης[315].
2. πατρίκιος, ἐξάκτωρ καὶ κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου[316].

Възниква въпросът за хронологията на отделните групи печати. Вероятно най-рано ще е бил ек просопо на Месемврия. Според авторите на публикацията на моливдовула тази група печати се датира между 1040 и 1060 г., когато военен комендант на Месемврия ще е бил печенегът Владцерт (за него вж. по-долу)[317]. След известно пребиваване в Месемврия той се е върнал в столицата, където е бил избран за съдия на хиподрома и мистолект. В един по-късен период е бил повишен в ранга на патрициите и назначен за екзактор. От по-късните му назначения ние виждаме, че е бил юрист. В този смисъл той наистина би могъл да е ек просопо на съдията на Тракия с компетенции в Месемврия.

294. N., σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ ἀναγραφεὺς Μεσημβρίας ὁ ἄνθροπος τοῦ βασιλέος (XI в.)

Частна колекция (Иван Йотов от Ямбол). Произхожда от калето при с. Мелница, Елховско. Размери: 28-29 мм. Некачествен отпечатък, прояден от корозия, което затруднява четенето.

Публикация: **Jordanov**, Melnitsa, no. 56; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 47.6; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1347.

Лице. Бюст на Богородица, държаща медальон с Христос пред гърдите си.

Опако. Седемредов надпис:

...... | .Ρ'ΔΔ'ЄΠΙ. | .ΓΚΛ'SAN. | ΓΡΑΦ.. ЄCH | ..ΡΙΑ˙Ο | .ΝΘCT. | RACI

[.....σπαθα]ρ(οκαν)δ(ι)δ(ᾶτος) ἐπὶ [τ(οῦ) Χρ(υσοτρι)]γκλ(ίνου) (καὶ) ἀν[α]γραφ[ε(ὺς) Μ]εση[μβ]ρία(ς) ὁ [ἄ]νθ(ροπος) τ[οῦ] βασι(λέος).

Кога точно е бил анаграф на Месемврия, не можем да отговорим. Дали по времето, когато начело на града е ек просопо или катепан? Може би – първият вариант. Тъй като и другаде са регистрирани дук и анагаф, т. е. в ръцете на един управител е и военната, и гражданската власт, докато ек просопо все пак не е пълноценен титуляр.

3.2. Катепан на Месемврия

Известен е единствено чрез сфрагистиката. Познати са печати на Симеон, вестарх и катепан на Адрианопол, и на Владцерт, магистър и катепан на Месемврия.

---

[315] **Laurent**, *Corpus*, II, no. 153; *SBS*, II, p. 178, no. 10.

[316] **Sode**, *Berlin*, II, no. 365.

[317] **Wassiliou, Seibt**, *Bleisiegel*, p. 257.

295-297. Συμεὼν βεστάρχης καὶ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (60-те г. на XI в.)

295. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 24593. Намерен е при разкопки на стратегията, сектор Юг, кв. 3, на 13.08.1985 г. Размери: 18-19 (18 ?) 3 мм, тегло 6.5 г. Добър, но непълен отпечатък. Ядрото е било по-малко от диаметъра на матриците и части от надписа не са излезли.

Публикация:. **Йорданов,** *Преслав*, № 195; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 3A.9a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1109.

296. Съхранява се в АМ–Велики Преслав, п. инв. № 29630. Намерен е при разкопки на стратегията, сектор Юг, кв. 8, 20.08.1985 г. Размери: 10-18 (18 ?) 3 мм, тегло 6.5 г. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** *Преслав*, № 196; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 3A.9b **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1110.

297. Частно притежание (вж. *SBS*, X, p. 161, no. 2676). Предложен на Auction Gorny & Mosch. Sale 134 (11-12 October 2004), no. 2676.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Права фигура на св. Никола, благославя с десница, а в лявата ръка държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: O-A-ΓΙ-O-C || N-I-KO-Λ-A-O˙

Опако. Шестредов надпис:

. KЄR˙Θ˙| .VMЄωNRЄ |..APX˙SKATЄ| .ANAΔPIAN8 |.OΛЄOSMЄ | .HMRPIA

[+] K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [Σ]υμεὼν βε[στ]άρχ(η) (καὶ) κατε[π]άν(ω) Ἀδριανου[π]όλεο(ς) (καὶ) Με[σ]ημβρία(ς).

Преди това Симеон в качеството си на вест е бил катепан на Подунавието. Сега той е вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия. Вероятно това обединение е предшествало самостоятелното съществуване на Месемврия като катепанат.

298-299. Βλαδτζερτης / Βαλατζέρτης μάγιστρος καὶ κατεπάνω Μεσημβρίας (60-те – 70-те г. на XI в.)

298. Съхранява се в колекцията на Г. Закос, II. Навярно произхожда от Константинопол. Размери: 30-30 мм. Неточно центриран отпечатък, направен е малко нагоре, поради което някои букви са останали извън ядрото.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 1059.

299. Съхранява се в колекцията на РИМ–Сливен, инв. № 216. Намерен е при археологически разкопки в крепостта при с. Злати войвода, в насипа от цитаделата в кв. 69/3, на дълбочина 0.20 м, на 20 август 1993 г. Размери: 27-27 (23) 4 мм. Добър и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 47.5.; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1346.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице Петредов надпис

- ΚЄΚ'Θ ΤΩϹΩΔ৳ ΛΩRΛΑΔ ΤΖЄΡΤ Η -

Опако Петредов надпис

ΜΑΓΙϹ ΤΡΩSΚΑ ΤЄΠΑΝΩ ΜЄϹΗRΡΙ ΑϹ -

- Κύρ(ιε) β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλῳ Βλαδτζέρτῃ/ Βαλατζέρτῃ μαγίστρῳ (καὶ) κατεπάνω Μεσημβρίας.

Съществуват различия в четенето на името на този катепан на Месемврия. Според издателя на първия екземпляр[318] името би трябвало да се чете: Βλαδτζέρτης.

Според В. Зайбт, който е работил по оригинала, името е Βαλατζέρτης[319].

От нашия екземпляр може да се констатира следното: първата буква е R, втората не е много ясна, би могло да е А или Λ. Третата е безспорно А и четвъртата Λ. По-нататък няма проблеми в четенето, при което е възможен прочит на името Βαλατζέρτης или Βλαλτζέρτης.

Моливдовулите свидетелстват за отделянето на Месемврия в самостоятелен катепанат в светлината на административните промени на империята на Балканите към 60-те – 70-те години на XI в. Територията на катепаната не е известна, но навярно не се е покривала само в рамките на града.

Намирането на печата на катепана на Месемврия в крепостта при дн. с. Злати войвода поставя интересни въпроси. До кого в крепостта и по какъв повод е писал той?

Малко вероятно е крепостта да е била подвластна на катепана на Месемврия. Доста е далеч! По-вероятно е крепостта да е била част от катепаната Берое.

Получаването на кореспонденцията тук би могло да е във връзка с координиране на общи действия срещу нашествие на печенеги.

Биха могли да се направят най-различни предположения. Факт е обаче, че катепан на Месемврия с име, което го свързва по произход с нашествениците, е изпратил свое писмо до началник на гарнизона или до някой временно пребиваващ тук висш военачалник.

3.3. Дук на Анхиало и крепостта Терми (Акве Калиде)

Анхиало е разположен на десетина километра по суша от Месемврия. Липсват сведения – наративни и сфрагистични, относно наличието в града на военноадминистративно звено, но към края на XI в. тук се премества флот, а в 1087 г. за дук на Анхиало е бил изпратен протонобелисимът Алексий Сиауе[320]. Това означава, че градът придобива статута на дукство. Би могло да се опонира, че той е дук на флота, резидиращ тук. Но и при тази ситуация градът се превръща в опорен пункт на империята, пазейки тила на Месемврия. Укрепването на тези два пункта, които имат и пряка връзка със столицата, е било отправната точка, от която тръгва новата защитна линия. Само ще припомня, че Анна Комнина отделя специално внимание на стратегическото място на крепостта Анхиало (вж. тук – в началото на настоящата част).

---

[318] **Zacos**, *Seals*, II, no. 1059.

[319] **Seibt**, Sigillographische, no. 6.

[320] За него вж. **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 656.

Тази констатация за включването на Анхиало в защитната линия се илюстрира и с наситеността от намиране на печати в Анхиало именно от това време.

А. Печати, намерени в Поморие

Количеството им надхвърля сто оловни византийски печата. Те могат да се разпределят в няколко хронологически групи[321].

V–VI в.

Ἀναστάσιος Α' (491–518)[322];

Ἰουστινιανός, Α' (527–565)[323];

Монограмни печати (VI–VII в.)[324].

Намерените тук 5 печата, от които двата са императорски, свидетелстват за вниманието, което централната власт отделя на града и мястото в управлението на империята. Неслучайно градът е многократно съобщаван в изворите и е обект на варварски нашествия. Оттук също се поставя началото на много военни експедиции, както в случая с пълководеца Коментиол.

IX в.

Γρηγορᾶς Ν., πατρίκιος, β'πρωτοσπαθάριος (първа половина на IX в.)[325];

Δρόσος πρωτονοτάριος (втора половина на IX в.)[326]. Известен е само един печат, той свидетелства за получаване в града на кореспонденция от императорската канцелария или от офиса на логотета на дрома и свидетелства за принадлежността на Анхиало към Византийската империя.

X в.

Ν., πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (X в.)[327];

Ν., χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Δεβελτοῦ (X в.)[328].

---

[321] **Йорданов,** Анхиало, 325–381.

[322] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1.

[323] Ibid., no. 39

[324] Ibid., nos. 2352, 2396, 2397

[325] **Йорданов,** Анхиало, № 22А.

[326] Пак там, № 24.

[327] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1335.

[328] Ibid., no. 3175.

X–XI в.

Θεόδωρος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγός (X–XI в.)[329];

Κωνσταντῖνος Συροπουλος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Ζαβελτοῦ (X–XI в.)[330].

X и XI в. е времето на възстановяването на византийската власт в града. От този период са известни отделни екземпляри, които свидетелстват за инцидентно получаване на кореспонденция.

XI в., втора половина

Ἀναστάσιος Κυρίτζης (втора половина на XI в.)[331];

Βασιλάκιος Ἀρβαντηνός κουροπαλάτης (края на XI в.)[332];

Γρηγόριος Ν.. βέστης (краят на XI в.)[333];

Ἐλευθέριος Ὕπατος (втора половина на XI в.)[334];

Εὐστάθιος Βολβινος (втора половина на XI в.)[335];

Εὐφημία (втора половина на XI в.)[336];

Θεόδωρος (XI в.)[337];

Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XI в.[338]);

Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Χερσόνος ? (втора половина на XI в.)[339]

Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος ἐκ προσώπου καὶ ἀναγραφεὺς . . . . (XI в.)[340];

Θεόδωρος Δοβρομιρὸς βεστάρχης (трета четвърт на XI в.)[341];

Θεόδωρος Μαρσινος μάγιστρος (последна четвърт на XI в.)[342];

Θεοχάριστος πρόεδρος (краят на XI в.)[343];

Ἰωάννης Ἀαρὼν βέστης (трета четвърт на XI в.)[344];

Ἰωάννης Γουλας βεστάρχης (последна четвърт на XI в.)[345];

Ἰωάννης Τζατακης (втора половина на XI в.)[346];

Κωνσταντῖνος (краят на XI в.)[347];

---

[329] Ibid., no. 1534.

[330] Ibid., no. 1157.

[331] Ibid., no. 1960.

[332] Ibid., no. 431.

[333] **Йорданов.** Анхиало. № 23.

[334] **Jordanov**. *Corpus*. III. no. 711.

[335] Ibid., no. 1827.

[336] Ibid., no. 2116.

[337] **Йорданов.** Анхиало. № 29.

[338] **Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1659. 1662

[339] Ibid., no. 2628.

[340] **Йорданов.** Анхиало. № 34.

[341] **Jordanov**. *Corpus*. III. no.390

[342] Ibid., no. 453.

[343] Ibid., no. 495.

[344] Ibid., no. 407.

[345] Ibid., no. 498.

[346] Ibid., no. 2061.

[347] Ibid., no. 2165; **Йорданов.** Анхиало. №44

Κωνσταντῖνος Δαλασηνὸς πρόεδρος καὶ δουξ (50-те – 60-те г. на XI в.)[348];

Κωνσταντῖνος Θεοδωροκάνος (втора половина на XI в.)[349];

Λέων δισύπατος καὶ βεστίαριος (втора половина на XI в.)[350];

Λεόντιος μοναχὸς (втора половина на XI в.)[351];

Λέων Νικερίτης πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγρφεὺς Πελοπονήσου καὶ Ἑλλάδος (последната четвърт на XI в.)[352];

Μιχαὴλ (втора половина на XI в.)[353];

Μιχαὴλ (втора половина на XI в.)[354];

Μιχαὴλ (края на XI в.)[355];

Μιχαὴλ ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (втора половина на XI в.)[356];

Μιχαὴλ ἀνθύπατος, πατρίκιος . . . . ἀκολούθος καὶ ἄνθροπος τοῦ κρατεοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως (след средата на XI в.)[357];

Μιχαὴλ Λιπαρίτης πρόεδρος (последна четвърт на XI в.)[358];

Νικήτας Μουζάκης (втора половина на XI в.)[359];

Νικηφόρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (70-те – 90-те г. на XI в.)[360];

Νικηφόρος Παυλικιανόπουλος (втора половина на XI в.)[361];

Νικηφόρος Χρυσοτζεφούδης κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.)[362];

Συμεὼν Καραντηνός (трета четвърт на XI в.)[363];

Χριστοφόρος μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος (80-те г. на XI в.)[364];

Анонимен (края на XI в.)[365];

Анонимен (втора половина на XI в.)[366];

Анонимен (последна четвърт на XI в.)[367];

Анонимен (XI в.)[368];

N. (втора половина на XI в.)[369];

---

[348] **Jordanov**, *Corpus*, III, no.1478

[349] Ibid., no. 1899.

[350] Ibid., III, no. 267.

[351] Ibid., no. 1783.

[352] Ibid., no. 1382-1383.

[353] Ibid., no. 3137.

[354] Ibid., no. 3179.

[355] Ibid., no. 2207.

[356] Ibid., no. 1737.

[357] Ibid., no. 1083.

[358] Ibid., no. 505.

[359] Ibid., no. 1999.

[360] Ibid., no. 1663a, 1665.

[361] Ibid., no. 2024.

[362] Ibid., no. 442.

[363] Ibid., no. 2718.

[364] Ibid., no. 1713.

[365] Ibid., no. 2465; 2466.

[366] Ibid., no. 2477; 2537a.

[367] Ibid., no. 2491a.

[368] Ibid., no.2501.

Λέον N. (последна четвърт на XI в.)[370];
Λέον. . . . . . (XI в.)[371];
N., ... (XI в.)[372].

Основният масив печати (73 екз.) се датират във втората половина на XI в., но ако прецизираме датировката им, за която няма точни критерии, тя е след третата четвърт на XI в., т.е. с времето на учредяването на катепаната Месемврия. Навярно и в Анхиало е бил дислоциран гарнизон, но каква е била конкретната военна единица, липсват сведения. Вече за 1087 г. знаем, че в града има дук – Алексий Сиаус.

Кой е бил получателят на кореспонденцията от XI–XII в. само можем да гадаем. Особено големи са количествата за XII в., когато градът е изходен пункт на множество военни експедиции. Евентуален получател на част от кореспонденцията би могъл да е и местният архиепископ.

XI–XII в.

Θεόδουλος Συναδηνὸς (XI–XII в.)[373];
Θεόδωρος Σωτηλίτης (XI–XII в.)[374];
Κωνσταντῖνος (XI–XII в.)[375];
Γρήγοριος ..... (XI–XII в.)[376].

XII в.

Ἀνδρόνικος Λαπαρδᾶς καὶ χαρτουλάριος (1166–1183)[377];
Ἄννα (Κομνηνὴ) θυγάτηρ τοῦ Ἰσαακίου ἀδελφοῦ Ἰωάννου (?-1143)[378];
Ἰωάννης Παντεχνῆς χαρτοφύλαξ (1147–1156)[379];
Μιχαὴλ Ἁγιοθεοδωρίτης ἐπὶ τοῦ κανικλίου (XII в.)[380];
Μιχαὴλ Ἁγιοθεοδωρίτης (XII в.)[381];
Μιχαὴλ Καματηρὸς (XII в.)[382];
Νικηφόρος μυστικὸς (XII в.)[383];

---

[369] Ibid., no.2933; 3078; 3118; 3133; 3134; 3135; 3136; 3138; 3139; 3140; 3141; 3142; 3143; 3159.
[370] Ibid., no. 3176.
[371] Ibid., no. 3177.
[372] **Йорданов,** Анхиало, № 99
[373] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2049.
[374] Ibid., no.2051
[375] Ibid., no. 3077.
[376] Ibid., no. 3178.
[377] Ibid., no. 1089.
[378] Ibid., no. 423.
[379] **Йорданов,** Анхиало, № 40.
[380] **Jordanov**, *Corpus*, III, no.762
[381] Ibid., no. 1803.
[382] Ibid., no. 1909.
[383] Ibid., no. 742.

N., (XII в.)[384];

N., σεβαστὸς (XII в.)[385];

N. σεβαστὸς (XII в.)[386].

Б. Печати от Акве Калиде или Термополис[387]

Àкве Кàлиде (на латински: Aquae Calidae, в превод: *при горещите води*) се намира на 15 километра северозападно от Бургас, в землището на с. Ветрен[388]. През Средновековието той е споменат с имената Терми и Термопол.

За пръв път името на Акве Калиде като пътна станция се съобщава след новата ера в т.нар. Римски пътеводители *(Itineraria Romana)* и по-конкретно в Певтингеровата карта (*Tabula Peutengeriana, 24*)[389].

Името на Акве Калиде, Терми, Термопол и пр. като прочут лековит извор и селището край него са упоменати в различни източници (арабски, византийски, римски, турски и пр.) от Късната античност до Късното средновековие[390].

Първите археологически разкопки са проведени през 1910 г. от Богдан Филов, директор на Археологическия музей, във връзка с решението на община Бургас за почистване на минералния извор. Близо сто години по-късно разкопките са подновени от Цоня Дражева и Димчо Момчилов във връзка с проект за превръщането на Акве Калиде в археологически резерват[391].

При разкопките в Акве Калиде са намерени повече от четиридесет византийски оловни печати и един златен пръстен печат:

1. Печат на неизвестна императрица (X–XI в.)[392];

2. Νικηφόρος Χρυσοτζεφούδης κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.)[393];

3. Μιχαὴλ ᾿Μανάστρας πρωτονωβελίσσιμος (XI–XII в.)[394];

4. Κωνσταντῖνος Μουσέλες πρωτοσπαθάριος μυστογράφης καὶ κριτῆς (средата на XI в.)[395];

5. ᾿Ιωσὴφ πατρίκιος, πραιποσήτος, β᾿πρωτοσπαθάριος καὶ β'σακελλάριος (средата на X в.)[396];

---

[384] Ibid., no. 3078.

[385] Ibid., no. 3135.

[386] Ibid., no. 3174.

[387] **Йорданов, И.** Акве Калиде–Термополис, 274–294.

[388] Разстоянието Акве Калиде – Анхиало – Месемврия е от 24 римски мили. Има се предвид обаче, че трябва да се работи с римска миля от 1481,5 м, а не от 1478,5-1479. Така всъщност точното разстояние между Месемврия и Акве Калиде следва да е 35,5 км.

[389] **Господинов, К.** Певтингеровата карта, 39–52.

[390] **Дражева, Момчилов,** Акве Калиде, 48–50.

[391] **Филов,** Новооткрити старини, 283–284; **Filov,** Archaologische Funde, 558–576; 344-363.

[392] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (3), № 4.3280.

[393] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (2), № 17.448.

[394] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (3), № 7.5216.

[395] Пак там, № 14.3283.

6. Ἰωάννης Συροπουλος χαρτουλάριος τοῦ γενικὸς λογοθέτης (последна четвърт на X в.)[397];

7. Πέτρος πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (971 – ?)[398];

8. Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς καὶ μέγας δομέστικος (1078 – 1081)[399];

9. Συμβάτικος ? Γλαβᾶς πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς (средата на XI в.)[400];

10. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (40-те – 50-те г. на XI в.)[401];

11. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.);

12–13. Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XI в.)[402];

14. Δούκαινα Πατρίκια (XI в., преди 1067 г.)[403];

15. Καλοψύχος Παντολέον (последна четвърт на XI в.)[404];

16. Φιλάγρης Ἰωάννης (XI в.)[405];

17. Ἰωάννης Χουσένης – частно лице от края на XI в.[406];

18. Βαπτιστός (краят на XI в.)[407];

19. Βασίλειος - частно лице от края на XI в.[408];

20. Ἰωάννης - частно лице от втората половина на XI в.; [409]

21. Κωνσταντῖνος – частно лице от втората половина на XI в.[410];

22. Κωνσταντῖνος – частно лице от края на XI в.[411];

23. Пръстен печат на Никифор – частно лице (XI в.)[412];

24. Νικόλαος – частно лице от края на XI в.[413];

25. Анонимен иконографски печат от края на XI в.[414];

26. Анонимен иконографски печат от XI в.[415];

27. Анонимен иконографски печат (втора половина на XI в.)[416];

---

[396] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (2). № 57.877а.

[397] Пак там. № 50.831 б.

[398] Пак там. № 61.989 а).

[399] **Jordanov.** *Corpus.* III. no. 1009.

[400] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (2). № 65.1081а.

[401] Пак там. № 67.1203 а.

[402] Пак там. № 85–86.1661 а-б.

[403] Пак там. № 101.1874 а.

[404] Пак там. № 104.1907 а.

[405] Пак там. № 114. 2071а.

[406] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (3). № 35.2082а.

[407] Пак там. № 36.329.

[408] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (2). № 115.2095а.

[409] Пак там. № 120.2146а.

[410] Пак там. № 122.2165а.

[411] Пак там. №123.2168а.

[412] **Jordanov.** *Corpus.* III. no. 1009.

[413] **Йорданов.** Addenda et corrigenda (2). № 125.2215а.

[414] Пак там, № 1312460А.

[415] Пак там. № 133.25376.

[416] Пак там. № 138.25866.

28. Анонимен печат XI в.[417];
29. Анонимен печат с метрически текст от края на XI в.[418];
30. Анонимен иконографски печат от края на XI в.[419];
31. Анонимен метрически печат от края на XI в.[420];
32. Анонимен метрически печат от края на XI в.[421];
33. Анонимен иконографски печат от края на XI в.;
34. Монограмен от XI–XII в.[422];
35. N. втора половина на XI в.[423];
36. Фрагмент от печат, датиран във втората половина на XI в.
37. Николай …. (последна четвърт на X в.)[424];
38. N. ἀνθύπατος πατρίκιος και κόμης ….. (X в.)[425];
39. N. (XI в.)[426];
40. N. (XI в.)[427];
41. N. (X в.)[428]

Хронологически анализ на печатите от Акве Калиде

От средата до последната четвърт на X в.

5. Ἰωσήφ πατρίκιος, πραιποσίτος, β΄πρωτοσπαθάριος καὶ β’σακελλάριος (средата на X в.);
6. Ἰωάννης Συροπουλος χαρτουλάριος τοῦ γενικὸς λογοθέτης (последна четвърт на X в.);
7. Πέτρος πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (971 – ?);
37. Николай …. (последна четвърт на X в.);
38. N. ἀνθύπατος πατρίκιος και κόμης ….. (X в.);
41. N. (X в.).

В тази хронологическа група попадат 6 екземпляра, свидетелстващи за контакти между централните ведомства и местния представител на властта.

X–XI в.

1. Печат на неизвестна императрица (X–XI в.). Следва да се има предвид, че една от предполагаемите датировки е в 40-те г. на XI в.

---

[417] Пак там, № 139.2586в.
[418] Пак там, № 140. 2586г.
[419] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (3), № 45.3299.
[420] Пак там, № 48.3300.
[421] Пак там, № 49.3301.
[422] Пак там, № 43.3298.
[423] Пак там, № 50.3302.
[424] **Йорданов**, Addenda et corrigenda (2), № 151.3246.
[425] Пак там, № 146.3068.
[426] Пак там, № 152.3247.
[427] Пак там, № 153.3248.
[428] Пак там, № 154.3249.

От средата до края на XI в.

23. Пръстен печат на Никифор, частно лице (XI в.);

16. Φιλάγρης Ἰωάννης (XI в.);

4. Κωνσταντῖνος Μουσέλες πρωτοσπαθάριος μυστογράφης καὶ κριτής (средата на XI в.);

9. Συμβάτικος ? Γλαβάς πρωτοσπαθάριος καὶ τοποτηρητής (средата на XI в.);

10. Θεόδουλος πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας (40-те – 50-те г. на XI в.);

12-13. Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XI в.);

26. Анонимен иконографски печат от XI в.;

27. Анонимен иконографски печат от втората половина на XI в.;

28. Анонимен печат от XI в.;

20. Ἰωάννης – частно лице от втората половина на XI в.;

21. Κωνσταντῖνος – частно лице от втората половина на XI в.;

14. Λούκαινα Πατρίκια (XI в., преди 1067 г.);

В тази хронологическа група влизат 13 екземпляра, датирани след средата на XI в., в това число и датирани най-общо във втората половина на XI в.

Краят на XI в.

2. Νικηφόρος Χρυσοτζεφούδης κουροπαλάτης (80-те – 90-те г. на XI в.);

3. Μιχαὴλ Μανάστρας πρωτονωβελίσσιμος (XI–XII в.);

8. Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς καὶ μέγας δομέστικος (1078 – 1081);

11. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те г. на XI в.);

15. Καλοψύχος Παντολέον (последна четвърт на XI в.);

17. Ἰωάννης Χουσένης – частно лице от края на XI в.;

18. Βαπτιστός (XI в., края);

19. Βασίλειος – частно лице от края на XI в.;

22. Κωνσταντῖνος – частно лице от края на XI в.;

24. Νικόλαος – частно лице от края на XI в.;

25. Анонимен иконографски печат от края на XI в.;

29. Анонимен печат с метрически текст от края на XI в.;

30. Анонимен иконографски печат от края на XI в.;

31. Анонимен метрически печат от края на XI в.;

32. Анонимен метрически печат от края на XI в.;

33. Анонимен иконографски печат от края на XI в.;

34. Монограмен печат (XI–XII в.);

35. N. (втора половина на XI в.);

36. Фрагмент от печат, датиран във втората половина на XI в.;

39. N. (XI в.);

40. N. (XI в.).

Тази хронологическа група включва 21 екземпляра, датирани в последната четвърт на XI в. Именно те могат да се свържат с времето на катепаната Месембрия и дукството Анхиало. За съжаление, разкопките не са довели до ясна картина относно градоустройството на крепостта, която е приела населението тук, а също и баните.

Трудно е да се каже кой е бил получателят на тази кореспонденция. Несъмнено има такава от частен характер – на лица, лекували се тук, но безспорно има и такава, свързана с отбраната на тези земи от нашествениците. Такъв характер с голяма сигурност имала получената в Терми през 1091 г. кореспонденция. Получател е бил пълководецът Татикий, а изпращач – протонобелисимът – Михаил Манастра.

3.4. Катепан на Берое и крепостите при с. Злати войвода, крепостта „Калето" при Димитровград, крепостта при с. Мелница

По-горе бе коментирана ролята на Берое във византийската административна структура през X–XI в. Името на града не се споменава в нито една хроника. Вероятно градът е настрани от театъра на бойните действия. През втората половина на XI в., или по-точно третата четвърт, картината е различна. Земите между Дунав и Хемус са под контрола на печенегите, византийските гарнизони са дислоцирани на юг от Стара планина и не е изненада появата на сведения за катепанат Берое.

300. Ρωμανος N., μάγιστρος, βέστης και κατεπάνω Βέροης (третата четвърт на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Александра Василиу Зайбт от Виена. Непълен като отпечатък, със зле съхранена повърхност. В долната част на реверса е прояден от дълбока корозия, което затруднява четенето на текста.

Публикация: **Wassiliou-Seibt**, Beroe, 100–107, fig. 1.

Лице: Права фигура на св. Евстатий, с дясната ръка се подпира върху дълго копие, а в лявата държи щит, опрян на земята. От двете му страни надпис: ⊙-Є-V . . . . .

Опако: Петредов надпис:

– . . ѠΜΑΝѠ – ΜΑΓΙϹΤΡѠ – ΒЄϹΤΗS ΚΑ – ΤЄΠΑΝѠ ΒЄ – ΡΟ . . .
– ΚΑϹ Δ . . . .

[+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Ῥ]ωμανῷ μαγίστρῳ βέστῃ (καὶ) κατεπάνω Βέρο[ης τ(ῷ)] Κασδ. . . .

Ал. Василиу предполага, че се отнася до името Κασδαγλῆς. Екземплярът е в такова състояние, че са възможни различни хипотези. Изображението на св. Евстатий ми дава идеята за попълване на името: Κασιανός, засвидетелствано при печатите на Константин Касиан, при които на аверса по същия начин е представен св. Евстатий.

Печатът се датира в третата четвърт на XI в. Точно за този период няма сведения за ролята на Берое в отблъскване на инвазията на новите народи – най-вече печенеги, но няколко години по-късно, при император Алексий I Комнин, градът е реален опорен пункт на империята във войната срещу печенегите. Поставянето му начело на катепанат попълва защитната линия Месемврия – Берое – Филипопол – Триадица – Ниш – Белград.

А. Печати от крепостта „Калето“ при село Злати войвода, Сливенска област

Преди близо двадесет и пет години публикувах в Studies in Byzantine Sigillography 33 византийски печата, намерени от иманяри в землището на с. Злати войвода, Сливенско[429]. Тази публикация и находките на печати бе една от причините там да се проведат спасителни разкопки през 1992 – 1993 г., които дадоха допълнителна информация за селището, а също така и нови находки на печати.

Местността „Калето“ или „Кале баир“ се намира на около 2,5 км северозападно от днешното село Злати войвода. Крепостта е разположена на хълм с надморска височина 320 м и от разстояние може да бъде видян венецът на този хълм, който минава по крепостната стена. Този хълм и разположеният непосредствено западно от него по-висок хълм са източният челен дял на високата част на Средна гора. Оттук планината силно се снижава на югоизток. Крепостта заемала изгодно стратегическо положение, като контролирала визуално цялата равнина на изток и на юг. На 6-7 км западно от нея е проломът на река Тунджа, където се свързват Подбалканската котловина и Сливенското поле и се намират подходите за прохода „Вратник“ и за Твърдишкия проход.

Крепостта при с. Злати войвода е част от Средногорската укрепителна система, изградена паралелно на Старопланинската. И двете са играли важна роля в епохата на Българското средновековие. Разположени по склоновете на Средна гора, крепостите изпълнявали ролята на последна преграда пред настъпващия противник към равнината и респективно към проходите[430].

В крепостта са намерени повече от 52 екземпляра. Само незначителна част от тях са открити при разкопки (6 екз.). Останалите са придобити от иманяри. Това предполага, че една немалка част не са достигнали до музеите и са участвали в не един аукцион.

Хронологически анализ

Тези петдесет и два екземпляра се разпределят както следва:

VI–VII в.

Монограмен печат (VI–VII в.)[431]:

---

[429] **Jordanov**, Zlati Voyvoda, 69–84; **Йорданов**, Злати войвода, 132–165.

[430] Повече за крепостта и пълна библиография вж. в статията на **Рашев**, **Радева**, Спасителни разкопки, 63–83.

[431] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2331.

Монограмен печат (VI–VII в.)[432].

За съжаление, монограмите им не са разчетени и информацията им е непълноценна. Не е възможно и идентифициране с личност, засвидетелствана в другите извори. Намирането им в крепостта показва, че тя е съществувала и през периода V–VII в. и че до нейните обитатели е била получена кореспонденция, скрепена с тези печати.

Краят на IX в.

Εὐφῆμιος – частно лице (IX в.)[433].

Само един печат. Той е едно хронологическо изключение. Поставя се и въпросът дали въобще е оттук?

Останалите 49 печата са от годините на византийското владичество. За съжаление, не е възможно тяхното отчетливо хронологическо групиране.

Най-общо за периода X–XI в., което ще рече последната четвърт на X и началото на XI в., е регистриран един екземпляр:

Ἰωάννης σπαθαροκανδῖδατος καὶ ἐπισκεπτίτης (X–XI в.)[434].

Останалите 48 са най-общо от XI в. При липсата на конкретни елементи за датиране сме предприели следното групиране:

Най-общо XI в., което ще рече до към последната му четвърт, като за някои екземпляри не е изключено и датиране в първата половина на XI в. – 8 екземпляра:

Βασίλειος Χαλκούτζης νοτάριος (XI в.)[435];
Θεόκτιστος μοναχὸς (XI в.)[436];
Ἰωάννης Λαπαρδᾶς? (XI в.)[437];
Ῥωμανὸς Τριαδιτζιώτης πρωτοσπαθάριος (XI в.)[438];
N. (XI в.)[439].

Най-общо втора половина на XI в., което ще рече от средата – до към края на XI в. – 8 екземпляра:

Ἰωάννης Θυλακᾶς σπαθαροκανδῖδατος (втора половина на XI в.)[440];
Κωνσταντῖνος Δελφινᾶς ? (втора половина на XI в.)[441];
Κωνσταντῖνος Μαρεῖνος или Μαρσίνος (втора половина на XI в.)[442];
Λέων Γλαβᾶς (втора половина на XI в.)[443];
Παγκράτιος Βῆκενης (втора половина на XI в.)[444];

---

[432] Ibid., no. 2336.
[433] Ibid., no. 2117.
[434] Ibid., no. 965.
[435] Ibid., nos. 751–752.
[436] Ibid., no. 1718.
[437] Ibid., no. 1965.
[438] Ibid., no. 567.
[439] Ibid., nos.2730–2732.
[440] Ibid., no.697.
[441] Ibid., no. 1868.
[442] Ibid., no. 1980.
[443] Ibid., no. 1859.

Анонимен от втората половина на XI в.[445].

От средата до третата четвърт на XI в., т.е. от 50-те до 70-те г. – 11 екземпляра:

Βαρδάνιος Βαλανέας δισύπατος καὶ κατεπάνω (60-те г. на XI в.)[446]

Βλαδτζέρτης / Βαλατζέρτης μάγιστρος καὶ κατεπάνω Μεσημβρίας (60-те-70-те г. на XI в.)[447];

Ἰωάννης βεστάρχης (трета четвърт на XI в.)[448];

Κωνσταντῖνος Χ. Δούκας (1062 – 1064)[449];

Λέων Ἑταιρειώτης μάγιστρος (трета четвърт на XI в.)[450];

Μιχαὴλ Περδίκης βέστης (трета четвърт на XI в.)[451];

Συμεὼν Καραντηνός δισύπατος (60-те г. на XI в.)[452]

N., Γλαβᾶς βέστης καὶ κατεπάνω (трета четвърт на XI в.)[453].

Последна четвърт на XI в. и най-общо времето на Алексий I Комнин – 21 екземпляра:

Ἀδριανὸς Κομνηνὸς πρωτοσέβαστος (1081 – 1105)[454];

Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς καὶ μέγας δομέστικος (1078 – 1081)[455];

Ἀλέξιος. Α΄ Κομνηνὸς (1081 – 1118)[456];

Γεώργιος Παλαιολόγος σεβαστός (1094–1119)[457];

Εὐθύμιος ἐπὶ τῶν κρίσεων (последна четвърт на XI в.)[458];

Θεόδουλος – частно лице (последна четвърт на XI в.)[459];

Θεοφάνης – частно лице (последна четвърт на XI в.)[460];

Θεοφύλακτος – частно лице (последна четвърт на XI в.)[461];

Μιχαὴλ Βουχῆς. . . . . . (последна четвърт на XI в.)[462];

Μιχαὴλ Σκληρὸς πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας (80-те години на XI в.)[463];

---

[444] Ibid., nos. 1846–1847.
[445] Ibid., nos. 2507; 2530.
[446] Ibid., no. 1446.
[447] Ibid., no. 1346.
[448] Ibid., nos. 396–397.
[449] Ibid., no. 112.
[450] Ibid., no. 455.
[451] Ibid., nos. 2027–2028.
[452] Ibid., nos. 420–421.
[453] Ibid., no. 1424.
[454] Ibid., no. 541.
[455] Ibid., no. 1003.
[456] Ibid., no. 123.
[457] Ibid., nos. 632–633.
[458] Ibid., nos. 941–943.
[459] Ibid., nos. 2122; 2123.
[460] Ibid., no. 2133.
[461] Ibid., nos. 2134; 2135.
[462] Ibid., no. 3194.
[463] Ibid., no. 1192.

Νικόλαος Μαυροκατακάλων (последна четвърт на XI в.)[464];

Στραβυλιανος или Βραβυλενος Σινέσιος – частно лице (втора половина на XI в.)[465]

Прави впечатление, че около 40 от всичките 52 екземпляра се датират най-общо във втората половина на XI в. и при една значителна част от тях (29 екз.) е възможно датиране след 60-те г. на XI в. Те предлагат повече информация кой и кога е писал до обитателите на крепостта. Това са императорски печати, печати на пълководци, на приближени на императора Алексий I Комнин. И въобще изводът е, че след 60-те г. на XI в. тук се концентрира доста кореспонденция. Всичко това свидетелства за оживление или активно присъствие на населението тук, което получава кореспонденция предимно от столицата.

До кого в крепостта биха писали те?

Нямаме сведения тук да се е намирала някаква административна единица, тема, подразделение на тема или нещо друго. Навярно тук е резидирал гарнизон, изпратен по спешност от централното правителство. До началника на гарнизона и други висши офицери, които са се намирали тук, е била изпратена тази кореспонденция.

Какво се е случило след 60-те г. на XI в.? Докога има гарнизон в крепостта? Не можем да сме категорични, но като че ли до края на XI в.

Б. Печати от крепостта „Калето“ при Димитровград[466]

Какво знаем за крепостта Блесна-Белисмос? Тя се намира на 3 км западно от Димитровград, на десния бряг на р. Марица, до устието на р. Клокотница. В нея не са провеждани археологически разкопки, а само обхождания и наблюдения. Укрепителните ѝ стени са под земята, но според елипсовидната форма на хълма, върху който е разположена крепостта, може да се предположи, че планът ѝ е на неправилен многоъгълник. В крепостта са намерени разнообразни предмети от бита, както и монети от XI–XII в. На северозападния склон на хълма е разположен некропол, датиран също в XI–XII в[467].

Може ли тази крепост да се идентифицира с име на селище, известно от писмените извори?

В две групи независими един от друг източници (византийски и западни) се съобщава име на град, разположен приблизително на това място.

В „Алексиада“ на Анна Комнина се съобщава за войната с печенегите през 1086 г., когато начело на военните действия е поставен Татикий. Той събрал армия в Адрианопол и потеглил за Филипопол. Когато достигнал околностите на Филипопол, разположил лагера си край брега на течащата до Блисноп река[468].

---

[464] Ibid., nos. 1986–1987.

[465] Ibid., nos. 2044–2046.

[466] **Jordanov**, Kale fortress, 89–105.

[467] **Аладжов**, *Селища*, с. 12; **Йорданов, Аладжов**, Хасковско (I), с. 45.

[468] **Alexiade**, p. 83.29.

В *Historia de expiditione Friderichi imperatoris* се споменава името на града Blisimos, в който кръстоносците пристигнали през 1189 г. ... *На 5 ноември (1189) излязохме от Филипопол и потеглихме към Адрианопол ... на третия ден пристигнахме при град Blisimos, там се забавихме седем дни*[469].

Жофроа дьо Виларduен съобщава за похода на кръстоносците и превземането на Берое (Стара Загора) през 1206 г. *Тогава той* (Хенрих) *напусна този град и язди към един друг град, на един ден път от там, който се наричаше Близм*[470].

Относно локализирането и идентифицирането на Блиснон, Билисмос, Близм има изказани различни мнения[471], но съвпадението на името от изворите със съвременното име на крепостта, разположението на Блесна в устието на р. Клокотница и Марица, а също така и находките на печати, които се концентрират в годините на управлението на Алексий I, а някои от тях биха могли да се отнесат по време на похода на кръстоносците, потвърждават това предположение.

Най-общо в крепостта през различно време са намерени от иманяри повече от тридесет моливдовула[472]:

1. Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς (XII в.);
2. Ἀργυρός Ἑλικιότης (втора половина на XI в.;
3. Ἀριέβης (краят на XI в.);
4–5. Βασίλειος Γλυκᾶς (XI–XII в.);
6. Ἰωάννης Μαρούληκ (1143 – 1180);
7. Ἰωάννης Ν. (трета четвърт на XI в.);
8. Ἰωσὴφ ἁμαρτωλός (XI в.);
9. Κωνσταντῖνος Ἰκανάτος βεστάρχης (трета четвъртина на XI в.);
10. Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς (XII в.);
11. Λέων – частно лице (XI в.);
12. Λέων Ν., ἀσηκρῆτης καὶ κριὴς Δρουγουβιτείας (XI в.);
13. Λέων νοτάριος (?) (XI в.);
14. Νικνφόρος Κομνηνὸς (XII в.);
15. Ῥωμανός β῾πρωτοσπαθάριος καὶ ταξιάρχης (X в.);
16-17. Στέφανος Βαρδαλῆς ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης (краят на XII в.);
18. Συμεὼν Λογαριαστὴς (последна четвърт на XI в.);
19. Анонимен (последна четвърт на XI в.);
20. Анонимен (втора половина на XI в.);
21. Анонимен (втора половина на XI в.);
22. Анонимен (втора половина на XI в.);
23. Анонимен (краят на XI в.);
24. Анонимен (втора половина на XI в.);

---

[469] *Friderici imperatoris, Historia*, p. 145.

[470] **Villehardouin**, II, p. 260.

[471] За преглед на отделните хипотези вж. *TIB*, VI, p. 210.

[472] **Jordanov**, Kale fortress, 89–105.

25. Анонимен (втора половина на XI в.);
26. Анонимен (втора половина на XI в.);
27. Анонимен (втора половина на XI в.);
28. Анонимен (втора половина на XI в.);
29. Анонимен (втора половина на XI в.);
30. Анонимен (втора половина на XI в.);
31. Анонимен (втора половина на XI в.);
32. N.. N.. (XI в.);
33. N.. N.. (XI в., последна четвърт).

Хронологически анализ

X–XI в.

15. Ρωμανός β' πρωτοσπαθάριος καὶ ταξιάρχης (X в.);
8. Ἰωάννης [illegible] (XI в.);
11. Λέων – частно лице (XI в.);
12. Λέων N.. ἀσηκρήτης καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας (XI в.);
13. Λέων νοτάριος (?) (XI в.);
32. N.. N.. (XI в.);
33. N.. N.. (XI в., последна четвърт).

Втора половина на XI в.

2. Ἀργυρὸς Ἐλπιώτης (втора половина на XI в.);
20. Анонимен (втора половина на XI в.);
21. Анонимен (втора половина на XI в.);
22. Анонимен (втора половина на XI в.);
24. Анонимен (втора половина на XI в.);
25. Анонимен (втора половина на XI в.);
26. Анонимен (втора половина на XI в.);
27. Анонимен (втора половина на XI в.);
28. Анонимен (втора половина на XI в.);
29. Анонимен (втора половина на XI в.);
30. Анонимен (втора половина на XI в.);
31. Анонимен (втора половина на XI в.).

Трета четвърт на XI в.

9. Κωνσταντῖνος [illegible] βεστιάρχης (трета четвъртина на XI в.)

Край на XI в.

18. Συμεών Λογαριαστής (последна четвърт на XI в.);
19. Анонимен (последна четвърт на XI в.);
23. Анонимен (края на XI в.);
3. [illegible] (края на XI в.).

XII в.

4 – 5. Βασίλειος Γλυκᾶς (XI–XII в.);
1. Ἀλέξιος Κομνηνὸς σεβαστὸς (XII в.);
6. Ἰωάννης Μαρούληκ (1143 – 1180);
10. Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς (XII в.);
14. Νικνφόρος Κομνηνὸς (XII в.);
16–17. Στέφανος Βαρδαλῆς ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης (краят на XII в.).

От крепостта „Калето" при днешния Димитровград са намерени повече от 33 моливдовула, които се датират най-общо от X до края на XII в. Те очертават хронологическия диапазон на получаването на кореспонденция тук. По-голямата част от тях (над 70%) се датират в XI в. и най-вече в неговата втора половина. Това е също относително като понятие, тъй като е значителен делът на анонимните печати, които трудно се поддават на точно датиране.

Интересен е и анализът на лицата, стоящи зад тези печати. Като изключим № 12, 15, 16–17, то всички останали са представени или само с титлите си (№ 1, 9), или в качеството им на частни лица. Към тях следва да прибавим и анонимните, които, разбира се, са били добре познати на получателя или получателите им.

Но да се върнем на въпроса относно получаването в крепостта най-общо през втората половина на XI в. или третата му четвърт на повече от 70% от кореспонденцията. Нейното получаване ще е свързано с общата картина. Несъмнено тя ще е била част от защитната линия под командата на катепана на Берое или дука на Филипопол.

Интересно е, че крепостта е съхранила функцията си и през XII в., но в първата му половина положението не е така драматично, ето защо няма насищане с кореспонденция. Отново активиране с такава констатираме във втората половина на XII в. във връзка с преминаването през българските земи на Третия и на Четвъртия кръстоносен поход и най-вече с въстанието на българите начело с Асеневци.

Навярно това са били причините за получаване на активна кореспонденция в крепостта Блесна след 60-те – 70-те г. на XI в. и активирането на такава през последната четвърт на XII в.

Профилът и датировката на печатите свързват активността на живота тук с изградената защитна линия през третата четвърт на XI в.

Отсечката Месемврия – Берое е била подсигурена в дълбочина чрез катепаната Адрианопол, но той е извън днешна България. Изнесена напред в българска територия е крепостта при с. Мелница, Елховско, където са намерени повече от 134 моливдовула, датирани най-общо от VI–XIII в.[473] От тях три четвърти се отнасят към дискутирания проблем и са част от картината на общата политика на империята.

---

[473] **Jordanov**, Melnitsa I, 21–57; **Jordanov**, Melnitsa II, 33–61.

3.5. Дук на Филипопол и крепостта при с. Добри дол

Вече стана дума за ролята на Филипопол във византийската администрация в периода 970 – 990 г. Името на града се съобщава след хилядната година, когато той е отново форпост във войната срещу българите.

1003 г. Съобщават се имената на двама пълководци – патриций Теодорокан и протоспатарий Никифор Ксифиа, а именно, че първият се е оттеглил от Филипопол поради старост и е бил заместен от втория, но в какво качество?

Има едно припокриване на събития и личности. Същите пълководци в 1000 г. са изпратени с войска да завладеят Големия и Малкия Преслав, както и Плиска, и се завърнали победоносно (при императора), но къде? Във Филипопол!

В една приписка към арменско евангелие, датирана в 1006 – 1007 г., се съобщава, че то е било поръчано от *Ованес* (Йоан), *протоспатарий и проксим на дука Тоторокан*.

В Преслав бе намерен печат на Теодорокан, патриций и дук на Адрианопол.

Как могат да се преподредят тези факти ?

Дук на Адрианопол преди 986 г., командващ катафраките, намиращи се в Адрианопол.

1000-ата г. начело на експедицията отвъд Хемус. Все пак в какво качество? Дали катафрактите все още са под негова команда? Завръща се във Филипопол, където престоява до 1003 г. След което се оттегля по старост в Адрианопол и съхранява длъжността си дук пожизнено като още една почетна титла най-рано до 1006/1007 г.

Той е заменен от протоспатарий Никифор Ксифиа. Последният има сходна кариера. Преди 986 г. е стратег на Тракия и Йоанопол, според негови печати, намерени в Преслав. През 1000 г. е заедно с патриций Теодорокан, но с каква войска? Тагма или стратиоти? По-вероятно е първото. И въобще, къде е бил Никифор Ксифиа между 1000 и 1003 г.? Вече бе констатирано, че в различните експедиции Никифор Ксифиа участва като пълководец от обкръжението на императора, а не като стратег, било то и на Филипопол. Оставам с впечатлението, че във Филипопол се намира отряд катафракти, изнесени напред от Адрианопол като евентуален резерв при крайна необходимост.

Те наистина могат да се нарекат *силна войска, ... непобедима и победоносна.*

След завладяването на България от византийците в 1018 г. значението на Филипопол намалява и той не е в полезрението на хронистите, но при всички случаи е имало местна администрация. Не са известни стратези на града. Навярно рангът на управителя е бил *ек просопо*, но на кого – на императора или на стратега на съседната тема Македония?

Вероятност, става дума за обединението Мора и Филипопол. Едното е област, която не е локализирана, приема се най-общо, че е родопска област в долината на Арда, а другото е главен град на едноименна тема.

301. Ἰωάννης σπαθαροκανδιδάτος β' νοτάριος τοῦ εἰδικος λογος καὶ ἐκ προσώπου Μόρρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)

Местонамиране – неопределено. С голяма вероятност произходът на печата е България.

Публикация: Печатът е предложен на аукцион GORNY&MOSCH под № 200 от 10.10.2011 г. – Византия-византийски печати, под № 1196.; Тегло 7,25 гр. Цял и добре съхранен отпечатък.

Лице. Петредов надпис.:

+ KЄR'Θ' | . ΩϹΠΑΘ' | . ΑΝΔΑ' R' | ΝΟΤΑΡ'Τ8 | . Λ'ΛΟΓ

Опако. Петредов надпис:

KAIЄK | ΠΡΟϹΩΠ . | ΜΟΡΑϹK . . | ΦΙΛΙΠΠ8 | ΠΟΛϹ

+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) | Ἰω(άννῃ) σπαθ(αρο) |κ|ανδιδ(άτῳ) β'νοταρ(ίῳ) τοῦ |εἰ|δ(ικοῦ) λόγου καὶ ἐκ προσώπ|ου| Μόρας κ|αὶ| Φιλιππουπόλε(ως).

Най-интересното е, че тук има пълно съвпадение в имената, титлите и другите длъжности с един друг печат, където собственикът е в качеството си на ек просопо на Месемврия (вж. № 291). Очевидно става дума за един и същ човек. Коя му позиция е по-ранна?

Собственикът на печата, някой си Йоан, е съвместявал длъжността си императорски нотарий на идика с тази на ек просопо на Мора и Филипопол. Едната в столицата, където е бил член на колегиума, отговарящ за частното императорско съкровище, а другата в провинцията. Как ги е съчетавал само можем да гадаем, но това е често срещана практика.

301а. Νικόλαος ἐκ προσώπου Μόρας καὶ Φιλιππουπόλεως (средата на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-6407), преди това в колекцията на Шлюмберже. Диам. 19 мм. Непълен отпечатък. Някои букви не са излезли, други са останали извън ядрото. То е почти равно на диаметъра на матриците.

Публикация: **Shlumberger**, Sig., p. 115, no. 2; **Seibt**, Bulgarichen Geshichte, no. 4; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 52 и цит. лит.

Лице. Бюст на св. Никола насреща с нимб, с дясна ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни надпис: ⊙ N-I || K-O .

Опако. Петредов надпис:

KЄR'Θ' | . ΙΚΟΛΑ'| . . ΠΡ'ϹΩΠ | . . ΡSΦΙ | . ΙΠ8Π . .

[+]Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [Ν]ικολά(ῳ)[ἐκ] πρ(ο)σ(ώ)π(ου) [Μώ]ρ(ας) (καὶ) Φι[λ]ι(π)π(ου)π[όλε(ως)].

В публикацията на Шлюмберже се приема четене [ἐκ] πρ(ο)σ(ώ)π(ου) [Ἀδ]ρ(ιανοπολεως) (καὶ) Φι[λ]ι(π)π(ου)π[όλε(ως)] Мора не му е била позната.

302a Ῥοῦσος σπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)

Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. № 28698, произход Пловдивски регион. Размери: 26-29 мм (22),3мм.. Непълен отпечатък. Разцентрован, с очупени краища, всичко това затруднява прочита.

Публикация: **Jordanov**, Plovdiv, no. 37, 136–137; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 52.1; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 597A; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1359.

Лице. Разцъфнал патриаршески кръст върху три стъпала. Неясен кръгов надпис: К ....VΛ'

Опако. Шестредов надпис:

|. 8CO | ..ΑΘΑ. | .ЄΚΠ.. | ΜΟΡΑC. | ΦΙΛΙΠ | ΠΟΛ'

[+Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δο]ύλ(ῳ) [Ῥ]ούσο [σπ]αθα[ρ(ίῳ) (καὶ)] ἐκ π[ρ(οσό)π(ου)] Μόρας [(καὶ)] Φιλιπ(που)πόλ(εως).

Името Русос се свързва с принадлежност на носещия го към Русия.[474] Някои са склонни да видят зад него българското Русо.[475]

303a. N. N., ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)

Съхранява се в колекция Оргидан. Неизвестен произход. Диам. 19 мм. Непълен отпечатък поради малкото ядро.

Публикация: **Laurent**, *Orghidan*, no. 240; **Siebt**, Bulgarische Geschichte, no. 3; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 52.

Лице. Бюст на военен светец (св. Теодор?). Следи от зрънчест кръг.

Опако. Четири или петредов надпис:

. . . . . | . ΚΠΡ'C'Π | ΜωΡ'S ΦΙ | ΛΗΠ8ΠΟΛ'| . . ΡΤЄ | . .

[+Κ(ύρι)ε βοηθει ἐ]κ προσ(ώ)π(ου) Μώρ(α)ς (καὶ) Φ(ι)λ̓ηπ(πο)υπόλ(εως) ·· ορτεγ(ος).

Поради некачествения отпечатък първоиздателят на екземпляра от колекция Оргидан е бил затруднен в четенето на фамилното име или патронима.

---

[474] **Jordanov**, *Corpus*, II, p. 357 и цит. лит.

[475] **Станков**.Филипопол, с.67, № 4.

Той прави паралел с българското име Омуртаг, но четенето му е несигурно и той сам определя това четене по-скоро за невъзможно[476].

В колекцията на отец Лоран В. Зайбт попаднал на друг екземпляр, много близък до този от Оргидан, който му дава идеята за друг прочит: |. . PTЄ | . . = [(ῳ) Π]ρ(ω)τε|βοντ(ι)] [477].

Такова фамилно име е известно. С управлението на България, без да се знае на каква точно длъжност, е съобщен Никифор Протевон. Името му става известно, когато дворцовите служители започнали да търсят приемник на Константин IX Мономах (1042 – 1055): ... *всички решили, че за тази цел е подходящ Никифор Протевон. Те изпратили веднага куриер в България ... защото той бил тогава управител на България*. Не е изключено в един по-ранен период да е бил ек просопо на Мора и Филипопол.

303б. N., ... κρίτης τῆς Φιλιππουπόλεως (XI в.)

Съхранява се в колекция Оргидан. Неизвестен произход. Диам. 13 мм.
Публикация: **Laurent,** *Orghidan*, № 239.

Лице. Бюст на Богородица Оранта насреща. В полето отляво и отдясно: $\overline{\mathrm{MP}}$ || $\overline{\Theta\mathrm{V}}$.

Опако. Четириреден надпис:
··· / ωΚΡΙΤ· / ΦΙΛΙΠΠ· / ΠΟΛЄΟC
[+ Θεοτόκε βοήθει .....]ῳ κρίτ(ῃ τῆς) Φιλιππ(ου)πόλεος.

303в. Λέων χαρτουλάριος Μόρρας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на виенската Мехикаристична конгрегация, no. 101. Размери: диам. 24 мм, на зърнестия кръг 18.5 мм. Добре центриран, но непълен отпечатък. Не са излезли части от матриците.

Публикация: **Seibt**, Bulgarichen Geshichte, p. 237; **Wassiliou, Seibt,** no. 239

Лице. Бюст на св. Никола благославя с десница, а в лявата ръка държи евангелие.

Опако. Триредов надпис:
|. ЄΩN | . . PTOV | . . . MΩP’
[Λ]έων [χα]ρτου[λάρ(ιος) Μώρ(ρας).

Обединението Мора и Филипопол, каквото и да означава, не е инцидентно решение. Известни са четирима или петима титуляри. То изчезва с появата на дукство Филипопол, което го поглъща.

---

[476] **Laurent,** *Orghidan*, p. 130.

[477] **Siebt,** *Bulgarische Geschichte*, S. 226.

Със сигурност Филипопол е тема в годините на Алексий I Комнин (1081–1118)[478] и са известни нейни дукове:

1. Григорий Куркуа, протопроедър и дук на Филипопол (1090 1091), според надпис от църквата в с. Баткун, Пазарджишко: Γρηγορίου προ[τοπροέδρου] καὶ δοῦκος Φ[ιλιπουπόλεως] τοῦ Κουρκούα ἰν[δ(ικτιῶνος) ιδ' ἔτους] ,ςφςθ'.

Превод: *поставен от Григорий Куркуа, протопроедър и дук на Филипопол, в 14 индикт, 6599 год. от сътворението на света* (= 1090/1091 г.)[479].

От територията на Пловдив и Пловдивско са намерени осем моливдовула, отпечатани с два различни булотириона, върху които е изписан следният текст: +Δουκὸς σφραγίζω τὰς γραφὰς τοῦ Κουρκούα[480]. Те навярно принадлежат на същия дук на Филипопол и са илюстрация на дейността му в тема Филипопол.

2. Георги Месопотамит е дук на Филипопол в 1091 г. според Анна Комнина: *Гавра бил осъден и самодържецът го предал на филипополския дук Георги Месопотамит, който да го пази в крепостта под стража, като затворник*[481].

3. N. дук на Филипопол по време на Първия кръстоносен поход[482] – юни 1096 г.

4.

301б-303. Ἀργυρὸς Καρατζᾶς πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ Φιλιππουπόλεως (1092 – 1095).

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион:

301б. ИМ–Пазарджик, инв. № 505. Липсва точна информация откъде е намерен. През 1959 г. проф. Т. Герасимов е направил гипсова отливка и върху нея е написал, че произхожда от Пазарджик. Сега се намира в експозицията на НИМ–София. Размери: 24–25 (23) 3 мм. Пълен отпечатък, но зле запазен моливдовул с отчупено от него парче. Повърхността му е покрита с оловен окис.

Публикация: **Jordanov**, Plovdiv, no. 6; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.2a; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 285; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1439.

302. ИМ–Стара Загора, инв. № 4839. Намерен е в землището на с. Добри дол, Пловдивско. Размери: 18-20 (23 ?) 3 мм. Ядрото е било малко за отпечатъка. Някои от буквите са зле запазени.

Публикация: **Jordanov**, Plovdiv, no. 7; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.2b; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 286; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1440.

303. Частна колекция. Неизвестен произход.

Публикация: **Laurent**, Argyros Karatzas, 203–210.

---

[478] Най-рано в типика на Григорий Пакуриани – 1083 г.

[479] **Jordanov**, Grégoire Kourkouas, 103–107; **Йорданов**, Григорий Куркуа (под печат).

[480] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1467–1473.

[481] *Alexiade*, II, p. 155.5, превод в **ГИБИ**, VIII, с. 97.

[482] **Ordericus Vitalis**, IX, 30–31, цит. по **Данчева-Василева**, *Пловдив*, с. 250. В извора се споменава за дук на града, допуснал кръстоносците в крепостта.

Лице. Петредов надпис:

301б) + | KЄRОHΘ' TΩCΩΔȣΛ' | ΑΡΓΙΡΟΝ | . ȣΡΟΠΑ | ΛΑΤ'
302) | KЄRОH . TΩCΩΔȣ . | ΑΡΓΙΡΟ . | KȣΡΟΠ . | . . .

Опако. Петредов надпис:

301б) SȣSKA . | ΙΛΠΠȣΠΟ | ΛЄΟCΤΟΝ | ΚΑΡΑ .Α | -Ν-
302) . . . . ΛΠȣΠ . | . ЄΟCΤΟΝ | . ΑΡΑΤΑ | -Ν-

+ K(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Ἀργυρὸν (πρωτο)κουροπαλάτ(ην) (καὶ) δοῦκα [Φ]ιλιππουπόλεως τὸν Καρατζᾶν.

В *Алексиада* се съобщава на няколко пъти името на сановник със същите имена[483].

За пръв път се споменава през лятото на 1087 г. Преди битката с печенегите при Дръстър императорът Алексий I Комнин поверил командването на τῶν ἐθνικῶ [Οὐζᾶς καὶ Καραδζᾶς][484].

През 1092 г. е натоварен с деликатна мисия (продължаваме с думите на Анна Комнина): ... *Когато [императорът] пристигнал бързо във Филипопол, той получил писмо от тогавашния български архиепископ, относно дука на Дирахиум, син на севастократора, в което се твърдяло, че той замислял да се отцепи. Императорът взел бързи мерки: извикал тогавашния велик хетериарх Аргир Караджа, по произход скит [μέγαν ἑταιρειάρχην Ἀργυρὸν τὸν Καραδζᾶν, Σκύθην], но твърде умен ... и му дал две писма. Едното било до Йоан и в него му нареждал да се яви незабавно във Филипопол, за да му докладва за положението на поверената му област. Другото било адресирано до първенците на Дирахиум и в него се е казвало: Тъй като се научихме, че Вълкан отново замисля война против нас ... решихме, че трябва да отзовем вашия любим дук и любим племенник на мое величество, и ви назначихме за дук този, който изпращаме да ви връчи нашето писмо. Приемете го и вие и се подчинявайте, което ви заповядва.* А устно наредил на Караджа да замине за Дирахиум и да предаде на Йоан първото писмо. Ако се подчини доброволно, да го отпрати с мир и да поеме защитата на областта, докато се върне отново. Ако ли не, да извика първенците на Дирахиум, за да му помогнат да залови Йоан[485].

По-нататък Анна Комнина разказва, че във Филипопол пристигнал и севастократорът Исаак и в роднински кръг е било разгледано делото на Йоан Комнин. След като не е бил уличен в измяна, се завърнал в Дирахиум[486].

Самият факт, изпращането на Аргир Караджа в Дирахиум и намесата му в делата на клана Комнини, свидетелства за доверието, което той е имал пред императора. Не само поради деликатността на мисията му, но и поради факта, че за управители на Дирахиум Алексий I Комнин е назначавал само членове на императорската фамилия – Георги Палеолог, Йоан Дука, Йоан Комнин и др.

За последен път името на Аргир Караджа се съобщава в 1095 г. На дневен ред била опасността от куманите. Императорът предприел настъпление срещу тях, тръгвайки от Адрианопол за Скутари и Агатоники. Куманите се намирали на лагер при Аврилево. Преди сражението той наредил да бъдат извикани съюзническите вождове Уза (от сарматите), скитът Караджа [κα Καραδζάν τὸν Σκύϑην] и полуварваринът Манастра[487].

---

[483] **Skoulatos**, *Personnages*, no. 17.
[484] **Alexiade**, II, p. 97.15.
[485] **Alexiade**, II, p. 148, превод в **ГИБИ**, VIII, 94–95.
[486] **ГИБИ**, VIII, 95–97.

Повечето от изследвачите са склонни да приемат, че по произход Аргир Караджа е печенег[488], въпреки че единственият източник на информация, Анна Комнина, е доста индиферентна в тази насока. Първия път го нарича заедно с Уза савромат, втория път – скит, а третия го разграничава от савромата Уза и потвърждава определението скит, което на практика не ни подпомага.

Разбира се, целта на нашето изследване е не произходът на Аргир Караджа, а как да вместим информацията от представените моливдовули в известното за личността му.

Затрудненията ни идват освен от оскъдността на информация, а така също и от несигурността в датирането на едно или друго събитие, за които основен източник е Анна Комнина. Това поражда различие и в изследванията.

Според П. Готие изпращането на Аргир Караджа в Дирахиум и въобще събитията във Филипопол са протекли през 1094 г.[489]

В. Лоран приема, че Аргир Караджа е бил назначен за дук на Филипопол след гореописаните събития[490].

За да отговорим на поставения въпрос, е необходимо да проследим: хронологията на събитията, в които Аргир Караджа е взел участие; длъжностите, които е заемал, и да съобразим това с времето на останалите титуляри на Филипопол.

Не ни е известна нито титлата, нито длъжността на Аргир Караджа през 1087 г., навярно той е попадал в понятието съюзнически вождове. През 1092 г. той е вече μέγας ἑταιρειάρχης, т.е. началник на императорската гвардия. През 1092 г. във Филипопол е пристигнал императорът, а навярно с него и неговата гвардия. Великият хетериарх е изпратен в Дирахиум, където безспорно е бил в качеството си на дук. Колко време продължило разследването и съответно престоят на Аргир Караджа в Дирахиум, не знаем, но не ще е било въпрос на дни. След благоприятния изход от разследването Йоан Комнин се е завърнал в Дирахиум, поел си отново поста, съответно и Аргир Караджа се завърнал при императора, но вече в качеството си на какъв?

От разнородни източници узнаваме, че през март 1092 г. велик етериарх е протопроедърът Варда Ксир[491], а в края на 1094 г. куропалатът Константин Антиох[492]. Следователно до края на 1094 г. Аргир Караджа не е бил възстановен на старата си длъжност.

---

[487] **Alexiade**, II, p. 204,8; **ГИБИ**, VIII, с. 112.

[488] **Gautier**, Blachernes, p. 259; **Moravcik**, *Byzantinoturcica* II, p. 153.

[489] **Gautier**, Blachernes, p. 259.

[490] **Laurent**, Argyros Karatzas, 203–210.

[491] **Grumel**, *Regestes*, no. 961; **Dölger**, *Regesten*, no. 1168.

[492] **Gautier**, Blachernes, no. 24.

Кои други титуляри във Филипопол са ни известни и как те се свързват с пребиването на Аргир Караджа: от надписа в църквата до с. Баткун, датиран в 1090/1091 г., е известен протопроедърът Григорий Куркуа[493], а според Ана Комнина в 1091 г. дук вече е бил Георги Месопотамит.

Следователно, ако надписът на Григорий Куркуа е във връзка с отпътуването му от Филипопол, то негов непосредствен приемник би бил Георги Месопотамит, съответно заменен от Аргир Караджа. Неговият престой във Филипопол би се ограничил в рамките на периода 1092-1095 г.

Намирането на два моливдовула на ’Αργυρὸς Καρατζᾶς πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ Φιλιππουπόλις в района на Пазарджик и дн. с. Добри дол свидетелства за получаването там на негови разпореждания в изпълнения на служебните му задължения. Още повече, че тези селища са били в границите на тема Филипопол.

С името на същия са известни други три моливдовула, но само в качеството му на куропалат[494]. Въпросът е дали те са съвременни на тези, при които е дук на Филипопол? Ако отговорът е отрицателен, това е илюстрация, че Аргир Караджа е имал трайни контакти с лица, пребиваващи или живеещи тук.

А. Печати, намерени в Пловдив[495]

Хронологически анализ

VI–VII в.

Justinianus I (527 – 565)[496];
Justinianus I (527 – 565)[497];
Θεόδωρος (VI–VII в.)[498];
Κωνσταντῖνος (VI–VII в.)[499];
N. (VI–VII в.)[500];
N. (VI–VII в.)[501].

VIII-X в.

᾿Αναστάσιος (VIII в.)[502];
᾿Ιωάννης ὕπατος (VIII–IX в.)[503];

---

[493] **Jordanov**, Gregoire Kourkouas, 103–107.

[494] **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 429–430.

[495] **Jordanov**, Plovdiv, 111–138.

[496] **Jordanov**, *Corpus*, III, no.30.

[497] Ibid., no. 37.

[498] Ibid., no. 2262.

[499] Ibid., III, no. 2295.

[500] Ibid., no. 2388–2390.

[501] Ibid., no.2391–2393.

[502] Ibid., no. 2088.

[503] Ibid., no. 712.

Δρόσος πρωτονοτάριος (първа половина на IX в.)[504];

Ν.. κομμερκιάριος καὶ ἀβυδικὸς Θεσσαλονίκης (IX в)[505];

Βασίλειος ῥαίκτωρ καὶ οἰκονόμος τῆς Νέας (IX–X в.)[506];

Νικήτας, ἀνθύπατος, πατρίκιος, β' πρωτοσπαθάριος καὶ λογοθέτης τοῦ στρατιωτικοῦ (X в.)[507];

Λέων ὀστιάριος (X в.)[508].

X–XI в.

Ἰωάννης ταξιάρχος (X–XI в.)[509].

XI в.

Κωνσταντῖνος, Γ' (1042 – 1055)[510];

Ἀλέξιος Κομνηνὸς (1081 – 1118), тип В. сфрагида[511];

Ῥοῦσος σπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.)[512];

Κωνσταντῖνος Διογένης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.)[513];

Γυμνὸς Νικόλαος (втора половина на XI в.)[514];

Κουρκούας Γριγόριος (втора половина на XI в.)[515];

Σκριβοπούλος Μιχαὴλ (XI в.)[516];

Μαρίας (втора половина на XI в.)[517];

Μιχαὴλ (XI в.)[518];

Анонимен (XI в.)[519];

Анонимен (втора половина на XI в.)[520];

Анонимен (XI в.)[521];

Анонимен (XI в.)[522];

Ἰωάννης Ν. (XI в., втора половина)[523];

---

[504] Ibid., no. 747a.

[505] Ibid., no. 1219.

[506] Ibid., no. 1649.

[507] Ibid., no. 865.

[508] Ibid., no. 205.

[509] Ibid., no. 1067.

[510] Ibid., nos. 108; 109a.

[511] Ibid., no. 193.

[512] Ibid., no. 1359.

[513] Ibid., no. 1549.

[514] Ibid., no. 1865.

[515] Ibid., no. 1950.

[516] Ibid., no. 2039.

[517] Ibid., no. 2198.

[518] Ibid., no. 2205.

[519] Ibid., nos. 2450; 2478.

[520] Ibid., nos. 2511; 2514.

[521] Ibid., nos. 2517; 2518.

[522] Ibid., nos. 2552; 2553.

[523] Ibid., no. 2644.

Λέων ... (XI в.)[524];
N. (XI в.)[525];
N. (X в.)[526];
N. (XI в.)[527];
N. (XI в.)[528].;
N. (XI в.)[529];
N.. (XI в.)[530];
Νικόλαος Μαϊλόπουλος (XI в.)[531];
Λέων ...., (XI в.)[532].;
N.. (XI в.)[533];
N.. (XI с., втора половина)[534];
Анонимен (втора половина на XI в.[535]);
Βάρδας πρωτοσπαθάριος ὕπατος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.) [536];
Κωνσταντῖνος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в.)[537];
Βασίλειος . . . . . (втора половина на XI в.)[538];
Νικήτας Βοθυρίτης (средата на XI в.)[539];
Πέτρος (първа половина на XI в.)[540];
Γρηγόριος β σπαθαροκανδιδατος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.)[541].

XI в. – краят
Ἰωάννης или Μιχαὴλ Παντεχνῆς κουροπαλάτης (XI в., краят)[542];
[Γριγόριος] Κουρκούας δοὺξ (краят на XI в.)[543];
Μοναστρᾶς Μιχαὴλ (XI в. краят)[544];
Πετριτζιότης Θεόδωρος (краят на XI в.)[545];

---

[524] Ibid., no. 2820.
[525] Ibid., nos. 2757-2760.
[526] Ibid., no. 2899.
[527] Ibid., no. 2902.
[528] Ibid., nos. 2907-2710.
[529] Ibid., no. 2913.
[530] Ibid., no. 3080.
[531] Ibid., no. 3083.
[532] Ibid., no. 3084.
[533] Ibid., no. 3085.
[534] Ibid., no. 2511.
[535] Ibid., no. 1522a.
[536] Ibid., no. 1522a.
[537] Ibid., no. 1756a.
[538] Ibid., no. 3228.
[539] **Иванов, Иванов.** Византийски моливдовули, с. 87.
[540] Пак там, с. 88.
[541] Пак там, с. 89.
[542] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 440.
[543] Ibid., nos. 1467-1468; 1473.
[544] Ibid., no. 1977.

Λέων (краят на XI в.)[546];
Μιχαὴλ Ἐλεάτης (краят на XI в.)[547].

XII в.
Ἰωάννης Κομνηνὸς σεβαστός (XI–XII в.)[548];
Ἁγιοστεφανίτης Κατακαλὼν (XI–XII в.)[549];
Μαρία Κομνηνὴ πανυπερσέβαστη (1082 – 1136)[550];
Ἀλέξιος Παλαιολόγος σεβαστός (XII в.)[551];
Ἰωάννης Κωντοστεφάνος Κομνηνὸς σεβαστός (?) (XII в.)[552];
Ζωναρᾶς Χριστοφόρος (XI–XII в.)[553];
Πακουριάνης Ἀσπιέτης (XI–XII в.)[554];
N., XI–XII в.[555];
Νικηφόρος Δούκας σεβαστός (XII в.)[556];
Μονῆς τῆς Θεοτόκος τῆς Περίβλεπτος (втора половина на XII в.)[557];
Δούκαινα Εὐφροσύνη (? – 1185)[558];
Λαχανᾶς Ἰωάννης (XII в.)[559];
N. (XII в.)[560];
N. (XII в.);
Μανουὴλ, Α᾽ Κομνηνὸς (1143 – 1180)[561];
Κομνηνὸς Ἀλέξιος (XII в.)[562];
Μεσαρίτης Νικόλαος (XII–XIII в.)[563];
Ἄννα Παλεολογήνα (1341 – 1347)[564];
Μαδαρίτης Δαλασηνὸς Χριστοφόρος (XIII–XIV в.)[565].

---

[545] Ibid., no. 2029.
[546] Ibid., no. 2188.
[547] **Иванов, Иванов.** Византийски моливдовули, с. 90.
[548] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 647
[549] Ibid., nos. 1807-1809.
[550] Ibid., no. 460.
[551] Ibid., no. 623.
[552] Ibid., no. 647.
[553] Ibid., no.1890.
[554] Ibid., nos. 2009; 2012.
[555] Ibid., no. 2769.
[556] Ibid., nos. 661-662.
[557] Ibid., no. 1654.
[558] Ibid., no. 1872.
[559] Ibid., no. 1966.
[560] Ibid., nos. 3079; 3081.
[561] Ibid., no. 196a.
[562] Ibid., no. 1932a.
[563] Ibid., no. 1994.
[564] Ibid., no. 214.
[565] Ibid., no. 1972.

Коментар: Печатите от Пловдив обхващат най-широк хронологически диапазон поради факта, че се отнасят до Филипопол, град, играл важна роля в тази част на империята за продължителен период. Наистина, количествата не са респектиращи, но са засвидетелствани всички периоди от VI до XIV в.

Б. Печати от крепостта при с. Добри дол, Пловдивско[566]

Крепостта при с. Добри дол се намира на хълма Калето, което е най-югозападната точка на Чирпанските възвишения. Площта на платото достига до 3 ха, като крепостта вероятно е била с размери: 350 м/500 м (север-юг/изток-запад)[567]. Изградена е на изключително стратегическо място, което позволява контролирането на пътя, минавал по течението на р. Марица, над който тя се е извисявала. За момента крепостта не е проучвана чрез археологически разкопки, като е правено единствено геомагнитно измерване през 2009 г. на около ¾ от цялата площ на платото. То показва, че с изключение на централната източна част, останалата вътрешна площ на крепостта е била без наличието на значими каменни структури. В централната източна част, изглежда, е била разположена масивна каменна постройка с керемиден покрив и вероятно изградена в opus mixtum, която откритата битова керамика отнася основно към XI–XII в. Тъй като са открити и фрагменти от битова керамика, които се отнасят към XIII в., е допуснато, че крепостта е преживяла катаклизъм от началото на XIII в.

Според Ч. Кирилов в случая става въпрос за важен селищен център от Средновековието, без обитаване през античната и късноантичната епоха.[568] Тук може би трябва да отбележим, че все пак в рамките на крепостта са открити както антични,[569] така и късноантични монети, докато най-късната средновековна монета е на Мануил I Комнин (1143 – 1180).[570]

От крепостта са намерени повече от 32 моливдовула, предимно от иманяри.

Хронологически анализ

XI в.

1. Καλοκυρὸς Πηγονίτης σπαθαροκανδῖδατος καὶ ἐκ προσώπου (XI в.)[571]:

2. Στέφανος Σερβλίας β'πρωτοσπαθάριος καὶ κομμερκιάριος Λογγοβαρδίας (XI в.)[572]:

---

[566] **Йорданов, Топалилов,** Добри дол, 831–844.

[567] **Кирилов, Ч.** Недеструктивно археологическо проучване на крепостта на хълма Калето край с. Добри дол, община Първомай. – *АОР* през 2009 г., София, 2010, с. 666.

[568] Пак там, 667.

[569] Филип Македонски, Юлия Мамея, Константин Велики – **Велков, Ив**. Археологически вести. – *ИБАИ* 15, 1946, 230.

[570] Монетите са по **Велков,** Археологически вести, с. 230; вж. също и *TIB*, 6, Wien, 1991, p. 248.

[571] **Jordanov,** Dobri dol, no. 11; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 574; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 946.

[572] **Jordanov,** Dobri dol, no. 23; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 45.1; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 645; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1315.

3. Λέων μαΐστωρ τῆς σχολὴ τῶν κηρύκων (XI в.)[573];

Последна четвърт на XI в.

4-5. Κωνσταντῖνος Ἀλοπὸς – частно лице (последна четвърт на XI в.)[574];
6. Ῥωμανὸς Ἀπλουχεῖρας – частно лице (последна четвърт на XI в.)[575];
7. Πολύευκτος βέστης (трета четвърт на XI в.)[576];
8-9. Μανουὴλ Ζηαλαης (70-те – 80-те г. на XI в.)[577];
10. Ἀργυρός Καρατζᾶς κουροπαλάτης (XI в., преди 1092 г.)[578];
11. Ἀργυρός Καρατζᾶς πρωτοκουροπαλάτης καὶ Φιλιππουπόλεως (1092 – 1095)[579];
12-13. [Γριγόριος] Κουρκούας δοὺξ (краят на XI в.)[580];
14. Σοφία κουροπαλάτησση (80-те – 90-те г. на XI в.)[581];
15. Анонимен от втората половина на XI в.[582];
16. Анонимен иконографски (втора половина на XI в.)[583];
17. Анонимен иконографски (втора половина на XI в.)[584];
18. Θεόδωρος . . . . (втора половина на XI в.)[585];
19. N., Παλαιολογος ? (втора половина на XI в.)[586];
20. N., (втора половина на XI в.)[587];
21. Ανδρόνικος . . . . . (втора половина на XI в.)[588].

XII-XIII в.

22-23. Μωσῆς Εὐλόγιος – частно лице (XII в.)[589];
24. Κομνηνὸς Δούκας Μανουὴλ (XII в.)[590];
25 Ἀλέξιος Παλαιολόγος σεβαστός (XII в.)[591];

---

[573] **Jordanov**, Dobri dol, no. 13; **Jordanov,** *Corpus,* I, no. 43.1b; **Jordanov**, *Corpus*, III no.1727.
[574] **Jordanov**, *Corpus,* III, no.1813-1814
[575] **Jordanov**, Dobri dol, no. 21; **Jordanov,** *Corpus,* II, no. 39.; **Jordanov,** *Corpus,* III, 1817
[576] **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 410.
[577] Ibid., nos. 502-503.
[578] Ibid., no. 429.
[579] **Jordanov,** Plovdiv, no. 7; **Jordanov,** *Corpus,* I, no. 77.2b: **Jordanov,** *Corpus,* II, no.286; **Jordanov**, *Corpus,* III,no. 1440.
[580] **Jordanov**, *Corpus,* III, no.1950-1951
[581] Ibid., no. 449.
[582] Ibid., no. 2538.
[583] Ibid., no.2554.
[584] Ibid., no.2562.
[585] Ibid., no.2618.
[586] Ibid., no.2828.
[587] Ibid., no.2868.
[588] Ibid., no.3016
[589] Ibid., nos. 1883-1884.
[590] Ibid., no. 1941.
[591] Ibid., no 624.

26. Νικηφόρος Δούκας σεβαστός (XII в.)[592];

27. Ἰωάννης Καντακουζηνὸς γάμβρος καὶ καῖσαρ (1185 – 1186)[593];

28. Ἀλέξιος Κομνηνὸς Βρανᾶς πανυπερσέβαστος (1183 – 1186)[594];

29. Ἀλέξιος Κομνηνὸς Παλαιολόγος δεσπότης καὶ γαμβρὸς (1200 – 1203)[595];

30. N. (XII в.);

31. Ἰωάννης βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων (XII–XIII в.)[596].

В крепостта до дн. с. Добри дол са намерени 31 оловни печата, които се датират от втората половина на XI в. до началото на XIII в., следователно през този период в нея се е намирал представител на византийската администрация – гражданска и военна. Какъв е бил точно рангът му, не можем да отговорим. Резидирането на гарнизон тук обаче е повече от задължително. Подобно на другите селища, преобладаващото количество са печатите, датирани от средата до края на XI в. – повече от двадесет екземпляра. То съвпада с активността на защитната линия Месемврия – Белград.

3.6. Катепан на Триадица и крепостта Кракра

Сердика (дн. София) заема стратегическо място на пътя от Европа за Азия, по който, освен друго, се движат и армии с различни намерения. Името на града се съобщава и във връзка с войната на Василий II срещу България, но повече се акцентира на намиращата се недалеч от Сердика крепост Кракра, при днешния Перник.

Не се знае нищо за мястото на Сердика във военноадминистративната структура на Византия след завладяването на България през 1018 г. За пръв път конкретна информация получаваме във връзка с личността на Роман Диоген преди да стане император.

За него и връзката му със събития в българските земи подробна информация е дадена в частта за катепана на Парадунавон. Тук ще акцентираме на информацията, когато е бил катепан на Сердика.

Михаил Аталиат: *един от благородниците вдигнал въстание, именно вестархът Роман, по прякор Диоген ... Когато по времето на император Дука му е било поверено управлението на Сердика*[597].

От горния пасаж научаваме, че: вестархът Роман Диоген вдигнал бунт срещу императора; по времето на император Дука (1059 – 1067) му е било поверено управлението на Сердика, но в качеството на какъв не е ясно;

---

[592] **Йорданов**, Севасти, № 33; **Jordanov**, Dobri dol, no. 20; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 206; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 663.

[593] **Jordanov**, *Corpus*, III, no.413.

[594] Ibid., no. 462.

[595] Ibid., no. 412.

[596] **Йорданов**, *Корпус*, с. 203.

[597] **Attaleiates**, p. 97.8-21; превод в **ГИБИ**, VI, 179–180.

Продължителят на Скилица: *Диоген бил назначен за дук на Сердика и понеже бил патриций, помолил императора Константин Дука да му даде титлата вестарх. Императорът ... го изпратил ... без да изпълни молбата му. Когато Диоген тръгнал и стигнал до Сердика, той срещнал печенеги, излезли да плячкосват страната, и ги победил. Като пратил до императора много живи пленници и главите на избитите, той получил титлата вестарх и писмо от императора*[598].

Кекавмен: *След като умрял императорът, вместо него започнал да управлява Роман Диоген ... блаженопаметният Диоген бил негов приятел от времето, когато бил катепан*[599].

Няма други източници, които да потвърждават съществуването на дукство Сердика преди 1067 г. , а може би и този термин се дължи на по-късна реминисценция[600].

Досегашните случаи ни убеждават, че заслужават доверие сведенията на Кекавмен, а в случая той съобщава, че преди възцаряването си Роман Диоген е бил катепан.

С името на Роман Диоген са известни три групи печати:

1. Патриций и стратег (50-те г. на XI в.);
2. Вест, патриций антипат и стратег (60-те г. на XI в.);
3. Вестарх и катепан – преди 1067 г.

Длъжността на Роман Диоген и при трите групи печати не е свързана с конкретна военна или административна единица. Оставаме с убеждението, че той е бил на разположение на императора и изпращан начело на тагмата в район, където е необходимо. При нея би трябвало да наблюдаваме еволюционното развитие от стратег до катепан.

От сравняването на данните от изворите с тези от сфрагистиката се получава следната схема от кариерата на Роман Диоген:

Според наративните източници преди 1067 г. той е заемал следните длъжности[601]:

а) ἄρχων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον πόλεων;

б) πατρίκιος καὶ δοὺξ Σαρδικῆς;

в) βεστάρχης καὶ κατεπάνω.

Според достигналите до нас негови печати той има следния cursus honorum:

а) πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те г. на XI в.);

б) βέστης ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50-те – 60-те г. на XI в.);

в) βεστάρχης καὶ κατεπάνω (? – 1067).

При всички случаи той е пребивавал в Сердика или като командир на отряд от тагмата, или като дук на Сердика.

---

[598] **Skylitzes Continuatus**, 121. 12-23; превод в **ГИБИ**, VI, с. 333.

[599] **Кекавмен**, р. 266.7-8.

[600] Според **Cheynet,** La société byzantine, 574 той всъщност е бил катепан или дук на България, в която е включена и Сердика.

[601] **Jordanov**, Paradounavon, 65–66.

304–305. Νηκηφόρος Μελισσηνὸς μάγιστρος καὶ δοὺξ Τριαδίτζης

304. Съхранява се в Колекция Zacos, I, no. 2697bis. Диам. 25 мм. Добре центриран отпечатък. Реверсът се е подхлъзнал и е отпечатан на два пъти, поради което първите букви от почти всички редове са останали извън ядрото.

Отлично съхранен моливдовул.

Лице. Бюст на св. Богородица, държаща Младенеца наляво. От двете ѝ страни титули: MP | ΘV

Опако. Седемредов надпис:

. . KЄR'Θ' | . HKHΦOP' | . AΓICTPω | . Δ8K'TPIA | .ITZH'Tω | MЄΛICCH | -Nω -

–Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Νηκηφόρ(ῳ) μαγίστρῳ (καὶ) δουκ(ὶ) Τρι(α)δίτζη(ς) τῷ Μελισσηνῷ.

305. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-3) от колекцията на РАИК. Размери: 27-28 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък, въпреки че е малко разцентрован.

Публикация: **Шандровская,** Исторические деятели, 28–40.

Лице. Бюст на св. Богородица, държаща Младенеца наляво.

Опако. Седемредов надпис:

+ ΘKЄR'Θ' | NHKHΦOP' | MAΓICTPω | SΔ8K'TPI' | ΔITZH'Tω | MЄΛICCH | -Nω -

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Νηκηφόρ(ῳ) μαγίστρῳ (καὶ) δουκ(ὶ) Τρι(α)δίτζη(ς) τῷ Μελισσηνῷ.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

306. Νηκηφόρος Μελισσηνός μάγιστρος καὶ κατεπάν(ω) Τριαδίτζης

Съхранява се в Ермитажа (М-146). Постъпил е от колекцията на РАИК. Размери: 22-22 мм. Непълен отпечатък, поради малкото ядро.

Публикация: **Шандровская,** Исторические деятели, 40–41, II.1.

Лице. Бюст на св. Богородица, държаща Младенеца наляво.

Опако. Осемредов надпис:

+ . . . . . | TωCωΔ8 . | NIKHΦO'MA | ΓICTP'SKA | TЄΠANTP | AΔITZHC'Tω | MЄΛICCH | -Nω -

[+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)] τῷ σῷ δού[λῳ] Νικηφό(ρῳ) μαγίστρ(ῳ) (καὶ) κατεπάν(ω) Τριαδίτζης τῷ Μελισσηνῷ.

Кой е Никифор Мелисин?

Никифор Мелисин произхожда от знатен малоазийски род, а кариерата му започва през 60-те години на XI в. при управлението на император Константин X Дука. Първата титла, с която е известен, е вестарх, а по-късно последователно е магистър, вестарх и катепан[602]; магистър и дук на Триадица[603]; протопроедър и монострагег на Анатоликон[604]. Още преди смъртта на куропалата Йоан Комнин, през 1067 г., Никифор Мелисин се жени за дъщеря му Евдокия, с което става зет и на синовете на куропалата – Мануил, Исак, бъдещия император Алексий I, Адриан и Никифор. В началото на 1078 г. е в Мала Азия като ипострагег на частите на Михаил VII Дука, изпратени срещу Никифор Вотаниат[605]. В края на 1080 г. въстава против Никифор III и в Никея се провъзгласява за император[606]. През март 1081 г. Никифор Мелисин с войските си е в Дамалис, на азиатския бряг на Босфора – срещу столицата Константинопол[607]. По същото време в Европа вече е набрал сила метежът на претендента Алексий Комнин – шурей на Мелисин. Алексий също обсажда Константинопол. Никифор Мелисин предлага на Алексий Комнин да си поделят империята, като той самият вземе азиатските, а Алексий – европейските ѝ територии, но Алексий отказва и на свой ред обещава на шурея си, че ако последният го признае за василевс, той ще му даде титлата кесар с всички полагащи ѝ се почести, както и град Солун[608]. Никифор приема и между април 1081 г. и смъртта си през ноември 1104 г. е кесар на империята, както обичайно се титулувал носителят на достойнството във Византия[609]. Със създаването на севастократорската титла за Исак Комнин обаче тази на кесаря минава след нея, преставайки да е най-висшата почетна титла и респективно Никифор Мелисин е трябвало да се задоволи да е на трето място във византийската йерархия – след императора и неговия брат севастократор Исак[610]. Участва активно във военните кампании на Балканския полуостров. По време на битката с норманите на Робер Гискар при Дирахион (октомври 1082 г.) командва дясното крило на византийските войски[611]. През 1083 г. според личното разпореждане на Алексий I Никифор Мелисин е един от главнокомандващите на армията срещу Боемунд при Лариса[612]. През 1087 г. участва в кампаниите против „скитите"[613]. В решителното сражение командва лявото крило на войската и попада в плен, ... *но мнозинството от събранието не се съгласило на това, искайки да ги продадат срещу откуп. Когато това мнение надделяло, императорът бил известен писмено от Мелисин, който, макар и да бил в плен, подбуждал много от скитите към това решение ...*[614].

---

[602] **Zacos**, *Seals*, I, no. 2697.

[603] Ibid., no. 2697bis.

[604] **Laurent**, *Orghidan*, no. 196.

[605] **Bryennios**, 117–118; **Attaleiates**, p. 24.

[606] За присвояването на императорската титла от Никифор Мелисин свидетелстват неговите печати като автократор на ромеите – вж. **Zacos**, *Seals*, I/1, nos. 99, 100. Вж. също анотацията към печат no. 2698 в част трета на Закос.

[607] **Анна Комнина**, *Алексиада*, с. 107.

[608] **Анна Комнина**, *Алексиада*, 107–108.

[609] Относно начина, по който се титулувал и подписвал кесарят, вж. **Guilland**, Rechèrches, II, p. 36.

[610] За създаването на титлата севастократор и за мястото ѝ във византийската почетна йерархия вж. **Анна Комнина**, *Алексиада*, 122–123. Вж. също **Βάρζος, Κ.** Η γενεαλογία, τόμος Β', 19–20.

[611] **Анна Комнина**, *Алексиада*, с. 150.

Високо образован за времето си, Никифор Мелисин е поддържал редовна кореспонденция, включително и с българския архиепископ Теофилакт Охридски, с когото явно са били близки, тъй като църковният пастир се жалвал на кесаря за тежкото положение на паството си в Пелагония (Битоля)[615]. Умира на 17 ноември 1104 г.

Печатите му в качеството на катепан и дук на Триадица се датират в третата четвърт на XI в. Те са факт, който не е засвидетелстван от наративните източници.

Дали е първият титуляр? Ако Роман Диоген е бил катепан или дук на Триадица, Никифор Мелисин ще е бил негов приемник. Любопитна е констатацията, че двамата управители на Триадица са претенденти за престола, при това успешни. Навярно средата в Триадица е подтиквала към подобни действия.

Известен е негов печат в качеството му на магистър, вестарх и катепан, засвидетелстван чрез два моливдовула: единият от колекция Г. Закос[616], а другият намерен при разкопки в Аморион през 1997 г.[617]

Лице. Бюст на Богородица, държаща Младенеца наляво. Сигла: М-Р || ĖV

Опако. Шестредов надпис:

+ ΘKЄR'Θ' | NHKHΦOPⲰ | MAΓICTPⲰ | RЄCTAPX'SK | TЄΠAN'TⲰ | MЄΛICHN'

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) 'Νηκηφόρῳ μαγίστρῳ, βεστάρχ(η) (καὶ) κατεπάν(ω) τῷ Μελισην(ῷ).

Той е по-ранен, отколкото тези с топоним Триадица, но дали е паралелен с тях?

Това е свързано с коментара относно значението на печатите с различни длъжности – катепан, дук, стратег, турмарх, комеркиарий и др., но без топоним. Количеството на намерените византийски печати в дн. София е твърде скромно.

---

[612] **Анна Комнина,** *Алексиада*, с. 167.

[613] Вж. напр. **Анна Комнина,** *Алексиада*, с. 209, 213 и т.н.

[614] **ГИБИ,** VIII, с. 67

[615] ***PG***, 126, col. p. 532.

[616] **Zacos,** *Seals*, I, no.2697.

[617] **Lightfoot, C. S.** The Amorium Projcet: The 1997 Study Season.- *DOP* 53, 1999, 339.

Печати от крепостта Кракра[618]

Недалеч от София, в дн. град Перник, където се е намирал средновековният Кракра, са открити при археологически разкопки близо 30 моливдовула:

1. ᾿Ανδρόνικος ᾿Αἶνιος (краят на XI в.)[619];
2. Γεώργιος Παλαιολόγος πρωτονωβελίσσιμος (90-те г. на XI в.)[620];
3. Δαυὶδ Χαασανόπουλος (краят на XI в.)[621];
4. Εἰρήνη Συναδηνὴ σεβαστὴ (първа половина на XII в.)[622];
5. ᾿Ιωάννης – частно лице от края на XI в.;
6-7. Κωνσταντῖνος Οὐμπερτοπούλος (80-те – 90-те г. на XI в.)[623]:
    а) нобелисим и дук;
    б) севаст и дук;
8. Λέων ἁμαρτωλός (XI в.)[624];
9. Λέων Δούκας πρόεδρος (трета четвърт на XI в.)[625];
10. Λέων μαΐστωρ τῆς σχολῆς τῶν Κυρικῶν (последна четвърт на XI в.)[626];
11. Μανουὴλ Βοτανειάτης σεβαστὸς (началото на XII в.)[627];
12. Μιχαὴλ ᾿Αριστηνός λογοθέτης τοῦ δρόμου (краят на XI в.)[628];
13. Μιχαὴλ Περδίκης βέστης (трета четвърт на XI в.)[629];
14. Μονῆς τῆς Θεοτόκος τῆς Βλαχερνιτίσσα (XII в.);
15. Никифор III Вотаниат (1078 – 1081)[630];
16. Στέφανος Μαλεῖνος (краят на XI в.)[631];
17-18. Συμεὼν Πρίγουλης (втора половина на XI в.)[632];
19. Анонимен от втората половина на XI в.;
20. Анонимен от втората половина на XI в.;
21. Анонимен от втората половина на XI в.;
22. Анонимен от втората половина на XI в.;
23. N. от втората половина на XI в.;
24. N., (XIII в.);

---

[618] **Йорданов,** Перник, 11–39.
[619] **Jordanov**, *Corpus,* III, no. 1673.
[620] Ibid., no. 518.
[621] Ibid., no. 2075.
[622] Ibid., no. 616.
[623] Ibid., nos. 1479; 1481.
[624] Ibid., no. 1774.
[625] Ibid., no. 500.
[626] Ibid., no. 1726.
[627] Ibid., no. 657.
[628] Ibid., no. 855.
[629] Ibid., no. 2027.
[630] Ibid., no. 120.
[631] Ibid., no. 1973.
[632] Ibid., nos. 2031–2032.

25-26. Михаил ? – частно лице от последната четвърт на XI в.;

27. N. от втора половина на XI в.;

28. N., съдия на Другувития – последна четвърт на XI в.[633].

Най-напред е необходимо да се установи времето на получаване на кореспонденция в средновековния Перник, т.е. да се датира комплексът от печати. За една група може да се посочи най-общо датиране във втората половина на XI в., друга в третата му четвърт, трета в последната му четвъртина, а т.н. Към XII в. най-общо се отнасят четири екземпляра. Ако все пак прецизираме датировката на всеки един печат поотделно, получава се хронологическа амплитуда от петдесетина години – от третата четвърт на XI в. до първата четвърт на XII в., което приобщава и Перник към останалите крепости, в които след 1067 г. са настанени гарнизони и е фрагмент от защитната линия Месемврия – Белград. В този смисъл Перник е малко встрани от това направление и по всяка вероятност е бил включен в дукство Триадица, където преди 1067 г. титуляр е бил вестархът Роман Диоген, а през 60-те – 70-те г. на XI в. – магистърът Никифор Мелисин.

3.7. Дук на Ниш

Информация за Ниш и мястото му в администрацията на Византия беше представена в предходната глава, тук преминаваме директно към сфрагистичните паметници.

307–308. Νικηφόρος Δεκανός κουροπαλάτης, δοὺξ καὶ ἀναγραφεὺς Νίσος (XI–XII в.)

307. Съхранява се в колекцията на Национален исторически музей–София, инв. № 27705. Произхожда от Созопол. Размери: 17-17.5 (?) 2.5 мм. Отпечатъкът не е пълен, тъй като ядрото е било по-малко или равно по размер на диаметъра на матриците. Но и самият моливдовул не е добре запазен. Прояден е от корозия и това затруднява цялостното четене на текста, ако липсваха паралели.

Публикация: **Йорданов,** Никифор Декан, 75–79; **Jordanov**, *Corpus*, I, 55.1a; **Jordanov**, *Corpus*, II, no. 163.

307а. Частно притежание (колекция на Върбан Върбанов от град Елхово). В настоящия момент е сред материалите, задържани от полицията и депортирани в Национален исторически музей–София. Намерен е в крепостта до с. Мелница, Елховско. Диаметър на ядрото 18-20 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 55.1b.

---

[633] Вж. тук при № 261а.

308. В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява екземпляр (DO. 58. 106. 2577), отпечатан чрез същия булотирион. Диам. 16 мм, тегло 2.92 г. Въпреки малките размери на ядрото, екземплярът е добре отпечатан.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS 1*, no. 32.1.

Лице. Четириредов надпис:
306. +.ЄR'Θ'| NIKHФOP'| K8POΠA | ΛATI
307. . .ЄR'Θ'| . . . HФOP'| . 8POΠA | ΛATI
308. +.ЄR' .'| NIKHФOP'| K8POΠA | ΛATI
Опако. Четириредов надпис:
1. Δ8K . . | ANAΓPA . | NHC8T. | ΔЄKAN
2. Δ8KIS | ANAΓPAФ | NHC8T. | ΔЄ . . .
3. . . . . . | ANAΓPA . | NHC8T. | ΔЄKAN

+[K(ύρι)]ε β(οή)ϑ(ει) Νιkηφόρ(ῳ) kουροπαλάτι δουkὶ (kαὶ) ἀναγραφ(εῖ) Νήσου τ[ῷ] Δεkαν(ῷ).

Собственикът на печата, с който е била скрепявана неговата кореспонденция до столицата Константинопол, Созопол и крепостта до дн. с. Мелница, е някой си Никифор Декан, притежаващ титлата куропалат и длъжностите дук и анаграф на темата Ниш.

Въпросите, които възникват от наличието на този печат, не са малко, но тези, на които задължително трябва да се потърси отговор, са:

а) кой е този Никифор Декан?

б) какво представлява административната единица – темата Ниш?

в) до кого в Созопол е била адресирана кореспонденцията му?

Датировката на печата според съчетанието на титлата куропалат и длъжността дук и анаграф е в последните години на XI или началото на XII в., при което е възможно да се направи опит за идентифициране на собственика на печата с личност от наративните източници.

В *Алексиада* Анна Комнина съобщава, че когато през ноември 1107 г. императорът Алексий I Комнин напуснал столицата Константинопол, за да организира действията си срещу нашествието на Боемунд, *той оставил в столицата за управител великия друнгарий на флота, евнуха Евстатий Киминиан и Никифор, наречен Декан (Νικηφόρον τὸν τοῦ Δεkανοῦ)* [634].

Наистина, в сведението на Анна Комнина липсват титла и длъжност на Никифор Декан, но от съвпадението във времето и имената, а също така, че в Созопол е намерен моливдовул и на другия представител на фамилията Декани – Георги[635], съобщен и в *Алексиада*, ни дава основание да приемем, че собственикът на разглеждания печат и Никифор Декан от *Алексиада* са едно и също лице.

---

[634] **Alexiade**, III, p. 87.11, български превод на пасажа в **ГИБИ**, VIII, с. 122.

[635] **Jordanov**, *Corpus*, III, no.1867.

Какви са длъжностите на Никифор Декан и коя е изписаната върху тях административна единица?

Длъжностите дук (която еволюира от военачалник към административен управител) и анаграф (фискален чиновник), съединени върху печата на една и съща личност, илюстрират тенденциите във византийската административна структура през втората половина на XI в., когато в ръцете на един провинциален управител се съсредоточават военната, административната, фискалната и юридическата власт, т.е. когато той се превръща в истински наместник на императора за определена област.

Дукството Ниш е извън пределите на днешна България, но неделима част от някогашните български земи. Дукството е естествен продължител на защитната линия, която започва от морския бряг при Месемврия и Анхиало и достига до Дунав при Белград. Последният не е засвидетелстван по сфрагистични паметници.

3.8. Дук на Скопие

Във всички изследвания досега за Скопие се приема априори, че е главният град на тема България във времето, когато длъжността стратег е подменена с дук. В източниците няма засвидетелстван стратег на Скопие.

Идеята за самостоятелното съществуване на дукство Скопие се появи след изработване на хронологически анализ на намерените при археологически разкопки на обект „Калето“ в град Скопие между 2007 – 2012 г. повече от 80 печата[636].

Комплексът от сфрагистични паметници може да се раздели на следните хронологически групи:

Втора половина на XI в.

Това са преди всичко анонимни и неразчетени печати. Тяхната датировка е условна, тя не следва да е водеща, а само подкрепяща картината, която се формира от добре запазените екземпляри:

19. Анна;
20. Анонимен иконографски;
21. Анонимен иконографски;
58. Анонимен иконографски;
57. Сергий, хартуларий и комеркиарий на Преславица (средата на XI в.);
7. Кирияк, епископ и синкел;
55. N. поимен;
56. Евтимий, синкел и митрополит на Евханея XI в.;
36. Зле съхранен печат от втората половина на XI в.;
37. Половинка екземпляр от втората половина на XI в.;
38. Половинка екземпляр от втората половина на XI в.;
40. Зле съхранен екземпляр от втората половина на XI в.;
41. Зле съхранен екземпляр от втората половина на XI в.;

---

[636] **Mihajlovski**, Fortress „Kale“, 261–316.

42. Зле съхранен екземпляр от втората половина на XI в.;

48. Зле съхранен екземпляр от втората половина на XI в.;

50. Зле съхранен екземпляр от втората половина на XI в.

От тази група най-ранен е печатът на Сергий, комеркиарий на Преславица. Останалите имат относителна датировка и тя трябва да е фон, да се слива със следващата хронологическа група.

XI–XII в., което означава последната четвърт на XI и началото на XII в.

30–31. Сергий Н., вест, две половинки (трета четвърт на XI в.);

44. Исавър Цикандили, проедър – трета четвърт на XI в.;

4. Григор, проедър и дук на Солун (60-те години на XI в.)

6. Йоан, проедър, съдия на велума и проноит на България (трета четвърт на XI в.);

8. Никита Карики, протопроедър и дук на България (70-те – 80-те г. на XI в.);

49. Константин Умбертопул, протокуропалат и дук (след 1081 г.);

18. Василаки ?, протокуропалат (краят на XI в.);

32. Георги Палеолог, протонобелисим (краят на XI в.);

47. Теодор, катигумен на манастира на Месанея (краят на XI в.);

1. Никита Ксифилин – частно лице от края на XI в.;

5. Михаил Сгур, частно лице (краят на XI в.);

17. Никола Кастана, частен печат (краят на XI в.);

28. Константин, частен печат (краят на XI в.);

29. Михаил Гавала, частен печат (последна четвърт на XI в.);

33. Георги Нестонг, частен печат (последна четвърт на XI в.);

34 Михаил Цита, частен печат (последна четвърт на XI в.);

53. Частен печат на Теодор (краят на XI в.);

15. Анонимен (краят на XI в.);

25. Анонимен иконографски печат (краят на XI в.);

35. Анонимен метрически (последна четвърт на XI в.);

39. Анонимен метрически от края на XI в.;

45. Анонимен иконографски (трета четвърт на XI в.);

2. Константин Дука, севаст (краят на XI – началото на XII в.);

54. Адриан Комнин, протосеваст и велик доместик на Запада (1087 – 1105);

26. Алексий I Комнин (1081 – 1118). В края на XI – началото на XII в. длъжността дук на Скопие са заемали Йоан Комнин и Йоан Таронит. Те биха могли да са получатели на кореспонденцията;

13. Никола… (краят на XI в.);

14. Н. катепан ? (70-те години на XI в.);

16. Фрагмент, четвъртинка от отличен отпечатък (XII в.);

22. Фрагмент от печат (трета четвърт на XI в.), сектор 1а, 2007 г.;

23. Фрагмент от печат (трета четвърт на XI в.), сектор 9, 2007 г.;

52. Зле съхранен екземпляр (краят на XI в.);

59. Половинка от печат (краят на XI–XII в.).

Изненадата от хронологическия анализ е тоталното отсъствие на печати преди 1050 г. Ако това е Скопие, главен град на тема България, би следвало да е засвидетелствано по печатите. Очевидно комплексът печати свидетелства за някаква реорганизация, в резултат на което тук е дислоциран гарнизон и съществуваща администрация. Промени в администрацията на българските земи са регистрирани в 1059 г., когато земите между Дунав и Стара планина са включени в новоучредения катепанат Подунавие[637]. Навярно промени настъпват и в останалата част на тема България. Върху нейната територия възникват дукства от новата категория, включващи по-големи и важни градски центрове с прилежащата им околност[638]. Такива са: Месемврия; Филипопол; Триадица; Ниш; сега Скопие и др. Това роене води до най-различни бюрократични ситуации. Новоучреденото дукство Скопие е било настанено в разкопания терен на калето със свой архив и администрация, а резиденцията на дука на България наследява активите на тема България.

Интересно е съвпадението, че в 1070 г. най-рано е засвидетелствано съществуването на дукство Скопие, което е долната граница на комплекса от печати.

Следователно би могло да се приеме, че намерените при разкопките в калето печати са от архива на дукство Скопие. Къде точно се е намирала резиденцията на управителя на тема България, въпросът остава открит, но при всички случаи не е в разкопаната част от калето.

От различни източници са известни имената на неколцина титуляри на дукство Скопие. Те са били получатели на кореспонденцията, скрепена с намерените тук печати, датирани в последната четвърт на XI и първите години на XII в.

Νικηφόρος Καραντηνός δοὺξ Σκοπίων (1071 – 1072)

Името му се съобщава във връзка с въстанието на българите начело с Георги Войтех, когато скопските първенци отишли в Приздиана и провъзгласили Константин Бодин за цар на българите.

Като чул това, Никифор Карантин, който тогава заемал длъжността дук на Скопие[639]*, отишъл в Приздиана заедно с подчинените си стратези и с българските войски*[640]*. Докато той се готвел за бой, пристигнал заместникът му Дамян Даласит* [641].

Δαμιανός Δαλασσηνός δοὺξ Σκοπίων (1072)

Като се съединил с Карантин, той много го обиждал и немалко се подигравал с всекиго от стратезите му, осмивайки ги като страхливци. И като построил войската, той веднага влязъл в бой. Завързало се страшно сражение и ромеите претърпели още по-страшно поражение. И наистина паднали много

---

[637] **Jordanov**, Paradounavon, 63–75.

[638] **Oikonomides**, L'évolution, p. 148.

[639] До нас е достигнал негов печат, като частно лице, вж. **Jordanov**, *Corpus*, II, p. 185, no. 9.

[640] Повечето изследователи приемат, че той е бил дук на България, но в Продължителят на Скилица ясно е посочено, че дукът на Скопие предприел настъпателни действия заедно с подчинените си стратези и войските на тема България.

[641] **Skylitzes Continuatus**, p. 163.15-20. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 335.

ромеи и българи[642] *и били взети още по-голям брой пленници, между които бил и самият дук Дамян Даласин*[643].

От същия са известни две групи печати: при първата е антипат, патриций и стратег[644], датира се през 50-те – 60-те г. на XI в. и отразява един по-ранен етап в кариерата му, когато командва тагма в качеството си на стратег; докато при втората е частно лице.[645]

В качеството си на дук на Скопие той ще е притежавал най-малко титула проедър.

’Αλέξανδρος Καβάσιλας δοὺξ Σκοπίων (1078)[646]

За пръв път името на Александър Кавасила се съобщава през 1078 г. във връзка с бунта на Никифор Вотаниат. Той е съобщен сред източните архонти, които подкрепили Вотаниат в битката му за трона[647]. При управлението на този император воюва срещу селджуките и пленява Чака. През 1080 г. е назначен за дук на Скопие. ... *През месец октомври, тринадесети индикт, ... Александър Кавасила бил назначен за дук на Скопие*[648].

Следващото сведение за него е в Алексиадата на Анна Комнина през 1081 г. във връзка с войната срещу Робер Гискар в Македония. На Александър Кабасила е поверена командата на тесалийците[649].

Следващото сведение за него е чак в 1108 г., когато империята води втората война срещу норманите начело с Боемунд. Александър Кавасила със смесен отряд от пехотинци бил изпратен в Петрула (намираща се на юг от Тирана, в дн. Албания). Анна отбелязва, че ... *последният бил човек с необичайна храброст и обърнал в бягство немалък брой азиатски турци, той пленил навремето си Чака.*[650]

Боемунд изпратил срещу него брат си Гвидо и някой си граф Сарацин. Липсват детайли как са се развили събитията. При императора пристигнало сведение за чудовищна касапница над отрядите на Камица и Кабасила. Няма сведение за съдбата на последния. Императорът изпратил Константин Гавра в Петрула, за да разбере откъде са проникнали норманите и да прегради пътя им[651].

С името на същия са известни две групи печати, при които е нобелисим и протонобелисим[652]. Какъв титул е имал, когато е пребивавал в Скопие, няма сведения. Шейне допуска, че е бил нобелисим, обръщайки внимание на факта.

---

[642] Тук също се разграничават ромеите, т.е. тагмата под командата на дука и стратиотите от тема България.

[643] **Skylitzes Continuatus**, p. 163.20-25. Превод в **ГИБИ**, VI, с. 335.

[644] **Cheynet,** *La société byzantine*, p. 436, no. 15.

[645] Ibid., p. 437, no. 15. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 4957)

[646] За кариерата му вж. **Skoulatos,** *Personnages*, no. 6; **Seibt,** *Bleisiegel*, no. 125; Cheynet, *La société byzantine*, p. 314.

[647] **Skylitzes Continuatus**, p. 172.1-3.

[648] Ibid., p. 185.20-21, Превод в **ГИБИ**, VI, с. 340.

[649] Според повечето изследователи това е Солунската тагма, вж. **Seibt,** *Bleisiegel*, no. 125.

[650] **Alexiade**, III, p. 104.16-18.

[651] **Ibid.**, p. 111.10-22.

[652] **Seibt,** *Bleisiegel*, no. 125.

че Чака, когото той пленява, е удостоен с титула протонобелисим[653]. Според достигналите до нас печати повечето дукове в годините на Никифор III Вотаниат са протопроедри[654]. Като изключение Кабасила би могъл да е куропалат. Следващите му повишения в протокуропалат, нобелисим и протонобелисим ще са били при императора Алексий I Комнин и са най-високите за лица извън императорското семейство.

Ἰωάννης Κομνηνος σεβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων (краят на XI в. – началото на XII в.)[655]

Йоан Комнин е син на севастократор Исак и племенник на императора Алексий I Комнин. Роден е около 1074 г., за пръв път името му се съобщава в писмо на императора до германския император Хенрих IV от 1081 г. във връзка с предполагаем брак на Йоан с германската принцеса.

През пролетта на 1091 г. е назначен за дук на Дирахион. След донос на архиепископа на България е замесен в заговор. Разследването е в Пловдив. В него участват императорът; севастократор Исак; великият доместик Адриан Комнин и др. След като обвиненията не се доказват, той е оправдан и се връща в Дирахион.

През пролетта на 1094 г. води военните действия срещу сърбите, неуспешно. Август същата година е все още в Дирахион. Тук той приема брата на френския крал Филип II, участник в Кръстоносния поход. Отново е дук на Дирахион (1105 – 1106 г.) във връзка с втората война с норманите, начело с Боемунд. До нас са достигнали осем писма на Теофилакт Охридски до него в качеството му на дук на Дирахион.[656] Навярно той му е изпращал писма и когато Йоан Комнин е дук на Скопие.

За тази му позиция единственото сведение са два печата, за съжаление зле съхранени[657]:

308а. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (58 106 4345). Размери: диам. 28 мм, тегло 9.82 г., корозирал, с отчупени фрагменти. Пробит е на две места.

308б. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. 2572). Размери: диам. 23 мм, тегло 7.86 г. Непълен отпечатък поради малкото ядро.

Двата екземпляра са отпечатани с различни булотириони.

Лице. Преображение. Права фигура на Христос с нимб, хитон и химатион. Вляво и вдясно са представени прави фигури на св. Мойсей (голобрад) и пророк Илия (с брада) с ръце, насочени към Христос. От долната страна допоясни фигури на св. Петър, Яков и Йоан. Не се вижда надписът.

---

[653] **Cheynet,** *La société byzantine*, p. 341.

[654] Например Григорий и Никита Карики, дукове на България.

[655] **Barzos,** *Κομνηνῶν*, K 23. 131–134; **Skoulatos,** *Personnages*, no. 87, 135–138; **Théophylacte d'Achrida**. *Lettres*, 48–53.

[656] **Théophylacte d'Achrida**. *Lettres*, nos. 10–11–12; 19; 22; 23; 24; 61; **Mullett,** *Theophylact of Ochrid.*, no. 42, p. 361.

[657] **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, nos. 30.1 a-b.

Опако. Шестредов надпис:

+ . ЄR'Θ' | TOCωΔ8Λ' | IωCЄRACTω | S. OVKIC. O | . IωNTO | . . MNHNω

+ KЄR'Θ' | TωCωΔ8Λ' | IωCЄRAϤω | SΛOV . . CK . | . IωNTω | KOMNH . .

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Ἰωάννῃ σεβαστῷ (καὶ) δουκὶ Σκοπ ίων τῷ Κομνηνῷ.

Кога е бил дук на Скопие? Ако разчитането на двата печата е коректно, той би могъл да е дук на Скопие между 1095 и 1105 г.[658]

'Ιωάννης Ταρωνίτης σεβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων (1101 – 1106)[659]

Син на Михаил Таронит и Мария Комнина, сестра на императора Алексий I Комнин. Участва в заседание на Влахернския синод в качеството си на роднина на императора с титула севаст. През втората половина на 1094 г. е заедно с императора във войната срещу куманите. След като императорът пристига в Анхиало, той изпраща в Берое Никифор Мелисин, Георги Палеолог и Йоан Таронит със задача да защитават града от набези на куманите.

През 1102 г. е проноит и анаграф на Тракия, Македония, Стримон, Волерон и Солун според практикон, даден на Симеон Влахернитски.

През 1104 г. е изпратен срещу своя братовчед Григорий Таронит – дук на Трапезунд, който се разбунтувал. Мисията е успешна, Григорий е пленен и доставен на императора.

Едно от писмата на Теофилакт е адресирано: *Τῷ Ταρωνειτοπούλῳ τῷ δουκὶ Σκοπίων.*

Издателите му приемат, че това е Йоан Таронит[660] и го датират в 1092/1093.

Ако наистина това са печати от архива на дука на Скопие, то сред тях трябва да е и печатът на Теофилакт Охридски, архиепископ на България (1084/1092 – 1107/08)[661]. От същия са известни четири моливдовула, отпечатани чрез два булотириона, вж. тук № 310–313.

---

[658] **Skoulatos,** *Personnages,* no. 87.

[659] **Skoulatos,** *Personnages,* no. 93; **Gautier**, Blachernes, 213–284, no. 5.

[660] **Théophylacte d'Achrida**. *Lettres,* 126–128, no. 18; **Mullett,** *Theophylact of Ochrid,* 299–300, no. 18; p. 364, no. 49.

[661] Въпреки че Теофилакт Охридски е популярна личност, не се знае със сигурност кога точно е заемал престола в Охрид. Най-общо се приема, че е между 1088 и 1092 г., бил е интронизиран като български архиепископ и се е преместил в Солун 1107/1108 г.

3.9. Турмарх на Мъглен

Днес историко-географска и административна област (дем) в Централна Македония, Гърция. Името ѝ е дадено от заселилите се тук славянски племена[662]. В нея съществува град крепост със същото име, който е епископско седалище. Предполага се, че след завладяването на Източна България от Йоан Цимисхий през 971 г. българският патриарх Герман за кратко премества седалището си в Мъглен. След битката при Беласица през 1014 г. и смъртта на българския цар Самуил градът е обсаден от войските на император Василий II. След дълга съпротива, ръководена от войводата Илица, Мъглен е превзет през 1015 г. и крепостта му е разрушена[663].

Името на епископия Мъглен е съобщено в първата грамота на Василий II от 1020 г. и е поставено на четвърто място. Не се знае нищо за мястото на Мъглен във византийската административна структура след завоюването му. Той се превръща отново в център на събитията през последната четвърт на XI в., по време на нападенията на норманите във Византия.

Според Анна Комнина през 1083 г. Боемунд Тарентски го превзема и възстановява крепостта. Той оставил там гарнизон с достатъчно войска, начело с някой си барон с името Сарацин.

Три месеца по-късно великият доместик Григорий Пакуриан го превзел, убил Сарацин и разрушил до основи крепостта[664].

Според информацията от хризовули на Алексий I Комнин, датирани през май 1086 г. и октомври 1089 г., дадени на манастира *Лаврата*, Мъглен е център на едноименната тема[665].

Според хрониката на Йоан Зонара и други източници след битката при Левунион в 1091 г. император Алексий I Комнин *като избрал множество млади и здрави мъже, преселил ги в Мъгленката тема с жените и децата им и образувал от тях особен военен отряд. Те остават по наследство и досега. наричани са според мястото, в което се поселили, печенеги мъгленци*[666].

Името на тема Мъглен е съобщено и през август 1181 г. в питакий на император Алексий II Комнин (1180 – 1182), в която е под командването на Андроник Ватаци в качеството му на τῶν κομανικῶν προνοιῶν ἐν τῷ θεματι Μογλενῶν[667].

В светлината на представената дотук информация е напълно възможно съществуването на турма Мъглен през последната четвърт на XI в.

---

[662] **Младеновъ, Кирилъ**. *Областьта Мегленъ в Македония. Историко-етнографски прегледъ и народностни борби*. София, 1936. с. 56.

[663] **Златарски**, *История, II*, 708–709.

[664] **Алексиада**, с. 47.

[665] *Actes de Lavra. I*, nos. 48–49.

[666] **ГИБИ**, VII, 204–205.

[667] *Actes de Lavra. I*, no. 65.

Тя е била част от тема Мъглен и най-вероятно специално военно подразделение, създадено от Алексий I, и може би рекрутирано от заселените тук печенеги.

309. Ἰωσὴφ Μανιάkης τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν (XI – последна четвърт на XI в.)

Съхранява се в РИМ–Стара Загора, инв. № 10СЗ-1. Намерен е в града. Размери: 26-29 (25) 4 мм. Добър отпечатък. Реверсът е леко децентриран, поради подхлъзване на ядрото в булотириона.

Публикация: **Йорданов**, Берое, № 6; **Jordanov**, *Corpus*, III, no.1357.

Лице. Бюст на св. Никола, благославя с дясната си ръка, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: ⊙-NI-KO || Λ-ΛO-C

Опако. Шестредов надпис:

- o - |+IωCHΦ | T8PMAP | X'TωNMO | ΓΛЄNωN | TOMANI | AKH

+Ἰωσὴφ τουρμάρχ(η) τῶν Μογλενῶν το Μανιάkῃ.

В наративните източници такова лице не е засвидетелствано. Изходните ни точки ще са името Маниак и топонимът Моглена. За последния вече стана дума по-горе.

Ἰωσὴφ ὁ Μανιάkης τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν е навярно член на известната фамлия Маниаки, която играе важна роля в живота на империята през XI–XIII век, но не изключваме и друга вероятност. Анна Комнина пише това преди битката при Левунион от 1091 г. Голяма армия от кумани се присъединява към императора и неговите варварски водачи, и единият от тях се казвал Маниак. Възможно е този Маниак да е преминал на служба във византийската армия, да е бил покръстен, като му е дадено християнското име Йосиф. Езическото име става патроним, каквато е била тогава практиката[668]. Също така е възможно Маниак да е бил назначаван за ръководител на специални отряди, резидиращи в тема Моглена.

Каква е била причината турмархът на Мъглен Йосиф Маниак да изпрати тук писмото си? Трудно е да се отговори. Трудно е да се идентифицира и личността, до която е изпратил писмото си. Но с оглед на събитията, че през 1094 г. Берое е център на важна военна операция срещу нахлуващите номади, на въпроса вероятно може да бъде даден отговор. Възможно е ръководителят на специалния военен отряд да е писал до висшите военни, разположени тук: Георги Палеолог, Йоан Таронит, Никифор Мелисин и т.н.

---

[668] **Cheynet**, Patronym, 57–67.

ГЛАВА II: ЦЪРКОВНА АДМИНИСТРАЦИЯ (1020 – 1118)

§ 1. Архиепископия България

През 1018 г. България е окончателно завоювана от Византия. Скоро последвала и административната уредба на завладените земи – светска и църковна. Политиката на император Василий II била насочена към трайното присъединяване на българските земи към империята и тяхното постепенно интегриране. Воден от тези си намерения, императорът включва всички завладени български земи в една църковноадминистративна единица – новоучредената автокефална архиепископия България.

Чрез специално издадените грамоти (сигилии[1]) през 1019 – 1025 г. той определя статута на архиепископията, епархиите, които следва да бъдат включени в нея, привилегиите и имотите, които те получават, и пр., и пр.

В рамките на настоящия параграф е поставена задачата да се документират и коментират всички сфрагистични паметници, които имат отношение към архиепископия България.

Подобни изследвания са правени от нашите предшественици – Г. Шлюмберже, В. Лоран и др. Несъмнено, техните резултати ще бъдат използвани и интерпретирани, но ще бъдат прибавени и постиженията на нашето поколение византийски сфрагисти. Безспорен факт е, че през последните двадесет и пет години византийската сфрагистика излезе от своя период, когато един-единствен учен я представяше и се утвърди колективният принцип: обединяването на усилията на всички специалисти в тази област в издирването и публикуването на византийските печати, съхранявани в различни страни и колекции, и приближаването към заветния *Корпус на печатите на византийската империя*. Това обединяване на усилията на специалисти от различни страни бе дело на покойния вече проф. Н. Икономидис.

Преди да премина по същество, е необходимо накратко да се представи статутът, териториалният обхват на архиепископия България и хронологическият списък на нейните титуляри от разглеждания период[2]:

1.1. Статут

Новоучредената архиепископия е автокефална и автономна спрямо Константинополската патриаршия. Това научаваме от т.нар. нотиция (Σύγγραμμα) на Нил Диксопатър, съставена през 1143 г. по заповед на краля на Сицилия Рожер II: ... *Тя българската църква останала автокефална и когато чрез императорската власт, именно чрез василевса кир Василий Багренородни, се изтръгна от българска ръка, но не се присъедини никога към Константинополската църква. Заради това и до днес още Кипър и България получават своите архиепископи от василевса. Те обаче се ръкополагат от собствените*

---

[1] Документ, издаден от василевса и скрепен с оловен печат.

[2] **Снегаров,** *Охрид,* I; **Laurent,** *Corpus,* V. 2, 317–318; **Божилов, Гюзелев.** *История.* 365–372.

си епископи, както се каза, и се наричат архиепископи, понеже са самостойни.[3]

1.2. Територия

Тя е динамична във връзка с политиката на Византия и събитията в този регион. Идеята на Василий II е била да включва *всички български епископии, както и всички други градове, които бяха под властта на цар Петър и Самуил.* Отначало (1018 – 1019 г.) е включвала западната половина на българското царство, или центъра на Самуилова България, като най-източните епархии са били Триадица и Велбъжд, най-западната Главиница, най-северните до Браничево–Белград и Срем и най-южните до Костур и Сервия. Със сигилий на Василий II, издаден през май 1020 г., е била разширена на изток и към нея са били включени Дръстър и Видин, т.е. дн. Северна България. След смъртта на Василий II (1025 г.) е налице обратна тенденция: постепенно отнемане на епархии и намаляване обхвата на архиепископия България. Навярно още през средата на XI в. във връзка с учредяването на катепаната Подунавие Дръстър е бил откъснат от архиепископията, повишен е в ранг на митрополия, пряко подчинена на Константинополския престол[4].

1.3. Хронологически списък на архиепископите на България (1018 – 1185)

Списъкът на нейните архиереи е ексцерпиран от различни писмени източници[5] и се допълва или илюстрира с представените по-долу печати.

1. Ἰωάννης μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1018–1037).

Роден бил в с. Агноандника? Дебърско, и по народност бил българин. Преди това е бил игумен на Дебърския манастир "Св. Богородица". Заемал престола през 1018 г. и починал в 1037 г.

2. Λέων ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1037–1056)

Пръв български архиепископ от ромейски произход. Бил родом от Пафлагония и поставен на охридския престол от византийския император Михаил IV Пафлагон. Преди това е бил хартофилакс на Великата църква (Св. София). Един от най-бележитите йерарси в стремежа си да въздигне Охридската архиепископия до нивото на Константинополската патриаршия и с цел да привлече враждебно настроените към него българи.

---

[3] **Иванов,** *БСМ*. 563–564

[4] Възниква и въпросът за границите на тази митрополия, и съответно границите ѝ с архиепископия България. Най-вероятно тя се е покривала с територията на катепаната Подунавие. Със сигурност се знае, че Видинска епархия е била под юрисдикцията на Охридския (български) архиепископ, поради което можем да приемем, че епископията Видин е била нейната западна граница. Другите ѝ граници са били Дунав – Стара планина и Черно море.

[5] **Снегаров,** *Охрид*, I. 195–213, 217; **Иванов.** *БСМ*, 564–569; **Божилов,** *История*, 369–372.

3. Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1056 – 1064)

Родом от гр. Тетрапол (Икония в Мала Азия). Преди това е бил игумен на прочутия константинополски манастир *Св. Мокий*. Поставен е на престола от императрица Теодора. Нямал светско образование, но блестял с *божествена мъдрост*. Починал в края на 1063 или в началото на 1064 г.

4. Ἰωάννης μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ὁ Λαμπηνῆς (1064 – 1078)

Бил е монах в планината Олимп, където е сподвижничел на Йоан Ксифилин (бъдещ патриарх). Назначен е на престола в 1064 и починал в 1078 г.

5. Ἰωάννης μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ὁ Ἀοῖνος – (Трезвен или Невинопиец) (1078 – 1084)

Преди това бил игумен на Ариция или Ариджия (τοῦ Ἀριτζίου). Бил определен за архиепископ от император Никифор III Вотаниат (1078 – 1081).

6. Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1084 – 1107/1108)

Родом от о. Еврип. Преди да заеме престола в Охрид, е бил ритор и дякон на Св. София. Ученик е на Михаил Псел и е един от най-образованите гърци за своето време.

7. Λέων ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ὁ Μουγγός (1108 – 1120)

Покръстен евреин, както и неговите предци, той бил учител сред езичниците.

8. Μιχαὴλ (ὁ ἐπίκλην Μάξιμος) ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας

Евнух, преди това е изпълнявал длъжността остиарий в патриаршеския дворец и бил дякон във Великата църква (Св. София). Не се знае докога е бил архиепископ на България.

9. Ἰωάννης Κομνηνός ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1143 – 1157/1164)

Син на севастократора Исак Комнин и племенник на императора Алексий I Комнин. До замонашването си се е наричал Адриан. В 1143 г. е бил назначен и интронизиран като български архиепископ. В достигналите до нас документи се подписва и със светския си титул πανσεβαστός. Смъртта му остава неуточнена – между 1157 и 1164 г.

10. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας

Заема престола преди 1160 г. и е участвал в синодално заседание през 1170 г.

11. N., ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας

Неназован архиепископ на България, се съобщава в 1183 г., който позволил забранения от патриарха брак на Алексий II Комнин (1180 – 1183).

12. Ἰωάννης Καματηρός ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας

Съобщен е като български архиепископ след 1183 г. Преди това е бил каниклий на Андроник I и негов съратник в борбата. В писмо до краля на Армения, Киликия и Исаврия от октомври 1213 г. Йоан Каматир се е подписал като архиепископ на цяла България непосредствено след патриарха. Ще е бил архиепископ до 1215 г.

1.4. Печати на архиепископи на България (1018 – 1185)

Тъй като невинаги е възможно да се идентифицират със сигурност титулярите, стоящи зад печатите, въпреки съвпаденията в имената, печатите са подредени според азбучния списък на личните имена на притежателите.

Там, където е възможно, са привлечени сведения от наративните източници с цел идентифициране на личностите, стоящи зад тях, и поставянето им в конкретна историческа среда.

309а. Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1055/1056 – 1063)

Съхранява се в колекцията на Луиза Зарниц от Мюнхен. Размери: 26 мм, тегло 8.63 г. Добре запазен, но непълен отпечатък. Части от матриците не са отпечатани или са останали извън ядрото.

Публикация: **Seibt, Zarnitz.** *Bleisiegel*. 5. 2. 10.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, мафорион и химатион, в анфас. Ръцете ѝ са поставени пред гърдите. Сигла Μ Ρ ‖ ΘV. От ионвокацията е запазено: ΔΟVΛ(ω).

Опако. Петредов надпис:

ΘЄΟΔȢ | ΛωΑΡΧΙЄ | ΠΙСΚΟΠω | ΠΑСΗΗС | R . ΛΓΑΡΙ

[+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ] δούλῳ Θεοδούλῳ ἀρχιεπισκόπῳ πάσης Β]ου]λγαρί[ας].

Теодул е родом от гр. Тетрапол (Икония в Мала Азия). Преди това е бил игумен на прочутия константинополски манастир "Св. Мокий". Поставен е на престола от императрица Теодора. Нямал светско образование, но блестял с "божествена мъдрост". Починал в края на 1063 или в началото на 1064 г.

Една не малка част от печатите в колекцията на Луиза Зарниц произхождат от България.

310–313. Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1084/1092 – 1107/08)

310. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-1618). Размери: 16-18 мм.

Публикация: **Шандровская.** Сфрагистика, № 865.

311. Съхранява се в колекцията на Нумизматичния кабинет във Виена (Wien, no. 193). Размери: 17-17 (13) мм.

Публикация: **Laurent.** *Corpus*, V.2, no. 1493.

312. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 55. 1.4714). Размери: 16-16 мм, тегло 3.85 г. Добре центриран и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS*, 1, no. 29.9.

Лице. Четириредов надпис:

+ ΚЄ | RΟΗΘЄΙ | ΘЄΟΦV | ΛΑΚΤ'

Опако. Четириредов надпис:

ΑΡΧΙЄ | ΠΙСΚΟΠ | ROVΛΓΑ | ΡΙΑС

+Κ(ύρι)ε βοήθει Θεοφυλάκτ(ῳ) ἀρχιειεπισκόπ(ῳ) Βουλγαρίας.

313. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-8366). Размери: 18-18 мм.

Публикация: **Йорданов,** Архиепископия България, 67–78.

Лице. Четириредов надпис:
+ KERO | HΘЄIΘЄ | ΟΦVΛΑ | -KTW-
Опако. Четириредов надпис:
ΑΡΧΙ | ЄΠΙCΚΟ | ΠWR8Λ | ΓΑΡΓ
+Κ(ύρι)ε βοήθει Θεοφυλάκτῳ ἀρχιειεπισκόπῳ Βουλγαρί(ας).

Въпреки че Теофилакт Охридски е популярна личност, не се знае със сигурност кога точно е заемал престола в Охрид. Най-общо се приема, че между 1088 и 1092 г. е бил интронизиран като български архиепископ и се е преместил в Солун през 1107/1108 г.

314–317. Ἰωάννης μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας

314–314а. Съхраняват се в колекциите на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 5308; Fogg A. M. no. 1053; DO.55.1.4701) и навярно произхождат от Истанбул.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 29.6a-c.

315. Частно притежание. Сведение за него получих от Ал. Пейков от Велико Търново. Моливдовулът е бил намерен някъде из Хасковско. Размери: 25-26 мм.

Публикация: **Йорданов,** Архиепископия България, 67–78.

316. Съхранява се в Археологическия музей в Будапеща. Според д-р Петер Прохазка е бил намерен в Естергом, където е резиденцията на примаса на Унгарската католическа църква[6].

Публикация: **Йорданов,** Архиепископия България, 67–78.

317. Предложен е бил за продажба на аукциона *Hirsch*, 186, no. 1642.

Лице. Богородица с нимб, хитон и химатион е представена седнала на трон с високо облегало. Държи пред себе си медальон с лика на Младенеца. От двете ѝ страни титули M P || ΘV

Опако. Шестредов надпис:
+ΘΚЄR'Θ'|TWCWД8Λ'|IWMONAX'|SAPXIЄΠΙC|ΚΠWΠΑCΗ'|R8ΛΓΑΡ'
+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ)'Ἰω(άννῃ) μοναχ(ῷ) (καὶ) ἀρχιεπισκ(ό)πῳ πάσῃ(ς) Βουλγαρ(ίας).

Трудно е да сме категорични на кого принадлежи този печат. Както справедливо отбелязват издателите на екземплярите от Дъмбъртън Оукс, през XI в. са регистрирани най-малко трима Йоановци, които са били архиепископи на България. Освен двамата, включени в нашия списък, те добавят и последния български патриарх преди завладяването на България от византийците – Йоан, наречен още Давид, който е бил понижен от Василий II в ранг на архиепископ.

---

[6] Ползвам се от възможността да му благодаря за сътрудничеството.

318–321.Ἰωάννης ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (втора половина на XI в.)

318–319. Съхраняват се в колекцията на Нумизматичния кабинет във Виена (Wien, no. 190, 196) и навярно произхождат от Истанбул.

Публикация: **Mordtmann**, EphS, 17, 1882/83, p. 146.

320–321. Съхраняват се в колекцията на Френския институт по византинистика (IFEB, no. 597) и навярно също произхождат от Истанбул.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V, 3, no. 1492.

Лице. Петредов надпис:

+| ΟΠΡΙΝ | ΜΟΝΑC | ΤWΝΚΗΔЄ | ΜWΝΙWΑ | ΝΝΗC

+ Ὁ πρὶν μοναστῶν κηδεμὼν Ἰωάννης.

Опако. Петредов надпис:

+ ΠΡWΤ | ΠΡΟЄΔΡW |.ΟΙΜЄΝΑΡ | ...ROVΛ|ΓΑΡWΝ

+ πρωτ(ο)προέδρῳ [π]οιμενάρ[χης] Βουλγάρων.

322–324. Ἰωάννης ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας(XII в.)

322. Съхранява се в колекцията на Fogg, A. M. no. 2400. Размери: 33-33 (28) мм, тегло 23.11 г. Пълен и добре запазен отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V, 3, no. 1497; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, 29.7;

323. Съхранява се в колекцията на Г. Закос и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 31 мм. Добре центриран екземпляр, но все пак части от отпечатъка са останали извън ядрото, а някои букви са поизтрити.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 514.

324. Намерен е в района на средновековния град Браничево, м. Град. Размери: 28-28 (24) мм, тегло 15 г. Добре центриран и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Dusanic**, Prilog, 315–325; преиздаден в *SBS*, 2, 224–225.

Трите екземпляра са отпечатани чрез различни булотириони.

Лице. Надпис: ΟΧΑΙ-ΡЄ-Τ-Ι-C||Μ-Ο-C = ὁ Χαιρετισμός.

Представено е Благовещение. Богородица с нимб, мафорион и хитон, седнала на престол. Вляво от нея е представен Архангел Гавраил, който се приближава към нея и ѝ връчва благата вест.

Опако. Шестредов надпис:

+ ΤΟVΠΟΙ | ΜЄΝΑΡΧΗΝ | R8ΛΓΡWΝΙW | ΠΙϤΟΝΜΟΝΑϤΗΝ | ΜΗΤΡΟΠΑΡΘЄ | ΝЄCΚЄΠΟΙC

+Τοῦ ποιμενάρχην Βουλγάρων Ἰω(άννην) πιστῆν μοναστὴν μητροπάρθενε σκέποις.

Печатът се датира най-общо в XII в. Както може да се види от направения по-горе списък, по това време има поне двама Йоановци – Йоан Комнин и

Йоан Каматир. Лоран, а след него и сръбските колеги отдават предпочитанията си на Йоан Каматир, докато Несбит-Икономидис предпочитат Йоан Комнин.

325–326. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (XII в.)

325. Съхранява се в колекцията на Г. Закос и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 38 мм. Не особено качествен отпечатък. Пропукан може би при отпечатването. Някои от буквите не са отчетливи или са повредени.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 410.

326. Частно притежание (кол. Й. Йотов от гр. Ямбол). Неуточнен произход, но се предполага, че е от Югоизточна България. Размери на фрагмента 16-34 мм, който е по-малък от четвъртинка от някога великолепен отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** Архиепископия България, 67–78.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Надпис: OXAI-PЄ-T-I-C||M-O-C = ὀ Χαιρετισμός.

Представено е Благовещение. Богородица с нимб, мафорион и хитон, седнала на престол. Вляво от нея е представен Архангел Гавраил, който се приближава към нея и ѝ връчва благата вест.

Опако. Седемредов надпис:

+KWNЄΛЄW | ΘVAPXIЄΠIC | KOΠOCΠACHC | ROVΛΓAPIAC | HTOIΠPWTHC| IOVϤINI | ANHC

+ Κων(σταντῖνος) ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος πάσης Βουλγαρίας ἢτοι πρώτης Ἰουστινιανῆς.

Кой е този архиепископ?

С това име са известни поне двама прелати на България. Константин (I): Назначен от император Мануил I Комнин (1143 – 1180) за архиепископ на България. Участвал в заседание на синода от 1170 г.[7]; Константин (II) Кавасила (1250–1261)[8].

При избора по-голяма е вероятността печатът да се свърже с Константин (I) от XII в., когато в титула на българския архиепископ е включен и πρώτης Ἰουστινιανῆς.

327. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (XII век- втора половина)

Съхранява се в колекцията на Виенския нумизматичен кабинет (Wien. no. 192). Пълен и добре съхранен отпечатък. Размери: 32-32 (26) мм.

Публикация: **Mordtmann**, Ephs, p. 146, no.9; Преиздаден от **Мушмов**. Два печата, 73–74; **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1496.

Лице. Надпис: OXAI-PЄ-T-I-C||M-O-C = ὀ Χαιρετισμός

---

[7] **Grumel**, *Regestes*: nos. 1109, 1112, 1116.

[8] За него вж. **Снегаров,** *Охрид*, I , с. 211.

Представено е Благовещение. Богородица с нимб, мафорион и хитон, седнала на престол. Вляво от нея е представен Архангел Гавраил, който се приближава към нея и ѝ връчва благата вест.

Опако. Петредов надпис:

+ | TOVΠOI | MЄNAPX8 | ROΛΓPWN| KWNCTAN | TIN8

+ Τοῦ ποιμενάρχου Βουλγάρων Κωνσταντίνου.

И в този случай има различия относно идентифицирането с конкретна личност. Мордтман и Мушмов приемат, че собственикът на този печат е бил Константин Кавасила, докато отец В. Лоран предпочита датиране в XII в., тъй като същият иконографски сюжет е представен и върху други печати на охридски архиепископи от XII в.

328–329. Μιχαὴλ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (XII в.)

328. Къде се съхранява сега е неизвестно. Преди това е бил притежание на G. Schlumberger. Размери: 29-29 мм.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig.*, p. 242, no. 9; **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1495.

329. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55. 1. 5038). Размери: 30-30 (25) мм, тегло 18.47 г. Добре центриран и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 29.8.

Лице. Надпис: OXAI-PЄ-T-I-C||M-O-C = ὁ Χαιρετισμός.

Представено е Благовещение. Богородица с нимб, мафорион и хитон е седнала на престол. Вляво – Архангел Гавраил, който се приближава към нея и ѝ връчва благата вест.

Опако. Петредов надпис:

.TON | ROVΛΓA| .ΙACMIXA | HΛAΓNH| CKЄΠOIC

[+]Τὸν Βουλγα[ρ]ίας Μιχαὴλ ἁγνὴ σκέποις.

Според Лоран собственикът на печата е Михаил Максим, който наследява Лъв в 1139 г. и е предшественик на Йоан Комнин в 1143 г.

В рамките на настоящия параграф са документирани 22 моливдовула на 6 или 7 титуляри. Един от проблемите е невъзможността за категорично идентифициране. Типичен пример са печатите с името Йоан. То се среща при три различни групи печати, които се датират различно. Само през XI в. обаче имаме четирима архиепископи на България, носили това име. За съжаление, византийската сфрагистика и в частност тази, изучаваща печатите на църквата, все още не разполага с достатъчно точен инструментариум за точно датиране и съответно свързване с една или друга личност, позната ни от различни наративни източници. Подобен е случаят и с печатите на Константин, архиепископ на България, представен чрез две групи.

Къде са намерени моливдовулите на архиепископите на България? Отговорът на този въпрос ни е необходим с оглед да се опитаме да проследим връзките на тези прелати с останалия свят.

Печати на архиепископи на България най-често са намирани в столицата Константинопол. Отделни екземпляри произхождат от дн. Тракия (вж. № 315, 326) и в Браничево (вж. № 324). Следователно, както и може да се очаква, най-често българските прелати са писали до различни инстанции и свои приятели и съмишленици в столицата. В случаите, когато моливдовулите им са намерени в Тракия и Браничево, те навярно са придружавали техни писма до местните епископи.

Определен интерес представлява намирането на печат на Йоан (I) в гр. Естергом в дн. Унгария. Ако, разбира се, унгарските колеги не са подведени, този моливдовул би трябвало да илюстрира размяна на кореспонденция между архиепископа на България и примаса на унгарската църква. Какво е налагало това са въпроси, които очакват своето разрешение.

1.5. Печати на епископи от архиепископия България (1019–1118)

Диоцезът на българската архиепископия и включените в него епархии е бил установен на три пъти. За първи път това е станало през лятото на 1019 г., тогава българският архиепископ е получил 17 епархии: Охрид; Кастория; Главиница; Мъглен; Битоля; Струмица; Моровизд; Велбъжд; Триадица; Ниш; Браничево; Белград; Срем; Скопие; Призрен; Липлян и Сервия. Тези 17 епископии са съставлявали центъра на Самуилова България.

Вторият сигилий, издаден през май 1020 г., прибавя тринадесет нови епископии: Дръстър; Видин; Рас; Орея; Черник; Химара; Динопол; Белас; Бутринто; Янина; Козел; Петра и Ригон.

Последните промени били извършени в 1025 г., когато българската архиепископия получила още две епископии – Стагот и Верия.

Идеята на Василий II била българската архиепископия да включи всички български земи. От 32-те епископии 26 са били епископии в едно или друго време.

След смъртта на Василий II последвал обратен процес – отнемане на епископи от архиепископията. Началото било поставено с преминаването на Дръстър в пряко подчинение от Константинополската патриаршия, най-рано преди 1054 г.[9]

Не от всички епископии са достигнали печати.

И този път, както в предходния раздел, основната информация идва от *Корпуса* с църковни печати на отец В. Лоран, особено от неговата втора част[10], актуализирана донякъде от издателите на първия том от поредицата на печатите с географски имена от колекцията на Дъмбъртън Оукс[11]; втората колекция на Г.

---

[9] **Божилов**, *История*, 81–85.

[10] **Laurent,** *Corpus V. 1-3*, 1963–1972.

[11] **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1.

Закос[12]; колекцията на Ермитажа, отделни единични публикации и не на последно място – на материали от България[13].

Имената на епископите, техните епархии и граници са включени в трите императорски сигилия, издадени през 1019, май 1020 и преди 15 декември 1025 г., и скрепени с оловния печат на василевса[14]. Така е изглеждал моливдовулът, висял от трите документа, които не са достигнали до нас в оригинал (Обр. 3).

Лице. Кръгов надпис: + ЄΜΜΑ || NOVHΛ

Бюст на Христос с нимб, хитон и химатион, вписан в равнораменен кръст, в чиито рамене са гравирани по два или пет бисера. С дясната ръка Христос благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни – титулите: IC || XC.

Опако. Кръгов надпис: + ЬASIL' AЧTOCRAT' = + Basil(eios) Autocrat(or).

Бюст на императора със стема, дивитисион и лорос, представен във фас. В дясната ръка държи кълбо, увенчано с кръст, а в лявата – акакия.

За по-голяма прегледност печатите на епископите в архиепископия България ще бъдат подредени според азбучен списък на имената на епископите (на гръцки език), а не по старшинство, както е в нотициите, което е също променливо. Там, където има повече материал, е предложен и кратък коментар за съответната катедра и нейните титуляри.

1. Βελεγράδων

Днешен Белград – съобщен на 12-то място в Първата грамота, и на 13-то в нотиция 13. *И епископът на Белград да има в самия Белград, и в Градец, и в Оми, и в Главентин, и в Бяла църква 40 клирици и 40 парици.*

330. Δημήτρηος ἐπίσκοπος Βελεγράδων (краят на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Александра Василиу и Вернер Зайбт от Виена. Намерен е в древния Виминациум или средновековния град Браничево. Диам. на ядрото: 20-20 мм. На самия печат 17-17 мм. Пълен, но недобре съхранен отпечатък.

Публикация: **Seibt,** Bishop of Belgrade, 25–32; **Wassiliou-Seibt.** *Metrischen Siegel*, no. 636.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион. На гърдите си носи медальон с лика на Младенеца. Ръцете ѝ са вдигнати в оранс. Над тях са изписани титулите: M-P ||ΘV

Опако. Четириредов надпис:

---

[12] **Zacos**, *Seals*, II, 1984.

[13] **Jordanov**, *Corpus*, I, 2003.

[14] ... *като со подпечатахме с оловен печат на наше царство* – **ГИБИ**, VI, с. 44.

ΔΗΜ . ΤΡΙ | ΟΝϹΚЄΪΗϹ | ΜЄΤΟΝRЄ . | Γ . ΑΔ8
Δημ[ή]τριον σκέπ(οι)ς με τὸν Βε[λ(ε)]γ[ρ]άδου.

Датировката на печата според цялостната му форма, вид и най-вече метрически текст е към края на XI в. Епископ на Белград с такова име е неизвестен от другите източници. Навярно Димитър, епископ на Белград, е писал до своя колега – епископа на Браничево.

Според издателя му метрическият текст свидетелства за високообразован индивид и дори допуска, че това е същият епископ на Белград, за когото в едно свое писмо до севаста Йоан Таронит (от 1092/1093 г.) Теофилакт Охридски заявява, че измежду подчинените му епископи двама са като οἱ ἐν Κωνσταντινοπόλει λόγω και διδασκαλία λάμψαντες οἷος ὁ Καστορίας ὁ Βελγράδων[15].

Авторът локализира Белград със съвременната сръбска столица. За локализацията няма да дискутираме, въпреки че има изказано и друго мнение, че се отнася до друг град в планината Берат. Що се касае до идентифицирането на Димитър от печата с препоръчвания от Теофилакт високообразован епископ на Белград, има малко пресилване на фактите. Печат с метрически текст не означава априори, че собственикът му е интелектуалец. Това си е мода, която се появява върху печатите в края на XI в. и е разпространена и в XII в. Тя се приема от едни, докато други си остават традиционалисти. Печатите на самия Теофилакт Охридски, за когото няма две мнения, че е интелектуалец, са със стандартен текст[16]. Все пак, ако приемем идентифицирането на Димитър с анонимния епископ на Белград от писмото на Теофилакт, то означава, че те са съвременници.

II. Βελεβουσδίου

Днешен Кюстендил. Обявен е за епископски център с първата грамота на Василий II от 1019 г. от осми ранг в диоцеза на архиепископия България. Навярно значението ще е нараснало, защото в нотиция 13 е от втори ранг в същия диоцез. В преписката и преговорите между Калоян и папа Инокентий III се съобщава за латински велбуждски архиепископ — Анастасий[17].

Предимно от сфрагистични паметници са известни имената на следните епископи на града от годините на византийското владичество:

1. Никифор Апелат, засвидетелстван в колофон, датиран в 1071/1072 г.
2. Гавраил, брат на архиепископа на България (първата половина на XII в.).
3. Йоан, според негов моливдовул, датиран във втората половина на XII в.

---

[15] **Théophylacte d'Achrida**. *Lettres*, p. 193, ll.23.24. Коментар – ll.28-29.
[16] **Йорданов**, Архиепископия България, № 1–4, с. 70.
[17] **Laurent**, *Corpus*, V.2, 329-330; **Златарски**, *История*, III, 155, 183, 195-197, 203.

4. Анонимен владика на града от края на XI в. според негов печат.

331–333. Νικήφορος ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (последна третина на XI в.)

331. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55. 1. 4663). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 17 мм, тегло 4.66 г.

Публикация: **Laurent,** *Corpus*, V, 3, no. 2019; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 31.2a.

332. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 153). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 19 мм, тегло 7.81 г. Ядрото е с неправилна форма.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 31.2b.

333. Съхранява се в колекция Закос, II, сега в Женева. Има същия произход – от Истанбул. Най-интересното при този екземпляр е, че булотирионът, чиито матрици имат диам. 18-19 мм, е отпечатан на два пъти върху значително по-голям моливдовул с диам. 37 мм. От долния моливдовул се вижда облегалото на трон, върху който седи навярно Богородица и кръгов надпис. Интересно е каква е връзката между двата моливдовула. Подобно явление, но четирикратно препечатване, вж. при печатите на Никита, епископ на Триадица.

Публикация: **Zacos,** *Seals*, II, no. 630.

Не може да се каже дали всичките екземпляри са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Надпис във вертикални редове: ⊙-N-I || K-H-Φ’

Бюст на св. Никифор, представен като мъченик във фас. В дясната ръка държи пред себе си мъченически кръст. Косата му е къдрава, с препаска на челото и две спускащи се къдрици от двете страни.

Опако. Петредов надпис:

+ΘKЄR’Θ’ | NIKHΦOP’ | ЄΪΙCKOΪ | RЄΛЄR8 | - CΔ -

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Νικηφόρ(ῳ) ἐπισκόπ(ῳ) Βελεβουσδ(ίου).

Първият издател приема, че собственикът на печата би могъл да се идентифицира с Никифор Апелат, засвидетелстван в колофон, датиран в 1071/1072 г.

334. Γαβριὴλ ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (XII в.)

Според екземпляр от колекция Fogg A. M. no. 215. Диам. 19 мм, тегло 5.46 г.

Публикация: **Laurent,** *Corpus*, V, 2, no. 1502; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 31.1.

Лице. Петредов надпис:

+| CKЄΠOI . | ΓARPIHΛ | . ЄΛЄR8C | ΔI8ΘHT | HN

+ Σκέποι[ς] Γαβριὴλ [Β]ελεβουσδίου θήτην.

Опако. Петредов надпис:

Τ8ΠΟΙ | ΜЄΝΑΡΧ 8 | CVΓΓΟΝΟΝ | R8ΛΓΑΡΙ | ΑC

Τοῦ ποιμενάρχου σύγγονον Βουλγαρίας.

Гаврaил е неизвестен от други източници. Той се афишира като брат на архиепископа на България. Според Laurent той би могъл да е брат на архиепископа на България – Константин, засвидетелстван в изворите през 1170 г. Авторите на DOS опонират на това и допускат едно по-ранно датиране на моливдовула – в първата половина на XII в. Не може да се отговори категорично на кого е брат Гаврaил!

335. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (втора половина на XII в.)

Съхранява се в колекцията на НАИМ–София, инв. № 86. Намерен е при разкопки на Хисарлъка до Кюстендил. Размери: 27-28.5 (25?) 3 мм, тегло 15.30 г. Отпечатъкът не е пълен. Почти всички първи букви не са излезли. Лошата съхраненост на някои букви и най-вече тези от втория ред затруднява четенето.

Публикация: **Иванов**, Разкопки, 112–113, обр. 93; **Laurent** *Corpus*, V.2, no. 1502; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1680.

Лице. Богородица Агиосоритиса с нимб, химатион и мафорион е представена права в цял ръст в анфас, с глава, полуобърната наляво и ръце, вдигнати към представената горе вляво Божия десница. Титули: Μ-Ρ ‖ΘV.

Опако. Петредов надпис:

+ | CΚЄΠΟΙCΜ . | ϤΙΚ8 . . ΙΜΝΙ8 | . VΠΑΡΘЄΝЄRЄ | ΛЄROVCΔΙ8ΠΟΙ | ΜЄΝΑΙѠΑ | ΝΝΗΝ

+ Σκέποις μ[υ]στικοῦ [πο]ιμνίου, [σ]ὺ Παρθένε, Βελεβουσδίου ποιμένα Ἰωάνην.

Попълването на някои от липсващите букви и цялостното четене дължим на А. Василиу[18]. Много странно, но палеографията на буквите и цялостният вид на печата ми напомнят този на севастократорка Ирина, датиран също във втората половина на XII в.[19]

336. N., ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου (краят на XI в.)

Според екземпляр от колекция Закос, II, навярно произхожда от Истанбул. Размери: 20 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък, въпреки малкото ядро. Част от изображението на Богородица е останало извън ядрото.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 676.

Най-интересното при този печат е, че липсва името на епископа на Велбъжд. Първият ред не е добре отпечатан и не е изключено там да е изписано името. Според метрическия текст, иконографията на печата и лигатурното изписване на титула MP, датировката е в края на XI в.

---

[18] **Wassiliou-Seibt**, *Metrischen Siegel*, II, no. 2135.

[19] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 666.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, представена във фас. Държи пред гърдите си медальон с изображението на Младенеца. Титули: МР ||ΘV.

Опако. Петредов надпис:

. PAΦ' | . KЄΠ'ΠΑ | NAΓNЄRЄ | ΛЄR8CΔHC | ΠΟΙΜЄΝΑ

[Γ]ραφ(ὰς) [σ]κέπ(οις) Πάναγνε Βελεβούσδης ποιμένα.

III. Βερίας

Намира се на 67 км югозападно от Солун в Западна Македония и е епископия, подчинена на Солунския митрополит. Присъединена е към архиепископия България с последната грамота от 1025 г. и е на последно, 32-ро място[20].

337. Βασίλειος σύγκελλος καὶ ἐπίσκοπος Βερίας (последна четвърт на XI в.)

Според екземпляр от колекция DO. 47. 2. 960 и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 14 мм, тегло 3.40 г. Добре центриран, но зле съхранен екземпляр.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 468; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 19.2[21].

Лице. Слаб отпечатък от неясна, обърната наляво към стоящата вдясно от нея друга фигура. Благовещение?

Опако. Петредов надпис:

+CΦPAΓ' | RACIΛЄIW | CVΓKЄΛΛ . . | ЄΠΙCKOΠ' | RЄPIAC

+ Σφραγ(ὶς) Βασιλείῳ συγκέλλ[ῳ (καὶ)] ἐπισκόπ(ῳ) Βερίας.

IV. Βιδίνης

Името на Видинска епархия намираме във втората грамота на Василий II (май 1020 г.), където се загатва за особената роля на епископа на Видин при превземането на града от византийците[22]: ... *епископът на Видин (Τὸν δὲ ἐπίσκοπον Βοδίνης) да има в градовете на епархията си 40 клирици и 40 парици, защото тази епархия бе за мен най-полезна и предана и ми отвори достъпите на прекия път за страната, та трябваше тя във всеки случай да получи по-голяма награда и непременно да бъде издигната над най-добрите. Но за да не надмине и да не се постави над епархията на архиепископа, дадохме ѝ*

---

[20] **Laurent**, *Corpus*, V.1, 342–343.

[21] Където се приема, че тази епископия е подчинена на Солунския митрополит. Във времето, когато Василий е бил епископ на Верия, твърде е възможно да е в диоцеза на Солунския митрополит.

[22] **Иванов**, *БСМ*, с. 184; **Божилов**, *Българската архиепископия*, 82–84, 89.

равно число клирици и парици с тия на архиепископа, като увеличихме архиепископските седемдесет с още десет души[23].

Според тази грамота епископът на Видин преминава под юрисдикцията на архиепископа на България. Дотогава се предполага, че Видинската епархия, след завладяването ѝ от византийците през 1002 – 1003, до 1020 г. е била в диоцеза на Константинополската патриаршия.

По-нататък името на тази епархия се съобщава твърде рядко в изворите, но определено тя е подчинена на охридския архиепископ, въпреки промените, които настъпват в гражданската и църковната администрация на българските земи. Тези промени са свързани с учредяването на катепаната Подунавие (Парадунавон) и митрополията Дристра. За това съдим от писмо на Теофилакт Охридски до епископа на Видин [24], а не на митрополита на Дръстър, в чийто диоцез влиза територията на катепаната Подунавие (Парадунавон)[25], а също и от факта, че името на Видин намираме в т.нар. нотиция 13, представяща реда на троновете в Юстиниана прима или цяла България.[26]

338–339. Κωνσταντίνος ἐπίσκοπος Βιδίνης (втора половина на XI в.)

338. Съхранява се в колекцията на Ермитажа (М-6608). Пълен и добре съхранен отпечатък. Навярно произхожда от Константинопол и с него някога е било скрепено писмо или друга кореспонденция на Видинския епископ до неизвестен адресат във византийската столица.

Публикация: **Йорданов,** Печати на епископи, 103–121.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, представена във фас. Държи пред гърдите си медальон с изображението на Младенеца. От двете ѝ страни титули: М-Р ||ΘV.

Опако. Петредов надпис:

+ΘKЄR'Θ' KWNЄΛЄW | ΘV ЄΠICKW | ΠWRHΔH | - NH -

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Κων(σταντίνῳ) ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἐπισκώπῳ Βηδήνῃ.

339. Съхранява се в колекцията Seyrig, no. 474 (Париж) и навярно също произхожда от Константинопол. Размери: 21-21 (14) мм. Непълен отпечатък, препечатан върху друг.

Публикация: Seyrig, no. 277.

---

[23] **ГИБИ**, VI, с. 45.

[24] Съхранено е писмо на Теофилакт Охридски до неизвестен епископ на Видин (може би собственикът на някои от публикуваните тук печати, например Йоан), датирано около 1097 г. Вж. **Théophylacte d'Achrida**. *Letters*, 67–68. Относно коментара на това писмо вж. **Mullett**, *Theophylact of Ochrid*, p. 315, G 57; p. 367.

[25] **Madgearu**, Organizarea, 9–22; **Jordanov**, Paradounavon, 63–75.

[26] **Божилов**, *Българска архиепископия*, с. 90.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, представена във фас. Държи пред гърдите си медальон с лика на Младенеца. Титули: М-Р || ..

Опако. Петредов надпис:

+ ΘΚЄR'Θ'| .WN ЄΠΙC | ..Π'RIΔIN'| .CVNΓK'| - ΛW -

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) [Κ]ων(σταντίνῳ) ἐπισ[κό]π(ῳ) Βιδίν(ης) [(καὶ)] συνγκ(έ)λῳ.

Очевидно е, че двата екземпляра са на едно и също лице – Константин, епископ на Видин. Те отразяват два различни етапа от кариерата му. При втората група е бил удостоен с титула синкел. Това подчертава неговото място в църковната йерархия. С този висш църковен титул са удостоявани много малко епископи, по-често митрополити. Константин, епископ на Видин, не е засвидетелстван в други писмени извори.

340. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βιδίνης (последна четвърт на XI в.)

Засвидетелстван от един-единствен екземпляр от колекцията на Ермитажа (М-6052). Навярно също произхожда от Константинопол. Размери: 17-17 мм. Добре центриран, но недостатъчно отчетлив отпечатък.

Публикация: **Йорданов,** Печати на епископи, 103–121.

Лице. Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, представена във фас. Държи наляво Младенеца. Титули: М || ..

Опако. Четириредов надпис:

-+- | ΘΚЄR'Θ'| IWЄΠΙC | Κ'ΠWRH | ΔΙΝΗ | - . -

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Ἰω(άννῃ) ἐπισκ(ώ)πῳ Βηδίν.

Името на Йоан също е непознато сред заемащите катедрата във Видин.

Печати на прелати, намерени във Видин и епархията

1. Симеон, епископ на Ниш (XI в.), вж. тук № 349.

Намирането на моливдовула във Видин свидетелства, че там някога е била получена кореспонденцията на нишкия епископ Симеон. Навярно тя е била адресирана до местния архиерей – епископа на Видин. И вероятно е била породена от общите интереси на две съседни епархии.

2. Константин, митрополит на Филипопол (XI в.)[27]

Намирането на моливдовула на Константин, митрополит на Филипопол, във Видинска епархия свидетелства, че тук е била получена кореспонденция, скрепена с печата на Филипополския митрополит, и е илюстрация на някакви контакти – служебни или лични, между двамата прелати – на Видин и Филипопол.

---

[27] **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1756.

3. Теофилакт, архиепископ на България? С какъв печат е било скрепено писмото му до видинския епископ? Този ли? Вж. тук № 310–313.

V. Γλαβενίτζης

Главиница или Главеница. Спомената е в *Краткото житие* на Климент Охридски като едно от трите места за почивка, предоставени от българския княз Борис I на Климент Охридски[28].

Точното му местонамиране е неизвестно. Повечето съвременни учени приемат, че градът се е намирал на мястото на днешния град Балши, където през 1918 г. австрийската армия открива колона с надпис, свидетелстващ за покръстването на българите[29]. Други приемат, че се е намирала между Дурацо и Валона[30]. Името на епархията срещаме за пръв път в надпис в апсидата на Самуиловата църква „Свети Ахил" на едноименния остров в Малкото Преспанско езеро, където се съобщават имената на 14 „тронове" или епархии на Българската патриаршия, когато столицата на Самуил била Преспа[31].

Името на епископията, подчинена на българския архиепископ, намираме още в първата грамота от 1019 г. Тя, както отбелязва И. Божилов, е най-западно разположената[32].

341. Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Γλαβενίτζης (последна четвърт на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1. 4660).

Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 18-18 (14) мм, тегло 5.81 г. Добре центриран, но непълен отпечатък.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, I, no. 17.1.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, хитон и химатион. Държи пред гърдите си медальон с лика на Младенеца. Титули: MP|| ..

Опако. Петредов надпис:
+ KЄR˙Θ˙| . . XAHΛЄ | ΠCKOΠO | T˙GΛARI | - N I˙-
+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [Μι]χαὴλ ἐπισκόπο τ(ῆς) Γλαβινί(τζης).

VI. Γρεβενόν

Намира се в дн. Гревена, на 55 км югозападно от гр. Козани в Гърция, област Западна Македония. Учредена около 1100 г. и е подчинена на архиепископа на България[33].

---

[28] **Снегаров**, *Охрид*, т. 1, 168–170.
[29] **Бешевлиев**, *Първобългарски*, 139–140.
[30] **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, I, p. 49.
[31] **Снегаров**, *Охрид*, I, 22–23; *ИРАИК*, 1899 г., IV, 36–40; 50–51
[32] **ГИБИ**, с. 48; **Божилов**, *Българска архиепископия*, с. 82.
[33] **Laurent**, *Corpus*, V.2, p. 337; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 2, 55–56.

342. Κωνσταντῖνας Καβάσιλας ἐπίσκοπος Γρεβενόν (XII в.)

Според екземпляр от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58.106.256). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 26 мм. Добре центриран и великолепно съхранен *моливдовул*, но все пак части от надписа са останали извън ядрото.

Публикация: **Laurent,** *Corpus*, V.3, no.1509; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 2, no. 15.1.

Лице. Част от кръговия надпис : HCWC . . . WTICA

Бюстово изображение на Богородица с нимб, химатион и мафорион, представена във фас. Държи с лявата си ръка Младенеца, а дясната е поставила пред гърдите си в благослов. Титули: M-P||ΘV.

Опако. Седемредов надпис:

. . . . | ΑΓΝЄΤΟΝ . Ρ | RЄΝΟVΠΟΙΜЄΝ | KWNϤANTI | NONMЄKARA | CIΛΑΝЄΚΓЄ | NOVC

[+ Σκέπ(οις) Πάν]αγνε τὸν [Γ]ρ(ε)βενοῦ ποιμέν(α) Κωνσταντῖνὸν με Καβάσιλαν ἐκ γένους.

Идентифицирането на Константин Кабасила с историческа личност е предложено от първоиздателя на печата. Издателите на екземпляра от Дъмбъртън Оукс предполагат, че кръговият надпис на аверса съдържа епитета на Богородица η Σωσ[θενι]ώτισα и го свързват със Состенион в Константинопол, където има църква, посветена на Богородица.

VII. Δρίστρας

Дръстър със сигурност е епископски център, подчинен на архиепископа на България в периода 1020–1054 г.[34] Представените по-долу печати би трябвало да са от края на този период.

343–344. Λέοντιος μοναχός καὶ ἐπίσκοπος Δρίστρας (средата на XI в.)

343. Съхранява се в колекцията на РИМ–Силистра, № 83. Намерен е при разкопки на средновековния Дръстър във верижните помещения до Северната крепостна стена през 1988 г., на дълбочина 14.19 м и на 1.85 м източно от помещение 7. Размери: 29-31.2 (27) 2.1 мм. Гравировката на матриците е с високи качества. Самият отпечатък е бил също много сполучлив, с ясен и висок релеф.

---

[34] *... прочее заповядваме щото епископът на Дристра да има в градовете на своята епархия и в другите градове около нея 40 клирици и 40 парици. Защото при царуването на Петър в България тая епархия е блестяла с архиепископско достойнство, а след това архиепископите ѝ са се премествали от едно място на друго, единият в Триадица, другият във Воден и в Мъглен, и след това ние намерихме сегашния архиехископ в Охрид. Затова заповядваме самият Охрид да има архиепископ, а за Дристра да бъде ръкополаган епископ* (**ГИБИ**, VI, с. 45).

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.9a; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1709.

344. Частно притежание. Отливка от същия ми бе изпратена от колегата К Велков от Нова Загора. Оригиналът е намерен в землището на с. Бояджик, Ямболско. Размери: 28-30 (27) 3 мм, 21.06 г. Непълен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.9b; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1710.

Двата екземпляра са отпечатани с един и същ булотирион.

Лице. Бюст на Богородица, държаща Младенеца наляво. От двете ѝ страни титули: M-P || ΘV. Около изображението кръгов надпис: +ΘKЄROHΘ'TωCωΔ8Λ'

Опако. Надпис в четири реда:

-※- | +ΛЄωN | TIωA'X'S | ЄΠICKOΠ' | ΔP.CTP' | .

+Θ(εοτό)κε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Λεωντίῳ (μον)αχ(ῷ) (καὶ) ἐπισκόπ(ῳ) Δρ[ί]στρ(ας).

Собственикът на печата, с който е бил скрепен документът или кореспонденцията, е Леонтий, монах и епископ на Дръстър.

Основните въпроси са: кой е този Леонтий, известен ли е от други източници и по кое време е заемал катедрата в Дръстър?

На заседания на синода от 6 ноември 1071 г. и 14 март 1072 г., на които са били разисквани въпроси около назначаването на епископи във вакантни епархии, е присъствал и митрополитът на Дръстър – Леонтий[35]. За едно и също лице ли се отнася?

Датировката на печата е най-общо в XI в. Дръстър е епископски център от 1020 г. до 1054 г., когато в списъка от заседание на синода на Константинополската патриаршия, състояло се през юли 1054 г., на 26 място е посочен анонимен митрополит на Дръстър[36]. Следователно Леонтий би могъл да е епископ на града в тези хронологически рамки.

От съвпаденията в имената, мястото на служене на Леонтий и в приемствеността на длъжностите му би могло да се приеме, че епископът на Дръстър от печата и митрополитът на Дръстър със същото име от заседанията на синода от 1071 и 1072 г. са едно и също лице. Печатът отразява времето непосредствено преди промоцията на епископията в митрополия, при което Леонтий ще е бил последният епископ и първият митрополит на Дръстър едновременно.

Повишението на Дръстър в ранг на митрополия съвпада с времето, когато градът е обявен за център на катепаната Парадунавон[37], т.е. в един град са били събрани представителите на византийската провинциална светска и църковна администрация.

---

[35] **Oikonomides**, Un decret, 57–60.

[36] **Oikonomides**, Un decret, 60–61,62, n. 1; **Божилов**, *Българска архиепископия*, 84–85.

[37] **Jordanov**. Paradounavon, 63–75.

Възможно ли е едно и също лице да е заемало катедрата в Дръстър от 50-те г. на XI в. до 1072 г.? Като се има предвид, че някои прелати са свързани с дадени престоли пожизнено в продължение на няколко десетилетия, то и нашият случай не би следвало да се разглежда като изключение. Но също е възможно и банално съвпадение в имената на две различни личности. Единият епископ на Дръстър през периода 1020 – 1054 г., и другият – митрополит със същото име след 1071 г.

VIII. Καστορίας

Днешна Кастория е недалеч от езерото със същото име в Гръцка Македония. Повече е известна с църквите си. Била е владение на българите от 998 до 1018 г., включена е още в първия сигилий на Василий II (между юли 1019 и преди май 1020 г.) и е в подчинение на Охридската архиепископия и нейна прототронна (първопрестолна) епархия[38].

345–346.˙ Ιωάννης ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος (втора половина на XI в.)

345. Съхранява се във Виена, Нумизматичен кабинет, no. 324. Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 15 мм.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 1499.

346. Съхранява се в колекцията на Закос II и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 17 мм. Добре центриран екземпляр, макар че ядрото е било малко и части от някои букви са останали извън него.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 981.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Четириредов надпис:

+KЄR˙Θ˙ | TWCWΔ8 | ΛWIWAN | ~ NH ~

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ.

Опако. Четириредов надпис:

ЄΠΙCKO | ΠO . ACT . | PIACSA’ | ΘP . NW

ἐπισκόπο [K]αστ[ο]ρίας (καὶ) (πρωτο)θρ[ό]νῳ.

Различието е, че Лоран предлага датиране в X в., което навярно е механична грешка. Докато Zacos предлага датиране във втората половина на XI в., което е по-приемливо.

347. Μιχαὴλ ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος (XII в.)

Според екземпляр, който се съхранява в колекция Закос II и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 22 мм. Добре центриран и отпечатан моливдовул, но отворен по линията на канала от лицевата страна.

---

[38] **Laurent**, *Corpus*, V.2, 327–328; **Снегаров**, *Охрид*, I, с. 189; 193; 339.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 1009.

Лице. Четириредов надпис:

- + - | KЄROH | ΘЄITWCW | Δ8 . WMI | X . HΛ

+ Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δού[λ]ῳ' Μιχαὴλ.

Опако.Четириредов надпис:

ЄΠICKO | ΠWKACTO | PIACK' A' | ΘPONW

ἐπισκόπῳ Καστορίας κ(αὶ) (πρωτο)θρόνῳ.

347a. Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. no. 1575). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 20 мм, тегло 6.06 г. Добре центриран и съхранен отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 1500; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, I, no. 23.2.

Лице. Бюст на св. Никола, представен като архиерей във фас. В лявата ръка държи евангелие, а с дясната благославя. От надписа с името е запазено: ʘ-NI||...

Опако. Петредов надпис:

ΘЄOΔW | P'ЄΠICK | OΠTΠΠ | KACTO | . . . .

Θεόδωρ(ος) ἐπίσκοπ(ος) τ(ῆς) π(όλεως) Καστο[ρίας].

Прочитът на Лоран е необичаен за църковните печати.

Авторите на последната публикация предлагат ново четене на втория и третия ред, което променя принадлежността на печата:

ΘЄOΔW | P'ЄΠICK | ЄΠTΠΠ | KACTO | . . . .

Θεόδωρ(ος) ἐπισκεπτίτι Καστοὴρίαςη.

И в това четене има неясноти. Как да си обясним изписването на ПП вместо ITI?

IX. Μαλέσοβας

Дн. Малешево е историко-географска област в югоизточната част на Република Македония. За пръв път е съобщена в първия сигилион на Василий II от 1019 г. във връзка с епископията Мировизд (дн. Мородвис), на 7-мо място .

И епископът на Мировизд да има в самия Мировизд, и в Козяк, и в Славнище, и в Злетово, и в Луковица, и в Пиянец, и в Малешево 15 клирици и 15 парици[39].

Изглежда, че през XI в. резиденцията на епископа се преместила в Малешево[40].

---

[39] **ГИБИ**, VI, с. 42.

[40] **Laurent**, *Corpus* V. 1, p. 333.

348. N., ἐπίσκοπος Μαλέσοβας (XI в.)

Съхранява се във Виена, Нумизматичен кабинет, no. 322. Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 20 мм.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 1505.

Лице. Надпис в хоризонтални редове: ⊙-NI-K-O || Λ-AO-C

Бюст на св. Никола, представен като архиерей във фас. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие.

Опако. Петредов надпис:

+KЄR'Θ'| TWCWΔȣ' | ЄΠΙCKOΠ | MAΛЄC | RAC

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) ἐπισκόπ(ῳ) Μαλεσ(ό)βας.

Любопитен е въпросът защо отсъства името на епископа. Това личен печат ли е или на епископията, която не е Мировизд, а Малешево!?

X. Νίσου

Епископът на Ниш е съобщен още в първата грамота на Василий II, където е поставен на 10-то място и съхранява ранга си и в нотиция 13.

И при двата печата на лицевата страна е представен образът на закрилника на града св. Прокопий.

349. Συμεὼν ἐπίσκοπος Νίσου (втора половина на XI в.)

Съхранява се в колекцията на РИМ–Видин, инв. № 1526. Намерен е в града. Размери: 15-16.5 (15) 2.9 мм. Непълен отпечатък. Не всички букви са се побрали върху ядрото. Нарушена е и целостта на моливдовула.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 55.2.

Лице. Надпис във вертикални редове: . - ΠP - O || . - Π' : [Ὁ ἅ(γιος)] Προ[κ(ό)]π(ιος). Бюст на св. Прокопий, голобрад, с дълга къдрава коса, представен като войн във фас. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата – щит.

Опако. Четириредов надпис:

. K . R'. | CVMЄON | ЄΠΙCKω | Π'NIC

[+] K(ύρι)[ε] β(οή)[ϑ(ει)] Συμεόν ἐπισκώπ(ῳ) Νίσ(ου).

Името на този епископ на Ниш е неизвестно от други източници. Датировката на моливдовула е най-общо в XI в. Представянето на св. Прокопий на лицевата страна свидетелства, че по това време катедралният храм с името на мъченика е съществувал.

Намирането на моливдовула във Видин свидетелства, че там някога е била получена кореспонденцията на Нишкия епископ Симеон. Навярно тя е била адресирана до местния архиерей – епископа на Видин.

350. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Νίσου (XII в.)

Според единствен екземпляр от Националния музей в Белград, инв. № 5. Намерен е в Срем (Сирмиум). Размери: 26-26 (22) мм, тегло 12,85 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Laurent**, Une metropole, 43-56; **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 510; **Maksimovic, Popovic**, Les sceaux byzantins; 118–119, no. 5.

Лице. Надпис във вертикални редове: ⊙-.Ρ-Ο-ΚΟ || ΠΙ-ΟϹ

Бюст на св. Прокопий, голобрад, с дълга къдрава коса, представен като войн, във фас. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата – щит.

Опако. Петредов надпис:

+ | СФРАГІС | ПРОЄΔРОV | ТОVΝΙCOV | ΚωΝϤΑΝ | ΤΙΝΟV

+ Σφραγὶς προέδρου τοῦ Νίσου Κωνσταντίνου.

Според неговия първоиздател печатът следва да се датира между 1150 – 1180 г. Представянето на св. Прокопий на лицевта страна свързва печата с Ниш и потвърждава още веднъж факта, че катедралната църква носи името на този Христов мъченик. Къде в града се е намирала тази църква – няма категоричен отговор.

XI. Πελαγονίας (Βουτέλη – Битоля)

Съобщен е още в първия сигилион на Василий II и е на седмо място. Интересно е, че преписът на списъка на епархиите в българската архиепископия от XIV–XV век Genevensis 23 (M) започва с Пелагония, а този от XIII век Athos Kuultumus 9 C – с Костур[41].

И епископът на Бутели да има в Пелагония, и в Прилеп, и в Девертп, и във Велес 15 клирици и 15 парици[42].

351. Στέφανος ἐπίσκοπος Πελαγονίας (краят на XI в.)

Според екземпляр от бившата колекция на Mordtmann. Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 30 мм.

Публикация: **Laurent** *Corpus*, V.2, no. 1506.

Лице. Богородица с нимб, химатион и мафорион седи върху трон. Държи пред гърдите си медальон с изображението на Младенеца. Титули: Μ-Ρ ||ΘV.

Опако. Шестредов надпис:

+ ΠЄΛΑΓΟ | ΝΙΑϹΤΟVΑ̇Є | ΔΡΟVϤЄΦΑΝȣ | ΠΡΑΞΙϹΒЄΒЄ | ΟΙϹΚЄΛΟΓȣϹ | ΘVΛΟΓЄ

+ Πελαγονίας τοῦ (προ)έδρου Στεφάνου πράξις βεβεοῖς κὲ λόγους Θ(εο)ῦ Λόγε.

---

[41] **Божилов**. *Архиепископия България*, 86–87.

[42] **ГИБИ**, VI, с. 42.

XII. Στρούμμιτζης

Засвидетелствана още в първата грамота на Василий II на 6-то място и локализирана с днешния град в Македония със същото име[43].

352. Δημήτριος ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης (последната четвърт на XI в.)

Съхранява се в Париж, Cabinet des médailles, no. 583. Размери: 16-16 (13) мм. Зле съхранен екземпляр, покрит с оловни окиси.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V, no. 1507[44].

Лице. Четириредов надпис:
KЄR' | ΘΙΔΙΜ | ΗΤΡΗ | Ѡ
[+] Κ(ύρι)ε β(οή)ϑι Διμητρήῳ
Опако. Триредов надпис:
. ΠΙCK' | Π'CTPO | MICTZ
[ἐ]πισκ(ώ)π(ῳ) Στρο(ύ)μμιστζ(ης).

Издателят датира печата в първата половина на XI в., навярно поради стандартния текст. Малкото ядро и малката матрица насочват към датиране в последната четвърт на XI в.

353. Βασίλειος ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης (краят на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. no. 487. Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 22 мм, тегло 7.69 г. Добре центриран отпечатък с някои неотпечатани букви или пък изтрити.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 1508; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 35.1.

Лице. Богородица с нимб, хитон и мафорион седи върху трон с ниско облегало. Държи пред себе си медальон с лика на Младенеца. Титули: M-P|| ΘV.
Опако. Шестредов надпис:
. . . | CTPȣMI | . ZHCRACI | ΛЄΙΟΝΑΓΝΗ | . KЄΪЄAP |. ЄPHA
(+Τὸν) Στρουμί[τ]ζης Βασίλειον Ἁγνή [σ]κέπε ἀρ[χ]ιερῆα.

---

[43] **Laurent**, *Corpus*, V.2, p. 335.

[44] Липсва негова илюстрация. Самият текст и разположението на буквите са много близки с № 355, където е определен като епископ на Триадица. При което възниква въпросът дали не се отнася до един и същ епископ? Въпреки че на теория е възможно да са на две различни персони, съвпаденията са толкова много, че почти съм склонен да приема, че се касае до едно и също лице, но чий епископ – на Струмица или Триадица? Последните четири букви на № 355 са ΔΙTZ, което прави прочита в полза на Триадица, докато за тукашния екземпляр само можем да гадаем.

354. Κλήμης ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης (първа половина на XII в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1. 5042). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 24 мм, на полето 20 мм, тегло 10.43 г. Добър отпечатък с отчупено или отрязано малко парче.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V. 3, no.2020; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1. no. 35.2.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, мантия и мафорий, представена във фас. Държи пред гърдите си медальон с лика на Христос. Титули: Μ-Ρ|| ΘV.

Опако. Петредов надпис:

+ ΤΟΝ | ϤΡΟVΜΙ | ΤΖΗϹΚΛΗ | ΜϵΝΤΑΠΑΡΘ'Ν'| ϹΚϵΪΟΙϹ

+Tὸν Στρουμίτζης Κλήμεντα Παρθ(έ)ν(ε) σκέποις.

Собственикът на печата според Лоран се идентифицира с Климент – свидетел на дарение в полза на манастира *Богородица Милостива* от юли 1152 г.

В Струмица е намерен печат на Михаил архиепископ на Апрос, датира се в XI–XII в.[45] Той навярно е писал до своя колега тук – може би горепосочения Василий!

XII. Τριαδίτζης

355. Δημήτριος ἐπίσκοπος Τριαδίτζης (последната четвърт на XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58.106. 299). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 14-14 (10) мм, тегло 2.54 г. Добре центриран, но непълен отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V. 2, no. 1503; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 70.1.

Лице. Триредов надпис:

+ ΚϵRΟ | ΗΘ'ΔΗ . | ΤΡΙ .

ΚϵR' | ΘΙΔΙΜ | ΗΤΡΗ | ω (**Laurent**, *Corpus*, V, no. 1507)

+Κ(ύρι)ε β(οή́θ(ει) Δη[μ(η)]τρί[ῳ].

Опако.Триредов надпис:

ϵΠϹΚ' | . . ΤΡΟ | . . ΔΙΤΖ

. ΠΙϹΚ' | Π'ϹΤΡΟ | ΜΙϹΤΖ (**Laurent**, *Corpus*, V, no. 1507)

ἐπισκ(ό)[πῳ] Τρο[ια]δίτζ(ης).

356–360. Νικήτας ἐπίσκοπος Τριαδίτζης (XI–XII в.)

356. Съхранява се в колекцията на музея Peres Blancs в Ерусалим. no. 50. Произхожда от Ascalon в Палестина. Размери: 22-22 (19) мм. Пълен и добре центриран отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.2, no. 1504.

---

[45] **Ананиев**, Lead Seals, 59–65. No. 1.

357. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1. 5044). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 18 мм. тегло 5.29 г. Добре центриран и съхранен екземпляр.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*. 1, no. 70.2a.

358. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55.1. 5045). Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 18 мм. тегло 5.33 г. Добре центриран, но непълен отпечатък.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*. 1, no. 70.2b.

359. Съхранява се в колекция Закос II и навярно произхожда от Истанбул. Размери: 22 мм. Добър отпечатък с отчупено или отрязано малко парче.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 661.

360. Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. № 14699. Най-интересното е, че върху голямо ядро с размери 41.5-41.5 мм. тегло 52.60 г. и дебел канал за шнура са нанесени 4 отпечатъка с диам. 18 мм. Нанесени са два по два и взаимно се застъпват. Близо една трета от ядрото е отрязано, и то преди преизползването му.

Публикация: **Jordanov**, Corpus, I, no. 76.1.

Четирите моливдовула са направени чрез един и същ булотирион.

Лице. Надпис в хоризонтални редове: ⊙-Γ-Є-W || Γ-I-O-C.

Св. Георги с нимб, ризница и броня е представен прав във фас. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а в лявата държи щит, опрян в земята.

Опако. Петредов надпис

: - + - | TONTPIA | ΔΗΤΖΗCΝΙ | ΚΗΤΑΝΜΑΡ | TVCCKЄ | ΠΟΙC

+ Tòν Τριαδίτζης Νικήταν Μάρτυς σκέποις.

Никита, епископ на Триадица, е непознат от наративните източници. Единствено доказателство за деятелността му са неговите печати. Те свидетелстват за активна кореспонденция до Ерусалим, Константинопол и неизвестно къде в дн. България. Специален интерес представлява четирикратното отпечатване. Ядрото чрез своята големина и форма може да се използва за големите патриаршески печати или на колегията от идици към *Св. София*. Без да сме изчерпателни, той е скрепил към писмото си до неизвестен получател с огромно ядро, с каквото е разполагал, и е щракнал булотириона си четири пъти, за да не е празно полето. Или пък е изпробвал булотириона дали е изправен. Каквото и да е, това си е една енигма.

XIII. Χιμαίρας

Крайбрежен град в дн. Албания, на северозапад от Аргирокастрон. Включен е в архиепископия България с втората грамота от май 1020 г. По-късно по неизвестни причини е прехвърлен към митрополита на Навпакт[46]. Липсва в нотиция 13.

361–363. Λέοντιος ἐπίσκοπος Χιμάρας (втора половина на XI в.)

361. Съхранява се в колекцията на Истанбулския музей, № 209. Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 21-21 (18) мм.

Публикация: **Ebersolt**, *Constantinople*, no. 387, Pl. IX, 4; **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 685.

362. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55. 1. 4667).

Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 23 мм, тегло 10.53 г.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 15.1a.

363. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg A. M. no. 320).

Навярно произхожда от Истанбул. Размери: 23 мм, тегло 10.65 г.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V. 1, no.685; **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no.15.1б.

Лице. Бюстово изображение на Богородица, държаща Младенеца наляво. Титули: M-P|| ΘV.

Опако. Четириредов надпис:

+ | +ΘΚЄR'Θ' | ΛЄΟΝΤΙW | ЄΠСΚΟΪ | ΧΙΜΡΑС

+Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Λεοντίῳ ἐπισκόπ(ῳ) Χιμ(ά)ρα

* * *

От 32-те епископии, подчинени на архиепископа на България, печати имаме от 13. Представени са 24 титуляри с 35 моливдовула.

Датиране на печатите. В по-голямата си част те се отнасят към времето на Теофилакт Охридски, което някак си е логично. Именно тогава архиепископията е във фокуса на внимание от различни интелектуалци. Това е време на върха в размяната на кореспонденцията. Инициатор и изпълнител на тази размяна е самият архиепископ. Вероятно това е било нещо като мода, следвана и от епископите.

Интересен въпрос е къде са били изработвани булотирионите. Би могло да се предположи, че след като епископите са били ръкополагани от архиепископа, логично е заедно с хиротинията в епископски сан наред с другите рангови знаци те да са получавали и своя булотирион, изработен в Охрид или поръчан от архиепископа в столицата Константинопол. По своето качество и стил те свидетелстват за работа на опитни столични гравьори.

---

[46] **Darrouzes**, *Notitae*: p. 10.541.

§ 2. Митрополия Дръстър

В частта за епископията Дръстър бе представен преходът от епископия суфрагантна на архиепископа на България към митрополия, подчинена пряко на Константинополската патриаршия и вероятността собственикът на печати Леонтий да е бил последният епископ и първият митрополит. Тъй като на заседания на синода от 6 ноември 1071 г. и 14 март 1072 г., на които са били разисквани въпроси около назначаването на епископи във вакантни епархии, е присъствувал и митрополитът на Дръстър – Леонтий[47].

За едно и също лице ли се отнася?

От съвпаденията в имената, мястото на служене на Леонтий и в приемствеността на длъжностите му би могло да се приеме, че епископът на Дръстър от печата и митрополитът на Дръстър със същото име от заседанията на синода от 1071 и 1072 г. са едно и също лице. Но факт е, че Леонтий е титулуван епископ на Дръстър. Вече с категоричност можем да говорим за печатите на митрополит на Дръстър при следващата група.

364–368. Χριστοφόρος μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος (80-те г. на XI в.)

364. Археологически музей–Велики Преслав, п. инв. № 22436. Намерен е през 1984 г. при разкопки на обект *Преславска архиепископия* на юг от Дворцовата базилика. Размери: 19-20 (22?) 2 мм. Дебелина на релефа 4 мм. Неспол\учлив отпечатък. Ядрото е било по-малко от размера на матриците, поради което са останали извън него не толкова части от изображенията, колкото надписът.

Публикация. **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.10a;. **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1711.

365. НИМ–София, инв. № 13142. Произхожда от Силистра. Размери: 19–20 (22) 3 мм. И в този случай отпечатъкът не е пълен. Релефът на изображението е изтрит, а също така и буквите.

Публикация. **Jordanov**. *Corpus*, I, no. 23.10b ; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1712.

366. РИМ–Бургас. Произхожда от гр. Поморие. Размери: 19-22 (22) 4 мм. Отпечатъкът не е пълен, най-вече това се отнася до надписа. Самият моливдовул е в по-добро състояние в сравнение с горния, но е продупчен на две места.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.10c ; **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1713.

367. РИМ–Силистра. Намерен е на брега на р. Дунав. Размери: 20–21(?) 3 мм. Зле запазен екземпляр, при който трудно се идентифицират изображенията и текстът.

Публикация: **Jordanov**. *Corpus*, I, no. 23.10d: **Jordanov,** *Corpus*, III, no. 1714.

---

[47] **Oikonomides**, Un dècret, 57–60.

368. РИМ–Шумен, инв. № 14858. Закупен от Н. Николов от Разград и навярно произхожда от Преслав. Размери: 21-22 (?) 2.5 мм, тегло 5.62 г. Зле съхранен екземпляр.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 23.10e; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1715.

Петте екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Между два зрънчести кръга е изписано:

а) . . . . .Θ'ΧΡVСТОΦ . . . . .
б) . . . . ОΦО . . . .
в) ...ЄR'Θ'Χ . . С . . ΦОР'МРО
г) . . . . О Р' . . .

В средата е представена Богородица, седнала на трон с ниско облегало. Държи пред себе си медальон с лика на Младенеца. Титули: МР || ΘV.

Опако. Между два зрънчести кръга е изписано:

а) . . . . РАСSА'СVΓКЄ . . .
б) . РΙ . . . . ЄΛΛω
в) . РΙС . . . . VΓКЄΛΛω
г) . . . .

[+ [Θ(εοτό)κ]ε β(οή)θ(ει) Χρυστοφόρ(ῳ) μ(ητ)ρο(πολίτῃ) [Δ]ρίσ(τ)ρας (καὶ) (πρωτο)συγκελλ(ῳ).

В средата е представен бюст на св. Симеон Богоприемник (Χριστοφόρος) с нимб, химатион, дълга коса, брада и мустаци, във фас, с глава полуобърната наляво. Държи надясно Младенеца, повит в пелени. Над главата на последния се вижда нимб. От двете страни на композицията е изписано във вертикални редове: ʘ-С-V || М-Єω-Ν.

Прави впечатление, че релефът на изображението на Богородица е висок и се извисява над останалата част .

В цитираната по-горе моя публикация бе направено предположението, че собственикът на печата, с който е била скрепена кореспонденция до Анхиало, Преслав и Дръстър, е Христофор, митрополит на Дръстър, участвал в заседания на синода от 20 и 21 март 1082 г. Печатът му може би отразява един по-късен етап от кариерата на този прелат, тъй като върху него е изписана титлата протосинкел, незасвидетелствана в протоколите на заседанията на синода[48].

§ 3. Епархии по българския черноморски бряг

Извън диоцеза на архиепископия България остават епархиите по черноморския бряг, от които едни традиционо са пряко подчинени на Константинополската патриаршия, а други чрез посредничеството на епархия Хемимонт.

---

[48] **Goullard**, Le procès. 137.6, 141.76.

В рамките на това изследване ще привлечем печатите от времето на византийското владичество.

3.1. Митрополия Томи

През 1991 г. в първия том на печати от колекцията на Дъмбъртън Оукс с географски имена бяха публикувани два печата на митрополити на Томи, датирани в X–XI и XI в.

Издателите са били затруднени с локализирането на тази митрополия, тъй като липсват сведения за такъв митрополитски център през византийския период. В Lequien, Oriens, няма имена на прелат след VI в. В нотициите Томи е засвидетелстван само в IX в. Липсват по-късни сведения за тази митрополия. Поради отсъствие на друга възможност те приемат, че това е градът недалеч от дн. Констанца в Румъния [49].

Тази идея допадна на мнозина румънски изследователи и те приеха, че това е църковният център на Добруджа. Струва ми се, че този ентусиазъм е неоправдан и Томи като старохристиянски център е имал локално значение. Възможно е, както приема А. Маджару, след 986 г., когато българите си възстановяват господството над Преслав, катедрата Йоанопол да е била преместена в Томи[50].

369. Ἀνικήτῳ μητροπολίτης Τόμεως (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (55.1. 4801), диам. 20 мм, тегло 7.56 г. Непълен отпечатък, силно корозирал.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 80.1.

Лице. Равнораменен кръст върху постамент от три стъпала. Следи от кръгов надпис: . . . . CѠ . ȣΛ .

Опако. Петредов надпис:

- . - | + ANI | KITѠMH | TPOΠOΛ | TOMЄѠC

+K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Ἀνικήτῳ μητροπολίτη Τόμεως.

370. Βασίλειος μητροπολίτης Τόμεως (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (55.1. 4805) диам. 18 мм, тегло 5.84 г. Непълен отпечатък поради малкото ядро.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 80.2.

Лице Бюст на св. Никола, с дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис: . . .|| .-K-O-Λ.

Опако. Четириредов надпис:

- : - | + RACI | ΛЄIOM | HTPOΠOΛ | TOMЄ . .

+ Βασιλείο μητροπολ(ίτη) Τόμε [ως].

---

[49] **Nesbit-Oikonomides**, *DOS*, 1, 180–181.

[50] **Magearu,** Organizarea, p.12.

3.2. Архиепископия Месемврия

Месемврия има ранг на афтокефална архипископия още от 680 – 681 г. и е представена във всички нотиции до Алексий I Комнин. Повишението в ранг на митрополия тя получава след 1032 г. и преди 1140 г., тъй като неин митрополит участвува в заседание на синода от 1140 г.[51].

В разглеждания период са засвидетелствани в наративните източници следните архиереи на града[52]:

1. Κωνσταντῖνος – участва в заседние на синода през 1030 г.;
2. Γρηγόριος – участва в заседание на синода от 1054 г., на който се отказват от папската анатема;
3. Ἰλλαρίων – не е засвидетелстван в актите на синода. Името му е съобщено от Никита Анкирски в изказването му по повод правото за даване на оставка, което било записано преди 1092 г. Като негативен пример той посочил архиепископа на Месемврия Иларион, който подал оставката си след като вече е бил напуснал катедрата. Това според Никита е нередовно. Патриархът е този, който може да решава назначения и разместванията[53].

Представените по-долу печати на Иларион потвърждават, че наистина такъв архиепископ е заемал катедрата преди 1092 г.

10. Λουκᾶς е първият познат митрополит на Месемврия;
11. Ἰωάννης – съобщен в императроски акт от 1147 г.;
12. Θεόδωρος – участвал в заседание на синода от май 1157 г.;
13. Βασίλεος – участвал в заседание на синода от 1170, 1171 и 1173 г.

Данните на сфрагистиката потвърждават и допълват този списък.

371–375. Ἰλλαρίων ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (XI в.)

Засвидетелстван чрез пет екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион, намерени в стратегията Преслав. Последният е непубликуван и е в частна колекция.

Публикация: **Йорданов**, *Преслав*, № 390–393; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 47.7; **Jordanov**, *Corpus*, III, nos. 1731–1735.

Лице. Кръстообразен инвокативен монограм. В четирите отреза: ΤѠ-CѠ || Δ8-ΛѠ.

Опако. Петредов надпис:

ΙΛΑΡΙ | ѠΝΑΡΧ | ЄΠΙϹΚ'Π | ΜЄϹΗR | ΡΙΑ

+Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰλλαρίων ἀρχεπισκ(ό)π(ῳ) Μεση(μ)βρία(ς).

---

[51] **Grumel**, *Regestes*, no. 1007; **Laurent**, *Corpus*, V.1, p. 666; **Asdracha**, Thrace, 243-244.

[52] **Σταμουλης**, Θρακικά, 137–138; **Asdracha**, Thrace, 290–292.

[53] **Darrozes**, Documents, I.18-21, 9–11.

Вече стана дума за този архиерей по-горе. Мисля, че идентифицирането е приемливо. В. Зайбт изрази съмнение, предлагайки датиране на печатите най-общо в X–XI в.[54] Моите възражения са, че това са църковни печати, при които критериите за датиране са по-специфични, т.е. наблюдава се едно архаизиране. Трудно можем да приемем наличието на двама архиепископи на Месемврия с еднакви имена, които не са така често срещани и отдалечени един от друг с цяло столетие.

Разбира се, за нас от особен интерес е въпросът до кого е писал архиепископът на Месемврия. Намирането на пет негови печата в Преслав говори за регулярност. Още повече се увеличава любопитството ни, когато добавим факта, че в Преслав по това време са били получени писма от дръстърския митрополит Христофор; на Абидос – Николай; на Гордул, синкел и иконом на Новата църква, и пр. До кого са писали – дали до техен подчинен събрат, местния архиерей, до началника на гарнизона, или до някой техен родственик?

376. Κωνσταντῖνος ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (XI в.)

Частна колекция (В. Пантелеев от Варна). Неизвестен произход. Размери: 19-25 (20) 3.1 мм, тегло 8.3 г. Някога добър отпечатък. Зле съхранен, с отрязано парче и цялостна деформация, навярно при намирането от острието на инструмента.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1736.

Лице. Бюст на св. Богородица с ръце, поставени пред гърдите в молитвен жест. Сигла отляво: M-P..

Опако. Шестредов надпис:

...N | ...NTЄ | ....APX'Є | ΠCK'MЄCH | MRPIA | - C -

[+Κω]ν[στα]ντ(ίνῳ) ἐ[λ(α)χ(ί)σ(τῳ)] ἀρχ(ι)επ(ι)σκ(όπῳ) Μεσημβρίας.

Константин, архиепископ на Месемврия, участва в заседание на синода през 1030 г.[55] Не е изключено да се отнася за една и съща личност.

377. Μιχαὴλ ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (втора половина на XI в.)

Съхранява се в Археологически музей–Поморие, инв. №.25. Произхожда от същия град. Размери: 16-18 (над 18) 2 мм. Добър отпечатък, но периферията на булата е била орязана или пък преди това ядрото, но не всички букви са се събрали. Четенето на текста е най-трудно в третия ред. Името или началото на името на титуляря би трябвало да бъде изписано там. Предложението, което съм направил: . I = [M]ιχ(αὴλ) ми изглежда приемливо.

Публикация: **Йорданов**, Анхиало, № 17; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 47.8; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1737.

---

[54] *BZ*, 89, S. 137.

[55] **Ficker**, *Erlase*, S. 20.20

Лице. Бюст на св. Богородица с нимб, мафорион и хитон, държи пред себе си медальон с лика на Младенеца Христос, сигли: МР | ΘV.

Гръб. Седемредов надпис:

- ΘΚΕΡΘ' ΤΩCΩΔΛ' ΓΑΡΕΠΙ CΚΟΠΩΜΕ ΗΜΒΡΙ | C

–Θ(εοτό)κε βοή(θει) τῷ σῷ δού(λῳ) [Μ]ιχ(αή)λ ἀρ(χ)ιεπισκόπῳ Μεσημβρ[ία]ς.

Ако четенето е правилно, собственикът на печата е архиепископът на Месемврия Михаил. Датира се най-общо във втората половина на XI век.

Михаил би могъл да заеме катедрата в Месемврия след Григорий и преди Иларион в списъка на прелати.

3.3. Архиепископия Анхиало

Анхиало е един от най-старите християнски центрове по нашите земи[56]. В него още преди II век има епископ, който през VII в. е повишен в ранг на архиепископ. Николай, архиепископ на Анхиало, участва в заседанията на Константинополския събор от 879 г., което потвърждава още един път, че градът е част от империята. Това е последното му упоменаване, след което името на града не се съобщава в епископските листи до края на XI в., тъй като Анхиало е част от българската църковна администрация.

Представените по-долу печати са от времето на византийското владичество – 971 – 1185 г.

По-долу представяме списък на архиереите на града, съставен от различни наративни източници[57] и от данните на сфрагистиката.

1. Яков, епископ на Анхиало по времето на патриарх Тарасий (784 – 806).
2. Никола, архиепископ на Анхиало, участвал в заседанията на Вселенския събор от 879 г.
3. Теодор, архиепископ на Анхиало, според представените по-долу негови печати.
4. Никифор, архиепископ и проедър на Анхиало (1070 – 1090), според негови печати, представени по-долу.
5. Стефан, архиепископ на Анхиало между 1160 – 1170 г.[58]
6. Йоан, архиепископ на Анхиало, участвал в заседание на синода през февруари 1197 г.[59]
7. Теон (?), архиепископ на Анхиало X–XI в., според непубликуван печат от колекцията на Ермитажа (М-1541).
8. Михаил, дякон и племенник на архиепископа на Анхиало (X–XI в.), според непубликуван печат от колекцията на Ермитажа (М-167)[60].

---

[56] **Laurent**, *Corpus*, V, 1–3, 663–664; **Asdracha**, Thrace, 244–246; **Jordanov**, *Corpus*, I, 25–26.

[57] **Σταμούλης**, Θρακικά, 68–71.

[58] **Grumel**, *Regestes*, nos. 1059, 1109.

[59] *PG.*, 119, col. 888A; **Grumel**, *Regestes*, no. 1185.

378–384. Θεόδωρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (втора половина на XI в.)

378. Колекция на Френския институт по византинистика в Париж (IFEB, Paris). Произход: Константинопол ? Размери: ?-16 (11) мм. Фрагмент, по-голям от половинка.

Публикация: **Laurent,** *Corpus,* V.1, no. 854.[61]

379. РИМ–Шумен, инв. № 15129. От бившата колекция на В. Станков от Батак. Произхожда от крепостта при с. Мелница, Елховско. Размери: 15-15 (13?) 4 мм, тегло 4.56 г. Отпечатъкът на лицевата страна е добре центриран, но зле съхранен. Опакото е по-добре запазено, но някои букви са останали извън ядрото.

Публикация: **Jordanov, Zhekova**, *Catalogue*, no. 354; **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1658.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Четириредов надпис:
. KЄR'Θ'| TѠCѠ . | ΘЄO . . | .
+KЄR'Θ'| TѠCѠΛ'| ΘЄOΔѠ | P
Опако. Триредов надпис:
. PXH. | . ICKO . | .AΓXI | ΛOV
. PX . . | . ICKOΠ | .XЄΛȢ | -.-

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) Θεοδώρ(ῳ) |ἀ|ρχ|ιεπ|ισκόπ(ῳ) [Ἀ]χελοῦ.

380. РИМ–Шумен, инв. № 15197. От бившата колекция на В. Станков от Батак. Произхожда от Поморие. Размери: 17-15 (13) 3.5 мм, тегло 4.56 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov, Zhekova**, *Catalogue*, no. 355; **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1659.

381. РИМ–Шумен, инв. № 15142. От бившата колекция на В. Станков от Батак. Произхожда от крепостта при с. Мелница, Елховско. Размери: 15-15 (13) 4 мм, тегло 3.80 г. Екземплярът е зле съхранен, лицевата му страна е корозирала. Идентифицирането правим по горния, по-добре съхранен екземпляр.

Публикация: **Jordanov, Zhekova**, *Catalogue*, no. 356; **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1660.

382. ИМ–Несебър, инв. № 1823. Намерен е в пръст от изкопни работи в Стария Несебър. Размери: 15-16 (13) 3 мм, тегло 4.29 г. Несполучливо центриран, но добре съхранен отпечатък.

---

[60] Информация за тези непубикувани печати, свързани с Анхиало, ми бе предоставена от Елена Степанова, куратор на колекцията с византийски печати на Ермитажа. Ползвам се от възможността да ѝ благодаря за колегиалността.

[61] В цитираната публикация липсва илюстрация. Авторът не е успял да разчете името на архиепископа и датира екземпляра в XI–XII в. Не може да сме сигурни и в преписа на буквите от текста, който той предлага.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1661.

382. Намерен е при археологическите разкопки на Акве Калиде през 2012 г., инв. № 104, – кв. Д 6, дълб. 1.12 м от котата. Размери – диаметър: 14-16 мм; дебелина: 3.5 мм; тегло: 4.50 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

383. На този етап липсват данни за печата, но е намерен при разкопки на Акве Калиде. Илюстрация на същия ми изпрати Ц. Дражева през 2012 г.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице: Триредов надпис:
+ ΑΡΧΗ | CΤΡΑΤΗ | ΓЄR΄Θ΄
Опако: Четириредов надпис:
ΘЄΟΔѠ | ΡΟΑΡΧΙЄ | ΠΙCΚΟΠѠ | ΑΧЄΛ΄
+ Ἀρχηστράτηγε β(οή)θ(ει) Θεοδώρο ἀρχιεπισκόπῳ Ἀχελ(οῦ).

384. Археологически музей в Херсон, Кримски полуостров. Колегата ми Н. Алексеенко ме информира, че в средновековния Херсон е бил намерен моливдовул на Теодор, архиепископ на Анхиало, отпечатан чрез трета двойка матрици или булотирион. Предстои неговото публикуване.

Трудно е да бъдат точно датирани този вид печати. Приел съм датиране най-общо във втората половина на XI в. и по-конкретно в третата му четвърт, преди Никифор. Наличието на три различни двойки матрици или три булотириона свидетелства за активна и продължителна кореспонденция на този прелат на Анхиало. Той е писал до своите колеги в Месемврия, крепостта до с. Меднида и в Херсон(?). Интересна е констатацията, че в Поморие е получена кореспонденция на Теодор, архиепископ на Херсон, датиран от същото време [62]. Тези печати илюстрират контактите между двамата архиепископи.

Интересно е обръщението Ἀρχηστράτηγε. Вероятно се отнася до Архангел Михаил. Това е втори подобен случай на архиепископ на Анхиало (вж. печата на Никифор, № 389–390), когато имаме обръщение към Архангел Михаил, а отсъства неговият образ.

Друго, което прави впечатление е, че при почти всички архиепископи на Анхиало, при които има изображение, то е на Архангел Михаил. А там, където няма, инвокацията е към него. Навярно катедралната църква в града е имала за патрон Архангел Михаил [63].

Интересно е до кого в Акве Калиде е писал Теодор, архиепископ на Анхиало? В останалите случаи допуснахме, че е писал до свои колеги! Същата ли причина е валидна и за тези два случая?

Ако няма друга, по-основателна причина, той би могъл да пише до свой близък, пребиваващ тук на лечение.

---

[62] **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 2628.
[63] **Йорданов**, Анхиало, 328–330.

385–390. Νικηφόρος ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου (70-те – 90-те г. на XI в.)

А. ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου

385. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58.106. 5236). Навярно произхожда от Константинопол. Размери: 16-16 мм, тегло 3.71 г. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbit-Oikonomides**. *DOS*, 1, no. 73.2.

Лице. Бюст на Архангел Михаил с нимб и криле, държи скиптър в дясната си ръка, а в лявата – сфера. От двете му страни титули: M-I || X-A

Опако. Шестредов надпис, започващ отгоре с кръст:

+|KЄR˙Θ˙| NIKHΦO | POTOAP | XIЄΠICKO | ΠOCAΓXI | AΛOV

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Νικηφόρο το ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου.

Наблюдава се интересна синтактична грешка. Името Νικηφόρω, съобразно инвокацията, от лицевата страна е в датив, следва определителният член също в датив τῷ, и длъжността ἀρχιεπίσκοπος в номинатив. Всичко това свидетелства за слабо владеене на гръцкия език от гравьора (не бихме допуснали за собственика на печата).

В. ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου καὶ ὁ τοῦ Ἀντιοχείας

386. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58.106. 1389). Навярно произхожда от Константинопол. Размери: 27-27 (21) мм, тегло 7.71 г. Пълен, но зле съхранен отпечатък. Пропукан по линията на канала за шнура.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, *V.3*, no. 1823; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 73.3.

387. Национален исторически музей–София, инв. № 28140. Намерен е на брега на морето при Созопол. Размери: 19-24 (21) 2.5 мм. Непълен отпечатък, последните два реда от текста на реверса са останали извън ядрото.

Публикация: **Йорданов**, Анхиало, 37–38; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 2.2A; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1663.

388. РИМ–Шумен. Преди това в колекцията на В. Станков от Батак. Произход: Поморие. Размери: 17-25 мм. Половинка от някога несполучлив отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1663A.

Трите екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Архангел Михаил прав във фас, с нимб и криле. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата сфера. От двете му страни титули: M-I || X-A

Опако. Седемредов надпис:

+KЄR'Θ'| TωCωΔȣΛO | NIKHΦOPЄI | TωAPXIЄΠI| ·
KOΠOCAΓXIA | . . . TωTȣAN | TIOXЄIA

+KЄR'Θ'| TωCωΔȣΛ . | NIKHΦOP . . | . . ΛPX .Є Π.|
CKOΠOCAΓXIA | . . . . ωTȣA . | . . . .

+KЄR'Θ '| . . . ωΔȣΛ . | . . . . ΦOP . . | . . . . . .ЄΠ. | . . . . . . ·
· · |

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλο Νικηφόρει τῷ ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιά[λου] τῷ τοῦ Ἀντιοχεία.

При коментара на личността на този прелат на Анхиало се наблюдават някои разногласия.

В първичната публикация се приема, че архиепископът на Анхиало, Никифор, е бил племенник на патриарха на Антиохия със същото име. Последният е заемал патриаршеския трон след 1079/1080 г. Чрез израза ὁ τοῦ Ἀντιοχείας архиепископът на Анхиало е афиширал личността си като родственик на един високопоставен в църковната йерархия прелат[64].

В следващата (засега последна) публикация[65] се внасят някои корекции в четенето на първите четири букви от 4-ия ред, които съм приел и аз, но също така се прави и опит за корекция в коментара на текста. Издателите приемат, че Никифор е бил не племенник, а протеже (protege), при това не на патриарха на Антиохия, а на някои от епископите на някоя от Антиохиите в Кария, Писида или Исаврия. Основание за това предположение на авторите им дава отсъствието на епитета μέγας пред топонима Ἀντιοχείας.

В това разсъждение се крие известно противоречие. Едва ли един архиепископ, при това на автокефална архиепископия, би афиширал себе си с това, че е протеже на епископа на една от многото Антиохии. Очевидно е, че ще трябва да се върнем към първата интерпретация, още повече, че както ще стане дума по-нататък, тя добре се вписва в цялостната картина на групите печати на анхиалския Никифор.

В. πρόεδρος Ἀγχιάλου

389. НИМ–София. Констатираме известно разминаване в информацията за намирането му. В първичната публикация е посочено, че екземплярът произхожда от руините на стария град Перник. Информацията на автора идвала чрез г-жа Й. Юрукова[66]. Но печатът не е включен в публикацията на печатите от Перник. На моя въпрос защо печатът не е сред колекцията от Перник, г-жа Юрукова ми заяви, че моливдовулът принадлежал на частно лице и намирането му било неизвестно. Размери: 15.5-17 (13) 2 мм. Добър отпечатък и добре запазен екземпляр.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1824; **Йорданов**, Анхиало, 37–38; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 2.2Ba; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1664.

390. РИМ–Шумен, инв. № 13510. Закупен е от Славчо Николов Грозев от Поморие. Произхожда от Поморие. Размери: 12-14 (13) 2 мм, тегло 2.20 г. Отпечатъкът е сравнително пълен, въпреки малкото ядро. Моливдовулът е добре запазен.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 2.2Bb; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1665.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

---

[64] **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1823.

[65] **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, I, no. 73.3.

[66] **Laurent**, *Corpus*, V.3, 165–166.

Лице. Четириредов надпис:
+ | ΑΓΧΙΑΛ'| Α'ЄΔΡΟΝ | ωΠΡΟΤ . | CΤΑΤ'
+ | . . . . ΑΛ'| . ЄΔΡΟΝ | . ΠΡΟΤΟ | .ΤΑΤ'
Опако. Четириредов надпис:
а) CΚЄΠ' | ΜΙCΟΝΝΙ | . ΗΦΟΡ' | ΘVΤ'
б) CΚЄΠ' | ΜΙCΟΝΝΙ | ΚΗΦΟΡ' | ΘVΤ'
᾿Αγχιάλ(ου) (πρό)εδρον ὦ προτόστατ(α)
σκέπ(οις) Μιχ(αὴλ) Νικηφόρ(ον) θύτ(ην).

Кое е общото в тези три групи печати:

а) че се отнасят до една и съща архиепископия – Анхиало;

б) че името на архиепископа е едно и също – Никифор;

в) че и в трите случая закрилникът на Никифор е Архангел Михаил (в третата група наистина образът на архангела отсъства, но обръщението за закрила е отправено към него);

г) че се наблюдава хронологическа приемственост между групите: най-ранна е тази с бюст на Архангел Михаил, следвана от тази, при която фигурата на Архангел Михаил е в цял ръст и е афиширано родството с Антиохийския патриарх, последна е тази с метрическия текст.

Изводът от горните констатации е, че трите групи печати принадлежат на един и същ архиепископ на Анхиало. Те би трябвало да свидетелстват за по-продължителен период от време, когато Никифор е бил прелат на Анхиало.

Афиширането обаче само при една група на родството му с Антиохийския патриарх свидетелства, че при останалите две този негов високопоставен роднина не е заемал антиохийския престол. Известен факт е, че Никифор Мавър е заел патриаршеския престол на Антиохия и целия Изток след 1079/1080 г., но докога точно е продължило патриаршестването му, не се знае. Известно е обаче, че в 1091 г. титулярят е бил вече друг[67].

Изводът, който може да бъде направен от горните разсъждения е, че трите групи печати на архиепископа на Анхиало биха приели следната хронология: първата група – преди 1080 г.; втората – след 1080, но преди 1091 г.; третата група с метрически текст – след 1091 г.

Данните от представените печати свидетелстват, че Никифор ще е бил значителен период от време архиепископ на Анхиало, и илюстрират разнообразните му контакти.

391. Στέφανος ἀρχιεπίσκοπος ᾿Αγχιάλου (втора половина на XII в.)

Частно притежание (колекция на Ал. Пейков). Намерен е някъде между Айтос и Бургас, т.е. недалеч от Анхиало, и най-вероятно е от Акве Калиде. Размери: 24-24.5 мм. Великолепно съхранен екземпляр.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 2.3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1666.

---

[67] **Laurent**, *Corpus*. V.2, no. 1525; **Zacos**, *Seals*, II, no. 57; *Seyrig*, no. 235.

Лице. Архангел Михаил прав във фас с нимб и криле. В дясната си ръка държи лабарум, а в лявата сфера. Не се виждат титули.

Опако. Петредов надпис:

. | . ΑΡΧΙ. | ΠΙCΚΟΠΟ | ΑΓΧΙΑΛΟV| .ΤЄΦΑ . | . C

[+Ὁ] ἀρχι[ε]πίσκοπο(ς) Ἀγχιάλου [Σ]τεφά[νο]ς.

Архиепископ на Анхиало със същото име участва в заседание на синода от 1166 г. и подписът му стои под няколко документа[68]. Името на този архиепископ е също така и сред участниците в друго синодално заседание от 30 януари 1170 г.[69]. Навярно на същия принадлежи непубликуван печат на Стефан, поймен на Анхиало от XII в., съхраняван в колекцията на Ермитажа (М-9909).

Иконографията на печата и целият му външен вид са по-ранни от третата четвърт на XII в. и не би трябвало да го идентифицираме с архиепископа от 1166 – 1170 г. Но като се има предвид, че това е църковен печат, при който датирането е трудно, поради консерватизъм в иконографията и външния вид на печатите, например патриаршеските, то не бива да се изключва и тази възможност.

3.4. Епископ на Созопол

Созопол е епископия към митрополията Адрианопол през цялото Средновековие. От различни наративни източници са ни известни имената на 6-7 титуляри, а от достигналите до нас печати – имената на други петима. Повишена е в ранг на митрополия в XIV в.[70]

392. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος, XI в.

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (58. 106. 101). Диам. 21 мм, тегло 6.86 г. Непълен и корозирал отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 721; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 79.3.

Лице. Бюст на св. Теодор, държи копие в дясната си ръка на рамо, а с лявата придържа щит. Вертикален надпис: ⊙-ΘЄ-Ο-Δ || Ο-ΡΟ-C

Опако. Четириредов надпис:

ΘЄΟΔΩ | Ρ'ЄΠΙCΚΟ | Π'CΟΖΟΠ | . ΛЄΟC | . . .

Θεοδώρ(ῳ) ἐπισκόπ(ῳ) Σοζοπόλεος.

393. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος, XI в.

Съхранява се в колекцията на Ермитажа. Преди това в колекцията на Schlumberger. Размери: диам. 26 мм, на зрънчестия кръг 23 мм. Леко децентриран наляво.

---

[68] **Grumel**, *Regestes*, no. 1059.

[69] **Petit**, Documents, p. 480.16, 486.4, 489.7; **Grumel**, *Regestes*, no. 1109.

[70] **Asdracha**, Thrace, p. 259, 299–300: **Laurent**, *Corpus*, V.1, p. 546.

Публикация: **Schlumberger**, *Sig.*, p. 117; **Лихачев**. *Историческое значение*, с. 77. Фиг. 163; **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 780.

Лице. Бюст на Богородица. Държи пред гърдите си медальон с лика на Младенеца, сигла: М-Р || ΘV

Опако. Петредов надпис:

+IΩ | ANNЄΛA | XHCΓ’ ЄΠIC | K’COZOΠ | ΛЄΩC

+῾ Ιωάνν(ῃ) ἐλαχήστ(ῳ) ἐπισκ(όπῳ) Σοζοπόλεως.

394. Στέφανος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος (XI–XII в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (55.1.4140). Диам. 18 мм, тегло 4.33 г. Добре центриран, но слаб и непълен отпечатък. Зле съхранен.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* no. 79.2; **Wassiliou-Seibt**. *Metrischen Siegel,* II, no. 2893.

Лице. Бюст на неидентифициран светия.

Опако. Четириредов надпис:

+ CΦPAΓ’| . ЄΦAN8 | CΩZOΠ | OΛЄΩCΘ | . T

+Σφραγ(ὶς) [Στ] εφάνου Σωζοπόλεως Θ[ύ]τ(ου).

395. Μαθέος ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος (XI–XII в.)

Съхранява се в колекцията на IFEB, no. 637. Диам. 30 мм, на зрънчестия кръг 17 мм. Половинка от някога добър отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus,* V.1, no. 722.

Лице. Триредов надпис:

CΦ . . | IC M . | ΘЄ8

Опако. Четириредов надпиис:

. . . CKO | . . . ΩZO | . . ΛЄΩ | C

Σφ[ραγ]ὶς Μ[α] θέου [ἐπι]σκό [που Σ]ωζο[πό]λεως.

3.5. Епископ на Девелт

В града има епископска катедра още през II в. Представен е в епархийските списъци до XIII в. включително. Подчинен е на Адрианополския митрополит[71].

396–398. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Δεβελτοῦ (X–XI в.)

Засвидетелстван чрез три екземпляра, отпечатани чрез един и същ булотирион.

396. Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. № 14894. Закупен е от Н. Николов от Разград. Неизвестен произход. Размери: 16-18 (18) 3 мм,

---

[71] **Laurent**, *Corpus*, V.1, p. 548; **Asdracha**, Thrace, p. 300.

тегло 6.10 г. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Ядрото е било малко за диаметъра на матриците.

Публикация: **Йорданов**, Девелт [Addenda], с. 235; **Jordanov, Zhekova,** *Catalogue*, no. 359.

397. Съхранява се в колекцията на РИМ–Шумен, инв. № 15141. Закупен е от В. Станков от Батак. Произхожда от крепостта при с. Мелница, Елховско. Размери: 16-18 (18) 3.1 мм, тегло 6.04 г. Както по-горе, но зле съхранен.

Публикация: **Jordanov, Zhekova,** *Catalogue*, no. 360.

398. Съхранява се в Археологическия музей в Истанбул, инв. № 421 (429). Размери: диам. 16 мм, непълен отпечатък.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 723; **Cheynet, Gökyildirim, Bulgurlu,** *Les sceaux*, p. 6.27.

Лице. Четириредов надпис:
KЄR'Θ'| . ωCωΔ8'| . ωNCTA | . TINω
KЄR'Θ'| . ωCωΔ8'| . ωNCT . | . TIN .
. . . . | . ωCωΔ .'| . ωNCTA | NTINω

Опако. Триредов надпис:
- ⁘ - | .ΠHC | . . ΠOΔЄ | . . ΛT8

| . . HC | . OΠOΔ . | . ЄΛT .
. . . . | . OΠOΔЄ | . ЄΛT8

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [τ]ῷ σῷ δού(λῳ) [Κ]ωνστα[ν]τίνῳ [ἐ]πησ[κ]όπο Δε[β]ελτοῦ.

§ 4. Митрополия Филипопол

Пловдив (Филипопол) е старохристиянски център и митрополия от IV в. Тя съществува през цялото Средновековие до наши дни. Патрон на града е св. Филип[72]. Достигналите до нас печати са предимно от годините на византийското владичество.

Датировката на повечето печати на митрополити е приблизителна, което затруднява тяхното точно място и поредност в списъка с митрополити на града, поради което са представени според азбучния списък на личните имена на гръцки език.

399–404. Βασίλειος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в. ≈1050 г.)

399.Съхранява се в колекцията на РИМ–Ямбол, инв. № II 4571. Намерен в землището на с. Изворово, общ. Харманли, обл. Хасково. Размери: 21-22 мм. Непълен, но отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1754.

---

[72] **Laurent**, *Corpus* V.1, p. 519 и цит. литература.; **Данчева-Василева**, *Пловдив*, 324–334 и цит. литература.

400. Съхранява се в колекцията на проф. Вернер Зайбт, Виена, no. 417. Закупен на аукцион на Dorny & Mosch от 06.03.2007 г., Sale 156, no. 2547. Произход: Южна България. Неустановено точно местонамиране.

Публикация: **Seibt**, Sigillography end Bulgaria, fig. 1; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1754a.

401. Съхранява се в колекцията на музея в Антиохия инв. № 438.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 687.

402. Съхранява се в колекция Георгиос Закос II. Пълен и отлично съхранен отпечатък. Диам. 26 мм.

Публикация: **Zacos**, *Seals*, II, no. 381, p. 218.

403. Съхранява се в колекция Анри Сейриг инв. №438. Пълен и отлично съхранен отпечатък. Диам. 30 мм, на зрънчестия кръг 24 мм. Навярно произхожда от Константинопол.

Публикация: *Seyrig*, no. 263.

404. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 55. 1. 4803) Размери: 30-30 (23) мм, тегло 15.56 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък.

Публикация: **Nesbitt-Oikonomides**, *DOC*, 1, no. 68.1.

Шестте екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион. Съмнение за различност се наблюдава при екземпляра от Ямбол (той е в негатив), но това навярно се дължи на фототрик при копирането на снимката, която е ползувана при публикациите. Нямам достъп до оригинала, но в една негова гипсова отливка, която имам в архива си, това липсва. Прави впечатление, че почти всички са добри и качествени отпечатъци и са правени върху добре оформени ядра.

Лице. Между два концентрични кръга надпис:

+ KЄROHΘ'TωCωΔOVΛωRACIΛЄIω

В центъра бюст на св. Архангел Михаил, държи скиптър, орнаментиран с три топки в дясната ръка и кълбо в лявата. В полето от ляво и дясно вертикален надпис: X || M I

Опако. Между два концентрични кръга надпис: +MPOΠOΛITH-ΦIΛIΠΠOVΠOΛЄωC

В центъра бюст на св. Йоан Теолог, държи в лява ръка книга. В полето отляво и вдясно вертикален надпис (при моливдовул №399 буквите огледално са с разместени местата): ⊙|Iω|O - Θ|Є-OΛ-Γ'

+K(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ μ(η)τροπολίτῃ Φιλιππουπόλεως.

От митрополит Василий са ни известни шест печата. Три моливдовула са от територията на България, два от тях са от Южна България. Последните вероятно са от служебна кореспонденция на митрополита до някои от епархийските свещеници. Трети се намира в музея в Антиохия и вероятно е намерен там. Известно е, че Антиохия е един от най-старите християнски центрове, където е построена първата християнска църква. Вероятно митролит Василий пише до някого от духовните си събратя в Антиохия. Последните два печата вероятно са намерени в Константинопол. Допустимо е а става дума за кореспонденция на Василий с Константинополската патриаршия. Митрополит Василий е упоменат и в изворите с това, че на 15 май 1092 г. поставя пред Патриаршеския синод въпрос относно каноничното право: дали чичо и племенница могат да сключат брак с леля и племенник. След един месец, на 14 юни 1092 г., синодът, включително и Василий, приели, че това е възможно[73]. На синода участвал и митрополитът на Дръстър Христофор.

405. Θεόγνωστος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (X–XI в.)

Частна колекция (В. Димитров, Хасково). Намерен в крепост близо до с. Клокотница, общ. Хасково, обл. Хасково. Недобрият отпечатък прави текста непълен и трудно четим. Диам.: 21-24 (18-20) мм.

Публикация: **Димитров,** Моливдовул на Теогност, 90–93; **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.4; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1755.

Лице: Патриаршески кръст върху три стъпала с разцъфнали от основата на кръста клончета. Между два зрънчести кръга в периферията надпис: .....TꙌ . ꙌΔOV..

Опако. Петредов надпис:

.ΘЄO | ΓΝOC.. | MHTP.. | ..ΛΙΠ. | ..ΠOΛ

[+Κ(ύρι)ε βοήϑ(ει)] τῷ [σ]ῷ δού[λῳ] Θεογόσ[τῳ] μητρ[οπ(ολίτῃ)] [Φι]λιπ[που]πόλ(εως).

Печатът е открит в т. нар. Асенова крепост, намираща се на 1,5 км. западно от гр. Хасково, на височина между реките Клокотница и Гидиклийска, землище на с. Клокотница. Крепостта не е проучвана, но според монетните находки от същата крепост периодът X–XII в. е добре представен. От това място и от същия период са известни и пет моливдовула.[74]

Не е ясно по какъв повод и до кого в Асенова крепост митрополит Теогност пише. Възможно е близо или в самата крепост да има някаква църква, а вероятното селище, обслужващо крепостта, да попада в неговата епархия.

406. Θεόφυλος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в.)

Частно притежание. Копирка върху хартия и препис дължа на В. Станков от Батак. Той ги е получил от възрастен член на Нумизматичното дружество *Филипопол*.

Лице. Бюст на св. Тома. От двете му страни надпис: o-A-Γ. | . Θ -Ꙍ-. A-C

Опако. Петредов надпис:

+KЄR . | T'C'Δ'Θ . O | ΦVΛ'MH . P' ΦΙΛ .| ΠOΛЄ . | - o -

+Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)] τ(ῷ) σ(ῷ) δ(ούλῳ) Θεοφύλ(ῳ) μη [τ ρ(ο)π(ολίτῃ) Φιλ(ι)[π(που)]πόλε[ω(ς).

---

[73] **Grumel.** *Registers*, I, fasc. 3, № 963, с. 965.

[74] **Димитров, В.** Моливдовул на Теогност, 90–93.

Това е неизвестен от другаде митрополит на Филипопол.

407. Ἰωάννης μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Ῥωμανίας (X–XI в.)

Неизвестно местосъхранение и произход. Навярно в колекция в Париж, тъй като е илюстрирана с добра рисунка. Въпреки малкото ядро, отпечатъкът е добре центриран и почти пълен.

Публикация: **Schlumberger**. *Sigilographie*, no. 1, p. 117.

Лице. Бюст на Богородица с нимб, мафорион и химатион. Държи пред гърдите си медальон с лика на Младенеца. Сигла: M-P || ΘV.

Опако. Петредов надпис:

+KЄRO | HΘЄIIѠ | MΡΟΠΟΛΙ | THΦIΛIΠ | ΡωΜ

+Κ(ύρι)ε βοήθει Ἰω(άννῃ) μ(ιτ)ροπολίτῃ Φιλιπ(πουπόλεως) Ῥωμ(ανίας).

Печатът е намерен вероятно в Константинопол, което предполага, че кореспонденцията на митрополита е до Патриаршията или до някой негов събрат.

408–409. Κωνσταντῖνος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI в.)

408. Частно притежание, Диам.: 25-26 мм. Произход: Северозападна България, но е неизвестно точното местонамиране. Непълен, зле съхранен и трудно четим отпечатък.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 77.5; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1756.

409. Частно притежание. Копирка върху хартия и препис дължа на В. Станков от Батак. Той ги е получил от възрастен член на Нумизматичното дружество *Филипопол*. Навярно това е същият екземпляр, който е видял в Пловдив Ал. Пейков. Вероятно произхожда от Пловдив.

Публикация: **Йорданов**, Addenda et corrigenda (1), no. 1756a.

Лице. Два бюста на св. св. Петър и Павел насреща. Св. Петър държи скиптър с кръст в лява ръка, а св. Павел държи книга, също в лява ръка.

Опако. Петредов надпис:

+KЄR. | TѠCѠΔȣ | KѠN MΡΟΠ |ΛΙΤ'ΦΙΛ.| ΠΟΛЄѠ . | - ο -

. . . . Θ' | . ѠCѠ . . | KѠN MΡΟΠ |ΛΙΤ'ΦΙΛ.| ΠΟΛЄѠ . | - ο -

+Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)] τῷ σῷ δού(λῳ) Κων(σταντίνῳ) μ(ητ)ροπ(ο)λίτ(ῃ) Φιλι[π(πoυ)]πόλεω[ς].

Едно от писмата на митрополита е отправено до получател в днешна Северозападна България и това вероятно е епископът на Видин или е писал до някой тамошен манастир или църква. Другото е до неизвестен за нас получател от Филипопол или региона.

410. Μιχαὴλ Ἰταλικός μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XII в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (55. 1.4980). Размери: 28-[illegible] мм. Тегло 17.88 г. Добре центриран, но непълен отпечатък с корозирала повърхност.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1765; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOC*, [illegible] 68.2.

Лице. Петредов надпис:

+ ΠΟΛΙϹ | ΦΙΛΙΠΠΟV | . ΡЄΜΜΑΤΟ . | ΑΠΟϮ . | ΛΩ .

Опако. Четириредов надпис:

+ ЄΧЄΙϹ | ΤΡΟΦΟΝΜЄ | ΜΙΧΑΗΛΙ | ΤΑΛΟΤЄ . | - ⁚ -

Πόλις Φιλίππουῒ [θ]ρέμματο[ς] ἀποστ[ό]λω[ν], ἔχεις τροφόν με Μιχαὴλ Ἰταλόθε[ν].

Текстът е метричен, съставен от два стиха.

Михаил Италик става митрополит на Филипопол след септември 1143 г., засвидетелствано от похвалното слово, което той произнася в чест на патриарх Михаил Куркуа (1143 – 1146) в Константинопол. Четири от известните негови писма са изпратени от Филипопол, вероятно след 1143 година[75]. От тях става ясно, че в периода след септември 1143 г. до 1147 г. той е митрополит на Филипопол, а може би това е така до 1156 г., когато митрополит става Теодор[76].

Данни за неговата личност ни дава негов печат, в който не се споменава като митрополит, защото текстът е в стихотворна форма. В текста Филипопол е определен като *градът на Филип, люлка на Апостолите*. Според издателите на печата под „град на Филип“ може да се подразбира, че става дума за апостол Филип, един от 12-те апостоли. Според легендите този апостол проповядва в Скития и Фригия[77].

Според нас този печат на Италик е от периода, в който той е митрополит, засвидетелствано и в други писмени източници, а „градът на Филип“ е Филипопол, където е и неговата катедра.

411. Νώε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (XI–XII в.)

Съхранявал се е в колекцията на Хаджи Агоп. Местонамиране: неизвестно (Константинопол?).

Публикация: **Schlumberger**. *Sigilographie*, no. 1, p. 116, no. 1; **Laurent**. *Corpus*. V.1, no. 688, p. 520.

Лице. Бюст на Архангел Михаил, от двете му страни сигла: Μ-Ι || Χ-Λ

Опако. +ΝΩЄ ΜΡΟΠΟΛΙΤʼΦΙΛΙΠΠȣΠΟΛʼ

+ Νώε μ(ητ)ροπολίτ(ης) Φιλιππ(ο)υπόλ(εως).

---

[75] **Данчева-Василева**, *Пловдив*, 329–333 и цит. литература.

[76] Пак там.

[77] **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, I, p. 152.

Липсва негова илюстрация, поради което само можем да повторим това от предходните публикации.

В първата публикация на печата издателят го датира по време на управлението на императори от фамилия Комнини. Струва ми се, че датировката му не бива да надхвърля XI в.

412. N., ἐλάχιστος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως (X–XI в.)

Бивша колекция Мордтман. Съхранява се в Нумизматичния кабинет във Виена, № 62. Местонамиране: неопределено (Константинопол?). Диам. 19 мм.

Публикация: **Schlumberger**. *Sigilographie*, no. 2, 116–117; **Laurent**. *Corpus*. V. 1, no. 685, p. 519.

Лице. Бюст на св. Никола насреща. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни: ⊙-N-I || . ΟΛ

Опако. Шестредов надпис:

… . . | ΛΑΧΗϹΤ | . ΗΤΡΟΠΟ | ΛΙΤ̓ ΦΙΛΙ | Π8ΠΟΛ̓ | ѠϹ

... (ἐ)λάχ(ι)στ(ος) μητροπολίτ(ης)] Φιλιππουπόλ(ε)ως.

От непълната документация, дори и рисунка, е трудно да коментираме печата. Очевидно личното име не е излязло.

Освен чрез техните печати, са известни и имената на митрополити на Филипопол от наративните източници[78].

Към годините на византийското владичество се отнасят:

Евтимий – 997 г.;
Йоан – X–XI в.;
Теогност – X–XI в.;
Константин – XI в.;
Симеон – 1030 – 1040 г.;
Лазар – 1042 – 1050 г.;
Василий – 1092 г.;
N митрополит – XI в.;
Теофил – XI в.;
Ной – XI в.;
N митрополит – XII в.;
Константин – 1140 – 1143 г.;
Михаил Италик – 1143 – 1147 (1156) г.;
N митрополит – XII в.;
Константин Пантехни – 1186 – 1192 г.;
Евфимиан – 1193 – 1197 г.

Подчертаните имена в списъка са ни известни благодарение на сфрагистиката.

---

[78] Предложеният по-долу списък е по **Данчева-Василева,** *Пловдив*, 324–335, допълнен с новите сфрагистични находки.

Единствената митрополия, имала значителен брой епископии в Родопите, е Филипополската. През V–IX в. нейните граници, число на катедрите и дори техните имена многократно се променят. Нещата се стабилизират в края на IX в., оттогава в нотициите неизменно се отбелязват десет епископски центъра: Агатоники, Лиотица, Скутарион, Левки, Влептос, Драмица, Йоаница, Констанция, Великия и Буково[79]. Не са малко изследователите, опитвали се да идентифицират и локализират тези средища. Наблюденията на Г. Цукулас, поп Константин, К. Иречек, В. Златарски и Д. Цухлев бяха обобщени от П. Мутафчиев в неговото обширно изследване върху организацията на Пловдивската митрополия. Филипополската епископия Великия е сред тези, които не подлежат на никаква локализация[80].

По печати са засвидетелствани:

4.1. Епископ на Агатоники

Суфрагантна на филипополския митрополит. За пръв път се появява върху нотициите в IX в. и присъства до XIII в. Точното местоположение на град Агатоникия (наричан и Агатоники) е неизвестно. Според В. Лоран се е намирала на 11 км северно от Пловдив, в Беласица.

413. Βασίλειος ἐπίσκοπος Ἀγαθονικίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (58.106.282). Размери: 27 мм; на зрънчестия кръг 17 мм, тегло 10.37 г. Добре центриран, но непълен отпечатък. Някои от периферните букви са неотпечатани или изтрити. Добре съхранен моливдовул.

Публикация: **Laurent**, *Corpus,* V.1, no. 689; **Nesbitt, Oikonomides,** *DOS.* 1, no. 63.1.

Лице. Бюст на св. Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с Младенеца Христос. От двете страни надпис: M-P || ΘV : Μή(τη)ρ Θ(εο)ῦ.

Опако. Петредов надпис в линеарен кръг:

- : - | RACIΛ' | ЄΛЄOΘV | ЄΠICKO | Π'AΓA Θ . | NIKIA | - : -

+ Βασίλ(ειος) ἐλέο Θ(εο)υ ἐπίσκοπ(ος) Ἀγαθονικία(ς).

4.2. Епископ на Ахрид

Нелокализирана епископия, разположена някъде между Родопите и на югоизток от Асеновград. Името ѝ не е представено в списъка на нотициите, а в изворите е засвидетелствана през XII–XIII в. Проблемът, който възниква, е на кой митрополит е подчинена? В. Лоран предполага, че това е Филипопол, тъй като Ахрид, Мора и Филипопол формират една голяма тема. Това предположение се потвърждава от новите находки на печати на тази епископия. Намирането в Перперикон на пет печата на различни епископи на Ахрид свидетелства, че получаването тук на кореспонденция не е било инцидентно, а регулярно. И че Ахрид и Перперикон са били в административна връзка[81].

---

[79] **Darrouzès**, *Notitia*, p. 285 sq.

[80] **Мутафчиев**, *Избрани 2*, 218–229.

414–415.Θωμᾶς ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (X–XI в.)

414. РИМ–Кърджали, п. инв. № 18, намерен в м. *Клисе башъ*, кв. В' – сграда 2, на 08.07.2002 г. Размери: 24/18/2 мм. Отпечатъкът е по-малък от ядрото и е излязъл само в средата по продължението на канала.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 1; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1675.

415. РИМ–Кърджали, инв. № 5504, намерен в м. *Клисе башъ*, източни помещения, на 07.08.2001 г. Размери: 25/18/2.5 мм. Половинка с лошо запазено изображение и нагъната повърхност. От един и същ булотирион с горния печат.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 2; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1676.

Лице.

414. Изображение на двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст върху едно стъпало, поставен в кръг от точки. Наоколо следи от кръгов надпис: .....ΘΙΤω.....

415. Следи от двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст. Наоколо следи от кръгов надпис: ..R........ Δ8Λ.

При обединяване на запазените букви от двата печата се възстановява инвокативният надпис: [+Κ(ύρι)ε βοή]θι τῷ [σῷ δ]ούλ[ῳ].

Опако. Четириредови надписи в кръг от лента с точки. Най-отгоре инвокативен кръст между две хоризонтални черти:

414. + - | . ωΜΑ | . ΠΙC . | ΑΧΡ. . . | V
415. | . . . . | Є . . . . | ΑΧΡΙΔΟ| V
- + - [Θ]ωμᾶ ἐπισ[κ](όπῳ) ʽΑχρίδοῦ.
Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θωμᾶ ἐπισκόπῳ ʽΑχριδοῦ.

416. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)

РИМ–Кърджали, инв. № 5483, намерен в м. *Клисе башъ*, кв. Е^4 – източно от църквата, на 15.08.2001 г. Размери: 17/15/2 мм.

Много добър отпечатък в отлично състояние.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 3; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1677.

Лице. Бюст на св. Стефан, млад, с голобрадо лице, държащ кръст в дясната ръка и кутия с лекарства (серпифорион) в лявата. Надпис от двете страни: ʘ-C-TЄ || Φ-ΑΝ-Ο: ʽΟ (ἅγιος) Στέφανος.

Опако. Шестредов надпис, много добре запазен, като само последните две букви ΙΔ се виждат в горната си част:

---

[81] **Laurent**, *Byzantion*, p. 617; **Idem**, *Corpus*, V, 1, 522–523; **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, 315–319.

+ΑΓΙΕ | CΤΕΦΑΝΕ | ROΗΘ'ΘΕΟ| ΔΩΡΩΕΠ. | CΚΟΠΩ.| ΧΡΙ.
+ Ἅγιε Στέφανε βοήθ(ει) Θεοδώρῳ ἐπίσκόπῳ [Ἀ]χρι[δοῦ]

417–418. Eὐσταθιος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)

417. РИМ–Кърджали, инв. № 5499 (п. инв. № 35), намерен в м. *Клисе башъ* – източни помещения на 03.08.2001 г. Размери: 23/20/2 мм. Две половинки с не много добър отпечатък.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 4; **Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1678.

418. РИМ – Кърджали, п. инв. № 10, намерен в местността *Клисе башъ*, кв. B[10]. на 09.07.2002 г. Размери: 23/20/2 мм.

Препечатка върху друг моливдовул, от който личат отделни размазани букви – на лицевата страна – CICI, а на опаката – ..Ω . / NI /.. . От един и същ булотирион с горния печат.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 5: **Jordanov**. *Corpus*. III. no. 1679.

Лице. Бюст на св. Николай с архиерейско облекло, благославящ с дясната ръка и държащ евангелие в лявата. Встрани от светеца в две колони: Θ-ΝΙ || Κ-Ο: ʻΟ (ἅγιος) Νικό(λαος). Наоколо кръгов надпис: + ΚΕROΗΘ'ΤΩCΩΔΟV' : + Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Опако. Петредови надписи в кръг от точки:
417. + Ε. .ΤΑ | ΘΙΗ . ΠΙC | ΚΩΠΩΤ' | CΑΧ. . Δ| . ΟV
418. + Ε.CΤΑ | ΘΙΗΟΕΠΙC | ΚΩΠΩΤ' | CΑΧΡΙΔ | . ΟV
+ Εφσταθικο 'επισκωπῳ τ(ῆ)σ 'Αχριδοῦ.
+ Εὐσταθίηο ἐπισκώπῳ τ(ῆ)ς 'Αχριδοῦ.
+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δοῦλῳ Εὐσταθικῳ 'επισκόπῳ τῆς Ἀχριδοῦ.

419. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ (XI в.)

Съхранява се в Музея Виена, инв. № 197. Диам. 18 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък.

Публикация: **Мушмов**, Два печата, 71–74; **Laurent**. *Corpus*. V.1. no. 691.

Лице. Св. Стефан прав насреща, държи пред гърдите си мъченически кръст. От двете му страни надпис: . . . Ε-Φ . - Ν-Ο – C || Α-ΜΑ-ΤV-C: [ʻΟ (ἅγιος) Στ]έφανος (πρωτο)μάρτυς .

Опако. Шестредов надпис:
+ΑΓΙ . | CΤΕΦΑΝ | ROΗΘ'ΚΩΝ | ΕΠΙCΚΟ | ΠΩΑΧΡΙ | ΔΟV.
+ Ἅγι[ε] Στέφαν[ε] βοήθ(ει) Κων(σταντίνῳ) ἐπίσκόπῳ Ἀ]χριδοῦ.

В първичната публикация неправилно името на собственика се определя като Стефан и се свързва с Охридската архиепископия.

4.3. Епископ на Великия

Това е една епископия, чието име и локализация се дискутират. Навярно не се отнася до име на град, а на област, населена със славяни, които се намират между митрополиите на Филипи или Филипопол. Проблемът е, че в нотициите тя фигурира на две места: съответно подчинена на Филипопол[82] и Филипи[83]. Според Лоран, връзката с Филипопол може да се дължи на писмена грешка. Други автори са склонни да приемат, че тя преминава от едната епархия в другата, в зависимост от движението на славяните по време на различните сезони[84].

Представените по-долу печати на повече от един епископ свидетелстват за традиции и уседналост и регулярност в кореспонденцията с институцията в Перперикон.

420. Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 55. 1. 4651). Диам. 16 мм, на зърнестия кръг 11 мм, тегло 3.88 г. Пълен и добре съхранен отпечатък, но леко разцентрован.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 1775; **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 38.1.

В колекцията на Ермитажа (М-6052) се съхранява друг екземпляр, отпечатан чрез същия булотирион[85].

Лице. Бюст на св. Богородица, държаща Младенеца наляво. От двете ѝ страни надпис: M || Θ : M(ήτηρ) Θ(εοῦ).

Опако. Четириредов надпис:

- + - | ΘΚЄR'Θ' | IωЄΠIC | K'ΠωRЄ | ΛIKIAC

421. Βασίλειος ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в.)

РИМ – Кърджали, инв. № 5492, намерен на Перперикон – рампа сектор I (подхода) на 02.08.2001 г. Размери: 16/13/3 мм. Не много добър отпечатък. По дължината на канала има удебеляване, което е повредило част от буквите.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 6; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1681.

Лице. Бюст на св. Богородица Оранта с нимб, мантия и мафорий в кръг от точки. Има следи от медальон с Младенеца Христос на гърдите. От двете страни надпис: M-P || ΘV : Mή(τη)ρ Θ(εο)ῦ.

Опако. Петредов надпис в линеарен кръг:

- + - | ΘΚЄR'Θ' | TωCωΔ8' | RACHΛЄIω | . ΠICKOΠ' | RЄΛHK' | - A -

+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού(λῳ) Βασηλέῳ ἐπισκόπ(ῳ) Βεληκ(ί)α(ς).

---

[82] **Darrouzes**, *Notitiae*, 7. 36.593.

[83] Ibid., 7. 39.616.

[84] **Lemmerle**, *Philippes*, 258–260; **Laurent**, *Corpus*, V. 1, 540–541; **Peri**, Velika, 159–187.

[85] Още веднъж изказвам своята благодарност на Е. Степанова!

422 423. Στέφανος ἐπίσκοπος Βελικίας (XI в. – втора половина)

422. РИМ Кърджали, инв. № 5490, намерен в м. *Кюсе баиръ* – източни помещения, на 06.08.2001 г. Размери: 25/17/2 мм. Отпечатъкът е по-малък от ядрото, вследствие на което се е получила вдлъбнатина, която е повредила перса.

Публикация: **Овчаров, Стоименов**, Перперикон, № 7. **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1682.

423. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58. 106. 137). Диам. 16 мм, на зърнестия кръг 11 мм, тегло 7.21 г. Пълен и отлично съхранен отпечатък, но леко разцентрован.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 714; **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 38.2.

Лице. Лошо запазен бюст на св. Богородица. Лицето е унищожено. Личат следи от медальон с образа на Младенеца. Няма следи от надпис.

Опако. Петредов надпис в кръг от точки:

+ΘΚΕ | R'CTEΦ'| ЄΠΙCΚ'| RЄΛΙ | -Κ'-

+ Θ(εοτό)κε β(οήθει) Στεφ(άνῳ) ἐπίσκ(όπῳ) Βελικ(ίας).

4.4. Епископ на Йоаница

Суфрагантна на филипополския митрополит. Създадена е преди 879 г. и изчезва след 1330 г. Не е локализирана[86].

424. Συμεὼν ἐπίσκοπος Ἰωανίτζις (XI в.)

Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Fogg. A. M. 3120). Размери: 32 мм, на зърнестия кръг 21 мм, тегло 18.41 г. Неточно центриран, но пълен отпечатък, пробит на две места.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.1, no. 690; **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 66.1.

Лице. Бюст на св. Йоан Продром държи в лявата ръка дълъг кръст. От двете му страни надпис: ⊙-IѠ || Π-Δ: ˋΟ (ἅγιος) Ἰω(άννης) Πρ(ό)δ(ρομος).

Опако. Петредов надпис.

- . - | CVMЄO' | ЄΠΙCΚ . | ΠΊѠΑΝ | ΙΤΙC | -. –

Συμεὸ(ν) ἐπίσκ[ο]π(ος) Ἰωανίτζις.

4.5. Епископ на Констанция[87]

За пръв път името на Констанция се среща в *Хронография* на Теофан Изповедник, който известява, че крепостта Констанция е била разрушена от

---

[86] **Laurent**, *Corpus*, V.1, 521-522; **Nesbitt, Oikonomides**, *DOS*, 1, p. 151.

[87] **Йорданов**, Констанция, 342–351.

Атила в 458 г.[88] Това предполага, че нейното възникване е в един по-ранен период и изглежда логично предположението за свързване на името ѝ с това на император Константин I Велики (307 – 337). От IV–VI в. Констанция е град в провинция Тракия, а по-късно в учредената тема със същото име[89].

През 812 г. Констанция е завладяна от българите, а чрез мирния договор от 815 г. юридически е уредено присъединяването ѝ към българската държава.

През X–XI в. е споделила съдбата на останалите селища от тази част на страната. Но името ѝ отсъства от наративните източници.

Според ал Идриси през 1153 г. *между нея и град Фаруи* (Вероe, дн. Стара Загора) *в югозападна посока до град Константия има 40 мили. Град Константия е голям и добре населен. Той има земеделски култури и многобройни обработени полета*[90].

Името на Констанция се споменава многократно във връзка с Третия кръстоносен поход от 1189/1190 г. В града са резидирали както самият император Фридрих I Барбароса, така и други изтъкнати участници в похода[91]. За последен път името на Констанция се съобщава в 1202 г. във връзка със завоюването и разрушаването ѝ от Калоян.

Не е известно кога точно в града е учредена епископска катедра, но в епархийските списъци (нотиция № 7) от 901–907 г. (нотиции 9–10) от X–XI в. и (нотиция № 13) от XII в. епископът на Констанция е подчинен на митрополита на Филипопол в диоцеза Тракия[92].

Според повечето изследователи Констанция се локализира при днешния Симеоновград[93]. Тя се намира в м. *Асара*, на 1.5 км северно от кв. *Злати дол*, на десния бряг на река Марица, и заема обширно, над 50 дка платовидно възвишение. Населението на Констанция не изчезва след разрушаването на градските крепостни стени в 1202 г., животът продължава в м. *Градището* от другата страна на р. Марица.

Печати на епископи на Констанция

425. Μεθόδιος ἐπίσκοπος Κωνστάντειας (X–XI в.)

Съхранява се в колекцията на проф. Вернер Зайбт от Виена, № 415. Закупен от аукцион Gorny & Mosch, Sale 156, 6.n 3.2007, no. 2540. Произхожда най-общо от Южна България, което не изключва и Симеоновград[94].

Лице. Бюст на светец с архиерейско одеяние (св. Методий). Представлява възрастен аскетичен мъж със закръглена брада. Не е много ясно положението на ръцете му, но навярно държи пред себе си евангелие. От двете му страни надпис: ⊙-ΜЄ || Θ-Ο-Δ˙ Около изображението кръгов надпис: +ΚЄΡΟΗ .Θ. . .CΔ . .

---

[88] Според **Гюзелев,** Констанция, 6–9, това е станало през 441 – 442 г

[89] **Аладжов,** Констанция, 15–16.

[90] **Недков,** Идриси, с. 47.

[91] **Гюзелев,** Констанция, 13–14

[92] **Darrouzes,** *Notitae,* VII.592; IX.463; X.556; XIII.600.

[93] За различните мнения вж. **Недков,** *Идриси*, 119, б.101; **Гюзелев,** Констанция, 1–2.

[94] **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1730.

Опако. Петредов надпис:

+ΜЄΘΟ | ΔΗⲰЄΠ | . CΚΟΠΓ | . ⲰΝCΤ | ΑΝΤΓ

+ Κ(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ] σ(ῷ) δ[ούλῳ] Μεθοδίῳ ἐπ[ι]σκόπ(ῳ) [Κ]ωνσταντ(ε)ί(ας).

Името на този епископ на Констанция е неизвестно от други източници. Печатът се датира най-общо в X–XI в. и е във връзка с нотиция 9–10 от X–XI в.[95]

426–427. N., ἐπίσκοπος Κωνσταντείας (XI–XII в.)

426. Съхранява се в колекцията на НИМ–София, инв. № 30442, преди това в колекцията на Д. Димитров от Перник. Намерен е в м. *Асара* при Симеоновград.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, I, no. 44.1; **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1728.

427. Съхранява се в колекцията на проф. В. Зайбт от Виена. Закупен е от аукциона Gorny & Mosch, Sale 156, 6.3.2007, no. 2541. Информацията е, че произхожда от Южна България.

Публикация: **Jordanov**, *Corpus*, III, no. 1729.

Двата екземпляра са отпечатани чрез един и същ булотирион.

Лице. Бюстов образ на Богородица с нимб, мафорион и химатион във фас. Държи Младенеца надясно. От двете му страни титули: Μ ||Θ .

Опако. Петредов метрически текст:

+ | ΚⲰΝϚΑ . | ΤЄΙΑCΠΡ . | ЄΔΡΟΝΠΑΡ | ΘЄΝЄΦΡȢ | ΡЄΙ

Κωνσταντείας προέδρον Παρθένε φρουρεῖ.

Малко е информацията, която може да бъде извлечена от този по същество анонимен печат, скрепявал кореспонденцията на архиерея на Констанция. Поставя се и въпросът какво означава титулът πρόεδρος Κωνστάντειας – епископ или митрополит? В повечето случаи това се отнася до епископ, което е нормално за Констанция. В епархийските нотиции до XII в. включително тя е епископия.

Датировката на печата е най-общо в края на XI или началото на XII в. Към това насочват както лигатурата C+Т=Ϛ, така и цялостният му външен вид и форма.

Данните от печатите се явяват в синхрон с известното ни за църковната йерархия в Констанция.

4.6. Епископ на Берое

В Стара Загора освен гражданска администрация, съвсем естествено е имало и църковна. Епископската катедра в Берое съществува още в началото на

---

[95] **Darroutzes**, *Notiae*, IX.463; X.556.

IV в. и скоро след това е повишена в ранг на архиепископия. Името на архиепископията Берое е представено в епархийските списъци до IX в., когато градът е завладян от българите и е включен в българската църковна структура.

Би могло да се очаква, че след като византийската власт тук е възстановена, градът отново е интегриран във византийската църковна йерархия. Името му не е сред епископиите на българската Охридска архиепископия и би трябвало да се очаква, че е подчинен на патриаршията в Константинопол, пряко или чрез някоя от съседните митрополии. Името на Берое повече не се среща в епархийските списъци[96].

Печати

428–430 Χριστοφόρος πρόεδρος Βερόης (XI–XII в.)

А)

428. Съхранява се в колекцията на НИМ–София, инв. № 31916. Закупен е от иманяри от Шумен. Произхожда от Бургаско. Размери: 20-25 (17) 3 мм. Непълен, но добре съхранен отпечатък. Първите букви на почти всички редове са останали извън ядрото.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1683.

Лице. Богородица права държи пред себе си наляво Младенеца. Сигла: M-P || ΘV.

Опако. Петредов надпис:

- + - | .PICTO | ..PONΠA | ..ΓΝЄRЄ | PΟΗCCKЄ | ΠΟΙC

+ [Χ]ριστο[φό]ρον Πά[να]γνε Βερόης σκέποις.

Б)

429. Съхранява се в колекцията на РИМ–Ямбол, инв. № 5467. Намерен е в землището на с. Малък Извор, община Харманли, в м. *Градището* на 1–1.5 км. от селото. Размери: 19-20 мм, непълен отпечатък.

Публикация: **Jordanov,** *Corpus,* III, no. 1684.

430. Съхранява се в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 55. 1. 3799). Размери: 19 мм, тегло 6.01 г. Добре центриран отпечатък, но все пак части от матриците са останали извън ядрото.

Публикация: **Laurent**, *Corpus*, V.3, no. 1812; **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no. 64.2.

Лице. Св. Богородица седи върху трон с ниско облегало. Държи пред себе си медальон с Христос. Сигла: MP || Θ.

Опако. Четириредов надпис:

ΧωΦΟΡΟΝ | ΠΑΝΑΓΝЄ | RЄΡΟΗC | CKЄΠΟΙC

Χ(ριστ)ωφόρον Πάναγνε Βερόης σκέποις.

---

[96] *Литература*: **Laurent,** *Corpus,* V.3, p. 155; **Oikonomides,** *Listes,* p. 361; **Йорданов,** Берое, 57–69; **Nesbitt-Oikonomides,** *DOS,* 1, p. 149; **Jordanov,** *Corpus,* I, 46–47.

Очевидно двете групи печати принадлежат на едно и също лице. Само можем да гадаем коя е по-ранната и защо този прелат си е сменил печата.

Иконографията на Богородица на трон се датира в края на XI в. и изглежда по-късен от този на Богородица права.

Има известно различие в четенето и коментара на текста. Според Лоран катедрата има ранг на архиепископия[97], докато колегите от Дъмбъртън Оукс[98] приемат, че се отнася до епископ. Зад ранга проедър обикновено стои епископ, но има и изключения, когато се отнася до митрополит.

При всички случаи печатът на Христофор Беройски е нов и неизвестен факт за църковната администрация на Βερόης .

На евентуалния въпрос кой е бил получателят на кореспонденцията, скрепена с тези печати, само можем да гадаем. Село Малък Извор е може би в диоцеза на Христофор Беройски. Бургаско е широко понятие, но дали не е от Акве Калиде? Там са намерени два печата на архиепископа на Анхиало.

---

[97] **Laurent**, *Corpus*, V.3, no.1812.

[98] **Nesbitt-Oikonomides**, *DOS*, 1, no.64.2.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Колекцията от печати на византийската администрация в България!

В досегашната си практика оперирах с различни видове колекции според спецификата на материала – частни, публични, метрични и пр.

В рамките на това изследване бе формирана една друга, абстрактна колекция – на византийската администрация в българските земи през периода 971 – 1118 г. – гражданска, военна и църковна. Става дума за издирване на печати с топоними от България от целия свят: като се започне с колекцията на Дъмбъртън Оукс – Център по византинистика към Харвард, най-голямата в света, около 18000 екземпляра; премине се през втората по големина – тази на Ермитажа в Санкт-Петербург, около 11000 печата и други големи и по-малки колекции в Атина, Истанбул, Виена, Париж, Лондон и пр. Напоследък колекции се формираха в Крим и Украйна. От всички тях са документирани печатите по темата на изследването.

Кога и как се създава тази колекция?

Във въведението накратко този процес бе проследен и е свързан с развитието на византийската сфрагистика – една модерна, динамична и ефективна историческа дисциплина със значителен потенциал. Количеството на византийските печати продължава да се увеличава, расте и интересът към тях.

Вече бе констатирано, че от територията на днешна България са намерени и документирани повече от 3500 оловни византийски печата (моливдовула), 400 неотпечатани ядра, десет калъпа за тяхното отливане и два или три булотириона. От периода на византийското владичество техният брой е близо 2600. Именно от тях бе формиран и обектът на настоящото изследване – 460 моливдовула, зад които стоят около 150 личности, свързани с гражданското, военното и църковното управление на българските земи през периода 971 – 1118 г.

Освен класическото използване на данните от сфрагистиката, в изследването бяха коментирани и други факти, произтичащи от намирането на печатите. *Пътуването* на печатите от дадена административна единица до неизвестен адресат, който след усилията на съвременния изследовател понякога излиза от своята анонимност. Също така бяха очертани параметрите на византийското присъствие в даден регион или селище според откритите в него печати. Информацията от тях дава отговор на редица въпроси, свързани с историята на конкретната територия и населено място.

В хода на изследването се достигна до следните важни изводи:

1. Византийската администрация от 971 до 991 г. е временна. Изграждана е във връзка с конкретните потребности на един или друг регион, и касае преди всичко Източна България. Траен характер има административното обединение Тракия и Йоанопол, което съществува през целия период и илюстрира думите на хрониста, че император Йоан I Цимисхий *върнал Мизия на Тракия*, т.е. възстановил римската администрация.

2. След окончателното завладяване на България от византийците в 1018 г. би следвало да се установи трайна административна система, с цел интегрирането на българите в рамките на Византия. Повечето изследователи са привърженици на тезата, че император Василий II чрез администрацията е искал да съхрани българските земи в една единица – тема България, а в църковно отношение в един диоцез – архиепископия България. Но дали го е реализирал, остава открит въпрос? В хода на проучването се установява, че до средата на XI век няма сфрагистични паметници, които да свидетелстват за специалната роля на тема България, която да е включвала всички български земи. Тази административна единица е една част от тях. Това се подкрепя и от разпространението на печатите. Те показват регулярна връзка със столицата Константинопол. С останалите селища кореспонденцията има инцидентен характер.

3. През третата четвърт на XI в. се наблюдава нова конфигурация. След 1066/67 г. не са известни печати на катепани на Подунавието. От това време почти липсват византийски печати в Дръстър, а в Плиска те са последните. От друга страна в много селища на юг от Балкана се наблюдава рязко увеличаване броя на намираните печати. Това дава основание да се направи изводът, че византийските гарнизони се евакуират в тази територия и именно там се формира следващата защитна линия, която започва от Месемврия и завършва на брега на Дунав при Белград. Тази защитна линия предполага учредяването на няколко катепаната или дукства в по-изявени и заемащи стратегически места градски центрове, и между тях укрепени места (крепости) с настанени в тях гарнизони.

Кога е била създадена, кой е инициаторът, как и докога е функционирала?

Всъщност не става дума за изграждане на нови съоръжения, това империята едва ли можела да си позволи тогава, а до въвеждане на войска във вече съществуващите градове, крепости и прегради. Съответно те били отремонтирани и заздравени, доколкото обстоятелствата са позволявали, но факт е, че е била изградена една защитна линия, започвайки от морето при Месемврия и достигайки до Дунав при Белград.

Кога е влязла в действие?

Сфрагистичните паметници насочват към периода 1067 – 1071 г. По това време начело на империята е Роман IV Диоген, император войн, който преди това е бил катепан на Сердика, дълги години е служил на Балканите и е познавал отлично региона, неговите силни и слаби места.

Докога е функционирала?

Отново единствени аргументи са сфрагистичните паметници, т.е. времето, когато наситеността с печати намалява или изчезва. Най-общо може да се каже, че тази наситеност с печати продължава до края на XI в. или до първата половина от управлението на Алексий I Комнин (1081 – 1118), след което империята се стабилизира и дори преминава в настъпление за опразване на територията си от настанените в нея варвари.

* * *

След публикацията на *Корпус на византийските печати от България*, монографичното изследване *Печати на византийската администрация в България (971 – 1118)* е един естествен завършек на дългогодишната ми изследователска работа по проблема.

SEALS OF THE BYZANTINE ADMINISTRATION IN BULGARIA (971 – 1118)

(Abstract)

For four decades I have been searching for, documenting and publishing Byzantine seals from the territory of present-day Bulgaria. Here is the result! In 2009, I published a three-volume corpus of Byzantine seals, which together with the supplements includes more than 3500 seals, 500 plombs, 10 molds for casting plombs, and two or three bullotyrions. The aim of this publication is to use them as sources of our lands' history. The Byzantine administration in the Bulgarian lands is one of the priority topics, at least because of the fact that 2/3 of the seals found in Bulgaria (2547 specimens) refer to this period and the seals themselves are part of this administration.

In this study another abstract collection was formed belonging to the Byzantine administration in the Bulgarian lands, civil, military and ecclesiastical, during the period 971 – 1118, namely seals with toponyms from Bulgaria and all over the world: starting with the Dumbarton Oaks collection in Harvard University Center for Byzantine Studies, the world largest collection of 18000 specimens; then the second largest, the Hermitage in St. Petersburg, about 11000 seals and other large or smaller collections in Athens, Istanbul, Vienna, Paris, London, etc. Recently, collections were formed in Crimea and Ukraine. All these collections have been excerpted for the purposes of the present research.

The Byzantine administration in Bulgaria has always been in the focus of all researchers of medieval Bulgarian history due to the fact that Bulgaria is part of Byzantium for more than two centuries and Byzantine administration has been established there. The information about it is very general and fragmented in relation to one or another event and its participants.

In this respect, the advantage of sphragistics is undisputable. The seals concerning the medieval Bulgarian lands are participants in this administration. Hundreds and thousands of documents from the daily lives of our ancestors were stamped with them and legalized. The seals, in addition to being evidences from that time, enable us to reconstruct this administrative system. They tell us the names of the administrative units, their rank and hierarchy. Moreover, they tell us the names of the office workers, their families, relatives, etc.

In addition to the classic use of the sphragistic data, the study also comments on other facts originating from finding the seals today: sending the seals from an administrative unit to an unknown addressee who, due to the efforts of the modern researcher, loses his anonymity; the parameters of the Byzantine presence in a given region or settlement according to the seals found there.

In the course of the study, the following important conclusions are reached:

1. The Byzantine administration from 971 to 991 was temporary. It is established to meet the specific needs of one region or another and it concerns primarily Eastern Bulgaria. The administrative unity of Thrace and Ioannoupolis is

permanent as it exists throughout the period and illustrates the chronicler's words that Emperor John I Tzimiskes *returned Moesia to Thrace*, that is to say restored the Roman administration.

2. After the final conquest of Bulgaria by the Byzantines in 1018, a permanent administrative system should have been established in order to integrate the Bulgarians within Byzantium. Most researchers are supporters of the thesis that Emperor Basil II wanted to keep the Bulgarian lands, through the administration, in one unit – theme of Bulgaria, and in terms of the church in one diocese - the Archbishopric of Bulgaria. But did he realize it remains an open question? In the course of the study, it was found out that until the middle of the 11th century there were no sphragistic specimens to testify for the special role of Bulgaria, which included all the Bulgarian lands. This administrative unit is part of them. This is supported by the distribution of seals. They show a regular connection with the capital Constantinople. The correspondence with the other settlements is incidental.

3. In the third quarter of the 11th century a new configuration was observed. After 1066/67, there are no seals of katepano of Paradounavon in Bulgarian lands. Since then, Byzantine seals are almost missing in Drustar, and in Pliska they are the last ones. On the other hand, in many settlements on the south of the Balkan Mountains there is a sharp increase in the number of seals found. Therefore, we can conclude that the Byzantine garrisons evacuate to this territory, and this is where the next defensive line is formed, the one which starts from Mesembrie and ends on the Danube bank in Belgrade. This defensive line implies the establishment of several katepanates or ducates in the more prominent and taking strategic places city centers, and the fortresses among them with garrisons housed in them.

When were they established, who was the initiator, how and when did they work?

In fact, it is not about building new facilities something the empire could hardly afford at that time, but the troops entering existing cities, forts and barriers. Accordingly, they were repaired and strengthened, as far as the circumstances allowed, but the fact was that a defensive line was built, starting from the sea at Mesembrie and reaching the Danube near Belgrade.

When did it come into effect?

The sphragistic specimens date back to the period 1067 – 1071. At that time, Roman IV Diogen, an emperor and warrior who was previously the katepano of Serdica, served for many years in the Balkans and knew the region, its strengths and weaknesses.

After the publication of the *Corpus of Byzantine Seals in Bulgaria*, the monographic study *Seals of the Byzantine Administration in Bulgaria (971 – 1118)* is a natural conclusion to my long-lasting research on the issue.

ИНДЕКС[1]

INDEX

I. Лични имена
I. Proper names

Ἀδράλεστος, β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 97
Ἀέτιος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας – 106–114
Ἀνδρόνικος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης – 3–8–10
Ἀνδρόνικος, β᾽σπαθάριος ? καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας – 159
Ἀνδρόνικος Δούκας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πρεσθλάβας – 115–118
Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 183
Ἀνικήτῳ, μητροπολίτης Τόμεως – 369
Ἀντρόνικος, διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 287–288
Ἀργυρός Καρατζᾶς, πρωτοkουροπαλάτης kαὶ δοὺξ Φιλιππουπόλεως – 301б–303
Ἀρκάδιος, β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου – 99
Ἀσωτης, ἀνθύπατος, πατρίkιος kαὶ στρατηγὸς Βαρνας – 158б
Βάρδας, πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 184
Βασίλειος, ἐκ προσώπου Παραδουνάβου – 285
Βασίλειος, ἐπίσκοπος Ἀγαθονικίας – 413
Βασίλειος, ἐπίσκοπος Βελικίας – 421
Βασίλειος, kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 170
Βασίλειος, μητροπολίτης Τόμεως – 370
Βασίλειος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 399–404
Βασίλειος, σύγκελλος καὶ ἐπίσκοπος Βερίας – 337
Βασίλειος Μοναχός, σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 185–186
Βασίλειος Τζιρίθων, ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήηλου καὶ Ἀρουγουβιτείας – 224
Βασιλιανης/Βασιλάκης ?, β᾽πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας – 151–152
Βλαδτζερτης/Βαλατζέρτης, μάγιστρος καὶ κατεπάνω Μεσημβρίας – 298–299

---

[1] Включени са само лица, чиито печати съдържат топоними, свързани с българските земи.

Γαβριὴλ, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 334

Γρηγορᾶς Σαυλοιωάννης, πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας — 225–226

Γρηγόριος, πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 187

Δαμιανός Δοβρομιρὸς, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θράκης καὶ Μεσοποταμίας – 64–66

Δαυίδ, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Δρίστρας – 156–157

Δημήτρηος, ἐπίσκοπος Βελεγράδων – 330

Δημήτριος, ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης – 352

Δημήτριος, ἐπίσκοπος Τριαδίτζης – 355

Δημήτριος β΄πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως – 102

Δημήτριος Κατακαλὼν, ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 269–275

Διονύσιος, σπαθαροκανδῖδατος καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας – 160

Εὐσταθιος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 417–418

Εὐστράθιος Μυτᾶς, χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας — 163

Εὐστράτιος Ῥωμανιάκης, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 164–165

Θεόγνωστος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 405

Θεόδοτος, ἀσηkρῆτης kαὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας — 227

Θεώδοτος Στυπειότης, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς Στρουμβητζας – 263

Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 309a

Θεόδουλος, πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βῆλου καὶ Δρουγουβιτείας – 228

Θεόδουλος, πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βῆλου καὶ Δρουγουβιτείας – 229–231

Θεόδουλος Τριακοντάφυλλος, πρόεδρος – 188–189

Θεόδωρος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 378–384

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 416

Θεόδωρος, πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας — 153–154

Θεόδωρος, β΄πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας — 155

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 392

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας или Θεόδωρος ἐπισκεπτίτης Καστορίας – 265

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας – 347a

Θεόδωρος, πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 290

Θεόδωρος Πηγονίτης, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβιτον – 276–277

Θεοφάνης, β΄πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως — 87–91

Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 310–313

Θεόφυλος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 406

Θωμᾶς, δικαστὴς Δρουγουβιτείας – 232

Θωμᾶς, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 414–415

Ἰλαρίων, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 371–375

Ἱμέριος Σολομών, πρωτοσπαθάριος, β'νοτάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 293

Ἰσαάκιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας – 14–19

Ἰσαάκιος, β'πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωανουπόλεος – 92

Ἰωάννης, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 318–321

Ἰωάννης, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 322–324

Ἰωάννης, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας – 119–127

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 335

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βελικίας – 420

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βιδίνης – 340

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος – 345–346

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 393

Ἰωάννης, κομμερκιάριος Αρίστρας – 161

Ἰωάννης, κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 166

Ἰωάννης, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Ῥωμανίας – 407

Ἰωάννης, μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 314–317

Ἰωάννης, πρόεδρος κρητης τοῦ βήλου καὶ προνοητής Βουλγαρίας – 194–196

Ἰωάννης, τουρμάρχης Παραδουνάβου – 286

Ἰωάννης, σπαθαροκανδιδᾶτος, β'νοτάριος τοῦ ειδικου λόγου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 291

Ἰωάννης, σπαθαροκανδιδᾶτος β' νοτάριος τοῦ ειδικος λογος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 301

Ἰωάννης Δουκίτζης, ὕπατος καὶ στρατηγος Καστορίας – 264

Ἰωάννης Ἐλεσβαάμ, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας – 234–235

Ἰωάννης Κεγένης, μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας – 267–268

Ἰωάννης Κομνηνος, σεβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων – 308a – 308б

Ἰωάννης Μαλέας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας – 128–129

Ἰωάννης Μαλέσης, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 130

Ἰωάννης Σπονδύλης, κομμερκιάριος Αρίστρας – 162

Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος, πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας, – 190–193

Ἰωάννης N., kαὶ kομμερκιάριος Δεβελτοῦ – 171

Ἰωάννης N., πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτις, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας – 233

Ἰωσὴφ, β'πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρiκλίνου καὶ στρατηγὸς Βερόης – 11

Ἰωσὴφ Μανιάκης, τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν – 309
Κατακαλών, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἠλιουπόλεως – 29–36
Κλήμης, ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης – 354
Κυριακός, σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 292
Κωνσταντῖνας Καβάσιλας, ἐπίσκοπος Γρεβενόν – 342
Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 325–326
Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 327
Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 376
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 419
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Βιδίνης – 338–339
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Λεβελτοῦ – 396–398
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Νίσου – 350
Κωνσταντῖνος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 408–409
Κωνσταντῖνος:
  πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 197–198
  ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 199–200
  βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας – 201–206
  βεστάρχης καὶ προνοητὴς πάσης Βουλγαρίας – 207–208
  ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας – 209
Κωνσταντῖνος, πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτης, κριτής, δημάρχος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας – 236
Κωνσταντῖνος Καραντηνός, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας – 131–137
Κωνσταντῖνος Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως – 12–13
Κωνσταντῖνος Συροπουλος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Λεβελτοῦ – 173–182
Λέων, β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Μεσοποταμίας – 67–71
Λέων, χαρτουλάριος Μώρρας – 303в
Λέων Δρύμις:
  ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας – 158–158a
  βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 210
Λέων Πηγονίτης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 138–145
Λέων Σαρακινόπουλος:
  β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου – 41–42
  β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου – 43–63
  β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 72–86
Λέων Ν., ἀσηκρῆτης καὶ κριτής.... Δρουγουβιτείας – 237–240

Λέων Ν., πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 289
Λέοντιος, ἐπίσκοπος Χιμάρας – 361–363
Λέοντιος, μοναχὸς καὶ ἐπίσκοπος Δρίστρας – 343–344
Μάλις, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας – 146
Μαριάνος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστολου – 98
Μαθέος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 395
Μεθόδιος, ἐπίσκοπος Κωνστάντειας – 425
Μελίας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 147–148
Μιχαὴλ, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 328–329
Μιχαὴλ, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 377
Μιχαὴλ, ἐπίσκοπος Γλαβενίτζης – 341
Μιχαὴλ, ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος – 347
Μιχαὴλ, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας – 256
Μιχαὴλ, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 281–284
Μιχαὴλ Ἰταλικός, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 410
Μιχαὴλ Σαρονίτης, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 211–212
Μιχαὴλ Σκληρός, πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας – 241–255
Νικήτας, ἐπίσκοπος Τριαδίτζης – 356–360
Νικήτας Καρίκης, πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺζ Βουλγαρίας – 213–217
Νικηφόρος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 385–390
Νικήφορος, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 331–333
Νικηφόρος Βατάτζης, πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 218–221
Νικηφόρος Δεκανός, κουροπαλάτης, δοὺξ καὶ ἀναγραφεύς Νίσος – 307–308
Νικηφόρος Ξιφίας, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 95–96
Νικηφόρος ὁ Λαλάκων или Λυκάων, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Νήσου – 266
Νηκηφόρος Μελισσηνός:
  μάγιστρος καὶ δοὺξ Τριαδίτζης – 304–305
  μάγιστρος καὶ κατεπάν(ω) Τριαδίτζης – 306
Νικήφορος Συναδινὸς, πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας – 149
Νικόλαος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μεσημβρίας – 1–2
Νικόλαος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας – 257
Νικόλαος, ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 301a
Νώε, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 411
Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας – 100–101
Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως – 26–28
Πέτρος ,σπαθάριος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας, – 258

Πέτρος Μόσχος, σπαϑαροkανδιδᾶτος kαὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας – 259
Ροῦσος, σπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως (XI в.) – 302a
Ῥωμανὸς N., μάγιστρος, βέστης καὶ κατεπάνω Βέροης – 300
Σέργιος, χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Πρεσθλαβίτζας – 167–169
Σισίνιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως – 37–40
Σταυράκιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 93–94
Στέφανος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 391
Στέφανος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος – 20–25
Στέφανος, ἐπίσκοπος Βελικίας – 422–423
Στέφανος, ἐπίσκοπος Πελαγονίας – 351
Στέφανος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 394
Στέφανος, μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως – 103–105
Συμεὼν, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 278–280
Συμεὼν, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 295–297
Συμεὼν, ἐπίσκοπος Ἰωανίτζις – 424
Συμεὼν, ἐπίσκοπος Νίσου – 349
Φαραζμάνης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Στρουμίτζας – 262
Φιλόθεος πρωτοσπαϑάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου kαὶ στρατηγὸς Πλίσκοβα – 150
Χριστοφόρος, μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος – 364–368
Χριστόφορος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας — 222
Χριστόφορος ? πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας — 223
Χριστοφόρος, πρόεδρος Βερόης – 428–430
Χριστοφόρος ἀσηκρῆτις, κριτὴς Δρουγουβιτείας (καὶ)... – 260

2. Фамилни имена
2. Family names

Βατάτζης Νικηφόρος, πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας — 218–221
Δεκανός Νικηφόρος, κουροπαλάτης, δοὺξ καὶ ἀναγραφεύς Νίσος – 307–308
Δοβρομιρὸς Δαμιανός, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας – 64–66
Δούκας Ἀνδρόνικος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας — 115–118
Δουκίτζης Ἰωάννης, ὕπατος kαὶ στρατηγος Καστορίᾳς – 264
Δρύμις Λέων:

ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας – 158–158a
βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας — 210
Ἐλεσβαάμ Ἰωάννης, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας – 234–235
Ἰταλικός Μιχαὴλ, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 410
Καβάσιλας Κωνσταντῖνας, ἐπίσκοπος Γρεβενόν – 342
Καραντηνός Κωνσταντῖνος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας — 131–137
Καρατζᾶς Ἀργυρός, πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ Φιλιππουπόλεως – 301б–303
Κατακαλὼν Δημήτριος, ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 269–275
Καρίκης Νικήτας, πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺζ Βουλγαρίας — 213–217
Κεγένης Ἰωάννης, μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας — 267–268
Κομνηνος Ἰωάννης, σεβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων – 308a – 308б
Λαλάκων или Λυκάων Νικηφόρος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Νήσου – 266
Μαλέας Ἰωάννης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας — 128–129
Μαλέσης Ἰωάννης, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας — 130
Μανιάκης Ἰωσὴφ, τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν — 309
Μελισσηνός Νηκηφόρος:
  μάγιστρος καὶ δοὺξ Τριαδίτζης – 304–305
  μάγιστρος καὶ κατεπάν(ω) Τριαδίτζης – 306
Μοναχός Βασίλειος, σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 185–186
Μόσχος Πέτρος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας – 259
Μυτᾶς Εὐστράθιος, χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας — 163
Ξιφίας Νικηφόρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως — 95—96
Πέτρος Κωνσταντῖνος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως — 12—13
Πηγονίτης Θεόδωρος, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβιτον – 276–277
Πηγονίτης Λέων, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 138–145
Ῥωμανιάκης Εὐστράτιος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 164–165
Σαρακινόπουλος Λέων:
  β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου – 41–42
  β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου – 43–63

β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 72–86

Σαρονίτης Μιχαὴλ, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 211–212

Σαυλοιωάννης Γρηγορᾶς, πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας — 225–226

Σκληρός Μιχαὴλ, πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας – 241–255

Σολομών Ἱμέριος, πρωτοσπαθάριος, β'νοτάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας. — 293

Σπονδύλης Ἰωάννης, kομμερkιάριος Δρίστρας – 162

Στυπειότης Θεώδοτος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς Στρουμβητζας – 263

Συναδινὸς Νικήφορος, πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας – 149

Συροπουλος Κωνσταντῖνος, σπαϑαροkανδιδᾶτος kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 173–182

Τζιρίθων Βασίλειος, ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήηλου καὶ Δρουγουβιτείας — 224

Τριακοντάφυλλος Θεόδουλος, πρόεδρος – 188–189

Τριακοντάφυλλος Ἰωάννης, πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας, – 190–193

Φιλοκάλης Ἀνδρόνικος, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 183

3. Географски имена
3. Geographical names

Ἀγαθονικίας

Βασίλειος, ἐπίσκοπος Ἀγαθονικίας – 413

Ἀγχιάλου

Θεόδωρος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 378–384

Νικηφόρος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 385–390

Στέφανος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου – 391

Ἀδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας

Συμεὼν, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 295–297

Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας

Ἀντρόνικος, διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 287–288

Λέων Ν., πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας – 289

Ἀχριδός

Εὐσταθιος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 417–418

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 416

Θωμᾶς, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 414–415
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Ἀχριδοῦ – 419

Βαρνας

Ἀσωτης, ἀντύπατος, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Βαρνας – 1586

Βελεβουσδίου

Γαβριὴλ, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 334
Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 335
Νικήφορος, ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 331–333
Ν., ἐπίσκοπος Βελεβουσδίου – 336

Βελεγράδων

Δημήτρηος, ἐπίσκοπος Βελεγράδων – 330

Βελικίας

Βασίλειος, ἐπίσκοπος Βελικίας – 421
Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βελικίας – 420
Στέφανος, ἐπίσκοπος Βελικίας – 422–423

Βερίας

Βασίλειος, σύγκελλος καὶ ἐπίσκοπος Βερίας – 337

Βερόης

Ἀνδρόνικος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης – 3–8–10
Ἰωσὴφ, β'πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Βερόης – 11
Ῥωμανὸς Ν., μάγιστρος, βέστης καὶ κατεπάνω Βέροης – 300
Χριστοφόρος, πρόεδρος Βερόης – 428–430

Βιδίνης

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Βιδίνης – 340
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Βιδίνης – 338–339

Βουλγαρίας

Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 183
Βάρδας, πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 184
Βασίλειος Μοναχός, σύγκελλος καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 185–186
Γρηγόριος, πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 187
Θεοδοῦλος μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 309a
Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 310–313
Ἰωάννης, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 318–321
Ἰωάννης, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 322–324
Ἰωάννης, μοναχὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 314–317
Ἰωάννης, πρόεδρος κρητης τοῦ βήλου καὶ προνοητὴς Βουλγαρίας – 194–196
Ἰωάννης Τριακοντάφυλλος, πρωτοπρόεδρος καὶ πραίτωρ Βουλγαρίας, – 190–193
Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 325–326

Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 327
Κωνσταντῖνος:
πατρίκιος, ὕπατος, καὶ ἀναγραφεὺς Βουλγαρίας – 197–198
ἀνθτύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 199–200
.βέστης, ἀνθύπατος, πατρίκιος, λογαριάστης καὶ ἀναγραφεὺς πάσης Βουλγαρίας – 201–206
βεστάρχης καὶ προνοητής πάσης Βουλγαρίας – 207–208
Λέων Δρύμις, βέστης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 210
Μιχαὴλ, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας – 328–329
Μιχαὴλ Σαρονίτης, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Βουλγαρίας – 211–212
Νικήτας Καρίκης, πρωτοπρόεδρος καὶ δοὺζ Βουλγαρίας – 213–217
Νικηφόρος Βατάτζης, πρόεδρος καὶ δοὺξ Βουλγαρίας – 218–221

Γλαβενίτζης
Μιχαὴλ, ἐπίσκοπος Γλαβενίτζης – 341

Γρεβενόν
Κωνσταντῖνας Καβάσιλας, ἐπίσκοπος Γρεβενόν – 342

Δεβελτός
Βασίλειος, kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 170
Ἰωάννης Ν., kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 171
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Δεβελτοῦ – 396–398
Κωνσταντῖνος Συροπουλος, σπαθαροkανδιδᾶτος kαὶ kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 173–182
N., N., kομμερkιάριος Δεβελτοῦ – 172

Δρίστρας – Δοροστόλου
Ἀνδρόνικος, β'σπαθάριος ? καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας – 159
Ἀρκάδιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου – 99
Βασιλιανης/Βασιλάκης ?, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας – 151–152
Διονύσιος, σπαθαροκανδῖδατος καὶ κομμερκιάριος Δρίστρας – 160
Θεόδωρος, πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας – 153–154
Θεόδωρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας – 155
Ἰωάννης, κομμερκιάριος Δρίστρας – 161
Ἰωάννης Σπονδύλης, kομμερkιάριος Δρίστρας – 162
Λέων Δρύμις, ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Δρίστρας – 158–158a
Λέων Σαρακινόπουλος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου – 41–42
Λέοντιος, μοναχός καὶ ἐπίσκοπος Δρίστρας – 343–344
Μαριάνος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατνγος Δοροστολου – 98
Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας – 100–101
Χριστοφόρος, μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος – 364–368

Δρουγουβιτείας
Βασίλειος Τζιρίθων, ἀνθύπατος, πατρίκιος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Δρουγουβιτείας – 224

Γρηγορᾶς Σαυλοιωάννης, πρωτοσπαθάριος, κριτὴς ἐπὶ τοῦ οδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας – 225–226

Θεόδοτος, ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας – 227

Θεόδουλος, πρωτοσπαθάριος ἐξάκτωρ, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ ρουγουβιτείας – 228

Θεόδουλος, πρωτοσπαθάριος-ὕπατος, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ ρουγουβιτείας – 229–231

Θωμᾶς, δικαστὴς Δρουγουβιτείας – 232

Ἰσαάκιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτείας – 14–19

Ἰωάννης Ν., πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτις, κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ Δρουγουβιτείας – 233

Κωνσταντῖνος, πρωτοσπαθάριος, ἀσηκρῆτης, κριτὴς, δημάρχος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας – 236

Λέων Ν., ἀσηκρῆτης καὶ κριτὴς.... Δρουγουβιτείας – 237–240

Μιχαὴλ, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κριτὴς Δρουγουβιτείας – 256

Μιχαὴλ Σκληρός, πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτείας – 241–255

Πέτρος, σπαθάριος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας, – 258

Πέτρος Μόσχος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτείας – 259

Χριστοφόρος ἀσηκρῆτις, κριτὴς Δρουγουβιτείας (καὶ)... – 260

Ν (Никита?)., ... καὶ κριτὴης Δρουγουβιτείας – 261

Ν., . καὶ κριτὴης Δρουγουβιτείας – 261a

Θεοδωρουπόλεως

Σισίνιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως – 37–40

Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας

Χριστόφορος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας – 222

Χριστόφορος ? πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ κατεπάνω Θεσσαλονίκης καὶ Βουλγαρίας – 223

Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας

Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας – 209

Θρᾴκης καὶ Δρίστρας

Δαυίδ, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Δρίστρας – 156–157

Θρᾴκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως

'Αδράλεστος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 97

Θεοφάνης, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 87–91

Ἰσαάκιος, β'πρωτοσπαθάριος, στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ 'Ιωανουπόλεος – 92

Λέων Σαρακινόπουλος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 72–86

Νικηφόρος Ξιφίας, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως — 95—96

Σταυράκιος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως – 93–94

Θράκης καὶ Μεσοποταμίας

Δαμιανός Δοβρομιρὸς, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θράκης καὶ Μεσοποταμίας – 64–66

Ἰλιουπόλεως

Κατακαλὼν, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰλιουπόλεως – 29–36

Ἰωανίτζις

Συμεὼν, ἐπίσκοπος Ἰωανίτζις – 424

Ἰωαννουπόλεως

Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως – 26–28

Στέφανος, μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως – 103–105

Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου

Λέων Σαρακινόπουλος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου – 43–63

Καστορίας

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας или Θεόδωρος ἐπισκεπτίτης Καστορίας – 265

Θεόδωρος, ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Καστορίας – 347a

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος – 345–346

Ἰωάννης Δουκίτζης, ὕπατος καὶ στρατηγος Καστορίας – 264

Μιχαὴλ, ἐπίσκοπος Καστορίας καὶ πρωτοθρόνος – 347

Κωνστάντειας

Μεθόδιος, ἐπίσκοπος Κωνστάντειας – 425

Ν., ἐπίσκοπος Κωνστάντειας – 426–427

Μαλέσοβας

Ν., ἐπίσκοπος Μαλέσοβας – 348.

Μεσημβρίας

Βλαδτζερτης/Βαλατζέρτης, μάγιστρος καὶ κατεπάνω Μεσημβρίας – 298–299

Θεόδωρος, πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 290

Ἰλλαρίων, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 371–375

Ἰμέριος Σολομών, πρωτοσπαθάριος, β'νοτάριος καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας. — 293

Ἰωάννης, σπαθαροκανδιδᾶτος, β'νοτάριος τοῦ εἰδικου λόγου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 291

Κυριακός, σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ μαγλαβίου καὶ ἐκ προσώπου Μεσημβρίας – 292

Κωνσταντῖνος, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 376

Μιχαὴλ, ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας – 377

Νικόλαος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μεσημβρίας – 1–2
N., σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτριγκλίνου καὶ ἀναγραφεὺς Μεσημβρίας ὁ ἄνθρωπος τοῦ βασιλέος – 294
Μεσοποταμίας
Λέων, β'σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Μεσοποταμίας – 67–71
Μογλενῶν
Ἰωσὴφ Μανιάκης, τουρμάρχης τῶν Μογλενῶν – 309
Μώρρας
Λέων, χαρτουλάριος Μώρρας – 303в
Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως
Ἰωάννης, σπαθαροκανδιδᾶτος β' νοτάριος τοῦ εἰδικος λογος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 301
Νικόλαος, ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 301a
Ῥοῦσος, σπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου Μώρρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 302a
N.N., ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιππουπόλεως – 303a
Νέος Στρυμόνος
Στέφανος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέος Στρυμόνος – 20–25
Νίσος
Κωνσταντῖνος, ἐπίσκοπος Νίσου – 350
Νικηφόρος Δεκανός, κουροπαλάτης, δοὺξ καὶ ἀναγραφεὺς Νίσος – 307–308
Νικηφόρος ὁ Λαλάκων или Λυκάων, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Νήσου – 266
Συμεών, ἐπίσκοπος Νίσου – 349
Παραδουνάβου
Βασίλειος, ἐκ προσώπου Παραδουνάβου – 285
Δημήτριος Κατακαλών, ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 269–275
Θεόδωρος Πηγονίτης, πατρίκιος, ἀνθύπατος, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβιτον – 276–277
Ἰωάννης, τουρμάρχης Παραδουνάβου – 286
Μιχαὴλ, βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 281–284
Συμεών, βέστης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου – 278–280
Πατζινακίας
Ἰωάννης Κεγένης, μάγιστρος καὶ ἄρχων Πατζινακίας – 267–268
Πελαγονίας
Στέφανος, ἐπίσκοπος Πελαγονίας – 351
Περσθλαβίτζας – Πραισθλάβας – Περσκλάβας
Ἀέτιος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας – 106–114
Ἀνδρόνικος Δούκας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς μεγαλης Πραισθλάβας – 115–118

Εὐστράθιος Μυτᾶς, χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 163
Εὐστράτιος Ῥωμανιάκης, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 164–165
Ἰωάννης, β’πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβας – 119–127
Ἰωάννης, κομμερκιάριος Περσθλαβίτζας – 166
Ἰωάννης Μαλέας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας или Περσθλαβίτζας – 128–129
Ἰωάννης Μαλέσης, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 130
Κωνσταντῖνος Καραντηνός, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας – 131–137
Λέων Πηγονίτης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 138–145
Μάλις, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας – 146
Μελίας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας – 147–148
Νικήφορος Συναδινὸς, πατρίκιος καὶ στρατιγὸς Πρεσκλαβίτζας – 149
Σέργιος, χαρτουλάριος καὶ κομμερκιάριος Πρεσθλαβίτζας – 167–169
Πλίσκοβα
Φιλόθεος πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου kαὶ στρατηγὸς Πλίσκοβα – 150
Σκοπίων
Ἰωάννης Κομνηνος, σεβαστος καὶ δοὺξ Σκοπίων – 308а – 308б
Στρούμμιτζης
Δημήτριος, ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης – 352
Θεώδοτος Στυπειότης, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς Στρουμβητζας – 263
Κλήμης, ἐπίσκοπος Στρούμμιτζης – 354
Φαραζμάνης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Στρουμίτζας – 262
Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας
Νικόλαος, β’πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας – 257
Σωζοπόλεος
Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 392
Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 393
Μαθέος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 395
Στέφανος, ἐπίσκοπος Σωζοπόλεος – 394
Τόμεως
Ἀνικήτῳ, μητροπολίτης – 369
Βασίλειος, μητροπολίτης Τόμεως – 370
Τριαδίτζης
Δημήτριος, ἐπίσκοπος Τριαδίτζης – 355
Νικήτας, ἐπίσκοπος Τριαδίτζης – 356–360
Νηκηφόρος Μελισσηνός:

μάγιστρος καὶ δοὺξ Τριαδίτζης – 304–305
μάγιστρος καὶ κατεπάν(ω) Τριαδίτζης – 306

Φιλιππουπόλεως

Ἀργυρός Καρατζᾶς, πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ Φιλιππουπόλεως – 301б–303
Βασίλειος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 399–404
Δημήτριος β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως – 102
Θεόγνωστος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 405
Θεόφυλος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 406
Ἰωάννης, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Ῥωμανίας – 407
Κωνσταντῖνος, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 408–409
Κωνσταντῖνος Πέτρος, β'πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως — 12—13
Μιχαὴλ Ἰταλικός, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 410
Νώε, μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 411
N., ... κρίτης τῆς Φιλιππουπόλεως – 303б
N., ἐλάχιστος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως – 412

Χιμάρας

Λεόντιος, ἐπίσκοπος Χιμάρας – 361–363

ТАБЛА

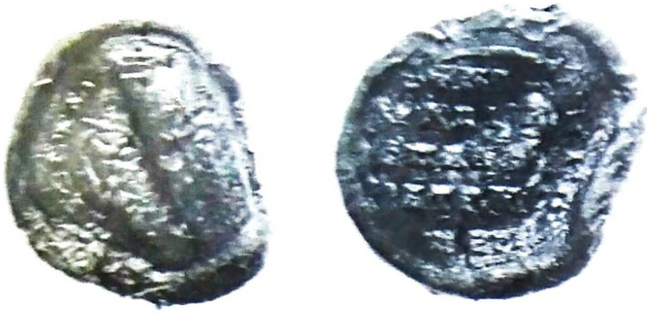
2

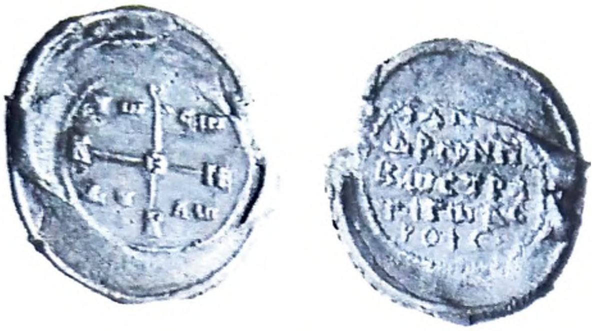
3

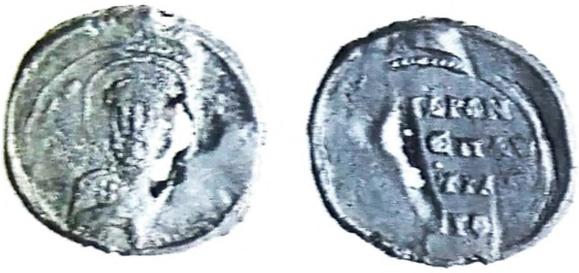
9

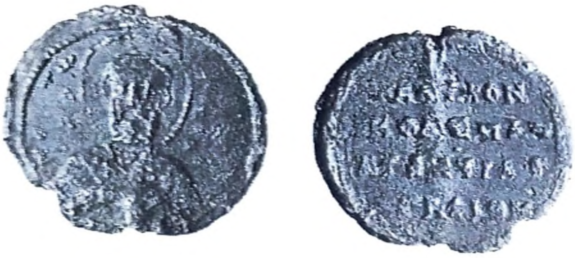
10

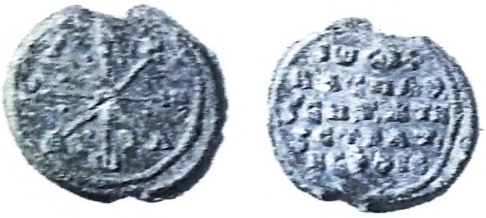
11

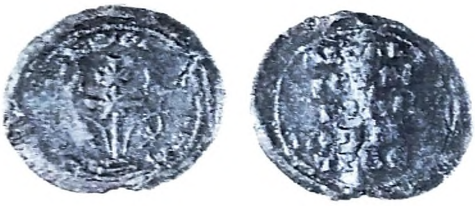
12

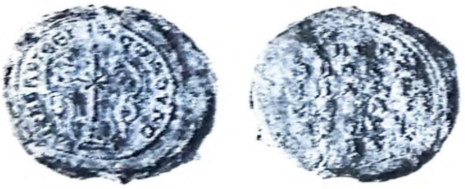
14

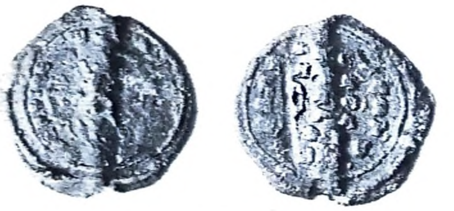
15

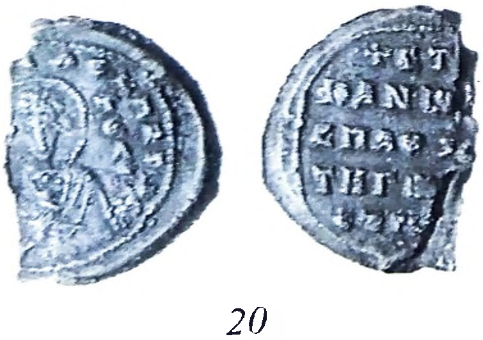
20

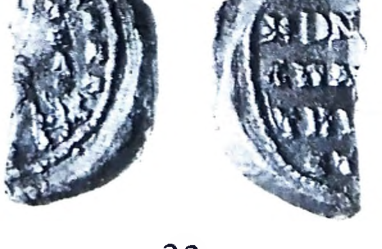
22

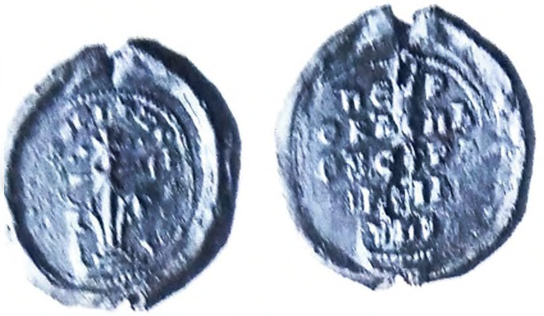
26

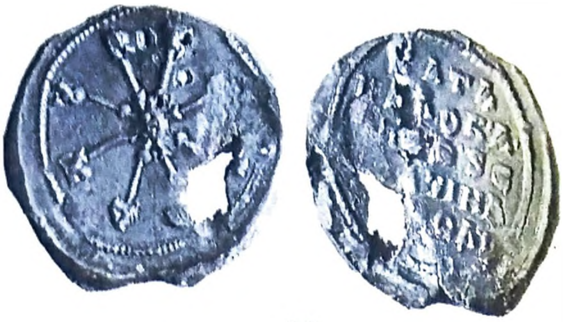
30

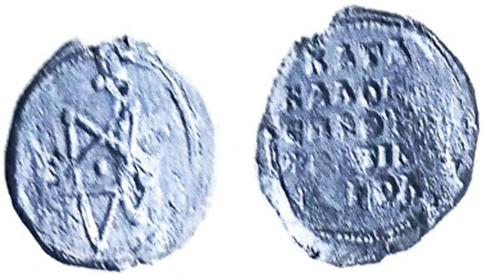
33

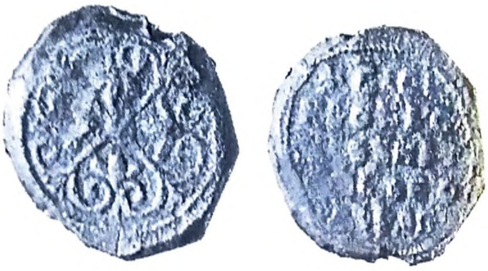
37

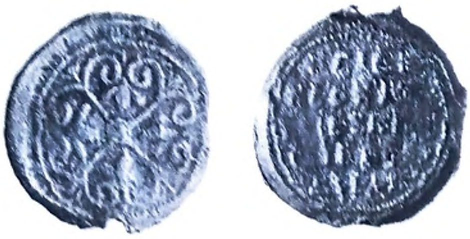
39

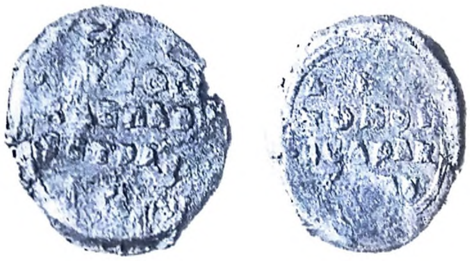
42

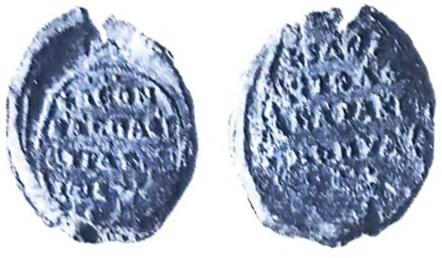
43

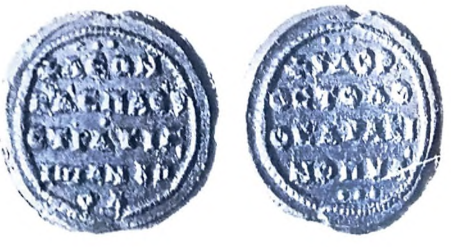
56

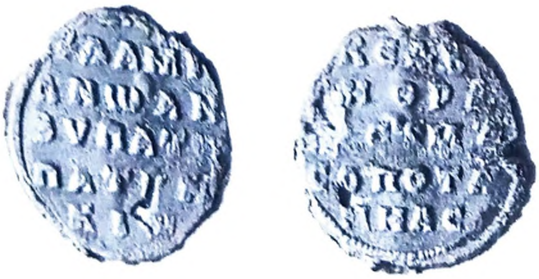
64

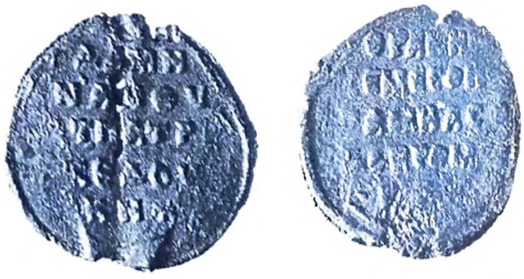
65

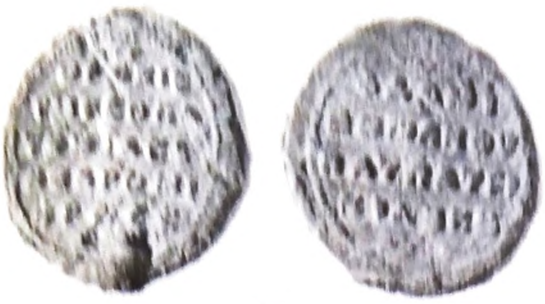

66

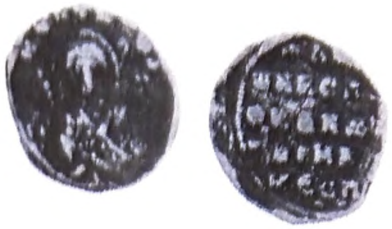

68

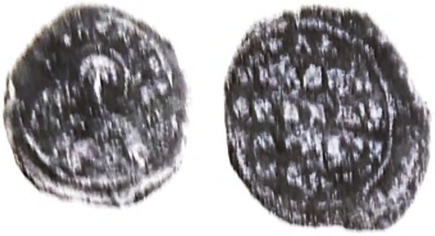

69

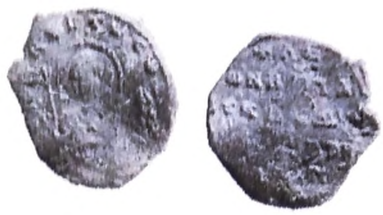

70

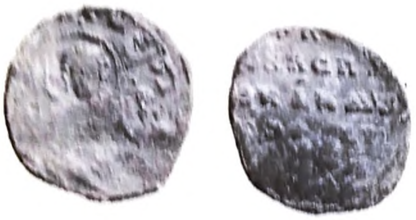

71

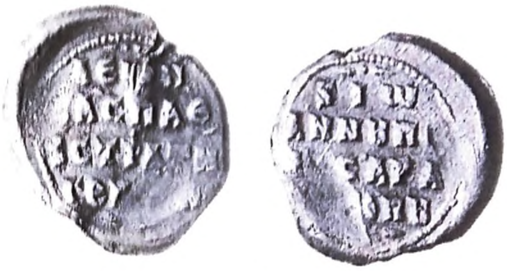

72

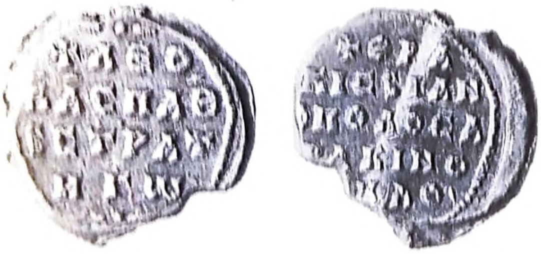

79

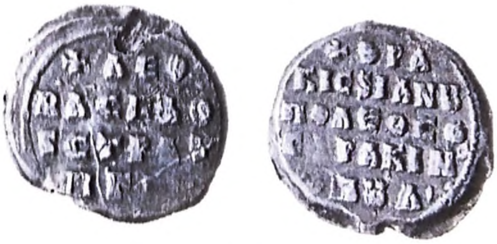

85

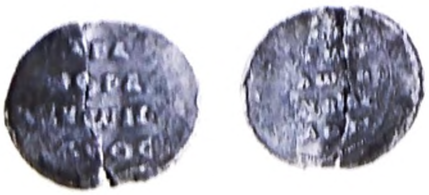

87

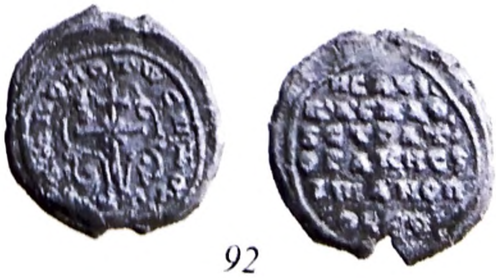

92

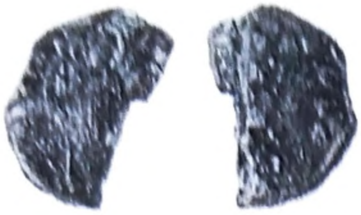
93

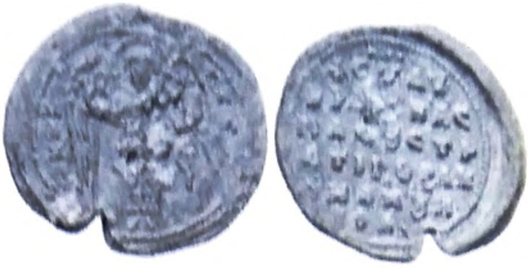
94

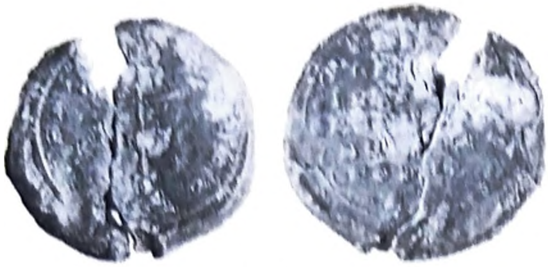
95

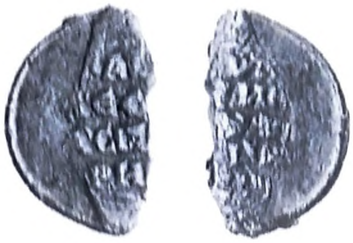
97

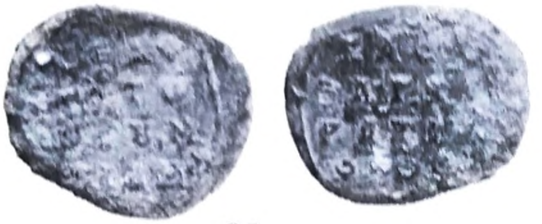
98

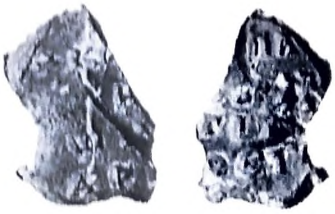
99

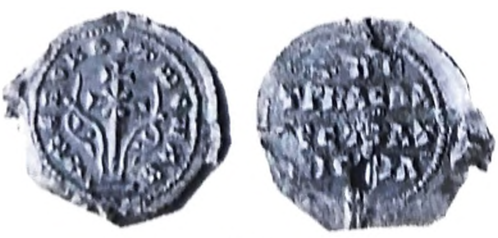
100

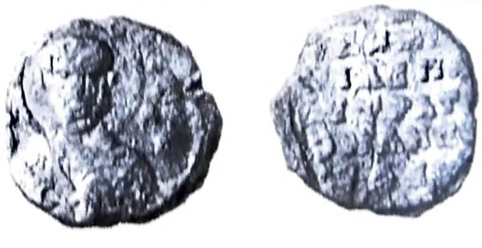
102

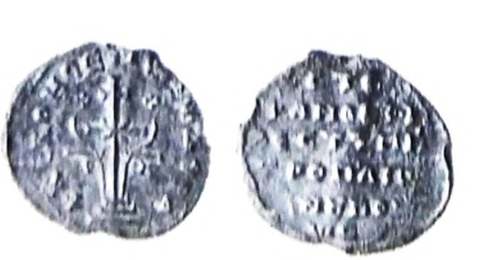
103

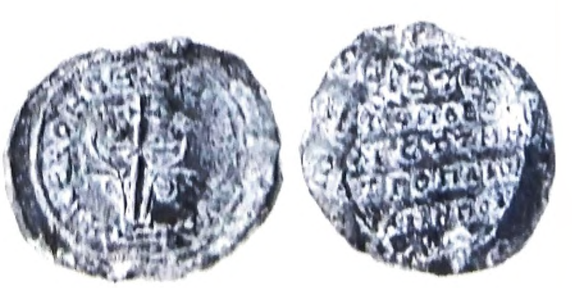
105

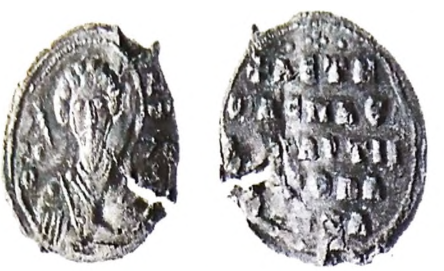

106

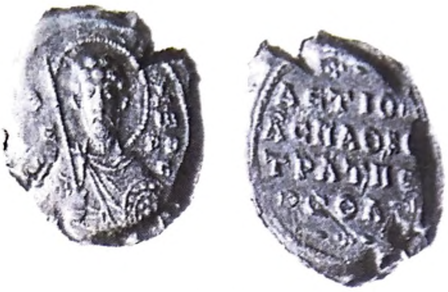

108

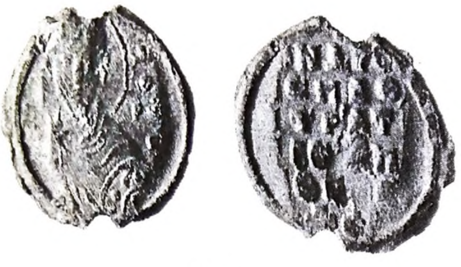

115

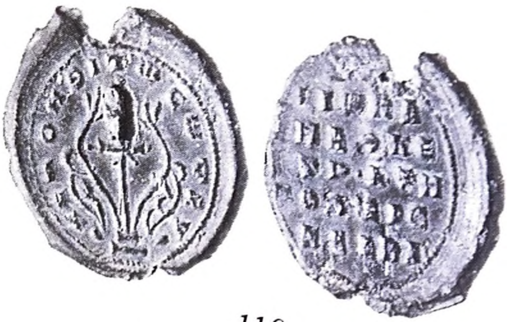

119

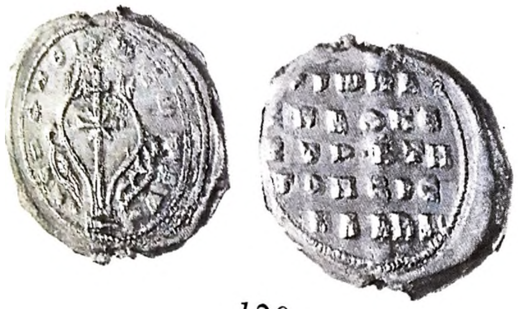

120

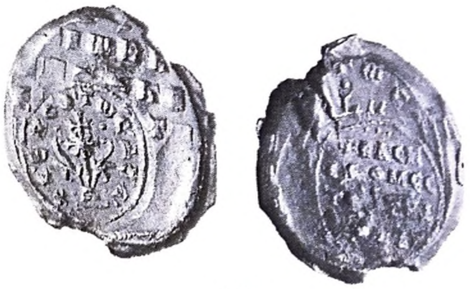

124

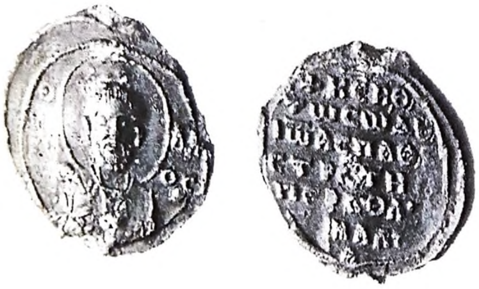

128

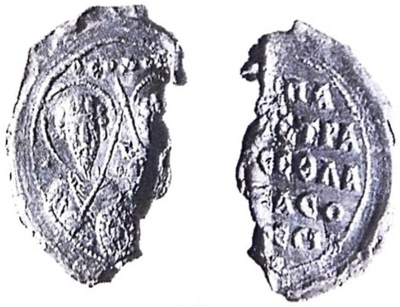

130

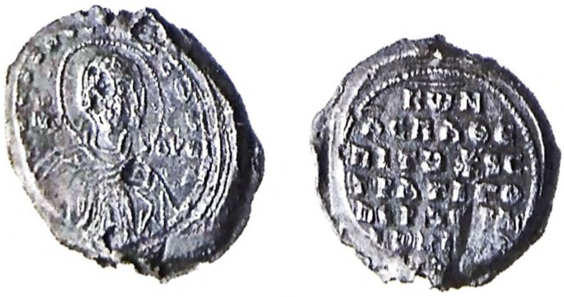

131

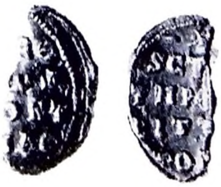

139

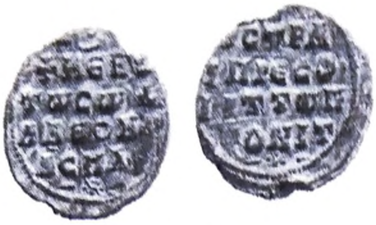

144

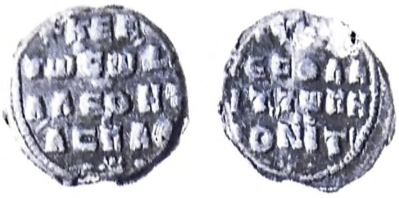

145

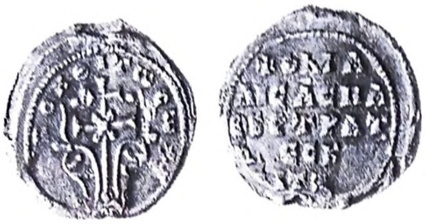

146

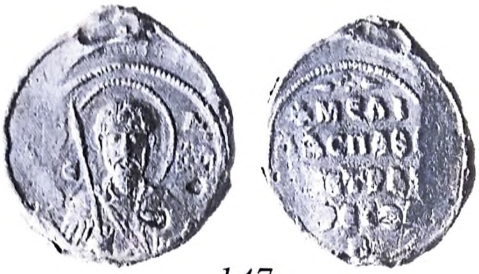

147

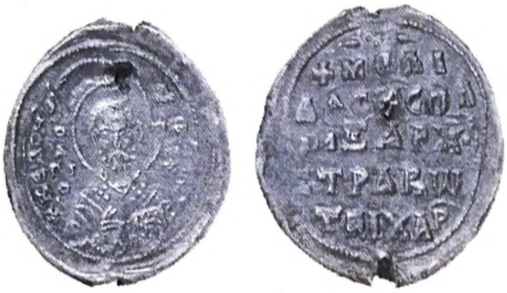

148

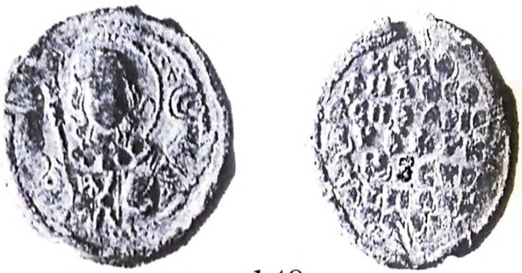

148

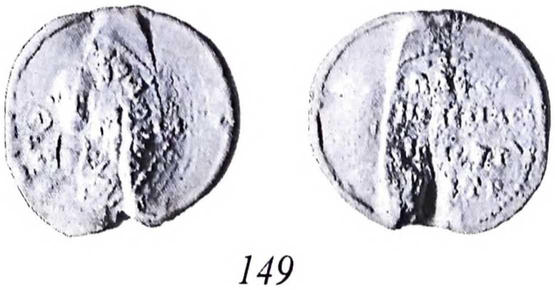

149

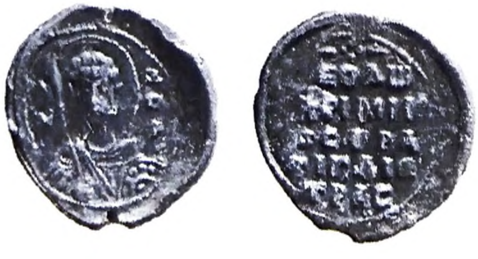

153

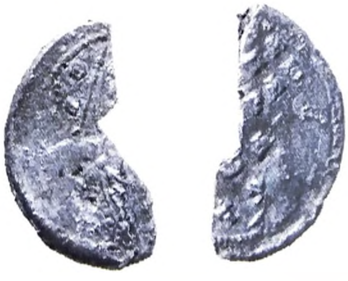

155

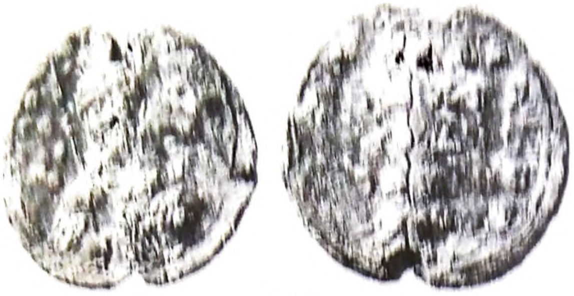

156

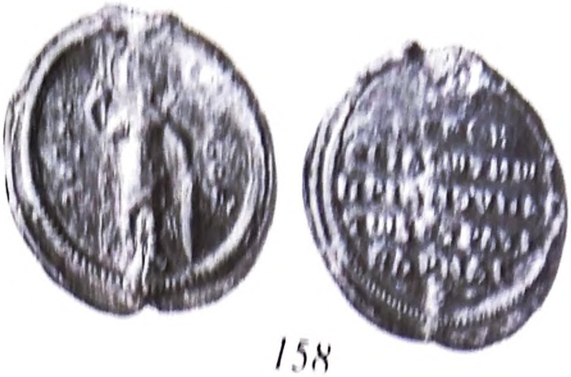

158

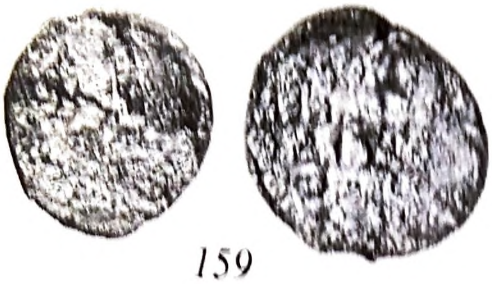

159

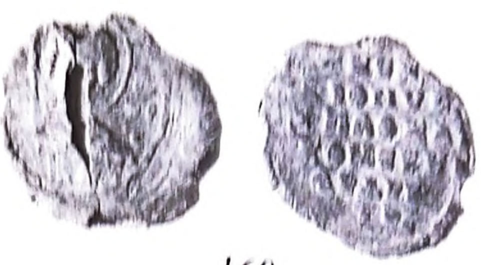

160

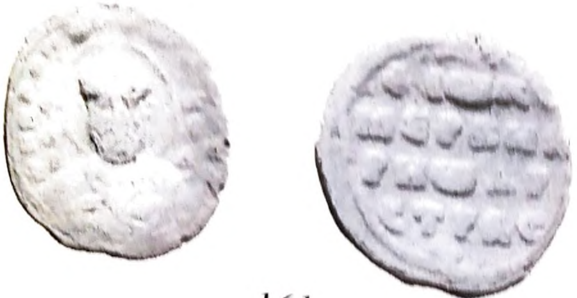

161

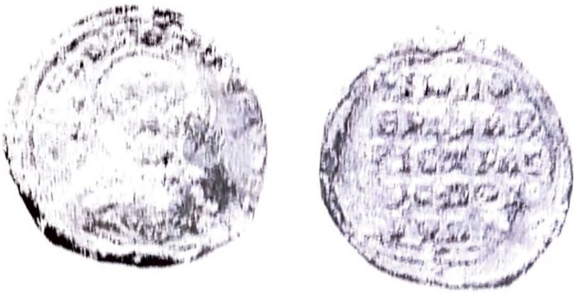

162

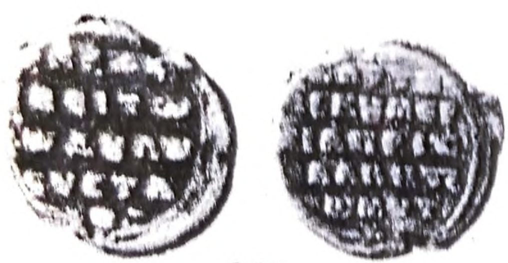

163

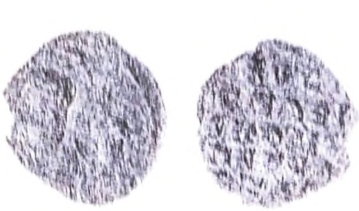

164

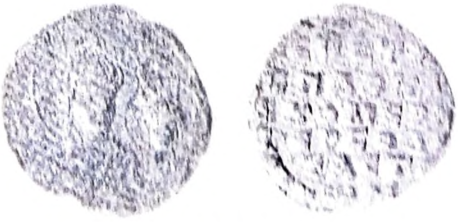

165

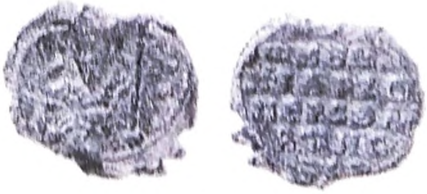

166

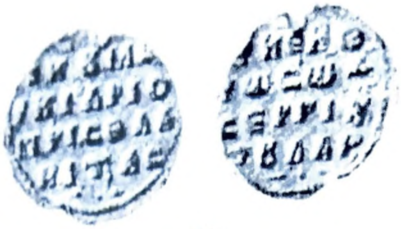
167

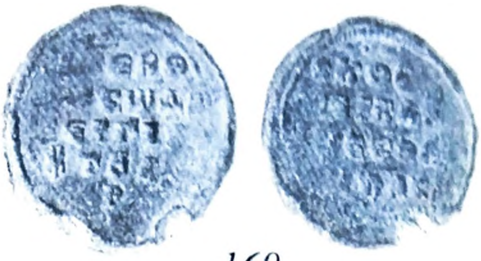
169

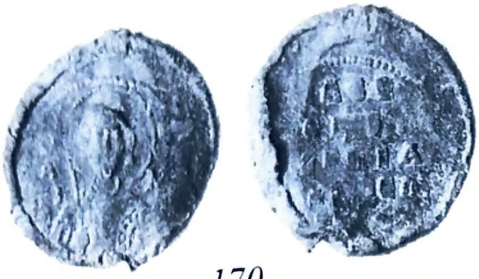
170

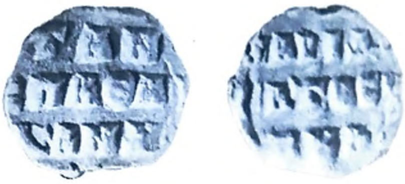
173

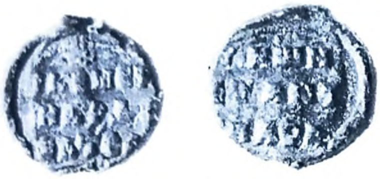
174

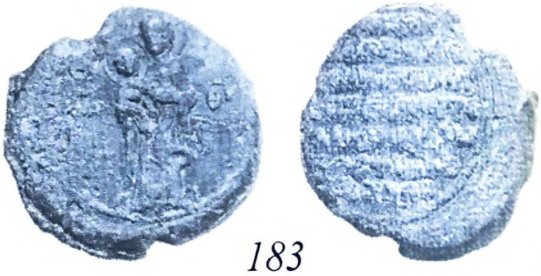
183

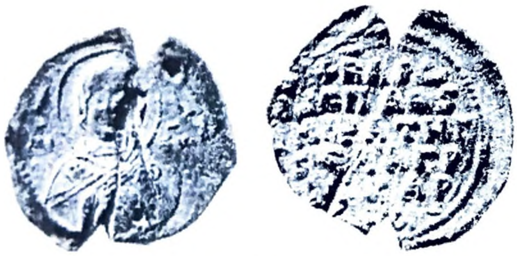
184

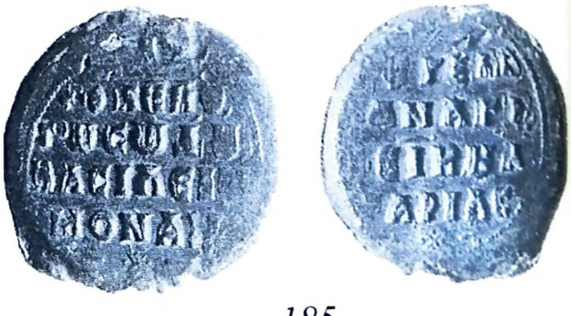
185

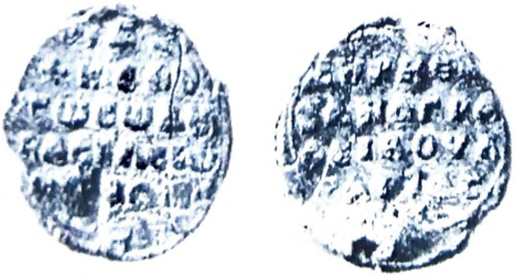
186

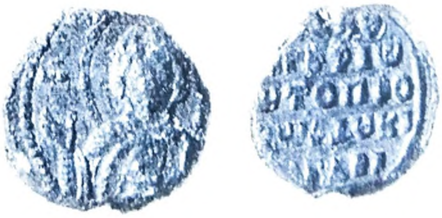
187

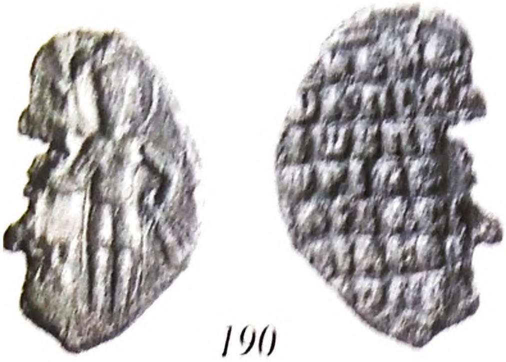

190

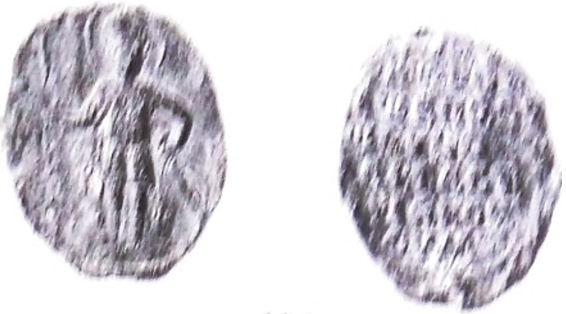

192

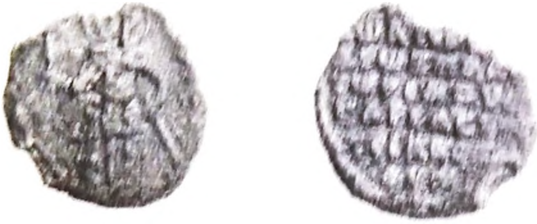

193

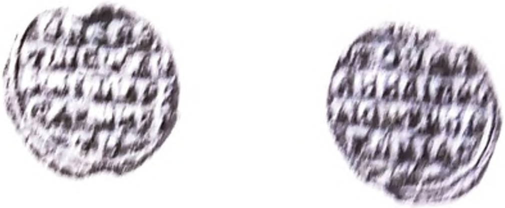

195

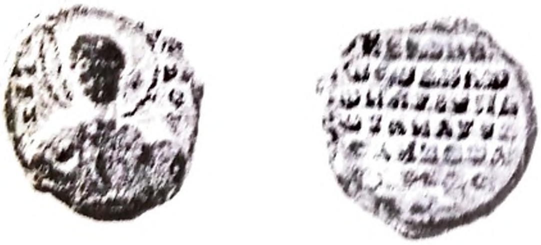

198

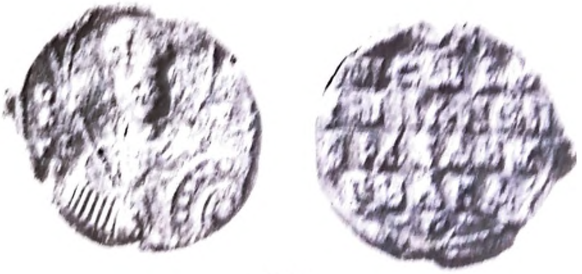

200

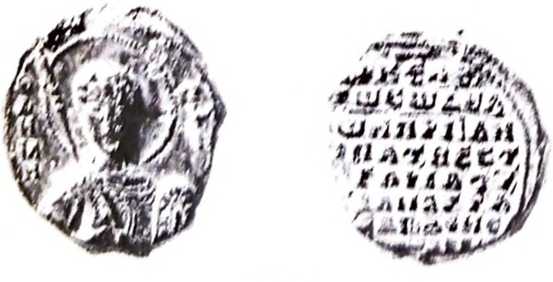

204

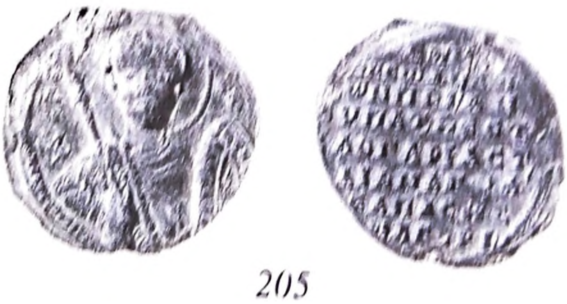

205

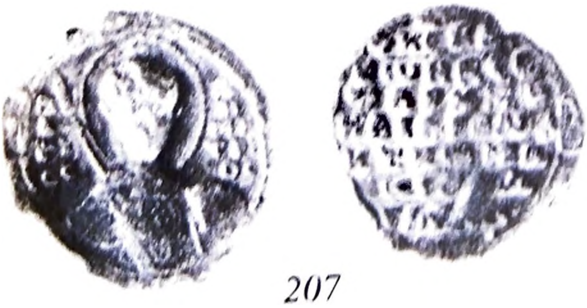

207

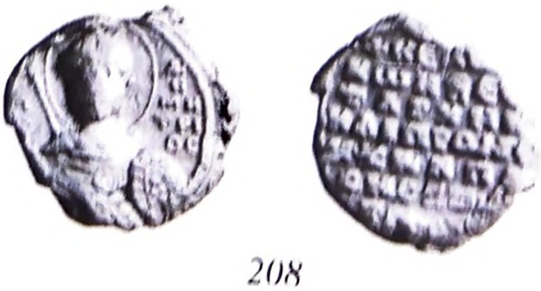

208

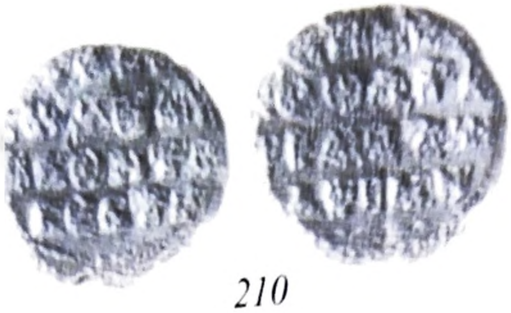

210

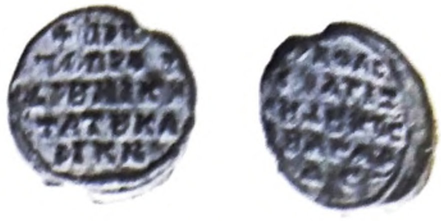

213

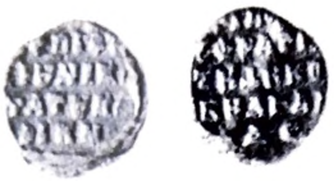

214

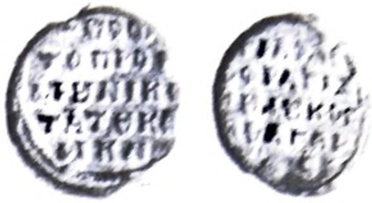

215

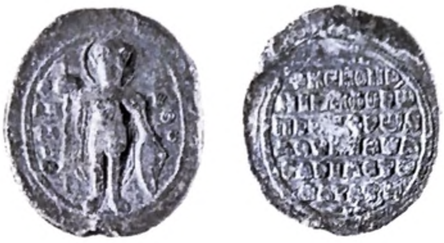

218

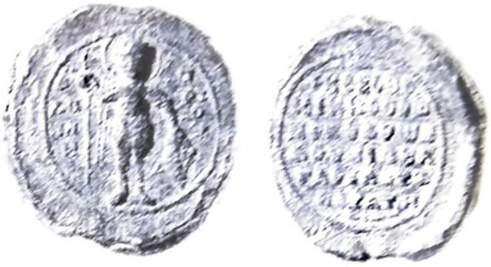

220

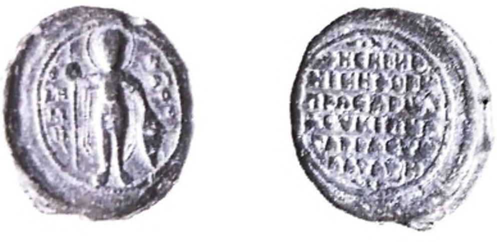

221

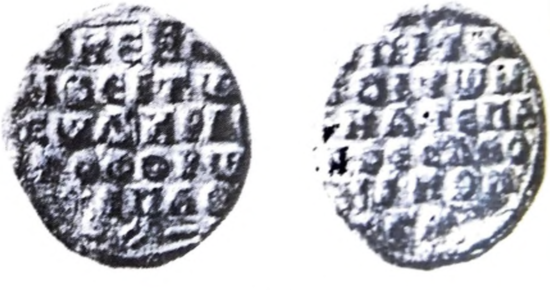

222

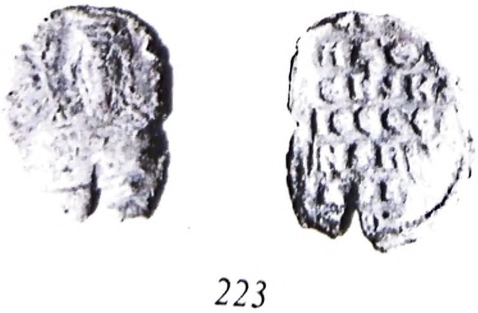

223

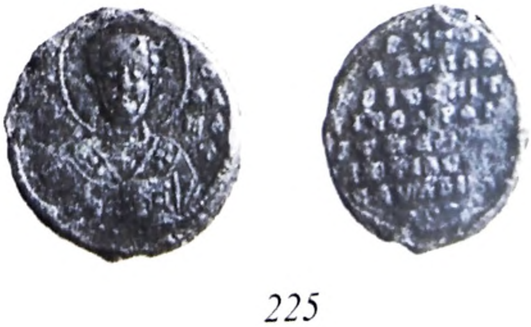

225

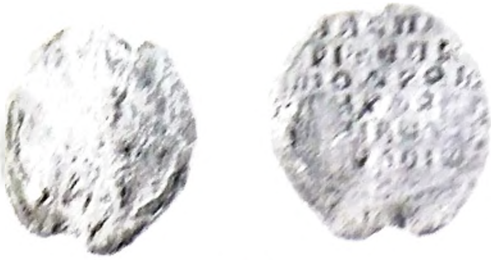
226

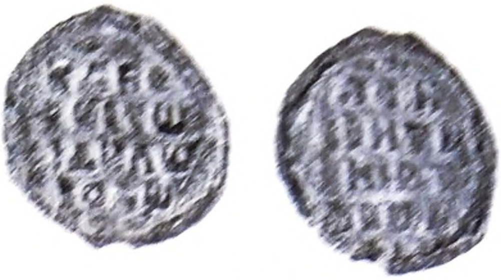
227

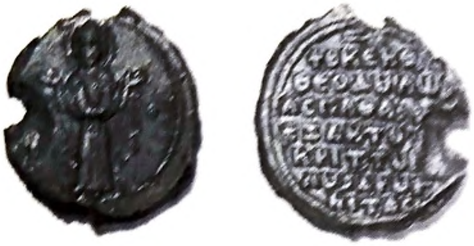
228

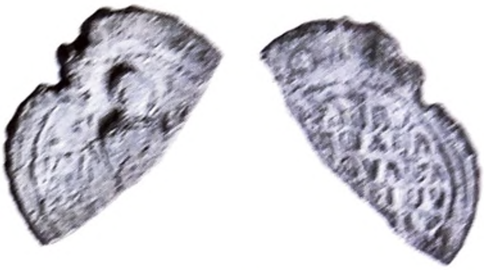
229

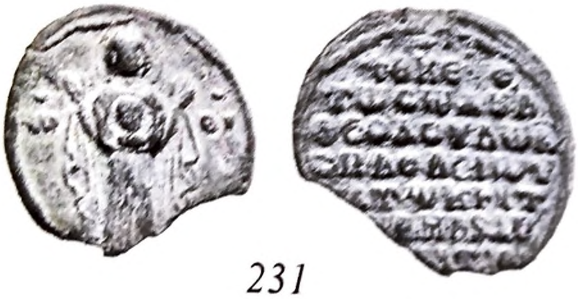
231

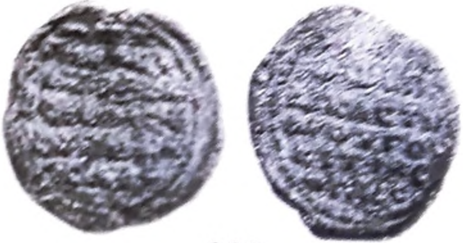
232

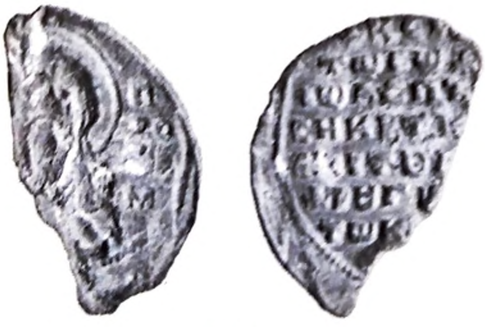
233

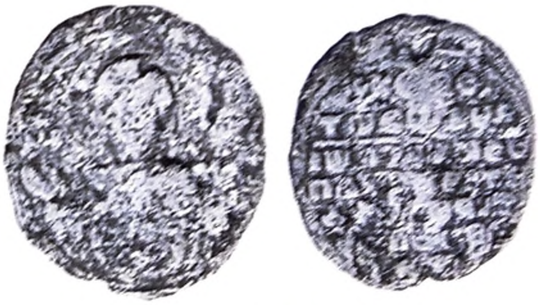
234

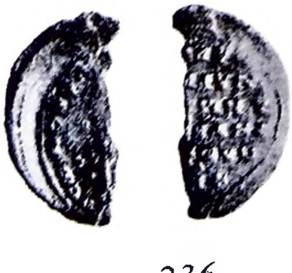
236

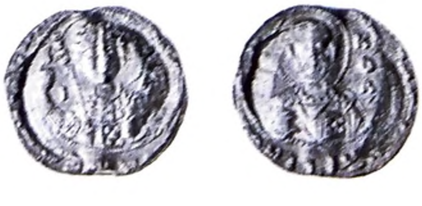
237

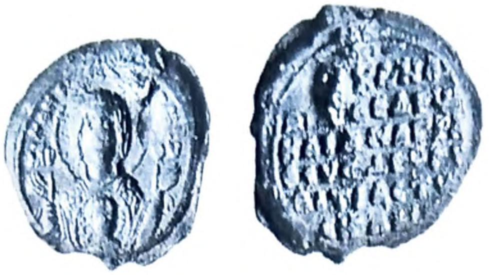
241

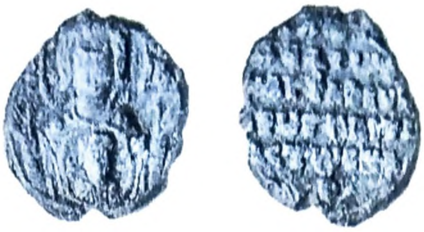
244

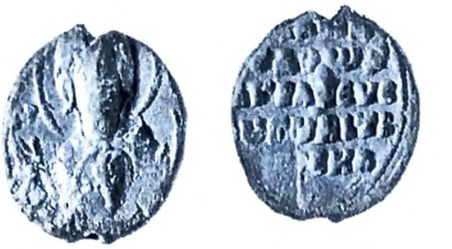
255

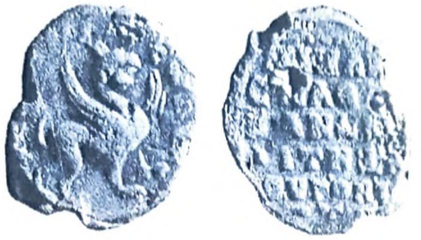
256

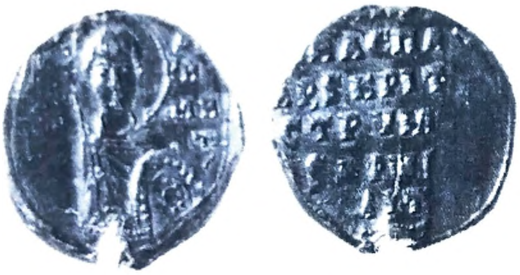
257

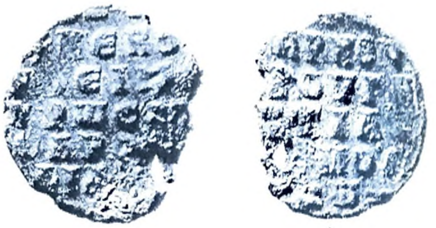
269

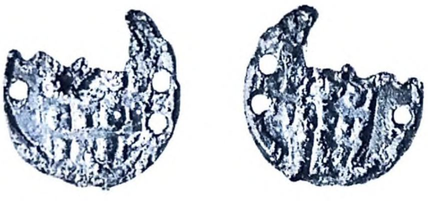
260

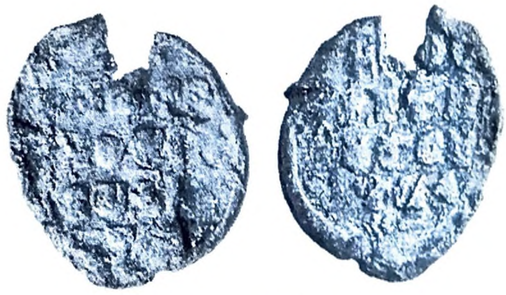
261

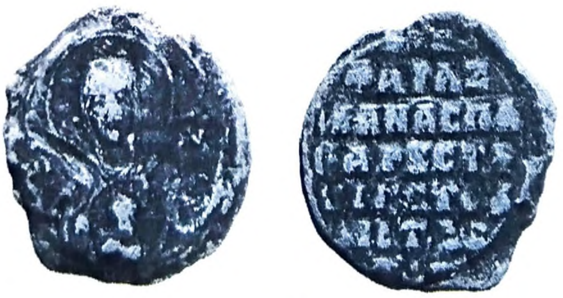
262

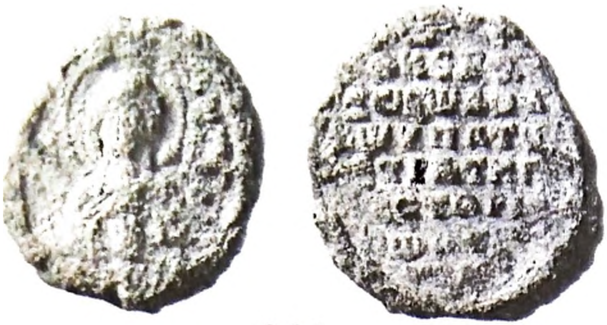

264

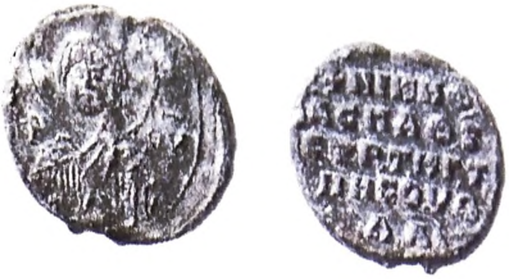

266

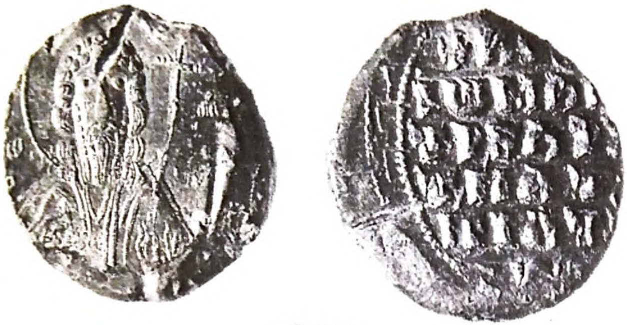

267

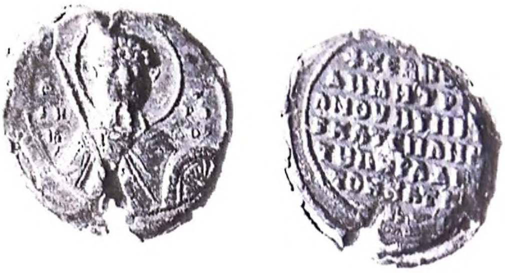

270

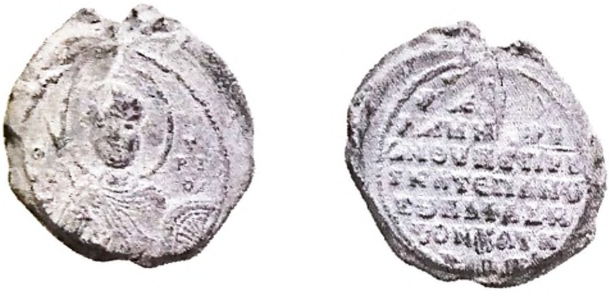

272

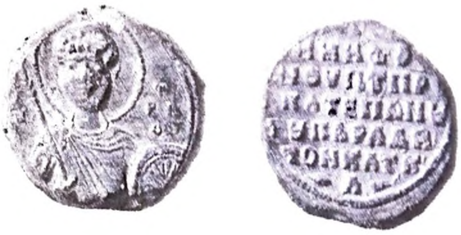

274

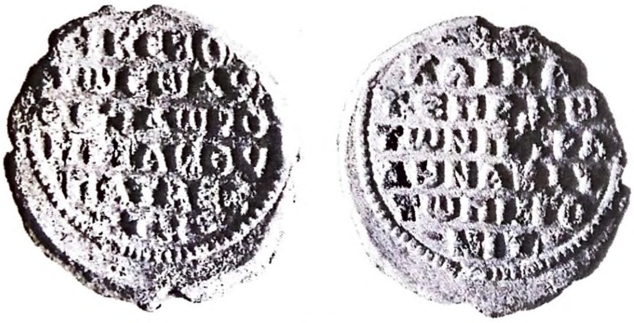

276

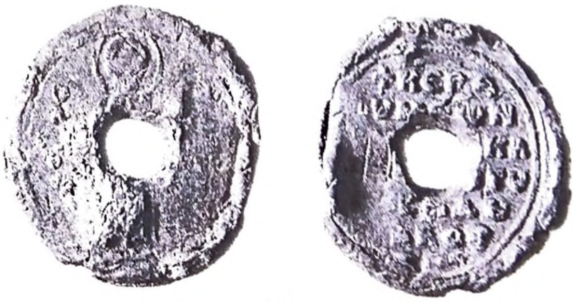

278

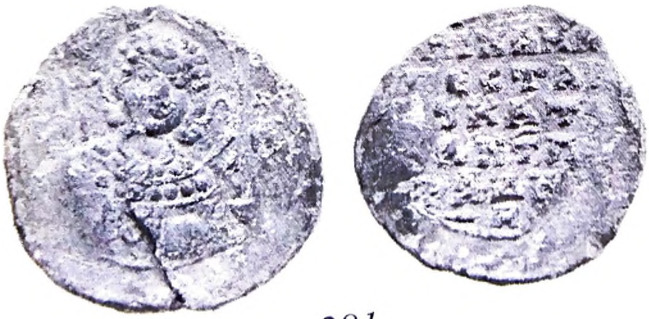

281

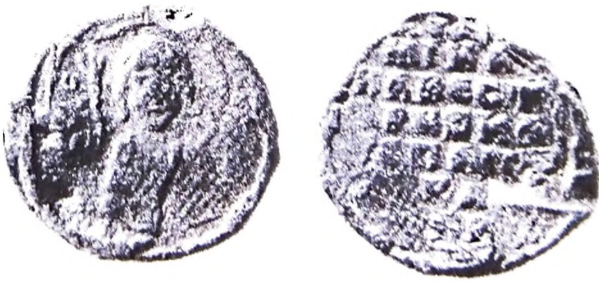

282

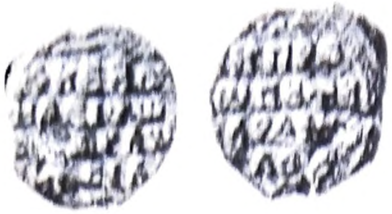

285

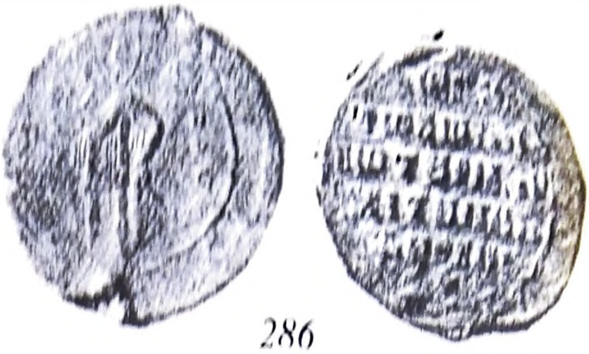

286

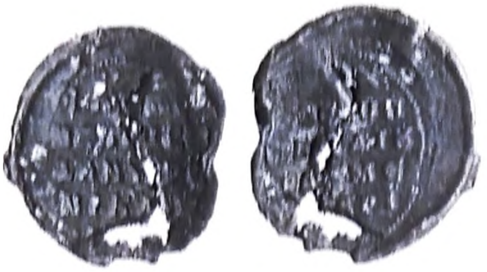

287

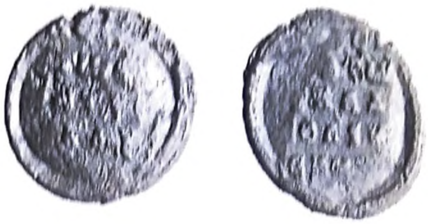

288

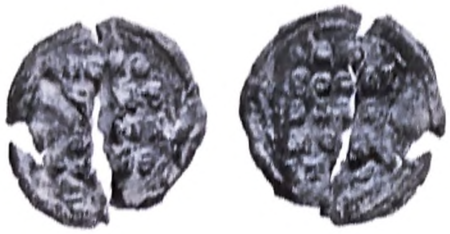

289

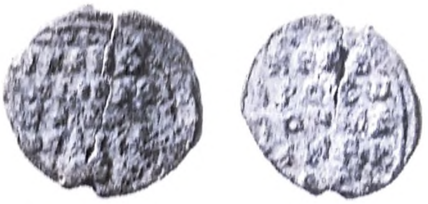

290

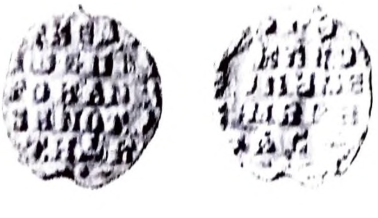

291

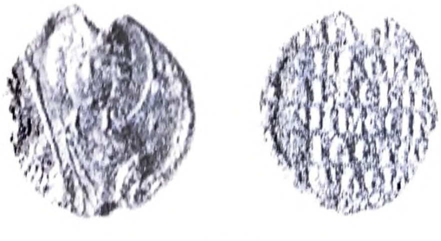

293

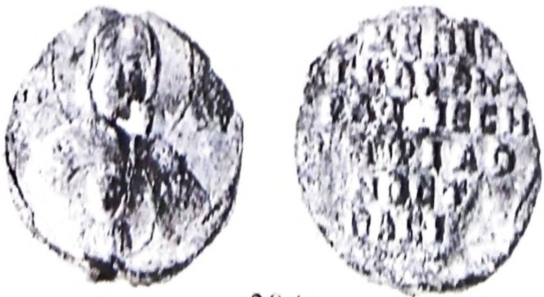

294

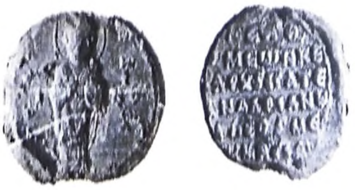

295

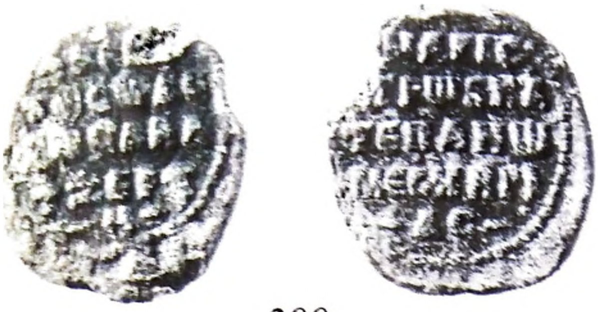

299

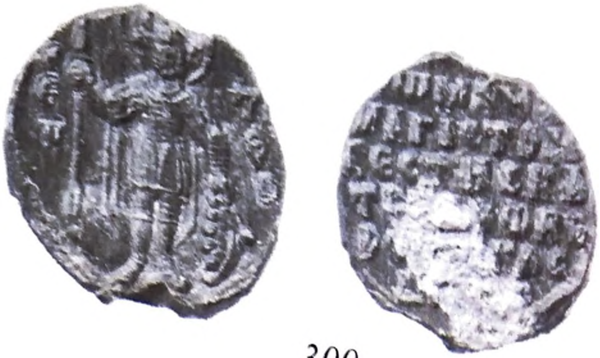

300

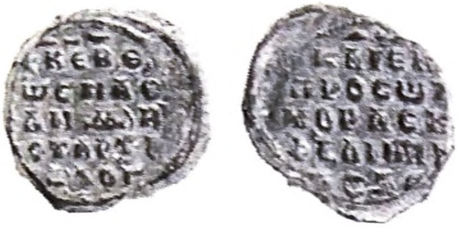

301

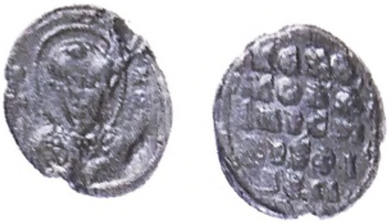

301a

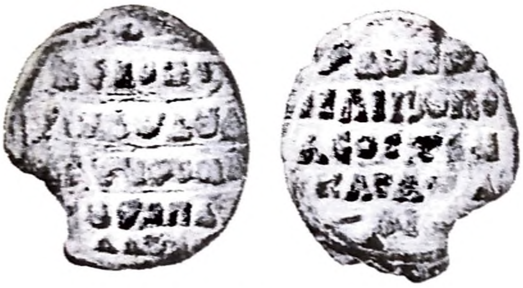

301б

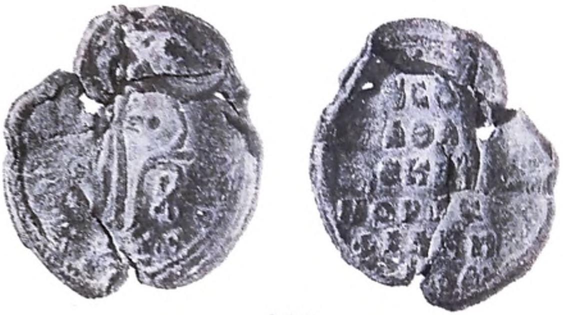

302

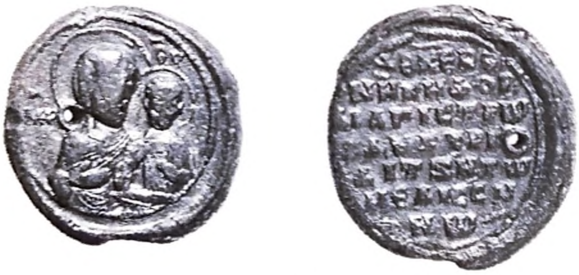

305

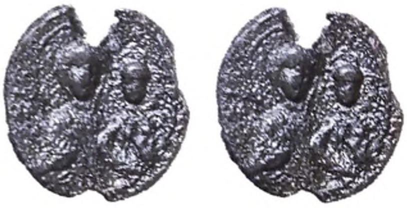

306

307

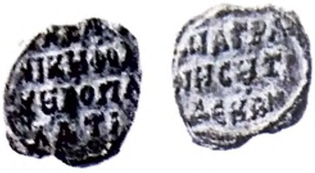
308

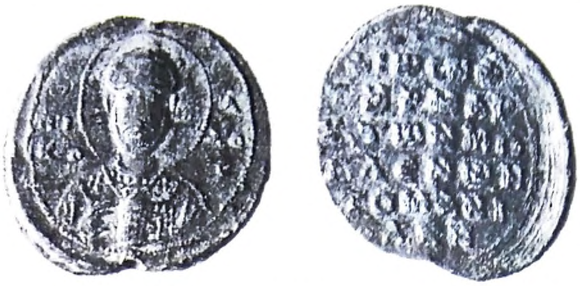
309

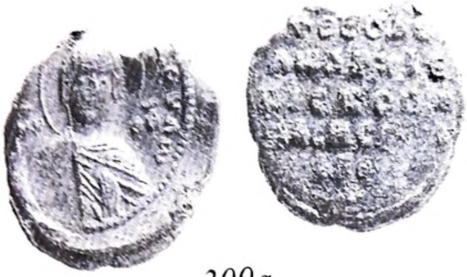
309a

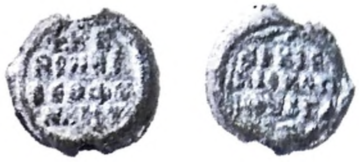
312

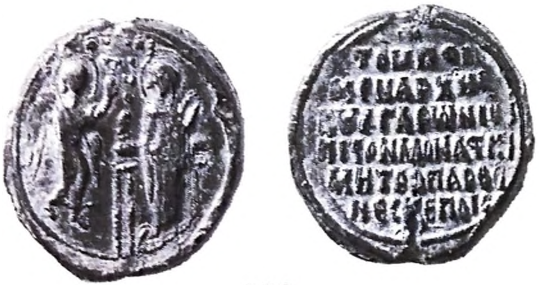
322

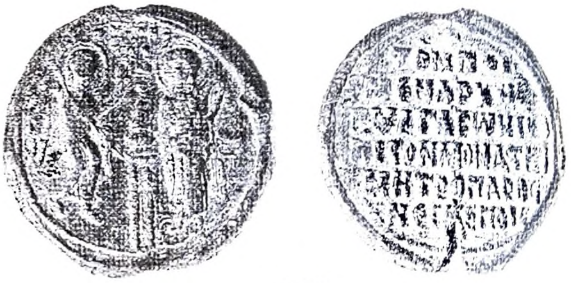
323

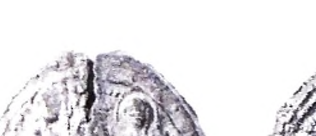
314

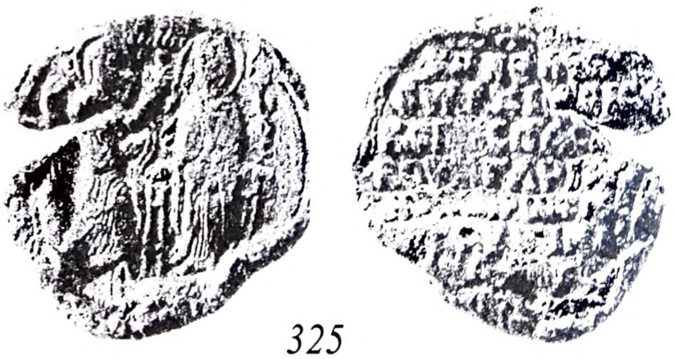
325

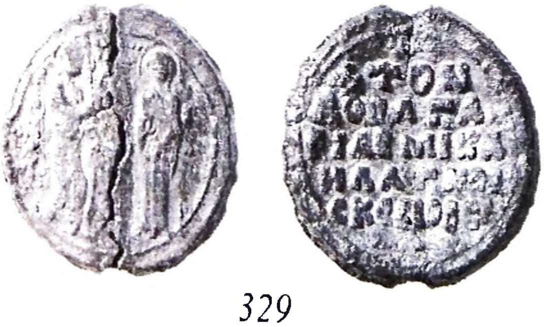
329

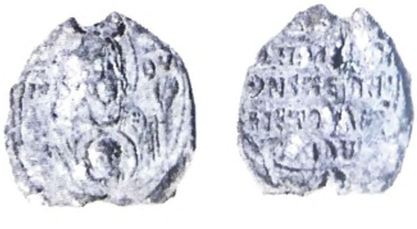
330

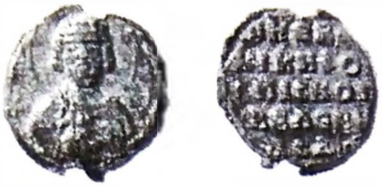

331

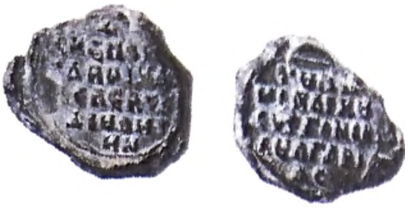

334

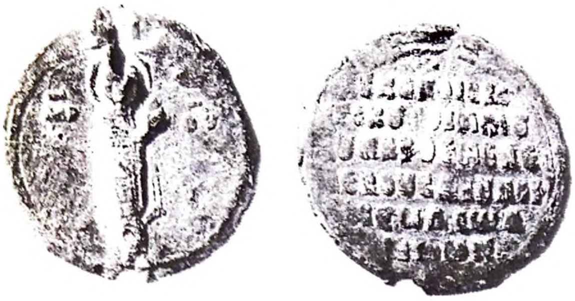

335

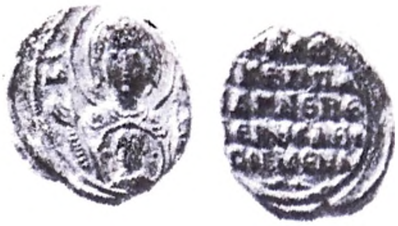

336

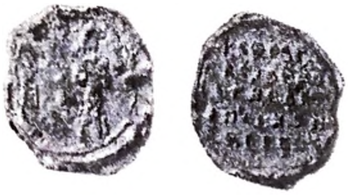

337

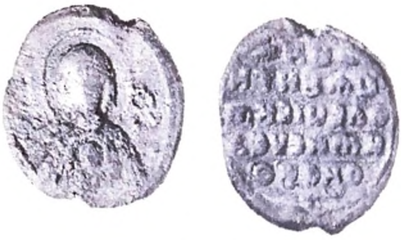

338

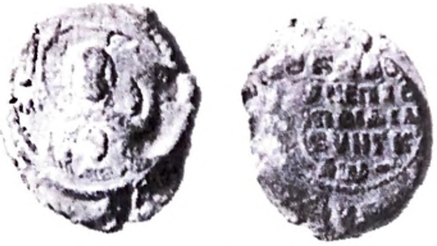

339

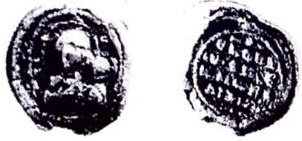

340

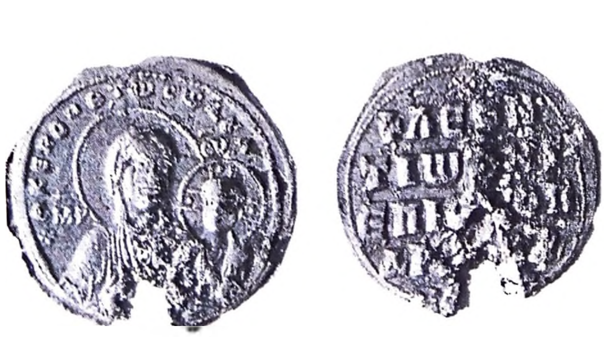

343

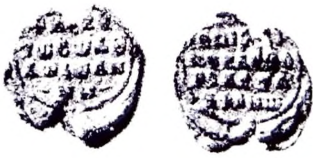

346

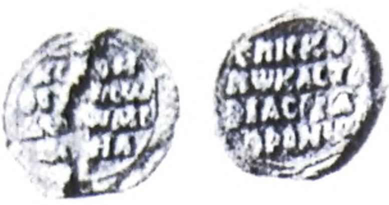

347

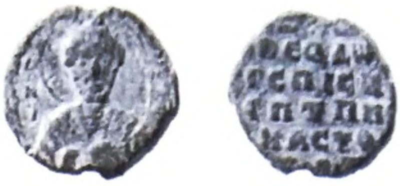

347a

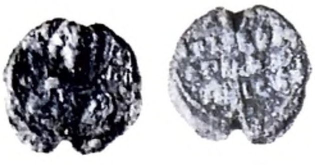

349

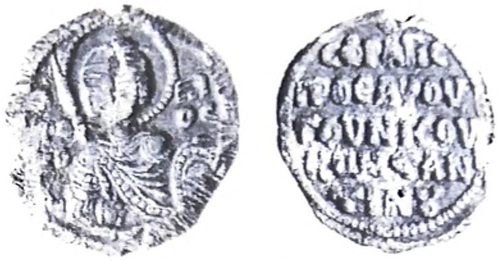

350

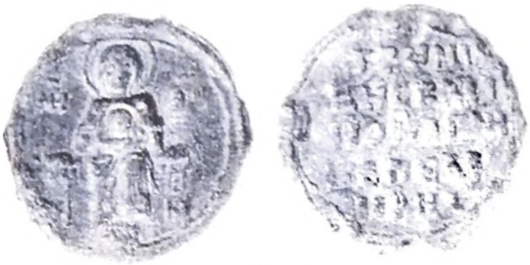

351

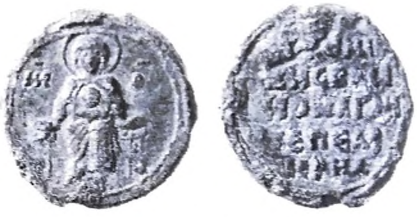

353

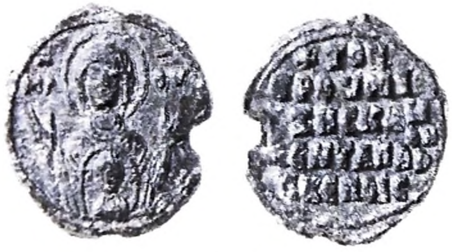

354

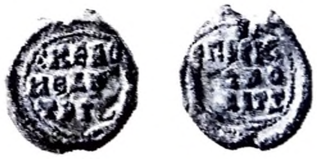

355

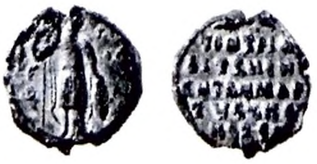

357

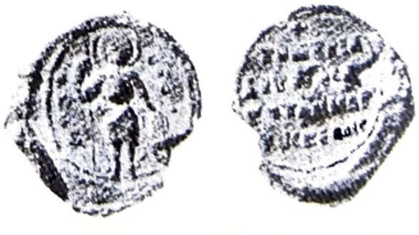

359

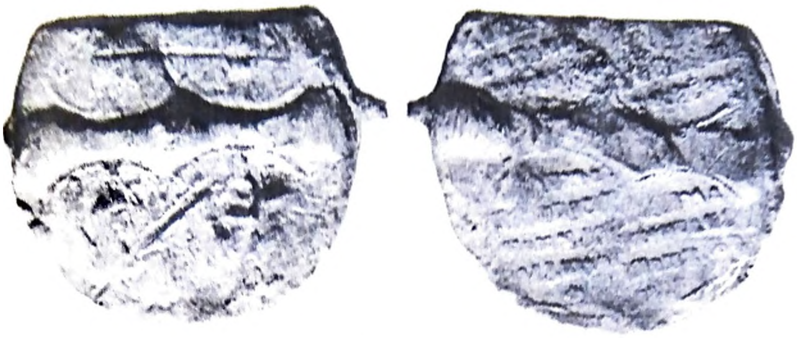

360

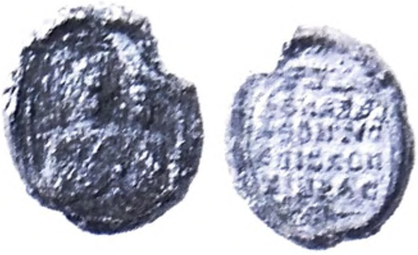

362

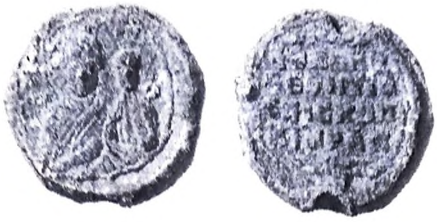

363

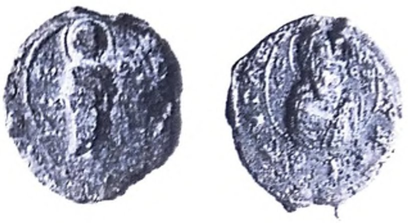

364

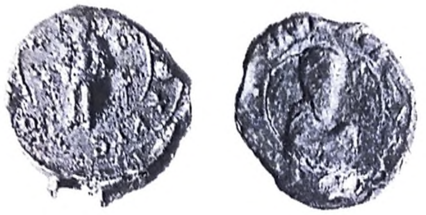

365

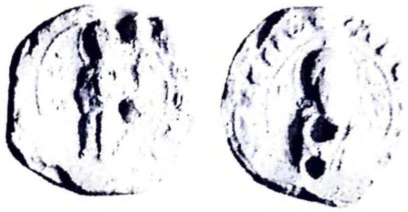

366

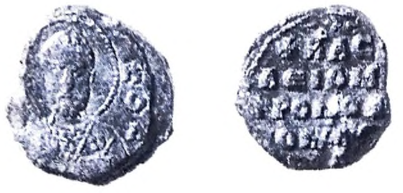

370

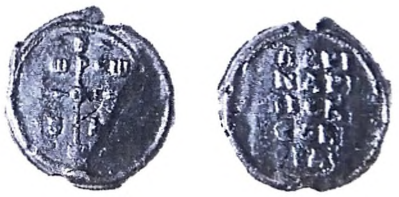

372

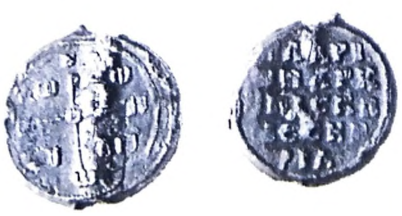

373

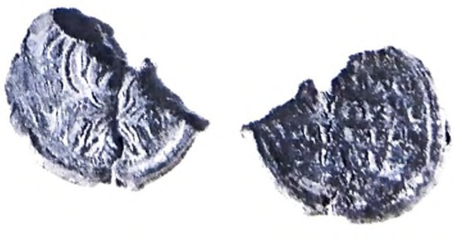

376

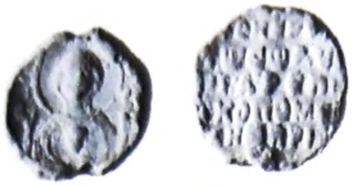

377

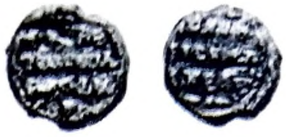

379

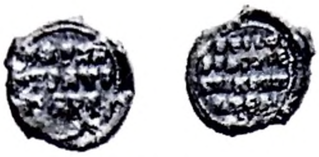

380

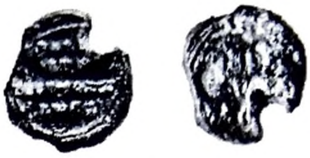

381

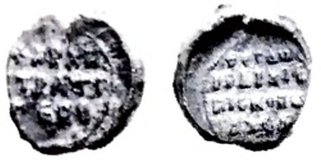

382

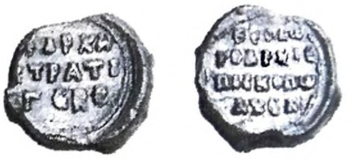

383

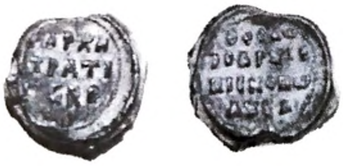

384

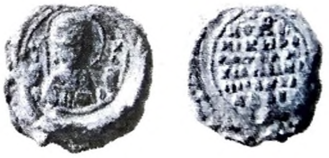

385

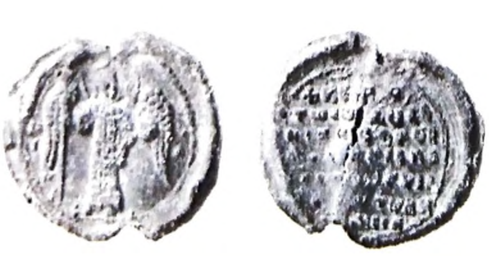

386

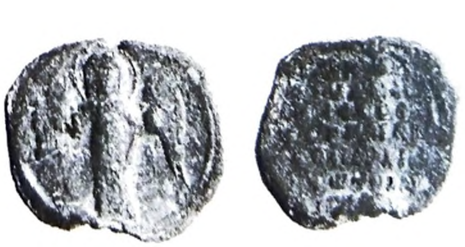

387

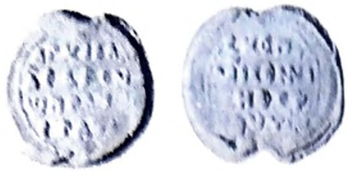

389

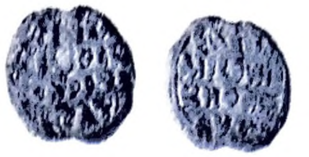

390

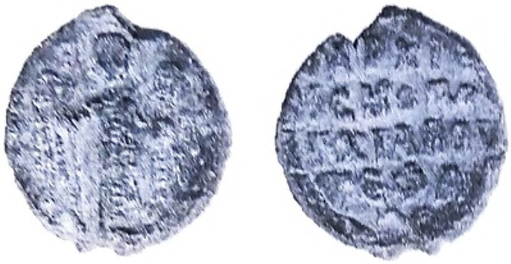

391

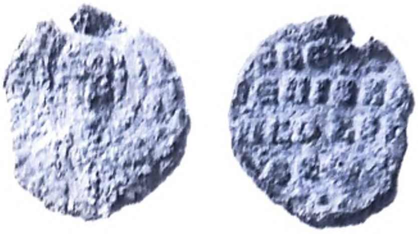

392

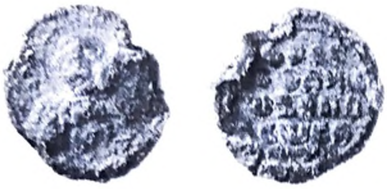

394

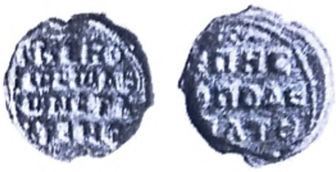

396

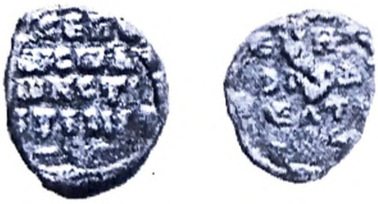

397

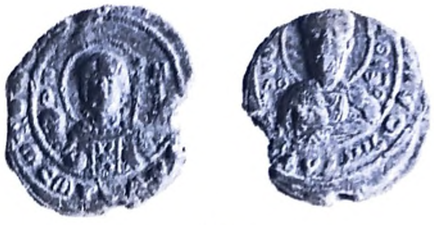

399

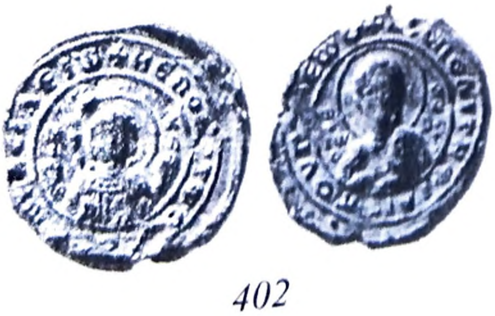

402

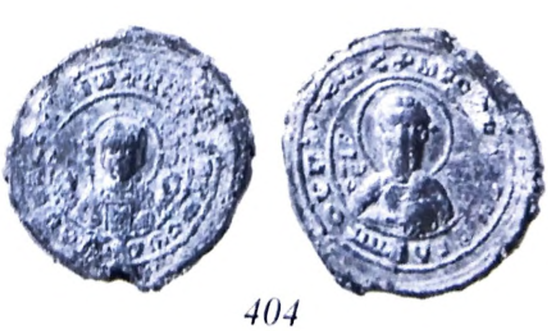

404

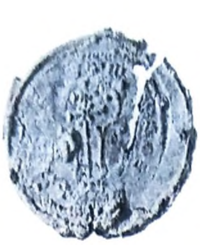

405

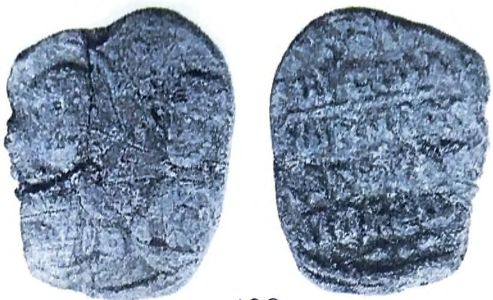

408

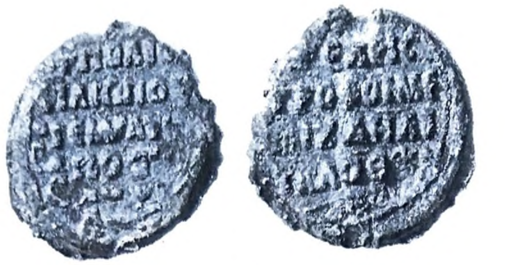

410

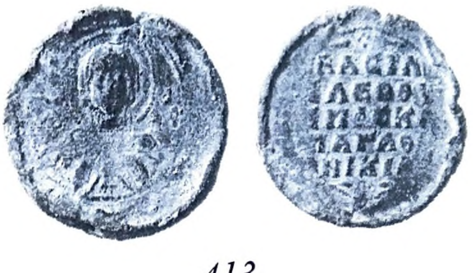

413

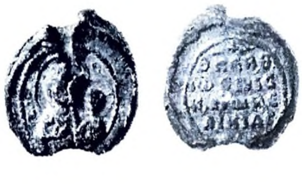

420

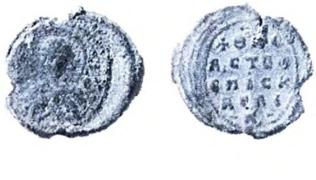

423

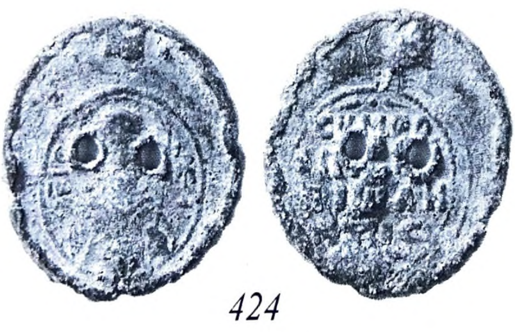

424

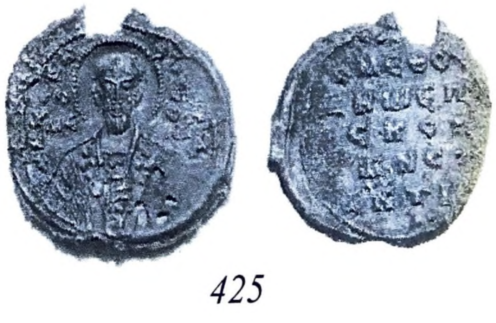

425

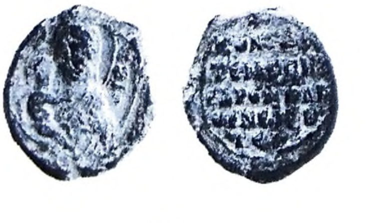

426

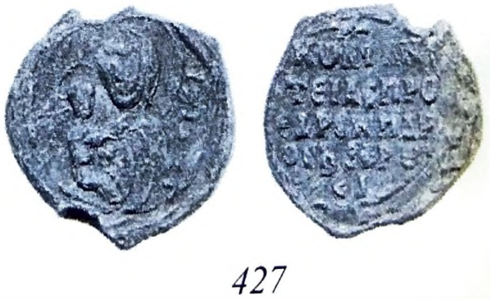

427

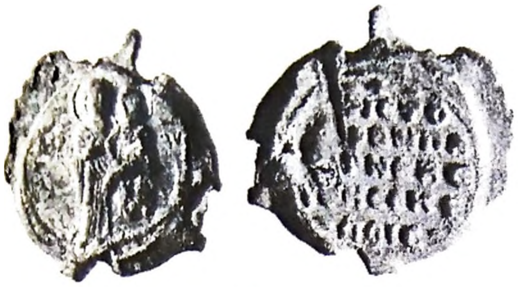

428

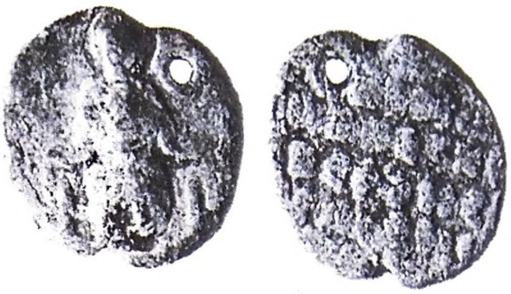

429

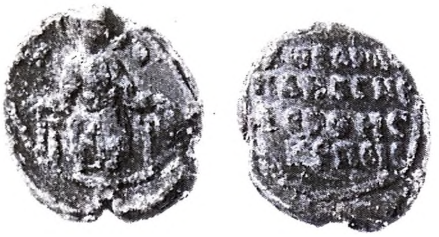

430

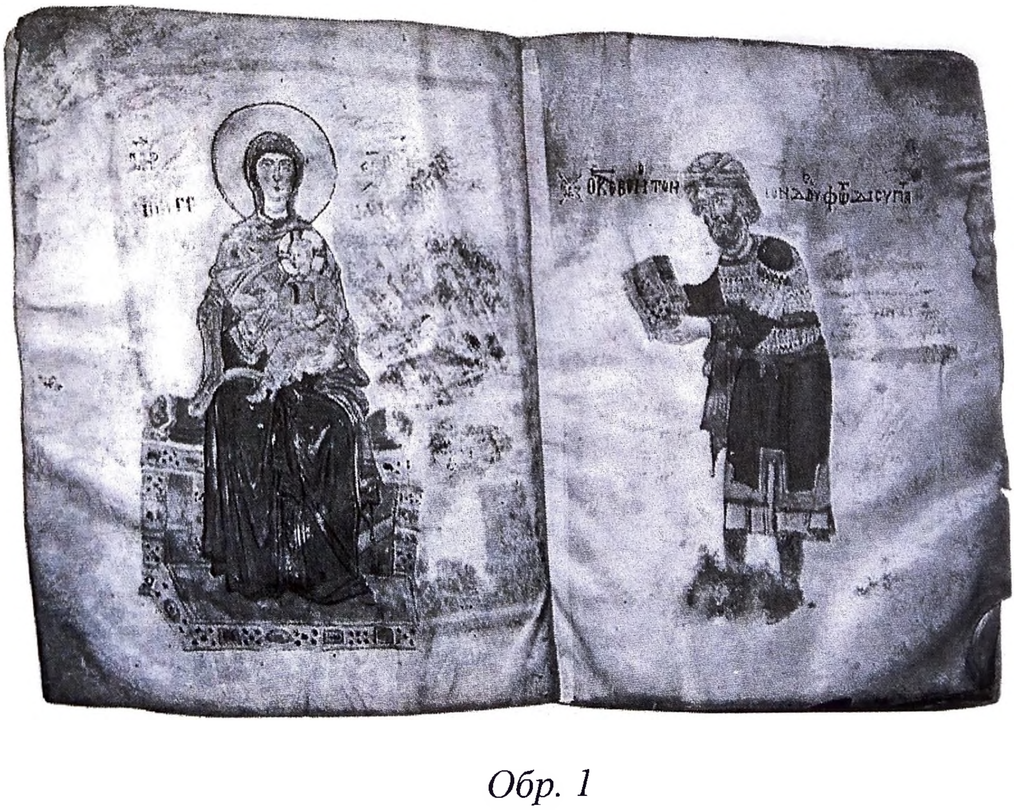

Обр. 1

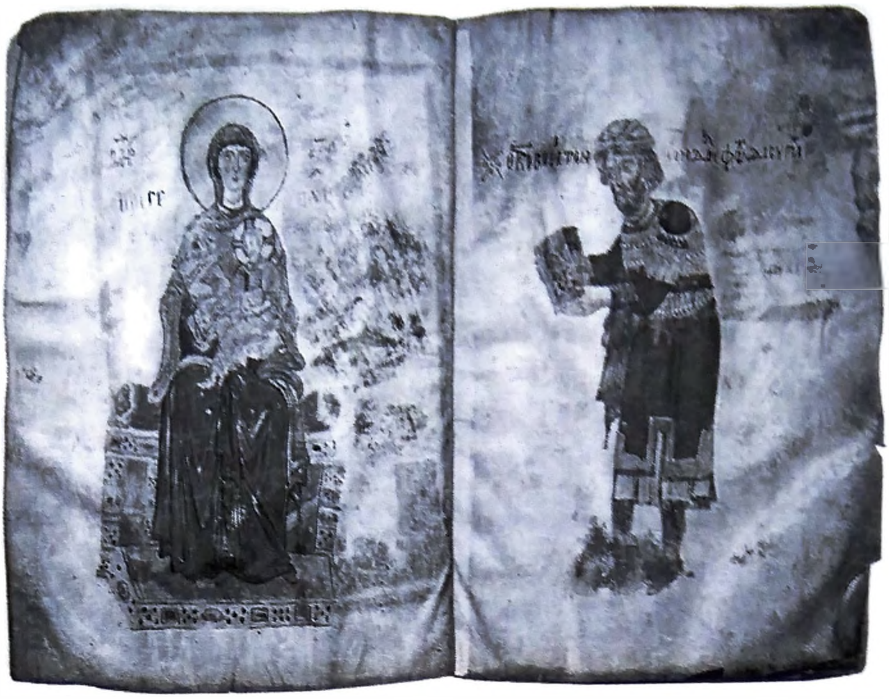

Обр. 2

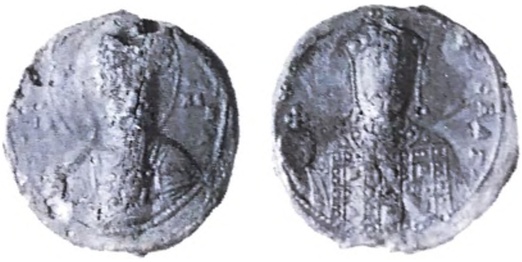

Обр. 3

ПЕЧАТИ НА ВИЗАНТИЙСКАТА
АДМИНИСТРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
(971 – 1118)

Иван Йорданов

ISBN 978-619-201-281-6

Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски”,
Шумен, 2019

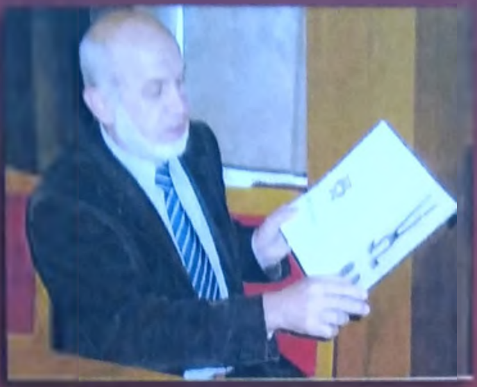

Професор д.и.н. Иван Йорданов Йорданов е роден на 13.04.1949 г. в с. цар Самуил, Силистренско.

Завършил специалността "История" във ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий" (1972 г.). Работи в Археологически институт и музей при БАН - Филиал в град Шумен от неговото създаване през 1974 г. През 1978 г. защитава докторска дисертация, а през 1992 г. придобива научната степен "доктор на науките". През 1988 г. е хабилитиран, а през 1996 г. е избран за ст.н.с. I ст. в системата на БАН и съответно професор в системата на образованието. През 2018 г. е удостоен със званието "доктор хонорис кауза" на Шуменския университет. Специалист е в областта на средновековната нумизматика и сфрагистика, науки за държавните знаци и символи през Средновековието.

Специализирал в Центъра по византинистика към Харвардския университет Dumbarton Oaks, Вашингтон (1989, 2002, 2004-2005, 2008 г.); Heberden Coin Room, Оксфорд, (1993 г.) и Института по византинистика във Виена (1998 г.).

Проучвал е материали и участвал в конгреси, симпозиуми и семинари във: Вашингтон (1986; 1989; 2002 г.); Санкт-Петербург (1985, 1991 и 2002 г.); Атина (1988; 1995, 2001 и 2015 г.); Лондон и Бирмингам (1992, 2006 г.); Оксфорд (1993, 2005); Виена (1981, 1990,1993,1996, 1998, 1999, 2002, 2005, 2006, 2009 г.); Париж (1996, 2001, 2005 г.); Севастопол (1997 г.); Берлин (2003 г.); Комотина и Атон (2007 г.); Гренобъл (2008 г.); Ниш (2009 г.); Солун (2009 г.); Янина (2009 г.); Белград (2016 г.) и др.

Професор в Шуменския университет "Епископ Константин Преславски" и титуляр по дисциплините "История на Византия "и "Средновековна нумизматика и сфрагистика"; Директор на Научния център по византинстика към ШУ.

Главен редактор на списание "Нумизматика, епиграфика и сфрагиситика". Член на Международната асоциация по Визанатийска сфрагистика и на редколегията на специалзираното издание "Studies in Buzantine Sigillography", излизащо във Вашингтон и Лайпциг.

Автор на 10 монографични изследвания и на над 300 научни студии, статии и съобщения в наши и чужди издания. По-значимите от тях са: „Корпус на средновековните български печати" в две издания на български и английски и „Корпус на византийските печати от България" в три тома на английски език.

Настоящата книга е естествен завършек на изследователски процес, продължил повече от четири десетилетия.

ISBN 978-619-201-281-6